Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS
Monographia 166 (AFPh UP 430/464) 2013

SKRATKA AKO LEXÉMA
(ABREVIAČNÁ MOTIVÁCIA V LEXIKE)

Miroslava Gavurová

Prešov
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
2013

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0342-11.

Recenzenti:
doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.
PhDr. Pavla Kochová
doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

© PhDr. Miroslava Gavurová, PhD., 2013
© Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013
1. vydanie – 312 strán

Publikácia bola napísaná aj s podporou Literárneho fondu.

Obálka: Ján Majdiak; doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD.
Tlač: GRAFOTLAČ Prešov, s. r. o.

ISBN 978-80-555-0939-6

OBSAH

Zoznam skratiek ... **9**
Zoznam tabuliek ... **10**
Úvod ... **12**
1 Terminologické východiská ... **14**
1.1 Abreviácia ako predmet motivatológie. Abreviačná motivácia ... *14*
1.2 Abreviatéma ... *15*
1.3 Abreviačný motivant (AMn) ... *15*
1.4 Abreviačný motivát (AMt) – skratka ... *17*
1.5 Abreviačná motivácia ako nosná sémantická informácia ... *17*
1.6 Dôvody a príčiny abreviácie ... *21*
1.7 Klasifikácia skratiek ... *25*
1.7.1 Skratka ... 27
1.7.2 Značka ... 29
1.7.3 Grafická skratka ... 30
1.7.4 Iniciálová skratka ... 32
1.7.5 Iniciálové skratkové slovo ... 34
1.7.6 Skratkové slovo ... 35
1.7.7 Skrátené slovo ... 41
1.7.8 Derivačne skratkové slová ... 43
1.7.9 Derivačne skrátené slová ... 43
1.7.10 Akronym ... 44
1.8 Lexikálny štatút skratky ... *48*
1.9 Špecifiká abreviačného motivačného vzťahu ... *51*
1.9.1 Rekurzívnosť abreviačného motivačného vzťahu ... 51
1.9.2 Odlišnosť zvukovej a grafickej štruktúry abreviačného motivantu a motivátu ... 52
1.9.3 Nadradenosť abreviačného motivantu voči abreviačnému motivátu ... 53
1.9.4 Vzťah skratky a denotátu ... 55
1.10 Neúplnosť abreviácie ... *56*
1.10.1 Neúplné skratky ... 57
1.10.2 Čiastočné skratky ... 60
1.11 Abreviácia a príbuzné lexikálne procesy ... *61*
1.11.1 Abreviácia a redukcia ... 61
1.11.2 Abreviácia a blending ... 62
1.11.3 Abreviácia a spätné tvorenie (back-formation) ... 62
1.12 Abreviačná motivácia v koncepcii lexikálnej motivácie ... *63*
2 Abreviačná a paradigmatická motivácia ... **65**
2.1 Úroveň skratka – skratka. Abreviačné paradigmatické vzťahy ... *65*
2.1.1 Abreviačná synonymia ... 65
2.1.2 Abreviačná antonymia ... 67
2.1.3 Abreviačná hyperonymia a hyponymia ... 67
2.1.4 Abreviačná homonymia a abreviačná homografia ... 68
2.1.5 Abreviačná paronymia ... 72

2.1.6 Súbor čiastkových vzťahov (tzv. quasirelations) ... 76
2.2 Úroveň skratka – neskratka. Externé paradigmatické vzťahy skratiek a neskratiek ... 77
2.2.1 Externá synonymia medzi skratkou a neskratkou ... 77
2.2.2 Externá homofónia ... 78
2.3 Záverom k spolupráci abreviačnej a paradigmatickej motivácie ... 82
3 Abreviačná a fónická motivácia ... 83
3.1 Výslovnosť grafických skratiek ... 84
3.2 Výslovnosť graficko-fónických skratiek ... 86
3.2.1 Výslovnosť slovenských graficko-fónických skratiek ... 86
3.2.2 Výslovnosť prevzatých graficko-fónických skratiek ... 96
3.3 Lexikografické spracovanie výslovnosti skratiek ... 106
3.4 Lexikalizovaná výslovnosť skratky ... 107
3.5 Záverom k spolupráci abreviačnej a fónickej motivácie ... 110
4 Abreviačná a sémantická motivácia ... 111
4.1 Systémový a uzuálny význam skratky ... 111
4.2 Značkové a opisné skratky ... 113
4.3 Abreviačná polysémia ... 114
4.3.1 Extenzno-intenzné postupy ... 114
4.3.2 Transpozícia na metaforickom princípe ... 114
4.3.3 Transpozícia na metonymickom princípe ... 115
4.4 Zámerná externá homofónia ... 116
4.5 Záverom k spolupráci abreviačnej a sémantickej motivácie ... 124
5 Abreviačná a morfologická motivácia ... 125
5.1 Slovnodruhová príslušnosť skratiek a ich konverzia ... 125
5.2 Skratka a gramatická kategória menného rodu ... 130
5.2.1 Rodová príslušnosť iniciálových skratiek ... 131
5.2.2 Rodová príslušnosť iniciálových skratkových slov ... 133
5.2.3 Rodová príslušnosť skratkových a skrátených slov ... 134
5.2.4 Rodová príslušnosť derivačne skrátených slov ... 134
5.3 Kategória čísla pri skratkách (plurál skratky) ... 135
5.4 Záverom k spolupráci abreviačnej a morfologickej motivácie ... 138
6 Abreviačná a slovotvorná motivácia ... 140
6.1 Skratka a deklinácia ... 141
6.1.1 Grafická skratka a deklinácia ... 143
6.1.2 Iniciálová skratka a deklinácia ... 143
6.1.3 Iniciálové skratkové slovo a deklinácia ... 148
6.1.4 Skratkové slovo, skrátené slovo a deklinácia ... 151
6.2 Slovotvorný potenciál skratky ... 152
6.2.1 Deabreviačná derivácia ... 152
6.2.2 Deabreviačná kompozícia ... 157
6.3 Záverom k spolupráci abreviačnej a slovotvornej motivácie: ... 162
7 Abreviačná a syntaktická motivácia ... 164
7.1 Abreviačná univerbizácia ... 164
7.2 Kongruencia skratky v predikatívnej a atributívnej syntagme ... 165

7.3 Syntaktické funkcie skratiek ... *168*
7.4 Abreviačné syntagmy ... *170*
7.4.1 Tautologické syntagmy ... 170
7.4.2 Abreviačné viacslovné pomenovania ... 174
7.4.3 Semitautologické syntagmy ... 178
7.4.4 Explikatívne syntagmy ... 179
7.4.5 Skratkové mená ... 181
7.5 Záverom k spolupráci abreviačnej a syntaktickej motivácie ... *182*
8 Abreviačná a frazeologická motivácia ... 184
8.1 Autoreferenčné abreviačné frazémy ... *184*
8.2 Substitučné abreviačné frazémy ... *185*
8.3 Záverom k spolupráci abreviačnej a frazeologickej motivácie ... *185*
9 Abreviačná a onymická motivácia ... 186
Záverom k spolupráci abreviačnej a onymickej motivácie ... *190*
10 Abreviačná a expresívna motivácia ... 191
10.1 Prienik abreviačnej, expresívnej a paradigmatickej motivácie ... *193*
10.2 Prienik abreviačnej, expresívnej a fónickej motivácie ... *197*
10.3 Prienik abreviačnej, expresívnej a slovotvornej motivácie ... *199*
10.4 Prienik abreviačnej, expresívnej a syntaktickej motivácie ... *200*
10.5 Prienik abreviačnej, expresívnej a frazeologickej motivácie ... *200*
10.6 Prienik abreviačnej, expresívnej a registrovej motivácie ... *201*
10.7 Prienik abreviačnej, expresívnej a interlingválnej motivácie ... *202*
10.8 Prienik abreviačnej a expresívnej motivácie pri abreviačnej remotivácii ... *203*
10.9 Prienik abreviačnej a expresívnej motivácie pri abreviačnej demotivácii ... *204*
10.10 Záverom k prieniku abreviačnej a expresívnej motivácie ... *205*
11 Abreviačná a registrová motivácia ... 206
11.1 Skratky v náučnom štýle ... *207*
11.2 Skratky v publicistickom štýle ... *208*
11.3 Skratky v administratívnom štýle ... *210*
11.4 Skratky v umeleckom štýle ... *210*
11.5 Skratky v hovorovom štýle ... *211*
11.6 Abreviácia v mobilnej a elektronickej komunikácii ... *215*
11.6.1 Príznakové a expresívne skratky v oblasti mobilnej a elektronickej komunikácie ... 215
11.6.2 Terminologické skratky v oblasti mobilnej a elektronickej komunikácie ... 223
11.7 Záverom k spolupráci abreviačnej a registrovej motivácie ... *226*
12 Abreviačná a temporálna motivácia ... 227
12.1 História abreviácie, skratky v histórii ... *229*
12.2 Záverom k prieniku abreviačnej a temporálnej motivácie ... *234*
13 Abreviačná a interlingválna motivácia ... 235
13.1 Transparadigmatizácia ... *243*
13.1.1 Interlingválna abreviačná synonymia ... 243
13.1.2 Interlingválna abreviačná homonymia a homografia ... 244
13.1.3 Interlingválna abreviačná paronymia ... 245

13.1.4 Interlingválna externá homonymia, homofónia a homografia 245
13.1.5 Interlingválna externá synonymia 246
13.1.6 Interlingválna externá paronymia 247
13.2 Transsyntagmatizácia 247
13.3 Transfonemizácia 247
13.4 Transmorfemizácia 249
13.5 Transmorfologizácia 249
13.5.1 Slovnodruhová konverzia 249
13.5.2 Transgenerizácia 249
13.5.3 Transnumerizácia 250
13.5.4 Transdeklinácia 251
13.6 Transderivácia 252
13.7 Transsémantizácia 253
13.8 Transpragmatizácia 255
13.9 Transortografizácia 256
13.10 Záverom k spolupráci abreviačnej a interlingválnej motivácie 256
14 Abreviačná remotivácia 257
14.1 Abreviačná remotivácia neskratiek 257
14.1.1 Komunikačné funkcie zámernej abreviačnej remotivácie neskratiek 258
14.2 Abreviačná remotivácia skratiek 260
14.2.1 Komunikačné funkcie zámernej abreviačnej remotivácie skratiek 261
14.2.2 Spontánna abreviačná remotivácia skratiek 264
14.2.3 Hranice abreviačnej remotivácie a paradigmatickej motivácie 265
14.3 Záverom k abreviačnej remotivácii 267
15 Abreviačná demotivácia 268
15.1 Čiastočná abreviačná demotivácia 269
15.2 Úplná abreviačná demotivácia 271
15.3 Faktory abreviačnej demotivácie 272
15.4 Komunikačné stratégie vedúce k abreviačnej demotivácii 274
15.5 Abreviačná demotivácia vz. lexikalizácia 277
15.6 Záverom k abreviačnej demotivácii 277
16 Ortografická norma pri skratkách 279
16.1 Veľké a malé písmená 279
16.2 Diakritické a interpunkčné znamienka pri skratke 281
16.3 Záverom k ortografickej norme pri skratkách 283
Záver 285
Bibliografia 287
Pramene 298
Prílohy 299
Vecný a menný register 305
Summary 310

ZOZNAM SKRATIEK

AM – abreviačná motivácia
AMn – abreviačný motivant
AMt – abreviačný motivát (skratka)
angl. – anglický
EM – expresívna motivácia
f. – feminínum
FónM – fónická motivácia
fr. – francúzsky
GM – gramatická morféma
KM – koreňová morféma
KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka
L_1 – východiskový jazyk
L_2 – cieľový jazyk
m. – maskulínum
MaxFD – Maximálna fonologická diferenciácia
MinFD – Minimálna fonologická diferenciácia
n. – neutrum
nem. – nemecký
pl. – plurál
PM – prefixálna morféma
PSP – Pravidlá slovenského pravopisu
SM – slovotvorná motivácia
SNK – Slovenský národný korpus
SSSJ – Slovník súčasného slovenského jazyka
sg. – singulár
vz. – verzus

ZOZNAM TABULIEK

č.	názov	str.
1.	Tvorba plurálu skratiek v angličtine	136
2.	Kongruencia skratky v atributívnej a predikatívnej syntagme	165
3.	Abreviácia na podklade homofónie lexémy a výslovnosti grafémy	216
4.	Abreviácia na podklade homofónie lexémy s číslicou	217
5.	Prehľad kombinácii abreviačných postupov pri anglických skratkách	219
6.	Abreviácia v kombinácii s inými grafickými znakmi	219
7.	Expanzia skratky	220
8.	Variácia skratky 1	220
9.	Variácia skratky 2	221
10.	Zámerná externá homofónia skratky a neskratky	221
11.	Slovenské slangové skratky v prostredí internetu	223
12.	Abreviačná remotivácia lexémy Romboid	258

Venované pamiatke prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. (1935 – 2002)

ÚVOD

Problematika skratiek si v slovenskej jazykovede doposiaľ našla len relatívne limitovaný priestor. Viaceré príspevky v časopisoch a zborníkoch, ktoré z kapacitných dôvodov riešia abreviatologickú problematiku iba parciálne, niekoľko slovníkov cudzojazyčných a slovenských skratiek, kapitoly či odseky v jazykovedných monografiách a príručkách, prípadne heslá v encyklopédiách poskytujú len fragmentárny pohľad na skratky. Z dôvodu absencie syntetickej monografie, ktorá by predstavovala systematický a terminologicky presný abreviatologický výskum, si lingvistické práce o skratkách nevyhnutne protirečia v zásadných otázkach vymedzenia, terminológie a klasifikácie skratiek. Bolo by azda nesplniteľným cieľom podať problematiku skratiek v úplnosti a zo všetkých aspektov. Predsa však má táto práca ambíciu preskúmať abreviatologickú tému komplexnejšie, z viacerých aspektov naraz. Preto je východiskom našej analýzy koncepcia lexikálnej motivácie (Furdík, 2008, Ološtiak, 2011), ktorá ponúka komplexný a systémový pohľad na lexiku a na jej podklade možno uchopiť aj také špecifické výrazové prostriedky, akými sú skratky.

Okrem už spomínaných motivatologických prác sme sa pri písaní práce opierali predovšetkým o hodnotnú syntetizujúcu monografiu J. Hrbáčka *Jazykové zkratky v češtině* (1979), ktorej zistenia sú v mnohom platné aj po vyše troch desaťročiach od jej publikovania – a to nielen v českom, ale aj v slovenskom jazykovom kontexte. Hrbáčkove postuláty sme však vzhľadom na časovo-priestorový odstup kriticky konfrontovali a prehodnotili ich relevantnosť.

Vo svojich úvahách sa pokúšame vniesť väčšiu jednotnosť do chápania abreviácie a skratiek v slovenskej jazykovede. Chceme upozorniť na niektoré parciálne otázky, ktorých výskum sme doposiaľ v nám dostupných lingvistických prácach nezaznamenali. Našou ambíciou je ponúknuť podnetný pohľad na skratky ako špecifické, ale súčasne plnohodnotné lexémy. Svoju prácu preto chápeme ako príspevok ku konštituovaniu relatívne novej jazykovednej disciplíny, abreviatológie.

Táto monografia vychádza z našich dvoch kvalifikačných prác: diplomovej práce **SKRATKA AKO LEXIKÁLNA JEDNOTKA** (Michaliková, 1999) a rigoróznej práce **KOMUNIKAČNÁ ANALÝZA SKRATIEK** (Gavurová, 2002). Tie tvorili základný teoretický podklad i materiálovú databázu pri jej vypracovaní. Keďže však monografia vznikla s časovým odstupom od ich napísania, viaceré zistenia a formulácie sme zrevidovali a doplnili tak, aby sme reflektovali najnovšie poznatky o skratkách i súčasný stav v jazyku a komunikácii.

Skratku v tejto práci chápeme ako lexému, skúmame ju z pohľadu všetkých jazykových rovín. Pri porovnávaní so situáciou v iných jazykoch pracujeme zväčša s anglickými skratkami, keďže angličtina je nám vzhľadom na našu študijnú aprobáciu najbližším jazykom a navyše import skratiek z angličtiny do slovenčiny v porovnaní s inými jazykmi dominuje; okrajovo a ilustratívne však spomíname aj skratky z iných jazykov (ruština, francúzština, nemčina).[1]

[1] Ruské skratky ponechávame zväčša v azbuke, aby sme sa vyhli problémom transliterácie.

Pri tejto príležitosti chceme poďakovať všetkým, ktorí nás pri písaní práce podporovali – priateľom, kolegom a najmä najbližšej rodine.

Radi by sme takisto vyjadrili úprimné poďakovanie recenzentom tejto práce, PhDr. Pavle Kochovej a doc. PhDr. Jánovi Bosákovi, CSc., za skutočne starostlivé, pozorné a veľmi prínosné posúdenie práce. Ich postrehy a pripomienky boli cenným vylepšením textu.

Naša najväčšia vďaka však patrí doc. Mgr. Martinovi Ološtiakovi, PhD. – bez jeho odborných rád, recenzentských postrehov, všestrannej pomoci a vytrvalého povzbudzovania by sme sa k prezentovaniu výsledkov nášho niekoľkoročného výskumu a k zavŕšeniu koncipovania práce neodhodlali.

Predkladanú prácu si dovoľujeme venovať pamiatke prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc., pod vedením ktorého vznikol základný materiál na jej vypracovanie – pamiatke skvelého vedca, výborného pedagóga, ale najmä výnimočného človeka.

Vo Finticiach 26. 11. 2013 **Autorka**

1 TERMINOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ

Pred tým, než pristúpime ku komplexnej analýze skratiek a abreviácie, pristavíme sa pri kľúčových pojmoch a termínoch, ktoré tvoria terminologickú bázu našej práce. Ich zadefinovanie je nevyhnutné nielen pre potreby tejto publikácie, ale má ambíciu slúžiť aj ako terminologické východisko pre ďalšie abreviatologické práce v slovenskej lingvistike.

1.1 Abreviácia ako predmet motivatológie. Abreviačná motivácia

V slovenskej lingvistike sa termínu **abreviácia** priraďujú dva významy: a) proces skracovania, tvorenie slov skracovaním; b) výsledok tohto procesu, t. j. „*skratka v písme*; *čiastočné vypísanie slova*“ (Mistrík, 1993, s. 51).

V našej práci pracujeme s termínom **abreviácia** v prvom uvedenom význame: abreviáciu chápeme ako proces tvorenia pomenovaní – skratiek. Pri abreviácii ide o „***redukciu formálnej stránky lexémy na minimum*** *pri zachovaní rovnakého alebo podobného denotačného a signifikačného vzťahu. Inak povedané, skratka má rovnaký alebo podobný význam ako východiskové neskrátené pomenovanie a medzi nimi sa v podstate realizuje vzťah synonymie*“ (Ološtiak, 2005, s. 39; zvýraznil M. O.; porov. aj Ološtiak, 2011, s. 229). Výsledkom abreviácie je vždy fragmentárny útvar, ktorý sa zachytáva buď len v grafickej rovine (grafické skratky), alebo sa ako fragmentárny aj vyslovuje (graficko-fónické skratky)[2] (Hrbáček, 1979, s. 19).

Niektorí autori usudzujú, že abreviácia ako spôsob tvorenia pomenovaní je „*takmer neobmedzene produktívna*“ (Honnerová, 1991, s. 50). V súvislosti s abreviáciou sa hovorí aj o „***racionalizácii***“ (ibid.), o „***kondenzačných tendenciách***“ (Sopira, 1976, s. 505). Dokonca aj syntaktické prostriedky ekonomizácie prejavu – kondenzácia a elipsa – sa chápu ako „*druhy abreviácie*“ (ibid.); preto sa uvažuje o tzv. *syntaktickej abreviácii*, ktorá vedie k vytvoreniu eliptických konštrukcií na úrovni všetkých syntaktických útvarov (op. cit., s. 514). Popri syntaktickej abreviácii sa rozlišuje ešte medzi **lexikálnou** a **grafickou** abreviáciou (Sopira, 1975, s. 73). Výsledkom grafickej abreviácie sú v týchto koncepciách grafické skratky, kým „*lexikalizáciou grafických skratiek vznikajú skrátené lexikálne jednotky – skratkové slová. Tento proces nazývame* ***lexikálnou abreviáciou***“ (Molnárová, 2006, s. 64 – 65, zvýr. M. G.[3]).

V tejto práci však **abreviáciu** chápeme ako proces, ktorý sa uplatňuje výlučne v **lexikálnom** systéme jazyka a nerozlišujeme pritom medzi grafickou a lexikálnou abreviáciou.

Abreviácia je v našom ponímaní predmetom skúmania **motivatológie**, vedy, ktorá sa zaoberá motivačnými vzťahmi medzi pomenovaniami v najširšom zmysle slova, teda nielen slovotvorným motivačným vzťahom. V **koncepcii lexikálnej motivácie**, ktorú predstavil J. Furdík (2008) a ďalej ju komplexne rozpracoval M. Ološtiak (2011), sa v súvislosti s abreviáciou uvažuje o **abreviačnej motivácii** ako o jednom z dvoch typov kontaktovej motivá-

[2] K typológii skratiek porov. kap. **1.7.**

[3] Ak nie je uvedené inak, v citátoch zvýraznila boldom autorka.

cie (Furdík, 2008, s. 68; s. 70 – 72; Ološtiak, 2011, s. 229 – 266). Podľa J. Furdíka je abreviácia *„prechodom do iného subkódu“*, kontaktom *„prirodzeného jazyka s jeho graficky špecifikovanou podobou“* (Furdík, 2008, s. 70 – 72). V procese abreviácie vzniká **abreviačný motivačný vzťah** medzi východiskovým pomenovaním, t. j. **abreviačným motivantom,** a skratkou, **abreviačným motivátom** (k termínom porov. **1.3** a **1.4**.)

Vymedzenie abreviácie vo vzťahu k slovotvorbe sa javí ako problematické; výpočet názorov na miesto abreviácie v slovotvorbe podáva prehľadne J. Hrbáček (1979, s. 83n.). Podľa neho slovotvornú problematiku majú len lexikálne skratky; súčasne však autor pripúšťa, že keby sa náuka o tvorení slov chápala širšie ako náuka o tvorbe pomenovaní, patrili by do nej aj iniciálové skratky (op. cit., s. 85). Aj takýto názor je dôkazom, že abreviácii vyhovuje svojím širokým záberom práve **motivatologická koncepcia**, ktorá k tvorbe nových lexém pristupuje zo širšieho hľadiska ako derivatológia.

Ak uvažujeme o abreviačnej motivácii ako o type lexikálnej motivácie, treba poznamenať, že jednotlivé typy motivácie nie sú izolované, ale navzájom spolupracujú, prekrývajú sa na väčších či menších plochách. Táto vzájomná prienikovosť sa týka aj abreviačnej motivácie, ktorá vstupuje do viacnásobných vzťahov **motivačnej spolupráce** v abreviačne motivovanej časti lexiky. Prienik medzi abreviačnou motiváciou a ostatnými typmi motivácie nie je vždy rovnako veľký. Podľa M. Ološtiaka možno uvažovať o spolupráci abreviačnej motivácie predovšetkým so syntaktickou, paradigmatickou, interlingválnou, onymickou a temporálnou motiváciou (Ološtiak, 2005, s. 50). Komplexný opis prienikov jednotlivých typov motivácie s abreviačnou motiváciou podáva autor vo svojej monografii (Ološtiak, 2011, s. 229 – 266). V tejto práci sa pristavíme pri niektorých ďalších otázkach motivačnej spolupráce abreviačnej motivácie s ostatnými typmi motivácie a budeme ju riešiť v širšom kontexte abreviatologickej problematiky, tak ako sme ju rozvíjali už v skorších prácach (Michaliková, 1999; Gavurová, 2002).[4]

1.2 Abreviatéma

Termín **abreviatéma** sa v analógii s termínom derivatéma používa na označenie základnej jednotky abreviačného systému (Ološtiak, 2005, s. 43). O abreviatéme sa uvažuje v širšom (**abreviačný motivant**) i užšom zmysle slova (**abreviačný motivát**), čo znamená, že abreviatéma pomenúva obidva typy lexém, ktoré vstupujú do vzťahu a procesu abreviačnej motivácie (Ološtiak, 2011, s. 234). V našich úvahách s termínom abreviatéma nepracujeme.

1.3 Abreviačný motivant (AMn)

Pod pojmom **abreviačný motivant** chápeme každú lexému, syntagmu či voľné spojenie lexém, ktoré sa na základe abreviačnej motivácie stávajú východiskom pre utvorenie skratky, **abreviačného motivátu**, a ktoré sa tak s ním dostávajú do **abreviačného motivačného vzťahu**.

[4] Otázku motivačnej relačnosti pri skratkách rozvíjame v tejto práci najmä v kapitolách **2 – 13**.

Pokiaľ ide o charakter AMn, podľa M. Bujalkovej sa skratky „*môžu tvoriť takmer neobmedzene od každého viacslovného alebo zloženého pomenovania*“ (Bujalková, 1992, s. 334). Rovnako aj M. Ološtiak poznamenáva, že „*potenciálnymi abreviačnými motivantmi sú všetky lexémy a pravdepodobnosť skracovania sa zvyšuje s narastajúcou formálnou mohutnosťou lexém*“ (Ološtiak, 2005, s. 43).

Abreviačným motivantom teda môže byť **jednoslovná lexéma** (jednotka medzi dvoma pauzami) (*strana – s.*), **viacslovné pomenovanie** (*hrubý domáci produkt – HDP*), **syntagma** rozličného charakteru (*DODO – dorob doma*; *HOŤAPO – horko-ťažko postavené*[5], *MP – Mládeži prístupné*) alebo **nesyntagmatické zoskupenie lexém**: *VAKO* (*vodič – automobil – komunikácia – okolie*[6]); *SALIGIA* (*Superbia*, *Avaritia*, *Luxuria*, *Invidia*, *Gula*, *Ira*, *Acedia*[7]); *KE, DI, PAR, MY, ADE* (*kerygma, didaskália, parakléza*, *mystagógia, antropologická dedukcia*)[8]. Abreviačnými motivantmi sa výnimočne môžu stať aj **verbálne zložky imperatívnych viet**, porov. napr. *DITOR* – heuristická schéma, ktorej „*základom je súbor 5 krokov:*

1. krok D: Definuj problém!

2. krok I: Informuj sa o probléme!

3. krok T: Tvor riešenia, nápady, hypotézy!

4. krok O: Ohodnoť nápady, riešenia!

5. krok R: Realizuj vybrané riešenia v praxi!“ (Germušková, 1995, s. 84 – 85).

Určitý slovesný tvar môže byť nahradený neurčitým, napr. slovesným podstatným menom: *NIVOV* –

1. N = nájdenie problému,

2. I = informovanie o probléme,

3. V = vyjadrenie recepčného stanoviska,

4. O = ohodnotenie recepčnej situácie,

5. V = výsledné prijatie literárneho diela“ (Maukšová – Moško, 1990, s. 178).

Schematickosť a mechanickosť abreviácie pritom môže viesť k tomu, že syntakticky odlišné motivanty vedú k vzniku identických, homonymných skratiek rozličnej jazykovej proveniencie, resp. jedna skratka zastupuje rôzne abreviačné motivanty:

AAR – against all risks (angl.) obch. proti každému nebezpečenstvu (determinatívna syntagma).

– *Asociácia atletických reprezentantov*

– *Association of American Railroads* (ang.) Asociácia amerických železníc.

A.A.A. – *auri, argenti, aeris* (lat.) fin. obch. zo zlata, zo striebra, z kovu (koordinatívna substantívna syntagma)

[5] Porov. Ološtiak (2011, s. 260).

[6] *VAKO* – základná definícia vzťahu cestnej komunikácie a pohybu vozidiel, vplyv okolia na dopravný prúd (Schlosser, 2007, s. 399); angl. ekvivalent: *DCCE* (*driver – communication – car – environment*) (op. cit., s. 47).

[7] Z lat. označenia siedmich hlavných hriechov: *pýcha, lakomstvo, závisť, hnev, smilstvo, obžerstvo, lenivosť.*

[8] Porov. Macho (2008, s. 351 – 352).

– *Ave, amice, abi*! (lat.) Zbohom, priateľu, choď! (vetná syntagma).[9]

V iných jazykoch sa vyskytujú aj syntakticky menej typické abreviačné motivanty, porov. napr. anglické skratky: *TEOTWAWKI* (*The End Of The World As We Know It – Koniec sveta, ako ho poznáme*)[10], *BYOB* (*Bring your own bottle – Dones si vlastnú fľašu*)[11]; *AKA/A.K.A./aka* (*Also Known As – známy aj ako*), *PDQ* (*Pretty damn quick! – a poriadne rýchlo*).

1.4 Abreviačný motivát (AMt) – skratka

Abreviačný motivát je druhým členom abreviačného motivačného vzťahu a výsledkom abreviačného procesu. Abreviačným motivátom je každá abreviačne motivovaná lexéma, bez ohľadu na svoje štruktúrne vlastnosti, typologickú príslušnosť či funkciu v komunikáte. V práci používame termín abreviačný motivát synonymne s termínom **skratka**.

Pri výklade rozlišujeme medzi **skratkou** ako abreviačne motivovanou lexémou a **neskratkou**, abreviačne nemotivovanou lexémou. V jazykovede sa abreviačne nemotivované jednotky na rozdiel od skratiek niekedy označujú ako *bežné slová* či *plnohodnotné lexikálne jednotky*. Keďže skratku vnímame ako plnohodnotnú **lexému** špecifického charakteru, označenie *bežné slovo*, či *plnohodnotná lexikálna jednotka* pre neskratky odporuje našej východiskovej premise o lexikálnom štatúte skratky (porov. **1.8**). Otázku špecifickosti vzťahu abreviačného motivantu a abreviačného motivátu riešime v kap. **1.9.**

1.5 Abreviačná motivácia ako nosná sémantická informácia

Nositeľom sémantickej informácie je v abreviačnom motivačnom vzťahu samotná abreviačná motivácia, a to prostredníctvom abreviačného motivantu. Ten môže byť v komunikáte prítomný explicitne alebo implicitne. Explicitne býva abreviačný motivant vyjadrený pri skratke vtedy, keď produktor predpokladá u percipienta sťažené dekódovanie (menej frekventované domáce skratky, prevzaté skratky, skratky tvorené ad hoc a pod.). Uvádzanie abreviačného motivantu pri skratke sa týka graficko-fónických skratiek, a to najmä iniciálového charakteru, ktoré pre svoju značkovosť často neprezrádzajú svoju motiváciu. Preto sa najmä pri menej frekventovaných, inidividuálnych a neustálených skratkách zdôrazňuje, že pri prvom použití treba so skratkou uviesť aj jej motivujúce pomenovanie (Hrbáček, 1979, s. 42). Pri grafických skratkách sa nosná informácia v podobe abreviačného motivantu neobjavuje. Grafické skratky totiž zväčša dokážu hlavnú informáciu o svojom motivante sprostredkovať sami osebe; umožňuje im to vyššia frekvencia v textoch, vyššia normovanosť a pri niektorých grafických skratkách aj nižší stupeň fragmentárnosti. Grafické skratky a ustálené frekventované graficko-fónické skratky (domáce i

[9] Príklady porov. Lalúch – Koncová (2004).

[10] Skratka *TEOTWAWKI* sa uplatňuje zvyčajne v písomných komunikátoch; ak sa realizuje aj ústne, vyslovuje sa [tíotwáki].

[11] Písané na pozvánkach na večierok, alebo v reštauráciách, ktoré umožňujú zákazníkom priniesť si vlastné alkoholické nápoje.

prevzaté), patriace do centra abreviačne motivovanej lexiky, sú preto len zriedka sprevádzané svojimi abreviačnými motivantmi, nositeľmi abreviačnej informácie.

Nosná informácia sa pri skratkách netýka len sémantiky skratky, ale aj samotného abreviačného charakteru takejto lexémy. Produktor by mal recipientovi poskytnúť dostatok signálov o tom, že ide o skratku. Na abreviačný charakter lexémy možno upozorniť viacerými spôsobmi:

a) explicitným uvedením abreviačného motivantu pri skratke;

b) explikáciou sémantiky skratky prostredníctvom abreviačnej syntagmy (porov. kap. **7.4**);

c) grafickou realizáciou (majuskuly pri iniciálových skratkách, interpunkcia za grafickými skratkami);

d) grafickým diferencovaním skratky a flektivizačného formantu (*SĽUK-u, SMSka*; porov. kap. **6.1**);

e) grafickým diferencovaním skratky a neskratky v syntagmatickom vzťahu, napr. v tautologickej syntagme *SMS správa*), v abreviačnom viacslovnom pomenovaní (*SMS Fórum*); alebo v paradigmatickom vzťahu (napr. pri externej homofónii, porov. kap. **2.2.2** a **4.4**).

Ak pri komunikačnom akte ide o odovzdanie adekvátneho množstva informácií tak, aby sa naplnil komunikačný zámer expedienta i očakávania percipienta, pri skratkách sa to realizuje tak, že sa nepodcení ani nepredimenzuje ich informačný potenciál. Znamená to, že sa abreviačný motivant i jeho abreviačný motivát – skratka použijú v komunikáte s primeranou frekvenciou a v adekvátnej textovej vzdialenosti. Keďže abreviačný motivant i motivát sú zvyčajne nositeľmi rovnakej sémantickej informácie, riziko tautologickosti je pri nich omnoho väčšie ako pri iných lexémach.

Aby bola v komunikáte dodržaná optimálna miera informácií, možno v závislosti od komunikačnej situácie akceptovať rôzne kombinácie uvádzania skratky a motivantu:

A) abreviačný motivant sa v jazykovom prejave uvedie pred samostatným použitím skratky; ďalej sa v texte používa len skratka. Ide o nepríznakový spôsob radenia, ktoré sa zväčša dodržiava pri skratkách odborných alebo vytvorených ad hoc, napr.:

– „*Zdravotný preukaz dieťaťa (**ZPD**) vystavuje obvodný pediater ako výpis zo Zdravotného záznamu (**ZZ**)*“.

– „*1.1. dodržiavať právne predpisy na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci (**ďalej len BOZP**) a ochrany pred požiarmi (**ďalej len OPP**), s ktorými ste boli riadne a preukázateľne oboznámený(á);*

*1.2 dodržiavať ostatné predpisy a pokyny na zaistenie **BOZP**, zásady bezpečnej práce, zásady BOZP a zásady bezpečného správania na pracovisku*“.

Pri prevzatých skratkách sa nosná informácia môže uviesť v podobe pôvodného abreviačného motivantu alebo jeho slovenského ekvivalentu. Pôvodný AMn výnimočne môže v komunikáte alternovať so svojím slovenským ekvivalentom; zvyčajne sa však v závislosti od viacerých faktorov (štylistická charakteristika komunikátu, recipient, frekventovanosť skratky atď.) použije len jeden z nich:

– „*Nezamestnanosť v rámci **Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj** (**OECD**) v apríli stagnovala*“;

– „ *...uviedol americký generál Joseph Dunford, veliteľ **Medzinárodných síl pre podporu bezpečnosti** (**ISAF**)*“;

– „***North Atlantic Treaty Organisation (NATO)** – **Organizácia Severoatlantickej zmluvy** je medzinárodná medzivládna vojensko-politická organizácia...*“

Ani v takýchto prípadoch však nedochádza k redundantnosti informácie, keďže skratka tu plní identifikačnú funkciu vo vzťahu medzi abreviačným motivantom (designátorom) a jeho denotátom (porov. aj kap. **7.4.1.1**).

Pri uvádzaní nosnej informácie v podobe abreviačného motivantu treba súčasne dbať na to, aby sa nedôslednosťou nezastierala sémantika skratky a nesťažovala sa percepcia komunikátu, ako napr. v nasledujúcej výpovedi: „*Na výkon činnosti technika požiarnej ochrany (PO) a bezpečnostnotechnickej služby (BOZP) vplýva...*“ Správne uvedenie abreviačného motivantu a motivátu prispieva k prehľadnosti komunikátu a percipientovi je vtedy jasný vzťah medzi motivujúcou a abreviačne motivovanou lexémou.

B) Abreviačný motivant sa uvedie až ex post, po uvedení skratky.

V komunikátoch sa objavuje aj opačný spôsob radenia, a to najmä pri frekventovanejších skratkách, ktorých abreviačné motivanty sú komunikantom známe, a preto expedient nemusí dbať tak dôsledne na zásadu postupnosti a na počiatočné uvedenie motivantu:

– „*Online aplikácia **eSIPO** umožňuje elektronický prístup k Vášmu kontu pre službu **SIPO** (**Sústredené inkaso platieb obyvateľstva**). Prehľadným spôsobom Vám poskytuje informácie o **SIPO** dokladoch.*“

Pri menej známych skratkách však takéto poradie môže viesť k ich sťaženému dekódovaniu:

– „*Iniciatíva Katedry **EVP** pomôže univerzitám a ďalším oprávneným organizáciám dosiahnuť takú úroveň excelentnosti v oblasti výskumu, aby boli konkurencieschopné na medzinárodnej úrovni. Budú musieť preukázať, že sú schopné poskytnúť zariadenia a podmienky pre excelentný výskum v súlade s požiadavkami **Európskeho výskumného priestoru (EVP)**.*“

C) Abreviačný motivant v komunikáte absentuje.

Osobitná komunikačná situácia nastáva, ak sa skratka použije bez svojho abreviačného motivantu; na podanie optimálneho množstva informácie vtedy stačí len uvedenie skratky. Deje sa tak pri grafických skratkách, ustálených frekventovaných domácich i prevzatých graficko-fónických skratkách (*SATUR, SAD*, *USA, FIFA*) a demotivovaných skratkách (*laser, radar*), pri ktorých expedient predpokladá bezproblémové dekódovanie percipientom aj bez explicitného uvedenia abreviačnej informácie.

Schopnosť skratky neprízнakovo existovať v komunikáte i bez jej AMn je však vlastná nielen úplne demotivovaným skratkám, ktorých abreviačný charakter si už používatelia neuvedomujú. Abreviačná demotivácia má procesuálny charakter, môže mať dlhšie časo-

vé rozpätie a nie vždy je celkom zavŕšená. Vytvára sa tak špeciálna kategória skratiek, pri ktorých *„používatelia poznajú ich význam, ale spojenie stojace za skratkou už zväčša nedokážu dešifrovať“*, napr. *WAP – Wireless Application Protocol – bezdrôtový aplikačný protokol* (Mislovičová, 2002, s. 7). Abreviačnú povahu takýchto skratiek si komunikanti uvedomujú, ale nepoznajú ich abreviačný motivant, pôvodný ani jeho slovenský ekvivalent, keďže ani *„tento preklad bežnému používateľovi jazyka pravdepodobne nie je zrozumiteľnejší ako originál, pri skratkovom výraze WAP však vie, že znamená možnosť pripojenia na internet prostredníctvom mobilného telefónu*“ (ibid.). Pôvodný motivant skratky, ani jeho slovenský ekvivalent v takýchto prípadoch nie sú pre komunikantov nositeľmi požadovanej informácie a ich uvedenie nie je nevyhnutne prínosom pre úspešný priebeh komunikácie.

Naproti tomu skratka, ktorá pôvodne plnila úlohu kondenzátora prejavu, má v podobných prípadoch ešte ďalšiu funkciu. Je nositeľkou sémantickej informácie, a preto je pre úspešný priebeh komunikácie dostatočne prínosné aj jej samostatné uvedenie. Abreviačnú informáciu sprostredkúva samotná skratka: komunikanti si potom so skratkou *WAP* neasociujú „bezdrôtový aplikačný protokol“, ale skôr „možnosť pripojenia na internet cez mobilný telefón“; *wapovanie* neznamená pre nich ani tak „využitie bezdrôtového aplikačného protokolu“, ako skôr „surfovanie po internete prostredníctvom mobilného telefónu“. Takýmto spôsobom môže dochádzať k substitúcii pôvodného motivantu skratky (*bezdrôtový aplikačný protokol*) pseudomotivantom s príbuznou sémantikou, teda k abreviačnej demotivácii a vytváraniu uzuálneho významu (porov. kap. **4.1**). Pseudomotivantom sa stáva syntagma, ktorá je súčasne nositeľom uzuálneho významu (*pripojenie na internet cez mobilný telefón*). Práve o takýchto skratkách sa konštatuje, že *„jsou alespoň srozumitelné, i když jen malé procento čtenářů je umí správně dešifrovat v originále (UNESCO)*“ (Kos, 1983, s. 9).

Aj keď sú skratky oproti svojim abreviačným motivantom charakteristické fragmentárnosťou, ktorá môže zhoršiť vnímateľnosť a zrozumiteľnosť textu, nazdávame sa, že správnou štylizáciou, ktorá dostatočne zreteľne odkazuje na abreviačný motivant skratky, sa aj napriek fragmentárnosti skratiek vnímateľnosť textu pri použití skratiek nezhorší. Podobne ako pri slovotvorne motivovaných lexémach, aj pri skratkách ako abreviačne motivovaných lexémach platí, že *„odkazom na motivujúce slovo sa naznačuje ich lexikálny význam, uľahčuje sa ich porozumenie a tým aj proces komunikácie*“ (Furdík, 1993, s. 48). Hoci fragmentárny charakter skratky neposkytuje také možnosti identifikácie motivujúceho pomenovania ako derivát, ak ide o skratku, ktorá je pevnou súčasťou slovnej zásoby slovenčiny, pre príjemcu s istou mierou extrajazykových znalostí je zrozumiteľnosť skratky (a textu) zachovaná, aj keď jej AMn v texte absentuje.

Ak však AMn absentuje tam, kde skratka sama o sebe neposkytuje dostatok informácií na správne dekódovanie prejavu, vtedy vznikne nežiaduca percepčná pauza; porov. napr.: *„**Zloženie: BTS najmenej 7,8%.** Minimálny obsah tuku 36g/l*“.[12] V prípade, že percipientom

[12] Údaje boli uvedené na obale mlieka.

nie je odborník z oblasti biológie, prípadne chémie, význam skratky *BTS*[13] a identita jej abreviačného motivantu ostávajú zastreté. Komunikačné riziko predstavuje aj neuvádzanie abreviačného motivantu pri skratke, ktorá dovoľuje ambiguitnú interpretáciu.[14]

D) **V komunikáte je prítomný iba abreviačný motivant.**

V niektorých komunikačných situáciách sa abreviačný pendant východiskového pomenovania neuvádza, hoci existuje a je aj relatívne frekventovaný. Dôvodom vtedy môže byť formálnosť a oficiálnosť komunikátu. Takouto komunikačnou situáciou bolo napr. vyhlasovanie výsledkov Parlamentných volieb 2002 v Slovenskom rozhlase, keď boli názvy víťazných strán uvádzané v neabreviačnej podobe. Takáto enumerácia motivantov však môže pôsobiť umelo a neefektívne, keďže väčšina percipientov dokáže k príslušným politickým subjektom priradiť ich abreviačné názvy, ktoré by na identifikáciu ich denotátov postačovali. Nemusí pritom ani dokonale poznať motivanty skratiek; vie si totiž asociovať skratku s konkrétnym denotátom. Samozrejme, jednotliví účastníci komunikácie môžu vnímať uvedenie motivantu namiesto skratky na osi *primeranosť – nenáležitosť* variantne, podľa miery svojej komunikačnej kompetencie. V týchto intenciách potom treba hodnotiť aj potenciálne narušenie optimálneho množstva informácií, ktoré má svoje odôvodnenie v štýlovej norme oficiálnych prejavov.

1.6 Dôvody a príčiny abreviácie

Názory na miesto abreviácie a skratiek v jazyku sa rôznia. Niektorí skratky považujú za neželaný prvok v jazyku, keďže *„preceňovanie úloh abreviatúr, ich nadmerné rozmnožovanie spôsobuje škodu čistote a výraznosti jazyka*“ (Sopira, 1976, s. 505); súčasne však pripúšťajú, že prenikanie skratiek do rôznych funkčných štýlov, registrov a ich zachytenie v slovníkoch je *„najlepším dôkazom ich uznania*“ (ibid.). Odporcovia skratiek ďalej zdôrazňujú ich umelý charakter a zastretú motivovanosť, ktorá vedie k nižšej zrozumiteľnosti (cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 13).

Aj J. Hrbáček v čase vydania svojej monografie (70. roky 20. st.) konštatoval, že na rozdiel od angličtiny a ruštiny, kde majú skratky významné miesto, majú v češtine skratky „*vcelku periferní postavení*“ (Hrbáček, 1979, s. 45). Vyššiu frekvenciu skratiek v ruštine oproti slovenčine spomína v rovnakom čase aj A. Sopira (1976, s. 506). Samozrejme, s odstupom štyroch desaťročí by možno spomínaní autori zrevidovali svoje názory, keďže spoločenské príčiny abreviácie (vedecko-technický pokrok, vznik nových pomenovaní v dôsledku „organizácie moderného života“), ktoré sa považujú za primárne (Hrbáček, 1979, s. 45), sa medzičasom zintenzívnili. Navyše, aj sa J. Hrbáček pripúšťa, že *„je-li pro*

[13] Skratka *BTS* sa lexikograficky zachytáva v štyroch významoch (Lalúch – Koncová, 2004, s. 70); ani jeden z uvádzaných motivantov však nemožno uplatniť v uvedenom kontexte.

[14] Takúto komunikačnú situáciu ilustruje prípad amerických turistov v Británii, ktorých zmiatli protestné plagáty žiadajúce od vlády a parlamentu *„zákaz GM*“, keďže turisti skratku *GM* interpretovali ako označenie áut *General Motors*. V skutočnosti v britskej angličtine skratka *GM* zastupuje motivant *geneticky modifikované* potraviny (porov. Leaders, 1999), kým v americkej angličtine tento motivant zastupuje skratka *GMO*. To dokazuje, že ani jazykový či mimojazykový kontext nemusí niekedy postačovať na jednoznačné dekódovanie skratky.

současný a pravděpodobně i budoucí vývoj jazyka charakteristická... tendence k racionalizaci a úspornosti a k internacionalizaci, pak zkratky těmto tendencím zdánlivě dobře vyhovují“ (op. cit., s. 46).

V odbornej literatúre sa spomínajú viaceré príčiny uplatnenia abreviácie v komunikácii, ktoré sa na tomto mieste pokúsime zosumarizovať. Nazdávame sa totiž, že dôvody vzniku abreviácie sú komplexné a ležia v priesečníku niekoľkých faktorov.[15]

1. Sklon jazykového systému k stručnosti, k zámernej redukcii slov, čo sa odôvodňuje rýchlym tempom moderného života a vrodeným sklonom šetriť energiu (Oberpfalcer, 1932).

2. Princíp najmenšieho úsilia, ktorý sa spomína ako základný zákon jazykového správania (Zipf, 1965, s. 150).

3. Princíp najmenšieho úsilia sa stotožňuje s **princípom jazykovej ekonómie,** ktorý sa týka aj skratiek (Martinet, 1955; Molnárová, 2006, s. 65). Efektívnosť použitia skracovania sa však relativizuje: to, či sa nahradí dlhšie pomenovanie kratším, závisí od frekvencie oboch typov pomenovaní. Ak je teda frekvencia kratšieho pomenovania nízka, ekonomickejšie je ponechať dlhšie pomenovanie, aby sa pamäť nemusela zaťažovať dlhším pomenovaním (Martinet, 1963, s. 532n). Aj A. Sopira sa nazdáva, že skratky „*vznikali a vznikajú ako výsledok zákona **jazykovej ekonómie síl** /písomných prostriedkov, času, fyzickej a morálnej energie nositeľov jazyka/. A čím je intenzívnejšia výmena informácií, tým väčšiu aktuálnosť nadobúdajú všetky prostriedky jazykovej ekonómie*“ (Sopira, 1976, s. 506).

4. **Spoločenské zmeny**: porevolučný vývoj, vznik socialistického zriadenia, keďže niektoré výskumy „*potvrdzujú, že rozsiahle používanie skratiek v ruštine súvisí s prudkými spoločenskými zmenami, v rámci ktorých nová moc plánovala realizovať revolučné zmeny čo najrýchlejšie, teda tiež **skrátene*** (Sipko, 2005, s. 218, zvýr. J. Sipko). Za akcelerátor abreviácie sa považuje aj vedecko-technická revolúcia a technologický pokrok.

5. „***Intenzita odovzdávania novej informácie a stupeň rýchlosti jej preberania***“ sa považuje „*za hlavnú a v súčasnosti veľmi aktuálnu*“ príčinu vysokej frekvencie skratiek (Molnárová, 2006, s. 65; porov. aj Sopira, 1984; Sopira, 1975, s. 52).

6. Vyššia frekvencia viacslovných pomenovaní v slovnej zásobe moderných jazykov (Lančarič, 2008a, s. 10 – 11) a kondenzačné tendencie, ktoré tento vývoj vyvolávajú (Sopira, 1976, s. 505; Molnárová, 2006, s. 65).

Ako z uvedeného vyplýva, príčiny uplatnenia abreviácie možno rozdeliť na **jazykové** a **mimojazykové** (Hrbáček, 1979, s. 45). Aj A. Sopira (1975) hovorí o **nelingvistických** príčinách a príčinách **lingvistickej** povahy (napr. aj vyššia frekvencia ustálených slovných spojení); E. Molnárová rozlišuje medzi **extralingvistickými** a **intralingvistickými** faktormi (Molnárová, 2006, s. 65 – 66).

K jazykovým faktorom abreviácie sa radí **jazyková ekonómia, univerbizácia** a **kontakt s inými jazykmi**; za mimojazykové, teda spoločenské príčiny, sa považuje **modernizácia, výrazná zmena spoločenského zriadenia** a **vedecko-technický pokrok**. Ukazuje sa, že oba typy príčin navzájom úzko súvisia: spoločenské zmeny a modernizácia so sebou prinášajú

[15] K výpočtu týchto názorov a k bibliografickým údajom porov. Hrbáček (1979, s. 33 – 48).

dlhšie alebo viacslovné pomenovania, ktoré si vyžadujú univerbizačné úpravy. Skratky sú potom prostriedkom univerbizácie, teda kompenzáciou za viacslovné pomenovania (Hrbáček, 1979, s. 35).

Ako vidno, fenomén abreviácie nemožno charakterizovať bez bližšieho pohľadu na **jazykovú ekonómiu**, ktorá sa ako príčina a hybná sila abreviácie spomína najčastejšie. Treba pritom rozlišovať:

A) jazykovú ekonómiu v systéme (kóde), a to:

Aa) paradigmatickú, t. j. odstraňovanie nefunkčnej variantnosti, príp. synonymickosti;

Ab) syntagmatickú, t. j. vytváranie krátkych efektívnych a ľahko manipulovateľných jednotiek;

B) jazykovú ekonómiu v komunikáte, a to:

Ba) z hľadiska produktora;

Bb) z hľadiska receptora.[16]

A) Jazyková ekonómia v systéme

Jazyková ekonómia **syntagmatická** sa prejavuje už spomínanou univerbizáciou viacslovných pomenovaní. Tá sa okrem iného realizuje abreviáciou, keďže „*mezi různými druhy univerbizace zaujímá dnes významné místo ve všech kulturních jazycích* ***univerbizace abreviační***“ (Hrbáček, 1979, s. 37). Ako podtyp univerbizácie chápe abreviáciu i J. Furdík a nazýva ju **skratkovou univerbizáciou** (Furdík, 2008, s. 53).

(Abreviačnou) univerbizáciou sa prekonáva rozpor medzi rozčlenenou formou a jednotným významom viacslovného pomenovania; porov. napr. **analytické** viacslovné pomenovanie *Slovenská akadémia vied* vz. jeho **syntetická** skratka *SAV*. Skratky pritom treba vnímať nielen ako prostriedky skracovania dlhých lexikálnych útvarov, ale aj ako prostriedky sémantickej a štruktúrnej kondenzácie pomenovania, a to najmä iniciálové skratky, ktoré vedú k posilneniu značkovosti pomenovania (Hrbáček, ibid.; porov. aj Furdík, 2008, s. 53).[17]

Abreviácia teda **vedie k syntagmatickej ekonómii**, lebo redukuje počet prvkov v syntagme. Súčasne sa však konštatuje, že **smeruje proti paradigmatickej ekonómii,** keďže vznikom skratky začínajú na pomenovanie jedného denotátu koexistovať v jazyku dve pomenovania – neskrátené i skrátené: „*Hoci na syntagmatickej osi je redukcia počtu grafém alebo hlások zjednodušenou formou výpovede, v paradigme, skratky ako synonymné varianty pôvodných motivujúcich ekvivalentov, k hospodárnosti reči určite neprispievajú*“ (Lančarič, 2007 , s. 89 – 90). Toto vyhlásenie však platí prevažne o skratkách, ktoré nemožno dekódovať bez poznania ich AMn.

[16] Porov. Hrbáček (1979, s. 36 – 37).

[17] **Kondenzácia** (úprava pomenovania, ktorá smeruje k jeho väčšej zovretosti a obmedzeniu jeho opisnosti) sa v jazyku uskutočňuje rôznymi spôsobmi, napr. zmenou voľného pomenovania (*správa štátu*) na pevnejšiu syntaktickú štruktúru, t. j. viacslovné pomenovanie (*štátna správa*). Za najvýraznejší typ kondenzácie sa považuje univerbizácia a v rámci nej sa vyčleňuje **abreviačná univerbizácia** (Hrbáček, 1979, s. 37).

Názor, že skratky neprispievajú k hospodárnosti v paradigme, však nemožno celkom jednoznačne uplatniť na skratky, ktoré nastúpili proces abreviačnej demotivácie (*AIDS/aids, NATO/Nato*) alebo sa celkom úplne demotivovali (*radar, laser*).[18] Demotivované skratky nesmerujú proti paradigmatickej ekonómii, pretože plne nahradili svoje abreviačné motivanty, ktoré síce diachrónne možno identifikovať, synchrónne sa však neuvedomujú a v komunikácii sa (zväčša) nepoužívajú.

Okrem toho mnohé skratky, napr. slangové či argotické, majú iné funkcie a štylistické charakteristiky ako ich východiskové pomenovania (Hrbáček, 1979, s. 38; porov. tu kap. **1.9.4**), čo legitimizuje ich existenciu popri ich motivujúcich pendantoch. Z uvedených dôvodov teda kontraproduktívnosť skratiek voči paradigmatickej ekonómii nemožno absolutizovať.

B) Jazyková ekonómia v komunikáte

Podľa J. Furdíka sú skratky „*výsledkom úsilia o úsporné, ekonomické zachytenie lexém alebo častí jazykového prejavu*“ (Furdík, 2008, s. 70) a zvýšenia jeho informatívnosti. J. Hrbáček sa nazdáva, že ešte lepšie ako pojem jazykovej ekonómie vystihuje charakter skratiek pojem **racionalizácie**, lebo obsahuje explicitnejší prvok vedomého zásahu do jazyka (Hrbáček, 1979, s. 39).

Vnímanie jazykovej ekonómie v komunikáte z dvoch uhlov pohľadu – z pozície expedienta a z pozície recipienta – má svoje opodstatnenie. Nielen skratiek sa totiž týka fakt, že to, čo je ekonomické z pohľadu expedienta, nemusí byť ekonomické z druhej strany komunikačného kanála, z pozície percipienta. V tejto súvislosti sa konštatuje, že „*aj v syntagme sú však skratky zjednodušením len z pohľadu expedienta, pretože pre percipienta sa jednoduchosť, resp. zložitosť dekódovania významu skráteného slova, väčšinou odvíja od úrovne ustálenosti skratky v jeho vedomí, to znamená, či si význam danej skratky dekóduje na základe významu pôvodnej motivujúcej lexémy alebo* ***priamo z referenčného vzťahu skratka – denotát***“ (Lančarič, 2008a, s. 9). Aj citovaný autor však súčasne pripúšťa, že skratku možno dekódovať aj bez sprostredkujúceho významu abreviačného motivantu (*„z referenčného vzťahu skratka – denotát*“), teda tak, ako sa to deje pri abreviačne nemotivovaných lexémach. Skratka má navyše v takýchto prípadoch oproti neskratke výhodu svojej redukovanej formy.

Skratka teda nemusí byť nevyhnutne jazykovo-ekonomizujúcim prostriedkom len z pohľadu expedienta komunikátu, ale jazyková ekonómia je jednoznačne prítomná aj na strane percipienta. Pri komunikácii treba totiž rátať nielen s aktivitou produktora, ale aj s aktivitou recipienta, ktorý „*nečeká jen pasívně na informaci, nýbrž podle náznakového podnětu a na základě své zkušenosti, kombinační schopnosti, představivosti apod. je schopen doplnit si některé části zprávy*“ (Hrbáček, 1979, s. 42). To jednak znamená, že skrátený text je pre rôznych príjemcov zrozumiteľný v rozličnej miere, a súčasne pri použití skratky musí produktor aktívnejšie zhodnotiť, aká miera informácií (neskrátených a skrátených) stačí percipientovi na porozumenie komunikátu. Ak teda J. Hrbáček dodáva, že „*některé*

[18] K abreviačnej demotivácii porov. kap. **15**.

*druhy textů lze krátit i **intenzivnějším** využíváním zkratek jazyka (např. iniciálových)*“ (ibid.), znamená to, že v závislosti od komunikačnej situácie môže skratka fungovať ako ekonomizujúci prostriedok zo strany produktora i percipienta.

Na druhej strane treba pripustiť, že hoci sa abreviácia vo všeobecnosti považuje za nositeľa komunikačnej dynamiky, niekedy práve skratky, ktorých primárnou funkciou je ekonomizovať prejav, pôsobia ako komunikačné inhibítory. Expedient komunikátu musí zhodnotiť komunikačný štatút skratky, jej frekventovanosť, schopnosť percipienta dekódovať skratku, priradiť jej adekvátny abreviačný motivant a sémantický obsah. Expedient musí tiež zvážiť potrebu uvedenia abreviačného motivantu, posúdiť, či pre recipienta nejde o redundantnú informáciu. Na percepčnej strane komunikačného kanála skratka v komunikácii znamená väčšiu či menšiu percepčnú pauzu, núti percipienta zastaviť sa a sústrediť sa na priradenie motivantu a denotátu k skratke. Ak ide o skratku vytvorenú ad hoc, musí percipient presunúť pozornosť na tú časť komunikátu, v ktorej sa skratka z motivantu vytvorila, prípadne v ktorej je s ním uvedená. Práve to môže na priebeh komunikácie pôsobiť retardačne.[19]

Preto tak ako pri ostatných výrazových prostriedkoch, aj pri skratkách platí, že len aktívny prístup k posúdeniu ich informačnej hodnoty na oboch stranách komunikačného kanála zabezpečí, aby skratky pôsobili ako akcelerátory, nie inhibítory komunikácie.

1.7 Klasifikácia skratiek

V tejto práci sa pri typologickom triedení a hodnotení analyzovaných skratiek opierame predovšetkým o klasifikáciu skratiek, ktorú predstavil J. Furdík (2008, s. 71 – 72) a ktorá čiastočne vychádza z Hrbáčkovej klasifikácie skratiek (1979, s. 54). Furdíkova klasifikácia, ktorú považujeme z nám známych klasifikácií za terminologicky najpresnejšiu, sa od Hrbáčkovej líši v jednej základnej črte. Na rozdiel od J. Hrbáčka J. Furdík nerozlišuje medzi nelexikálnymi, pololexikálnymi a lexikálnymi graficko-fónickými skratkami – predpokladá totiž lexikálny štatút pri všetkých (graficko-fónických) skratkách. Z tejto základnej premisy vychádzame aj v našom klasifikačnom triedení skratiek, ktoré je ukotvené v oboch spomínaných typologických koncepciách. Aj Furdíkovu typológiu však podrobujeme istej revízii.[20]

Základnú dichotómiu pri klasifikácii skratiek predstavujú:

1. grafické skratky

2. graficko-fónické skratky.

V oboch triedach skratiek pritom rozlišujeme medzi podtriedami:

[19] K účasti skratiek na napĺňaní princípu ekonómie porov. tiež Slančová (1996, s. 94 – 95).

[20] Pri exemplifikácii jednotlivých typov skratiek sme sa sústredili na slovenské skratky, hoci pri jednotlivých typoch skratiek možno uviesť aj mnohé prevzaté skratky, ktoré sú v slovenských komunikátoch frekventované.

1. grafické skratky[21]

1.1 ustálené (interindividuálne):

a) iniciálové:

aa) jednoduché: *p.* (*pán, pani*), *č*. (*číslo*);

ab) zložené: *v. r*. (*vlastnou rukou*), *a. h.* (*ako hosť*);

2) **rámcové**: *fa* (*firma*), *dr*. (*doktor*)[22];

3) **lineárne**:

a) jednoduché: *graf.* (*grafický*), *porov.* (*porovnaj*);

b) zložené: *rímkat*. (*rímsko-katolícky*);

4) **skeletové**: *Mgr*. (*magister*), *fcia* (*funkcia*);

5) **kombinované**: **a)** kombinácia typov grafických skratiek navzájom – *pplk.* (*podplukovník*), *genplk.* (*generálplukovník*);

b) kombinácia skratky s neskratkou – *apod*. (*a podobne*).

1.2 neustálené (individuálne): *k., kt., ktor.* (*ktorý*); *skr., skrat.* (*skratka*). Podobne ako medzi ustálenými grafickými skratkami, aj medzi individuálnymi grafickými skratkami možno identifikovať základné typy a spôsoby tvorenia, ktoré sú však vzhľadom na jedinečnosť individuálnych grafických skratiek ťažšie uchopiteľné.[23]

2. graficko-fónické skratky

2.1 iniciálové skratky: *DPH* (*daň z pridanej hodnoty*), *SBS* (*súkromná bezpečnostná služba*);

2.2 iniciálové skratkové slová: *SĽUK* (*Slovenský ľudový umelecký kolektív*), *SPLN* (*Sanatórium pre liečbu neplodnosti*);

2.3 skratkové slová: *TEKO* (*Tepláreň Košice*); *MUFUZA* (*Mužstvo futbalových zázrakov*);[24]

2.4 skrátené slová: *repre* (*reprezentácia*); *nealko* (*nealkoholický*);

2.5 derivačne skratkové slová: *patanatka* (*patologická anatómia*), *patfyzka* (*patologická fyziológia*);

2.6 derivačne skrátené slová: *počko* (*počasie*), *depka* (*depresia*).

Tu treba poznamenať, že v niektorých komunikačných situáciách a kontextoch „*nelze vést přesnou hranici mezi **ustálenými** a **okazionálními** zkratkami ani mezi zkratkami, které*

[21] Na margo klasifikácie grafických skratiek len poznamenávame, že azda najmarkantnejšie odráža fakt, že „*podstatou všech zkratek, grafických zvláště, je vztah k plné formě, která je zkracována*“ (Hrbáček, 1979, s. 53).

[22] Tento typ skratiek nie je v slovenčine veľmi produktívny, vyskytuje sa však napr. v ruštine: *ф-л – филиал; р-н – район; гос-во – государство; об-во – общество* (Molnárová, 2006, s. 68).

[23] Napr. lexéma *firma* v abreviačnej podobe *fa, fa, fi i fy* (ak ide o tvar G. sg. *firmy*).

[24] Na rozdiel od J. Furdíka (2008, s. 72), ktorý hovorí naraz o kategórii skratkových slov a potom ju člení na skratkové slová a) **iniciálové** a b) **vlastné**, radíme v našej koncepcii iniciálové skratkové slová a skratkové slová ako osobitné kategórie skratiek. Vedú nás k tomu terminologické dôvody (kratšie označenie pre (vlastné) skratkové slová) i fakt, že ani styčné „plochy“ iniciálových skratiek a iniciálových skratkových slov nezachytávame spoločnou kategorizáciou „iniciálovosti.“

*jsou součástí repertoáru výrazových prostředků jazyka (zkratkami **graficko-fónickými**), a zkratkami jen textovými (**grafickými**)*“ (Hrbáček, 1979, s. 23). K týmto prechodným javom a komunikačným situáciám porov. kap. **1.7.3.**

Keďže (nielen) v slovenskej lingvistike existuje názorová a terminologická variantnosť v základnej abreviačnej terminológii, v nasledujúcich kapitolách sa pokúsime zadefinovať základné charakteristiky jednotlivých typov skratiek.

1.7.1 Skratka

Termín **skratka** sa v slovenskej jazykovede chápe pomerne variantne; rozdiely pritom nachádzame nielen medzi jednotlivými autormi, ale aj v rámci viacerých prác jedného autora, či dokonca v jednej práci toho istého autora. Takúto rozkolísanosť konštatuje v prácach rôznej jazykovej proveniencie aj J. Hrbáček (1979, s. 17 – 19), ktorý ponúka výpočet názorov na to, aký typ útvarov sa označuje termínom skratka. Na tomto mieste sa sústredíme len na prehľad koncepcií skratky v slovenskom lingvistickom priestore.

Z hľadiska genézy bol jedným z prvých slovenských lingvistov, ktorí sa podrobnejšie zaoberali problematikou skratiek, Ján Horecký. Vo svojej štúdii O SKRATKÁCH A ZNAČKÁCH V SLOVENČINE (1947) uvádza: „*Skratka vzniká tak, že sa v slovách, ktoré sa veľmi často opakujú, vypisujú zpravidla iba začiatočné litery, aby sa tak získal čas, priestor i práca, a to vždy tak, aby sa vyhlo všetkým pochybnostiam o ich skutočnom význame*“ (Horecký, 1947, s. 9). Autor pritom zdôrazňuje, že abreviácia takéhoto typu sa musí nevyhnutne graficky zachytiť bodkou za skratkou. Podstatným znakom skratiek je podľa J. Horeckého neskrátená výslovnosť skratky (ibid.). Ukazuje sa teda, že J. Horecký skratku chápal v intenciách grafickej skratky.

Naproti tomu termínom ***značkové slovo*** označoval to, čo v našej klasifikácii pomenúvame ako graficko-fónické skratky, počnúc iniciálovými skratkami až po skratkové slová. Značkové slová odlišuje autor od značiek, „*pod ktorými rozumieme neliterné grafické záznamy (+, =, %)*“ (Horecký, 1947, s. 14). Aj autori SLOVENSKEJ GRAMATIKY pracujú s termínom *značkové slovo*, a to na označenie skratiek „*z prvých slabík pôvodného zloženého pomenovania*“, napr. *Slovnaft, Komsomol* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1963, s. 106), teda opäť v intenciách skratkového slova. Na inom mieste však vyhlasujú, že „*značkové slová vynikajú zo skratiek a značiek tým, že sa zo skratky číta len to, čo je napísané, napr.: JRD = jéerdé, ČSM = čéezem*“ (op. cit., s. 128). To by znamenalo, že za značkové slovo sa tu považuje tzv. **lexikalizovaná výslovnosť skratky** (porov. kap. **3.4**). V princípe je pre autorov zrejme kritériom pre zaradenie k značkovým slovám možnosť „*vyslovovať* [ich] *ako normálne slovo*“ (ibid.), čo však znamená, že popri slabičnej výslovnosti iniciálových skratiek (*jéerdé*) považujú za značkové slovo aj iniciálové skratkové slovo (*SĽUK*) i skratkové slovo (*Čedok, Tesla*).

Proti používaniu termínu *značkové slovo* v abreviačne motivovanej časti lexiky namieta M. Považaj, podľa ktorého sa termín značkové slovo v duchu Mathesiovej koncepcie používa na označenie nemotivovanej, neodvodenej lexémy (Považaj, 1984, s. 226).

Podobne ako v citovanej štúdii definuje J. Horecký skratku aj vo svojich neskorších prácach; skratky sú „*skrátené pendanty **často používaných slov v texte** (napr. sim. – similis = podobný, etc.– et cetera = a tak ďalej)*“, ktoré treba odlíšiť od značiek „*zastupujúcich **roz-***

ličné viacslovné pomenovania“ (Horecký, 1995, s. 356). Exemplifikácia jeho vyjadrení opäť naznačuje, že termín **skratka** používa na označenie grafických skratiek[25] a **značkám** podľa jeho definície zodpovedajú graficko-fónické skratky.

V tom istom príspevku však J. Horecký uvádza „*tradičné **značky** vedeckých a cirkevných hodností (napr. Mgr. – magister...), epigrafické **skratky** na náhrobných kameňoch (H.B.M.F. – heres bene merenti fecit = dedič dal urobiť pre dobrodinca...)*“ (ibid.), takže terminologicky zamieňa označenia jednotlivých druhov skrátených útvarov: grafická skratka *Mgr*. by mala byť hodnotená ako skratka; iniciálová skratka *H.B.M.F.* v intenciách jeho predchádzajúceho vymedzenia ako značka. Skratky typu *h. t. – hoc tempore* (*toho času), st. p. – stando pede* (*hneď, neodkladne*) považuje J. Horecký za „*skutočné skratky*“ (ibid.).

Aj v ďalšej svojej práci autor zdôrazňuje diferenciáciu **skratiek** ako „*pomenovacích útvarov (pôvodne písomných) **zložených z niekoľkých písmen, resp. hlások a skupín slova***“ (Horecký – Rácová, 1979, s. 151), od **značiek**, „*t. j. symbolov **zložených z jedného alebo niekoľkých písmen na označenie rozličných vecí***“ (op. cit., s. 197). Takto zadefinované terminologické súradnice skratiek a značiek však nemajú jasné kontúry, čo možno azda ospravedlniť dobovou absenciou systematického lingvistického výskumu abreviačne motivovanej lexiky na Slovensku a neustálenosťou abreviačnej terminológie.

Takáto rozkolísanosť je badateľná aj v ďalších slovenských jazykovedných prácach. Už spomínaná SLOVENSKÁ GRAMATIKA (1963) vedie hranicu medzi skratkami a značkami na úrovni prítomnosti alebo absencie bodky; za skratku sa potom považujú útvary s bodkou (v našom chápaní grafické skratky *hod*., *pozn*.), za značku útvary bez bodky (*cm*, *ČSSR*) (op. cit., s. 103 – 104), čo korešponduje s prvotným Horeckého vymedzením.

J. Mistrík (1997, s. 76, 98, 507) síce rozlišuje „*skratky a značky, respektíve skratkové a značkové slová*“, bližšie však jednotlivé typy skratiek necharakterizuje. V ENCYKLOPÉDII JAZYKOVEDY sa skratky definujú ako „*ustálené slovné jednotky, kt. vznikli skrátením slova al. slovného spojenia*“ (Mistrík et al., 1993, s. 384), pričom sa ako osobitný typ skratiek vyčleňujú „*iniciálové s., kt. vznikajú zo začiatočných písmen jednotlivých slov združeného pomenovania al. viacslovného vlastného mena*“ (ibid.).

V našej práci termín **skratka** používame na označenie **všetkých abreviačne motivovaných útvarov, synonymne s termínom abreviačný motivát**. Stotožňujeme sa s názorom, že skratky sú také útvary jazyka, ktoré sú zámerne skrátené a fragmentárne tak, že neodpovedajú morfematickej stavbe svojich abreviačných motivantov (Hrbáček, 1979, s. 18; Ološtiak, 2011, s. 239). Podľa toho, či sa tieto fragmenty realizujú len v písomnej alebo v písomnej aj ústnej podobe, rozlišujeme skratky grafické a graficko-fónické.

Ako skratky teda chápeme aj útvary, ktoré sa v slovenskej jazykovede označujú ako „*skratkové slová*“ a zvyčajne ich autori odlišujú od „*skratiek*“. Termín *skratkové slovo* používame iba na pomenovanie jedného z typov graficko-fónických skratiek (porov. kap. **1.7.6**).

[25] Takto chápe skratku napr. aj W. Fleischer (1974, s. 230; cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 17).

1.7.2 Značka

Hoci s termínom **značka** v našej typológii skratiek nepracujeme, pristavíme sa aj pri jeho chápaní v slovenskej jazykovede. Ako vidno z predchádzajúcej terminologickej analýzy, variantnosť koncepcie skratky v slovenskej jazykovednej literatúre sa prejavuje aj vo vzťahu k termínu značka. Uvedený stav je spôsobený najmä prehliadaním odlišnej podstaty oboch pojmov.

J. Hrbáček zdôrazňuje, že **skratka** je pojem **štruktúrny** a **značka** pojem **funkčný**, preto výraz, ktorý je z hľadiska štruktúry skratkou, môže byť z funkčného hľadiska značkou, napr. *kWh – kilowatthodina, VKV – veľmi krátke vlny* (Hrbáček, 1979, s. 20). Skratky fungujúce ako značky totiž „*majú povahu samostatných znaků, tj. nemají funkci jen zkracovat slova, nýbrž krátkou výraznou formou vyjadřují pojem*“ (ibid.).

Podľa autora môžu ako značky fungovať všetky druhy skratiek, zvyčajne však značkovú funkciu majú grafické skratky: *kg – kilogram*, *Cu – cuprum.* J. Hrbáček pritom rozlišuje medzi značkovými (*cos – cosinus, Ca – vápnik*) a neznačkovými grafickými skratkami (*t. j. – to jest*, *tzv. – takzvaný*, *o. i. – okrem iného*); len značková grafická skratka má podľa neho status samostatného jazykového znaku (op. cit., s. 21). V grafickej rovine odlišný status zvyčajne naznačuje prítomnosť bodky (neznačková grafická skratka: *atď. – a tak ďalej*) alebo jej absencia za skratkou (značková grafická skratka: *W – Watt*).

Okrem samotného termínu značka uvažuje J. Hrbáček aj o „*značkovom charaktere skratiek*“, keďže skratka je podľa neho vo vzťahu k denotátu značkovejšia ako jej motivant. Značkový charakter skratiek môže znamenať sťaženie percepcie, lebo komunikanti musia poznať veľké množstvo skratiek s neprehľadnou motiváciou a bez vzájomných vzťahov. Preto majú podľa J. Hrbáčka značkové skratky podobné postavenie v jazyku ako cudzie slová (op. cit., s. 46 – 47). Značkový charakter skratiek takisto vedie k vzniku tautológií (op. cit., s. 69), ktoré majú napovedať význam skratiek (napr. *SMS správa, VIP kód* atď.).

Protikladom značkovosti je popisnosť. Čím je v skratkovom slove viac konsonantov, ktoré sú nositeľmi informácie, tým je popisnejšie, pričom záleží aj na rozložení konsonantov v slove a na povahe fundujúcich prvkov (op. cit., s. 113).

V takýchto intenciách sa preto uvažuje o prechode skratiek k značkám: „*Velká většina značek vznikla ze zkratek slov, odlišila se však od vlastních zkratek tím, že se stala bezprostředním označením pojmu, nevázaným již na jeho jazykové vyjádření. Za značky se dnes považují také iniciálové zkratky názvu států (ČSSR) a různých institucí*“ (Kos, 1983, s. 9). Z. Kos považuje za značky tie skratky, ktoré sa používajú v komunikácii samostatne bez svojho abreviačného motivantu.

V slovenskej jazykovede prešlo chápanie pojmu **značka** dvoma etapami. Najprv sa za značku považoval výraz, ktorý „*vzniká soskupením počiatočných písmen jednotlivých členov združeného pomenovania, v takýchto prípadoch písaných vždy veľkými písmenami*, *taký sled hlások, ktorý sa nedá vysloviť ako jedna, respektíve viacej slabík*“ (Horecký, 1947, s. 10), a preto sa „*jednotlivé písmená hláskujú*“ (ibid.). Navyše, J. Horecký namiesto termínu **značka** v takýchto prípadoch uprednostňuje termín **značkové slovo** (ibid.). Takéto vymedzenie značiek zodpovedá v našej klasifikácii iniciálovým skratkám.

Druhá etapa v chápaní značky je pomerne jednotná; značky sa považujú za „*dohodnuté symboly na vyjadrenie rozličných pojmov, ktoré sa skladajú z jedného alebo niekoľkých písmen, číslic, obrazcov alebo zo zoskupenia písmen a číslic*“ (Bujalková, 1992, s. 335; podobne aj Horecký – Rácová, 1979, s. 197). Aj ENCYKLOPÉDIA JAZYKOVEDY podáva pomerne vágnu definíciu značiek; podľa nej sú značky „*ustálené dohovorené symboly skladajúce sa z jedného al. niekoľkých písmen, číslic ap. a ich kombinácií, kt. slúžia na označenie rozličných vecí a pojmov*“ (Mistrík et al., 1993, s. 496). V oboch citovaných publikáciách sa pripúšťa prítomnosť aj iných, nejazykových znakov v značke.

Charakteristickým znakom značiek je podľa tejto koncepcie absencia bodky v ich závere – za značky sa považujú štátne poznávacie značky vozidiel, značky chemických prvkov a fyzikálnych veličín. Spolu so starším chápaním značky je absencia bodky zrejme dôvodom, prečo sa niekedy medzi značky zaraďujú aj iniciálové skratky (op. cit., s. 497). Chápanie značiek ako iniciálových skratiek nachádzame aj v koncepcii SLOVENSKEJ GRAMATIKY, ktorá za značky považuje nielen útvary ako *km, kg, Kčs*, ale aj iniciálové skratky *SSSR, ČSD, JRD* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1963, s. 106).

V tejto práci s termínom značka a značkové slovo nepracujeme, keďže za značky považujeme len nejazykové značky ideografické a piktografické. Na rozdiel od J. Hrbáčka teda nerozlišujeme medzi skratkovými a neskratkovými značkami.[26] Nezaoberáme sa takisto tzv. „*značkovými skratkami*“ (Lančarič, 2008a, s. 19 – 20), ktoré síce pozostávajú z iniciál, prípadne aj číslic, nemajú však (čisto) abreviačný pôvod (porov. napr. označenie štátnej príslušnosti civilných lietadiel: *N – USA*).

1.7.3 Grafická skratka

Opierajúc sa o Hrbáčkovu (1979, s. 54) a Furdíkovu typológiu (2008, s. 71 – 72), základnú dichotómiu v našej klasifikácii skratiek predstavujú **grafické** a **graficko-fónické skratky**.[27] Pri takejto klasifikácii sú to práve grafické skratky, ktorých lexikálny štatút sa spochybňuje. Ako sme už spomenuli (porov. kap. **1.7.2**), J. Hrbáček považuje za lexikálne skratky iba tie grafické skratky, ktoré majú funkciu značiek (*kg*, *cm*, *Mg*) a zvyčajne sú bez bodky (Hrbáček, 1979, s. 17). Grafické skratky typu *str*., *roč*., *č*. sú podľa autora len grafickou úpravou „*normálních jazykových znaků*“ *strana, ročník, číslo* (ibid.). Podobného názoru je aj J. Furdík, podľa ktorého grafické skratky „*nefungujú ako lexikálne jednotky, sú to len grafické komplexy*“ (Furdík, 2008, s. s. 72).

Naproti tomu M. Ološtiak (2011, s. 232 – 233) uvádza viacero argumentov, prečo možno všetky typy skratiek považovať za samostatné lexémy; niektoré argumenty sa týkajú práve grafických skratiek:

[26] Podľa J. Hrbáčka za neskratkové značky možno považovať i abreviačne nemotivované lexémy, keďže „*ve funkci značek hospodářských se používá i celých slov, zpr. vlastních jmen*“ (Hrbáček, 1979, s. 21).

[27] Do istej miery v rozpore s touto dichotómiou však J. Hrbáček na inom mieste pripúšťa, že nemožno viesť presnú hranicu o. i. medzi skratkami, ktoré patria k výrazovým prostriedkom jazyka (graficko-fónické skratky), a grafickými skratkami, teda skratkami výlučne textovými (op. cit., s. 23).

1. **Osobitné formálne stvárnenie skratky**, ktoré nie je totožné s formou AMn (*v. r.* – *vlastnou rukou*).

2. **Odlišné zachytenie kategórie čísla pri skratke**, ako má jej AMn. Tu možno spomenúť plurálovú reduplikáciu skratiek, typickú napr. pre angličtinu: *l* (*line*) – *ll* (*lines*); *v* (*volume*) – *vv* (*volumes*) (porov. kap. **5.3**); i odlišné zachytenie kategórie pádu: *fa* (*firma,* N. sg.) → *fy* (*firmy*; G. sg.).

3. **Odlišná komunikačno-pragmatická hodnota skratky** v porovnaní s jej AMn. Tu vystupuje do popredia tzv. „skrátená" výslovnosť (Horecký, 1947) grafických skratiek typu *napr*. ako [napr], *atď*. ako [a-tə-ďə], s výraznou expresivizujúcou funkciou oproti ich neprí-znakovej realizácii v podobe AMn (*napríklad, a tak ďalej*).

4. **Odlišné funkcie skratky v komunikátoch** oproti funkciám jej AMn; napr. odlišné štylistické charakteristiky slangových skratiek v porovnaní s ich AMn: *nj/njn* (*no jasné*), *nn* (*nie, nie*), *btd* (*buď taký dobrý*), *nzc* (*niet za čo*).[28]

Grafické skratky svojou štruktúrou potvrdzujú základné štruktúrne a kompozičné princípy abreviácie. Pri abreviácii sa totiž ponecháva začiatok slova, ktorý je informačne najzaťaženejší, a vypúšťa sa koniec slova, keďže smerom ku koncu slova rastie informačná redundancia (Hrbáček, 1979, s. 40). Preto syntagma „*porovnaj napríklad citované dielo*" má grafickú abreviačnú podobu so začiatkami lexém: „*porov. napr. c. d*."; takto vznikajú najmä iniciálové (*c. d*.) a lineárne grafické skratky (*porov*., *napr*.). Naproti tomu skeletové a kombinované grafické skratky (*Mgr*., *pplk.*) svojím zložením potvrdzujú, že v lexéme sú nositeľom informácie predovšetkým konsonanty (Hrbáček, 1979, s. 40), ktoré sa pri abreviácii ponechávajú. Konsonanty sa zachovávajú aj pri tvorbe lineárnych grafických skratiek, ktoré majú podobu zavretých slabík, teda sú ukončené konsonantom (ibid.): *alebo* → *al*., nie **ale*.; *ktorý* → *kt*., nie **kto.*

Tieto základné tendencie sa odrážajú aj v postulovaných pravidlách tvorby a pravopisu slovenských grafických skratiek, vytváraných ad hoc v texte:

„1. skratka sa má končiť spoluhláskou

2. ak na mieste, kde sa má slovo odseknúť, je viac spoluhlások, treba ich zahrnúť do skratky

3. ak ide o zložené slovo, vypíše sa jeho prvá časť celá a z druhej časti aspoň iniciálová spoluhláska alebo skupina spoluhlások

4. za skratkami sa píše bodka" (Rísová, 1980, s. 28).

Iné pravidlá platia, samozrejme, pre graficko-fónické skratky.

Na tomto mieste treba ešte spomenúť, že niektoré titulové skratky tvoria prechodné pásmo medzi grafickými a graficko-fónickými skratkami. Na základe zápisu pripomínajú grafické skratky (píšeme za nimi bodku) a grafická skratka je často ich súčasťou (*MU**Dr***., *JUDr*., *PhDr*., *MVDr*., *RNDr*., *CSc*.). V komunikácii sa však správajú ako graficko-fónické skratky, a to iniciálové skratkové slová, ak sa realizujú splývavou výslovnosťou: *MUDr*. [mudr], *JUDr*. [judr]; alebo ako iniciálové skratky, ak sa vyslovujú slabične: *PhDr*. [pé-há-

[28] K ďalším príkladom porov. kap. **11**.

-dé-er], *CSc*. [cé-es-cé] alebo hláskovo: *MVDr*. [mə-və-də-rə], *RNDr.* [rə-nə-də-rə], *DrSc.* [də-rə-sə-cə] (porov. aj kap. **3.1** a **16.2**).[29]

1.7.4 Iniciálová skratka

Termín **iniciálová skratka** má v slovenskej jazykovede azda najustálenejšie chápanie; len zriedka sa vyskytuje názor, ktorý sa vymyká z tradičnej koncepcie iniciálovej skratky.[30] Objavujú sa aj pokusy o klasifikáciu iniciálových skratiek v iných jazykoch (Lančarič, 2008a, s. 16 – 19); niektoré z nich však nie sú založené na celkom zreteľných kritériách (Honnerová, 1991, s. 51).[31] Jednoznačné terminologické a koncepčné uchopenie má iniciálová skratka aj v iných jazykovedách: „*angličtina ich označuje ako* initialism*, francúzština* sigle*, nemčina* Buchstabierkurzungen*, slovenčina* hlásková iniciálová skratka *a ruština* буквенные аббревиатуры“ (Rošteková – Molnárová, 2008, s. 122).

V našej práci chápeme iniciálovú skratku v súlade s Hrbáčkovou typologickou koncepciou ako skratku, ktorá vzniká z iniciálnych grafém (komponentov) AMn[32], pritom však nevytvára fónickú štruktúru príznačnú pre abreviačne nemotivované lexémy, ale realizuje sa slabičnou alebo hláskovou výslovnosťou (porov. kap. **3.2**). Iniciálové skratky sa tvoria spravidla z 1 až *n*- iniciálových komponentov jednoslovného alebo viacslovného abreviačného motivantu: *J* (*Juh*), *EÚ* (Európska únia), *SBS* (*Súkromná bezpečnostná služba*), *VŠMU* (*Vysoká škola múzických umení*), *MPSVR* (*Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny*)[33]. Svojou analytickou formou môžu odrážať analytickosť východiskového viacslovného pomenovania: *BR OSN* (*Bezpečnostná rada Organizácie spojených národov*); *AS FF PU* (*Akademický senát Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*).

Ak je súčasťou AMn kompozitum, potom počet iniciál nemusí zodpovedať počtu slov, ale môže zohľadňovať jednotlivé slovotvorné základy abreviačného motivantu: *VSŽ* (*Východoslovenské železiarne*), *VTD* (*výrobno-technické družstvo*), *IID* (*interinštitucionálna dohoda*). Preto aj skratka jednoslovnej, kompozitnej lexémy môže pozostávať z viacerých iniciál: *EKG* (*elektrokardiogram, elektrokardiograf*), *PVC* (*polyvinylchlorid*). Okrem toho môže byť abreviačný motivant zastúpený v skratke na skeletovom princípe cez viaceré grafémy, ktoré len pripomínajú iniciálu (nejde pritom o iniciálové grafémy komponentov či slovotvorných základov AMn): *RTG/rtg* (*röntgen*), *TBC/tbc* (*tuberculosis*). Vtedy je otázne, či ide o iniciálové alebo o grafické skratky, keďže zápis takýchto skratiek varíruje medzi

[29] J. Hrbáček (1979, s. 85) poznamenáva, že titulové skratky typu *RNDr., MUDr., JUDr*. nemajú charakter výlučne iniciálových skratiek.

[30] J. Horecký používa na označenie skratiek *LF UK, SAV* termín *iniciálová značka* (Horecký, 1988, s. 66), zrejme v súlade so svojou koncepciou skratky a značky (Horecký, 1947, s. 10).

[31] V. Honnerová diferencuje medzi iniciálovými skratkami, ktoré vzniknú „*spojením počiatočných slov*“, napr. *ACU* (*avtomatizirovannaja sistema upravlenija*), a tými, ktoré sa vytvoria „*z počiatočných písmen slov*“, napr. *MCE* (*Meždunarodnyj sojuz elektrosvjazi*).

[32] Ak sa pri iniciálovej skratke používa iná graféma ako iniciálová a zaznačí sa minuskulou, hovoríme o prídavnej grafém, ktorá rozlišuje medzi potenciálne homografnými iniciálovými skratkami.

[33] J. Hrbáček poznamenáva, že počet iniciál nie je obmedzený, ale najčastejšie iniciálové skratky pozostávajú z 3 až 4 iniciál (Hrbáček, 1979, s. 55).

minuskulou a majuskulou.[34] Majuskulná podoba sa totiž pri iniciálovej skratke uplatňuje takmer bez výnimky; len zriedka sa iniciálová abreviácia zaznačuje minuskulami, a to napr. vtedy, ak takáto skratka smeruje k značkovosti, štatútu registrovanej obchodnej značky: *dm* (*Drogeriemarkt*)[35].

Produktívnosť iniciálovej abreviácie potvrdzujú výskumy v neologickej lexike iných jazykov[36], a hoci nedisponujeme štatistickými údajmi o frekvencii jednotlivých typov skratiek v slovenčine, takúto produktívnosť predpokladáme aj v slovenskej lexikálnej zásobe. Preferovanie iniciálových skratiek sa pritom pripisuje najmä mechanickosti ich tvorby (Hrbáček, 1979, s. 26).

Pokiaľ ide o lexikálny štatút iniciálových skratiek, J. Hrbáček ich nepovažuje za plnohodnotné lexémy; podľa neho sú to „*lexikální jednotky pouze svou funkcí, tj. jsou pojmenovací jednotky, ale nikoli svou formou*“ (Hrbáček, 1979, s. 52). Zásadným nedostatkom iniciálových skratiek sú podľa neho rozdiely medzi grafickou a fónickou štruktúrou, pričom ani jedna nezodpovedá „*normální systémové struktuře slovní*“ (ibid.). Pri zvukovej realizácii sa iniciálové skratky menia len na slabičné útvary zvukové, ich špecifikom je (pre substantíva) netypické zakončenie na dlhý vokál, prítomnosť rázu, hiátu, i umiestnenie prízvuku na koncovej slabike (ibid., porov. kap. **3.2.1**).

Rovnako J. Horecký nepokladá iniciálové skratky „*za úplne nové, samostatné slová*“, a to takisto najmä pre ich výslovnosť: „*jednotlivé slabiky sa vyslovujú každá osobitne, oddelenejšie než v normálnych slovách*“ (Horecký, 1947, s. 11). Za lexémy považuje J. Horecký „*dvojslabičné značkové slová*“ (*SAVU*, *MŠANO*), ktoré majú slovný prízvuk na prvej slabike (ibid.), teda v našej koncepcii iniciálové skratkové slová (porov. kap. **1.7.5**).

Okrem tejto **fonetickej** špecifickosti sa lexikálna nerovnocennosť iniciálových (a grafických) skratiek odôvodňuje ich **morfologickou** neanalyzovateľnosťou, nesklonnosťou, ťažkosťami pri zapojení do syntagmy (Hrbáček, 1979, s. 55), teda vlastnosťami, ktorými sa uvedené druhy skratiek líšia od „*plne integrovaných lexikálnych jednotiek*“ (Vachek, 1976, s. 83).

Aj samotný J. Hrbáček však na inom mieste poznamenáva (1979, s. 85), že hoci je podľa neho tvorenie iniciálových skratiek skôr rušením lexém, ako ich tvorbou, takéto útvary predsa len majú povahu pomenovacích jednotiek. Preto pripúšťa, že ak by sa slovotvorba chápala širšie, ako náuka o tvorbe pomenovaní, vtedy by do nej patrila aj tvorba iniciálových skratiek. Z takéhoto predpokladu vychádzame aj pri hodnotení iniciálových skratiek, ktoré považujeme za plnohodnotné **lexémy**. Nemožno poprieť ich špecifickú zvukovú realizáciu (slabičnú alebo hláskovú výslovnosť), či osobité zapájanie do syntagmy. Tieto fonetické i morfosyntaktické osobitosti sú však špecifickým reflexom ich tvorby a nazdá-

[34] Porov. spracovanie týchto skratiek Lalúch – Koncová (2004).

[35] Vnímanie dominancie majuskulnej podoby iniciálovej skratky *dm* vidno aj na jej štylisticky príznakových podobách *dm* → *DéeMko, z DéeMka, v DéeMku,* popri podobách *déemko, na déemku*.

[36] P. Kochová o typologickej charakteristike najnovších skratiek v češtine konštatuje, že „*v nejnovější slovní zásobě jsou doloženy zejména zkratky iniciálové*“ (2005, s. 242). Staršia Hofrichterova práca (Hofrichter, 1977, cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 25 – 26) takisto konštatuje obrovskú prevahu iniciálových skratiek medzi abreviačnými neologizmami v nemčine.

vame sa, že ich automaticky nediskvalifikujú z lexiky jazyka ako sekundárne výrazové prostriedky bez lexikálneho štatútu. Aj na uchopenie takýchto osobitých výrazových prostriedkov, akými sú iniciálové skratky, je vhodná motivatologická koncepcia, ktorá si všíma najrozličnejšie motivačné vzťahy v lexike, vrátane abreviačnej motivácie a jej relačnosti k ostatným motivačným typom.

Potvrdením lexikálneho statusu iniciálovej skratky má byť aj naša práca, ktorá iniciálové skratky analyzuje z hľadiska jednotlivých jazykových rovín a cez prizmu viacerých typov lexikálnej motivácie. Rovnako považujeme za lexémy aj ostatné druhy skratiek (porov. kap. **1.8**), ktorým sa v našej práci venujeme. Preto k ich analýze pristupujeme z pohľadu všetkých jazykových rovín, tak ako sa skúmajú abreviačne nemotivované lexémy. Tento unifikovaný postoj k všetkým skratkám takisto pomáha predísť uvažovaniu o „prechodnosti" iniciálových skratkových slov v otázke ich lexikálneho statusu (porov. **1.7.5**.).

1.7.5 Iniciálové skratkové slovo

Ak skratka pozostáva z takých iniciálových komponentov abreviačného motivantu, ktoré vytvárajú štruktúru realizovateľnú splývavou výslovnosťou, vzniká iniciálové skratkové slovo. Z hľadiska grafického pripomína iniciálové skratkové slovo majuskulami iniciálovú skratku[37], z hľadiska zvukového má podobnú splývavú výslovnosť ako neskratka. Od skratkového slova (porov. kap. **1.7.6.4**) sa iniciálové skratkové slovo líši tým, že na jeho tvorbe sa podieľajú **výlučne iniciálové komponenty**: *ÚĽUV* (*Ústredie ľudovej a umeleckej výroby*), *PUĽS* (*Poddukelský umelecký ľudový súbor*). Na štruktúre iniciálového skratkového slova sa teda nezúčastňujú slabičné komponenty abreviačného motivantu ako v prípade skratkových slov, ktoré sa niekedy tiež zapisujú majuskulami, čím vytvárajú dojem iniciálovosti: *UNAS* (*ÚNia Autodopravcov Slovenska*), *MUFUZA* (*MUžstvo FUtbalových ZÁzrakov*), *ADOS* (*Agentúra DOmácej Starostlivosti*). Na rozdiel od iniciálových skratiek, v ktorých je prízvuk umiestnený na poslednej slabike, má iniciálové skratkové slovo prízvuk na prvej slabike, keďže jeho fónická štruktúra je podobná štruktúre abreviačne nemotivovanej lexémy (Hrbáček, 1979, s. 57).

Snaha o vytvorenie iniciálovej štruktúry, ktorú by bolo možné vysloviť splývavou výslovnosťou, teda snaha o vytvorenie iniciálového skratkového slova, ovplyvňuje nielen podobu skratky, ale aj podobu jej abreviačného motivantu. Pri zámerných tendenciách usporiadať komponenty tak, aby vzniklo iniciálové skratkové slovo, môže dochádzať k slovosledovým inverziám: *KIK* (*Klub inteligencie katolíckej*), či sémantickým posunom oproti pravej povahe denotátu: *SPLN* (*Sanatórium pre liečbu neplodnosti*)[38]. Výber a usporiadanie komponentov môže byť motivované nielen zvukovo (v snahe o splývavú

[37] Majuskulná podoba sa niekedy nedodržiava, porov. napr. anglické iniciálové skratkové slová, ktoré tak pripomínajú abreviačne nemotivované lexémy a majú väčšiu tendenciu k abreviačnej demotivácii, napr. *dinky (dual income no kids yet – dva príjmy, zatiaľ bezdetní)*, *yettie* (*young entrepreneurial technocrat – mladý podnikavý technokrat*) (Szymanek, 2005, s. 435).

[38] Sanatórium – odborný liečebný ústav poskytujúci dlhšie trvajúcu liečbu najmä pacientom s chronickým priebehom ochorenia (SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV, 2005). V prípade spomínanej inštitúcie však ide skôr o ambulanciu, nie o ústav, či liečebňu.

výslovnosť), ale aj paradigmaticky (napr. v snahe o zámernú externú homofóniu) a sémanticky (*DAV* homofónne s lexémou *dav* so žiaducimi sémantickými konotáciami; porov. kap. **4.4**).

Podľa J. Hrbáčka svedčí o prechodnom charaktere iniciálových skratkových slov „*dvojí způsob rodové shody*" (Hrbáček, 1979, s. 57), keď sa iniciálové skratkové slovo správa rodovo ambivalentne buď podľa svojho zakončenia alebo podľa rodu denotátu, ktorý zastupuje: *TASS oznámila, TASS oznámilo*. Takto sa však v komunikácii nesprávajú len iniciálové skratkové slová, ale aj iniciálové skratky, napr. *OSN prijalo*/*OSN prijala* (porov. kap. **7.2**), takže ani toto kritérium nemožno uplatniť na deklarovanie prechodnosti iniciálových skratkových slov vo vzťahu k lexikálnemu štatútu. Ako sme už spomínali, ako lexémy chápeme v našej práci všetky skratky, teda aj iniciálové skratkové slová, preto o ich prechodnom charaktere v otázke lexikálneho štatútu neuvažujeme. Podobne ako iniciálové skratky, aj iniciálové skratkové slová majú takmer v každej jazykovej rovine isté špecifiká, ktoré možno pomenovať aj prostredníctvom prienikov abreviačnej motivácie s ostatnými typmi lexikálnej motivácie a ktoré neznamenajú automaticky lexikálnu ambivalentnosť.

Okrem toho majú **iniciálové skratkové slová** výhodu oproti ostatným druhom skratiek: zachytávajú sa majuskulami, čo naznačuje ich abreviačný charakter a pomáha komunikantom pri ich identifikácii a odlíšení od zvyšku komunikátu.[39] Súčasne však iniciálové skratkové slová majú na rozdiel od iniciálových skratiek fonetickú štruktúru podobnú neskratkám, čo zasa umožňuje ich menej príznakovú realizáciu a ľahšie zapojenie do komunikátu.

1.7.6 Skratkové slovo

Chápanie **skratkového slova** v slovenskej jazykovede sa vyznačuje azda najväčšou variabilitou spomedzi všetkých abreviatologických termínov. Rozkolísanosť typologického vymedzenia skratkového slova je dokonca taká, že sa tento pojem chápe variantne aj v rámci jednotlivých prác. Krátko sa preto pristavíme pri jednotlivých koncepciách skratkového slova a pomenujeme ich nedostatky a terminologické nepresnosti.

1.7.6.1 Skratkové slovo ako deabreviačný derivát a štylisticky príznaková podoba skratky

Podľa S. Šokovej je vznik skratkových slov „*determinovaný neutrálnymi skratkami... Napr. oproti neutrálnej skratke MTZ (materiálno-technická základňa) je hovorové skratkové slovo emtézetka*" (Šoková, 1983, s. 106). Autorka tak za skratkové slová považuje také lexémy (*emtézetka*, *pévétéčko*), ktoré v našej koncepcii hodnotíme ako štylisticky príznakové podoby skratiek (porov. kap. **6.1.2.1** a **6.1.3.1**).[40] Okrem toho považuje citovaná

[39] Táto výhoda sa potvrdzuje aj pri zámernom uvádzaní **skratkových slov** (porov. kap. **1.7.6.4**) v majuskulnej podobe, hoci skratkové slová per definitionem takúto podobu mať nemusia (*SATUR – Slovenská agentúra turizmu/turistického ruchu, REMPO – **Rem**eselnícke **po**treby*).

[40] Morfémy *-k-a(R), -čk-o(R)* v lexémach *emtézetka, pévétéčko* považujeme za **flektivizačné formanty**, resp. **slovotvorné formanty s flektivizačnou funkciou** (Furdík, 1993, s. 113; porov. v tejto práci kap. **6.1**), ktoré boli použité v úprave iniciálových skratiek na skloňovateľné jednotky; podobnú funkciu plnia

autorka za skratkové slová aj lexémy *péveťák* (zamestnanec *PVT – Podniku výpočtovej techniky*), *szmák* (člen *SZM –Socialistický zväz mládeže*), *emerhák* (učiteľ predmetu *MRH – Medzinárodné robotnícke hnutie*), teda lexémy, ktoré pokladáme za tzv. **deabreviačné deriváty** (porov. kap. **6.2.1**).[41] Ako skratkové slová autorka ďalej označuje aj „výrazy" typu *peé, pée* (*PE – politická ekonómia*), *káčé, káčées* (*KČS – Koruna československá*), *téká* (*TK – tuzexová koruna*), ktoré chápeme ako lexikalizovanú výslovnosť skratky (kap. **3.4**). Ako vidno, autorka k skratkovým slovám radí typologicky i slovotvorne odlišné lexémy, pričom k jednoznačnosti jej výkladu neprispieva ani jej ďalšie tvrdenie, že „*skratkové slová v hovorenom (živom) jazyku* ***sa tvoria zjednodušovaním viacslovného pomenovania****, ktoré sa považuje za príliš dlhé a z hľadiska výslovnosti náročné*" (op. cit., s. 106 – 107).

Vznik skratkového slova „*z pôvodnej skratky*" predpokladá aj SLOVNÍK JAZYKOVEDNÝCH TERMÍNOV, ktorý za skratkové slová považuje typologicky odlišné lexémy: *Sľuk* (v našej koncepcii iniciálové skratkové slovo, NB: minuskuly) aj *sľukár* (deabreviačný derivát) (Horecký – Rácová, 1979, s. 151).

1.7.6.2 Skratkové slovo ako iniciálová skratka

Iné chápanie skratkového slova ponúka M. Považaj, podľa ktorého „*iniciálová skratka TASS je zároveň aj skratkovým slovom, ktoré sa podľa svojho zakončenia zaraďuje k príslušnému rodu a príslušnému skloňovaciemu vzoru*" (Považaj, 1985b, s. 191 – 192). K stotožňovaniu iniciálovej skratky a skratkového slova vedie autora fakt, že skratka *TASS* „*má vhodnú kombináciu hlások (ako normálne slová)*" (ibid.). V súlade s našou klasifikáciou skratku *TASS* [tas] hodnotíme ako iniciálové skratkové slovo, keďže každá graféma skratky zastupuje jeden komponent AMn.[42]

Podobne ako M. Považaj chápe skratkové slovo aj ENCYKLOPÉDIA JAZYKOVEDY, podľa ktorej sa „skratkové slovo" tvorí „*zo začiatočných písmen alebo slabík slov viacslovných pomenovaní. Napr. ZARES – Záhradnícke a rekultivačné služby, VÚKOV – Výskumný ústav kovopriemyslu*" (Mistrík et al., 1993, s. 384). Zároveň sa však pripúšťa, že „*skratkovými slovami sa stávajú aj niektoré iniciálové skratky s vhodnou kombináciou hlások, ktoré sa vyslovujú ako normálne slová a tak sa aj správajú"*, napr. *FAMU, SĽUK, SAS* (ibid.). Toto vymedzenie skratkového slova zahŕňa jednak skratkové slová (*ZARES, VÚKOV*) a jednak iniciálové skratkové slová (*FAMU, SĽUK*). Citovaná definícia rovnako naznačuje, že sa skratkové slová považujú za „vyššiu" formu abreviačného motivátu a ich lexikálny status je jednoznačnejší ako pri iniciálových skratkách.

Súčasne sa podľa ENCYKLOPÉDIE JAZYKOVEDY môže skratkové slovo stať východiskom štylisticky príznakových podôb skratky: „*Iniciálové skratky a s. s. [skratkové slová] sa stávajú*

---

flektivizačné formanty aj pri morfologickej adaptácii prevzatých slov do ohýbateľnej podoby (porov. Furdík, ibid.).

[41] Lexémy *emerhák, szmák* sa vytvárajú zo skratiek nie kvôli zapojeniu motivujúcich skratiek *MRH* a *SZM* do deklinačnej paradigmy, ale ako deriváty denotujúce príslušníkov organizácii a štruktúr, ktoré sú označované motivujúcimi iniciálovými skratkami.

[42] *TASS – Telegrafnoje agentstvo Sovetskovo Sojuza*, tlačová agentúra bývalého Sovietskeho zväzu, dnes *ITAR-TASS* [itar-tas] (*Informacijonnoje telegrafnoje agentstvo Rossiji*).

základom na utvorenie nových, štylisticky neutrálnych, hovorových i slangových slov, napr. PNS – péeneska, VPN – vépéenka“ (Mistrík et al., 1993, s. 384), hoci podľa predchádzajúceho výkladu ani jednu z uvedených skratiek nemožno považovať za skratkové slovo.

Z uvedeného teda vyplýva, že sa v slovenskej lingvistike nerozlišuje medzi *iniciálovým skratkovým slovom* a *skratkovým slovom*. Nazdávame sa, že Hrbáčkova klasifikácia je v tomto ohľade typologicky a terminologicky presnejšia. Pomáha totiž predísť prípadom zdanlivo neodôvodneného rozlišovania medzi *„typmi skratkových slov“* (Rísová, 1983, s. 126 – 127), ktoré potom vedie k nejednoznačnosti výkladu. Spomínaná autorka totiž rozlišuje medzi skratkovými slovami zakončenými na konsonant (*členovia SĽUK-u*) a skratkovými slovami zakončenými na vokál, pri ktorých je už z hľadiska ortografie nútená diferencovať medzi *typom VÚMA* (*Výskumný ústav mechanizácie a automatizácie*) a *typom REMPO* (*Remeselnícke potreby*).[43]

To, čo sa na prvý pohľad javí ako nedôslednosť autorky, má svoje opodstatnenie v rozličnom charaktere oboch *„typov skratkových slov“.* Pri *type VÚMA* totiž ide o iniciálové skratkové slovo s odlišnou charakteristikou ako *typ REMPO*, ktorý je v našom ponímaní skratkovým slovom. Skratkové slová si navyše nevyžadujú výlučne majuskulnú podobu všetkých svojich grafém, ako to zachytáva E. Rísová pri *type REMPO*[44]. Terminologická neustálenosť sa v uvedenom príspevku odráža aj vo formuláciách, keď sa raz spomínajú „*iniciálové skratky a skratkové slová typu VÚMA*“, hoci predtým sa skratka *VÚMA* označila termínom *iniciálová skratka* (ibid.).

Ako vidno, E. Rísová (1983) sa pokúsila o klasifikáciu skratkových slov, nepostuluje však, v čom sa jednotlivé *„typy skratkových slov“* od seba odlišujú. Aj V. Honnerová (1991) rozlišuje medzi skratkovými slovami, ktoré „*vznikli z viacslovných pomenovaní*“, a skratkovými slovami tvoriacimi sa zo slov alebo slovných spojení, „*z ktorých je vypustená niektorá časť*“. Autorkino úsilie však stroskotáva nielen na absencii príkladov oboch druhov skratkových slov či na ich nejasnom vymedzení, ale aj na nejednoznačnosti terminológie, keď sa výraz *elektropočta* (*elektronnaja počta*) označuje ako zložené slovo (op. cit., s. 50), no výraz *elektrosvjaz* (*elektronnaja svjaz*) sa hodnotí už ako skratkové slovo (op. cit., s. 51). A. Sopira zase klasifikuje skratkové slová len na úrovni apelatívnosti a propriálnosti, takže rozlišuje všeobecné a vlastné skratkové slová (Sopira, 1976, s. 506).[45]

1.7.6.3 Skratkové slovo ako skratka

Iné chápanie skratkového slova ponúka M. Dokulil, ktorý za skratkové slová považuje všetky abreviačne motivované útvary, teda používa tento termín vo význame, aký má

[43] Pri skratkových slovách *typu VÚMA* odporúča E. Rísová pravopis *vo Vúme,* pri skratkových slovách *typu REMPO* pripúšťa pravopis *z REMPA* aj *z Rempa*.

[44] Porov. napr. Hrbáčkom uvádzané príklady skratkových slov (Hrbáček, 1979, s. 98).

[45] Pre porovnanie, v ruštine vznikajú skratkové slová (сложносокращенные слова) skrátením jedného komponentu z dvojslovného pomenovania (*Европейский союз → Евросоюз*) alebo skrátením obidvoch slov (*государственный контроль → госкон*), prípadne z iniciálovej skratky; ako skratkové slová sa však už prepisujú písmenami malej abecedy: *высшее учебное заведение → ВУЗ → вуз*; *без определённого места жительства → БОМЖ → бомж* (Molnárová – Rošteková, 2008, s. 146).

v našej práci termín skratka (Dokulil, 1962, s. 26). Iniciálové skratky potom označuje ako „z*kratková slova hlásková*“, skratkové slová z našej koncepcie sú preňho „*zkratková slova slabičná*“ (*Svatka – Svatební kancelář*) alebo „*zkratková slova kombinovaná, skládající se z počátečních slabik i hlásek*“ (*Čedok*). Zároveň od týchto typov skratkových slov M. Dokulil odlišuje „*nesklonná slova zkratková, tvořená z názvů počátečních písmen přes tzv. iniciálové zkratky (es-en-bé « SNB = Sbor národní bezpečnosti*)“ (op. cit., s. 27). Za skratkové slovo teda M. Dokulil považuje aj lexikalizovanú výslovnosť iniciálovej skratky. Z tohto aspektu je Dokulilovo chápanie blízke ponímaniu skratky v anglickej lingvistike (Bloomfield, 1966, s. 488).

V podobnom duchu sa v českej lingvistike za skratkové slová považuje zápis splývavej výslovnosti iniciálových skratkových slov (*aids*) i zápis slabičnej výslovnosti (*dídžej*, *cédé*) (Kochová, 2005, s. 242 – 243). Rovnako sa za skratkové slová v tejto koncepcii pokladajú aj štylisticky príznakové podoby skratiek (*cédéčko*, *pécéčko*, *petovka/petka*) (ibid.).

J. Dolník (2003, 164) vo svojej práci rozlišuje grafické skratky (*resp*., *tzv*.), značky (*Cu, W*), graficko-fónické skratky (*OSN*, *SAV*) a „***fónické skratky čiže skratkové slová*** (*bankomat, hifi, motorest*)“ (ibid.). Treba poznamenať, že z pohľadu našej koncepcie sú Dolníkom uvádzané príklady skratkových slov nielen skratkami (skratkové slovo *hifi* – ***hi****ght* ***fi****delity*), ale aj kvázikompozitami s prefixoidom (*moto-rest*) a sufixoidom (*banko-mat*). Posledné dva príklady teda nie sú len výlučne produktom abreviačnej motivácie, ale na ich tvorbe sa podieľala aj slovotvorná motivácia. Preto sa s Dolníkovým vymedzením abreviácie ako pretváraním motivujúceho lexikálneho výrazu o. i. na „*kombinácie morfémy s inými segmentmi*“ nemôžeme stotožniť. Ako fónické skratky, t. j. „skratkové slová“, J. Dolník spomína aj ďalšie typologicky rôznorodé skratky: skrátené slová (*deciliter – deci, dovidenia – dovi*), derivačne skrátené slová (*senzačný – senzi, matematika – matika; asistent – asák, Štefan – Števo*); viacnásobné derivačné skracovanie (*diplomovka – diplomka*) i lexémy, ktoré vznikli trunkáciou (*morfofonológia – morfonológia, morfologicko-syntaktický – morfosyntaktický*) (op. cit., s. 165).

I. Kontríková zasa nazýva skratkovým slovom prvý komponent kompozita, ktorý je abreviačne motivovaný: „*K špecifickým kompozitám patria také, ktorých prvý člen je* ***skratkové slovo***“ (Kontríková, 2010, s. 171). Autorka však používa tento termín na pomenovanie viacerých druhov skratiek, zakomponovaných do kompozita (*HNporadňa, e-biznis, SDKÚ-DS, SMER-SD* atď.) (ibid.). Na margo uvádzaných príkladov treba pripomenúť, že komponenty, ktoré autorka nazýva „skratkovými slovami“, sú v našej typológii skratkami rozličného charakteru. Navyše autorka ako skratkové slovo hodnotí lexému *SMER*, ktorú aj napriek jej majuskulnému zápisu nemožno považovať za abreviačne motivovanú.[46]

[46] Okrem toho uvažuje autorka o kompozitách s číselným komponentom: *car2go, B2B* (*business-to-business*), *B2C* (*business-to-consumer*), *G20* (*Group 20*), *3Com* (*Computers, Communication and Compatibility*), *3G telefón* (*telefón 3. generácie*). Ako vidno, číselný komponent má v uvedených spojeniach rôznu funkciu i pôvod: vyjadruje homonymiu medzi anglickými lexémami *to* a *two* (v abreviačne motivovaných kompozitách *B2B, B2C*); počet lexém v abreviačnom motivante (*3Com*); prípadne numerále v abreviačnom motivante (*3G telefón, G20*); v prípade syntagmy *3G telefón* však nejde o kompozitum, ale o abreviačné viacslovné pomenovanie.

Vzhľadom na uvedenú pojmovú a terminologickú rozkolísanosť považujeme za potrebné pristaviť sa na tomto mieste pri vymedzení skratkového slova, tak ako ho chápeme vo svojej typologickej koncepcii.

1.7.6.4 Skratkové slovo v koncepcii abreviačnej motivácie

V tejto práci vychádzame z Hrbáčkovho chápania skratkového slova, keď sa za skratkové slovo považuje taká skratka, ktorá vznikla z viacslovného pomenovania (***Po**štová **fi**latelistická **s**lužba → Pofis, **S**lovenská **a**gentúra **tu**ristického **r**uchu → SATUR*) alebo voľného spojenia lexikálnych jednotiek (***Ex**port – **im**port → EXIM (banka)*). Od iniciálového skratkového slova, pri ktorom sa použijú výlučne iniciálové grafémy motivantu (*Poddukelský umelecký ľudový súbor → PUĽS*), sa skratkové slovo odlišuje využívaním aj inej ako iniciálovej grafémy (*Agentúra **do**mácej starostlivosti → ADOS; **Ve**decká Grantová Agentúra → VEGA*). Takáto koncepcia skratkového slova je výhodná aj preto, že zahŕňa také skratky, ktoré popri slabičných obsahujú aj iniciálové komponenty a ktoré napr. J. Horecký nazýva kombináciou „*značkových slov literných a slabičných*“, napr. *Čedok* (*Československá dopravná kancelária*) (Horecký, 1947, s. 13).

Podľa J. Hrbáčka je spoločným znakom skratkových slov aj to, „*že tvoří jednoslovný lexém, který vznikl z více než jednoho slova tím, že se alespoň jedno použité slovo zkrátilo*“, napr. *genštáb*, *Zväzarm* (Hrbáček, 1979, s. 58), pričom však takýmto fragmentárnym komponentom nemôže byť slovotvorný základ kompozita. J. Hrbáček označuje tento typ skratkového slova ako **čiastočné skratkové slovo** (1979, s. 108).[47] Neúplnosť a fragmentárnosť komponentov skratkového slova vedie k „*oslabení a zastíraní mluvnických i významových vztahů mezi komponenty*“, takže k jednému skratkovému slovu možno priradiť viaceré abreviačné motivanty, napr. *lagkom* – 1. *komendant lagera*, 2. *lagernyj komitet* (op. cit., s. 92).

Nazdávame sa, že ak sa komponentom takejto lexémy stáva fragment, ktorý ešte nie je produktívny slovotvorne ako súčasť viacerých lexém, ale len jednorazovo v konkrétnej lexéme (*Zväz-**arm**, **al**-obal*), potom by sme ešte uvažovali o skratkovom slove. Ak sa však takýto fragmentárny komponent opakuje vo viacerých lexémach (***repro**bedňa, **repro**box, **repro**káble, **repro**systém*; ***bio**výroba, **bio**produkty, **bio**produkcia, **bio**kvalita*), vtedy v súlade s Furdíkovou derivatologickou koncepciou (Furdík, 2004) už hovoríme o abreviačne motivovanom prefixoide ako súčasti kvázikompozita (porov. kap. **6.2.2**).

Ako ďalší typ skratkových slov uvádza J. Hrbáček také skratky, ktoré vznikli z iniciálových skratiek: prvým stupňom pri ich vytváraní je prepis slabičnej výslovnosti skratky: *esenbé*, *emenvé*. Druhý stupeň predstavujú zvukové úpravy, keď sa prízvuk presunie na prvú slabiku a pri slabičnej výslovnosti sa skráti vokalická kvantita: *OVK* (*Oldřich, Vitáček, Karlín*) → *Oveka; MK* (*Malá knížka*) → *EMKA* (Hrbáček, 1979, s. 107). Podľa nášho názoru je však medzi skratkami *Oveka*, *EMKA* na jednej strane a lexémami typu *esenbé, emenvé*

[47] Podľa E. Molnárovej je to v ruštine „*veľmi produktívny a rozšírený typ lexikálnej abreviácie*“, *napr. Госдума* (*Государственная Дума*); *Европарламент* (*Европейский парламент*)“ (Molnárová, 2006, s. 70).

na strane druhej rozdiel. Primárne sa vytvorili a v komunikácii boli funkčné iniciálové skratky *SNB* (*Sbor národní bezpečnosti*) a *MNV* (*Místní národní výbor*) a následne sa ich slabičná výslovnosť začala graficky zachytávať (*esenbé*, *emenvé*) a používať ako samostatná lexéma, t. j. lexikalizovala sa (podobne ako pri skratkách *esemes, eštébé*, *piár* atď.). Lexémy *esenbé*, *emenvé* preto na rozdiel od J. Hrbáčka hodnotíme ako lexikalizovanú výslovnosť skratky (porov. kap. **3.4**), nie skratkové slová. Naproti tomu hoci skratky **OVK* a **MK* stáli pravdepodobne niekde v pozadí vzniku skratkových slov *Oveka* a *EMKA*, nefungovali predtým v komunikačnej praxi ako samostatné iniciálové skratky.

Medzi zložené skratkové slová J. Hrbáček zaraďuje aj lexémy typu *A-bomba*, nazýva ich aj „složeniny", resp. kompozitá (op. cit., s. 108 – 109), hoci už výrazy typu *T-profil* a *C-vitamín* za skutočné skratky nepovažuje. V našej koncepcii tieto spojenia hodnotíme ako kvázikompozitá s abreviačným komponentom (porov. aj Furdík, 2004), a to vtedy, ak iniciálový komponent takéhoto pomenovania má abreviačný pôvod, teda ak to nie je len iniciála, ktorá sa zvolila na základe vonkajšej podobnosti (*T-profil*) alebo iných kritérií (*G-struna*).

Pokiaľ ide o grafickú podobu skratkových slov, J. Hrbáček uvádza medzi niekoľkými desiatkami príkladov skratkových slov len dva zapísané majuskulou (*UTRIN, ČESMAD*) (op. cit., s. 99). Ostatné skratkové slová zachytáva nepríznakovo, minuskulami. Takýmto spôsobom zaznamenáva aj skratky, ktoré vznikajú spojením slabičných komponentov a ktoré sú v slovenčine často zaznamenávané majuskulami: porov. české *Panap* (*pasta na parkety*) vz. slov. *TANAP* (*Tatranský národný park*). Dominantný majuskulný zápis[48] tu podľa nás slúži na signalizáciu abreviačného charakteru skratkového slova. J. Hrbáček na inom mieste uvádza, že sa skratkové slová v češtine píšu niekedy veľkými, inokedy malými písmenami a dodáva, že hoci spôsob písania skratkových slov vtedajšia pravopisná norma nepredpisovala, uvedené príklady naznačovali, že sa odporúčalo používanie minuskúl (*Čedok*, *Svazarm*) (op. cit., s. 73). Autor však pripúšťa, že práve pre propriálnu povahu sa mnohé skratkové slová píšu majuskulami, aby sa odlíšili od ostatných lexém (ibid.). Zrejme je v oboch jazykoch zápis pri konkrétnej skratke otázkou úzu, keďže iné české slabičné skratkové slová sa zachytávajú majuskulou (porov. napr. *KRNAP*). Otázka majuskulnej či minuskulnej realizácie skratkového slova je marginálna len zdanlivo, pretože zásadne ovplyvňuje viaceré okolnosti:

a) diferenciáciu iniciálovej skratky a skratkového slova. Pri tvorbe skratiek sa môžu použiť aj ďalšie, neiniciálové grafémy z AMn a to v snahe vyhnúť sa abreviačnej homografii (porov. kap. **2.1.4**), napr.: *SNaP* (***S**trana **ná**rodného porozumenia*) vz. *SNP* (*Slovenské národné povstanie*). Pri majuskulnej realizácii tejto diferenciačnej grafémy v podobe *SNAP* takúto skratku možno hodnotiť ako skratkové slovo, pri minuskulnom zápise *SNaP* možno uvažovať o iniciálovej skratke, aj to len vtedy, ak sa táto skratka realizuje v slabičnej [es-en-a-pé] alebo hláskovej podobe [sə-nə-a-pə].

b) spôsob záznamu deklinácie skratkového slova, najmä ak je skratkové slovo zakončené na vokál. Vokalické zakončenie, ktoré je integrálnym, abreviačne motivovaným kom-

[48] SNK (prim-6.0-public-all): *TANAP* – 8436-krát, *Tanap* – 100-krát.

ponentom skratky, sa v deklinácii začne správať ako relačná morféma a môže sa meniť. Otázkou zostáva, ako sa táto zmena v nepriamych pádoch zachytí graficky: *MUFUZA* (N. sg.) → od *MUFUZy*/*MUFUZY* (G. sg). V prípade minuskulnej realizácie skratkového slova *Mufuza* → *Mufuzy* je tento záznam aspoň nepríznakový, hoci k „strate" komponentu skratky dochádza zakaždým.

Z hľadiska registrovej príslušnosti sú skratkové slová frekventované a produktívne:

a) v slangu: *vedkom* (*vedecký komunizmus*), *patanat* (*patologická anatómia*); *diamat* (*dialektický materializmus*), *politruk* (*politický rukovoditeľ*), *zelovoc* (*zelenina, ovocie*) (Hochel, 1993);

b) ako pragmatonymá a logonymá: *Rajo* (*racionálny jogurt*), *Osram* (*osmium + wolfram*), *Tchibo* (*Tchilling + Bohnen*), *Eduscho* (*Eduard Schopf*), *Rowenta* (***Ro**bert **We**in**tra**ud*), *Haribo* (*Hans Riegel, Bonn*), *Bramac.*[49]

Viaceré z nich už prešli procesom abreviačnej demotivácie, takže si ich abreviačný pôvod neuvedomujeme: *Milka* (*Milch + Kakao*), *Varta* (***V**ertrieb, **A**ufladung und **R**eparatur **t**ransportabler **A**kkumulatoren*), *Persil* (***Per**borat + **Sil**ikat*).[50]

1.7.7 Skrátené slovo

Kým iniciálové skratky, iniciálové skratkové slová a skratkové slová sú zvyčajne prostriedkami univerbizácie a ich motivanty sú viacslovné, skrátené slová vznikli zväčša z jednoslovných motivantov[51]. Zvyčajne sa tvoria useknutím koncovej časti lexémy, ktorého výsledkom je **aspoň jednoslabičný** útvar, väčší ako iniciála. Skrátené slová vznikajú z expresívnych dôvodov (najmä slangové skrátené slová: *dopočutia* → *dopo*, *cigareta* → *ciga, perverzný/perverzák* → *perverz*); alebo ako úspornejšia náhrada dlhšieho motivantu: *reprezentácia* → *repre*, *administrátor* → *admin*.

Tvorba skrátených slov je osobitne populárnym spôsobom abreviácie v angličtine (*vocabulary* → *vocab*; *aristocratic* → *aristo*, *professional* → *pro*[1], *prostitute* → *pro*[2], *paparazzi* → *pap*), pričom toto skracovanie sa označuje variantne termínmi *clipping* (Štekauer, 2000) alebo *truncation* (Lančarič, 2008a). Clipping je *„proces, pri ktorom sa lexéma skráti tak, že si zachová svoj pôvodný význam a slovnodruhovú príslušnosť"*, hoci často zmení štylistickú príslušnosť (Bauer, 1983, s. 233).

V angličtine sa clipping realizuje ako:

1. **finálne skracovanie** (useknutie koncovej časti lexémy): *intro*(*duction*) → *intro* (*úvodná časť skladba*), *perp(etrator)* → *perp* (páchateľ);

2. **iniciálne skracovanie** (useknutie začiatku lexémy): (*tele)phone* → *phone*, (*cara)van* → *van, (maga)zine* → *zine*;[52]

---

[49] Bližšie k uvedeným pragmatonymám porov. Kúkoľ (2013).

[50] K ďalším pragmatonymám nemeckej proveniencie porov. http://german.about.com/library/blabbrev_brand2.htm (cit. 13. 11. 2013).

[51] Až na niektoré výnimky, porov. ďalej vo výklade.

[52] L. Bauer (2002, s. 233) uvádza diferencované a pomerne diskutabilné príklady useknutia „začiatočnej časti": vynechanie prvého komponentu spojenia: *Viet Cong* → *Cong*, vynechanie prvej

3. **kombinované skracovanie** (useknutie začiatku aj konca): (*in)flu(enza)* → *flu*; *(re)fridge(rator)* → *fridge*;

4. centrálne skracovanie, „*keď vypadáva stredná časť motivujúceho slova*“: *spectacles* → *specs* (porov. Hrbáček, 1979, s. 50; Lančarič, 2008a, s. 23 – 24; Lančarič, 2008c, s. 114; Szymanek, 2005).

V podobnom duchu sa delia skrátené slová v ruštine na:

1. apokopy (vynechanie koncových grafém): *зав* (*заведующий*); *зам* (*заместитель*); *рацио* (*рационализация*); *метро* (*метрополитен*);

2. aferézy (odsúvanie začiatku slov): *измы* (označujú umelecké smery, ktoré sú zakončené na sufix *-изм*: *кубизм, футуризм*);

3. synkopy (vynechávanie grafém vnútri lexémy): *предство* (*представительство*), *рация* (*радиостанция*)[53] (Sopira, 1975, s. 103, Molnárová, 2006, s. 70).

Výsledky clippingu sa označujú aj ako „*useknuté slová*“ (Lančarič, 2008c, s. 113), pričom niektoré vznikli aj z viacslovných abreviačných motivantov: *public house* → *pub, voiture automobile* → *auto; narcotic agent* → *narc*, *jumbo jet* → *jumbo.* Vtedy abreviácii prvého člena viacslovného pomenovania predchádza elipsa druhého člena. Takéto viacslovné motivanty majú aj niektoré slovenské skrátené slová: *rigorózna skúška* → *rigo*[1]; *rigorózna práca* → *rigo*[2], *základný poriadok* → *zákl.* Za výsledok clippingu sa v Lančaričovej koncepcii považujú aj komponenty kompozít *sci-fi, sitcom* (ibid.), ktoré by sme v našej abreviačnej typológii považovali za skratkové, nie za skrátené slová.[54]

Anglické skrátené slová môžu mať aj iný sémantický rozsah ako ich abreviačné motivanty: *fanatic* („extrémista, radikál, fanatik, hovor. nadšenec“) → *fan* („fanúšik, priaznivec, nadšený obdivovateľ“); *examination* („prehliadka, preskúšanie, vyšetrenie“) → *exam* („skúška“) (Lančarič, 2008c, s. 114).

Keďže „*v prípade skrátených slov je jediným signalizátorom expresivity trunkačná operácia, resp. protiklad skrátenej a neskrátenej jednotky*“ (Ivanová, 2004, s. 105), z pohľadu registrovej príslušnosti sa skrátené slová, podobne ako skratkové slová, uplatňujú predovšetkým v hovorovej lexike slovenčiny ako expresivizujúce výrazové prostriedky: *ciga* (*cigareta*), *bi* (*bisexuál*), *dovi* (*dovidenia*), *samo* (*samozrejme*), *špeci* (*špeciálny*), *profi* (*profícky*, *profík*), *rak* (*rakovina*), *zákl* (*základný*).[55]

V slovenčine a pravdepodobne ani v súčasnej češtine takisto neplatí celkom Hráčkovo tvrdenie, že v češtine sú neexpresívne skrátené slová „*jen názvy podniků a výrobků*“ (Hrbáček, 1979, s. 58). Skrátené slová totiž expanzívne prenikajú ako nocionálne lexémy do rôznych registrov: *repre* (*reprezentácia*), *krimi* (*kriminálny, kriminálka*), *taxi* (*taximètre*). Pri niektorých z nich sa už prestáva uvedomovať ich abreviačná motivovanosť (*nealko*,

grafémy cez apostrof *Afro* → *´Fro*, inokedy nie je celkom jasný motivačný vzťah medzi AMn a AMt (*Montagnard* → *Yard*).

[53] Aferézy a synkopy sú neproduktívne (Molnárová, 2006, s. 70).

[54] Termínom *clipping* sa pomenúvajú aj lexémy typu *mike* (*microphone*) (Bauer, 1983, s. 233), pri ktorej došlo k zmene grafickej formy (zvuková forma zostala zachovaná).

[55] Všetky skratky (Hochel, 1993). Skrátené slovo *zákl*, ktoré sa v písomných komunikátoch vyskytuje ako grafická skratka *zákl.*, vstúpilo aj do deklinácie („než., mn. č. *-y*“, op. cit., s. 178).

limo, kino, trafo, taxi), a to aj pre ich interlingválnu povahu. Viaceré skrátené slová sme do slovenčiny prevzali, a to z češtiny: *stopro* (*sto procent*), *bezva* (*bezvadný*), *va/neva* (*vadí/nevadí*); najčastejšie však z angličtiny: *admin, intro*, *demo*, *detox*. Pri mnohých je však už ťažké určiť, či sú domácej alebo prevzatej proveniencie (*aku*, *info*, *foto*, *pneu*). Podrobne o skrátených slovách porov. Gavurová (2013a, 2013b, 2013c).

1.7.8 Derivačne skratkové slová

Ako už napovedá ich názov, derivačne skratkové slová sa od skratkových slov líšia tým, že sa pri nich okrem kompozície uplatňuje aj derivácia. Skladajú sa preto prinajmenšom z troch komponentov: z dvoch abreviačne motivovaných fragmentov a zo sufixu (Hrbáček, 1979, s. 58 – 59). Ak je teda slangová skratka *patanat* (*patologická anatomómia*) skratkovým slovom, *patanatka* (*patologická anatomómia*) je derivačne skratkovým slovom, ktoré pozostáva z troch komponentov: *pat+nat+ka*, podobne *patologická fyziológia* → *pat+fyz+ka/pat+fyz+a*. Ako príklady derivačne skratkových slov uvádza J. Hrbáček prevažne abreviačne motivované chrématonymá (*Spolana*, *Druchema*, *Druopta*) a upozorňuje, že tento typ skratiek treba striktne oddeľovať od derivátov od skratiek (*kádehák*, *sľukár*) (op. cit., s. 109). Odlišuje pritom niekoľko typov derivačne skratkových slov, pričom pripúšťa, že k nim patria aj také lexémy, ktoré obsahujú aj plný komponent (*Dru-projekt-a*), ba dokonca také, ktoré vznikli zo slabičnej výslovnosti pôvodnej skratky (*ZVT* → *Zeveta*) (ibid.). Podľa takéhoto vymedzenia by k derivačne skratkovým slovám patrilo aj slovenské chrématonymum *Ozeta* ← *OZ* (*Odevné závody*) [ó-zet].

1.7.9 Derivačne skrátené slová

Derivačne skrátené slová vznikajú z **fragmentárneho** základu (Hrbáček, 1979, s. 110): *biológia* → *biol-a, profesorka* → *prof-ka*; čím sa líšia od tradičných derivátov, ktoré sú tvorené od slovotvorného základu: *biológia* → *biolog-ický*; *profesorka* → *profesorkin.* Spoločnou črtou derivačne skrátených slov a derivátov je však fakt, že v oboch prípadoch môže dochádzať k hláskovým úpravám oboch typov základov: *Peter* → *Peťo, Jozef* → *Jožko.* Za derivačne skrátené slová nemožno považovať lexémy, ktoré vznikli už zo skrátených slov (*Alžbeta* → *Beta* → *Betka*) (ibid.).

Vznik derivačne skrátených slovách (*kamarát* → *kamoš*) sa pripisuje procesu abreviačnej trunkácie (Ivanová, 2004; Ološtiak, 2011), hoci sa pripomína, že „*by bolo vhodné nehovoriť v súvislosti s abreviačnými redukciami o trunkácii, ale len o skracovaní*“ (Ivanová, 2004, s. 105). Na rozdiel od morfologickej a derivačnej trunkácie má tzv. abreviačná trunkácia simplifikačnú a expresivizačnú funkciu (ibid.). Hrbáčkom uvádzaný príklad derivačne skráteného slova *profka* hodnotí M. Ivanová len ako skracovanie, „*keďže derivačný sufix -ka je prítomný už pri východiskovom motivante profesorka*“ (op. cit., s. 104). Z tohto pohľadu možno považovať za derivačne skrátené slová len lexémy, ktorých motivant neobsahoval rovnaký sufix, teda napr. lexéma *piska* z AMn *písomná práca* vznikla derivačno-abreviačnými procesmi, ale *piska* (← *písomka*) by vznikla len abreviáciou.

Okrem hypokoristík (*Peť-o, Ol-i*) a názvov podnikov (*Chir-ana, Akum-a*) radí J. Hrbáček k derivačne skráteným slovám aj „*slangové tvoření od zkratkových základů*“ (Hrbáček,

1979, s. 59), ktoré je produktívne aj v slovenčine, najmä v sociolektoch[56] a hovorovom štýle: *čokoška/čokina* (*čokoláda*), *geola* (*geológia*), *geomka, geoša* (*geometria*), *hadzka* (*hádzaná*), *nemča* (*nemčina*), *pestky* (*pestovateľské práce*), *počko* (*počasie*), *pisko* (*písanie*), *piska* (*písomka*), *prázky* (*prázdniny*) (Hochel, 1993); *histola/histolka* (*histológia*), *anatka* (*anatómia*).

Mnohé derivačne skrátené slová sú výrazne príznakové a expresívne: *alkáč* (*alkoholik*), *anča* (*anatómia*), *buzík* (*buzerant*), *bezďák* (*bezdomovec*), *debo* (*debil*), *depka* (*depresia*), *koks* (*kokaín*), *Meďák* (*mercedes*), *noťas* (*notorik*), *psychoš/psycho* (*psychicky chorý človek*). Ak sa pri nich použijú rozličné sufixy, môže medzi nimi vznikať aj abreviačná synonymia (porov. kap. **2.1.1**), napr. *direktor* → *diro/diri* (Hochel, 1993, s. 65).

1.7.10 Akronym[57]

Termín **akronym/akronymum** pochádza z gréckeho *akros* (*vrchný, horný, vrcholný, najvyšší*) + *onyma* (meno) (Hnátek, 1993). V slovenskej jazykovede sa termíny **akronym/akronymum** často používajú synonymne s termínom skratka; porov. napr. Bujalková (1992), ktorá ako synonymá používa termíny *skratka, abreviatúra* i *akronym*. Vzhľadom na terminologickú neustálenosť termínu akronym sa preto jeho použitiu v tejto publikácii i v našej abreviačnej typológii vyhýbame; pre jeho frekventovanosť v lingvistických prácach sa však pri ňom pristavíme a pokúsime sa ho zaradiť do našej klasifikácie skratiek.

Terminologická variabilita, týkajúca sa použitia termínu akronym/akronymum, sa tiahne naprieč celou históriou slovenskej jazykovedy, počnúc najstaršími až po najnovšie práce. J. Horecký definuje akronymy ako „*názvy rozličných inštitúcií a zariadení, ale niekedy aj vecí, zostavené zo začiatočných písmen, skupín písmen alebo slabík, z ktorých je zložené viacslovné pomenovanie*“ (Horecký, 1980, s. 149). To by znamenalo, že pod pojmom akronym autor rozumie **skratku** v najširšom zmysle slova, prípadne **iniciálové skratkové slovo** alebo **skratkové slovo**.

Tento predpoklad potvrdzuje aj autorova požiadavka, ktorú uvedené typy skratiek spĺňajú: „*Jednou zo základných požiadaviek na akronymá je ľahká výslovnosť a pohodlná manipulovateľnosť*“, teda to, „*aby sa akronymum dalo vysloviť ako slovo*“ (ibid.). Ako príklady akronymov uvádza skratky „*STAIRS... STorage And Information Retrieval System – systém na ukladanie a vyhľadávanie informácie*“ alebo „*AFinLA – Association Finnoise de la Linguistique Appliqée*“ (op. cit., s. 150 – 151), ktoré možno považovať za **skratkové slová**, keďže sa pri nich využili aj iné, nielen iniciálové grafémy komponentov abreviačného motivantu.

[56] Derivačne skrátené slová sú typické pre lekársky žargón: *onkola* (*onkológia*), *chira* (*chirurgia*), *neurochira* (*neurochirurgia*), *trauma* (*traumatológia*), *ortopka* (*ortopédia*), *obecka* (*obecné lekárstvo*), *neurola*, *špecka, gynda, socko* (*sociálne lekárstvo*) atď.

[57] V lingvistickej literatúre termíny *akronym/akronymum* alternujú, hoci kodifikovaná je len podoba *akronym* (PSP, 2000, s. 137). Túto podobu používame aj v našej práci, iba pri citátoch rešpektujeme variant *akronymum*. Otázkou uprednostnenia jedného z uvedených variantov sa zaoberal L. Dvonč (1984).

J. Mistrík (1983, s. 73) ako akronym hodnotí výraz *Jégé*, ktorý však možno považovať skôr za **lexikalizovanú výslovnosť skratky** pseudonymu *Ján Grob*, používaného spisovateľom s občianskym menom Ladislav Nádaši. Aj v ENCYKLOPÉDII JAZYKOVEDY sa akronym chápe pomerne široko, ako „*skratka pomenovania utvorená zo začiatočných hlások al. slabík*" (Mistrík et al., 1993, s. 57) a exemplifikuje sa **iniciálovým skratkovým slovom** *UNESCO* (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*).

Fakt, že v jednej zo svojich štúdií uvádza J. Horecký (1988) takmer všetky akronymy majuskulným písmom,[58] môže naznačovať, že ich chápe ako iniciálové skratkové slová, keďže tie sa výhradným majuskulným zápisom odlišujú od skratkových slov. Avšak výrazy ako *INFOTERM, NORDTERM, HISPANOTERM, AFTERM*, v ktorých sa opakuje komponent -*TERM*, sa zaraďujú k skratkovým slovám, ako ich vymedzuje J. Hrbáček (1979, s. 99). J. Horecký komponent -*TERM* označuje ako „*zakončenie*", ktoré signalizuje motivant *terminológia*; J. Hrbáček preň používa termín „*fragment*" (op. cit., s. 103).

Za akronym však J. Horecký považuje aj výraz „*ELTOS – Spotrebná elektronika*" (Horecký, 1988, s. 68), v ktorom síce možno vystopovať komponenty „motivantu" *elektronika*, prípadne aj iniciálu ďalšieho komponentu *spotrebná*, ich usporiadanie však nenasvedčuje, že by medzi oboma výrazmi (*ELTOS* i *Spotrebná elektronika*) existoval abreviačný motivačný vzťah. Rovnako sa za „*písmenové akronymá*" považujú skratky, ktoré v našej klasifikácii označujeme termínom **iniciálové skratky** (*JRD*), resp. **iniciálové skratkové slová** (*BEZ – Bratislavské elektrotechnické závody*) (ibid.). K jednoznačnosti interpretácie akronymov neprispievajú ani niektoré príklady slabičných akronymov: *REMPO, TANAP* a *NAPANT* (skratkové slová), ale i *VÚMA* (iniciálové skratkové slovo) (ibid.), ktoré by malo v autorovej klasifikácii jednoznačne patriť k tzv. *písmenovým akronymom.* Rozkolísanosť štatútu akronymu podporuje aj variantná terminológia; v príspevku sa používajú termíny *akronym, skratkové slovo, iniciála* (napr. „*iniciála JRD*") alebo *iniciálový názov* (napr. „*iniciálové názvy ako Stavoindustria, Stavoinvesta*") (ibid.).

V novších lingvistických prácach táto terminologická variantnosť pokračuje: termínom akronym sa označujú „*abreviáty, ktoré sú na rozhraní graficko-fónických a fónických skratiek. Fónicky sa realizujú ako skratkové slová, ale zostávajú nesklonné, resp. ich skloňovanie je štylisticky príznakové (hovorové):* Slovenská akademická informačná agentúra – SAIA (Saja)" (Dolník, 2003, s. 164).

Ešte širšie definuje akronym D. Auxová (2006, s. 195): „*Akronym sa ponáša na existujúce alebo novovzniknuté slovo*," napr. *ados, SMS, MMS, DVD*, čo by znamenalo, že za akronymy sa považujú skratkové slová (*ados*) i iniciálové skratky (*SMS, MMS, DVD*). Autorka však k akronymom zaraďuje aj univerbizované lexémy: „*Do tejto skupiny akronymických*

[58] Spomínanými výnimkami, ktoré sú v uvedenej Horeckého práci zaznamenané minuskulou, sú výlučne diachrónne chápané akronymy, teda slová, ktoré sa kedysi ako akronymy vytvorili, postupne však strácali svoju abreviačnú motiváciu, až sa demotivovali na synchrónne nemotivované slová, napr. *algol – Algorhitmic Orientated Language.* V iných prácach síce autor používa aj minuskuly na zaznamenanie akronymov (Horecký, 1988, s. 68), ide však výlučne o tzv. *slovné akronymá*, ktoré sú formou veľmi blízke abreviačne nemotivovaným lexémam.

neologizmov patria aj neologizmy vzniknuté univerbizáciou. Ide o také neologizmy, ktoré majú starý obsah vyjadrený novou formou“, napr. *čítačka, rozpočtovka, výberovka.* (ibid.).

Široký sémantický rozsah termínu *akronym* dokumentuje aj jeho lexikografické spracovanie v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA: akronym sa definuje ako „*slovo utvorené zo začiatočných hlások al. slabík pôvodného viacslovného názvu, skratkové slovo, skratka:* ***slabičný*** *akronym Slovnaft,* ***iniciálové*** *akronymy UNESCO, SĽUK, CD je celosvetovo zaužívaný akronym*“ (SSSJ, 2006, s. 94). Slovník teda za akronym považuje iniciálovú skratku (*CD*), iniciálové skratkové slová (*UNESCO*, *SĽUK*) i skratkové slová (*Slovnaft*).

Aj D. Lančarič hovorí o „*iniciálových akronymách*“ (2008a, s. 16 – 17), pričom z jeho definície vyplýva, že ich chápe v intenciách iniciálovej skratky: „*Iniciálové* ***akronymá*** *sú* ***typické pre skratky*** *konštituované z radu bezprostredne za sebou nasledujúcich konsonantov, ako pendantov pôvodných a súbežne jestvujúcich lexém, kde je hláskovanie jediným spôsobom ich rečovej realizácie*“. Zároveň konštatuje, že niektoré skratky majú svoje „*lexikalizované varianty, ktorých rečová realizácia je zhodná s inými plnohodnotnými neskrátenými jednotkami („VAT“ [væt] – „Value Added Tax“)*“ (ibid.).

„Lexikalizovaným variantom“ tu autor nazýva skratku, ktorá sa svojou splývavou výslovnosťou radí k iniciálovým skratkovým slovám, pričom takéto podoby považuje za „*medzistupeň vo vývojovom štádiu skratky, v procese jej ustáľovania, štandardizácie*“ (ibid.). Ďalej autor uvádza, že „*hláskovanie takýchto jazykových foriem v slovenčine, alebo aj slovenských ekvivalentov anglických iniciálov, vedie často k ich* ***lexikalizácii*** *(„HDP“ – „hádepéčko“, „s. r.o.“ – „eseročka“)*“ (ibid.), čo by znamenalo, že za lexikalizované považuje štylisticky príznakové podoby skratky. Okrem **iniciálových akronymov** vyčleňuje D. Lančarič „***vlastné akronymá***“ ako „*skratkové slová, ktorých fónický charakter je zhodný s fónickým charakterom neskrátených slov*“ (op. cit., s. 25).

V najnovších prácach slovenskej lingvistiky sa za akronymy považujú jednak iniciálové skratky (*SMS, MMS*) i iniciálové skratkové slová (*PIN, SIM, CLIP, CLIR, WAP*) (Karčová, 2010). Na druhej strane sa skratky *OMG* a *BRB* považujú za „*akronymické skratky*“ (Sedláčková, 2012, s. 25). Nezriedka sa tie isté skratky označia za akronymy i za skratky, porov.: „*Nami skúmané frekventované* ***skratky****, ako sú* SMS, MMS, SIM, PIN, CLIP, CLIR, WAP*, sú rozšírené a známe takmer všetkým generáciám, ľuďom s rôznym vzdelaním, profesijným zameraním a pod. Zo všetkých týchto* ***akronymov*** *je v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ, 2003) uvedený len jeden, a to slovenskej výslovnosti prispôsobené slovo* **esemeska**.“ (Karčová, 2010, s. 207).[59]

Z uvedených názorov vyplýva, že akronym sa svojím vymedzením zaraďuje niekde na rozhranie medzi **iniciálovú skratku, iniciálové skratkové slovo a skratkové slovo**. K iniciálovým skratkovým slovám ho približuje majuskulná realizácia; využívanie aj iných ako iniciálových grafém, prípadne aj celých fragmentov (*TERM*), ho radí k skratkovým slovám.

[59] Aj ďalej autorka tieto termíny alternuje na rôzne druhy skratiek: „***akronym*** *SMS; v prípadoch odvodenín od* ***akronymov*** *SMS, SIM a WAP*“; „*od* ***skratiek*** *MMS, PIN*“, „***akronymy*** *CLIP, CLIR, PIN a WAP*“ (op. cit., s. 211).

Keďže termín **akronym** má internacionálny charakter, pre porovnanie uvádzame jeho chápanie v angličtine, kde má podobnú frekvenciu ako termín **abbreviation** (skratka). To nepriamo potvrdzuje aj názor, že *„najčastejšie vznikajú akronymá v západných jazykoch, predovšetkým v angličtine*“ (Horecký, 1980, s. 151).

Aj L. Bauer (1983, s. 237) rozlišuje medzi termínmi *abbreviation* a *acronym*. O skratku (*abbreviation*) ide podľa neho vtedy, ak ju možno vysloviť len ako slabičnú realizáciu jednotlivých grafém (*VAT* ako [vi: ej ti:]); za akronym sa považuje skratka, ktorá sa v ústnej podobe realizuje splývavou výslovnosťou ako slovo (napr. *VAT* ako [væt])[60]. Za akronymy sa však v citovanej koncepcii považujú jednak **iniciálové skratkové slová** (*BASIC – Beginner´s All-purpose, Symbolic Instruction Code*; *WASP – Whiste Anglo-Saxon Protestants*; *FIST – Federation of Inner-State Truckers*), ale aj **skratkové slová**, ktoré obsahujú slabičné elementy: *GHOST* (*Global HOrizontal Sounding Technique*), *HILAC* (*Heavy Ion Linear ACcelerator*), *rejasing* (*Reusing Junk AS somethING else*).[61]

V ďalších prácach sa termín **acronym** definuje ako „***slovo*** *vytvorené z prvých (alebo viacerých prvých) písmen niekoľkých slov, ako* radar“ (Guralnik, 1982, s. 6)[62], prípadne „***slovo*** *vytvorené z iniciálnych písmen skupiny slov, napr. UNESCO*“ (Hornby – Cowie, 1989, s. 11).[63] Akronymu sa prisudzuje štatút lexémy[64] a ako komponenty sa vymedzujú iniciálové grafémy viacerých slov/viacslovného pomenovania.

V iných prácach sa rozlišuje medzi termínmi a útvarmi, ako sú *„skratky, akronymy, inicializmy a symboly*“ (Doherty, 1985, s. i),[65] čo naznačuje, že akronymy sa považujú za výrazy príbuzné skratkám, avšak od nich nezávislé. Aj I. Plag (2002) rozlišuje medzi tzv. **inicializmami** (*USA, e.g.*), ktoré sa čítajú slabične (v našej koncepcii by šlo o iniciálové a grafické skratky), a **akronymami** (*NATO, radar*), ktoré sa čítajú ako bežné slová (podľa našej typológie by išlo o iniciálové skratkové slová).

Len na porovnanie, v ruštine sa termín *акроним* používa len v súvislosti s klasifikáciou anglických skratiek a nemožno ho stotožniť s príbuzným termínom *сложносокращенные слова* (Molnárová – Rošteková, 2008, s. 146). Súčasne sa však vydeľujú tzv. akronymické skratky, pre ktoré *„niektorí autori používajú termín slovoidy… typickým príkladom pre súčasné slovoidy je ruská lexéma* piar *vytvorená z anglickej skratky PR – Public Relations“* (Sipko, 2005, s. 217 – 218).

[60] D. Lančarič v odkazoch na L. Bauera používa pre skratky (*abbreviation*) so slabičnou výslovnosťou *VAT* [vi:-ej-ti:] variantné ekvivalenty *abreviatúra* (2008a, s. 14) alebo *abreviácia* (op. cit., s. 17).

[61] L. Bauer tu uvádza aj lexému *rejaser* (*Reuse Junk as Something Else + -er*), ktorú by bolo možné považovať za derivačne skratkové slovo.

[62] Preklad z angl. *„a word formed from the first (or first few) letters of several words, as* radar“.

[63] Preklad z angl. *„a word formed from the initial letters of a group of words, eg UNESCO*“.

[64] V oboch výkladových slovníkoch (britskej i americkej angličtiny) sa *radar* hodnotí ako substantívum teda rovnako ako v slovenčine (KSSJ, 2003, s. 607). Pokiaľ ide o „akronym“ *UNESCO*, slovník ho uvádza ako samostatné heslo s poznámkou *abbr*, skratka (Hornby – Cowie, 1989, s. 1395), hoci predtým ho uviedol ako príklad akronymu (porov. vyššie).

[65] Preklad z angl. *„the headwords are abbreviations, acronyms, initialisms and symbols“* .

Na rozdiel od všetkých citovaných autorov J. Furdík považuje termín „*akronymum*“ za „*nie celkom dobre zakotvený v systematike abreviatologickej terminológie*“ a pokračuje: „*Sám by som bol náklonný používať ho iba na pomenovanie skratkových slov homofónnych s neabreviačnými lexémami, teda takých ako RAK, SKORO, SRD, inojazyčné SALT, AIDA a pod.*“[66] J. Furdík teda termínom *akronymum* pomenoval skratky vstupujúce do vzťahov externej homofónie (porov. kap. **2.2.2**), kde sa uplatňuje spolupráca abreviačnej a paradigmatickej motivácie, prípadne aj so sémantickou motiváciou, ak je externá homofónia podmienená aj sémanticky (*SKORO, SALT*, porov. kap. **4.4**). Zároveň pod termínom *akronymum* J. Furdík chápe iniciálové skratkové slová – ním uvádzané príklady sú práve týmto druhom skratiek (nie skratkovými slovami, kde sa uplatňujú aj iné, nielen iniciálové komponenty).

Analogicky so zastieraním hraníc medzi skratkou a akronymom sa nežiaduco variantne používajú termíny abreviácia a akronymizácia: „***Skracovaním*** *viacslovných pomenovaní (**akronymizáciou**) vznikajú skratky a skratkové slová (akronymy), (napr. ultrakrátke vlny – UKV, röntgen – rtg., fotografia – foto a iné)*“ (Schwarzová, 2008, s. 516).

Aj podľa M. Imrichovej „*najproduktívnejším slovotvorným postupom je **akronymizácia**, tvorenie pomenovaní **skracovaním** slov, resp. vyberaním začiatočných hlások či písmen alebo slabík rodných mien, priezvisk, prezývok majiteľov*“ (Imrichová, 1995, s. 7). V tejto práci preto nepracujeme ani s termínom **akronymizácia**, a proces skracovanie nazývame výlučne **abreviáciou**.

1.8 Lexikálny štatút skratky

Diskusia o lexikálnom štatúte skratiek a o ich mieste v lexikálnej zásobe jazyka je v lingvistických prácach názorovo bohatá. Jedným z dôvodov, prečo sa niektoré typy skratiek nepovažujú za plnohodnotné lexémy, môže byť fakt, že „*zkratky tvoří velmi proměnlivou část repertoáru vyjadřovacích prostředků*“ a nemožno viesť presnú hranicu medzi ustálenými a okazionálnymi skratkami (Hrbáček, 1979, s. 23). Skratky totiž patria k tým prvkom lexiky, ktoré azda najlepšie demonštrujú dynamickosť a otvorenosť lexikálneho systému.

Preto sa skratkám aj napriek vysokej frekvencii v komunikátoch a zvýšenému podielu na lexike pripisuje „*vcelku periferní postavení*“ (op. cit., s. 45). Na druhej strane však J. Hrbáček konštatuje, že väčšina „*sovietskych prací o zkratkách považuje zkratky za normální výrazové prostředky jazyka a abreviaci za jeden ze způsobů tvoření slov*“ (op. cit., s. 84). Dôvodom je podľa neho popularita abreviácie v ruštine a lepšia začlenenosť skratiek do jej lexiky (ibid.).

Nemožno však súhlasiť s názorom, že sa skratky často vytvárajú ako útvary „*odporující slovotvorným, fonologickým i gramatickým zvyklostem jazyka, takže jde o útvary umělé a neadaptabilní*“ (Hrbáček, 1979, s. 46). Podľa nášho názoru, a platí to aj pre abreviačne nemotivovanú časť lexiky, jazykový mechanizmus časom aj tak prijme len také skratky, ktoré sú funkčné a komunikačne perspektívne, bez ohľadu na to, či sa tieto skratky javia ako umelo vytvorené alebo ťažšie adaptovateľné na, povedzme, morfosyntaktický systém

[66] Citované z posudku diplomovej práce SKRATKA AKO LEXIKÁLNA JEDNOTKA (Michaliková, 1999).

jazyka. Jazyk a jeho používatelia si vytvoria také nástroje a stratégie, aby aj zdanlivo menej adaptabilnú skratku zapojili do systému i jeho komunikačného reflexu.

Ako sme už uviedli (kap. **1.7**), Hrbáčkova i Furdíkova klasifikácia skratiek stavia na základnej dichotómii: skratky grafické a skratky graficko-fónické, pričom v rámci kategórie graficko-fónických skratiek sa vydeľujú lexikálne a nelexikálne skratky. Z grafických skratiek sa za **nelexikálne** považujú tie, ktoré nemajú funkciu značiek (Hrbáček, 1979, s. 17), keďže pri nich ide iba o „*grafickou úpravu normálních jazykových znaků*" (ibid.). Z graficko-fónických skratiek sa za **nelexikálne** pokladajú iniciálové skratky, sú totiž podľa J. Hrbáčka lexikálne iba svojou pomenovacou funkciou, nie formou. Ich grafická ani fónická štruktúra nezodpovedá „*normální systémové struktuře slovní*" (op. cit., s. 52). Špecifickosť zvukovej realizácie iniciálových skratiek spočíva podľa autora v umiestnení prízvuku spravidla na poslednej slabike, v neobvyklých hláskových spojeniach, v existencii rázu a v neústrojnom zakončení na dlhý vokál. Štatút **pololexikálnych** skratiek majú potom podľa J. Hrbáčka iniciálové skratkové slová. Ostatné graficko-fónické skratky (skratkové slová, skrátené slová, derivačne skratkové slová, derivačne skrátené slová) považuje autor za **lexikálne** (op. cit., s. 54).

Rozpor medzi pojmovým významom iniciálovej skratky a jej neslovnou formou vedie podľa J. Hrbáčka často k **lexikalizácii**. J. Hrbáček uvádza dva stupne lexikalizačných úprav iniciálovej skratky: stupeň grafických a stupeň zvukových úprav. Prvý stupeň úprav je grafický, keď „*se zkratka nenapíše iniciálami, nýbrž ve své slabičné realizaci jako souvislé slovo malými písmeny estébé, káčé*" (op. cit., s. 55). Ďalší stupeň lexikalizácie predstavujú zvukové úpravy, ktoré zahŕňajú odstránenie kvantity z koncovej slabičnej výslovnosti grafém[67] a prenesenie prízvuku z poslednej na prvú slabiku (ibid.).

Aj podľa ďalších autorov musia skratky prejsť procesom lexikalizácie, aby sa stali lexikálnymi jednotkami; rozdiely sú len v chápaní rozsahu lexikalizácie. A. Sopira sa nazdáva, že k lexikalizácii grafických skratiek prispieva aj „*neznalosť čitateľov dešifrovať napísaný text*" (Sopira, 1975, s. 24). Podľa autora skratka musí prekonať viaceré bariéry, aby sa stala „*plnohodnotnou lexikálnou jednotkou*"; preto uvažuje o troch stupňoch lexikalizácie grafických skratiek (Sopira, 1976, s. 507). Vznik grafickej skratky považuje za 1. stupeň lexikalizácie, 2. a 3. stupňom lexikalizácie je „*premena jednotky písma na jednotku reči*" najprv pre okruh ľudí, ktorí skratku používajú častejšie (2. stupeň), a potom „*pre väčšinu členov jazykového kolektívu*" (3. stupeň) (ibid.). Lexikálny štatút majú len tie grafické skratky, ktoré sa vyskytujú v hovorených jazykových prejavoch väčšiny komunikantov.

Aj E. Molnárová v podobnom duchu hovorí o čiastočnej a úplnej lexikalizácii (2006, s. 69): „*Ak vznik grafických skratiek považujeme vo väčšine prípadov za prvý stupeň vzniku skratky, potom druhým stupňom bude jej* ***čiastočná*** *alebo inak* ***lokálna*** *lexikalizácia. Jednotka písma sa mení na jednotku reči v okruhu ľudí, ktorí často používajú viacslovné spojenie s ustáleným slovosledom... Posledným stupňom je* ***úplná lexikalizácia*** *skratky, čiže jednotka písma sa mení na jednotku reči väčšiny členov jazykového kolektívu. V tomto*

[67] Odstránenie koncovej vokalickej kvantity je podľa Hrbáčka nevyhnutné preto, lebo české substantívne vzory nemajú dlhé zakončenie (Hrbáček, 1979, s. 55).

treťom štádiu lexikalizácie sa skratka odtrháva od pôvodného slovného spojenia. Získava vlastnú lexikálnu hodnotu, tvoria sa od nej odvodené slová, ktoré nepripúšťajú nijaké dešifrovanie, nijaké spojenie s pôvodným slovným spojením, z ktorého skratka vznikla."

Na margo citovaných názorov A. Sopiru a E. Molnárovej na lexikalizáciu poznamenávame, že pravidlo primárneho vzniku grafických skratiek neplatí bez výnimky. V komunikačnej praxi sa objavujú skratky, ktoré s určitosťou neexistujú primárne v grafickej podobe, ale vznikli a vyskytujú sa predovšetkým v hovorených jazykových prejavoch. Príkladom sú najmä sociolektické skratky, napr. *psycho, debo*.

Dôkazom, že niektoré skratky vznikli najskôr v hovorenej podobe, je aj lexikografická registrácia ich výslovnostnej, nie grafickej podoby, porov. napr. *béhávé, jépépé* (Hochel, 1993). Navyše, grafiku skratky považujeme iba za jednu z jej foriem (popri hovorenej podobe) na rozdiel od A. Sopiru, ktorý postuluje, že „*východiskovým materiálom súčasných skratiek sú im zodpovedajúce grafické skratky*" (Sopira, 1976, s. 507). A. Sopira teda pripúšťa existenciu dvoch podôb skratiek pre jeden motivant: prvotnej grafickej, a sekundárne utvorenej, hovorenej skratky, ktorá je už súčasťou lexikálneho systému jazyka. Základnou opozíciou v systéme druhov skratiek je podľa neho opozícia grafických a lexikálnych skratiek.[68] V duchu našej koncepcie lexikálneho štatútu všetkých skratiek sa s takouto klasifikáciou nestotožňujeme.[69]

Iný pohľad na lexikalizáciu skratky ponúka D. Lančarič, ktorý lexikalizáciu vníma ako stratu abreviačnej motivovanosti, t. j. abreviačnú demotiváciu, keď konštatuje, že generické akronymá (*radar*, *laser*) „*sa časom natoľko lexikalizovali, že sa už ako skratky nevnímajú a píšu sa malými písmenami bez bodiek*" (2008a, s. 26).

Druhý názor spomína M. Ološtiak, podľa ktorého sa lexikalizácia vníma ako „*nadobudnutie statusu lexikálnej jednotky*" pri tých graficko-fónických skratkách, ktoré možno realizovať nepríznakovo (graficky – minuskulou, a zvukovo – splývavou výslovnosťou) ako abreviačne nemotivované lexémy (Ološtiak, 2011, s. 233).

Ako vidno, variantnosť v chápaní lexikalizácie je dôsledkom odlišného postoja k lexikálnemu štatútu jednotlivých typov skratiek. Koncepcia, z ktorej vychádzame v tejto práci, považuje všetky skratky za súčasť lexiky a pripisuje im štatút (špecifických) lexém, preto s termínom lexikalizácie skratky nepracujeme.

Lexikalizáciu však ako termín používame na označenie javu, keď sa ako samostatná lexéma ustaľuje slabičná výslovnosť skratky: *SNB* → [es-en-bé] → *esenbé, EKG* → *ékágé, MNV* → *emenvé, MDŽ* → *emdéžet, ROH* → *erohá, SS* → *eses, JRD* → *jéerdé*, ktoré sú zachytené aj lexikograficky ako samostatné lexémy (SSSJ, 2006, 2011). Bližšie k tejto problematike porov. kap. **3.4**.

[68] A. Sopira konštatuje: „*V ruštine a v slovenčine sa v podstate opakujú jedny a tie isté modely skratiek – tak grafických, ako aj lexikálnych*" (Sopira, 1976, s. 509).

[69] A. Sopira uvažuje aj o tzv. „*okazionálnej lexikalizácii skratiek*", jej vymedzenie je však menej jasné: „*Býva to v rámci jedného textu a je diktovaná buď dôvodmi jazykovej ekonómie, alebo štylistickým zameraním. Mimo daného textu skratka stráca informatívnu hodnotu.*" (Sopira, 1976, s. 508).

Vo vzťahu k lexikálnemu štatútu skratiek však do popredia vystupujú špecifiká abreviačného motivačného vzťahu, keďže vzťah medzi abreviačným motivantom a abreviačným motivátom má odlišný charakter ako iné motivačné vzťahy (napr. slovotvorný). Túto inakosť si uvedomoval aj J. Furdík, ktorý abreviačnú motiváciu označil vo svojej koncepcii lexikálnej motivácie za jednu z kontaktových motivácií.[70] Kontaktovosť abreviačnej motivácie spočíva v kontakte prirodzeného jazyka a jeho graficky špecifikovanej podoby, a takisto v skutočnosti, že pri abreviácii ide o prechod do iného subkódu (Furdík, 2008, s. 68). Autor svoje tvrdenie dokladá argumentom, že „*bez poznania neskráteného pomenovania je skratka komunikačne nefunkčná*“ (ibid.), s čím síce možno polemizovať (porov. napr. demotivované alebo prevzaté skratky); predsa možno súhlasiť, že abreviačný motivačný vzťah sa vyznačuje viacerými osobitosťami, pri ktorých sa treba pristaviť. Komplexne ich v komparácii so slovotvornou motiváciou analyzuje M. Ološtiak (2005; 2011, s. 234 – 240). Preto na tomto mieste doplníme len pár poznámok k podrobnému výkladu v oboch spomínaných prácach.

1.9 Špecifiká abreviačného motivačného vzťahu

1.9.1 Rekurzívnosť abreviačného motivačného vzťahu

O abreviačnej motivácii sa konštatuje, že na rozdiel od slovotvornej motivácie „*spravidla nie je rekurzívna, čo znamená, že skratky nebývajú abreviačnými motivantmi*“ (Ološtiak, 2011, s. 238). Predsa sa však objavujú sporadické prípady ďalšej abreviácie už existujúcich skratiek, a to takých, ktoré sú kvantitatívne predimenzované, napr. *Personal Computer Memory Card International Association → PCMCIA karta → PC karta*; *Moving Pictures Experts Group → MPEG → MP3* (*MPEG*-1, *audio layer 3*)[71].

Okrem toho možno podľa nášho názoru o istej rekurzívnosti uvažovať aj pri abreviačnej remotivácii skratiek a neskratiek, keď oba členy motivačného páru môžu fungovať **súčasne** ako **motivant** i **motivát**. Táto abreviačná rekurzívnosť má však špecifický charakter, nevedie totiž k vzniku nových skratiek sensu stricto, ale k vytvoreniu nových, sekundárnych abreviačných motivantov, resp. pseudomotivantov. Skratka teda svojským spôsobom funguje ako motivant, ale nie novej skratky (ako je to pri slovotvornej motivácii, alebo vo vyššie spomínaných prípadoch skratiek *PCMCIA*, *MPEG*), ale nového pomenovania. V oboch typoch vzťahov však súčasne treba zdôrazniť, že popri istej rekurzívnosti je dominantným a rozhodujúcim procesom abreviačná remotivácia (porov. aj kap. **14**).

Pre abreviačnú rekurzívnosť by tu potom neplatil model slovotvornej rekurzívnosti:

Mn → Mt/Mn → Mt/Mn → ... (Ološtiak, 2011, s. 238);

ale jeho mierne modifikovaný variant:

AMn_1 → AMt/AMn → AMt_2/AMn_2,

[70] Popri akceptačnej, v terminológii M. Ološtiaka interlingválnej motivácii.

[71] Tu navyše ide o modifikáciu významu skratky.

Hnutie za demokratické Slovensko (**AMn$_1$**) → *HZDS* (**AMt/AMn**) → *Hlasujte Za Detský Smiech* (**AMt$_2$/AMn$_2$**) → *HZDS;*

Fabbrica Italiana Automobili Torino (**AMn$_1$**) → *FIAT* (**AMt/AMn**) → *Fakt iba ako trenažér*; *Feeble Italian Attempt at Transportation* (**AMt$_2$/AMn$_2$**) → *FIAT.*

Rovnako o istej rekurzívnosti, aj keď opäť odlišnej povahy ako v slovotvornom motivačnom vzťahu, možno uvažovať aj pri externej homofónii skratky a neskratky: *DAV* (*Daniel Okáli, Andrej Sirácky, Vladimír Clementis*) – *dav*; *ŠOK* (*Športová osobnosť Košíc*) – *šok*. Predpokladáme totiž, že na podobe skratky sa podieľajú jednak východiskový abreviačný motivant, jednak homofónna abreviačne nemotivovaná lexéma (porov. kap. **4.4**).

Vo vzťahu k rekurzívnosti treba spomenúť, že v anglofónnej lingvistike sa uvažuje o tzv. **rekurzívnych akronymoch**, resp. rekurzívnych iniciálach, ktoré *„referujú k samým sebe v pomenovaní, ktoré zastupujú“* (Lančarič, 2008a, s. 18), napr. *GOD Over Djinn → GOD*[72], *Pip Installs Packages → PIP*; ***T**IARA **i**s **a** **r**ecursive **a**cronym → TIARA*. Niektoré z týchto akronymov vznikli nahradením pôvodného AMn skratky a zakomponovaním skratky do nového abreviačného motivantu, napr. *Xbox Media Center → XBMC* (*XBMC Media Center*), často ako negácia či derivácia pôvodného AMn či skratky: *Yet Another Markup Language → YAML* (*YAML Ain't Markup Language*), *ZWEI* (*ZWEI Was EINE Initially*), čím sa naznačuje, že aj napriek podobnosti je skratka a jej denotát odlišný od pôvodnej skratky a jej denotátu.[73]

1.9.2 Odlišnosť zvukovej a grafickej štruktúry abreviačného motivantu a motivátu

Práve na základe zvukovej a grafickej odlišnosti je vzťah medzi motivujúcim pomenovaním a skratkou vnímaný komunikantmi ako osobitý (porov. Ološtiak, 2011, s. 232). Táto osobitosť má viacero rozmerov:

a) Motivant sa chápe ako plné, rozpísané *„znenie“* skratky, *„preto sa každá skratka (abbreviatura) či značka (siglum) uvádza tak v **plnom** latinskom **znení**, ako aj v slovenskom preklade“* (Škoviera, 1996, s. 131); „[po skratke] *nasleduje jej **rozpísané znenie**“* (Šaturová-Seppová, 1981, s. 7; Bartoš, 1987, s. 7).

b) Nekorešpondencia medzi grafickou a zvukovou štruktúrou vo vzťahu AMn ↔ AMt sa týka aj odlišného spôsobu realizácie iniciálových skratiek v ústnom prejave oproti ich abreviačným motivantom i ostatným abreviačne nemotivovaným lexémam. Máme tu na mysli slabičnú (*SBS* [es-bé-es]) a hláskovú výslovnosť skratiek (*ŽSR* [žə-sə-rə]), ktorá sa odlišuje od zvyčajných fonotaktických pravidiel, platných pre ostatné druhy skratiek (*SATUR* [satur]; *nealko* [nealko]) i pre abreviačne nemotivovanú lexiku, teda aj abreviačné motivanty.

c) Špecifikum abreviačného motivačného vzťahu sa týka grafických skratiek, ktoré sa nepríznakovo realizujú v ústnom prejave spravidla len v podobe svojho AMn, napr. *t. j.* ako [to jest]; a len zriedka príznakovo, vo svojej abreviačnej podobe: *napr.* [napr] (porov. kap. **3.1**).

[72] Ide údajne o prvé *rekurzívne akronymum*; porov. https://en.wikipedia.org/wiki/Recursive_acronym
[73] Porov. https://en.wikipedia.org/wiki/Recursive_acronym

d) Skratky nemusia nevyhnutne prevziať formu svojich abreviačných motivantov, porov. napr. *Tepelné hospodárstvo* → *TEHO* [teho], nie *[ťeho], podobne *Tepláreň Košice* → *TEKO* [teko], nie *[ťeko] (Ološtiak).[74] Tento fakt súčasne predstavuje ďalší argument, prečo možno skratku považovať za samostatnú lexému.

1.9.3 Nadradenosť abreviačného motivantu voči abreviačnému motivátu

Nadradenosť AMn voči AMt (skratke) sa realizuje ako:

a) Nadradenosť diachrónna, napr. „*Častým používaním* [skratky] *ustupuje do úzadia* ***pôvodný písmenkový význam***“ (Horecký, 2001, s. 269); tento proces v práci nazývame termínom abreviačná demotivácia (porov. kap. **15**). Aj napriek tomu, že skratka je zo systémového hľadiska vo vzťahu k plnému pomenovaniu sekundárny prostriedok, v úze môže byť frekventovanejšia ako jej motivant (Hrbáček, 1979, s. 65), čo v najvyššej miere platí pre demotivované skratky.

b) Nadradenosť významová, keďže „*skratka sa* ***chápe na pozadí*** *svojej* ***plnohodnotnej*** *čítanej alebo vyslovovanej* ***podoby***“ (Kačala, 2001, s. 240). Abreviačný motivant sa vníma ako „*význam*“ skratky (Horecký), alebo ako jej „*znenie*“ (Škoviera, 1996; Šaturová-Seppová, 1981), prípadne „*podoba*“ (Kačala, 2001) – zakaždým však so skratkou úzko súvisí. Vzájomná prepojenosť a viazanosť vnútri abreviačného motivačného páru sú v istom momente intenzívnejšie ako medzi členmi iných motivačných párov. Skratka zodpovedá svojmu AMn sebe vlastným, špecifickým spôsobom.

Abreviačný motivant sa chápe ako „***spojenie stojace za skratkou***“; *skratky* „reprezentujú“ *svoje motivanty*, *resp. „v nich sú slová* (t. j. ich motivanty – pozn. M. G.) *reprezentované*“ (Horecký, 1980, s. 150 – 151). Skratka neoznačuje (denotát), ale „znamená motivant“: „*začnime skratkou AVI:* ***znamená*** *to Audio Visual Interleave*“; „*skratka BMP* ***znamenajúca*** *Bitmap Picture*“; abreviačný motivant je „*písmenkovým významom*“ skratky: „Častým *používaním [skratky] ustupuje do úzadia pôvodný* ***písmenkový význam***“ (Horecký, 2001, s. 269). To, že motivant skratky preberá na seba vo vedomí komunikantov funkciu signifié skratky, potvrdzuje časté uvádzanie skratky s jej anglickým či slovenským „*významom*“, teda s anglickým motivantom a jeho slovenským ekvivalentom.

Podľa J. Hrbáčka (1979, s. 66) existujú dva, resp. tri[75] prístupy k otázke, či je skratka variantom východiskového AMn alebo samostatnou lexémou. Podľa prvej koncepcie sa význam skratky spája nie so skratkou ako celkom, ale s jednotlivými jej komponentmi, t. j. význam skratky sa vníma cez jej AMn. Druhá koncepcia chápe skratku ako jednotu formálnej a významovej stránky, čo potom spôsobuje, že skratka nie je sémanticky závislá na AMn, význam skratky možno poznať aj bez toho, aby sme poznali jej AMn. Podľa J. Hrbáčka sa však význam vyjadruje nielen celou formou skratky, ale aj prostredníctvom jej komponentov, a to najmä pri opisných skratkách (op. cit., s. 70).

[74] Názor M. Ološtiaka odznel v emailovej konverzácii.

[75] J. Hrbáček (1979, s. 66) najprv spomína dve základné koncepcie, neskôr však pridáva ešte Hofrichterov prístup.

Napokon tretí prístup nazerá na vzťah medzi skratkou a jej AMn ako na dynamický jav, ktorý prechádza troma fázami: 1. genéza skratky, keď sa skratka vníma len na pozadí svojho AMn; 2. používanie skratky, keď sú skratka a jej AMn ako dve pomenovania pre jeden denotát konkurenčné; 3. pri niektorých skratkách sa AMn stane zbytočný a pre komunikantov neznámy (op. cit., s. 66).

J. Hrbáček sa však nazdáva, že aj napriek rastúcej frekvencii skratky v úze aj tak väčšina skratiek odvodzuje svoj význam z východiskového pomenovania, bez ohľadu na to, či si komunikant súvislosť medzi skratkou a jej AMn uvedomuje alebo nie. Okrem toho autor ďalej konštatuje, že niektoré skratky[76] majú zložitejší vzťah k AMn, keďže nevznikli z existujúceho pomenovania, ale z kombinácie lexém, napr. *Tolú* + benz*én* → *toluén* (ibid.).

Abreviačný motivačný pár sa vyznačuje špecifikom **synonymie oboch jeho členov**, čo vedie k jazykovej redundancii, keďže pre jeden denotát existujú dva designátory. Podobne však ako synonymia v ostatnej časti lexikálnej zásoby, ani abreviačná synonymia nie je absolútna, keďže nie vo všetkých komunikačných kontextoch možno motivant nepríznakovo nahradiť skratkou (a naopak). Niekde to nedovoľuje štylistická norma komunikátu, inde praktické potreby jazykovej ekonómie. Preto je redundancia abreviačného motivačného vzťahu v jazykovom systéme funkčná a pre komunikačnú prax často výhodná.

Keďže *„pri abreviačnej motivácii sa sémantická identita odvíja od denotačnej identity*“ (Ološtiak, 2011, s. 235), zvyčajne možno medzi abreviačným motivantom a abreviačným motivátom konštatovať sémantickú identitu. Skratky a ich motivujúce pomenovania označujú identické denotáty (*a tak ďalej → atď.*; *vyšší územný celok → VÚC*). Súčasne však vo vzťahu AMt a AMn treba rátať aj s absenciou sémantickej korešpondencie, synonymie medzi skratkou a jej motivantom, keďže význam sa pri abreviácii môže nielen zachovať, ale aj zmeniť (op. cit., s. 229). Podľa M. Ološtiaka k denotačnej a sémantickej identite nedochádza pri tzv. medzisystémovej abreviácii, ktorá sa týka najmä proprií (op. cit., s. 235 – 236, tam porovnaj aj rôzne príklady sémantickej diferencie).

Takúto sémantickú a denotačnú diferenciu pri abreviácii proprií ilustruje príklad z ruštiny, kde sa motivujúceho spojenia *Великая Октябрьская революция* (*Veľká októbrová socialistická revolúcia*) vytvorili skratky *ВОСР*, *Велиор*, *Веор*. Tu sa totiž okrem iného potvrdzuje, že uplatnením abreviácie v rôznom rozsahu na ten istý abreviačný motivant môžu vznikať viaceré nezávislé a odlišné abreviačné motiváty s odlišnou mierou sémantickej korešpondencie **medzi denotátom skratky** a **denotátom jej abreviačného motivantu**. Ten istý abreviačný motivant *Великая Октябрьская революция → ВОСР* (chrématonymum, **sémantická korešpondencia** medzi denotátom AMt a denotátom AMn), ale i *Великая Октябрьская революция → Велиор, Веор* (obe antroponymá, **sémantická diferencia** medzi denotátom AMt a denotátom AMn).

[76] J. Hrbáček hovorí o lexikálnych skratkách. Keďže však za lexémy v našej koncepcii považujeme všetky skratky, takúto diferenciu nerobíme.

Podľa J. Hrbáčka (1979, s. 72) status skratky voči jej abreviačnému motivantu je závislý od typu skratky. Grafické skratky autor nepovažuje za lexikálne varianty, ani lexikálne synonymá ich abreviačných motivantov, ale len za ich **grafické varianty**. Iniciálové skratky, hoci formou výrazne odlišné od abreviačného motivantu, sa významovo nelíšia od svojich abreviačných motivantov, preto ich podľa neho možno pokladať za **synonymá abreviačných motivantov**. Pri ostatných skratkách je vzťah diferencovaný a pohybuje sa na osi od **ekvivalentov** (skratka a jej abreviačný motivant majú odlišnú registrovú príslušnosť) až po **synonymá** v závislosti od charakteru vzťahu skratky k jej abreviačnému motivantu i od registrovej príslušnosti skratky.

1.9.4 Vzťah skratky a denotátu

Špecifická situácia ako pri abreviačne nemotivovaných lexémach nastáva pri skratkách i vo vzťahu k označovanej skutočnosti. „*Mezi zkratkou a úplným, nezkráceným pojmenováním je rozdíl v motivovanosti vztahu těchto pojmenovacích jednotek k označované skutečnosti. Zkratka je pojmenování zprostředkovaně motivované, a proto ve vztahu k denotátu značkovější než plné pojmenování.*“ (Hrbáček, 1979, s. 46 – 47). Navyše „*zkratky mají většinou značkovou povahu a porozumět jim předpokladá znát* ***jejich význam (nebo jejich denotát)***“ (op. cit., s. 43).

Skratku, ktorá sa synchrónne pociťuje ako abreviačne motivovaná, si komunikanti najprv asociujú s jej motivantom a až potom s jej denotátom. Asociovanie skratky s jej motivantom a následne s jej/jeho denotátom prebieha síce bezprostredne po sebe, ale táto dvojfázovosť nevyhnutne pôsobí kontraproduktívne proti primárnej funkcii skratiek ekonomizovať jazykový prejav.

A. Sopira (1975, s. 57) uvádza, že medzi skratkou a jej denotátom nie je „*priame nominatívne spojenie, – uprostred stojí prvotné pomenovanie predmetu*“, t. j. abreviačný motivant. Okrem toho sa A. Sopira nazdáva, že motivujúca lexéma či spojenie a jej skratka „*sú si viac ako synonymá. Okrem sémantického ich zbližuje aj genetické a štrukturálne spojenie*“ (ibid.). Tento vzťah je niekedy narušený, citovaný autor uvádza príklad skratky kolchoz (*колхоз*), ktorá funguje samostatne a je v bezprostrednom vzťahu k denotátu, keďže neexistuje ekvivalencia medzi skratkou *колхоз* a *коллективное хозяйство,* ale skôr medzi *колхоз* a *сельскохозяйственный артель* (Sopira, 1975, s. 58 – 59). Ide o „*prerušenie spojenia slova so slovným spojením (z ktorého vzniklo), sémantické zblíženie s iným slovným spojením*“ (ibid.). V našej koncepcii je to proces abreviačnej demotivácie s následným vytváraním nových paradigmatických vzťahov medzi demotivovanou skratkou a ďalšími, jedno- i viacslovnými lexémami.

Uvedená situácia je dôsledkom **osobitej konfigurácie sémantického trojuholníka** pri skratkách, keď pre **jeden denotát** synchrónne existujú **dva designátory**, skratka a jej motivant.

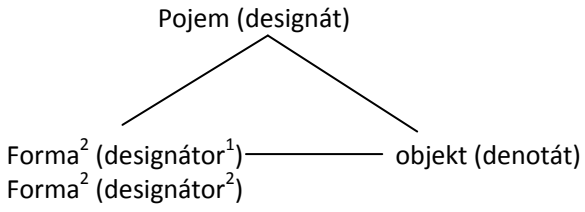

Samozrejme, spomenutá konfigurácia sa týka najmä skratiek, ktorých abreviačný charakter sa ešte v komunikácii synchrónne pociťuje a ktoré nedokážu fungovať bez toho, aby komunikanti poznali ich abreviačný motivant (najmä egologické a neustálené skratky, skratky tvorené ad hoc, apod.).

Pri demotivovaných skratkách (porov kap. **15**), alebo skratkách, ktoré sa aj bez sprostredkujúceho zásahu ich motivantu používajú v komunikátoch nepríznakovo, sa špecifická konfigurácia sémantického trojuholníka upravuje na jeho štandardnú podobu. Mnohé skratky sa totiž vzťahujú k denotátu bez sprostredkujúceho zásahu svojho AMn a smerujú tak k abreviačnej demotivácii. Takéto skratky môžu *„plniť komunikatívnu funkciu rovnako ako bežné, tradičné slová a slovné spojenia“* (Sopira, 1976, s. 506).

Na inom mieste však A. Sopira tvrdí, že *„znakové spojenie medzi skratkou a predmetom*“, t. j. denotátom, sa rozvíja v troch fázach:

1. S denotátom súvisí abreviačný motivant, skratka vystupuje ako „symbol“ abreviačného motivantu, ako „znak znaku“;

2. *„skratka sa stáva ekvivalentným variantom slovného spojenia a súčasne sa môže nachádzať v bezprostrednom vzťahu s predmetom. Podľa sémantickej a štylistickej hodnoty sa rovná plnému slovnému spojeniu*“ (Sopira, 1976, s. 507). Nazdávame sa, že takéto zadefinovanie druhej fázy má isté nedostatky: skratka je ekvivalentným variantom svojho abreviačného motivantu aj v prvej fáze, ktorú vymedzuje A. Sopira. Navyše, niektoré skratky nemajú totožnú štylistickú hodnotu ako ich motivujúce pomenovania ani vtedy, keď sú v bezprostrednom vzťahu s predmetom.

3. Skratka sa odtŕha od svojho motivantu, používa sa ako primárne označenie denotátu a AMn sa stáva jej pasívnym variantom, napr. *auto, Čedok, MTZ, PKO, Slovnaft* (Sopira, 1976, s. 508). Predpokladáme, že autor tu má na mysli proces abreviačnej demotivácie. V ďalšom výklade však spomína ešte iné skratky, *„ktorých slovné spojenia sa zabudli, vytratili alebo vedome chýbajú*“, napr. *tesil, chozraščot, Tesla, USA, NATO* (ibid.). Podľa nášho názoru tu dochádza k miešaniu skratiek, pri ktorých si komunikanti neuvedomujú ich abreviačnú motivovanosť (*tesil, chozraščot, Tesla*)[77], a skratkami, ktorých abreviačná demotivácia ešte nie je ukončená. Aj keď komunikanti nepoznajú ich východiskový abreviačný motivant, uvedomujú si motivovanosť skratiek (a to nielen zásluhou majuskulnej podoby) (*USA*, *NATO*).

1.10 Neúplnosť abreviácie

Otázka abreviačného motivačného vzťahu sa týka aj existencie tzv. čiastočných a neúplných skratiek. V princípe totiž platí, že každá autosémantická lexéma (jednoslovná či viacslovná), ktorá sa stáva motivantom skratky samostatne alebo ako súčasť syntagmy, má byť v tejto skratke prítomná v rozsahu, ktorý závisí od druhu uplatnenej abreviácie (iniciálovej, slabičnej atď.). Tak sa skratka a jej motivant dostávajú do abreviačného motivačného vzťahu a fungujú (zvyčajne) ako synonymá. Práve pre paradigmatický vzťah syno-

[77] *Tesil* (*technický silon*); *chozrasčot* (*chozjajstvěnnyj rasčot – hospodársky rozpočet*); *Tesla* (*technika slaboprúdová*).

nymie je dôležité, aby sa do skratky dostali všetky relevantné sémantické príznaky motivantu, teda aby skratka zohľadňovala všetky autosémantické lexémy prítomné v motivante.

V komunikačnej praxi sa však stretávame so skratkami, v ktorých nemajú zastúpenie všetky autosémantické komponenty motivantu, napr. skratka *CASAJC* (*Česko-slovenská asociácia učiteľov cudzích jazykov na vysokých školách*) neodráža počet ani charakter komponentov abreviačného motivantu. Variantnosť v zaznamenávaní autosémantických komponentov AMn v skratke je síce omnoho menšia ako pri synsémantických komponentoch, avšak hlavná príčina je pri oboch typoch lexém totožná.

Hlavným faktorom „vynechávania" akéhokoľvek komponentu abreviačného motivantu je totiž vytvorenie takej skratky, ktorá neobsahuje príznakové a nezvyčajné kombinácie foném a grafém a jej fónická štruktúra korešponduje s princípmi slovenského fonologického i ortografického systému. Dôležitým činiteľom je takisto externá homofónia skratky – a to buď úsilie dosiahnuť ju alebo sa jej vyhnúť. Okrem toho nezanedbateľnú úlohu zohráva aj princíp jazykovej ekonómie vo vzťahu k rozsahu skratky. Spolupôsobením uvedených faktorov vzniká **neúplná skratka.**

1.10.1 Neúplné skratky

Termínom **neúplné skratky** označujeme skratky, pri tvorbe ktorých sa abreviácia nevyužila dôsledne. L. Dvonč interpretuje neúplné skratky ako skratky, ktoré nezodpovedajú „*úplnému, ale skrátenému názvu*", a zdôrazňuje, že „*skratka by vždy mala zodpovedať úplnému názvu, nie jeho skrátenej podobe*" (Dvonč, 1995, s. 31). Na označenie takejto skratky sa používajú aj termíny „*eliptická*" skratka (Hrbáček, 1979, s. 88) či „*skratka s nulovým komponentom*", napr. *Zväzarm* (*Zväz pre spoluprácu s armádou*) (Sopira, 1976, s. 511). Podľa E. Molnárovej sa v „*skratkových slovách s nulovým komponentom*" vynechávajú „*najčastejšie tzv. oporné slová, na ktorých sa stavia celá gramatická konštrukcia slovného spojenia. Tieto slová sa však z hľadiska sémantiky ukázali ako minimálne cenné, pretože základnú diferencujúcu informáciu neobsahujú ony, ale iné štruktúrne druhoradé komponenty slovného spojenia*", napr. ruské *Минатом* (*Министерство по атомной энергии*); *Коминфо* (*Агентство коммерческой информации*) (Molnárová, 2006, s. 72).

Aj podľa A. Sopiru (1975, s. 128) sú „*rozšírené tzv. chybné skratkové slovotvorné modely, podľa ktorých vznikajú skratky s nulovým (vynechaným) komponentom*", čo znamená vynechanie niektorého komponentu AMn. Ide však len o „*materiálne chýbanie*", keďže z pohľadu významu je možné komponent domyslieť, napr. *Zväz pre spoluprácu s armádou* → *Zväzarm* (ibid.). Na inom mieste však trochu protirečivo autor konštatuje, že práve pri skratkách s nulovým komponentom dochádza k nepresnostiam pri interpretácii, pričom medzi príkladmi uvádza aj také skratky, v ktorých je zohľadnený celý AMn, napr. *Tesla* (*Technika slaboprúdová*)[78].

[78] Tú A. Sopira nesprávne etymologicky interpretuje ako „*Tesla (meno juhoslovanského fyzika)*" (op. cit., s. 131 – 132).

D. Lančarič tieto skratky nazýva „*selekčné iniciály*“ (Lančarič, 2008a, s. 18) či „*hraničné iniciály*“ (Lančarič, 2008c, s. 112); v nich sa „*používajú len niektoré iniciálne písmená plnovýznamových komponentov*“, ako napr. *CEI* (*Centre d´Etudes Industrielles du Maghreb*), *ESME* (*Ecole Spéciale d Mécanique et Chimie Industrielle*), *F (distance focale*). Okrem terminologickej nekonzistentnosti medzi dvoma prácami nepovažujeme označenie „*hraničné iniciály*“ za terminologicky presné aj preto, že termínom „*hraničné skratky*“ D. Lančarič označuje typ grafických skratiek, ktoré v našej typológii považujeme za rámcové grafické skratky (porov. kap. **1.7**): *qy* (*query*), *nr* (*near*), *Bd* (*Boulevard*), *Ct* (*commandant*), *Ce* (*Compagnie*) (ibid.).

Nemožno poprieť, že dôsledná abreviácia všetkých autosémantických komponentov abreviačného motivantu by viedla k väčšej systémovosti skratiek. Zároveň však musíme pripustiť, že najmä v prípadoch ovplyvnených externou homofóniou je abreviačná „elipsa“ opodstatnená. Pripomíname, že aj napriek „*eliptickosti*“ možno pri neúplných skratkách určiť na základe ich štruktúry príslušnosť k jednotlivým druhom skratiek. Finálny počet grafém, ktoré sa zohľadnia v iniciálovej skratke, a ich konkrétny výber určujú viaceré faktory, napr. primeraný rozsah skratky: *ESME* – nie **ESMECHI* (*Ecole Spéciale de Méchanique et Chimie Industrielle*), možnosť jej slabičného usporiadania: *COC* (*Chamber of Commerce*), nielen **CC* (predložka *of* sa zohľadní, aby sa vytvorila slabičná štruktúra) (Lančarič, 2008c, s. 112).

Variantnosť zohľadňovania jednotlivých lexikálnych komponentov abreviačného motivantu je výsledkom spolupôsobenia viacerých faktorov:

a) Externá homofónia (napr. skratky *GOLEM*, *PEN* a *KORT*), a to jednak snaha dosiahnuť ju, aj vyhnúť sa jej. Pri nemeckej skratke *GOLEM (**G**roßspeicher**o**rientiertelistenorganisierendeermittlungsmethode*[79]) sa zámerne využili iba také grafémy, ktoré viedli k homofónii iniciálového skratkového slova s propriom *Golem* (meno umelo skonštruovaného pražského obra). Pri anglickom iniciálovom skratkovom slove *PEN (Club)* z abreviačného motivantu „*(Club for) **P**oets, **P**laywrights, **E**ssayists, **E**ditors and **N**ovelists*“ sa síce využili všetky relevantné grafémy, nie však v dostatočnom počte. Snaha o homofóniu skratky s anglickým substantívom *pen* (*pero*), ktoré navyše sémanticky súvisí s denotátom skratky, ovplyvnila aj poradie jednotlivých lexém motivantu. Podobnú charakteristiku má aj slovenské iniciálové skratkové slovo *KORT* (*Krajská organizácia riadenia tranzitnej prepravy)*, pričom tu sa vynechaním grafémy zastupujúcej poslednú lexému motivantu dosahuje homofónia s výslovnosťou lexémy *kord.*

Kým predchádzajúce skratky boli výsledkom **zámernej** externej homofónie, vznik neúplnej iniciálovej skratky *DÚ* bol podmienený snahou vyhnúť sa externej homofónii „úplnej“ skratky *DÚS* (*Demokratická únia Slovenska*) s tvarom slovesa *dusiť* (Dvonč, 1995, s. 30).

b) Jazyková ekonómia. Neúplné skratky, ktorých podobu podmieňuje princíp jazykovej ekonómie, vznikajú vynechávaním sémanticky „menej dôležitých“, synsémantických komponentov AMn, t. j. prepozícií a konjunkcií. Podľa J. Horeckého sa pri tvorení skratiek „*vy-*

[79] Ide o zisťovaciu metódu zameraná na veľkokapacitnú pamäť a organizovanú v zoznamoch.

nechávajú slová, ktoré nemajú vlastného lexikálneho významu (spojky a predložky), aby vznikla ľahšie vysloviteľná skupina“ (Horecký, 1947, s. 12), inokedy sa zase z toho istého dôvodu zohľadňujú. Okazionálny charakter skratky, jej nízka ustálenosť, ale najmä zohľadnenie synsémantických komponentov môžu totiž vytvárať príznakovú fónickú i grafickú štruktúru, napr. *SZKaiBU* (*Slovenský zväz karate a iných bojových umení*), *NSBr/NSbr* (*Nové slovo bez rešpektu*).

V snahe vytvoriť nepríznakovú skratku sa potom autosémantický i synsémantický komponent zohľadní alebo ignoruje, podľa toho, čo je v konkrétnom prípade potrebné: napr. *Študentské domovy **a** jedálne Ľ. Štúra → ŠDĽŠ*, *Európska menová **a** ekonomická únia → EMÚ, Rómska inteligencia **za** spolunažívanie → RIS*, *Univerzita Sv. Cyrila **a** Metoda → UCM, Inštitút **pre** verejné otázky → IVO*, *Úrad boja **proti** organizovanej kriminalite → ÚBOK*; ale *Klub dodávateľov laboratórnej techniky a diagnostiky **in vitro** → KDLTaD*, *KIDS → Kamaráti idú **do** sveta* (Tušer, 1996, s. 90).

Ak je zakomponovanie komponentu AMn irelevantné voči možnosti vytvoriť nepríznakovú fónickú štruktúru, napr. vo forme iniciálového skratkového slova alebo skratkového slova, preferuje sa taká podoba skratky, ktorá je výhodnejšia z hľadiska jazykovej ekonómie: skratka *SSPRVR* (*Slovenská spoločnosť pre plánované rodičovstvo a výchovu k rodičovstvu*) sa uprednostní pred potenciálnou podobou *SSPPRVKR.

Uvedená tendencia je podporovaná aj skutočnosťou, že predložkový komponent môže byť v niektorých prípadoch vynechaný nielen v skratke, ale aj v jej motivante bez toho, aby sa jeho forma i význam výrazne zmenili, napr. skratka *SNDOS* (*Spoločnosť **pre** národnú a demokratickú obrodu Slovenska*, ale potenciálne i **Spoločnosť národnej a demokratickej obrody Slovenska*).

c) Ustálenosť/okazionálnosť skratky. Tento faktor zabezpečí, že v niektorých skratkách sa synsémantické komponenty buď zohľadnia (*C.O.C. – Chamber of Commerce, T.O.R. – time of receit*; *EDF – Electricité de France, AIDT – Association Interplarlementaire du Tourisme*) (Lančarič, 2008c, s. 112), alebo sa objavia neskrátené: napr. *L. of N.* (*League of Nations*), *C.-in-C.* (*Commander-in-Chief*); *R-de-C* (*rez-dechaussée*), *AetR* (*aller **et** retour*), *c-à-d* (*c´est-à-dire*) (op. cit., s. 113).

Ak v slovenčine ide o ustálenú skratku, predložkový komponent môže (*Hnutie **za** demokratické Slovensko → H**Z**DS*) alebo nemusí byť zohľadnený (*daň **z** pridanej hodnoty → DPH*). Ak je však skratka iba vecou príležitostnej textovej abreviácie (najčastejšie v publicistike), prípadne má väčší rozsah, variantnosť zaznamenávania synsémantického komponentu v skratke je väčšia, resp. sa takýto komponent nezohľadňuje, napr. *MSPNM SR* (*Ministerstvo pre správu a privatizáciu národného majetku Slovenskej republiky*).[80]

[80] Rovnaký faktor pôsobí aj pri komponentoch spojkových, napr. variantné iniciálové skratky *MDPT* aj *MDPaT* (*Ministerstvo dopravy, pôšt a telekomunikácií*) sú výsledkom okazionálnej textovej abreviácie, kým iniciálové skratkové slovo *CASLIN* (*Czech And Slovak Library Information Net(work) – Česká a slovenská knižnično-informačná sieť*) bolo vytvorené ako názov projektu tak, aby malo vhodnú grafickú i fónickú štruktúru.

d) Dištinktívna funkcia synsémantického komponentu. Najmä prepozície sa zohľadňujú vtedy, ak majú dôležitú funkciu identifikácie denotátu, napr. *MDO* (*Mimo dopravnej obsluhy*), *NsP* (*Nemocnica s poliklinikou*). Uvedené príklady iniciálových skratiek naznačujú, že takýto komponent môže byť vo forme majuskuly i minuskuly.

e) Výslovnosť; napr. v skratke *OĽaNO* (*Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti*) sa zohľadnil predložkový komponent, aby sa vytvorilo iniciálové skratkové slovo, ktoré by bolo možné realizovať splývavou výslovnosťou. Aj pri skratke *SaS* (*Sloboda a solidarita*) sa konjunkcia zohľadnila aj z výslovnostných dôvodov, nie však v snahe o splývavú výslovnosť [sas], jej použitie by totiž viedlo k nežiaducej abreviačnej homofónii so skratkou *SAS* (*Studia Academica Slovaca*) [sas]. Pri skratke *SaS* sa konjunkcia zakomponovala do skratky v snahe vyhnúť sa nežiaducej abreviačnej homonymii so skratkou *SS* (*Schutzstaffel*), ktorá má negatívne konotácie.

1.10.2 Čiastočné skratky

V súvislosti s neúplnými skratkami treba spomenúť aj **čiastočné skratky,** ktoré sa vytvárajú vtedy, keď sa spolupôsobením viacerých faktorov objavujú v skratke okrem abreviačne motivovaných komponentov aj iné grafémy. Napr. potenciálna podoba skratky *MOAIKA bola takto nahradená čiastočnou skratkou *MOZAIKA*, hoci v motivante „*Morfologické Odvodenie Automatickej Indexácie Koherentnými Agregátmi*“ graféma „*z*“ úplne absentuje. Graféma (v hovorenej podobe fonéma) „*z*“ plní v uvedenej čiastočnej skratke funkciu spojiva medzi dvoma vokálmi a zároveň sa jej použitím vytvorí iniciálové skratkové slovo, ľahšie zapamätateľné a homofónne s lexémou *mozaika.*

Niekedy však zapojenie abreviačne nemotivovaného komponentu do skratky nemožno odôvodniť ani vhodnou grafickou či fónickou štruktúrou, ani externou homofóniou[81], napr. skratkové slovo *SKATES* (*Slovenská katolícka tlačová služba*) by potenciálne fungovalo aj bez grafémy *E* ako *SKATS.

V slovenských skratkách možno pozorovať aj variantnosť rozsahu abreviácie. Najčastejšie sa vyskytuje v prípadoch abreviácie chrématoným a ich sídla (toponyma), napr. *Burza cenných papierov Bratislava → BCP Bratislava/BCPB*; *Jadrová elektráreň Mochovce → JE Mochovce/JEMO; Divadlo Slovenského národného povstania → DSNP/Divadlo SNP*[82]; *Dopravný podnik **mesta** Bratislavy → DPB*, ale *Dopravný podnik **mesta** Košice → DP**M**K*.

K podobným nepravidelnostiam v abreviácii patria aj tzv. **inverzné skratky**, ktoré v ruštine vznikajú inverziou komponentov AMn, napr. *кожимит* (*имитация кожи*), *академиздат* (*издательство Академии*) (Sopira, 1975, s. 127).

[81] Pri skratke *SKATES* pripadá do úvahy len externá homofónia s anglickou lexémou *skates* (*korčule*), prípadne tvarom anglického verba *to skate*.

[82] V prípade skratky *Divadlo SNP* je zachovanie neskráteného apelatíva spôsobený skutočnosťou, že dôslednou abreviáciou motivantu *Divadlo Slovenského národného povstania* ako *DSNP* sa zbytočne zastiera ustálená a zaužívaná iniciálová skratka *SNP.*

1.11 Abreviácia a príbuzné lexikálne procesy

V niektorých prácach sa vedú spojnice medzi abreviáciou a procesmi, ako je redukcia, trunkácia, kríženie, lexikálna kontaminácia (tzv. blending) či spätné tvorenie (Lančarič, 2008a). Abreviácia sa odlišuje od spomínaných procesov tým, že pri nej „*nedochádza k zásadnému významovému rozdielu medzi motivantom a motivátom*“ (op. cit., s. 73). Komplexne sa otázke vymedzenia abreviácie voči týmto jazykovým procesom venuje M. Ološtiak (2011, s. 229 – 232). Preto sa na v našej práci dotkneme len niektorých parciálnych aspektov vzťahov abreviácie a spomínaných procesov.[83]

1.11.1 Abreviácia a redukcia

Belgický lingvista M. Grevisse rozlišuje medzi termínmi *abréviation* a *réduction* (Grevisse, 1988; cit. podľa Molnárová – Rošteková, 2008, s. 146). Výsledkom tzv. *abréviation* sú len grafické skratky, ktoré sa v hovorených komunikátoch realizujú cez svoj AMn (*Mlle* ako *Mademoiselle*, *chap*. ako *chapitre*). Výsledkom procesu *réduction* je „nové slovo“ v hovorenej i písomnej podobe. Redukciou jednoslovnej lexémy vzniká: 1. **apokopa** (useknutie začiatku lexémy: *autobus → bus*); 2. **aferéza** (useknutie konca lexémy *mathematiques → math*). Redukciou viacslovnej lexémy vzniká 1. **elipsa** (vynechanie jedného člena viacslovného pomenovania); 2. **sigla**, t. j. iniciálová skratka, napr. *OMS* (*Organisation mondiale de la sante*) (ibid.).

J. Dolník (2003, s. 164) chápe abreviáciu ako jeden z druhov redukcie (popri univerbizácii); pri abreviácii ide o „*pretváranie jedno- alebo viacslovného lexikálneho výrazu na hlásky (písmená), skupinu hlások (písmen), slabiky alebo na kombinácie morfémy s inými segmentmi*“ (ibid.). J. Dolník ako osobitný typ abreviácie vyčleňuje tzv. ***supletívnu abreviáciu***, ktorá vzniká vtedy, ak sa na pretváranie lexém používajú matematické znaky: *plus* (+), *krát* (x) (ibid.). Tu sa skôr prikláňame k názoru, že „*není vhodné rozšiřovat pojem jazyka tím, že budeme do něho zahrnovat různé značky a symboly, které nemají grafématický charakter*“ (Hrbáček, 1979, s. 19).

Aj M. Ološtiak (2011, s. 230) považuje redukciu za proces nadradený abreviácii, keďže existuje aj neabreviačná redukcia a redukcia v syntaktickej rovine. Na inom mieste autor konštatuje, že pri **abreviačnej redukcii** je abreviačným motivantom „*jednoslovné proprium, motivátom je skratkové slovo (abreviačnosť sa následne môže neutralizovať); porov. napr. tvorenie hypokoristických či pôvodne hypokoristických podôb rodných mien (Veronika → Nika, Magdaléna → Magda) či neoficiálnych, hovorových alebo slangových proprií (Bratislava → Blava, Žarnovica → Žaca)*“[84] (Ološtiak, 2010, s. 216). Pri abreviačnej redukcii však nemusí byť motivantom len jednoslovná, ale aj viacslovná lexéma (*Ministerstvo vnútra → MV*), resp. viacero lexém (*matematika – fyzika → matfyz*).

[83] Vzťah medzi abreviáciou a kompozíciou, ktorý je v tejto súvislosti takisto predmetom autorovho záujmu, analyzujeme v tejto práci v kapitole o slovotvornom potenciáli skratky (porov. **6.2**).

[84] Hypokoristiká *Nika* a *Magda* by sme hodnotili skôr ako skrátené slová, čo zodpovedá aj skutočnosti, že ich AMn je jednoslovná lexéma.

1.11.2 Abreviácia a blending

Viaceré styčné plochy má abreviácia aj s procesom, ktorý sa v odbornej literatúre označuje ako blending (Plag, 2002), kríženie (Lančarič, 2007), lexikálna kontaminácia (Ološtiak, 2011) či amalgamácia (Böhmerová, 2010).

Podľa I. Plaga je abreviácia príbuzná **blendingu**, keďže skratky aj výsledky blendingu sú „*amalgámami častí iných slov*" (Plag, 2002, s. 160). S trunkáciou a blendingom má abreviácia spoločnú „*stratu materiálu*", ale odlišuje sa od nich tým, že namiesto prozodických kategórií, ktoré sú rozhodujúce pre trunkáciu i blending, hrá pri abreviácii hlavnú úlohu ortografia (op. cit., s. 160 – 161). **Kríženie** sa považuje za proces príbuzný abreviácii, kombinuje sa však s kompozíciou, pretože pri krížení dochádza k splynutiu dvoch slov po ich skrátení, napr. *fiction* + *commercial* = *fictomercial, glass* + *asphalt* = *glasphalt* (Lančarič, 2007, s. 91, 2008a, s. 10). Iní autori považujú za druh blendingu akronym: „*najextrémnejším druhom trunkácie, ktorú môže podstúpiť komponent blendu, je redukcia na jednu hlásku (alebo písmeno), zvyčajne prvé. Blendy vytvorené z iniciálových písmen sú známe ako akronymy, napr. NATO...*" (Carstairs-McCarthy, 2002, s. 65).[85] Za prechod medzi akronymom a blendom citovaný autor považuje lexému *sonar* (*sound navigation and ranging*) a nazdáva sa, že ak sa sled písmen nevyslovuje splývavo ako jedno slovo, ale slabikuje sa, nejde o akronym, ale o skratku (*abbreviation*) (ibid.).

Podľa L. Bauera je v niektorých prípadoch ťažké rozhodnúť, či ešte ide o skratku, resp. akronym, alebo je lexéma už výsledkom blendingu, napr. *linac* (*Linear Accelerator*).[86] Z pohľadu našej typologickej koncepcie by sme však uvedenú lexému považovali za skratkové slovo. Tu sa podľa nášho názoru ukazujú slabiny (anglofónnej) koncepcie akronymov, za ktoré sa považujú nielen iniciálové skratkové slová (*GRAS – Generally Recognized As Safe*), ale aj skratkové slová, ktoré vznikajú zo slabičných komponentov AMn (*HILAC – Heavy Ion Linear Accelerator*), čo potom predstavuje nežiaduce interferencie s koncepciou blendingu (*linac – Linear Accelerator*).

M. Ološtiak nazýva proces blendingu **lexikálnou kontamináciou** a považuje ho za špecifický druh abreviácie, hoci pripúšťa, že v slovenčine je neproduktívny, resp. len okazionálne (*sorry* + *prepáč* → *soráč*) (Ološtiak, 2011, s. 231). Lexémy, ktoré vznikli blendingom, sme už prevzali v hotovej podobe (najmä z angličtiny): porov. *smog, sitcom*/*sitkom*. Exemplifikácia potvrdzuje, že niektoré lexémy, ktoré sa považujú za výsledok blendingu, majú parametre skratkových slov (*situation comedy* → *sitcom*).

1.11.3 Abreviácia a spätné tvorenie (back-formation)

D. Lančarič považuje za typ abreviácie aj tzv. spätné tvorenie, keďže sa pri ňom „*zo zložitejších slov tvoria slová štrukturálne jednoduchšie*", súčasne sa však spätné tvorenie od abreviácie líši tým, že je „*spojené výhradne s redukciou afixov*" (Lančarič, 2008a, s. 10),

[85] V orig. „*The most extreme kind of truncation that a component of a blend can undergo is reduction to just one sound (or letter), usually the first. Blends made up of initial letters are known as* ***acronyms****, of which well-known examples are NATO*".

[86] Pri blendingu sa síce podľa neho zvyčajne nepoužívajú začiatky lexém, ale nie je to vylúčené.

napr. *enthusiasm* → *enthuse*, *lazy* → *laze*. M. Ološtiak však spájanie abreviácie a spätného tvorenia odmieta, takéto prípady hodnotí ako „*prejav analogickej slovotvorby, prípadne aj slovotvornej remotivácie so sprievodnou trunkáciou*“ (Ološtiak, 2011, s. 231).

1.12 Abreviačná motivácia v koncepcii lexikálnej motivácie

V nasledujúcej časti práce sa sústredíme na prieniky AM a viacerých ďalších typov lexikálnej motivácie. Kľúčom k radeniu nasledujúcich kapitol je posledná verzia Furdíkovej koncepcie lexikálnej motivácie (Furdík, 2008, s. 16), ktorá vydeľuje **základné**, **nadstavbové** a **kontaktové** typy motivácie. AM podľa J. Furdíka patrí ku kontaktovým typom motivácie, M. Ološtiak ju považuje za nominačný typ motivácie s oslabenou nominačnosťou (Ološtiak, 2011, s. 51). AM sa dostáva do prieniku s ďalšími typmi motivácie v rozličnom rozsahu; v našich úvahách sa venujeme iba tým najmarkantnejším prienikom, hoci styčné body s AM by bolo možné vystopovať aj pri ostatných, tu neanalyzovaných typoch motivácií.

Oproti spomínanej poslednej verzii Furdíkovej koncepcie je jediným rozdielom terminologické pomenovanie niektorých typov motivácie; v práci totiž prijímame argumentáciu M. Ološtiaka (2011), ktorý Furdíkovu koncepciu zrevidoval a rozvinul. Preto namiesto Furdíkovho termínu akceptačná motivácia používame Ološtiakovo označenie interlingválna motivácia, zvukovú motiváciu označujeme termínom fónická motivácia.[87]

Uvádzame preto terminologicky upravenú finálnu verziu Furdíkovej koncepcie lexikálnej motivácie (Furdík, 2008, s. 16), pričom zvýrazňujeme tie motivačné typy, ktorých prienik s abreviačnou motiváciou analyzujeme v **samostatnej kapitole**[88].

1. Základné typy
1.1 elementárna – **paradigmatická**
1.2 špecifikované
    1.2.1 **fónická**
    1.2.2 **sémantická**
    1.2.3 **morfologická**
    1.2.4 **slovotvorná**
    1.2.5 **syntaktická**
    1.2.6 **frazeologická**
    1.2.7 **onymická**
2. Nadstavbové (pragmatické) typy
2.1 expresívna
2.2 stratifikačná
2.3 terminologická
2.4 sociolektická
2.5 teritoriálna
2.6 **temporálna**

[87] O dôvodoch terminologickej zmeny porov. Ološtiak (2011, s. 195, s. 270 – 271).

[88] Niektoré ďalšie typy lexikálnej motivácie spomíname pri výklade prienikov abreviačnej motivácie s ostatnými typmi motivácií, neanalyzujeme ich však v osobitnej kapitole.

2.7 individualizačná
2.8 **registrová**[89]
3. Kontaktové typy:
3.1 interlingválna
3.2 abreviačná

[89] Tento typ motivácie J. Furdík vo svojej koncepcii nemá, pracujeme s ňou na pozadí Ološtiakovho vymedzenia (2011).

2 ABREVIAČNÁ A PARADIGMATICKÁ MOTIVÁCIA

Paradigmatická motivácia je elementárnym typom motivácie, ktorý sa týka paradigmatickej súvsťažnosti všetkých lexém, zapojenosti lexémy do otvorenej alebo uzavretej skupiny lexém (Furdík, 2008, s. 34 – 35). Ak skratku vnímame ako plnohodnotnú lexému, potom o existencii takýchto vzťahov musíme uvažovať jednak medzi samotnými skratkami, i medzi skratkami a abreviačne nemotivovanými lexémami. Táto dvojúrovňovosť paradigmatických vzťahov, do ktorých skratky vstupujú, je recipročne potvrdením ich lexikálneho štatútu, a to bez ohľadu na typologickú príslušnosť skratiek, keďže šírka a rozmanitosť týchto vzťahov je azda ešte bohatšia ako v abreviačne nemotivovanej časti lexiky.

O paradigmatických vzťahoch možno teda pri skratkách uvažovať na dvoch úrovniach:

1. úroveň: skratka – skratka; D. Lančarič takéto paradigmatické vzťahy označuje prívlastkom ***vnútorný*** (*vnútorná synonymia, homonymia*...) (Lančarič, 2008a, s. 51n.). M. Ološtiak im pridáva atribút ***abreviačný***, napr. *abreviačná synonymia, homonymia*... (Ološtiak, 2011, s. 246 – 249), s ktorým budeme pracovať aj my, keďže výstižne odráža, že ide o vzťahy medzi skratkami.

2. úroveň: skratka – neskratka; D. Lančarič hovorí na tejto úrovni o ***vonkajšej*** homonymii (Lančarič, 2008a, s. 52); M. Ološtiak (2011, s. 249 – 250) nepoužíva žiaden osobitný termín. Na pomenovanie paradigmatických vzťahov medzi skratkou a neskratkou sme preto zvolili atribút **externý** (napr. *externá homofónia*...), ktorým sa pomenúva fakt, že tieto vzťahy presahujú hranice abreviačne motivovanej časti lexiky. V nasledujúcej kapitole sa dotkneme paradigmatických vzťahov na oboch úrovniach.

2.1 Úroveň skratka – skratka. Abreviačné paradigmatické vzťahy

Na úrovni skratka – skratka sa najčastejšie vyskytuje **abreviačná homonymia** a **abreviačná paronymia**. Vzťahy **abreviačnej synonymie**, **antonymie** a **abreviačnej polysémie** sa objavujú len sporadicky. Keďže abreviačná polysémia má okrem relačnosti paradigmatickej a abreviačnej motivácie aj výrazný sémantický rozmer, tento paradigmatický vzťah analyzujeme pri spolupráci abreviačnej a sémantickej motivácie (porov. kap. **4.4**).

2.1.1 Abreviačná synonymia

Abreviačná synonymia, teda totožnosť významu skratiek popri ich odlišnej forme, je možná len na podklade synonymie abreviačných motivantov skratiek. Keďže však skratky veľmi často zastupujú propriálne motivanty, abreviačná synonymia nie je taká frekventovaná ako iné paradigmatické javy. Aj pri grafických skratkách, ktoré nie sú motivované propriami, sa synonymia vyskytuje len sporadicky. Detailnejší pohľad na abreviačne motivovanú lexiku odhaľuje príčiny sporadického výskytu abreviačnej synonymie.

1**. Pragmaticky podmienená abreviačná synonymia** vzniká pri vytváraní politicky korektných alternatív východiskových pomenovaní. Napr. anglická skratka *BC – Before Christ* (*Pred Kristom*) sa používa v alternácii s politicky korektnou verziou *B.C.E. – Before the*

common era (*t. j. nášho letopočtu*); analogicky skratku *AD – Anno Domini* (*Roku Pána*) mala nahradiť skratka *CE – common era* (*nášho letopočtu*), treba však dodať, že „*tieto skratky sa ani často nepoužívajú, ani nie sú všeobecne zrozumiteľné*“.[90]

Aj ďalšie príklady synonymných skratiek kopírujú synonymiu svojich abreviačných motivantov, napr.:

1. *a.ae.c. – anno aerae communis (lat.) v roku nášho letopočtu*

A.Ae.C. – anno aerae Christianae (lat.) v roku kresťanského letopočtu

a.ae.vulg. – anno aerae vulgaris (lat.) v roku nášho letopočtu

2. A.A. C. – Anno Ante Christum (lat.) v roku pred Kristom, pred naším letopočtom

a.a.Ch.n. – anno ante Christum natum (lat.) cirk. (v) rok(u) pred narodením Krista, pred n. l.

a.a.Chr. – anno ante Christum (lat.) cirk. (v) rok(u) pred Kristom, pred naším letopočtom (porov. Lalúch – Koncová, 2004, s. 7).

2. **Diachrónne podmienená abreviačná synonymia** vzniká vtedy, keď sa na pomenovanie toho istého denotátu chronologicky vyvinie viacero lexém, ktoré potom slúžia ako motivanty skratiek. Zväčša však staršie abreviačné motivanty i ich motiváty – skratky zanikajú, aby ich nahradili novšie pomenovania a ich skratky, preto sa zo synchrónneho hľadiska takáto synonymia nepociťuje: napr. skratka *VPLKEM* (*Vedeckovýskumné pracovisko literárnej komunikácie a estetickej metodiky*) bola zmenou abreviačného motivantu nahradená skratkou *KLKEM* (*Kabinet literárnej komunikácie a estetickej metodiky*), neskôr *UJLK* (*Ústav jazykovej a literárnej komunikácie*), v súčasnosti *ÚLUK* (*Ústav literárnej a umeleckej komunikácie*).

3. **Interlingválne podmienená abreviačná synonymia** existuje medzi skratkami domácej a prevzatej proveniencie: *j. č.* vz. *sg*., *mn. č.* vz. *pl.* (Ološtiak, 2011, s. 248); *NDR* (*Nemecká demokratická republika*) vz. *DDR* (*Deutsche Demokratische Republik*).

Abreviačná synonymia (a súčasne aj abreviačná paronymia) vzniká aj medzi variantmi skratiek, napr. *daňové identifikačné číslo* → *DIČ*/*DIČO*[91]; *circa* → *ca* i *cca*; *a podobne* → *apod./a pod./ap./a p.* Podobné abreviačné varianty existujú aj v iných jazykoch: *y./yd*. (*yard*), *Fah./Fahr*. (*Fahrenheit*), *d./d*. vz. *D./D*. (*days after date*), *m.s.l./M.S.L*. (*mean sea level*) (Lančarič, 2008c, s. 113). D. Lančarič (2008b, s. 203) ako príklady *vnútornej synonymie* uvádza skratky odlišné typologicky: *kilogram* → *kg* (grafická skratka) i *kilo* (skrátené slovo); i etymologicky: *Bachelor of Science* → *B.Sc*., *S.B*., *Sc.B*..

K abreviačnej synonymii dochádza aj pri uplatnení rozličných sufixov v derivačne skrátených slovách, napr. *direktor* → *diri/diro*; *MB* → *emba/embéčka* (Hochel, 1993, s. 65, 73).

Synonymiu možno pozorovať i pri deabreviačných derivátoch (porov. kap. **6.2.1**):

[90] Z angl. „*One must add that those abbreviations are neither widely used nor commonly understood*.“ Dostupné na http://grammar.ccc.commnet.edu/grammar/abbreviations.htm (8. 5. 2011).

[91] Niekedy preto interpretované aj ako *daňové identifikačné číslo* ***organizácie***, na základe analógie so skratkou *IČO* (*identifikačné číslo organizácie*).

1. Deabreviačné deriváty od synonymných skratiek: *DDR* → ***Dederón, Dederák*** i *NDR* → ***Endéerák, Nederák*** (Hochel, 1993), ***enderák*** (Piško, 2010, s. 50)[92]; *VB* (*Verejná bezpečnosť*) → ***vebečák*** i *SNB* (*Sbor*[93] *národnej bezpečnosti*) → ***esenbák*** (Hochel, 1993, s. 73 – 74);

2. Deabreviačné deriváty utvorené od tej istej skratky pomocou odlišných sufixov: *DDR* → ***Dederón, Dederák***;

3. Deabreviačné deriváty, ktoré sa realizujú variantnou výslovnosťou: *NB* (*Národná bezpečnosť*) → ***enbejsta/enbeista.***

V uvedených prípadoch teda nejde o abreviačnú synonymiu sensu stricto, pretože tieto lexémy presahujú hranice abreviácie.

2.1.2 Abreviačná antonymia

Podobne ako abreviačná synonymia, aj abreviačná antonymia je zvyčajne založená na antonymii motivantov skratiek, nevyplýva teda priamo z charakteru skratky. Príčinou je opäť sekundárna povaha skratiek a ich závislosť na abreviačnom motivante. Abreviačné antonymá nemusia byť skratky rovnakého druhu. Pri skratkách pozorujeme:

1. **komplementárne abreviačné antonymá**:

– ***MOC*** (*maloobchodná cena*) vz. ***vc*** (*veľkoobchodná cena*);

– ***Jr.*** (*Junior*) vz. ***Sr.*** (*Senior*);

– ***LOH*** (*Letné olympijské hry*) vz. ***ZOH*** (*Zimné olympijské hry*);

2. pragmatické abreviačné antonymá:

– ***HDP*** (*hrubý **domáci** produkt*, t. j. iba na území tej krajiny) vz. ***HNP*** (*hrubý **národný** produkt*, t. j. na území krajiny aj v zahraničí);

– ***vop/vopka*** (*voľno na opustenie posádky*) vz. ***čop/ČOP/čopka/ČOP-ka*** (*čierne opustenie posádky*) (Hochel, 1993, s. 61);

– ***CD-R*** (*Compact Disc Recordable*, jednorázovo nahrateľný kompaktný disk) vz. ***CD-ROM*** (*Compact Disc Read Only Memory*, kompaktný disk určený len na čítanie), resp. aj ***CD-RW*** (*Compact Disc Rewritable* – opakovane nahrateľný kompaktný disk).

Činiteľom, ktorý skratkám určuje antonymný vzťah, býva aj kontext: *Po zápase bol K.O.* vz. *Po zápase bol O.K.* Ako ukazujú príklady, popri antonymii tu pre fragmentárnosť skratiek pozorujeme aj paradigmatický vzťah abreviačnej paronymie.

2.1.3 Abreviačná hyperonymia a hyponymia

V abreviatologických prácach sa uvažuje aj o abreviačnej hyperonymii a hyponymii (Lančarič, 2008a, s. 55; Ološtiak, 2011, s. 249). Obidva abreviačné paradigmatické vzťahy sú založené na hyperonymii a hyponymii abreviačných motivantov: porov. napr. *PU* (*Prešovská univerzita*) – *FF PU* (*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity*) (Ološtiak, 2011,

[92] Okrem toho sa na označenie obyvateľa bývalej *NDR* používal aj tvar *Zógenant*, príp. *Sogenant*. Analogicky sú synonymné aj feminatíva *Dederáčka, Endéeráčka, Néderáčka;*a adjektíva *dederácky, endéerácky, néderácky.*

[93] Tu ide buď o staršiu pravopisnú podobu lexémy, alebo o derivát od českej skratky *SNB – Sbor národní bezpečnosti*.

s. 249). Medzi skratkami v týchto vzťahoch sa konštatujú rozdiely v rozsahu a obsahu, napr. *Ing*. a *Ing*. *Arch*. (Lančarič, 2008a, s. 69 – 70).

2.1.4 Abreviačná homonymia a abreviačná homografia

Vzťah abreviačnej homonymie existuje medzi skratkami, ktoré sú formálne totožné, majú však odlišný význam. Tento typ paradigmatického vzťahu je v abreviačne motivovanej časti lexiky zásobe taký produktívny a frekventovaný, že niektorí autori hovoria o „*homonymickej hypertrofii skratiek*“ (Ološtiak, 2011, s. 246). Treba pripomenúť, že sa okrem „čistej“ **abreviačnej homonymie** (identickosti zvukovej i grafickej podoby skratiek) môže vyskytnúť aj **abreviačná homografia** (identická grafická podoba skratiek, popri odlišnej zvukovej podobe). Obidva paradigmatické vzťahy môžu vznikať náhodne i zámerne.

O **abreviačnej homografii** uvažujeme hlavne vo vzťahu domácich a prevzatých skratiek. Cieľový jazyk totiž môže výslovnosť prevzatej skratky buď prispôsobiť svojej ortoepickej norme (menej frekventované skratky) alebo skratku prevziať s pôvodnou výslovnosťou (najmä pri frekventovaných skratkách). Pôvodná zvuková forma prevzatej skratky sa potom odlišuje od zvukovej formy homografných skratiek, domácich alebo prevzatých z iných jazykov: napr. *PR* (*Public Relations*) **[pí-ár]** vz. *PR* (*podniková rada*; *podnikové riaditeľstvo*; *poste recommandée*) ako **[pé-er]** (Lalúch – Koncová, 2004, s. 354). V tejto súvislosti sa spomína aj tzv. *medzijazyková homonymia*, ktorá vzniká náhodnou kombináciou prvkov a prejavuje sa „*na úrovni **grafickej**, a v niektorých prípadoch aj na úrovni zvukovej*“ (Lančarič, 2008a, s. 54). Práve preto sa pri takomto paradigmatickom vzťahu prikláňame skôr k termínu *medzijazyková homografickosť* (Hrbáček, 1979, s. 59) a na pomenovanie týchto vzťahov v tejto práci používame termín **abreviačná homografia**.[94]

Do homografného vzťahu sa môžu dostať skratky od rôznych typov motivantov; motivanty sa môžu líšiť jazykovou provenienciou i morfosyntaktickými charakteristikami:[95]

1. *AAR – against all risks* (angl. obch.) proti každému nebezpečenstvu (predložková väzba, atributívna syntagma); *Asociácia atletických reprezentantov* (slov.) (atributívna syntagma; chrématonymum); *Association of American Railroads* (angl.) (Asociácia amerických železníc; atributívna syntagma; chrématonymum).

2. *A.A.A*. – *auri, argenti, aeris* (lat. fin. obch.) *zo zlata, zo striebra*, *z kovu* (koordinatívna substantívna syntagma);

– *Ave, amice, abi*! (lat.) *Zbohom, priateľu, choď!* (vetná syntagma).

2.1.4.1 Náhodná abreviačná homonymia

Abreviačná homonymia sa môže objaviť ako jav náhodný – kombináciou grafém a slabík, ktoré ako fragmenty zastupujú svoje abreviačné motivanty. Náhodná abreviačná homonymia je len dôsledkom toho, že abreviačné motivanty pri konkrétnom type abreviácie

[94] Na úrovni skratka – neskratka zase uvažujeme o externej **homofónii**, keďže tam sa grafická forma líši v minuskulnom zápise neskratky a majuskulách skratky (porov. kap. **2.2.2**).

[95] Príklady skratiek prevzaté zo slovníka R. Lalúcha a M. Koncovej (2004, s. 7 – 8).

poskytujú také fragmenty (iniciály, slabiky), ktoré sú homonymné s fragmentmi iného AMn.

Napr. iniciálovou abreviáciou, ktorá je vo všeobecnosti veľmi produktívnym typom abreviácie, vznikli homonymné skratky pôvodom slovenských abreviačných motivantov:

SAS[1] *– Slovenská Alzeihmerova spoločnosť*

SAS[2] *– Spolok architektov Slovenska,*

SAS[3] *– Studia Academica Slovaca* (Lalúch – Koncová, 2004, s. 389).

K domácim náhodným kombináciám prvkov sa pridávajú ešte prevzaté skratky s rovnakou kombináciou prvkov:

SAS[4] *– Scandinavian Airlines System,*

SAS[5] *– sistema avarijnogo spasenija,*

SAS[6] *– Small Astronomical Satellite,*

SAS[7] *– Special Air Services,*

SAS[8] *– statistical analysis system* (ibid.).

V takejto paradigme pritom platí, že ak si prevzaté skratky v cieľovom jazyku ponechajú pôvodnú výslovnosť, hovoríme o **abreviačnej homografii** (rovnaká grafická, odlišná zvuková realizácia); ak sa prispôsobia ortoepickej norme cieľového jazyka, uvažujeme o **abreviačnej homonymii**.

Abreviačná homonymia sa vyskytuje aj pri štylisticky príznakových podobách skratky, napr. *káčko*: 1. „vitamín“; 2. „Ford K“; 3. „kontaktné centrum“; 4. „kňazi“ (v žargóne tajnej služby); 5. „kvalifikácia“ (futbalový žargón); 6. „kamera“; 7. „ketamín“ (anestetikum, droga) atď.[96]

Ako naznačujú citované príklady, abreviačná homografia či homonymia sú častými paradigmatickými vzťahmi najmä v systéme iniciálových skratiek, čo je spôsobené:

a) schematickosťou a mechanickosťou iniciálovej abreviácie;

b) vysokým počtom iniciálových skratiek (porov. Hrbáček, 1979, s. 47);

c) interlingválnym importom iniciálových skratiek, ktoré majú štruktúru náhodne identickú s domácimi skratkami.

Podľa J. Hrbáčka (ibid.) závisí stupeň homografickosti skratky aj od jej dĺžky (kratšie skratky majú vyšší homografický potenciál) a od celkového počtu skratiek v jazyku.

Teoreticky by teda mohla nastať situácia, že preberaním iniciálových skratiek, ktoré sú už vo východiskovom jazyku vo vzťahu homonymie s inými skratkami, rastie počet homonymných skratiek v cieľovom jazyku. V praxi sa však jazyk správa inak. Nepreberá všetky členy homonymných reťazcov, resp. nie všetky homonymné skratky sú rovnako produktívne v cieľovom jazyku. Napr. anglická iniciálová skratka *USA* vznikla abreviáciou motivantov *United States Army* a *United States of America* (Lalúch – Koncová, 2004, s. 457), v slovenských komunikátoch je však výskyt skratky *USA* vo význame „*United States Army*“ zanedbateľný.

Napriek uvedeným tendenciám počet homonymných skratiek v slovenčine rastie. Slovenčina sa nebráni (a neubráni) preberaniu skratiek z viacerých jazykov, takže prevzaté

[96] Sémantizácia podľa výskytov lexémy *káčko* v SNK a na internete.

skratky majú síce zhodnú formu, ale odlišný abreviačný motivant, teda aj význam, jazykovú provenienciu, i oblasť použitia, napr. skratky *AIM[1] – Advanced Informatics in Medicine in Europe* (*výskumný program EÚ v medicíne*), *AIM[2] – Amsterdam Interprofessional Market* (angl. *Amsterdamský burzový systém*), *AIM[3] – Agencia de Informaçêo de Moçambique* (port*. mozambická tlačová agentúra*), *AIM[4] – Association Internationale de la Météorologie* (franc., *Medzinárodná meteorologická asociácia*), *AIM[5] – akútny infarkt myokardu* atď. (op. cit., s. 28).

Ak homonymné páry vznikajú medziodborovo, vtedy širší kontext zväčša umožňuje identifikovať AMn, a tým aj sémantiku homonymnej skratky. Niekedy však náhodná kombinácia prvkov vedie k vzniku skratiek, ktoré môžu byť použité v rovnakom kontexte, takže ani kontext nemusí byť dostatočným prostriedkom identifikácie skratky, napr. „*Personálne obsadenie VPP*“, pričom *VPP[1]* (*verejno-prospešné práce*) i *VPP[2]* (*vedecko-pedagogické pracovisko*). Niekedy pomáha identifikovať konkrétny význam homonymnej skratky aj register, v ktorom sa používa: porov. nocionálnu skratku *DPC* (*Dohoda o pracovnej činnosti*) a expresívnu skratku *dpc/DPC* (*do piči/piče*).

Preto komunikanti volia viaceré stratégie, aby sa vyhli abreviačnej homonymii a riziku komunikačného šumu. V takýchto prípadoch sa abreviácia motivantu uskutočňuje v rôznom rozsahu. Využíva sa pritom nasledujúca, tzv. **diferenciačná grafféma** slova, ktoré by mohlo pri abreviácii spôsobiť nežiaducu homonymiu iniciálových skratiek dvoch odlišných motivantov: napr. *SR* (*Slovenská republika*) vz. *SRo* (*Slovenský rozhlas*), *OÚ (Okresný úrad*) vz. *ObÚ (Obecný úrad*). Môžu sa pritom použiť aj viaceré diferenciačné grafémy relevantného slova, napr. *PraF* (*Právnická fakulta*) vz. *PrírF* (*Prírodovedecká fakulta*) vz. *PdF/ PgF* (*Pedagogická fakulta)*. Ako dokumentuje posledný príklad (*PgF/PdF*), takto utvorená iniciálová skratka môže mať (na začiatku svojho ustaľovania) variantnú podobu.

Ani diferenciačná graféma však nedokáže odlíšiť niektoré homonymné iniciálové skratky sama osebe. Na diferenciácii sa musí podieľať aj faktor vysokého stupňa ustálenia ich grafickej podoby vo vedomí jazykového spoločenstva. Napr. v iniciálovej skratke *SNaP* (*Strana národného porozumenia*) má minuskulné „*a*“ diferenciačnú funkciu vzhľadom na iniciálovú skratku *SNP* (*Slovenské národné povstanie*) len v spolupráci s faktorom ustálenia, pretože v oboch relevantných slovách funguje komponent *Na* (resp. správne *Ná)* v tej istej pozícii v tom istom slovotvornom základe. Podobne je to aj v iniciálových skratkách *SLeK* (*Slovenská lekárnická komora)* vz. *SLK* (*Slovenská lekárska komora*).[97]

Pri iniciálových skratkách však diferencujúce grafémy môžu prispievať k transformácii skratky na skratkové slovo, napr. *SNaP* a *SLeK,* najmä ak sa objavujú v majuskulnej podobe (*SNAP*, *SLEK*). Samozrejme, nie všetky diferenciačné grafémy v iniciálových skratkách vytvárajú predpoklad pre transformáciu na iniciálové skratkové slovo. Iniciálové skratky *PgF*

[97] Čeština uvedené diferencovanie pri tejto skratke nepozná: iniciálová skratka *ČLK* skracuje oba motivanty: *Česká lékařská komora* i *Česká lékárnická komora* (SLOVNÍK ZKRATEK, 1994, s. 62). Pri iných skratkách, ktorým by „hrozila“ abreviačná homonymia, sa však aj v češtine odporúča použitie diferenciačnej , napr. *Česká republika* (*ČR*) vz. *Český rozhlas* (*ČRo*). „*Podobně se rozlišují fakulty právnická (*PF*), přírodovědná (*PřF*), pedagogická (*PedF*) nebo ministerstva zdravotnictví (*MZ*) a zemědělství (*MZe*)*“. Porov. na: http://prirucka.ujc.cas.cz/en/?id=781 (cit. 28. 10. 2013).

a *ObÚ* sa v ústnej forme nerealizujú splývavou výslovnosťou, zostávajú preto aj naďalej iniciálovými skratkami.

Pri porovnaní majuskulnej a minuskulnej podoby diferenciačnej grafémy sa však ako výhodnejšia a jednoznačnejšia ukazuje minuskulná podoba, ktorá zreteľne naznačuje, ktoré slovo bolo takýmto spôsobom skrátené, a eliminuje nejednoznačné interpretácie: *PHM – **p**ohonné **hm**oty* (Tušer, 1996, s. 117) vz. ***p**ohonné **h**moty a **m**azadlá* (Lalúch – Koncová, 2004, s. 346).

Abreviačná homonymia sa okrem iniciálovej abreviácie vyskytuje aj pri iných typoch skracovania, opäť však s tou podmienkou, že tento typ skracovania je v konkrétnom jazyku produktívny. Napr. v angličtine sú obľúbené skrátené slová (v angl. terminológii *truncations, clippings*), čo vedie k vyššej pravdepodobnosti ich abreviačnej homonymie: *pro*[1] (*progress*), *pro*[2] (*professional*), *pro*[3] (*propeller*) (Lančarič, 2008a, s. 53), *pro*[4] (*prostitute*). Navyše, v rámci jednej takejto lexémy sa môže vyskytovať „slovnodruhová" homonymia, napr. *pro*[1] (*progress*) i *pro*[2] (*progressive*) (ibid.).

O abreviačnej homonymii, homografii ani homofónii však na rozdiel od spomínaných príkladov nemožno hovoriť v prípade skratiek, ktoré sú výsledkom odlišného spôsobu skracovania, napr. skrátené slovo *pro* (*professional*) vz. iniciálová skratka *P.R.O*. (*public relations officer*); *cab* (*cable*) vz. *CAB* (1. *Citizen Advice Bureau*; 2. *Civil Aeronautics Board*) (ibid.). V týchto prípadoch uvažujeme o abreviačnej paronymii (porov. kap. **2.1.5**).

2.1.4.2 Zámerná abreviačná homonymia

Komunikačný potenciál niektorých veľmi frekventovaných a vo vedomí používateľov ustálených skratiek môže pôsobiť aj tak, že sa podoba skratky prispôsobuje v snahe dosiahnuť abreviačnú homonymiu s už existujúcou skratkou. Novovzniknutá skratka stavia na ustálenosti diachrónnej staršej skratky. Vtedy sa uskutoční zmena AMn označujúceho rovnaký denotát, ale len do tej miery, aby skratka mohla byť ponechaná v nezmenenej podobe. Napr. iniciálová skratka *PNS* vznikla pôvodne zo spojenia *Poštová novinová služba,* dnes sa jej motivant udáva ako *Prvá novinová spoločnosť*. Na zámernej abreviačnej homografii *KGB* (*КГБ*,) známejšej skratky stavia aj skratka *KGB* (*Klub generácie báčikov*). Zámerná abreviačná homografia sa tu vytvára na podklade abreviačnej remotivácie skratky (porov. kap. **14.2**).

So zámernou abreviačnou homonymiou iniciálových skratiek súvisí aj schopnosť ich komponentov fungovať ako premenné, takže do ich „abreviačného vzorca" možno za jednotlivé grafémy dosadiť rôzne motivanty, porov. napr. skratku *MTM* (**Obr. č. 1**).

Obr. č. 1

Niektorí autori uvažujú nielen o homonymii skratiek, ale aj o homonymii ich komponentov, napr. ruský komponent *соц-*[1] (*социальный – sociálny*) i *соц-*[2] (*социалистическый – socialistický*) (Sopira, 1975, s. 134). Ak by sme však tento koncept dotiahli ad absurdum, potom by sme za homonymné mohli pokladať aj identické komponenty iniciálových skratiek, teda jednotlivé grafémy, čo by však vzťah abreviačnej homonymie nežiaduco rozšírilo. Preto o homonymii komponentov skratiek neuvažujeme.

2.1.5 Abreviačná paronymia

Okrem abreviačnej homonymie, resp. homografie, je najčastejším paradigmatickým vzťahom skratiek abreviačná paronymia. Týka sa najmä iniciálových skratiek a iniciálových skratkových slov, ktoré jej svojou fragmentárnosťou a iniciálovým charakterom vyhovujú.

Paronymia sa definuje ako „*jav formálnej príbuznosti, no obsahovej nezhody*“ (Mistrík, 1997, s. 131), pričom od homonymie ju odlišuje práve fakt „*formálnej **príbuznosti***“, stojaci oproti homonymickej formálnej **identickosti**. Paronymia ako zväčša nežiaduca formálna podobnosť spomaľuje identifikáciu skratky a dekódovanie komunikátu. Príkladov na paronymiu je, pochopiteľne, v systéme skratiek viacej ako v iných oblastiach lexikálneho systému slovenčiny; podobne ako pri ostatných paradigmatických javoch aj tu rozlišujeme medzi **zámernou** a **náhodnou paronymiou**. Náhodná paronymia je výsledkom náhodnej konfigurácie prvkov, napr. *SBS* (*Slovenský bežecký spolok*), *SBÚ* (*Slovenský banský úrad*), *SNS* (*Slovenská národná strana*), *CBS* (*Civilná bezpečnostná služba*) atď.

M. Ološtiak, ktorý sa fenoménu abreviačnej paronymie venuje komplexne (Ološtiak, 2011, s. 247 – 248), upozorňuje na také paronymické skratky, ktoré vznikli pri zámernej diferenciácii potenciálne homonymných skratiek (*OÚ* vz. *ObÚ*) (porov. kap. **2.1.4.1**). Okrem toho si autor všíma aj paronymiu založenú na:

1. „*odlišnosti v nealfabetickom znaku*“, t. j. napr. v interpunkcii (*f*. vz. *f*; podobne napr. *I.N.R.I., INRI*);

2. odlišnosti minuskúl a majuskúl (*hd* vz. *HD*), ktorú niekedy sprevádza aj odlišnosť fónická (*SaS* vz. *SAS*);

3. odlišnej proveniencii skratky: domáca grafická skratka *fa* (*firma*) vz. prevzatá iniciálová skratka *FA* (*Football Association*) (ibid.).

Abreviačná paronymia môže vznikať náhodne aj:

4. medzi skratkami, ktoré vznikli z rôznojazyčných podôb toho istého abreviačného motivantu *INRI* (*Iēsus Nazarēnus, Rēx Iūdaeōrum*) vz. *INBI* (*Iésús ho Nazóraios ho basileus tón Iúdaión*);

5. medzi **variantmi skratiek**, ktoré pomenúvajú rovnaký denotát, ale odlišnými abreviačnými motivantmi, napr. *SZČO* (*Samostatne zárobkovo činná osoba*) vz. *OSZČ* (*Osoba samostatne zárobkovo činná*)[98] (Lalúch – Koncová, 2004, s. 331); *PMS* (*Pre-Menstrual Syndrome*) vz. *PMT* (*Pre-Menstrual Tension*);

6. ako výsledok simultánneho používania prevzatej skratky a súčasne jej domáceho ekvivalentu: *DDR* (*Deutsche Demokratische Republik*) vz. *NDR* (*Nemecká demokratická republika*) (porov. aj jav abreviačnej synonymie v kap. **2.1.1**).

Abreviačná paronymia stavia na ustálenosti jedného z členov paronymickej dvojice. Napr. pri dvojici skratiek *HZDS* a *HZD* je zrejmé, že politické *Hnutie za demokraciu*, ktoré sa odčlenilo z *HZDS*, využilo nielen logo svojej „materskej strany“ (porov. rovnaké výtvarné stvárnenie grafémy *D* v logu *HZDS* s grafémou *S* v skratke *HZD*; **Obr. č. 2**). Názov sa vytvoril na princípe analógie so štruktúrou abreviačného motivantu „(Hnutie za) + X“, pričom sa predposledný komponent motivantu skratky mení z adjektívneho (*demokratické*) na substantívny (*demokraciu*) v motivante skratky *HZD* tak, aby poradie grafém ostalo v skratke zachované. Zámernosť abreviačnej paronymie pri skratke *HZD* komunikanti intenzívne vnímali, porov. napr. komentáre: „*Skratka HZD má navyše mýliť voličov, čo je iba pokračovanie mečiarovskej lži ako pracovnej metódy*“; „*A aj podobnosť značky HZD a HZDS mohla popliesť nemálo respondentov*“; „*HZDS má na rozdávanie, a tak sa z neho oddelilo HZD bez S. Zrejme, aby sa to neplietlo*“.

Podobná stratégia založená na abreviačnej paronymii sa realizovala tiež pri politických zoskupeniach *SNS* (*Slovenská národná strana*) a *PSNS* (*Pravá slovenská národná strana*). Komunikačný zámer autora, ktorý staval na abreviačnej paronymii, úspešne zarezonoval aj u komunikantov; tí strany vnímali ako „*obidve esenesky*“.

[98] Výskyt v SNK: *OSZČ* – 15-krát, *SZČO* – 4062-krát; skratka *SZČO* sa v citovanom SLOVNÍKU SKRATIEK A ZNAČIEK (Lalúch – Koncová, 2004) nenachádza.

Obr. č. 2

2.1.5.1 Abreviačná analógia

Tvorba skratiek v snahe o ich abreviačnú paronymiu je založená najmä na princípe abreviačnej analógie, ktorá je reflexom analógie abreviačných motivantov. Táto analógia spočíva v prítomnosti niektorých totožných, ale súčasne aj niektorých odlišných komponentov: *ISBN* (*International Standard* ***Book*** *Number*) – *ISSN* (*International Standard* ***Serial*** *Number*); *DPH* (*daň z* ***pridanej hodnoty***) – *DFT* (*daň z* ***finančných transakcií***); *HDP* (*hrubý domáci produkt*) – *HNP* (*hrubý národný produkt*), *Bc.* (*bakalár*) → *Bcč.* (*bakalárček*); *Mgr.* (*magister*) → *Mgrč.* (*magisterček*). Analógia vzniká aj medzi skratkami, ktoré sú modifikáciou východiskových skratiek, napr. *NGO* (*non-governmental organisation*) → *QUANGO* (*quasi-autonomous non-governmental organisation*).

Princíp analógie je vo vzťahu k abreviačnej paronymii produktívny a môže vytvárať rozsiahle paronymické paradigmy: *COTS* (*commercial off-the-shelf*)

→ *MOTS* (*military off-the-shelf/modifiedoff-the-shelf*)
→ *GOTS* (*government off-the-shelf*)
→ *NOTS* (*not off-the-shelf*).

Okrem termínu **analógia** sa v tejto súvislosti používa aj termín **(jazykový) model**, resp. **preberanie jazykových modelov** (Sopira, 1976, s. 508). Princíp analógie sa najčastejšie vyskytuje pri iniciálovej abreviácii, a uplatňuje sa zvyčajne v rámci jedného jazyka, napr. *TANAP* (*Tatranský národný park*) → *PIENAP* (*Pieninský národný park*); *DOPRASTAV* (*Dopravné stavby*) → *PRIEMSTAV* (*Priemyselné stavby*); *NAFTA* (*North America Free Trade* ***Agreement***) → *CEFTA* (*Central European Free Trade* ***Agreement***) → *EFTA* (*Europen Free Trade* ***Association***).

Ak systémy skratiek, ktoré vznikli na princípe analógie, fungujú len v domácom jazyku (*TANAP*, *PIENAP*), hovoríme o **pôvodnej abreviačnej analógii**. Systém analogicky utvorených skratiek sa však môže niekedy preberať ako hotový z iných jazykov; vtedy uvažujeme o **prevzatej abreviačnej analógii** (*RNDr., RSDr., RTDr.*). Napokon existuje aj **medzijazyková**

abreviačná analógia: *SMS* (*Short Message Service*) → *MMS* (*Multimedia Messaging Service*) → *DMS* (*darcovská SMS*).[99]

Abreviačná analógia vytvára medzi skratkami istý systém a robí skratku komunikačne perspektívnou: dostatočne príbuznou a súčasne diferencovanou od známejšieho členu paradigmatického vzťahu, napr. *EHMK (Európske hlavné mesto kultúry*) → *EHMK**H*** (*Európske hlavné mesto kresleného **humoru***).

Ako vidno, do vzťahu abreviačnej paronymie sa na podklade abreviačnej analógie dostávajú najmä iniciálové skratky. Podľa J. Hrbáčka však iniciálové skratky ako nelexikálne útvary nemajú slovotvornú štruktúru. Napriek tomu sa na ich základnú štruktúru niekedy navrstvuje druhá štrukturácia. Tá je založená na opakovateľnosti niektorých častí, ktoré autor nazýva základmi skratiek, a premenlivosti druhej časti skratky, ktorú nazýva „diferencujúci príznak" (Hrbáček, 1979, s. 111). Druhá štrukturácia je odrazom štruktúrovanosti východiskových pomenovaní vyskytujúcich sa v sériách (ibid.).

O slovotvornej štruktúre, ktorá by vytvárala predpoklady pre abreviačnú analógiu, sa uvažuje pri skratkách „kompozitných" a „kombinovane tvorených" (op. cit., s. 112), t. j. pri skratkových slovách (*Dopra+stav, Priem+stav*) a derivačne skratkových slovách (***pat**+anat+ka*, ***pat**+fyz+ka*). Záleží pritom na: 1. dĺžke fragmentov; 2. na ich opakovaní; 3. na usúvsťažnenosti fragmentov v skratkovom slove (op. cit., s. 113). Nazdávame sa, že aj táto „druhá štrukturácia" tým, že sa vyskytuje nielen pri „lexikálnych"[100], ale aj pri iniciálových skratkách, je ďalším dôkazom lexikálneho štatútu iniciálových skratiek.

Aj keď sa abreviačná analógia vníma ako sekundárna, navrstvená na primárnu analógiu motivantov, ani tento fakt neznižuje jej význam. Niektoré prípady abreviačnej analógie sa však predsa len javia ako primárne. Napr. od primárnej skratky *AILA (Association Internationale de la Linguistique appliquée*) pre medzinárodnú asociáciu pre aplikovanú lingvistiku sa dôsledne analogicky tvoria skratky *ABLA, ADLA, AFLA, AFinLA, ANLA, ASLA, AScLA* označujúce názvy národných asociácií, ponechávajúc pôvodný francúzsky jazyk i štruktúru primárneho motivantu: *ABLA* (*Association belge de la Linguistique appliquée*), *ADLA* (*Association danoise de la Linguistique appliquée*) atď.

Abreviačná analógia pôsobí v tejto paradigme aj vtedy, ak skratky národných asociácií vychádzajú z jazykovo síce totožného, ale štruktúrne odlišného francúzskeho motivantu. Napr. hoci názov pre švajčiarsku národnú asociáciu aplikovanej lingvistiky *Commission Interuniversitaire suisse de la Linguistique Appliquée* nebol utvorený na princípe analógie s motivantom skratky *AILA* (*Association Internationale de la Linguistique Appliquée*), aj napriek tomu sa z odlišného motivantu vytvorila skratka *CILA*, ktorá sa usiluje o analógiu s primárnou skratkou *AILA*, a to aj za cenu, že bude vynechaný komponent motivantu *suisse* a vznikne neúplná skratka.

Primárnosť abreviačnej analógie potvrdzuje aj podoba skratky pre austrálsku asociáciu aplikovanej lingvistiky *ALAA* (*Applied Linguistics Association of Australia*). Aj keď sa pri

[99] Analógia tu funguje v angličtine (*MMS*) a po prevzatí skratky *SMS* aj v slovenčine (*DMS*).

[100] V Hrbáčkovej klasifikácii sú skratkové a derivačne skratkové slová lexikálne skratky, na rozdiel od iniciálových, nelexikálnych skratiek.

tvorení tohto názvu mohla prebrať štruktúra jazykovo totožného anglického motivantu *British Association of Applied Linguistics,* preferovala sa taká štruktúra, ktorá viedla k skratke analogickej a paronymnej s „primárnou" skratkou *AILA.*

Viacnásobná abreviačná analógia existuje aj pri anglickej skratke *WAGs* (***W****ives* ***A****nd* ***G****irl-friends* – manželky a priateľky hráčov anglického futbalového mužstva). Singularizácia skratky viedla k vzniku singulárovej podoby skratky *WAG*, hoci v princípe podoba tejto skratky by mala byť *WOG* (*Wife* ***or*** *Girlfriend – manželka* ***alebo*** *priateľka*). Na základe analógie so skratkou *WAG* následne vznikli viaceré skratky, ktoré:

a) nahrádzajú niektorý z komponentov AMn a skratky: *WAGs* → *RAGs* (*Royals and Girlfriends* – mladšie členky kráľovskej rodiny a priateľky princov); *MAGs* (*mothers and girlfriends – mamy a priateľky*); v singulárovej podobe *MAG* (*mother of a WAG – mama manželky alebo priateľky*);

b) dopĺňajú ďalší komponent k skratke a jej AMn: *WAGs* → ***C****WAGs* (*Cricket wifes and girlfriends*); ***W****WAGs* (*Wimbledon wifes and girlfriends*).

Vyššiu mieru abstrakcie pozorujeme pri ďalších skratkách analogických primárnej skratke *WAG*; nazdávame sa však, že aj napriek tomu pri nich fungoval princíp abreviačnej analógie, hoci ich AMn sa už podstatne odlišuje od AMn „východiskovej" skratky: *WAG* → *MAD* (*mothers and daughters – matky a dcéry*); *SADs* (*sons and daughters – synovia a dcéry*); v tenise *WOW* (*Wifes of Wimbledon*); v golfe *WABs* (*wives and birdies*, manželky golfistov, *birdie* je termín z golfu označujúci pod par), *CHAPs* (*celebrities' husbands and partners*); *HABs* (*husbands and boyfriends for the partners of female tennis players at Wimbledon*); *SWAGs* (*summit wives and girlfriends – partnerky svetových lídrov na Summite G8 v Sankt-Peterburgu*).[101]

Treba súčasne zdôrazniť, že uplatnenie princípu abreviačnej analógie pri tvorbe skratiek je limitované rizikom abreviačnej homografie a komunikačného šumu. Abreviačná analógia totiž môže viesť k viacerým nesystémovým prvkom v systéme skratiek a vytvárať nežiaducu variantnosť skratky. Tak sa pod vplyvom iniciálového skratkového slova *IČO* (*identifikačné číslo organizácie*) vytvorili dubletné iniciálové skratkové slová *DIČ* a *DIČO* pre motivant *Daňové identifikačné číslo*. Doplnenie motivantu *Daňové identifikačné číslo* lexémou *organizácia* bolo sekundárne (rovnako na princípe analógie). Abreviačná analógia bola primárna, analógia motivantov sa na ňu len sekundárne navrstvila.

2.1.6 Súbor čiastkových vzťahov (tzv. quasirelations)

Pre špecifický paradigmatický vzťah, ktorý sa v anglickej lexikológii označuje ako **quasi-relations,** pracujeme s Furdíkovým termínom **súbor čiastkových vzťahov.** Sú to vzťahy medzi skratkou a lexémami, ktoré tvoria jej AMn a sú **ako celok** hyponymné, podradené skratke, ktorá je voči nim hyperonymná. V abreviačne nemotivovanej časti lexiky tento vzťah pozorujeme napr. pri slovenskom substantíve *príbor* na jednej strane a substantívach *lyžica, nôž*, *vidlička* na druhej strane, pričom platí vzťah *lyžica, nôž*, *vidlička* → *príbor*, vzťah *vidlička* → *príbor* však neplatí. Žiadna súčasť príboru totiž sama o sebe

[101] Viac na https://en.wikipedia.org/wiki/WAGs (8. 8. 2013).

neznamená príbor. Neexistuje tu teda vzťah abreviačnej hyperonymie. D. Lančarič v tejto súvislosti používa termín **meronymia**, teda „*ontologický vzťah celku a jeho súčasti*“, a ilustruje ju na príklade skratiek *H.U.* (*Harvard University*) – *FAS* (*Faculty of Arts and Science*) (Lančarič, 2008a, s. 55). Tento vzťah však podľa nášho názoru možno hodnotiť ako príklad abreviačnej hyperonymie/hyponymie.

V abreviačne motivovanej časti lexiky je príkladom na súbor čiastkových vzťahov napr. iniciálové skratkové slovo *VAKOG* z lekárskej a psychologickej terminológie, ktoré pomenúva 5 vstupných kanálov (*VAKOG – vizuálny, akustický, kinestetický, oftalaktívny a gustatívny*). *VAKOG* nie je len jednoduché hyperonymum voči jednotlivým komponentom AMn. Pri skratke *VAKOG* existuje vzťah: *vizuálny, akustický, kinestetický, oftalaktívny a gustatívny → VAKOG*, ale napr. vzťah *gustatívny → VAKOG* neplatí. Podobne je súborom čiastkových vzťahov latinská skratka *SALIGIA* (*Superbia*, *Avaritia*, *Luxuria*, *Invidia*, *Gula*, *Ira*, *Acedia*) označujúca sedem hlavných hriechov (*pýcha, lakomstvo, závisť, hnev, smilstvo, obžerstvo, lenivosť*).

Identický paradigmatický vzťah, t. j. súbor čiastkových vzťahov, nachádzame aj pri viacerých ďalších skratkách: *IAMES* (*idealizmus, alpinizmus, morálnosť, entuziazmus, solidarita* – zásady slovenského horolezeckého spolku, ako i názov spolku); *KIŠ* (*klasifikačné, identifikačné, špecifikačné* sémantické príznaky; termín J. Furdíka); *KE – DI – PAR – MY* (*kerygma, didaskália, parakléza*, *mystagógia*); *VAKO* (*vodič – automobil – komunikácia – okolie*); *WIMP* (*windows, icons, mouse, pull-down menu* – súbor komponentov, ktoré sú súčasťou tzv. *desktop metaphor*); *AIDA (attention, interest, desire, action* – označujúce „*rozčlenenie propagačného procesu z hľadiska psychologického pôsobenia*“) (Tušer, 1996, s. 12).

Napokon kvôli komplexnosti obrazu o paradigmatických abreviačných vzťahoch treba spomenúť ešte existenciu tzv. **lexikálno-onomaziologických paradigiem** (Ološtiak,2011, s. 249), ktoré sa vytvárajú zo skratiek politických strán, hudobných termínov, titulov, napr.: *f* (*forte*) – *mf* (*mezzoforte*) – *fp* (*fortepiano*). Autor poznamenáva, že vzájomné vzťahy vo vnútri lexikálno-onomaziologickej paradigmy ovplyvňujú aj výslednú podobu skratiek, napr. *ObÚ – obvodný úrad, OÚ – obecný* i *okresný úrad*.

2.2 Úroveň skratka – neskratka. Externé paradigmatické vzťahy skratiek a neskratiek

Popri vzájomných vzťahoch skratiek v abreviačne motivovanej časti lexiky pozorujeme aj vzťahy skratiek s abreviačne nemotivovanými lexémami, ktoré tu pomenúvame prívlastkom „*externý*“.

2.2.1 Externá synonymia medzi skratkou a neskratkou

Externá synonymia má v abreviačne motivanej časti lexiky osobitnú podobu. Možno o nej totiž uvažovať nielen medzi skratkou a neskráteným pomenovaním, ale týka sa samotného abreviačného motivačného vzťahu. Takúto synonymiu medzi skratkou a jej ab-

reviačným motivantom, teda motivujúcou lexémou alebo lexémami, nazýva J. Mistrík **synonymiou** „*na základe zložitosti výrazu*“ (Mistrík, 1997, s. 117). D. Lančarič ju označuje ako **vonkajšiu synonymiu** – význam skratky je „*relatívne zhodný*“ s významom jej AMn; abreviačný motivant i motivát (skratka) „*zväčša majú rovnaký denotát*“ (Lančarič, 2008a, s. 51).

J. Hrbáček takisto konštatuje identitu významu skratky a významu jej abreviačného motivantu, nie však identický jazykový status medzi skratkou a jej plným pomenovaním. Z tohto pohľadu pritom rozlišuje:

1. grafické skratky, ktoré nie sú lexikálnymi variantmi ani lexikálnymi synonymami svojich abreviačných motivantov, len **grafickými variantmi** plných grafických foriem motivujúcich lexém (Hrbáček, 1979, s. 71);

2. iniciálové skratky, ktoré síce J. Hrbáček nepovažuje za lexikálne prostriedky formou, ale pripomína, že majú rovnakú, konkrétne pomenovaciu funkciu ako neskratky. Ich význam je zvyčajne identický ako význam ich motivantov (výnimky sú skratky s uzuálnym významom odlišným od významu systémového), preto ich možno považovať za **synonymá** (ibid.).

3. Osobitnú skupinu z tohto hľadiska pre Hrbáčka predstavujú lexikálne skratky[102]. Nie je však celkom jasné, ktoré skratky má J. Hrbáček na mysli, keď bez exemplifikácie hovorí o niektorých skratkách, „*které motivující lexikální pojmenovací prostředek vůbec nemají (nejsou motivovány souslovným pojmenováním)*“ (c. d., s. 72), keďže každá skratka vzniká ako motivát neskráteného pomenovania. Skratky, ktorých systémový význam skratky je iný ako význam ich motivantu (*karma – Karel Macháček*), sú podľa neho skratkami len v zmysle etymologickom. Za synonymá autor považuje tie lexikálne skratky, ktoré majú rovnaký význam ako ich motivanty. Ak skratky patria do iného útvaru národného jazyka, považuje ich autor za **ekvivalenty** (ibid.), napr. *matematika – fyzika → matfyz*.

Externá synonymia medzi skratkou a neskratkou, ktorá nie je jej abreviačným motivantom, je zriedkavá, hoci sa vyskytuje, a to prevažne na interlingválnej osi, napr. *tbc – suchoty*; (*ušné, nosné a*) *krčné oddelenie – ORL* (*otorhinolaryngológia*) (porov. kap. **13.1.5**).

2.2.2 Externá homofónia

Kým na úrovni skratka – skratka sme uvažovali o abreviačnej **homonymii**, resp. abreviačnej **homografii**, na úrovni skratka – neskratka možno podľa nás hovoriť prevažne o externej **homofónii**. Medzi abreviačným a neabreviačným členom homofónneho páru totiž existuje zvyčajne len zhoda zvuková, nie však grafická.

O externej homonymii sensu stricto by sme uvažovali vtedy, ak by boli iniciálová skratka alebo iniciálové skratkové slovo zapísané nepríznakovo, minuskulami, alebo ak by išlo o iný typ graficko-fónickej skratky. Pri nepríznakovom minuskulnom zápise skratiek sa totiž zastiera abreviačný charakter skratky a sťažuje sa jej identifikácia. Ak sa predsa len použije minuskulný zápis skratky, komunikačným zámerom je explicitnejšie naznačiť jej

[102] V našej práci však medzi lexikálnymi a nelexikálnymi skratkami nerozlišujeme.

homonymný charakter a expresivizovať komunikát, napr. *prd* (*pracujúci dôchodca*).[103] Externá homofónia môže byť motivovaná aj snahou prispôsobiť skratkové slová ako *Kozak, Kompas, Diana, Epos*[104] „*normálním lexikálním prostředkům*“ (Hrbáček, 1979, s. 106). Takáto homonymia je však vo všeobecnosti štylisticky príznaková a vytvára asociácie medzi abreviačným a neabreviačným členom homonymného páru aj na úkor identifikácie skratky.

Keďže však do vzťahu externej homonymie vstupujú prevažne také skratky, ktoré sa realizujú výlučne majuskulami, uvažujeme o **externej homofónii**: *ŠOK* (*Športová osobnosť Košíc*) vz. *šok*; *SPLN* (*Sanatórium pre liečbu neplodnosti*) vz. *spln*; *DAV* (*Daniel* Okáli, *Andrej* Sirácky, *Vladimír* Clementis) vz. *dav*; *NOS* (*Nadácia pre otvorenú spoločnosť*) vz. *nos*. Pri externej homofónii majuskulná podoba upozorňuje na abreviačný charakter skratky a diferencuje medzi abreviačne motivovaným a abreviačne nemotivovaným členom páru. Majuskuly sú prostriedkom, ako vytvoriť asociáciu na homofónnu lexému a zároveň zdôrazniť, že ide o iný, abreviačný typ lexémy. Táto homofónia je často aj sémanticky podmienená, preto tu uvažujeme nielen o zapojení paradigmatickej, ale aj sémantickej motivácie (bližšie porov. kap. **4.4**).

Okrem majuskúl diferencuje homofónnu skratku aj príznakové zapojenie do syntagmatického radu v nesklonnej podobe. Skratka sa ponecháva nesklonná nielen preto, aby sa nemusel riešiť spôsob jej zapojenia do deklinácie, ale aj v snahe zdôrazniť abreviačný charakter pomenovania, napr. *ŠOK* (*Športová osobnosť Košíc*) → *Košická športová akadémia na včerajšom zasadnutí rozhodla o mene absolútneho víťaza ŠOK 2010*; *...okrem ocenení ŠOK 2010*; *ŠOK posledné vstupenky!* Ak sa homofónna skratka predsa len zaradí do deklinácie, ako diferenciačný prvok medzi ňou a neskratkou pôsobí aj odlíšenie relačnej morfémy zodpovedajúcej rodu lexémy, s ktorou je iniciálové skratkové slovo homofónne (s *NOS-om*, *v DAV-e*).

2.2.2.1 Zámerná externá homofónia

Zámernú externú homofóniu skratiek pozorujeme predovšetkým pri iniciálových skratkových slovách, ktoré majú zvukovú štruktúru podobnú abreviačne nemotivovaným lexémam, t. j. vyslovujú sa tzv. splývavou výslovnosťou (porov. kap. **3.2**). Zároveň však tieto skratky majú majuskulnú podobu, ktorá jasne naznačuje ich abreviačný charakter, napr. *JAR* (*Juhoafrická republika), HUS* (*Humorná únia Slovenska*[105]), *RAK* (*Revue aktuálnej kultúry*), *TOM* (*Televízna osobnosť Markízy*), *OTO* (*Osobnosť televíznej obrazovky*), *SKORO* (*Slovenský klub osamelých*, *rozvedených a ovdovelých*), *SRD* (*Spoločenstvo radostného duševna*)[106], *NOC (Národné osvetové centrum*); *RaJ/RAJ* (*Reštaurácie a jedálne*), *NIČ* (*ne-*

[103] K expresivizácii prostredníctvom externej homofónie porov. kap. **10.1**.

[104] *Kozak* (*Kožedelné závody Klatovy*), *Kompas* (*Komunální provoz a služby*), *Diana* (*diferenciální analyzátor*), *Epos* (*elektronkový počítač*) (Hrbáček, 1979, s. 47).

[105] Kedysi kvázipolitická strana založená humoristami.

[106] Názov autorskej rubriky Daniela Heviera v novinách *Sme*.

identifikovateľná internetová činnosť), *SUP* (*samoútočiaci pes*)[107], *UNAS* (*Únia autodopravcov Slovenska*) atď.

Zámerná externá homofónia môže viesť k tomu, že sa skratka vystavia z menej typických prvkov. Napr. názov politickej strany *Robotnícka strana* mohol mať potenciálne rozličnú abreviačnú podobu, napr. *RS, *ROST atď. Zámerom autora však bolo vytvoriť skratku, ktorá by popri denotatívnom význame motivujúcej syntagmy disponovala žiaducimi pozitívnymi konotáciami. Vytvoril teda skratku *ROSA* s alúziou na homofónnu lexému *rosa*, ktorá homofónnej skratke môže dodať pozitívne konotácie (rosa – osvieženie). Podobne je z menej typických prvkov vystavané aj skratkové slovo *SLON* (*SocioLOgické Nakladatelství*), a to práve pre zámernú homofóniu.

Homofónia nemusí byť limitovaná len lexémami domáceho jazyka. V komunikačnej praxi zaznamenávame skratky, ktoré boli vytvorené s prihliadnutím na interlingválnu homofóniu, s lexémami z iného jazyka. Napr. iniciálové skratkové slovo *KIDS* tvorené abreviáciou motivantu *Kamaráti idú do sveta* (Tušer, 1996, s. 90) sémanticky korešponduje s komponentom motivantu *kamaráti*, keďže sekundárny význam anglickej lexémy *kids* je „*decká*, *ľudia*“. V prípade skratkového slova *ÚTKA*, ktoré je homofónne s ruskou lexémou *útka (kačica)*, zohrala podľa nášho názoru svoju úlohu aj existencia frazémy *novinárska kačica*, ktorá súvisí s motivantom uvedeného skratkového slova *Ústredná tlačová kancelária*. Takúto sémanticky podmienenú externú homofóniu analyzujeme pri prieniku abreviačnej a sémantickej motivácie (porov. kap. **4.4**).

Zámerná externá homonymia je častá aj pri anglických skratkách, napr. *EVA* (*Electronic Velocity Analyzer*), *Euclid* (*Experimental Use Computer, London Integrated Display*), *PASCAL* (*Philips Automatic Sequence Calculator*) (Hrbáček, 1979, s. 47). Zámerne homonymné skratky sú komunikačne perspektívnejšie a pri sémanticky podmienenej homonymii sa vytvárajú asociácie na homonymnú lexému: *NEAR* (*Near Earth Asteroid Rendezvous – Stretnutie s asteroidom blízko Zeme*); *SOFIA* (*Stratospheric Observatory For Infrared Astronomy – Stratosférické observatórium infračervenej astronómie*); *INTEGRAL* (*International Gamma-Ray Astrophysics Laboratory – Medzinárodné laboratórium gamma-lúčovej astrofyziky*).[108]

Tendencia k homofónii skratiek a abreviačne nemotivovaných lexém však môže dospieť až do takých rozmerov, že pri lexéme s konsonantickou štruktúrou, ktorá je príznačná pre iniciálové skratkové slová, percipient uvažuje primárne o skratke a nevníma výraz ako abreviačne nemotivovanú lexikálnu jednotku. Napr. mimovládne združenie *Vlk* svoj

[107] Lexéma z vojenského slangu (Piško, 2010).

[108] Zámerné uplatnenie externej homofónie iniciálových skratkových slov s neskratkami sa stáva predmetom kritiky v anglických jazykovedných kruhoch, ktoré hovoria o „*šialenstve okolo skratiek*“ („*abbreviation madness*“). Za jeho vyšší stupeň sa považuje *akronymánia*[108] (Sharp, 1999), v ktorej vedie údajne *NASA*, americká agentúra pre výskum vesmíru. Jej názov sa stal predmetom remotivácie parodizujúcej jej záľubu v tomto type abreviácie: pôvodne *National Aeronautics and Space Administration (Národný úrad pre letectvo a vesmír) → NASA → National Acronym Slinging Administration (Národný úrad pre vypúšťanie akronymov).*

názov odvodzuje od zvieraťa, nie abreviačne, ako to mnohí komunikanti predpokladajú[109]. Istú rolu to mohla zohrať homofónia s iniciálovým skratkovým slovom *VLK* (*Výbor lidové kontroly*), časopriestorovo viazaným na existenciu ČS(S)R. Porov. aj ďalšie prípady tzv. ľudovej etymológie, t. j. spontánnej abreviačnej remotivácie pri rozličných typoch pomenovaní: *SOS* (*Save our souls*), *LOJZO (Ľudový orchester jednoduchej zábavy obyvateľstva*) (Ološtiak, 2011, s. 263) (porov. kap. **14.2.2**).

Treba napokon pripomenúť, že v dôsledku zámernej externej homofónie môžu vznikať aj tzv. **neúplné a čiastočné skratky** (porov. kap. **1.10**).

2.2.2.2 Nežiaduca externá homofónia

J. Hrbáček konštatuje, že jedným z faktorov brániacim zmene iniciálových skratiek so slabičnou alebo hláskovou výslovnosťou na iniciálové skratkové slová so splývavou výslovnosťou je okrem iného „*nežádoucí homonymie*“ potenciálneho iniciálového skratkového slova s abreviačne nemotivovanými lexémami (Hrbáček, 1979, s. 57).[110] Ako príklad uvádza iniciálovú skratku *ROH*, ktorá aj napriek vokalickému elementu a slabične vhodnému poradiu jednotlivých iniciál nenadobúda zvukový charakter iniciálového skratkového slova [roh] a vyslovuje sa slabične [er-o-há].[111] Takto sa správajú aj niektoré slovenské skratky, ktoré aj napriek vhodnej fonematickej štruktúre ostávajú iniciálovými skratkami, napr. *TU* [té-ú], nie [tu], keďže v tomto prípade by nastala nežiaduca homonymia s príslovkovým zámenom *tu*.

Nežiaduca externá homofónia zohrala svoju úlohu aj pri zmene iniciálového skratkového slova *DEÚS* (*Demokratická únia Slovenska*) na podobu *DEUS*. V nej sa nezohľadňuje vokalická kvantita v motivante (*únia*), a to pravdepodobne v snahe o externú homofóniu s latinskou lexémou *deus* (*Boh*). Externú homonymiu však komunikanti vnímali negatívne, a tak bolo „*neodôvodnené*“ *E* zo skratky vypustené (Dvonč, 1995, s. 31). Tým však vznikla podoba *DÚS*, ktorej homofónia s tvarom lexémy *dusiť* – *dus* mohla byť vnímaná ako nežiaduca. Odstránila sa preto aj finálna graféma *S* a vznikla skratka *DÚ*, ktorá v komunikácii alternuje so svojím „značkovým“ variantom *DU*. Proti obom variantom skratky však existujú námietky, kritizujúce fakt, že motivantmi dvoch posledných skratiek sa namiesto úplných pomenovaní stali ich skrátené verzie (ibid.). Nazdávame sa, že požiadavka na úplnosť motivantu je neodôvodnená a príliš reštriktívna voči živému organizmu jazyka. Napokon abreviačné tvorenie s istou mierou nedôslednosti prispieva k terminologickému či dokonca „značkovému“ charakteru vzniknutej skratky, podobne ako pri prevzatých skratkách ich pôvodná výslovnosť v cieľovom jazyku (porov. kap. **3.2.2**).

Pri skratkách, ktoré majú zdanlivo podobnú zvukovú i grafickú štruktúru (*ROH*, *TU*), si však treba uvedomiť, že pri nich nejde o žiaden z trojice vzťahov: homonymia – homofónia

[109] Parafráza vyhlásenia predsedu združenia *Vlk.*

[110] J. Hrbáček vo svojej práci neskôr preferuje pre nasledujúce príklady termín homofónia, ktorý považujeme za adekvátnejší.

[111] SLOVNÍK SPISOVNÍHO JAZYKA ČESKÉHO, R – S, (1989, s. 68) odporúča pre skratku *ROH* nesklonnosť a slabičnú výslovnosť; výslovnosť splývavá sa považuje za hovorovú: „*ROH er-ó-há, zkr. hovor. Roh, -u, (nikoli ROHu)... být členem ROH (hovor. Rohu); zotavovny ROH*“.

– homografia. Jav homofónie je tu vylúčený slabičnou výslovnosťou iniciálovej skratky *TU* [té-u] vz. *tu* [tu]; jav homografie zasa vylučujú rozdiely v majuskulnej a minuskulnej podobe oboch párov (*ROH* vz. *roh*; *TU* vz. *tu*); kvôli odlišnosti fónickej i grafickej podoby nemožno hovoriť ani o homonymii. M. Ološtiak tu uvažuje o kvázihomografii, resp. paronymickej homografii (Ološtiak, 2011, s. 249). Tento paradigmatický vzťah je v jazyku skôr sporadický a zväčša vzniká náhodne. Treba ho odlišovať od prípadov, keď sú skratky na podklade svojej splývavej výslovnosti (často zámerne) homofónne s abreviačne nemotivovanými lexémami a líšia sa od nich len majuskulnou podobou (*SPLN* vz. *spln*).

Snaha vyhnúť sa nežiaducej externej homofónii môže viesť k javu, že skratka pôsobí spätne na podobu svojho AMn. Ak vzniká riziko homofónie skratky s vulgarizmom, východiskové pomenovanie sa upraví tak, aby sa predišlo externej homofónii, porov. napr. krátku životnosť skratky *SRTV (Slovenský rozhlas a televízia*), ktorej vulgarizácia viedla po krátkom čase k zmene abreviačného motivantu (*Rozhlas a televízia Slovenska*) a následne aj jeho skratky *RTVS*, resp. *RTS* (porov. kap. **4.4**).

Podobne bola externá homofónia faktorom náhrady skratky *RIT* (*Referát informačných technológií*) skratkou *OIT* (*Oddelenie informačných technológií*). Pred komunikačne perspektívnejším iniciálovým skratkovým slovom so splývavou, no príznakovou výslovnosťou *RIT* [rit] sa teda uprednostnila artikulačne náročnejšia iniciálová skratka *OIT* so slabičnou výslovnosťou [ó-i-té].

2.3 Záverom k spolupráci abreviačnej a paradigmatickej motivácie

V tejto kapitole sa zaoberáme dvoma úrovňami, na ktorých sa stretáva abreviačná motivácia s elementárnou, **paradigmatickou** motiváciou: medzi skratkami navzájom (abreviačné paradigmatické vzťahy) a vo vzťahu skratiek k abreviačne nemotivovaným jednotkám (externé paradigmatické vzťahy). Pozornosť venujeme najexponovanejším paradigmatickým vzťahom, hoci predpokladáme v jednotlivostiach aj prítomnosť ostatných paradigiem.

Analyzované paradigmatické vzťahy majú mnohorakú podobu. Niekedy sú len sekundárnym odrazom paradigmatických vzťahov, do ktorých vstupujú abreviačné motivanty takýchto skratiek. Inokedy sa vytvárajú medzi skratkami a neskratkami, hoci ani vtedy neobchádzajú podobu abreviačných motivantov skratiek. Táto paradigmatická polyvalentnosť je však podľa nášho názoru dôkazom, že skratka ako plnohodnotná lexéma dokáže vstupovať do rovnakých paradigmatických vzťahov ako abreviačne nemotivované lexémy a spĺňať tak najrozličnejšie komunikačné zámery.

3 ABREVIAČNÁ A FÓNICKÁ MOTIVÁCIA

V koncepcii lexikálnej motivácie je jedným z tzv. špecifikovaných typov motivácie fónická motivácia (Furdík, 2008, s. 42 – 44). Za fónicky motivované sa považujú dva druhy lexém:

(a) bezprostredné vyjadrenie zvuku – interjekcie a onomatopoje;

(b) sprostredkované vyjadrenie **expresivity** (spolupráca s expresívnou motiváciou) alebo **prevzatosti** (spolupráca s akceptačnou motiváciou) (ibid.).

Okrem toho J. Furdík priraďuje k fónickej motivácii aj **paronymiu**, najmä takú, ktorá je založená na jednofonémovej dištinkcii (*rak – lak – mak*) (Furdík, 2008, s. 43 – 44). Na základe takto definovaných fónicky motivovaných lexém možno skonštatovať, že aj medzi abreviačnou a fónickou motiváciou existuje prienik, a to:

1. v skupine skratiek so sprostredkovaným vyjadrením expresivity prostredníctvom výraznej fónickej štruktúry. Tá môže byť príznaková kombináciou prvkov, napr. *RaFaFuLi* (*Radostná farská futbalová liga*), *Močo-Počo* (*Močovo-pohlavná (sústava)*). V skratkách sa totiž vyskytujú aj také kombinácie grafém/foném, ktoré sa v abreviačne nemotivovanej lexike nevyskytujú: *FK* [e**f**-**k**á], *ZPO* [ze**t**-**p**é-ó] (Horecký, 1947, s. 10). Príznakové hláskové kombinácie sú aj pri prevzatých skratkách, prípadne domácich skratkách s komponentmi cudzieho pôvodu (Hrbáček, 1979, s. 75).

2. Fónická príznakovosť vzniká aj pri skratkách externe homofónnych, prípadne paronymných s expresívnymi abreviačne nemotivovanými lexémami: *ZDRBES* (*Združenie bezpečných strelcov*), *prd* (*pracujúci dôchodca*), *ŠOK* (*Športová osobnosť Košíc*), *HUS* (*Humorná únia Slovenska*), české *skútr* (*zkurvený trpaslík*). Tu, samozrejme, do spolupráce abreviačnej a fónickej motivácie vstupuje aj sémantická a paradigmatická motivácia.

3. Rovnako je fónická motivácia v abreviačne motivovanej časti lexiky prítomná cez vzťahy **abreviačnej paronymie**, ktorá je vďaka fragmentárnemu charakteru skratiek v abreviačne motivovanej časti slovnej zásoby veľmi frekventovaná (porov. kap. **2.1.5**). Treba však pripomenúť, že vo väčšej miere sa táto paronymia prejavuje najmä na úrovni grafickej formy (porov. napr. skratky *SMK, SNK, SNP*; *SNS, PNS, PIS*), kde ide veľmi často o rozdiel v jednej graféme. Na úrovni zvukovej formy, predovšetkým pri slabičnej výslovnosti, sú rozdiely medzi skratkami výraznejšie: porov. výslovnosť uvedených skratiek *SMK* [es-em-**ká**], *SNK* [es-en-**ká**], ale *SNP* [es-en-**pé**]; *SNS* [**es**-en-es], *PNS* [**pé**-en-es], ale *PIS* [**pis**].

4. Výsledkom špecifickej spolupráce abreviačnej a fónickej motivácie je podľa M. Ološtiaka aj „*zvuková príznakovosť iniciálových skratiek, ktorú niektorí autori spájajú s nelexikalizovanosťou*“ (Ološtiak, 2011, s. 250). Autor sa pri analýze relácií abreviačnej a fónickej motivácie venuje rôznym typom výslovnosti domácich skratiek (tzv. hláskovanie, výslovnosť „s redukovaným vokálom, tzv. schwa“) i skratiek prevzatých. Na tomto mieste sa sústredíme na predstavenie typov výslovnosti, ktoré sa uplatňujú pri jednotlivých skratkách.

Výslovnosť skratky chápeme ako jednu z jej podôb; popri písomnej podobe má skratka ako ostatné lexémy aj podobu hovorenú, ústnu. Keďže okrem iniciálových skratiek majú všetky graficko-fónické skratky[112] fónickú štruktúru podobnú abreviačne nemotivovaným lexémam, budeme v tejto kapitole venovať pozornosť najmä výslovnosti iniciálových skratiek, ktoré sú z hľadiska fónickej štruktúry príznakové. Podľa J. Hrbáčka je slabičná a hlásková výslovnosť dôvodom, pre ktorý nemožno iniciálové skratky pokladať za plnohodnotné lexémy (Hrbáček, 1979, s. 75).

M. Ološtiak však namieta, že sa práve táto *„zvuková príznakovosť iniciálových skratiek... týka spolupráce abreviačnej a fónickej motivácie*“ (Ološtiak, 2011, s. 250). Osobitnú pozornosť v tejto kapitole venujeme aj výslovnosti grafických skratiek, ktorých názov sa odvodzuje práve z faktu, že sa realizujú len v písomnej komunikácii a ich ústna realizácia je výnimočná a príznaková.

3.1 Výslovnosť grafických skratiek

Grafické skratky sa – per definitionem – realizujú spravidla v písomnej forme; v ústnej komunikácii sa nahrádzajú svojimi abreviačnými motivantmi, napr. vo vete *Uskutočnil sa **tzv**. Veľký snem.* sa grafická skratka *tzv*. v ústnej komunikácii realizuje ako lexéma *„takzvaný*“. Vo vete: *K dovoleným plodinám patria všetky tie, ktoré neobsahujú lepok, **napr**. kukurica, ryža, pohánka **atď**.* sa pri nepríznakovej realizácii realizujú skratky *napr*. a *atď.* ako *„napríklad“* a *„a tak ďalej*“.

Zriedkavo sa však aj pôvodne grafická skratka môže vysloviť v abreviačnej podobe, t. j. ako skratka, nie ako jej abreviačný motivant. Ide o:

1. nepríznakové grafické skratky, ktoré sú v komunikácii také frekventované, že ich ústna realizácia sa stane nepríznakovou, napr. *a. s*. (*akciová spoločnosť*) [á-es], *s. r. o*. (*spoločnosť s ručením obmedzeným*) [es-er-o]. Slabičná výslovnosť frekventovaných grafických skratiek môže viesť podobne ako pri iniciálových skratkách k vytvoreniu štylisticky príznakových podôb, napr. *eseročka.* Niektoré črty (minuskuly a použitie interpunkcie) teda radia tieto skratky ku grafickým, iné k iniciálovým skratkám (slabičná výslovnosť).

2. titulové skratky, ktoré sa realizujú ústne, a to buď **splývavou** výslovnosťou: *MUDr*. [mudr], *JUDr*. [judr]; **slabične**: *CSc*. [cé-es-cé], *PhD*. [pí-ejč-dí] i [pé-há-dé]; i **hláskovou výslovnosťou:** *PhDr*. [pə-hə-də-rə]. Preto sa uvažuje o hraničnom, graficko-iniciálovom charaktere týchto skratiek, resp. o ich prechode ku graficko-fónickým skratkám v úze (Hrbáček, 1979, s. 52). Príčinou takéhoto stavu je jednak ustálenosť niektorých titulových skratiek, jednak fakt, že komunikant nepozná ich plné znenie (ibid.).

3. grafické skratky, ktoré sa zvyčajne realizujú v podobe svojich motivantov, ale sporadicky sa vyslovujú príznakovo, t. j. **hláskovo**: *atď.* [a-tə-ďə]; **splývavo**: *napr*. [napr]; *tzv*. [tə-zə-və]; **slabične**: *cca* [cé-cé-á] i [cə-cə-a]. Nazdávame sa, že k spolupráci AM a FónM sa v týchto prípadoch pridáva aj expresívna motivácia (porov. kap. **10.2**); len zriedka totiž ide o nocionálny prvok prejavu.

[112] Ku klasifikácii skratiek porov. kap. **1.7.**

Takáto príznaková výslovnosť grafickej skratky sa spomína už v jednej z prvých slovenských abreviatologických štúdií, ktorá hovorí o výslovnosti grafickej skratky *atď*. v skrátenej podobe, a to „*v prípadoch celkom výnimočných (v hovorovej reči, s príznakom afektovanosti)*“ (Horecký, 1947, s. 9). Hoci príčinu takejto výslovnosti vidí J. Horecký vo viacslovnosti abreviačného motivantu skratky (*a tak ďalej*), podobnú „*skrátenú*“ výslovnosť predpokladá aj pri skratkách, ktorých motivanty sú jednolexémové (*Ing*., *PhC*., *r. kat*.), nielen viaclexémové (*ev. a. v.*) (ibid.).[113]

Ako príznakovú hodnotíme aj ústnu realizáciu grafických skratiek v syntagmách typu *soc. realizmus* (*socialistický realizmus*) → [socrealizmus], *E. coli* (*Escherichia coli*) → [ekoli]. Pri lexémach, ktoré odrážajú takúto ústnu realizáciu grafických skratiek a sú od nej odvodené, napr. *s. uč.* (*súdružka učiteľka*) → *sučka* (porov. Hochel, 1993, s. 157) a *p. uč.* (*pani učiteľka*) → *pučka*, sa k spolupráci abreviačnej, fónickej a expresívnej motivácie pridáva aj slovotvorná motivácia, čo dokazuje multilaterálnu relačnosť lexikálnej motivácie.

Expresívna výslovnosť grafickej skratky môže byť natoľko produktívna a frekventovaná v komunikácii, že je aj lexikograficky zachytená, napr. grafická skratka ***ď***: „*neskl. s. slang – formulka vyjadrujúca poďakovanie, ďakujem: tak ti ď*“ (SSSJ, 2006, s. 545); podobne aj ***a spol***.: „*skr. a spoločnosť, (často ironizujúce) označenie vyjadrujúce „a jemu, a jej, a im podobní“: na hodine vždy vyrušuje Fero a spol*.“ (op. cit., s. 173).

Parametre grafických skratiek, ktoré sa realizujú aj ústne, majú aj skratky internetových domén s lokalizáciou v konkrétnej krajine, napr. *.sk*, *.eu, .ru, .org, .com*, ktoré sa síce píšu minuskulami, vo výslovnosti sa však správajú buď ako iniciálové skratky so slabičnou výslovnosťou [es-ká], [é-ú] alebo ako (iniciálové) skratkové slová so splývavou výslovnosťou [ru] [org] [kom].

Niekedy sa grafické skratky v cieľovom jazyku nerealizujú pôvodným AMn z východiskového jazyka, ale jeho ekvivalentom; porov. napr. latinské skratky v angličtine, napr. *e. g.* (lat. *exempli gratia*) → angl. *for example* (Ološtiak, 2011, s. 258); *i. e*. (lat. *id est*) → angl. *in other words*[114], *etc*. (*et cetera*) → *and so forth.* V týchto prípadoch sa hovorí o „*čiastočne asimilovaných skratkách*“ či „*výslovnostne asimilovaných skratkách*“ (Lančarič, 2008a, s. 19). Nejde však len o špecifikum angličtiny, čo dokumentuje výslovnosť niektorých latinských skratiek v slovenčine, napr. *CSc*. (*Candidatus Scientiarum*) → *kandidát vied*. K spolupráci AM a interlingválnej motivácie, o ktorej pri tejto diskrepancii hovorí M. Ološtiak (ibid.), sa podľa nášho názoru ešte špecifickým spôsobom pridáva fónická motivácia tak ako pri výslovnosti ostatných typov skratiek.

[113] Aj výskum v Slovenskom hovorenom korpuse (Gajdošová, 2009) dokazuje túto ústnu realizáciu grafických skratiek: *a. s*. [áes], *atď*. [a-tə-ďə], *cca* [ce-ce-a]; osobitnú kategóriu tvoria skratky titulov: *CSc.* [cé-es-cé], *MUDr*. [mudr] (op. cit., s. 3).

[114] Popri spojení „*in other words*“ (inými slovami) sa niekedy ako ekvivalenty latinského motivantu uvádzajú anglické spojenia: „*that is*“, „*that is to say*“.

3.2 Výslovnosť graficko-fónických skratiek[115]

Ako zo samotného terminologického označenia tohto druhého základného podtypu skratiek vyplýva, graficko-fónické skratky sa realizujú v písomnom i ústnom prejave. Jednotlivé typy graficko-fónických skratiek sa líšia nielen štruktúrnymi komponentmi, ale aj typom výslovnosti, ktorou sa v ústnych komunikátoch realizujú.

3.2.1 Výslovnosť slovenských graficko-fónických skratiek

Pôvodom slovenské graficko-fónické skratky sa v slovenčine vyslovujú nasledujúcimi základnými typmi výslovnosti:

A. slabičná výslovnosť: (podľa ustálenej výslovnosti jednotlivých grafém v abecede): *SBS* [es-bé-es], *DPH* [dé-pé-há], *VSŽ* [vé-es-žet];

B. **hlásková výslovnosť**: *KSSJ* [kə-sə-sə-jə], *ŽSR* [žə-sə-rə], *VŠMU* [və-šə-mə-ú], *ZČSSP* [zə-čə-sə-sə-pə]; *KDMS* [kə-də-mə-sə], *HSĽS* [hə-sə-ľə-sə], *MFP* [mə-fə-pə];

Ak odhliadneme od expresívnej ústnej realizácie grafických skratiek, slabičnou a hláskovou výslovnosťou sa realizujú **iniciálové skratky**. Práve táto špecifická fónická realizácia ich podľa niektorých lingvistov vyčleňuje ako neplnohodnotné lexémy.

C. splývavá výslovnosť: týmto termínom označujeme neprízнakovú výslovnosť všetkých ostatných typov skratiek, teda **iniciálových skratkových slov**: *SĽUK* [sľuk]; *PUĽS* [puľs]; skratkových slov: *MUFUZA* [mufuza], *SATUR/Satur* [Satur]; skrátených slov: *repre* [repre], *nealko* [nealko]; derivačne skratkových slov: *patanatka* [patanatka], *patfyzka* [patfyzka] a derivačne skrátených slov: *debo* [debo], *noťas* [noťas].

Sporadicky sa vyskytuje aj okrajový, sekundárny typ výslovnosti:

D. kombinovaná výslovnosť:

a) slabično-hlásková: napr. pri abreviačnom historizme *PO SZM* (*Pionierska organizácia Socialistického zväzu mládeže*) [pé-o-sə-zə-mə].

b) slabično-splývavá: *CD ROM* [cé-dé-rom] – tu však ide o tzv. viacslovnú skratku (Ološtiak, 2011, s. 254), zloženú z dvoch typov skratiek: iniciálovej skratky *CD* a iniciálového skratkového slova *ROM*, takže takáto kombinovaná výslovnosť je výsledkom odlišnej typologickej charakteristiky oboch skratkových komponentov. J. Hrbáček o kombinovanej výslovnosti iniciálových skratiek expressis verbis neuvažuje, avšak uvádza ju pri skratke *ČSMYK* [čé-es-myk] (*Československá vědecká společnost pro mykologii*) (Hrbáček, 1979, s. 51, 56). Kombinovanú výslovnosť májú aj skratky *MS DOS* (*Microsoft Disc Operating System*) [em-es-dos] a *UNAIDS* (*United Nations Programme on HIV/AIDS*) [jú-en-ejc] (porov. Rošteková – Molnárová, 2008, s. 129).

Pri konkrétnej iniciálovej skratke je v slovenčine zvyčajne ustálený jeden z dvoch základných typov výslovnosti, slabičná alebo hlásková; pričom sa práve jeden z nich niekedy považuje za jediný možný: *SZM* [sə-zə-mə], nie artikulačne náročnejšie *[es-zet-em]; *OSN*

[115] V súvislosti s výslovnosťou skratiek A. Sopira (1976) pracuje s termínom *fonotyp*, analogicky používa aj termíny *grafotyp* a *morfotyp*. Slabičná výslovnosť iniciálových skratiek je potom stavom, keď sa fonotyp skratky odlišuje od jej grafotypu; hlásková výslovnosť zasa zachováva zhodu medzi fonotypom a grafotypom iniciálovej skratky.

ako [ó-es-en], nie *[o-sə-nə]. Aj pri paronymných skratkách sa niekedy uprednostní slabičný, inokedy hláskový model výslovnosti; porov. napr. **slabičnú** výslovnosť skratky *NSR* [en-es-er] a **hláskovú** výslovnosť paronymnej skratky *SNR* [sə-nə-rə].

Existujú však aj skratky, pri ktorých alternuje slabičná a hlásková výslovnosť, napr. *MDŽ* [em-dé-žet] i [mə-də-žə], *SNP* [es-en-pé] i [sə-nə-pə], *SND* [sə-nə-də] i [es-en-dé] (porov. aj Gajdošová, 2009, s. 8 – 9).[116] Hlásková výslovnosť sa považuje za slangovú (Hrbáček, 1979, s. 75), alebo za „*'nižšie' hodnotenie javu symbolizovaného danou skratkou*" (Furdík).[117] Rovnako ako v slovenčine, aj v češtine však platí, že „*hlásková výslovnost iniciálových zkratek (s redukovaným vokálem) je v češtině běžná, neuvádí se však jako normativní; relevantní příručky týkající se výslovnosti jsou však pro češtinu velmi zastaralé* (Kochová).[118]

Otázka výberu slabičnej alebo hláskovej výslovnosti je relevantná v prípadoch, keď sa s iniciálovou skratkou, ktorá sa začína na sykavku, spája vokalizovaná alebo nevokalizovaná prepozícia. V takýchto prípadoch sa komunikanti rozhodujú, či napr. pri skratke *SNP* (*Slovenské národné povstanie*) alebo *SNK* (*Slovenský národný korpus*) uprednostniť spojenie *z SNP* [z es-en-pé], ak zvolia slabičnú výslovnosť skratky, alebo vokalizovanú prepozíciu *zo SNP* [zo sə-nə-pə][119], ak uprednostnia hláskovú výslovnosť; podobne aj *z SNK* [z es en ká] alebo *zo SNK* [zo sə-nə-kə].

Ako ukazuje predchádzajúci výklad, v súlade s J. Hrbáčkom uvažujeme o dištinkcii medzi hláskovou a slabičnou výslovnosťou, na rozdiel od väčšiny prác v slovenskej lingvistike, ktorá pre slabičnú výslovnosť používa termín *hláskovaná výslovnosť*, resp. „*hláskovanie*" (porov. napr. Ološtiak, 2011, s. 250)[120]. Hlásková výslovnosť sa osobitným termínom neoznačuje, spomínajú sa len prípady, „*keď sa konsonantické grafémy skratky reprodukujú s redukovaným vokálom, tzv. schwa, napr. ŽSR [žə-sə-rə], VŠMU [və-šə-mə-ú]*" (ibid.).

Aj K. Gajdošová pracuje len s termínom „*nehláskovaná výslovnosť*" (Gajdošová, 2009, s. 7), pod ktorou rozumie jednak splývavú výslovnosť iniciálových skratkových slov – *SITA* [sita], jednak výslovnosť typu *HSĽS* [hə-sə-ľə-sə], *VŠMU* [və-šə-mə-ú] (ibid.), ktorú v našej koncepcii označujeme práve ako hláskovú. Práve pre absenciu vhodného termínu sme v tejto práci pristúpili k terminologickej zmene, ktorá odráža, že v prvom prípade ide o výslovnosť v podobe slabík, v druhom prípade v podobe hlások.

---

[116] K. Gajdošová uvádza takúto hláskovú výslovnosť v podobe *snd*, *snp, snr, sns*, *szm*, atď., čím, podľa nášho názoru, nezachytáva redukovaný vokál ə, ktorý sa pri hláskovej výslovnosti realizuje.

[117] Citované zo školiteľského posudku na autorkinu diplomovú prácu SKRATKA AKO LEXIKÁLNA JEDNOTKA (Michaliková, 1999).

[118] Citované z recenzentského posudku na túto prácu.

[119] Na syntagmách *Rekonštrukcia bojov **zo** SNP o Dobrú Nivu*; *Sestra **zo** SNP* s vokalizovanou prepozíciou „*s*" možno v uvedených kontextoch predpokladať buď hláskovú výslovnosť skratky *SNP* [sə--nə-pə] alebo latentnú realizáciu abreviačného motivantu *Slovenské národné povstanie* vo vedomí produktora výpovede; nie však slabičnú výslovnosť, keďže tá by nevyžadovala vokalizáciu predložky.

[120] Termín slabičná výslovnosť používa M. Ološtiak na označenie potenciálnej výslovnosti skratiek *PDF* ako *[pdf] a *MHD* ako *[mhd], z čoho vyplýva, že má na mysli výslovnosť, ktorú v tejto práci nazývame termínom **splývavá**.

3.2.1.1 Prechod iniciálových skratiek k iniciálovým skratkovým slovám na podklade výslovnosti

Výber medzi slabičnou a splývavou výslovnosťou skratky rozhoduje o tom, či konkrétnu skratku budeme klasifikovať ako iniciálovú skratku alebo iniciálové skratkové slovo. Ak totiž komunikant uprednostní slabičnú výslovnosť, napr. *SAV* [es-á-vé], *TASR* [té-á-es-er], *ODÚ* [ó-dé-ú], alebo sporadicky aj hláskovú, napr. *D. Ú.* (domáca úloha) [də-ú], skratku hodnotíme ako iniciálovú. Ak však pri tej istej skratke uprednostní splývavú výslovnosť *SAV* [sav]/[saŭ][121], *TASR* [tasr], ktorú mu fonetická štruktúra skratky umožňuje, považujeme skratky *SAV, TASR* za iniciálové skratkové slová. Takéto typologické varírovanie sa konštatuje aj v angličtine, porov. *ASAP* [ej-es-ej-pí]/*asap* [asap]/*a.s.a.p*. [ej-es-ej-pí] (Plag, 2002, s. 162 – 163).

Treba súčasne pripomenúť, že nie všetky graficko-fónické skratky so štruktúrou vhodnou na splývavú výslovnosť sa takouto výslovnosťou aj realizujú. Aj staršia skratka *ROH* sa aj napriek vhodnej slabičnej štruktúre nevyslovovala splývavo ako iniciálové skratkové slovo [roh/ch], ale slabične ako iniciálová skratka [er-ó-há] (porov. aj Hrbáček, 1979, s. 57). Podobné reštriktívne tendencie sa objavujú aj pri ďalších skratkách, napr. *TU* ako [té-ú] sa nestane iniciálovým skratkovým slovom s výslovnosťou [tu], keďže v tomto prípade by nastala nežiaduca externá homofónia s pronominom *tu* (porov. aj kap. **2.2.2.2**).

Na výber výslovnosti rovnako vplýva aj jazyková proveniencia skratky a jej výslovnosť vo východiskovom jazyku – tak sa zrejme pod vplyvom anglickej slabičnej výslovnosti vyslovujú prevzaté iniciálové skratky: *HIV* [há-í-vé], nie *[hiv]; *SUV* [es-ú-vé], nie *[suv]; *USA* [u-es-á], nie *[usa].[122] Podobné tendencie vyslovovať skratku slabične aj napriek štruktúre vhodnej na splývavú výslovnosť sa konštatujú aj v angličtine: *OD* (*Over-Dose*) [ou-dí], *GOM* (*Grand Old Man*) [dží-ó-em], *JAL* (*Japanese Airlines*) [džej-el-el] (Bauer, 1983, s. 237).[123]

Výber slabičnej alebo splývavej výslovnosti býva ovplyvnený aj príslušnosťou komunikátov k jednotlivým funkčným štýlom a varietám slovenčiny. V spisovných a oficiálnych komunikátoch existuje tendencia vyslovovať skratky slabične: *VÚB* [vé-ú-bé], *TASR* [té-á-es-er]. V hovorových komunikátoch možno pozorovať skôr splývavú výslovnosť [vub], [tasr], teda v prospech štatútu iniciálových skratkových slov.

Výber slabičnej alebo hláskovej výslovnosti ovplyvňuje aj **slovotvorný potenciál skratky** (porov. kap. **6.2.1**), keďže „*slabičná zvuková realizace iniciálových zkratek umožňuje, že mohou plnit funkci základu slov odvozených slovotvornými příponami:* esenb-ák, jezeď-ák... embé-čko“ (Hrbáček, 1979, s. 107 – 108). Hláskova výslovnosť takýto potenciál nemá a deriváty z nej vytvorené sú skôr okazionálne, napr. *s-z-mák*.

Od zvoleného typu výslovnosti záleží aj **výber flektivizačného formantu**, ktorý vedie k vzniku odlišných **štylisticky príznakových podôb** tej istej skratky, napr. *VUB* [vub] → *VUB-**ka*** [vubka] vz. *VUB* [vé-u-bé] → *VUB-**čka*** [vé-u-béčka]; *SAV* [sau] → *SAV-**ka*** [sauka] vz. *SAV* [es-á-vé] → *SAV-**čka*** [*esávéčka*]. Zvolená výslovnosť podmieňuje výber flektivizač-

[121] Na variantnú výslovnosť tejto skratky upozorňuje M. Ološtiak (2011, s. 250).
[122] K ďalším dôvodom a exemplifikácii porov. Hrbáček (1979, s. 57).
[123] L. Bauer v tejto súvislosti hovorí o neprediktabilite akronymov.

ného formantu v závislosti od toho, či je slovotvorný základ zakončený na konsonant (*VU**B**-ka/vu**b**ka, SA**V**-ka*), alebo na vokál (*véúb**é**čka, esav**é**čka*) (porov. aj Ološtiak, 2011, s. 251).

Ak sa iniciálová skratka nerealizuje slabičnou, ale splývavou výslovnosťou, napr. *VAT* → [væt], hovorí sa o „*lexikalizovaných variantoch*" (Lančarič, 2008a, s. 17), ktoré sa považujú za „*medzistupeň vo vývojovom štádiu skratky, v procese jej ustaľovania, štandardizácie*" (ibid.).

Tu treba povedať, že existujú iniciálové skratkové slová, ktoré dovoľujú splývavú výslovnosť, no aj napriek tomu sa v takejto podobe nerealizujú, resp. sa nerealizujú ústne vôbec. Zaznamenali sme ich len v grafickej podobe, napr. skratky *OH* (*Olympijské hry*) *[oh], * [ó-há], *LOH* (*Letné olympijské hry*)*[loh], *[el-ó-há]; *ZOH* (*Zimné olympijské hry*) *[zoh], [zet-ó-há], *ZO* *[zo], *[zet-ó].

3.2.1.2 Faktory preferovania jednotlivých typov výslovnosti – rozdiely medzi slovenskou a českou výslovnosťou skratiek

Oproti tendenciám vo výslovnosti skratiek v češtine sa v slovenčine vyskytujú isté diferencie. Ako konštatuje J. Hrbáček, hlásková výslovnosť sa objavuje pri skratkách s grafémami, „*jejichž slabičná realizace začíná samohláskovým elementem*", a preto je menej pohodlná (Hrbáček, 1979, s. 75). Výnimku podľa autora tvoria skratkové názvy štátov, ktoré sa aj napriek uvedeným podmienkam (samohláskový element na začiatku slabičnej výslovnosti grafém) nevyslovujú hláskovo, ale slabične: *SSSR* (*Svaz sovětských socialistických republik*) [es-es-es-er] (ibid.).

Už pri tejto konkrétnej skratke pomenovania bývalého Sovietskeho zväzu možno badať rozdiel. Ekvivalentná iniciálová skratka *ZSSR* (*Zväz sovietskych socialistických republík*) mala v slovenčine na rozdiel od češtiny i ruštiny hláskovú výslovnosť [zə-sə-sə-rə], hoci jednotlivé konsonantické komponenty skratky majú častú slabičnú výslovnosť: *ZPA* [**zet**-pé-á], *STV* [**es-**té-vé], *RVHP* [**er-**vé-há-pé].

Podobne aj pri skratke *ČSSR* (*Československá socialistická republika*), ktorá sa vyslovovala hláskovo [čə-sə-sə-rə], na rozdiel od českého slabičného modelu [čé-es-es-er], podľa ktorého sa skratky názvov krajín s vokalickým začiatkom slabičnej výslovnosti väčšiny grafém vyslovujú slabične (Hrbáček, 1979, s. 75).

Ďalšie Hrbáčkovo konštatovanie, že hláskovú výslovnosť majú v češtine „*zkratky zpravidla aspoň čtyřpísmenné s písmeny pouze souhláskovými*" (ibid.) sa potvrdzuje aj na slovenských skratkách: *VŠMU* [və-šə-mə-ú], *KSSJ* [kə-sə-sə-jə], *HSĽS* [hə-sə-ľə-sə], *ZČSSP* [zə-čə-sə-sə-pə]. V slovenčine však hláskovú výslovnosť zaznamenávame aj pri iniciálových skratkách menej ako štvorpísmenových: *ŽSR* [žə-sə-rə], *ČSR* [čə-sə-rə]. V prípade skratky *ŽSR* je to pravdepodobne aj jediný používaný typ výslovnosti; pri iných trojkomponentových skratkách, napr. *MDŽ* [mə-də-žə] i [em-dé-žet], *SND* [sə-nə-də] i [es-en-dé], *SNP* [sə-nə-pə] i [es-en-pé], *SRN* [sə-rə-nə] i [es-er-en] je hlásková výslovnosť len jedným z variantov popri slabičnej výslovnosti.

Hlásková výslovnosť iniciálovej skratky *ŽSR* [žə-sə-rə] (aj abreviačného historizmu *ZSSR*) je špecifická aj preto, že spojenie grafém *SR* sa vyslovuje aj slabične [es-er], napr.

s. r. o. [es-er-ó]; graféma *Ž* sa takisto realizuje ako slabičné [žet], napr. *VSŽ* [vé-es-**žet**], *MDŽ* [em-dé-**žet**].[124] Navyše, slabičná výslovnosť grafémy *Ž* [žet] má osobitne silnú pozíciu, keď na základe analógie s výslovnosťou iniciálovej skratky *MDŽ* ako [em-dé-žet] sa v hovorovej variete vyslovuje paronymická iniciálová skratka *MDD* (*Medzinárodný deň detí*) ako [em-dé-**det**] namiesto očakávanej a správnej výslovnosti [em-dé-dé]. Dôvodom použitia hláskovej výslovnosti iniciálovej skratky *ŽSR* je zrejme vokalický začiatok slabičnej výslovnosti grafém skratky (Hrbáček, 1979, s. 75), t. j. v uvedenej skratke prevládajú písmená, ktoré sa čítajú so začiatočným vokalickým elementom (v pomere 2:1).

3.2.1.3 Prízvuk v skratke

Z pohľadu umiestnenia prízvuku sa od ostatných druhov skratiek líšia iniciálové skratky, ktoré *„sa čítajú ako písmená v abecede, pričom prízvuk (dôraz) býva na poslednej slabike (SPN – espéen)“* (Mistrík et al., 1993, s. 384). Hoci príčiny takéhoto umiestnenia nie sú jasné, predpokladá sa, že prízvuk reprezentuje najdôležitejšie slovo motivujúceho pomenovania, ktoré býva na konci východiskového spojenia (Hrbáček, 1979, s. 76). J. Horecký tento *„spoločný dôrazový vrchol, teda akýsi druh prízvuku“* na poslednej slabike považuje *„za zvyšok pôvodnej intonácie viacejslovného, združeného pomenovania“* (Horecký, 1947, s. 11). Okrem toho sa uvažuje aj o existencii slabšieho sekundárneho prízvuku na 1. slabike, najmä pri skratkách viac než dvojslabičných (Romportl, 1951/52; cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 76). V ostatných graficko-fónických skratkách je prízvuk na prvej slabike, podobne ako v neskratkách.

Otázku prízvuku možno riešiť aj vo vzťahu k prízvukovaniu prepozícií pred skratkou[125]; keďže by si však táto otázka zaslúžila exaktný štatistický výskum, nechávame ju otvorenú pre ďalšie skúmanie.

3.2.1.4 Špecifiká výslovnosti slovenských skratiek v štandardnej a subštandardnej variete slovenčiny

Pri výslovnosti skratiek v štandardnej a subštandardnej variete slovenčiny vystupujú do popredia viaceré fonologické špecifiká. Máme na mysli najmä uplatňovanie neutralizácií konsonantických protikladov, problematiku splývavej výslovnosti pri iniciálových skratkách, ako aj narušenie ortoepickej normy v prípade fonémy *ľ*.

a) Fonéma ľ

Modifikovaná výslovnosť fonémy v štandarde alebo subštandarde sa odrazí nielen pri výslovnosti motivantu, ale aj pri výslovnosti skratky, ktorá je ním motivovaná. Osobitne sa táto skutočnosť týka sonóry *ľ*. *„Výslovnostný rozptyl [l] a [ľ] v pozíciách pred e-ovým a i-ovým prvkom v nižšom štýle výslovnosti“* (Kráľ – Sabol, 1989, s. 301) sa prenáša aj do výslovnosti skratiek. Ak sa v motivante *Strana demokratickej ľavice* stiera protiklad difúz-

[124] V subštandardnej variete národného jazyka sa objavuje výslovnosť grafémy *Ž* ako [že] namiesto [žet], napr. [em-de-že]. Ide o analógiu s výslovnosťou grafémy *Z* ako [zé], resp. [ze]. V SNK sa zaznamenáva aj výslovnosť skratky *ZO* ako [zeo] (Gajdošová, 2009, s. 5).

[125] Bližšie k prízvukovaniu prepozícii pred skratkou v češtine porov. Hrbáček (1979, s. 76).

nosť – nedifúznosť pri opozícii foném *l* a *ľ* v lexéme *ľavica* [lavica], potom sa táto tendencia môže objaviť aj vo výslovnosti skratky, ako dokumentuje prepis jazykového prejavu (*Ľudí z esdéelky poznám*) i výskyty v Slovenskom hovorenom korpuse *s-hovor-3.0*.[126]

b) Fonéma t

Fonéma [t] zo slabičnej výslovnosti [zet] a [žet] má v štandardnej a subštandardnej variete osobitné postavenie. Na jednej strane pozorujeme jej neadekvátne nadužívanie v slabičnej výslovnosti grafémy *D* v skratke *MDD* [em-dé-det], a to pod vplyvom výslovnosti [žet] v iniciálovej skratke *MDŽ* [em-dé-žet].

Zároveň však fonéma [t] absentuje v slabičnej výslovnosti, napr. pri iniciálových skratkách *OZKN* [o-**ze**-ka-en], *ZPA* [**ze**-pe-a], *ZŤS* [ze>ťees], *HZDS* [haze>dees]. V posledných dvoch prípadoch k nej došlo v dôsledku neutralizácie konsonantického protikladu difúznosť – nedifúznosť pri dvojici /t/ – /ť/: [ze>ťees]. Pri iniciálovej skratke *HZDS* predchádzala neutralizácii opozície difúznosť – nedifúznosť neutralizácia konsonantického protikladu znelosť – neznelosť: [haze>dees]. Gemináta sa však nevyslovuje v iniciálových skratkových slovách vtedy, ak sa v nich vyskytujú pri sebe dve identické grafémy: *UNRRA* [unra], *TASS* [tas] (Horecký, 1947, s. 12).

V tejto súvislosti sa vynára aj otázka (ne)existencie splývavej výslovnosti jednotlivých slabík pri iniciálových skratkách, ktorá je predpokladom pre uvedenú neutralizáciu konsonantických protikladov. J. Horecký zdôrazňuje, že v iniciálových skratkách (v jeho terminológii *značkových slovách*) sa jednotlivé slabiky pri pozornej výslovnosti realizujú *„každá osobitne, oddelenejšie než v normálnych slovách. Mohlo by sa temer povedať, že je tu analógia s českým rázom (ale v každej slabike)*“ (Horecký, 1947, s. 11). Aj v češtine sa spomína existencia rázu pri slabičnej výslovnosti iniciálových skratiek, ktorá sa začína na vokál – [čé-´es-´er] (Hrbáček, 1979, s. 76). Hoci sa aj pripúšťa výslovnosť bez uplatnenia rázu, ráz sa pri výslovnosti skratiek predpokladá najmä v spisovných jazykových prejavoch pred koncovou prízvučnou slabikou reprezentovanou vokálom, napr. [ú-es-´á] (ibid.).

Podľa nášho názoru možno prítomnosť rázu očakávať pri pomalej a artikulačne starostlivej slabičnej výslovnosti slovenských iniciálových skratiek, a to osobitne pri skratkách, kde sa vo výslovnosti vyskytujú dva rovnaké vokály za sebou, napr. *VPN* [vé-pé-´en], *PN* [pé-´en], *ZDŠ* [zé-dé-´eš], *ZŠ* [zé-´eš]. Tempo artikulácie však môže byť v bežnej komunikácii príliš vysoké na to, aby sa každá slabika pri slabičnej výslovnosti iniciálovej skratky vyslovovala oddelene. Ráz sa teda zvyčajne nevyskytuje pri uvoľnenej výslovnosti iniciálových skratiek v subštandardnej variete, čo vedie aj umiestneniu slabičných predelov na iné miesto, ako si to slabičná realizácia komponentov vyžaduje, napr. *ČSAD* [če-za-de] namiesto správneho [čé-es-á-dé]; *MNV* [e-men-vé] namiesto náležitého [em-en-vé].[127] Eliminovanie rázu a presunutie prízvuku z poslednej slabiky na prvú sa predpokladá vtedy, ak sa

[126] Porov. nahrávky výslovnosti lexémy *esdéeľka*, ktoré síce v grafickom prepise zachytáva fonému *ľ*, nahrávka však dokazuje výslovnostný rozptyl a výslovnosť s fonému *l*: http://korpus.juls.savba.sk:8086/oral/?query=esd%C3%A9e%C4%BEka&soundformat=ogg

[127] Podobné zmeny v skratke *MNV* konštatuje aj M. Romportl (1951/52, s. 49; cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 76).

iniciálová skratka (jej slabičná výslovnosť) stáva základom pre slovotvorné procesy (Horecký, 1947, s. 11). Rovnako je ráz neprítomný pri ostatných skratkách, ktoré sa vyslovujú tak ako abreviačne nemotivované lexémy, t. j. splývavo (ibid.).

Pre túto „splývavosť" slabičnej výslovnosti a častú absenciu rázu používame spojovníky v našej transkripcii predovšetkým na naznačenie hraníc slabičnej realizácie jednotlivých grafém.

c) Neutralizácia protikladu znelosti – neznelosti (Vc – Vc°)

Vo výslovnosti slovenských skratiek sme takisto zaznamenali zmeny, **podobné** neutralizácii znelosti, ktorá sa vyskytuje vo výslovnosti abreviačne nemotivovaných lexém. Hovoríme o podobnosti, pretože jednotlivé neznelé konsonanty sa nemenia na svoje znelé koreláty v postavení MinFD v pozíciách # $F_{1...Fn-1}$ # alebo # $F_{n.}$ # (Kráľ – Sabol, 1989). J. Hrbáček uvádza len príklady takejto neutralizácie znelosti: „*ČSD [čé-ez-dé], SDZ (Svaz dopravních zaměstnanců) [ez-dé-zet]*" (1979, s. 76). Podobne aj J. Horecký spomína asimiláciu znelosti „*úežbé*" a „*čéezdé*" (Horecký, 1947, s. 11). V slovenčine sa však neznelý konsonant realizuje v skratke ako jeho znelý korelát aj v postavení MaxFD pod vplyvom vokálu: *KSS* [ká-e**z**-**e**s], *ČSR* [čé-e**z**-**e**r], *OSN* [ó-e**z**-**e**n]. Ide teda o príznakovú neutralizáciu znelosti uplatnenú analogicky k náležitej neutralizácii v pozícii MinFD typu [čé-ez-dé].

Okrajovo sa neutralizácia tohto konsonantického protikladu zachytáva aj v samotnej podobe skratky, napr. pri slangových skratkách *v piči* [fpiči] → ***f**pč/fp*; *Máš v paži.* → *M**F**P.*

d) Neutralizácia protikladu záverovosť – úžinovosť (O-O°)

Podobne ako čeština, aj slovenčina pozná neutralizáciu konsonantického protikladu *záverovosť – úžinovosť*: v štandardnej variete jazyka sa vyskytovala/vyskytuje výslovnosť iniciálovej skratky (*Č*)*SČK* [čé-e**š**-čé-ká], *VSŽ* [vé-e**š**-žet], prípadne i kombinovaná, znelostno-artikulačná neutralizácia [vé-ež-žet]. J. Hrbáček ako príklad nespisovnej artikulačnej asimilácie spomína dnes už abreviačný archaizmus *SNB* (*Sbor národní bezpečnosti*) s výslovnosťou [es-em-bé] namiesto artikulačne správneho [es-en-bé].

Príklady neutralizácie konsonantických protikladov znelosti (Vc – Vc°), difúznosti – nedifúznosti (D – D°) a záverovosti – úžinovosti (O – O°) sú dôkazom, že slabičná výslovnosť sa prinajmenšom v štandardnej a subštandardnej variete realizuje splývavo, bez uplatňovania rázu pred jednotlivými slabikami.

Okrem prízvuku je pri slabičnej výslovnosti iniciálových skratiek relevantná aj prítomnosť **hiátu,** ktorého častý výskyt si všimol už J. Horecký (1947, s. 11), napr. *ONV* [ó-en-vé], *KSS* [ká-es-es].

3.2.1.5 Vokalická kvantita vo výslovnosti slovenských skratiek, ich štylisticky príznakových podôb a derivátov zo skratiek

Variantnosť sa v slabičnej výslovnosti slovenských skratiek týka aj otázky vokalickej kvantity. Nerešpektovanie rytmického zákona, teda neutralizácie kvantity pri slabičnej výslovnosti skratiek, spomína i J. Horecký (1947, s. 11): „*Je len samozrejmé, že v takýchto značkových slovách neplatí zákon o rytmickom krátení, pretože sú tu skupiny ako AC – ácé, HVHM – hávéháem...*"

J. Kačala (1995, 1997) aplikuje zákon slovnej kvantity na lexémy, ktoré nazýva „*skratkové slová*“. V súlade s našou typológiou a chápaním termínu skratkové slovo treba upozorniť, že J. Kačala spája tri odlišné skupiny lexém, a to štylisticky príznakové podoby skratiek, napr. *vépeenka, eseročka, cédečko*; deriváty zo skratiek, napr. *eštebák, kádehák*; a deriváty z oboch predchádzajúcich typov lexém, napr. *vépeenkár* (← *vépeenka*), *kádehácky* (← *kádehák*).

Autor ďalej diferencuje medzi dvoma realizáciami kvantity v abreviačne motivovanej časti lexiky (Kačala, 1997, s. 321 – 326). Rozlišuje:

a) vokalickú kvantitu uplatňovanú pri slabičnej výslovnosti skratiek, napr. *VPN* [vé-pé--en], *KDH* [ká-dé-há]. Na druhej strane stojí vokalická kvantita:

ba) v štylisticky príznakovej podobe – *vépeenka*;

bb) v slovotvornom základe deabreviačného derivátu *kádeh-*, resp. v samotnom deabreviačnom deriváte – *kádehák*;

bc) v deriváte zo štylisticky príznakovej podoby skratky – *vépeenkár*, aj v derivátoch derivátov – *kádehácky.*[128]

a) Pristavíme sa najprv pri vokalickej kvantite v slabičnej výslovnosti skratiek. Výskum v *Slovenskom hovorenom korpuse* naznačil, že ani tu neexistuje jednotnosť a najmä frekventované skratky majú z hľadiska vokalickej kvantity slabičnú výslovnosť relatívne variantnú, napr. *ROH* [eróhá : érohá] v pomere 9:2; *KDH* [kádéhá : kádéha] v pomere 41:5; *ŠtB* [eštébé : eštébe : eštebé : eštebe] v pomere 48:4:3:1 (Gajdošová, 2009, s. 3 – 5; s. 7).

b) Ako ešte rozoberieme (porov. kap. **6**) skupiny **ba)**, **bb)** a **bc)** sú z derivatologického hľadiska rozdielne. Štylisticky príznaková podoba skratky (**ba**) vznikla pridaním flektivizačného formantu k slabičnej výslovnosti skratky a napomohla tak jej začleneniu do deklinačnej paradigmy (porov. Furdík, 1967, s. 344; Furdík, 1993, s. 113; Furdík, 2004, s. 42 – 43). Naproti tomu deabreviačný derivát (**bb**) je výsledkom sufixácie a má svoj slovotvorný význam: „názvy osôb podľa príslušnosti” k denotátu označovanému skratkou – “S_{adh} *= ten, kto (patrí k) S*” (Furdík, 2004, s. 97). Deriváty **bc)** vznikajú sufixáciou od oboch predchádzajúcich skupín, prevažne so slovotvorným významom feminatív a vzťahových adjektív, ktoré sa viažu k názvom osôb podľa príslušnosti. Keďže jednotlivé typy lexém bližšie charakterizujeme na inom mieste (porov. kap. **6.2.1**), predmetom našich úvah v tejto kapitole sú len rozdiely v ich zvukovom stvárnení.

J. Kačala upozorňuje na charakteristickú črtu slabičnej výslovnosti iniciálových skratiek, a to na existenciu tzv. „slabičnej kvantity“, ktorá je „*úplne nezávislá od kvantitatívnych pomerov v slove*“ (Kačala, 1997, s. 324), tzn. nie je regulovaná zákonom o slovnej kvantite. Autor ďalej poznamenáva, že „*medzi spomínanou vyslovovanou podobou skratky a vlastným slovotvorným základom býva istý formálny rozdiel*“, a to taký, že „*kým v spojení slabík sú prídavné samohlásky pri spoluhláskach dlhé, pri vzniku slova, resp. slovotvorného základu sa niektoré dĺžky redukujú, a to v súhlase so zásadami zákona o slovnej kvantite v slovenčine*“ (op. cit., s. 322). K regulácii kvantity dochádza teda podľa

[128] Ide o naše rozdelenie kategórie b); J. Kačala medzi týmito typmi pomenovaní nerozlišuje.

J. Kačalu až pri vzniku štylisticky príznakovej podoby alebo derivátu z iniciálovej skratky, prípadne pri vzniku ich derivátov.

V praxi toto konštatovanie znamená, že skratka vo svojej slabičnej výslovnosti *VPN* [vé--pé-en] obsahuje dve dlhé slabiky, kým v štylisticky príznakovej podobe *vépeenka* sa ich počet redukuje na jednu. Identické tendencie zaznamenávame pri dvojici *KDH* [ká-dé-há] – *kádehák*, kde v deabreviačnom deriváte takisto dochádza k redukcii kvantity. Redukcia kvantity v derivátoch zo štylisticky príznakových podôb (*vépenka → vépeenkár*) a z iných derivátov (*kádehák → kádehácky*) len nadväzuje na zmeny v motivantoch, riadiac sa zákonitosťami príslušného slovotvorného typu: *vépeenka → vépeenkár*, *kádehák → kádehácky.* Tendencia redukcie kvantity v pomenovaných skupinách potvrdzuje Kačalovu tézu o miernej slovnej kvantite v slovenčine. „*Kvantita v slove sa podrobuje regulácii slovnej kvantity, to značí, že v slove jednoducho nemôže byť kvantity ľubovoľne veľa, t. j. ani toľko nie, ako by to vyplývalo zo spojenia slabík vzniknutých hláskovaním iniciálových hlások viacslovného pomenovania*“ (op. cit., s. 323). Redukcia sa považuje za dôkaz toho, že „*kvantity v slovenskom slove pri daktorých slovotvorných procesoch skôr ubúda ako pribúda*“ (op. cit., s. 324).

Pozrieme sa bližšie na odraz tejto tézy v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA, ktorý zachytáva viaceré prípady lexikalizovanej slabičnej výslovnosti skratiek, aj deabreviačné deriváty. Napr. v lexéme *eštébé* sa podľa slovníkového spracovania slovná/vokalická kvantita nereguluje, na rozdiel od jej derivátov s redukovanou slovnou kvantitou: *eštebácky, eštebáctvo, eštebák, eštebáčik* (SSSJ, 2006, s. 907 – 908). Takéto lexikografické spracovanie odráža aj stav v Slovenskom hovorenom korpuse, kde varianty výslovnosti *eštebák* : *eštébák* sú v pomere 45:3 (Gajdošová, 2009, s. 10).

Podobne aj lexikalizovaná výslovnosť skratky *eróhá* (SSSJ, 2006, s. 900) sa v Slovenskom hovorenom korpuse *s-hovor-2.0.* vyskytuje v podobe *eróhá* i *érohá* (Gajdošová, 2009, s. 4). V derivátoch je vokalická kvantita redukovaná: *erohácky, erohák, eroháčka* (SSSJ, 2006, s. 900); skratka *CD* s neregulovanou kvantitou vo výslovnosti [cédé], ale jej deriváty s redukovanou kvantitou *cédečko* a *cédečkový.*[129]

Pravidlo o redukcii slovnej kvantity sa však neuplatňuje paušálne vo všetkých lexikografických spracovaniach derivátov zo skratiek, napr. SLOVNÍK SLOVENSKÉHO SLANGU zaznamenáva lexému „*pétépák – príslušník vojenskej pracovnej jednotky*“ zo skratky *PTP* (*pracovné technické prápory*) s neregulovanou slovnou kvantitou (Hochel, 1993, s. 128); podobne postupuje aj pri kompozitách so skratkou – *pévécéjaguár, vécébaba* (op. cit., s. 140, s. 168).

Ako vidno, rozmiestnenie slovnej kvantity v deabreviačných derivátoch a štylisticky príznakových podobách skratky sa vyznačuje vysokou variantnosťou. Treba tu rátať nielen s pôsobením zákona o slovnej kvantite, ale aj s ďalšími faktormi, napr. vplyvom variet spisovnej slovenčiny na konkrétneho komunikanta, resp. na komunikačné prostredie.

[129] Štylisticky príznaková podoba skratky *CD* sa v Slovenskom hovorenom korpuse zachytáva ako *cédečko* alebo *cédéčko* v pomere 11:4 (Gajdošová, 2009, s. 10), čo je dôkazom uprednostňovania podoby s redukovanou slovnou kvantitou.

Dôkazom tohto vplyvu je napr. derivát *vépéenkár* zachytený v slovenských periodikách v troch variantoch (porov. Jacko, 1992, s. 23). V denníku *Pravda* s celoslovenskou distribúciou sa nachádza podoba *vépéenkár*, ktorá dodržiava kvantitu v jednotlivých slabikách derivátu podľa modelu slabičnej výslovnosti jednotlivých grafém skratky *VPN* [vé-pé-en]. Naproti tomu z denníkov východoslovenskej proveniencie (*Prešovský večerník* a *Východoslovenské noviny*) pochádzajú varianty *vépeenkár* a *vepeenkár* (v tom istom poradí), v ktorých sa redukuje kvantita jednej alebo oboch slabík.

Redukcia kvantity v lexéme *vépéenkár* bola pravdepodobne:

a) odrazom intencie ku kodifikovanému štýlu vyjadrovania v periodiku s celoslovenskou pôsobnosťou; „redukované" varianty *vépeenkár* a *vepeenkár* vznikli zrejme pôsobením zákona o slovnej kvantite i pod vplyvom absencie kvantity vo východoslovenských nárečiach.

b) znakom štandardnej variety, ktorá v úsilí o jazykovú ekonómiu smeruje k rozkolísavaniu kvantity.

c) V neposlednom rade svoju úlohu zohráva tiež miera ustálenosti derivátu, spôsob jeho vnímania komunikantmi na osi *stabilný prvok lexiky – okazionalizmus – egologizmus*, ako aj prechod takejto lexémy z periférie slovnej zásoby do jej prechodnej vrstvy (na vrchole jej komunikačného života) a neskôr späť na periférium.[130] Pre nižšiu ustálenosť sa takýto deabreviačný derivát hodnotí ako „*okazionalizmus zapísaný v troch variantoch* vépéenkár, vépeenkár a vepeenkár" (ibid.).[131]

Rozkolísanosť v redukcii vokalickej kvantity v derivátoch a štylisticky príznakových podobách skratky *VPN* sa konštatuje aj pri ich výskume v Slovenskom hovorenom korpuse (Gajdošová, 2009, s. 10). Ten zachytáva výslovnosť skratky *VPN* ako *vépeen – vépéen – vepeen* v pomere 11:11:2 (Gajdošová, 2009, s. 5); štylisticky príznakovú podobu skratky *VPN* zachytáva ako *vépéenka*, teda s neregulovanou slovnou kvantitou (op. cit., s. 10).

Ako z uvedených príkladov vidno, nahrávky v Slovenskom hovorenom korpuse dokumentujú, že rozkolísanosť slovnej kvantity pozorujeme nielen v deabreviačných derivátoch (*vépéenkár*; *eštebák/eštébák*), ale aj v štylisticky príznakových podobách skratiek, napr. *CD – cédečko : cédéčko* v pomere 11:4; *STV – estévečka* : *estévéčka* : *estevéčka* : *estevečka* (2:1:1:1);[132] *UPC – úpécéčko : úpecečko: úpecéčko : upecečko* (8:3:1:1) (ibid.). Variantnosť potvrdzujú aj príklady lexém zo sociálnej variety argotu, v ktorých sa redukcia slovnej kvantity v štylisticky príznakových podobách skratiek uplatňuje variantne, porov. napr.

[130] V súčasnosti je lexéma *vépeenkár* abreviačným historizmom, keďže jej denotát zanikol.

[131] Miera inkorporovanosti lexémy do slovnej zásoby slovenčiny, ovplyvňujúca rozmiestnenie slovnej kvantity v deabreviačnom deriváte, nachádza svoj odraz v lexikografickom spracovaní. KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (ďalej KSSJ, 1997) citované varianty derivátu iniciálového *VPN* neuvádza. To môže svedčiť o temporálnej limitovanosti skratky *VPN* a jej štylisticky príznakových podôb a derivátov; skratka sa potom kvôli neexistencii svojho denotátu, politického subjektu, považuje za historizmus. V čase zaznamenania variantov derivátu (Jacko, 1992) zasa derivát zo štylistickej podoby nebol natoľko ustálený, aby mohol mať jednotnú lexikografickú podobu.

[132] Redukciu slovnej kvantity v štylisticky príznakovej podobe tejto skratky dokumentuje napr. novinový titulok *Omyly estévečky*.

skratku *PV* [pé-vé] vz. *pévečko* (psychologické vyšetrenie); *VP* [vé-pé] vz. *vépečko* (*voľný pohyb na pracovisku*) (Odaloš, 1992, s. 295 – 296).

Napokon treba spomenúť, že otázka kvantity v slabičnej výslovnosti skratiek sa týka aj tendencie, ktorú pozorujeme v komunikačnej praxi, a to predlžovať koncový vokál, napr. pri skratke *s. r. o*. [es-er-**ó**]. Táto tendencia môže súvisieť s umiestňovaním prízvuku spravidla na koniec výslovnosti skratky (Hrbáček, 1979, s. 76). Okrem toho pozorujeme identický proces sporadicky aj na iných vokáloch skratky. Pri skratke *ARO* (*anesteziologicko-resuscitačné oddelenie*) sa v SSSJ zaznamenáva abreviačne demotivovaná podoba *áro,* ktoré má na prvom vokáli kvantitu oproti východiskovej skratke navyše, analogicky aj jej deriváty *árista, áristka*[133] „*lekár pracujúci na **á**re, anesteziologicko-resuscitačnom oddelení*“ (SSSJ, 2006, s. 166).

Napokon treba spomenúť ešte otázku redukcie vokalickej kvantity v skratkách, na ktorú upozornila D. Slančová.[134] V skratkách typu *TAN**A**P* (*Tatranský národný park*), *VUKOV* (*Výskumný ústav kovoobrábací*), *VÚMA* (*Výskumný ústav mechanizácie a automatizácie*), programovo a zámerne dochádza k redukcii vokalickej kvantity, aby vznikla komunikačne efektívna jednotka. Takáto redukcia môže byť podmienená aj snahou o externú homofóniu s abreviačne nemotivovanou lexémou alebo syntagmou, napr. *UNAS* (*Únia dopravcov Slovenska*).

3.2.2 Výslovnosť prevzatých graficko-fónických skratiek

Proces preberania skratiek z iných jazykov sa v slovenčine uskutočňuje podobným spôsobom ako preberanie iných lexém. Ako však konštatuje J. Furdík, „*dôležitejšie než sám akt prevzatia je však začlenenie prevzatého slova do slovnej zásoby*“ (Furdík, 1993, s. 113), čo možno analogicky aplikovať aj na prevzaté skratky.

Z hľadiska fónickej motivácie je pri adaptácii a integrácii prevzatej skratky do slovnej zásoby slovenčiny relevantná **transfonemizácia** (porov. Furdík, 1994, s. 97), prispôsobenie sa prevzatej skratky fonologickému systému slovenčiny. Transfonemizácia sa stáva kritériom pre klasifikáciu prevzatých skratiek na **zdomácnené** a **cudzie**. Zdomácnené skratky chápeme ako prevzaté skratky, pri ktorých sa ustálila slovenská výslovnosť; cudzie skratky si z rozličných dôvodov ponechávajú pôvodnú výslovnosť. Pri prevzatých skratkách sa teda

[133] SLOVNÍK SLOVENSKÉHO SLANGU naproti tomu zaznamenáva podoby bez vokalickej kvantity *arista, aristka* (Hochel, 1993, s. 42).

[134] Poznámka v oponentskom posudku diplomovej práce SKRATKA AKO LEXIKÁLNA JEDNOTKA (Michaliková, 1999).

v slovenčine používa jednak pôvodná výslovnosť skratky, jednak výslovnosť slovenská[135], pričom táto variantnosť je podmienená viacerými faktormi.[136]

V slovenskej jazykovede venoval pozornosť výslovnosti prevzatých skratiek najmä L. Dvonč (1997) a I. Masár (1997). Podľa I. Masára „*poriadok vo výslovnosti* (prevzatých skratiek – pozn. M. G.) *sa môže vniesť len tak, ak sa prejaví ochota rešpektovať základný fakt, že jazykové prejavy v slovenčine sú adresované Slovákom, nie Angličanom alebo Američanom*“ (Masár, 1997, s. 58).

Ako poznamenáva V. Patráš, „*tlak inojazyčných masmédií a rastúci záujem o cudzie jazyky sa prejavuje aj vo výslovnosti skrátených pomenovaní*“ (Patráš, 1992, s. 13), preto praktická komunikácia s typickou črtou výraznej internacionalizácie preferuje pôvodnú výslovnosť prevzatých skratiek. Dostáva sa tak často do rozporu s odporúčaniami lingvistov, ktorí sa vyjadrujú jednoznačne v prospech slovenskej výslovnosti (porov. Dvonč, 1997; Masár, 1997; Kačala, 1998; Považaj, 2000). Sporná výslovnosť sa týka najmä iniciálových skratiek, ktoré si prinášajú do cieľového jazyka výslovnosť grafém platnú pre východiskový jazyk. Slabičná výslovnosť podľa zásad cudzojazyčnej abecedy je málokedy kompatibilná so slabičnou realizáciou grafém v slovenčine. To vedie k sťaženému dekódovaniu iniciálovej skratky, keďže primárnou je pri nej „*jej identifikácia, jej stotožnenie s jednotlivými písmenami*“ (Považaj, 2000, s. 110) vo vedomí komunikantov. Ide teda o priradenie ústnej podoby iniciálovej skratky k jej grafickej podobe, napr. *EÚ* ako [e-ú].

Pri prevzatých skratkách sa na zabezpečenie jednoznačnej identifikácie odporúča slovenská slabičná výslovnosť, napr. *OECD* ako [o-e-cé-dé], nie ako [ó-í-sí-dí], keďže „*tým sa umožňuje slovenskému poslucháčovi, ktorému je určený ústny rečový prejav, ľahko a jednoznačne identifikovať skratku ..., teda za hláskovou podobou [o] vidieť písmeno O, za hláskovou podobou [e] vidieť písmeno E, za hláskovou podobou [cé] vidieť písmeno C, za hláskovou podobou [dé] vidieť písmeno D*“ (Považaj, 2000, s. 110). Výslovnosť podľa zásad slabičnej výslovnosti slovenskej abecedy sa považuje za jedinú, ktorá komunikantovi identifikáciu umožní; pôvodnú výslovnosť anglickej skratky citovaný autor jednoznačne odmieta (ibid.).

Ako však zdôrazňuje L. Dvonč, situácia vo výslovnosti prevzatých skratiek je „*komplikovanejšia*“ (1997, s. 168). Vo všeobecnosti by mala byť preferovaná slovenská výslovnosť, lebo „*na základe takejto výslovnosti... si používateľ jazyka vie ľahšie predstaviť podobu príslušnej cudzej skratky*“ (op. cit., s. 172). Zároveň však L. Dvonč pripúšťa, že v jazykovej

[135] V slovenskej jazykovede sa pri prevzatej skratke uvažuje o slovenskej výslovnosti slovenského ekvivalentu skratky, alebo o slovenskej výslovnosti prevzatej skratky. Napr. výslovnosť skratky *NHL* ako [en-há-el] hodnotí L. Dvonč ako výslovnosť „*slovenskej skratky NHL* (*Národná hokejová liga*)“, alebo ako „*slovenskú výslovnosť anglickej skratky NHL ako ekvivalentu pôvodného anglického názvu National Hockey League*“ (Dvonč, 1997, s. 171).

[136] Aj v iných slovanských jazykoch sa pripúšťa dvojaká výslovnosť prevzatých skratiek. Napríklad v ruštine je možná anglická i ruská výslovnosť, kým nie je jedna z nich jednoznačne kodifikovaná (Honnerová, 1991, s. 52). V slovníku prevzatých skratiek v ruštine (Баранова, 2009) sme však pri prevzatých anglických skratkách zaznamenali výlučne anglickú výslovnosť.

praxi sa aj napriek odporúčaniam jazykovedcov vyskytujú tri rôzne prípady výslovnosti prevzatých skratiek.

3.2.2.1 Prevzaté skratky s pôvodnou výslovnosťou

Ide o *„prípady, v ktorých sa nepochybne aj v spisovnej slovenčine uplatňuje anglická výslovnosť anglických skratiek*“ (op. cit., s. 168), pričom uvedené konštatovanie autor aplikuje analogicky aj na skratky prevzaté z iných jazykov. *„Takúto výslovnosť môžeme u nás hodnotiť ako akýsi citát a či výslovnostný citát (ako sú v našom jazyku tzv. lexikálne citáty*)“ (ibid). Počet takýchto skratiek je podľa L. Dvonča *„vcelku malý, ľahko si ich osvojí aj používa prakticky každý používateľ nášho jazyka*“ (op. cit., s. 169). Ako príklady autor uvádza iniciálové skratky *BBC* [bí-bí-sí], *FBI* [ef-bí-**á**j], resp. [ef-bí-**a**j]; obdobne to platí aj pri iniciálových skratkách z iných jazykov, napr. nemecké *ÖMV* [ö-em-fau], *OVB* [o-fau-be], *BMW* [bé-em-vé][137], alebo francúzske *TGV* [té-žé-vé].

Uvedené prípady pripisujeme faktoru komunikačnej prestíže; aj keď je slovenská výslovnosť v teoretickej rovine možná, komunikačná prax uprednostňuje pôvodnú výslovnosť z východiskového jazyka. Treba však pripomenúť, že aj pri skratkách s pôvodnou výslovnosťou dochádza k procesu transfonemizácie v dôsledku odlišného artikulačného priestoru jednotlivých foném. Transfonemizácia je prítomná zakaždým pre rozdiely medzi fonologickými systémami východiskového a cieľového jazyka, identickosť pôvodnej a prevzatej výslovnosti je len zdanlivá.

Stupne transfonemizácie sú pregnantne ilustrovateľné napr. na skratke *ÖMV* prevzatej z nemčiny; tá si zachovala niektoré prvky pôvodnej slabičnej výslovnosti (slabičnú výslovnosť grafémy *v* ako [fau]), avšak graféma *ö*, ktorá sa nevyskytuje v slovenskom fonologickom systéme, býva nahrádzaná artikulačne najbližšou fonémou *o*: *OMV* [ő-em-fau] → [ó--em-fau].

Dôvodov pre uprednostnenie pôvodnej slabičnej výslovnosti prevzatej skratky môže byť niekoľko:

A) Komunikačná prestíž. Tak ako napr. pri prevzatých abreviačne nemotivovaných lexémach *handicap* alebo *faux pas* by sa komunikant výslovnosťou [handicap] a [faux pas] spoločensky znemožnil, aj výslovnosť skratiek *BBC* a *TGV* ako [bé-bé-cé] a [té-gé-vé] by preňho znamenala stratu komunikačnej prestíže. Preto hoci sú prejavy v slovenčine adresované Slovákom, pôvodná výslovnosť je len dôkazom, že prevzatá skratka prešla procesom transfonemizácie, podobne ako prevzaté abreviačne nemotivované lexémy *handicap* alebo *faux pas*. O transfonemizácii zakaždým uvažujeme preto, že v prijímajúcom jazyku ide len o podobnú, nie identickú artikuláciu jednotlivých grafém – a to vzhľadom na odlišný artikulačný priestor slovenských foném oproti fonémam vysielajúceho jazyka.

Výskum prevzatých skratiek v Slovenskom hovorovom korpuse[138] zaznamenáva výlučne pôvodnú (anglickú alebo francúzsku) výslovnosť pri nasledujúcich skratkách: *BBC* [bí-bí--sí], *CIC* [sí-aj-si], *CRM* [sí-ár-em], *IB* [aj-bí], *JAC* [*žak*], *JEC* [*žek*], *JOC* [*žok*], *ITIC* [ajtik], *ISIC*

[137] Skratka *BMW* sa takisto nevyslovuje slovenskou slabičnou výslovnosťou [bé-em-dvojité vé].
[138] Výskum bol uskutočnený na korpuse *s-hovor-2.0.*

[ajsik], *PhD.* [pí-ejdž-dí], *PR* [pí-ár/pí-ar], *VIP* [ví-aj-pí] (Gajdošová, 2009, s. 7).[139] Ako vidno, v spracovávanom korpuse nejde len o iniciálové skratky, ale aj iniciálové skratkové slová (*JAK, JAK, ITIC, ISIC*) a grafickú skratku *PhD*. Tá sa v hovorenom korpuse objavuje len s anglickou výslovnosťou [pí-ejdž-dí], hoci v lexikologických prácach sa konštatuje prevalencia slovenskej slabičnej výslovnosti [pé-há-dé] (Ološtiak, 2011, s. 257).

Komunikačná prestíž súvisí aj so základným jazykovým vedomím komunikantov o tom, že isté grafémy z L_1 sa zvyčajne realizujú istým spôsobom, napr. *C* ako [k]; preto neuprednostnia výslovnosť podľa zásad slovenskej normy *CLIP* [clip], ale prevzatú výslovnosť [klip] (Orgoňová – Bakošová, 2005, s. 77).

B) **Terminologickosť skratky**. Okrem pragmatických dôvodov (komunikačná prestíž) sa pôvodná výslovnosť skratiek v cieľovom jazyku môže uplatniť aj z terminologických dôvodov. Terminologický status skratky a internacionálny charakter jej výslovnosti chápeme tak, že skratka *BBC* s výslovnosťou [bí-bí-sí] je medzinárodne identifikovateľná a možno ju priradiť k relevantnému denotátu, na rozdiel od potenciálneho slovenského variantu [bé--bé-cé]. Podobne je to aj pri skratkách *ISIC* [ajsik], nie [isic]; *ITIC* [ajtik], nie [itic]; *PR* [pí-ár], nie [pé-er]; *CNN* [sí-en-en], nie [cé-en-en], *BMW* ako [bé-em-vé], nie [bé-em-dvojité vé].[140] Takáto pôvodná výslovnosť pomáha odlíšiť skratku od homografného pendantu, napr. *PR* (*Public relations*) [pí-ár] vz. *PR* (*Podnikové riaditeľstvo*) [pé-er].

C) Propriálnosť skratky. Z uvedených príkladov skratiek s citátovou výslovnosťou je zrejmé, že zachovanie pôvodnej výslovnosti sa preferuje pri propriálnych skratkách (porov. Kochová, 2003, s. 160), čo podľa nášho názoru vyplýva z jedinečnosti denotátu a značkovej funkcie skratky.

Len na okraj poznamenávame, že v ruštine sa na zachovanie pôvodnej výslovnosti objavujú prevzaté skratky vo fonetickej transkripcii slabičnej výslovnosti skratiek, napr. *BBC* → *Би-Би-Си* (Hrbáček, 1979, s. 77), *CNN* → *Си-эн-эн*.

3.2.2.2 Prevzaté skratky s výlučne slovenskou výslovnosťou

Vo vzťahu k výslovnosti tvoria druhú skupinu prevzatých skratiek také, pri ktorých sa uprednostní slovenská výslovnosť, napr. iniciálová skratka *USA* s výslovnosťou [ú-es-á]. L. Dvonč pritom považuje používateľov jazyka, ktorí v prípade tejto skratky preferujú anglickú výslovnosť [jú-es-ej], za „*horlivcov*“ a zdôrazňuje, že ide len o „*také zriedkavé prípady, že ich ani nemožno brať vážne*“ (op. cit., s. 170).

Skratky s výlučne slovenskou výslovnosťou hodnotíme ako **zdomácnené skratky**; transfonemizácia pri nich prebehla až do tej miery, že podstupujú identické neutralizačné zmeny ako pôvodom slovenské skratky, napr. neutralizáciu konsonantického protikladu zne-

[139] Na porovnanie v češtine sa s pôvodnou výslovnosťou lexikograficky zachytávajú skratky *BBC, CGT, CIA, CIC, FBI, OK, UPI, CNN, LP, PC* (SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY, 1978, 1994; cit. podľa Kochová, 2003, s. 160).

[140] Pri výslovnosti pôvodom nemeckej skratky *BMW* (*Bayerische Motoren Werke*) môže byť preferovanie pôvodnej nemeckej výslovnosti [bé-em-vé] podmienené aj časovou náročnosťou výslovnosti grafémy *w* ako [dvojité vé].

losti – neznelosti pri nedbalej výslovnosti, keď v pozícii MaxFD pred vokálom dochádza k zmene neznelého konsonantu na znelý: *USA* [ú-ez-á].

3.2.2.3 Prevzaté skratky s variantnou výslovnosťou, pôvodnou i slovenskou

Tretiu skupinu prevzatých skratiek tvoria tie, pri ktorých výslovnosť varíruje, napr. *OECD* [ó-é-cé-dé][141] a [ou-í-sí-dí]. Podľa L. Dvonča je slovenská výslovnosť tejto skratky aspoň taká častá ako anglická (Dvonč, 1997, s. 170). Náš dotazníkový prieskum ani ďalšie výskumy v Slovenskom hovorenom korpuse (Gajdošová, 2009, s. 4, 7) však toto konštatovanie nepotvrdili. V našom dotazníku si prevzatú výslovnosť [ou-í-sí-dí] vybralo až 80 % respondentov (Michaliková, 1999), v Slovenskom hovorenom korpuse sa prevzatá a domáca výslovnosť objavuje v pomere 2:1 v prospech prevzatej výslovnosti (Gajdošová, 2009, s. 4). Potvrdzuje sa tak, že ani po vyše desiatich rokoch od citovanej diskusie výslovnosť skratky *OECD* nie je ustálená. Podľa nášho názoru sa skratka *OECD* na začiatku svojho používania radila k prvej skupine skratiek, ktorá sa realizuje prevzatou výslovnosťou z pragmatického dôvodu komunikačnej prestíže. Čoraz častejšie sa však stretávame s jej slovenskou výslovnosťou ako prostriedkom jej zdomácňovania.

Pokiaľ ide o prevzaté skratky, ukazuje sa, že importujúca slovenčina si sama zvolí medzi slabičnou alebo splývavou slovenskou výslovnosťou prevzatej skratky, ak jej to štruktúrne usporiadanie skratky dovoľuje. Zväčša sa však v slovenčine kopírujú výslovnostné tendencie z východiskového jazyka[142], porov. napr. skratku *USA* s anglickou slabičnou výslovnosťou [jú-es-ej] i slovenskou slabičnou výslovnosťou [ú-es-á] [143].

Len sporadicky si slovenčina volí iný typ výslovnosti, aký preferuje východiskový jazyk; porov. napr. najnovšiu splývavú výslovnosť prevzatej skratky *VIP* [vip]. Tá sa vo východiskovom jazyku správa ako iniciálová skratka so slabičnou výslovnosťou [ví-aj-pí], s ktorou sa aj prebrala do slovenčiny. Postupne sa však v cieľovej slovenčine transformovala na iniciálové skratkové slovo *VIP* s výslovnosťou [vip] a zapája sa do deklinácie a derivačných procesov: *Kadejakí VIPi*; *tak cestujú Vipáci*; *Našich ctených vipákov*; *S takým VIP sa môžete dať VIPpchať*; *AJ vo VIPkách sedia ľudia*; *Najhrubšie sa nadávalo vo VIP-ke.*

Prechod iniciálovej skratky k iniciálovému skratkovému slovu na podklade výslovnosti môže byť podmienený **príznakovosťou** anglickej slabičnej výslovnosti (napr. výslovnosť grafémy *V* ako [ví] na rozdiel od slovenského [vé]); **vyššou frekvenciou** prevzatej skratky a jej **ustálenosťou**. Niekedy však splývavej výslovnosti prevzatej skratky (a jej zaradeniu k iniciálovým skratkovým slovám) bráni nežiaduca externá homofónia so slovenskou le-

[141] Ako si všíma K. Gajdošová (2009, s. 7), slovenská výslovnosť [ó-é-cé-dé], odporúčaná L. Dvončom (1997), a [o-e-cé-dé], odporúčaná M. Považajom (2000), sa líšia vo vokalickej kvantite prvých dvoch vokálov. Podľa pravidiel hláskovania písmen slovenskej abecedy) je však správne „hláskovanie“ grafém O ako [ó] a E [é] (porov. Pravidlá slovenského pravopisu, 2000, s. 25).

[142] Otázka splývavej alebo slabičnej výslovnosti je pri anglických skratkách takisto relevantná, a to vo vzťahu k použitiu neurčitého člena: *a/an → an FBI agent* (lebo [**e**f -bí-aj]), *a URL address* (lebo [**j**ú, ár, el]) – ak sa obe skratky vyslovujú slabične. Ak sa však skratka *URL* vyslovuje splývavou výslovnosťou ako [érl], vtedy je možné aj spojenie s neurčitým členom *an URL address*.

[143] Splývavá výslovnosť *USA* [usa] je podľa nášho názoru okrajová a vyskytuje sa v subštandarde.

xémou, napr. *DNA* ako [dé-en-á], nie [dna] vz. *dna* (ochorenie); alebo terminologické dôvody. Skratka sa teda aj napriek vhodnej slabičnej štruktúre nevyslovuje splývavo, ale slabične, napr. *SUV* ako [es-ú-vé], nie [suv]; *HIV* ako [há-í-vé], nie [hiv].[144]

Prechod iniciálových skratiek k iniciálovým skratkovým slovám na podklade výslovnosti môže prispievať k abreviačnej demotivácii skratky, resp. môže byť jej prejavom[145]. Dokumentuje to proces abreviačnej demotivácie skratky *AIDS*, ktorá sa na začiatku svojho fungovania v slovenčine správala ako iniciálová skratka so slabičnou výslovnosťou [á-í-dé-es]. Proces jej abreviačnej demotivácie sa prejavil okrem iného aj jej transformáciou na iniciálové skratkové slovo so splývavou výslovnosťou [aic, ejc], ktorú zachytáva aj SSSJ (2006, s. 86).[146]

Celkovo možno konštatovať, že rozkolísaná výslovnosť prevzatých skratiek je charakteristickou črtou postupnej adaptácie skratky na fonologický systém prijímajúceho jazyka, porov. aj *PC* (*personal computer*) ako [pí-sí] i [pé-cé]; *CV* (*curriculum vitae*) [sí-ví] i [cé-vé]; *VIP* ako [ví-aj-pí] i [vip][147]; *IT* (*Information Technologies*) [aj-tí], [í-té], [i-té] (Gajdošová, 2009, s. 4).[148] Takéto skratky považujeme z hľadiska výslovnosti za **čiastočne zdomácnené**.

Výslovnostná variantnosť môže mať svoj odraz aj v transmorfologizačných adaptačných procesoch; napr. keď sa pri vytváraní štylisticky príznakových podôb skratky prihliada buď na pôvodnú alebo slovenskú výslovnosť: *PC* [pí-sí] i [pé-cé] → *pécéčko/písíčko*; *CV* [sí-ví] i [cé-vé] → *cévéčko/sívíčko*; a samozrejme, aj pri tvorbe deabreviačných derivátov: *IT* [aj-tí] i [i-té] → *ajtíčko/ítečko* → *ajtíčkar/ítečkar.*

3.2.2.4 Faktory preferovania slovenskej alebo pôvodnej výslovnosti

V komunikačnej praxi je problematika preferencie istého typu výslovnosti pri konkrétnej skratke natoľko variantná, že nemožno uviesť jednoznačné a paušalizujúce dôvody pre preferovanie pôvodného alebo slovenského typu výslovnosti. Ani frekvencia skratky nie je zárukou, že sa uplatní jeden z typov výslovnosti; príkladov na frekventované skratky s jedným alebo druhým typom výslovnosti je mnoho. Preto v tejto časti práce chceme poukázať skôr na tendencie, nie paušalizovať príčiny, ktoré vedú používateľov slovenčiny k slovenskej alebo k pôvodnej výslovnosti.

A) Faktor identických iniciál lexém pôvodného motivantu a jeho ekvivalentu

Slovenská slabičná výslovnosť sa preferuje v prípade skratiek, pri ktorých je ekvivalentný slovenský AMn tvorený lexémami s identickými iniciálami ako iniciály lexém pôvodné-

[144] Naopak v češtine sa pri skratke *HIV* uplatňuje už výslovnosť splývavá [hiv] (Rangelova, 2010).

[145] K problematike abreviačnej demotivácie porov. kap. **15.**

[146] V ortografickej rovine demotivačný proces viedol postupne k variantnosti zápisu – *AIDS* i *aids.*

[147] Tu slabičný typ výslovnosti zaraďuje skratku *VIP* k iniciálovým skratkám a splývavý k iniciálovým skratkovým slovám (porov. kap. **3.2**).

[148] Lexikograficky je zachytená slovenská výslovnosť *IT* [í-té] (SSSJ, 2011, s. 419 – 420), hoci v úze sa vyskytuje aj pôvodná anglická výslovnosť [aj-tí].

ho motivantu: napr. *NHL* (*National Hockey League*) → *Národná hokejová liga* → *NHL* [en-há-el], zriedkavejšie anglickú [en-eič-el][149].

Z rovnakého dôvodu majú slovenskú výslovnosť iniciálové skratky *K. O*. (angl. *knock out*, slov. *knokaut*) alebo *IQ* (angl. *intelligence quotient* a slov. *inteligenčný kvocient*). Identickosť iniciál pôvodného abreviačného motivantu a jeho slovenského ekvivalentu aj tu prispieva k preferovaniu slovenskej slabičnej výslovnosti *K. O.* [ká-ó] a *IQ* [í-kvé] pred anglickou výslovnosťou *K. O.* [kei-ou] a *IQ* [ai-kjú][150].

Rovnaký faktor ovplyvňuje aj zmenu štatútu prevzatej skratky a zároveň aj jej výslovnosti v slovenčine. Kým skratka *IRA* je vo východiskovej angličtine iniciálovou skratkou so slabičnou výslovnosťou [ai-ár-ej], v slovenčine funguje ako iniciálové skratkové slovo s výslovnosťou [ira], a to jednak pre slabičné predispozície usporiadania jej komponentov a čiastočne aj pod vplyvom slovenského kalkovaného motivantu *Írska republikánska armáda*, ktorý je v iniciálach identický s motivantom *Irish Republican Army*. Tento faktor možno pôsobil aj pri skratke *VIP*, ktorá práve na podklade svojej výslovnosti varíruje v slovenčine medzi pôvodným štatútom iniciálovej skratky [ví-aj-pí] a iniciálovým skratkovým slovom [vip].

Naproti tomu pri iniciálových skratkách, pri ktorých **nie je** AMn slovenskému používateľovi známy alebo sa výraznejšie odlišuje od svojho slovenského ekvivalentu, sa preferuje anglická výslovnosť, resp. variantnosť výslovnosti je vyššia. Napr. ak iniciálová skratka *PC* vznikla z anglického motivantu *personal computer*, pre ktorý je slovenským ekvivalentom viacslovné pomenovanie *osobný počítač* s odlišnými iniciálami, potom aj pre uvedené dôvody výslovnosť tejto skratky varíruje medzi slovenskou a anglickou podobou: [pé-cé]/[pí-sí].

Samozrejme, kritérium identických iniciál pôvodného i ekvivalentného motivantu nemožno absolutizovať. Objavujú sa totiž aj príklady, keď je aj napriek identickosti iniciál abreviačných motivantov výslovnosť rozkolísaná: *IT* (*Informational Technologies – Informačné technológie*) [í-té]/[i-té] i [aj-tí];

Naopak, iniciálová skratka *LP* má výslovnosť [el-pé]/[el-pí], keďže slovenský ekvivalent *dlhohrajúci* má odlišné relevantné grafémy ako anglické pomenovanie *long-playing.* Treba však zdôrazniť, že tu spolupôsobia aj iné faktory. Predovšetkým musíme brať do úvahy:

B) Faktor doby prevzatia skratky do slovenčiny

Iná je výslovnosť skratiek prevzatých do slovenčiny v súčasnej dobe expanzie anglického jazyka, iná bola v 2. polovici 20. storočia, keď bola v slovenskom kontexte preferovaným cudzím jazykom ruština. Doba preberania skratky napr. spôsobila, že sa abreviačne vytvorené názvy hudobných skupín 90. rokov 20. storočia (na začiatku intenzívneho prieniku angličtiny) realizujú podľa anglickej výslovnosti: *KLF* [kej-el-ef], *EMF* [í-em-ef], *OMD* [ou-em-dí], kým skratkový názov skupiny *ELO* (*Electric Light Orchestra*), importovaný v 60.

[149] V hovorenom korpuse s-hovor-4.0 sa táto pôvodná výslovnosť nevyskytuje, pri všetkých 19 výskytoch skratky *NHL* je výslovnosť slovenská: http://korpus.juls.savba.sk:8086/oral/?query=NHL&corpname=s-hovor-4.0&start=0&cnt=10.

[150] Tu navyše pôsobí faktor pre slovenčinu netypickej slabičnej výslovnosti grafémy H [eič] a K [kei].

rokoch, má namiesto pôvodnej výslovnosti [í-el-ou] splývavú slovenskú výslovnosť [elo]. V poslednej skratke nastala zároveň zmena anglickej iniciálovej skratky na slovenské iniciálové skratkové slovo. Avšak vhodná fonologická štruktúra takúto zmenu neodôvodňuje, v súčasnosti k nej v analogických prípadoch nedochádza: porov. názov hudobnej skupiny *R.E.M.* (*Rapid Eye Movement*), ktorý sa vyslovuje pôvodnou výslovnosťou [ár-í-em], hoci vokalický komponent iniciálovej skratky je predpokladom vytvorenia iniciálového skratkového slova. Splývavú výslovnosť tu zrejme aj v slovenčine vylučuje grafické vyčlenenie jednotlivých iniciál bodkou.

C) Faktor zložitosti slabičnej výslovnosti skratky vo východiskovom jazyku

Špecifická slabičná výslovnosť niektorých grafém v jednotlivých jazykoch (napr. tzv. spelling v angličtine) môže pôsobiť pre svoju netypickosť u slovenského používateľa v prospech slovenskej podoby výslovnosti, napr. pri skratke *www* sa preferuje slovenské slabikovanie [vé-vé-vé], namiesto pôvodnej výslovnosti [dabl jú, dabl jú, dabl jú].

Aj z hľadiska zložitosti slabičnej výslovnosti sa opäť objavujú nesystémové prvky, ktoré zdanlivo nepotvrdzujú našu tézu; treba však pripomenúť, že každý faktor funguje v súčinnosti s ostatnými faktormi. Preto tá istá graféma v prevzatých iniciálových skratkách má tak slovenskú, ako aj anglickú výslovnosť: porovnaj iniciálové skratky *K. O.* [**ká**-o], ale *O. K.* ale [ó-**kei**]/[ou-**kei**]. Pri skratke *OK*/*ok* treba brať do úvahy jej nepomerne väčšiu frekvenciu nielen v ústnych, ale teraz už aj písomných komunikátoch najmä neformálneho charakteru. Podobne sa pri iniciálovej skratke *OECD* kedysi uprednostňovala výslovnosť anglická, hoci značne odlišná od slovenskej slabičnej výslovnosti; v súčasnosti je variantnosť výraznejšia [ou-í-sí-dí] i [ó-é-cé-dé] (porov. kap. **3.2.2**).

D) Faktor abreviačnej demotivácie

V prospech slovenskej výslovnosti pôsobí takisto strata abreviačnej motivovanosti pri prevzatých skratkách, teda abreviačná demotivácia. Navyše, abreviačná demotivácia napomáha nielen transfonemizácii, ale aj ďalším stupňom adaptácie prevzatej skratky v slovenčine, najmä **transmorfemizácii** a **transderivácii** (k termínom porov. Furdík, 1994, s. 97; Ološtiak, 2011, s. 218 – 221).

Tieto procesy možno dokumentovať na demotivovanej skratke *laser*, prevzatej z angličtiny. Tam funguje ako iniciálové skratkové slovo *LASER* (*Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*) s výslovnosťou [lejzr]. V slovenčine sa však jej abreviačný charakter nepociťuje, keďže pre slovenského používateľa je jej pôvodný AMn zväčša neznámy. Skratka *laser* má na základe vhodnej zvukovej štruktúry predpoklady správať sa ako abreviačne nemotivovaná lexéma a môže sa napr. stať slovotvorným motivantom pre ďalšie deriváty (*laser* → *laserový*). Preto sa popri anglickej výslovnosti kodifikovala aj slovenská výslovnosť [laser] (KSSJ, 1997, s. 280). V najnovšom lexikografickom spracovaní lexémy *laser* (SSSJ, 2011, s. 920 – 921) sa uvádza variantná výslovnosť [*laser* i *lejz**er***] a alternácia vo výslovnosti je aj v deklinácii: G. sg. *lasera* [*lasera* i *lejzra*]. Variantná výslovnosť sa pripúšťa aj pri derivátoch *laser* → *laseroterapia* [lasero-, lej**zr**o], *laserovka*, *laserový* [laser-, lej**zr**-].

Identicky mohla pôsobiť abreviačná demotivácia v prospech slovenskej výslovnosti aj pri ďalších demotivovaných prevzatých skratkách: *radar* – anglické [reɪdɑ:(r)] → v slovenčine [radar], *sonar* – anglické [səʊnɑ:(r)] → slovenské [sonar]; *modem* – anglické [məʊdem] → slovenské [modem].[151]

Problematiku výslovnosti skratiek spracúvajú aj dve staršie sociolingvistické sondy, ktoré mapujú preferencie komunikantov vo vzťahu k slovenskej a cudzojazyčnej výslovnosti prevzatej skratky. Z výskumov J. Šikru (1992a, 1992b), týkajúcich sa výslovnosti cudzích slov, medzi iným aj skratiek, vyplýva, že cudziu, konkrétne anglickú výslovnostnú podobu skratky uprednostnia tí respondenti, ktorí aspoň pasívne ovládajú angličtinu (1992b, s. 200). Hovoríme zámerne o angličtine, lebo pri ostatných jazykoch, ktorých ovládanie je medzi respondentmi menej rozšírené (v Šikrových príspevkoch uvádzaná taliančina), sa výslovnosť prevzatej skratky prispôsobuje jej grafickej podobe, t. j. riadi sa ortoepickými pravidlami slovenčiny (ibid.). Slovenskú výslovnosť volia pri anglických skratkách tí respondenti, ktorí angličtinu neovládajú ani pasívne. Samozrejme, takto vytýčené pravidlá neplatia stopercentne, keďže okrem ovládania jazyka pôvodu skratky pôsobia pri výbere výslovnosti aj ďalšie faktory. Preto, ako uvádza J. Šikra (1992a, s. 85), si až 57,5 % respondentov, medzi nimi aj tí s pasívnym ovládaním angličtiny, vyberá slovenskú výslovnosť skratky *aids* ako [aic]. Dôvodom je podľa neho vnímanie abreviačného charakteru skratky *aids*, ako aj dôsledné uvádzanie jej motivantu a jeho slovenského ekvivalentu v počiatočných štádiách používania skratky v slovenských komunikátoch. Naproti tomu, tvrdí J. Šikra, tento faktor nepôsobí pri skratke *laser*, ktorá je v slovenčine už demotivovaná a respondenti si jej abreviačnú povahu neuvedomujú, preto ju vyslovujú s anglickou výslovnosťou ako [lejzr] (50,6 % respondentov). Za ďalšie faktory pôsobiace v prospech anglickej výslovnosti abreviačne motivovanej lexikálnej jednotky *laser* považuje citovaný autor vplyv technického vzdelania respondentov a v neposlednom rade aj vplyv českej výslovnostnej podoby [lejzr] (op. cit., s. 84 – 86).

Šikrovo vyhlásenie o abreviačnej demotivovanosti, ktorá mala prispieť k anglickej výslovnosti skratky v slovenčine, sa však nedá aplikovať univerzálne. Existuje viacero prevzatých skratiek s výrazným abreviačným charakterom, pri ktorých sa pripúšťa tzv. „*výslovnostný citát*“ (Dvonč, 1997, s. 168 – 169), napr. napr. *BBC* [bí-bí-sí], *FBI* [ef-bí-aj], *ÖVP* [ő--fau-pé], *CGT* [sé-žé-té] (porov. aj kap. 3.2.2). „*Ustálenú výslovnosť*“ limitovaného počtu takýchto iniciálových skratiek jazykovedec neodporúča nahrádzať slovenským výslovnostným ekvivalentom. Naproti tomu pri ostatných skratkách uprednostňuje L. Dvonč slovenskú výslovnosť, keďže „*nikto nepozná spôsob vyjadrovania vo všetkých jazykoch*“ a ani turecké skratky sa nevyslovujú po turecky (op. cit., s. 170).

S týmto Dvončovým argumentom možno čiastočne súhlasiť; súčasne však treba poznamenať, že z praktického komunikačného hľadiska sú skratky pochádzajúce angličtiny nepomerne frekventovanejšie ako skratky z iných jazykov, ktorých ovládanie nie je medzi komunikantmi rozšírené. O tom, či sa presadí pôvodná alebo slovenská výslovnosť, rozhodnú v konečnom dôsledku samotní používatelia jazyka, ktorí môžu i nemusia rešpekto-

[151] Spomínané demotivované skratky uvádza M. Ološtiak (2011, s. 264).

vať ortoepickú normu. Dôkazom skepsy voči kodifikácii výslovnosti prevzatých skratiek je napr. odmietanie spisovnej výslovnosti [lejzer], ktorú odporúča kodifikácia (Kráľ, 1988, s. 335)[152] a jej nahrádzanie pre slovenčinu nezvyčajným postavením sonórneho konsonantu *r* na konci slabiky [lejzr] (porov. citované výsledky výskumu J. Šikru).[153]

Ako ukazuje predchádzajúca analýza, výslovnosť prevzatých skratiek je sprevádzaná značnou rozkolísanosťou vo vzťahu kodifikovaná podoba [laser i lejzer] vz. komunikačná prax [laser i lejzr][154], čo zachytáva aj lexikografické spracovanie (porov. vyššie). Vo vedomí komunikantov je výslovnosť prevzatá z angličtiny taká vžitá, že si neuvedomujú pre slovenčinu netradičné zakončenie a nerešpektujú odporúčania kodifikácie. Nazdávame sa, že aj alternácie vo výslovnosti pri skloňovaní lexémy *laser* a pri tvorení jej derivátov (porov. vyššie) dokazujú tlak úzu na normu a na jej kodifikáciu v prospech výslovnosti [lejzr] namiesto [lejzer].

Ďalší Dvončov argument v prospech slovenskej výslovnosti spočíva v tom, že slovenská výslovnosť prispieva k terminologickosti skratky, takže sa skratka *USA* vo výslovnosti [ú-es-á] stáva „*jednou zo vžitých podôb štátu*“ (Dvonč, 1997, s. 172). Treba pripomenúť, že aj pôvodná výslovnosť, azda ešte výraznejšie ako jej slovenský ekvivalent, dodáva skratke terminologický charakter. Ako inak než terminologicky môžeme vnímať aj Dvončom pripúšťané prípady pôvodnej anglickej výslovnosti iniciálových skratiek *FBI* [ef-bí-aj] či *BBC* [bí-bí-sí], ktorých potenciálna slovenská výslovnosť *[ef-bé-í] a *[bé-bé-cé] by mohla vytvárať komunikačnú bariéru a nežiaduci komunikačný šum kvôli nesprávnej identifikácii terminologickej skratky.

Náš predpoklad, že pôvodná výslovnosť prispieva k terminologickosti skratky, potvrdzuje výsledok ďalšieho sociolingvistického výskumu (Patráš, 1992). V ňom k iniciálovej skratke *IBM* prevzatej z angličtiny v odbore elektroniky až 58,4 % respondentov priradilo výslovnosť zodpovedajúcu anglickému hláskovaniu [aj-bí-em]. Z opýtanej vzorky ju práve študenti odboru elektrotechniky s hodinami angličtiny uviedli ako jedinú možnú (op. cit., s. 13). Táto skratka si udržala pôvodnú výslovnosť z terminologických a súčasne aj onymických dôvodov a možno pri nej v slovenčine uplatniť „*výslovnostný citát*“[155].

[152] Okrem podoby [leizer] kodifikácia odporúča výslovnosť [laser] (Kráľ, 1988, s. 335).

[153] Na okraj poznamenávame, že okrem pôvodnej výslovnosti si lexéma *laser* ponechala aj pôvodnú ortografickú podobu, čo dokumentuje jej lexikografické spracovanie (*laser*, nie *lejzer* či *lejzr*), ale aj výskyt lexémy *laser* a jej derivátov v SNK (7265-krát) v porovnaní s lexémou *lejzr* a jej derivátmi (26-krát). V Slovenskom hovorenom korpuse sa v 3 výskytoch zachytáva prevzatá výslovnosť (*lejzer, lejzri, lejzrami*).

[154] V spomínanej Šikrovej ankete sa z hľadiska sociolingvistickej diferenciácie respondentov vysokoškolsky vzdelaní účastníci rozhodli pre výslovnosť ovplyvnenú angličtinou [lejzr], učni a robotníci si vybrali slovenskú výslovnosť [laser], celkove 31,4 % respondentov. K podobe [lejzer] ako výslovnosti vyššieho štýlu (ktorú odporúča aj A. Kráľ, 1988, s. 335) sa naproti tomu priklonilo len 11,4 % opýtaných, hoci práve takáto výslovnosť sa má podľa výslovnostnej kodifikácie uprednostniť pred podobou [lejzr]. Tá sa kvôli prítomnosti finálneho slabičného *-r* nepovažuje v slovenčine (okrem citosloviec typu *bŕŕ*) za prípustnú (porov. Šikra, 1992a, s. 84).

[155] Prekvapujúce je Patrášovo konštatovanie, že sa používa aj poslovenčená výslovnosť [í-bé-em] (ibid.). V Slovenskom hovorenom korpuse sme túto informáciu nemohli overiť, keďže skratka sa tu nezachytáva.

Uvedené hodnotenia okrem iného dokazujú vzájomnú spätosť a prelínanie jednotlivých typov lexikálnej motivácie, v tomto prípade nielen fónickej a abreviačnej, ale najmä interlingválnej a čiastočne aj terminologickej motivácie.

3.3 Lexikografické spracovanie výslovnosti skratiek

Pokiaľ ide o kodifikačné príručky, ako konštatuje K. Gajdošová, *„pôvodne uvádzal výslovnosť aj KSSJ (prvé a druhé vydanie, 1987, 1989) (porov. Považaj, 1984). Revízia však z druhého vydania KSSJ (1989) pre neaktuálnosť odstránila všetky iniciálové skratky a do tretieho a štvrtého vydania KSSJ (1997, 2003) neboli nové iniciálové skratky doplnené*“ (Gajdošová, 2009, s. 8).

Voči variantnosti vo výslovnosti skratiek, ale aj voči variantnej fonetickej transkripcii v lexikografických prácach sa ohradzuje L. Dvonč (1997). Upozorňuje na diskrepancie pri transkripcii anglických foném, napr. [sí] vz. [si], na transkripciu raz cez pomlčky, inokedy spolu (ibid.). Uvedené výhrady však môžeme aplikovať aj na fonetickú transkripciu slovenských skratiek, keďže v lingvistických prácach sa aj tu objavuje rozkolísanosť. Na rozdiel od SLOVNÍKA CUDZÍCH SLOV (1979), ktorý mal L. Dvonč k dispozícii, SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (Šaling et al., 1997) neuvádza skratky, ktoré L. Dvonč rozoberá.[156] V akademickom SLOVNÍKU CUDZÍCH SLOV (2005) sa uvádzajú niektoré skratky s výslovnosťou: *BBC* [bí bí sí], *FBI* [ef bí aj]. Vo všeobecnosti sa rozkolísanosť týka napr. spôsobu zaznamenávania kvantity vokálov a príznaku nedifúznosti pri konsonantických fonémach ď, ť, ň, ľ; pri iniciálových skratkách pribúda otázka oddeľovania jednotlivých slabičných realizácií grafém.

V najnovšom SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA sa výslovnosť uvádza pri skratkách vtedy, *„keď skratka funguje vo vete ako plnohodnotné slovo, napr. DPH [dé pé há], DVD [dé vé dé]*“ (SSSJ, 2006, s. 18). Z ilustratívnych príkladov usudzujeme, že ide o tie skratky, ktoré sa používajú v porovnaní so svojím abreviačným motivantom častejšie. Keď autori slovníka uvádzajú, že *„výslovnosť sa neuvádza pri skratkách, pri ktorých nedochádza k písmenkovej výslovnosti, napr. ČK Červený kríž, GB gigabajt*“ (ibid.), nie je celkom jasné, čo sa chápe pod písmenkovou výslovnosťou. Ak sa za písmenkovú výslovnosť považuje slabičná výslovnosť, potom sa nazdávame, že pri skratke *ČK* sa slabičná výslovnosť uplatňuje, prinajmenšom v analógii s diachrónne pôvodnou skratkou – *ČSČK* (*Československý červený kríž*) [čé-es-čé-ká].

Rovnako autori tohto Slovníka neuvádzajú výslovnosť pri skratkách, ktoré *„majú podobu slova*“ (ibid.), t. j. iniciálových skratkových slovách (*DOS*) alebo grafických skratkách (*Alt – Alternate operation*), teda pri skratkách, ktoré možno realizovať splývavou výslovnosťou. Ďalej pripomínajú, že redukovaný charakter slovníkového hesla pri skratkách vyplýva z ich *„formálnej podoby a zástupnej funkcie*“ (SSSJ, 2006, s. 15). Lexikografického spracovania sa preto dostalo grafickým a iniciálovým skratkám (s bodkou aj bez bodky) (op. cit., s. 16).

Ani slovníky skratiek, a to SVET SKRATIEK A ZNAČIEK (Tušer, 1996) a SLOVNÍK SKRATIEK A ZNAČIEK (Lalúch – Koncová, 2004), výslovnosť neuvádzajú (Gajdošová, 2009, s. 8). VEĽKÝ SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (Šaling et al., 2003) uvádza výslovnosť skratiek a skratkových slov

[156] Okrem skratky *BBC* [bí-bí-sí] (Slovník cudzích slov, 1997, s. 162).

rôzne. Pri niektorých skratkách (napr. *DVD*, *CD* a pod.) zachytáva slovník slovenskú výslovnosť; pri iných (napr. *CIC*, *BBC*, *O. K.* a pod.) pôvodnú výslovnosť, pri ďalších skratkách (napr. *DWT*, *VIP* a pod.) výslovnosť neuvádza vôbec.

Ako naznačujú predchádzajúce konštatovania, variantnosť vo výslovnosti prevzatých skratiek je veľmi veľká. Uvádzanie výslovnosti skratiek vo všeobecných lexikografických prácach považujeme za nereálne predovšetkým kvôli priestorovej limitovanosti týchto prác a kvôli permanentnej inflácii skratiek. Súhlasíme však s L. Dvončom (1997), keď žiada dôsledné uvádzanie výslovnosti v slovníkoch skratiek a kodifikačných príručkách.

3.4 Lexikalizovaná výslovnosť skratky

Hoci graficko-fónické skratky považujeme za plnohodnotné lexémy so špecifickými charakteristikami, niekedy sa v slovenčine (aj češtine) vyskytujú v podobe, ktorú tu hodnotíme ako **lexikalizovanú výslovnosť skratky**. Výsledná lexéma vzniká „petrifikovaním", grafickým zachytením výslovnosti skratky: *PR* (*Public relations*) → *piár*, *CD* (*Compact Disk*) → *cédé, IT* (*Informačné technológie*) → *ajtí*, *PN* (*práceneschopnosť, práceneschopná*) → *péen*. Ako vidno, ide zvyčajne o slabičnú výslovnosť, hlásková výslovnosť sa takto (zvyčajne) nezachytáva[157], keďže zvuk schwa nie je typickým grafickým znakom a bez neho je hlásková výslovnosť identická so samotnou skratkou, napr. *ŽSR* *[ž-s-r]. Rovnako nemožno jednoznačne stanoviť, či sa zachytáva splývavá výslovnosť, keďže tá je identická s podobou skratky (*ARO → áro*), alebo ide len o demotivovanú skratku, ktorá sa prepisuje neprízvukovou minuskulou (*áro, aids*). O lexikalizovanú výslovnosť ide jednoznačne v prípadoch prevzatých skratiek, realizovaných pôvodnou splývavou výslovnosťou, ktorá sa zachytáva graficky, napr. *ISIC → ajsik/aisik* (Gajdošová, 2009, s. 11).[158]

J. Hrbáček (1979, s. 107) takéto lexémy hodnotí ako skratkové slová z iniciálových skratiek, keď sa iniciálová skratka rôzne upravuje. Podľa P. Kochovej tu dochádza k „*zápisu spojité výslovnosti po jednotlivých hláskách*", napr. *dýdžej, vídžej, cédé, dévédé* (Kochová, 2005, s. 243), pričom takéto skratkové slová sa zaraďujú do tvaroslovných paradigiem alebo ostávajú indeklinábiliá (ibid.). Primárne teda ide o grafické úpravy, keď sa skratka nezapíše iniciálami, ale jej slabičná výslovnosť sa prepíše minuskulou.

Proces lexikalizácie výslovnosti sprevádzajú aj fonetické zmeny: **strata kvantity** v snahe uplatniť neutralizáciu kvantity v lexéme (napr. *piár → piár*); na druhej strane i **nadobudnutie kvantity** oproti východiskovej skratke, napr. *ARO → áro* (SSSJ, 2006, s. 166), či presunutie prízvuku z poslednej na prvú slabiku (Hrbáček, 1979, s. 107).

K morfologickým zmenám (vytváranie deklinačnej paradigmy) pri lexikalizovanej výslovnosti dochádza menej často, keďže sa tým zvyšuje riziko nesprávnej identifikácie skratky. Preto tieto lexémy zostávajú indeklinábiliá: *prostredníctvom **esemes**, láska cez **esemes***; ***zetvépé** sa zatváril prekvapene* (*ZVP – Zástupca pre veci politické*) (Piško, 2010,

[157] Zachytili sme ju len v deriváte *s-z-mák* s atypickou grafickou podobou.

[158] Analogické substantívum *ajtik* ako lexikalizovaná výslovnosť prevzatej skratky *ITIC* je v konkurencii s derivátom zo skratky *IT* – názov osoby podľa príslušnosti; ten, kto pracuje vo sfére *IT* (*Informačných technológií*) (Gajdošová, 2009, s. 11), preto nie je také frekventované ako *ajsik/aisik.*

s. 28). Pri vyššej frekvencii sa však aj pri lexikalizovanej výslovnosti popri nesklonnej podobe (*príbeh o skorumpovaných politikoch, šikovnom **piár** a úplatných médiách; politická kampaň či robenie **píár***) môže vytvárať deklinačná paradigma (*politického **píáru**, čiernemu **píáru***).[159] Navyše je pochopiteľné, že lexémy, ktoré vznikli lexikalizáciou slabičnej výslovnosti skratky, majú odlišné štylistické charakteristiky. Napr. lexéma *áro* má charakteristiku kolokvializmu a skloňuje sa, na rozdiel od skratky *ARO*, ktorá ostáva nesklonná (SSSJ, 2006, s. 166).

Skratka a jej lexikalizovaná výslovnosť sa môžu odlišovať aj v sémantizácii; porov. *JRD* – „*jednotné roľnícke družstvo*" (SSSJ, 2011, s. 478) vz. *jéerdé* – „*poľnohospodárske družstvo v Československu v rokoch 1949 – 1990*", napr. *zakladať jéerdé, pracovať na miestnom jéerdé* (SSSJ, 2011, s. 468). Sémantické rozdiely sú prejavom i predpokladom abreviačnej demotivácie skratky. Napokon lexikalizovaná výslovnosť skratky býva slovotvorným základom pre ďalšie derivačné procesy (*áro → árista*, *esemes → esemeskovať*, *piár → piárista*) a vstupuje aj do abreviačných syntagiem (*píár → píár manažér*).

Lexikalizovaná výslovnosť skratky sa v konečnom dôsledku môže stať v úze oveľa frekventovanejšou ako pôvodný abreviačný motivant. Napr. pri skratke *DJ* pozorujeme v slovenčine analogický proces ako v češtine (porov. Kochová, 2003, s. 161 – 162), keď sa lexikalizovaná výslovnosť skratky *DJ* v podobe *dídžej* objavuje v komunikátoch častejšie ako jej motivant *diskdžokej*.[160] Podobný proces možno predpokladať pri lexéme *vídžej* ako lexikalizovanej výslovnosti skratky *VJ* (*Video Jockey*).

Lexikalizáciou slabičnej výslovnosti vznikajú propriá: *UPeCe* (zo skratky *UPC– Univerzitné pastoračné centrum*); častejšie však apelatíva: *esemes* (*SMS – Short Message Service*), *piár* (*PR – Public relation*), *ékágé* (*EKG – elektrokardiograf(ia)), eróhá* (*ROH – Revolučné odborové hnutie*), ktoré v pomerne veľkom rozsahu zaznamenáva aj SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA (2006, 2011); ide napr. o heslá *efes*[161], *ekágé*, *emenvé*, *emdéžet*, *erohá*, *eses, jéerdé*. Oproti spracovaniu skratiek v poslednom vydaní KSSJ (2003) je to nový prvok[162]. Niektoré z týchto skratiek/lexém sa potom lexikograficky spracúvajú v tradičnej majuskulnej podobe (*EKG*), v menej typickom minuskulnom variante (*ekg*) i ako samostatné heslo *ékágé* (SSSJ, 2006, s. 865). Niektoré podoby v slovenčine kopírujú české varianty skratiek, napr. *esčeespé* (*Svaz československo-sovětského přátelství*) (porov. Piško, 2010).[163]

Za lexikalizovanú výslovnosť možno podľa nášho názoru považovať aj lexikograficky zachytené substantívum *čeka*/*Čeka* (SSSJ, 2006, s. 478), ktoré vzniklo zo skratky *ČK* (*Črezvyčajnaja komissija*), skráteného pomenovania Všeruskej mimoriadnej komisie pre

[159] Príklady použitia lexémy *píár* sú zo SNK, prim-5.0-public-all, zvýraznila M. G.

[160] SNK, prim-6.0-public-all: lexikalizovaná výslovnosť *dídžej* a jeho deriváty i kompozitá, ktorých je súčasťou: *dídžej* – 2215-krát, *didžej* – 12-krát, *diskdžokej* – 415-krát.

[161] Zo skratky *FS – Freiwilige Schutzstaffel*.

[162] KSSJ nezachytáva ani jeden z uvedených príkladov lexikalizovanej výslovnosti, nachádza sa tu o. i. len štylisticky príznaková podoba *eseročka* (KSSJ, 2003, s. 154).

[163] V slovenčine fungovala skratka *ZČSSP* (*Zväz československo-sovietskeho priateľstva*) s hláskovou výslovnosťou [zə-čə-sə-sə-pə].

boj s odporcami revolúcie v Rusku. Exemplifikácia v slovníku (*archívy čeky*) dokazuje, že substantívum *čeka* sa už zapojilo do deklinácie ako plnohodnotná lexéma. Podobne lexikalizovanou je aj hovorová lexéma *čezeta „motocykel značky ČZ (vyrábaný v Československej zbrojovke)*“ (op. cit., s. 498), pri ktorej sa k abreviačnej motivácii pripája slovotvorná motivácia a zároveň dochádza k apelativizácii propria.

E. Molnárová a M. Rošteková konštatujú, že podobný typ lexém sa vyskytuje – aj keď podľa nich zriedkavo – aj v nemčine (*Fullkurzungen*) a ruštine (*полные аббревиатуры*), napr. „эсер“ („социалист-революционер“ → „с.-р.“ → „эс-эр“ → „эсер“) (Molnárová – Rošteková, 2008, s. 145).[164] Podľa autoriek o lexikalizácii takýchto tvarov rozhoduje najmä ich slovotvorný potenciál („derivatívnosť“) (ibid.).

Aj v slovenčine sa lexikalizovaná výslovnosť skratiek stáva slovotvorným základom pre vznik štylistických podôb skratiek a derivátov zo skratiek, ktoré vznikli zo slabičnej výslovnosti skratiek a túto výslovnosť aj pri grafickej realizácii zachovávajú: *esemes → esemeska, esemeskár, esemeskovať*; *efes → efesák, efesácky, efesman*; *cédé → cédečko, cédečkový.* Niekedy slovotvorný potenciál lexikalizovanej výslovnosti ostáva nevyužitý a lexéma sa používa v antepozícii podľa vzoru analytických jazykov (*„nezávisí od rozsahu a od veľkosti reklamy a **piár** udalostí*“) (Juráňová, 2011, s. 50 – 52), popri adjektívnom deriváte *piárový.*

Lexikalizácia výslovnosti sa napokon môže stať podkladom abreviačnej demotivácie – napr. pri lexéme *jépépé* (*JPP – jedna pani povedala*) sa motivant lexikograficky nezaznamenáva, ani sa neupozorňuje na jej abreviačnú motivovanosť, lexéma sa chápe ako demotivovaná, jej význam sa uvádza ako „*nezaručené správy, informácie; chýry*“ (Hochel, 1993, s. 92). Proti tendencii k abreviačnej demotivácii pôsobí snaha zachovávať v takejto lexikalizovanej výslovnosti majuskulné iniciálové grafémy, čím sa naznačuje ich abreviačná povaha – *JéérDé/JeeRDé; KáDéHá/KáDeHá*/*KaDeHá* (Gajdošová, 2009, s. 11).

Substantívum *esenbé*, ktoré takisto možno považovať za lexikalizovanú výslovnosť skratky, je zachytené aj v SSSJ (ako neutrum i feminínum) „*zo skr. ZNB... predviesť niekoho na esenbé*“ (2006, s. 902). Lexéma *esenbé* je špecifická aj preto, že slabika *es* sa vo výslovnosti odvodzovala od pôvodnej podoby motivujúceho pomenovania, ktorá rešpektovala predchádzajúcu ortografickú normu (***S**bor národnej bezpečnosti*). Prefix *s-* mal podľa morfematického pravopisného princípu rovnakú výslovnosť, bez ohľadu na fonetické okolie. Vo výslovnosti skratky navyše pozorujeme uvoľnenú výslovnosť, resp. neutralizáciu protikladu ostrosti – neostrosti (A – A°) ako [ese**m**bé], namiesto náležitého [esenbé].

Neutralizáciu konsonantického protikladu pozorujeme aj vo východoslovenskej subštandardnej variete pri lexéme *čezade*, ktorá takisto vznikla lexikalizáciou slabičnej výslovnosti skratky *ČSAD* (*Československá automobilová doprava*), dnes *SAD* (*Slovenská automobilová doprava*). Pri tejto skratke došlo nielen k uvoľneniu slabičnej výslovnosti [čé-es-á-dé] na [čé-zá-dé], ale aj k neutralizácii konsonantického protikladu znelosti – neznelosti [s] → [z] a odlišnej delimitácii slabík, ktorú spomína aj J. Hrbáček (1979, s. 76).

[164] V oboch jazykoch tento typ lexém nie je produktívny, po dlhodobejšom používaní v hovorených komunikátoch získavajú svoju písomnú podobu, ktorá sa stáva východiskom pre slovotvorné procesy (Molnárová – Rošteková, 2008, s. 145).

Ako vidno, lexikalizovaná výslovnosť skratky sa v mnohých ohľadoch správa ako samostatná, hoci špecifická lexéma, keď vstupuje do procesov a vzťahov, ktoré sú charakteristické nielen pre východiskové skratky, ale aj pre ostatné, abreviačne nemotivované lexémy. Aj takto sa potvrdzujú integračné tendencie skratiek vo vzťahu k lexikálnej zásobe slovenčiny.

3.5 Záverom k spolupráci abreviačnej a fónickej motivácie

Predchádzajúca analýza naznačila, že fónická motivácia má v oblasti abreviačne motivovanej lexiky svoju špecifickú realizáciu, ktorá presahuje jej podstatu zadefinovanú pre abreviačne nemotivovanú časť lexiky. Ide o dôsledok viacerých špecifík skratiek:

a) realizácia grafických skratiek v ústnom prejave prostredníctvom ich AMn, alebo príznakovo v abreviačnej podobe;

b) hlásková a slabičná výslovnosť iniciálových skratiek;

c) umiestnenie prízvuku v niektorých typoch skratiek na poslednej slabike;

d) prítomnosť hiátu a ďalších fonologických špecifík pri výslovnosti skratiek;

e) miera transfonemizácie prevzatých skratiek, otázka prijatia pôvodnej výslovnosti, prípadne jej dôsledného alebo čiastočného nahradenia slovenskom výslovnosťou;

f) lexikalizácia výslovnosti skratiek, ktorá dokazuje, že komunikanti sa snažia o adaptáciu graficky i fónicky príznakových skratiek v lexike, a to transkripciou ich výslovnosti.

Výklad v tejto kapitole okrem iného prináša prehľad jednotlivých typov výslovnosti skratiek, ktorý sa podstatne odlišuje od tradičnej terminologickej koncepcie výslovnosti slovenských iniciálových skratiek. Zmena v označení typov výslovnosti bola spôsobená absenciou konzistentného pomenovania výslovnosti s prítomnosťou neznelého vokálu „ə“ (*VŠMÚ* [və-šə-mə-u]); takúto výslovnosť nazývame hlásková, a odlišujeme ju od slabičnej (*DPH* [dé-pé-há]) a splývavej výslovnosti (*UĽUV* [uľuv]).

Viaceré prienikové množiny AM a FónM súčasne dokazujú vzájomnú úzku prepojenosť a spoluprácu jednotlivých typov lexikálnej motivácie, ktorá umožní začleniť skratky ako fónicky príznakové, ale súčasne plnohodnotné vyjadrovacie prostriedky do lexikálnej zásoby jazyka. To, čo viacerí bádatelia považujú za črtu diskvalifikujúcu skratky v nároku na štatút lexémy, chápeme v tejto práci ako odraz prítomnosti fónickej motivácie v abreviačne motivovanej časti lexiky.

4 ABREVIAČNÁ A SÉMANTICKÁ MOTIVÁCIA

Podľa Furdíkovej teórie pokrýva sémantická motivácia oblasť zmeny lexikálneho významu, keď sa jedna z lexií stáva v rámci lexémy motivantom pre inú lexiu; sémantická motivácia je v lexike dôležitá, keďže umožňuje jej obohacovanie bez toho, aby sa kvantitatívne navyšoval počet lexém (Furdík, 2008, s. 44). V oblasti abreviačne motivovanej lexiky však sémantická motivácia opäť nadobúda špecifickú podobu, a to predovšetkým na podklade sémantického vzťahu skratky a jej abreviačného motivantu. Sémantická viazanosť skratky na abreviačný motivant sa prejavuje jednak pri zmene významu skratky v úze oproti významu jej motivantu (kap. **4.1** systémový a uzuálny význam skratky), i v schopnosti skratky prezrádzať svoju motivovanosť a teda aj sémantiku (kap. **4.2** značkové a opisné skratky). Tradičná podoba sémantickej motivácie, jav polysémie, sa nevyskytuje tak často, hoci predsa len k polysemizácii dochádza aj medzi skratkami (kap. **4.3** abreviačná polysémia). Napokon implicitnú prítomnosť sémantickej motivácie pozorujeme aj pri jednom z externých paradigmatických vzťahov, zámernej externej homofónii skratky a neskratky (kap. **4.4**).

4.1 Systémový a uzuálny význam skratky

M. Dokulil radí abreviáciu medzi zvláštne spôsoby tvorby slov, ktoré „*se týkají obvykle jen formy; pokud zasahují i význam slov, tedy jej jen modifikují, avšak nemění*“ (Dokulil, 1971, s. 15n; cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 84). Sémantický vzťah medzi skratkou a jej motivujúcim pomenovaním je však oveľa variabilnejší, a to v závislosti od typu skratky a typu jej AMn. Grafické skratky sa považujú len za „grafické varianty“, nie lexikálne synonymá či lexikálne varianty svojich abreviačných motivantov (Hrbáček, 1979, s. 71). Naproti tomu o iniciálových skratkách sa uvažuje ako o synonymách ich abreviačných motivantov, keďže sa ich význam zvyčajne nelíši od významu ich AMn (op. cit., s. 72).

Ešte diferencovanejšie vidí citovaný autor situáciu tzv. lexikálnych skratiek[165]. Niektoré z nich nevznikli úpravou existujúceho spojenia či syntagmy, ale vznikli len ako fragmenty východiskových lexém (*Tolú + benz**én*** → *toluén*). Sú skratkami len etymologicky; sémanticky sú vo vzťahu k AMn samostatné (porov. aj *Janeček, Wanderer* → *jawa*). Ďalšie typy skratiek sú podľa autora **synonymami** svojich AMn (*Poštová filatelistická služba* → *Pofis*), iné sú skôr **ekvivalentmi**, keďže nepatria do rovnakého registra (*počítač* → *počko*) (op. cit., s. 66 – 72). Nazdávame sa, že rozlišovanie medzi synonymami a ekvivalentmi vo vzťahu AMn a AMt nie je nevyhnutné, keďže z povahy synoným implicitne vyplýva, že majú často odlišnú registrovú príslušnosť. Otázku synonymie a sémantickej korešpondencie medzi AMn a AMt riešime v kap. **2.1.1**.

[165] Za lexikálne skratky považuje J. Hrbáček niektoré typy graficko-fónických skratiek, konkrétne skratkové slová, skrátené slová, derivačne skratkové a derivačne skrátené slová. V našej koncepcii nerozlišujeme medzi lexikálnymi a nelexikálnymi skratkami.

Strata alebo oslabenie sémantickej korešpondencie medzi skratkou a jej AMn sa prejavuje aj v tom, čo J. Hrbáček nazýva rozdielom medzi **systémovým** a **uzuálnym** významom skratky (Hrbáček, 1979, s. 67).

Systémový význam skratky zodpovedá významu jej AMn, napr. *ŽSR* (*Železnice slovenskej republiky*). Systémový význam skratky sa nemení, je konštantný aj v prípade abreviačnej demotivácie, je totiž *„dán vztahem zkratky k plnému pojmenování a přes ně k denotátu, ať si uživatelé vztah k plnému pojmenování uvědomují nebo ne*“ (ibid.). To zabezpečuje, že skratku môžeme adekvátne použiť aj bez toho, aby sme poznali jej AMn; stačí, ak poznáme jej systémový význam. Systémový význam však nemusí byť konštituovaný len z významu AMn (ibid.). Ide najmä o prípady výrobkov či obchodných značiek, ktoré vznikli ako skratky antroponým/toponým, mien zakladateľov firiem a ich sídel, označujú však produkty týchto firiem, teda sémanticky sa líšia od (komponentov) svojich motivantov: *Haribo* (*Hans Riegel, Bonn*), *Rowenta* (*Robert **We**in**tra**ud*). Hovoríme tu aj o metonymickej transpozícii – z pomenovania firmy na pomenovanie výrobku (porov. kap. **4.3.3**).

Niekedy sa však význam skratky vzďaľuje od významu jej AMn, čím sa vytvára tzv**. uzuálny význam**. Ten sa chápe ako „*modifikovaný význam*“, „*význam generalizovaný*“ (Hrbáček, 1979, s. 67). Uzuálny význam vzniká popri systémovom význame vtedy, ak sa skratka vzťahuje k svojmu denotátu priamo, bez sprostredkujúcej funkcie abreviačného motivantu, čo vedie k individuálnym modifikáciám významu. Takúto situáciu pozorujeme najmä pri prevzatých a demotivovaných skratkách, kde nepoznáme presné znenie motivantu, napr. *NATO* (*North Atlantic Treaty Organization – Organizácia Severoatlantického paktu*) s uzuálnym významom „Severoatlantický pakt“, resp. „Aliancia“[166]; *USA* (*United States of America – Spojené štáty americké*) s uzuálnym významom „Amerika“[167].

Uzuálny význam sa môže vytvárať viacerými spôsobmi:

1. **deproprializáciou** a **generalizáciou** pri skratkách s ambimodálnym, apelatívno-propriálnym charakterom (Hrbáček, 1979, s. 67): *KOZ* (*Konfederácia odborových zväzov*) → *odbory*; *ŽSR* (*Železnice Slovenskej republiky*) → *železnice*; *Kovral* (*koberec z Vratislavic*) → *kovral* „druh koberca“[168]; *Salko* (*sladené kondenzované* (*mlieko*)) → *salko* „akékoľvek sladené kondenzované mlieko“;

2. **metonymickou transpozíciou**, keď sa abreviačne motivovaný názov prenáša na princípe časovej, priestorovej alebo príčinnej súvislosti, napr. *Jawa* (*Janeček – Wanderer*), kde sa pôvodne názov firmy začal asociovať s názvom jej produktov – motocyklov (Hrbáček, 1979, s. 68; k metonymickej transpozícii pri skratkách porov. kap. **4.3.3**).

Uzuálny význam skratky sa môže prenášať zo skratky alebo nanovo vytvárať aj pri jej štylisticky príznakovej podobe, napr. *RPG* (*role-playing game – „rolové hry*“) → *erpégéčka* („rolové počítačové hry“) (Sedláčková, 2012, s. 21). Podobnú diferenciáciu medzi systé-

[166] V SSSJ (2006, s. 107) sa proprium *Aliancia* definuje ako „vojensko-politická obranná organizácia združených krajín (USA, Kanada, krajiny Európskej únie, Nórsko, Island, Turecko a ďalšie)“ a odkazuje sa na skr. *NATO*.

[167] *Amerika* – „neofic. Spojené štáty americké, USA“ (SSSJ, 2006, s. 118).

[168] *Kovral* sa v Slovníku definuje ako „hustotkaná tkanina z umelých vláken používaná na zhotovovanie kobercov, koberec z nej“ (SSSJ, 2011, s. 770).

movým a uzuálnym významom štylisticky príznakovej podoby skratky pozorujeme aj pri substantíve z trampského slangu *úeska*, ktoré sa definuje ako „*plátenná torba, plecniak (pôvodne z výstroja armády USA)*“ (Hochel, 1993, s. 165) a ktoré pravdepodobne vzniklo zo skratky *US* (*United States*). Sémantický posun (intenziu významu) oproti východiskovej skratke *KDP* (*konzervovaná dávka potravín*) (Lalúch – Koncová, 2004, s. 252) takisto zaznamenávame pri jej štylisticky príznakovej podobe *kádečko* (voj. slang.), s významom „konzervovaná denná dávka suchej stravy“ (Hochel, 1993, s. 93).

4.2 Značkové a opisné skratky

Otázky spolupráce AM a sémantickej motivácie sa týka aj dištinkcia medzi značkovými a opisnými skratkami (Hrbáček, 1979, s. 69). Značkové a opisné skratky sú v jazykovom systéme rovnocenné vyjadrovacie prostriedky; jediným rozdielom je absencia onomaziologickej štruktúry v značkových pomenovaniach a jej prítomnosť popri sémantickej štruktúre v opisných pomenovaniach.

Značkové skratky majú informáciu o svojom AMn zastretú, čo môže viesť k dorozumievacím ťažkostiam. Komunikanti totiž nedokážu dešifrovať význam skratky z jej formy bez toho, aby poznali AMn skratky, alebo priamo nedokázali vztiahnuť skratku na jej denotát: *IKT* (*Informačno-komunikačné technológie*), *SOZA* (*Slovenský ochranný zväz autorský*). Značkový charakter však prináša aj výhody, keď skratka funguje ako eufemizmus (*k/ká – kurva*) (Hochel, 1993, s. 93) či šifrujúci prostriedok (*MFP – máš f paži/piči*). Pre značkový charakter sú niektoré skratky sprevádzané abreviačnými syntagmami (porov. kap. **7.4**), ktoré naznačujú ich význam prostredníctvom lexémy prítomnej v AMn skratky, alebo sémanticky príbuznej.

Opisné skratky si uchovávajú väčší podiel materiálu z AMn a svojou formou výraznejšie demonštrujú viazanosť na svoj AMn. Keďže zreteľnejšie prezrádzajú svoju motiváciu vo východiskovej lexéme, z ich formy je jednoduchšie dešifrovať ich význam (Hrbáček, 1979, s. 69): *nealko* (*nealkoholický*), *matfyz* (*matematika – fyzika*), *patanatka* (*patologická anatómia*), *debo* (*debil*).

Z pohľadu typológie nemožno stanoviť presnú hranicu, ktoré skratky patria k značkovým a ktoré sú opisné. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že k opisným skratkám patria viaceré druhy graficko-fónických skratiek (skrátené, skratkové, derivačne skrátené, derivačne skratkové slová), ale aj niektoré grafické skratky, ktoré na svojej forme dostatočne demonštrujú svoj motivant (*muž. r. – mužský rod*). Naproti tomu iniciálové skratky a iniciálové skratkové slová ako graficko-fónické skratky nedokážu svojou fragmentárnosťou a mechanickým tvorením dostatočne ilustratívne zachytiť svoje motivanty a patria k značkovým skratkám. K opisnosti skratky prispieva slabičný charakter jej komponentov najmä vtedy, ak ide o zatvorené slabiky s vyšším podielom konsonantov, ktoré sú nositeľmi informácie (Hrbáček, 1979, s. 69), napr. **mafy* vz. *matfyz*.

Dištinkciu medzi značkovosťou a opisnosťou možno viesť aj medzi samotnou skratkou a jej abreviačným motivantom. Skratka je oproti svojmu abreviačnému motivantu značkovejšia, nenesie však menej informácie ako opisnejší AMn, ak komunikant pozná význam značkovej skratky (op. cit., s. 70).

4.3 Abreviačná polysémia

O spolupráci abreviačnej a sémantickej motivácie možno uvažovať aj pri abreviačnej polysemizácii, keď „*pôsobením sémantickej motivácie sa nevytvára nová, fyzicky odlišná lexikálna jednotka, ale obohacuje sa významová štruktúra už existujúcej lexikálnej štruktúry*“ (Furdík, 2008, s. 44). Prítomnosť abreviačnej polysémie je však pri skratkách limitovaná imanentnými charakteristikami skratky: jej sekundárnosťou, abreviačnou motivovanosťou a závislosťou na jej motivante. Abreviačná polysémia je tak zvyčajne odrazom polysémie abreviačného motivantu – takéto situácie sú však okrajové, keďže skratky veľmi často vznikajú z (propriálnych) viacslovných pomenovaní, ktoré sú zriedka polysémické (Ološtiak, 2011, s. 251).

Absenciu polysémie pri skratkách predpokladal už aj J. Horecký v jednej z prvých slovenských prác o skratkách: „*S cudzími slovami majú tieto značkové slová spoločné aj to, že ich význam je zpravidla presnejší ako u slov domácich a že v nich niet viacejvýznamnosti*“ (1947, s. 14), a to ani vtedy ak „*značkové slovo*“ pripúšťa viacero výkladov, lebo medzi nimi niet obsahovej alebo vecnej súvislosti (ibid.). Podobne aj D. Lančarič konštatuje, že aj keď je skratka motivátom polysémickej lexémy, nemusí odrážať jej polysémiu, keďže „*jednou z vlastností krátenia je vydelenie konkrétnej semémy z celého významového spektra polysémantu*“ (Lančarič, 2008a, s. 54).

Polysémické skratky sa však predsa len sporadicky vyskytujú. Pokiaľ ide o vznik sekundárneho významu skratky, transpozičné postupy prevládajú nad extenzno-intenznými postupmi.

4.3.1 Extenzno-intenzné postupy

Za **extenziu významu** podľa nášho názoru možno považovať aj sémantické posuny medzi systémovým a uzuálnym významom pri skratkách: *KOZ* → 1. „Konfederácia odborových zväzov“, 2. „odbory“; *ŽSR* → 1. „Železnice slovenskej republiky“, 2. „železnice“.

Naproti tomu o **intenzii významu** možno sporadicky hovoriť pri skratkách, ktorých uzuálny význam je presnejší, užší ako ich systémový význam. J. Hrbáček uvádza ako príklad skratku *Čedok* (*Československá dopravní kancelář*) → „československá organizácia cestovného ruchu“, rovnako aj *ČTK* (*Československá tisková kancelář*) → „československá spravodajská agentúra“ (Hrbáček, 1979, s. 68).

4.3.2 Transpozícia na metaforickom princípe

V rámci transpozičných postupov je princíp metafory oproti princípu metonymie zriedkavejší. Prenášanie významu na metaforickom podklade pozorujeme napr. pri prevzatej skratke ***K. O.*** /***k. o***.: 1. „rozhodujúci úder v boxe, po ktorom súper nie je schopný pokračovať v boji najmenej 10 sekúnd, knokaut“; 2. „úplný neúspech, porážka, knokaut“ (SSSJ, 2011, s. 624). Zachytávame ho aj pri skratke *UFO*, a to v spojeniach *UFO zisky*, *UFO zdroje* (Rangelova, 2010), ktoré vznikli prenesením významu skratky *UFO* (*unidentified flying object*): 1. neidentifikovaný lietajúci predmet, 2. „pochybný“.

4.3.3 Transpozícia na metonymickom princípe

J. Hrbáček konštatuje (1979, s. 68), že metonymická transpozícia sa vyskytuje:

A) pri prenesení abreviačne motivovaného pomenovania firmy na jej výrobok. Na princípe metonymickej súvislosti takto vznikli sekundárne významy skratiek *LIAZ, FIAT*, *SEAT*. Abreviačne motivované názvy podnikov a firiem *LIAZ* (*Liberecké automobilové závody*), *FIAT* (*Fabbrica Italiana Automobili Torino*), *SEAT* (*Sociedad Española de Automóviles de Turismo*) sa po čase začali asociovať skôr s produktmi tohto podniku, automobilmi značky *Liaz*, *Fiat*, *Seat*. To dokazujú aj štylisticky príznakové podoby skratiek *liazka*, *fiatka*[169] označujúce vozidlo, nie jeho výrobcu. Pri substantívach *fiat*, *liaz,* ktoré pomenúvajú „automobil značky FIAT“ (SSSJ, 2006, s. 970), resp. „nákladný automobil značky LIAZ“ (SSSJ, 2011, s. 966), došlo okrem polysemizácie aj k apelativizácii pôvodne propriálnych skratiek *LIAZ* a *FIAT*.

B) pri pomenovaní inštitúcie, organizácie na člena, príslušníka tejto organizácie, napr. pri lexikalizovanej výslovnosti skratky: ***eser*** – z ruskej skratky *SR* (*Socialisti revolucionári*), ktorou sa pomenúva 1. „strana“; 2. „jej stúpenec“ (napr. strana *eserov*; SSSJ, 2006, s. 903). Podobne lexéma ***eses***: 1. „ozbrojená organizácia nacistickej strany *SS* (*Schutzstaffel*)“ 2. „príslušník tejto organizácie“ (porov. ibid.). J. Hrbáček (1979, s. 68) uvádza ako polysémickú na metonymickom princípe skratku *SNB*: 1. „*Sbor národní bezpečnosti*“; 2. „príslušník *SNB*“.

Polysémiu na podklade metonymickej transpozície však zachytávame aj pri iných zmenách významu, napr. *MP3*[170]: 1. „typ formátu“, 2. „prehrávač takéhoto formátu“ (*vrecko na MP3*[171]).

Paradigmatický vzťah polysémie sa vytvára aj pri skratke ***PR*,** ktorej význam sa definuje ako: 1. „*informačné oddelenie, tlačové oddelenie, oddelenie pre styk s verejnosťou*“ (Lalúch – Koncová, 2004, s. 354 – 355). V slovenských komunikátoch sa však skratka *PR* používa aj s významom 2. „vzťahy s verejnosťou, reklama, prezentácia, promo aktivity“ (porov. napr. výpovede „*PR znamená public relation alebo vzťahy s verejnosťou*; *tak nejakým spôsobom tam to PR alebo vzťahy s verejnosťou budú musieť byť zakomponované*“. Takýto význam má iniciálová skratka *PR* aj vo východiskovej angličtine[172] (porov. aj Gavurová, 2011).

Aj apelatívum *piár*, ktoré vzniklo lexikalizáciou slabičnej výslovnosti skratky *PR* (porov. kap. **3.4**), má potom na podklade skratky *PR* význam: 1. „vzťahy s verejnosťou“. Okrajovo sa však používa aj ako maskulínum *piár* s významom konateľského názvu osoby, ktorá sa zaoberá vzťahmi s verejnosťou (*na starosti nás majú takzvaní „piári“. To sú ľudia, ktorí večer modelky vyzdvihnú a odvezú na večere*.; *Drink si potom môžu vyzdvihnúť samy, prí-*

[169] Štylisticky príznakové podoby *liazka*, *fiatka* sú feminína, a to zrejme na podklade analógie s lexémami *Tatra → tatrovka*, *Liaz → liazka*.

[170] *MP3* je skratkou „*MPEG*-1, audio layer 3“, kde *MPEG – Moving Pictures Experts Group*; porov. na http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/MP3

[171] Samozrejme, možno tu uvažovať aj o elipse lexémy „prehrávač“ z abreviačného viacslovného pomenovania „*MP3 prehrávač*“.

[172] O chápaní termínu *public relations* porov. http://en.wikipedia.org/wiki/Public_relations.

padne poň ide „piár“.[173]). Možno však predpokladať, že tu nejde o produktívny typ tvorenia konateľského názvu, a to práve pre polysémiu *piár/piár* (neutr.) vo význame 1. „oddelenie pre vzťahy s verejnosťou“; 2. „vzťahy s verejnosťou“.

Polysémia na metonymickom princípe sa môže vyskytovať aj pri štylisticky príznakových podobách skratky: *ŠVOČ* (*Študentská vedecká odborná činnosť*) → ***švočka***: 1. „súťaž *ŠVOČ*“, 2. „práca predložená do tejto súťaže“ (Hochel 1993, s. 160);

PN (*práceneschopnosť*) → ***péenka***: 1. „potvrdenie o práceneschopnosti“, 2. „stav práceneschopnosti“ (ibid., s. 127).

Polysémia štylisticky príznakovej podoby skratky nemusí nevyhnutne kopírovať abreviačnú polysémiu: porov. napr. skratka *DVD* (*Digital Versatile Disc*) – 1. „disk“

→ ***dévedéčko*** – 1. „*disk*“; 2. „*prehrávač*“ (Orgoňová – Bakošová, 2005, s. 91).[174]

Podobne aj skratka *VIP* (*Very Important Person*) – 1. „veľmi dôležitá osoba“

→ ***VIPka*****:** 1. „VIP osoba“; 2. „zóna pre *VIP*.“

Pri štylisticky príznakovej podobe ***béemvéčko***, hoci až sekundárne, na podklade homonymie dvoch geneticky odlišných štylisticky príznakových podôb paronymných skratiek *BMW* (*Bayerische Motoren Werke*) → *béemvéčko*[1] a *BMV* (*Bakelitové motorové vozidlo*)[175] → *béemvéčko*[2].

Abreviačná polysémia sa vyskytuje aj v ostatných jazykoch, napr. francúzska skratka *SICAV*: 1. „druh investičnej spoločnosti“, 2. „cenný papier tejto spoločnosti“ (Lančarič, 2008a, s. 65 – 66); francúzska skratka *Mme*[me]: „1. *femme mariée* (vydatá žena)“, 2. „*femme noble titrée* (žena so šľachtickým pôvodom)“ (Lančarič, 2008c, s. 111); anglická skratka *gents* (pl. skratky *gent* ← *gentleman*): 1. „páni“; 2. „verejná toaleta pre pánov“. Možno teda skonštatovať, že aj tento prienik abreviačnej, paradigmatickej a sémantickej motivácie prítomný vo viacerých jazykoch je dôkazom, že skratky sa zapájajú do vzťahov s ostatnými prvkami lexiky tak ako ostatné lexikálne jednotky, čo potvrdzuje ich status autonómnej lexémy.

4.4 Zámerná externá homofónia

Ďalšou prienikovou množinou medzi abreviačnou a paradigmatickou motiváciou je jav zámernej externej homofónie (Ološtiak, 2011, s. 249 – 250), ktorá môže byť aj sémanticky podmienená, čím do spolupráce vstupuje aj sémantická motivácia (Gavurová, 2012). Navyše, aj na základe príkladov **zámernej externej homofónie** (porov. kap. **2.2.2.1)** vidno, že s neskratkami sú homofónne najčastejšie skratky propriálneho charakteru, označujúce jedinečné denotáty, takže na spoluprácu **abreviačnej, paradigmatickej a sémantickej** motivácie sa navrstvuje aj **onymická motivácia** (OM).

---

[173] Obidva citované príklady pochádzajú od toho istého komunikanta. Porov. na: http://zena.sme.sk/c/4826436/modelka-jana-kokavcova-navrhov-od-chlapov-je-dost.html

[174] Na pomenovanie prístroja sa okrem štylisticky príznakovej podoby používa aj kvázikompozitum *DVD-prehrávač*, resp. abreviačné viacslovné pomenovanie *DVD prehrávač*.

[175] Skratka *BMV* vznikla abreviačnou remotiváciou diachrónne staršej skratky *BMW*: *BMW* → *Bakelitové motorové vozidlo* → *BMV*.

Sémantický rozmer externej homofónie si všíma aj P. Štekauer, podľa ktorého akronymy majú „*tendenciu označovať alebo symbolizovať* ***skrytý význam***“[176], napr. *PEN – International Association of Poets, Playwrights, Editors Essayists and Novelists*; *GHOST – Ghost Horizontal Sounding Technique* (Štekauer, 2000, s. 111 – 112). Zo slovenských skratiek možno ako eklatantný príklad takejto sémantickej asociácie uviesť iniciálové skratkové slovo *DAV* (*DAV – Daniel Okáli, Andrej Sirácky, Vladimír Clementis*; literárna skupina moderných **ľavicových** intelektuálov), homofónne so sémanticky príbuznou lexémou *dav – zástup, masa; resp. spoločensky nižšie postavené vrstvy* (KSSJ, 2003, s. 105).

Asociačný vzťah medzi homofónnou skratkou a neskratkou sa aj podľa A. Sopiru „*môže stať* ***expresívno-emocionálnym prostriedkom ohodnotenia*** *javu, faktu*“ (Sopira, 1975, s. 67). M. Ološtiak sa nazdáva, že „*o expresivitu pritom nemusí ísť vo všetkých prípadoch, takéto abreviatémy môžu naznačovať asociáciu s významom neskratkového apelatíva aj bez emočno-vôľovej zložky*“ (Ološtiak, 2011, s. 249). Všetci citovaní autori teda zhodne konštatujú, že medzi oboma členmi homofónneho páru existuje sémantická asociácia.

Aj v ruskej jazykovede sa skratky zámerne homofónne s neskratkami označujú ako „*слова с двойной мотивацией*“, t. j. *slová s dvojitou motiváciou* (Lejčik, 1982, s. 52). V. M. Lejčik pod dvojitou motiváciou rozumie jav, keď je skratka súčasne motivovaná svojím abreviačným motivantom („*исходным словосочетанием*“), ale aj homofónnou neabreviačnou lexémou („*близким по звучанию словом*“): „*z východiskových pomenovaní sa do skratky vyberajú iba tie potrebné fonémy (alebo grafémy), aby sa skratka zhodovala so slovom, aby ním bola akoby motivovaná*“[177] (ibid.).

V ďalších úvahách však V. M. Lejčik konštatuje, že „*pri výbere slova, ktoré sa má zhodovať so vznikajúcou skratkou, sa zvyčajne treba snažiť, aby toto slovo bolo* ***vo význame čo najďalej*** *od východiskového spojenia, inak môžu vzniknúť nežiaduce asociácie*“ (op. cit., s. 54).[178] Podobne aj A. Sopira (v súlade s dobovou ideológiou) vyhlasuje, že pri externej homofónii „*pripúšťajú sa iba také asociácie, ktoré môžu síce vyvolať úsmev, ale nesmú obsahovať výsmech alebo neúctu... ale hrubo uštipačné abreviatúry sa môžu používať iba voči nepriateľom*“ (Sopira, 1975, s. 67). Takéto tvrdenia sú však v rozpore s tendenciou k zámernej, sémanticky podmienenej externej homofónii, ktorú pozorujeme v komunikačnej praxi a ktorej viaceré príklady predstavíme.

J. Furdík vo svojej koncepcii motivácie v lexikálnej zásobe uvažuje o existencii sémantickej motivácie pri jave polysémie, keď „*jedna z lexií je motivantom pre inú lexiu*“ (Furdík, 2008, s. 44). V súvislosti so zámernou homofóniou skratiek a neskratiek, ktorú sprevádza sémantická súvislosť ich denotátov, by sme však navrhovali rozšíriť koncept sémantickej motivácie práve o zámernú externú homofóniu, keďže v zhode s citovanými autormi pozorujeme sémantické väzby nielen medzi lexiami, ale aj medzi dvoma lexémami, a to

[176] V orig. „*There is a tendency for acronyms to indicate or symbolize the concealed meaning*“.

[177] „*Из исходных словосочетаний для включения в аббревиатуру выбираются только нужные звуки (или буквы), чтобы аббревиатура совпала со словом,* ***была как бы мотивирована словом***.“

[178] V orig. „*При выборе слова, которое должно быть сходно с создаваемой аббревиатурой, обычно стремятся сделать так, чтобы это слово было по значению как можно дальше от исходново словосочетания, иначе могут возникнуть ненужные ассоциации*.“ (Lejčik, 1982, s. 54).

skratkou a neskratkou. Zámerne homofónna skratka by tak disponovala nielen denotatívnym významom, ktorý jej určuje jej abreviačný motivant, ale zároveň aj konotáciami, ktoré získava svojou homofóniou s neskratkou.

Bez ohľadu na to, či existuje snaha vybrať sémanticky asociovanú homofónnu neskratku alebo skôr vyhnúť sa jej, je nesporné, že neskratka takýmto spôsobom vplýva na podobu homofónnej skratky a, ako ukážeme, nielen na ňu. Nasledujúca schéma zachytáva jednotlivé motivačné vzťahy pri vzniku zámerne homofónnej skratky, ktorej homofónny paradigmatický vzťah je súčasne sémanticky podmienený.

abreviačný motivát (homofónna skratka)
↑1 ↓4 ↑2
abreviačný motivant ‹----3 homofónna neskratka (abreviačne nemotivovaná lexéma)

Medzi abreviačným motivantom a abreviačným motivátom – skratkou jestvuje **abreviačný motivačný vzťah** (↑1). Okrem toho však podobu skratky ovplyvňuje homofónna neskratka prostredníctvom paradigmatickej motivácie (↑2) (Ološtiak, 2011, s. 249). Homofónna neskratka však súčasne prostredníctvom skratky, teda nepriamo (‹----3) ovplyvňuje aj podobu abreviačného motivantu, a to výber a konfiguráciu jeho komponentov. Podobu abreviačného motivantu teda spätne ovplyvňuje jeho skratka (↓4) a súčasne aj jej potenciálna homofónia s neskratkou. Aby sme ilustrovali predchádzajúcu motivačnú schému, uvedieme niekoľko príkladov zámerne homofónnych anglických i slovenských skratiek, ktorých homofónia s neskratkou je sémanticky motivovaná a vplýva na podobu ich abreviačných motivantov.

PIGS

Anglické iniciálové skratkové slovo *PIGS* vzniklo z iniciál anglických názvov krajín: *Portugal, Italy/Ireland, Greece, Spain*. „*PIGS – to je skratka, ktorá sa zaviedla pre takzvané krajiny ohrozené dlhovou krízou. V preklade z angličtiny pigs znamená prasce. Pod týmto názvom sa skrýva nositeľ nákazy – Grécko, Portugalsko, Taliansko, Španielsko, Írsko.*“[179] Abreviačný motivant skratky *PIGS* tvorí rad proprií, ktoré mohli byť usporiadané rozlične. Autori skratky ich však usporiadali tak, aby vznikol abreviačný motivát – skratka *PIGS*, ktorý by bol homofónny s neskratkou *pigs* (angl.) – *prasce*. Tá vyjadruje podobné sémantické príznaky, aké sú typické pre zadlžené (rozumej nenásytné) krajiny, ktorých názvy tvoria abreviačný motivant. Z dôvodu sémanticky podmienenej homofónie navyše skratka ani neodráža všetky zložky motivantu, ako ho uvádza citovaný zdroj – v skratke chýba buď zachytenie Írska (*Ireland*) alebo Talianska (*Italy*). Preto sa ku grafém *I* variantne priraďuje Írsko a Taliansko súčasne, alebo sa skratka objavuje v alternáciách: *PIIGS* (*Portugal, Italy, Ireland, Greece, Spain*), prípadne *PIIIGS* (tretie I označuje *Island – Iceland*), dokonca *PIIGGS* (*Portugal, Italy, Ireland, Greece, Great Britain, Spain*). Okrem týchto variantov existuje

[179] http://ekonomika.sme.sk/c/5371015/ktore-krajiny-su-ohrozene-je-otazne.html#ixzz1BW5iwk7c (24. 10. 2011).

ešte podoba s atribútom, ***Great*** *PIIGS*, na zachytenie Veľkej Británie (***Great*** *Britain*). Treba však poznamenať, že ani jeden z variantov už v sebe nemá takú komunikačnú silu, ako malo pôvodné iniciálové skratkové slovo *PIGS*.

Aby sa uvedené sémantické konotácie medzi skratkou *PIGS* a neskratkou *pigs* mohli rozvinúť, t. j. aby vznikla skratka, ktorá bude zámerne homofónna práve s konkrétnym apelatívom s istými sémami, muselo sa na začiatku vytvoriť také východiskové pomenovanie, taký abreviačný motivant, ktorý by bol vhodným podkladom pre vytvorenie homofónnej skratky. Na začiatku abreviačného procesu tu teda na jednej strane stojí abreviačný motivant, na druhej strane aj homofónna neskratka.

Podoba abreviačného motivantu sa prispôsobuje tak, aby pri jeho iniciálovej abreviácii vznikli grafémy, ktorých spojením vzniká sémanticky použiteľný materiál. Inými slovami, v abreviačnom motivante ide o taký výber a kombináciu lexém, ktorá je dobrým východiskom pre homofóniu abreviačného motivátu (výslednej skratky) nielen s akoukoľvek lexémou (prítomnosť výlučne paradigmatickej motivácie), ale so sémanticky vhodnou, asociovanou lexémou (prítomnosť sémantickej motivácie). Sémantické spojnice medzi denotátom skratky *PIGS* a denotátom homofónneho apelatíva *pigs* potvrdzujú jednak zapojenie sémantickej motivácie do tvorby skratky, jednak vplyv homofónneho apelatíva na podobu skratky i jej abreviačného motivantu.

Konotácie skratky vyvolané jej homofóniou s neskratkou nemusia byť vždy žiaduce a vítané; viaceré ekonomické periodiká a inštitúcie (Financial Times, Barclays Capital) sa vyhýbajú, resp. zakázali použitie týchto skratiek práve pre ich urážlivé konotácie.[180] To len dokazuje, že sémantická motivácia je pri tejto propriálnej skratke silná a jednoznačne identifikovateľná.

Spoluprácu totožného motivačného kvarteta (abreviačná, onymická, paradigmatická a sémantická motivácia) možno ilustrovať aj na ďalšom iniciálovom skratkovom slove z ekonomickej oblasti. Usporiadanie jednotlivých nezávislých propriálnych komponentov abreviačného motivantu skratky *BRIC* (*Brazil, Russia, India, China*), krajín s rovnakým stupňom ekonomického vývoja, bolo zámerne také, aby skratka *BRIC* vyvolávala asociácie na homofónnu anglickú lexému *brick* (tehla). Homofónna lexéma *bricks – tehly* pomenúva denotát, ktorý sa zvyčajne asociuje s budovaním, rastom, prosperitou, a krajiny, ktorých názvy tvoria abreviačný motivant majú prosperujúce, rastúce ekonomiky.

Skratka *BRIC* bola prvýkrát použitá v kontexte vety *Building Better Global Economic BRICs*, aby mohla konotovať pozitívnu a kontextovo logickú lexému *bricks – tehly*; v preklade potom „*Budujeme lepšie globálne ekonomické TEHLY*“.[181] Navyše, aj pri prvom použití skratky k nej autor pridal plurálovú morfému *-s,* ktorá umožnila naplniť jeho komunikačný zámer. V súčasnosti sa graféma *-s* v majuskulnej podobe používa ako súčasť skratky,

[180] Portugalský minister financií i viaceré španielske periodiká túto skratku označili za pejoratívnu a rasistickú. Porov. na http://en.wikipedia.org/wiki/PIGS_%28economics%29 (21. 7. 2013).

[181] Skratku vytvoril Jim O´Neill v roku 2001 v článku pod názvom *Building Better Global Economic BRICs*; porov. na http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf (21. 7. 2013).

čo je dôsledok pripojenia Južnej Afriky (*South Africa*) do tohto spoločenstva. Preto sa „*akronym 'the BRICs' mení na 'the BRICS'*“.[182]

Prienik spomínaných typov motivácie badať aj pri skratke *SALT* (*Strategic Arms Limitation Talks/Treaty – Rozhovory/dohoda o obmedzení strategických zbraní*).[183] Pri skratke *SALT* predpokladáme zámernú homofóniu s lexémou *salt* (angl.) – *soľ*; dohoda mala byť akousi soľou zeme, t. j. v prenesenom význame mala byť užitočným prostriedkom znižovania napätia medzi svetovými mocnosťami. Tento predpoklad potvrdzuje aj názov v poradí ďalšej dohody medzi USA a ZSSR v otázke obmedzenia strategických zbraní: išlo o dohodu *SORT* (*Strategic Offensive Reductions Treaty – Dohoda o znížení strategických útočných (zbraní)*). Homofónna neskratka, anglické verbum *sort out*, pritom znamená „*nájsť riešenie problému*“, čo predstavuje opäť sémanticky podmienenú abreviáciu.

Napokon, aj názov najnovšej dohody medzi spomínanými krajinami, *New START* (preklade *Nový ZAČIATOK*), je sémanticky motivovaný. Skratka *START* zastupuje motivant *Strategic Arms Reduction Treaty – Dohoda o obmedzení strategických zbraní.* Navyše, abreviačné motivanty skratiek *SALT, START* sú totožné, až na jeden sémanticky blízky, synonymný komponent: *limitation* – obmedzenie (*SALT*) a *reduction* – zníženie, obmedzenie (*START*). Keďže išlo o novú zmluvu (***New*** *START*), vznikol nový abreviačný motivant, no kľúčové sémantické a lexikálne komponenty museli zostať zachované (*Strategic Arms*); stále ide o obmedzenie strategických zbraní. Do oboch skratiek sa tieto komponenty dostali v rôznom rozsahu; v prvej skratke iba v podobe iniciál *S* a *A* (*SALT*), v druhej skratke už aj v poradí druhá graféma komponentu ***ST****rategic* (*START*). Motiváciou takéhoto postupu pri druhej skratke bolo opäť získanie abreviačného materiálu na výstavbu skratky homofónnej so sémanticky „vhodnou“ lexémou (*start*).

Aj pri ďalšom anglickom iniciálovom skratkovom slove, *WASP* (*White Anglo-Saxon Protestants – bieli anglosaskí protestanti*), vidno spoluprácu AM s onymickou, paradigmatickou a sémantickou motiváciou. Skratka *WASP* je neformálnym a často pohŕdavým označením pre uzavretú skupinu vyššej spoločenskej vrstvy bielych Američanov britského pôvodu a protestantského vierovyznania, ktorí disponujú väčšou spoločenskou a finančnou mocou.[184] Homofónna skratka *WASP* v sebe implicitne pomenúva aj ostrosť a agresívnosť britských kolonizátorov, tak ako abreviačne nemotivovaná lexéma *wasp* označuje v angličtine nepríjemný a otravný hmyz, osu. Aj preto na princípe metaforickej vonkajšej podobnosti došlo – podľa nášho názoru – k vytvoreniu práve takejto podoby skratky *WASP* a jej abreviačného motivantu.

V tejto súvislosti sa uvažuje o tzv. **obrátených akronymoch** (*reverse acronyms*), keď „*tvorcovia začnú s nejakým slovom, ktoré chcú ako svoj názov, napr. CORE, a od týchto štyroch písmen začínajú hľadať štyri slová, ktoré by súviseli s myšlienkou, s ktorou chcú byť*

[182] „*South Africa was officially admitted as a BRIC nation on December 24, 2010 after being invited by China and the other BRIC countries to join the group. The capital "S" in BRICS stands for South Africa*.“ Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/BRIC (21. 7. 2013).

[183] Skratku spomína aj P. Štekauer pri tendencii akronymu symbolizovať skrytý význam.

[184] O definícii fenoménu *WASP* porov. http://en.wikipedia.org/wiki/White_Anglo-Saxon_Protestant (24. 10. 2011).

spojení: CORE označuje *Congress of Racial Equality*)" (Stockwell – Minkova, 2001, s. 9; cit. podľa Szymanek, 2005, s. 435). Tieto skratky sa označujú aj ako **sloganové akronymy** (*slogan acronyms*), napr. *NOW* (*National Organisation of Women*), *PACE* (*Police and Criminal Evidence Act*) (Szymanek, 2005, s. 435). Terminologické označenie takýchto skratiek i spôsob ich tvorby naznačujú, že skratka tu plní funkciu skutočného motivantu, kým viacslovné pomenovanie je vlastne jej abreviačným motivátom. Podobného názoru je aj L. Bauer, keď konštatuje, že „*v niektorých prípadoch sa osobitne vyberie názov konkrétneho predmetu, ktorý by viedol k vzniku vhodného akronymu*", napr. *BASIC, WASP, FIST* (Bauer, 2002, s. 237).

Snaha o vytvorenie štruktúry, ktorá by bola homofónna s neskratkou, môže dospieť až tak ďaleko, že sa v skratke kombinujú prvky rôzneho pôvodu. L. Bauer (ibid.) uvádza príklad „akronymu" *KREEP* (homofónneho s lexémou *creep* – 1. „zakrádať sa", 2. „pätolízač"), v ktorom sa kombinuje chemická značka *K* (*potasium – kalium*) s iniciálami spojenia *rare earth elements, phosphate.* Kým kombináciou s jednoduchou iniciálou *P* (*potassium*) by vzniklo spojenie **PREEP*, zakomponovaním chemickej značky (ktorá má takisto abreviačný charakter) sa vytvorí vhodná a ľahko osvojiteľná kombinácia grafém *KREEP*, homofónna s neskratkou *creep*.

Zámernú sémanticky motivovanú externú homofóniu si všíma aj Plag (2002), keď konštatuje, že z marketingových dôvodov sa vytvárajú skratky (akronymy), zámerne homofónne s vhodným slovom, napr. *START, SALT* (Plag, 2002, s. 164). Komunikačným zámerom takejto stratégie je predpoklad, že pomenovanie denotátu ovplyvní vzťah komunikantov k tomuto fenoménu[185] (op. cit., s. 164 – 165).

Podľa niektorých autorov (Heney, 1998) je takáto zámerná homofónia ospravedlniteľná v prípadoch, ak sú oba členy homofónneho páru sémanticky blízke. Napr. iniciálové skratkové slovo *NEAR* (*Near Earth Asteroid Rendezvous – Stretnutie s asteroidom blízko Zeme*) je homofónne s lexémou *near* („blízko, blízky"), ktorá je sémanticky príbuzná abreviačnému motivantu.

Naproti tomu, ak sa význam neskratky, s ktorou je skratka homofónna, výrazne odlišuje od významu motivantu skratky, vtedy sú podľa P. J. Heneyho skratky „*smiešne*" a „*hlúpe*"[186] (ibid.). Napr. iniciálové skratkové slovo *TERRIERS* (*Tomographic Experiment using Radiative Recombinative Ionospheric EUV and Radio Sources*)[187] je homofónne s lexémou *terriers* (*teriéry*), ktorej význam nesúvisí so sémantikou motivantu, t. j. táto externá homofónia teda nie je sémanticky podmienená.

Je zrejmé, že pri zámerne homofónnej skratke sa, podobne ako pri zámernej intenčnej abreviačnej homografii, uplatňuje proces abreviačnej remotivácie (porov. kap. **14**). Autor skratky sa spätne vracia k motivantu a upravuje ho tak, aby jeho skratka spĺňala podmien-

[185] V orig. „*assumption underlying such a strategy is that the name used for a given phenomenon will influence the language user's concept of and attitude towards that phenomenon*".

[186] V orig. „*ridiculous and goofy*".

[187] V slov. preklade *Tomografický experiment používajúci žiariace rekombinované inosférické EUV (extrémne ultrafialové a rádiové zdroje*).

ku homofónie, a ak je to možné, aspoň do istej miery odrážala denotát. Abreviačný motivant sa však v záujme homofónie svojho motivátu môže stáť menej zrozumiteľným. P. J. Heney preto navrhuje takú abreviáciu, ktorá neprihliada na výslednú podobu skratky a jej predmetom je zrozumiteľný abreviačný motivant, napr. *Satellite and Ground-based Global Atmospheric Surveillance* (*Satelitný a pozemný globálny atmosférický dohľad*) → **SGGAS*. Pripúšťa však, že iniciálová skratka **SGGAS* by nebola taká „*romantická*" ako *TERRIERS* (ibid.). Z lingvistického hľadiska je totiž homofónna skratka (*TERRIERS*) ľahšie zapamätateľná ako, povedzme, iniciálová skratka (*SGGAS*), ktorá je viac-menej schematickým radením grafém/foném s príznakovou grafickou i fónickou štruktúrou.

Prienik abreviačnej, sémantickej, paradigmatickej a onymickej motivácie však nepozorujeme len pri anglických skratkách, homofónnych s neskratkami. Identické prekrytie týchto typov motivácie existuje aj pri skratkách slovenskej proveniencie. Okrem už spomínaného iniciálového skratkového slova *DAV* uvádzame niekoľko ďalších slovenských skratiek, pri ktorých sa vytvárajú sémantické spojnice s homofónnymi lexémami.

Názov divadelného ocenenia *DOSKY* vznikol z fundujúceho iniciálového skratkového slova **DOS* z abreviačného motivantu *Divadelná osobnosť sezóny*. Okrem spomínaných typov motivácií sa na vzniku pomenovania *DOSKY* podieľala prostredníctvom flektivizačného formantu aj slovotvorná motivácia.[188] Podoba *DOSKY* je homofónna (t. j. paradigmaticky motivovaná) s apelatívom *dosky*, ktoré vyvoláva asociácie (sémantická motivácia) na viacslovné pomenovanie *divadelné dosky*, resp. publicizmus *dosky, ktoré znamenajú svet (divadlo)* (SSSJ, 2006, s. 737). Obidve viacslovné lexémy sémanticky súvisia s denotátom abreviačného motivantu, a teda i skratky. Podoba skratky i jej abreviačného motivantu bola pri ich formovaní upravovaná tak, aby sa vytvárali asociácie na homofónnu lexému zo sémantického okruhu dramatického umenia, hoci sa vytvoril kolokačne i logicky atypický abreviačný motivant. Kolokačne prirodzenejšie radenie lexém v abreviačnom motivante by totiž bolo **Osobnosť divadelnej sezóny*, čo by však neprinieslo vhodný materiál (**ODS*) na ďalšie slovotvorné úpravy v prospech zámernej homofónie s lexémou *doska/dosky*.

Podobnú spoluprácu AM s onymickou, paradigmatickou a sémantickou motiváciou zaznamenávame aj pri propriálnej skratke *SPLN* (*Sanatórium pre liečbu neplodnosti*). Motiváciou pre vznik práve takejto podoby motivantu a skratky mohli byť asociácie na pozitívne konotovanú lexému *splniť (túžbu po dieťati)*, prípadne aj na lexému *spln.*

Rovnako aj podoba skratkového slova *UNAS* (*Únia autodopravcov Slovenska*) bola podľa nášho názoru upravovaná v prospech konotácií na domáci charakter členov tohto združenia. Takúto interpretáciu podporuje aj zámerné nezachytenie kvantity *Ú – únia*, ktorá sa v iných iniciálových skratkách zaznamenáva (napr. *VÚC – vyšší územný celok*; *ÚPN – Ústav pamäti národa*), ako aj využitie druhej grafémy prvého komponentu motivantu ***ÚN**ia.*

[188] Uvedomujeme si však, že flektivizačný formant tu neslúži len – ako obyčajne – na zapojenie skratky do deklinácie, ale primárne na dosiahnutie homofónie skratky a neskratky. Podoba *DOSKY* je štylisticky neutrálna, inými slovami, nie je to sekundárny, príznakový variant skratky **DOS*, ale primárna podoba pomenovania, ktorého slovotvorným základom je skratka.

Zámerná sémanticky motivovaná homofónia s neskratkou sa prejavuje aj pri iniciálovom skratkovom slove *ŠOK* (*Športová osobnosť Košíc*), hoci pri ňom sémantické asociácie na homofónne apelatívum nie sú také zreteľné. Objavujú sa až pri zapojení skratky do syntagiem, v ktorých sa skratka ponecháva nesklonná. Dôvodom je snaha eliminovať problematické napojenie relačných morfém k skratke, zdôrazniť abreviačný charakter pomenovania a odlíšiť skratku od homofónnej neskratky *šok*; napr. „*Košická športová akadémia na včerajšom zasadnutí rozhodla o mene absolútneho víťaza ŠOK 2010*; *ŠOK posledné vstupenky*!“.

SRTV* vz. *RTVS

To, ako sa sémantická motivácia zúčastňuje na abreviačnom procese i na procese koncipovania abreviačného motivantu, dokumentuje aj neproduktívnosť, resp. krátka existencia skratky *SRTV*. Sémantická motivácia je tak nepriamo prítomná pri iniciálovej skratke *RTVS* a jej motivante *Rozhlas a televízia Slovenska*. Skratka *SRTV* vznikla v úvodných fázach fúzie oboch inštitúcií z priebežného pomenovania novovytvorenej inštitúcie *Slovenský rozhlas a televízia*, no v komunikácii fungovala len istý čas: „*Sám sa na post šéfa SRTV neponúkam*.“; *SRTV: Odborná komisia sa už stretla, návrh zatiaľ nevidela (prvé detaily o novej inštitúcii)*; *Nová inštitúcia SRTV vznikne začiatkom budúceho roku*; *Krajcer už hľadá budovu pre SRTV*. Skratka sa však stala predmetom nežiaducej parodizácie v zdanlivo legitímnej podobe *SRAT*: „*SRAT sa neoplatí. Po prvé, nové vedenie SRTV (prezývanej SRAT) bude koaličné.; Sulíkove sľuby zrušiť koncesie a nezvyšovať dane boli mierne nepremyslené. Rovnako ako jeho výzva SRAT*...**“**

Preto sa neskôr, pravdepodobne aj v snahe vyhnúť sa práve takýmto nežiaducim konotáciám skratky a jej zneužitiu na paronymiu s vulgarizmom, uprednostnilo iné pomenovanie denotátu – *Rozhlas a televízia Slovenska* so skratkou *RTVS* (napr. „*Dočasné vedenie zlúčenej inštitúcie Rozhlas a televízia Slovenska (RTVS)*“). V komunikácii sa pre abreviačný motivant *Rozhlas a televízia Slovenska* objavoval ešte variant skratky *RTS* („*Sulík sa má do konca týždňa rozhodnúť, kto dočasne povedie RTS.*“), ktorý sa vytvoril možno aj pre abreviačnú homonymiu[189] skratky *RTVS* so skratkou abreviačného motivantu *Rozhlasová a televízna spoločnosť* (*RTVS*).[190]

Predchádzajúca analýza ukázala, že na vzniku niektorých propriálnych skratiek a ich abreviačných motivantov sa podieľa viacero druhov motivácie. Pri tvorbe východiskového propriálneho pomenovania sa môže prihliadať na podobu jeho skratky, takže sa k onymickej motivácii pripája aj abreviačná motivácia. Zároveň sa tvorcovia abreviačného motivantu (východiskového pomenovania) snažia usporiadať jeho komponenty tak, aby po abreviačnom procese bola skratka tohto motivantu homonymná, prípadne paronymná prinajmenšom s akoukoľvek abreviačne nemotivovanou lexémou (paradigmatická motivácia), prípadne so sémanticky vhodnou lexémou (sémantická motivácia).

[189] K termínu abreviačná homonymia porov. Ološtiak (2011, s. 246 – 247).

[190] Táto spoločnosť už pred vznikom *Rozhlasu a televízie Slovenska* fungovala ako vyberateľ úhrady za príjem oboch médií.

Cieľom sémanticky motivovanej zámernej externej homofónie je okrem iného vyhnúť sa hypertrofii zväčša iniciálových skratiek, ktoré vznikajú ako prosté rady grafém, sú ťažšie osvojiteľné a ich dekódovanie nie je vždy jednoduché. Skratky homofónne s neskratkami sú – ako dokazujú príklady – komunikačne perspektívnejšie práve vďaka konotačnej zložke, ktorú získavajú sémantickou asociáciou na homofónnu neskratku.

4.5 Záverom k spolupráci abreviačnej a sémantickej motivácie

Predchádzajúca kapitola sa venuje sémantickej motivácii v tradičnom chápaní, teda v otázke jej prítomnosti pri polysemizácii skratky. Keďže však abreviačná polysémia nie je frekventovaným javom (hoci sa predsa len objavuje), naša pozornosť sa sústredí na ďalšie javy, pri ktorých sémantická motivácia vystupuje do popredia. Podobne ako pri už spomenutých typoch lexikálnej motivácie (paradigmatická, fónická), aj pri sémantickej motivácii musíme skonštatovať jej osobitnú realizáciu v abreviačne motivovanej časti lexiky. Máme tu na mysli najmä zmeny systémového významu na význam uzuálny, ktoré sprevádza generalizácia významu. Najfrapantnejšie sa však účasť sémantickej motivácie demonštruje pri zámernej externej homofónii, ktorá stavia na sémantických konotáciách homofónnej neskratky. Aj preto analyzujeme tento paradigmatický vzťah práve v kapitole o sémantickej motivácii, keďže podľa nášho názoru je tu účasť sémantickej motivácie prinajmenšom rovnako dôležitá ako prítomnosť paradigmatickej motivácie.

Podkladom pre uplatnenie sémanticky motivovanej externej homofónie je jednak sekundárny charakter skratky a jej sémantická prepojenosť na abreviačný motivant, jednak fragmentárnosť skratky. Fragmentárna štruktúra umožňuje mechanickú tvorbu skratiek motivovanú nielen paradigmatickou podmienenosťou, ale aj sémantickými konotáciami. Skratky pre tieto svoje charakteristické špecifiká dokážu v rámci sémantickej motivácie napĺňať rôzne komunikačné zámery a prispievajú k sémantickému obohateniu lexiky aj bez zvyšovania počtu prvkov v lexike.

5 ABREVIAČNÁ A MORFOLOGICKÁ MOTIVÁCIA

Morfologická motivácia sa okrem iného „*prejavuje ako zmena slovného druhu bez zmeny fónickej a morfematickej formy*“ (Furdík, 2008, s. 45) a do jej okruhu sa radí aj oblasť konverzie slovných druhov. Prienik medzi morfologickou a abreviačnou motiváciou preto pozorujeme práve pri slovnodruhovej konverzii skratiek. Okrem toho, keďže väčšina skratiek je substantívneho charakteru, morfologická motivácia sa ich dotýka aj v kategórii menného rodu a čísla. Preto sa v tejto kapitole zameriame aj na rodovú diskrepanciu medzi skratkou a jej abreviačným motivantom (kap. **5.2**) a na tvorbu plurálových podôb skratiek (kap. **5.3**).

5.1 Slovnodruhová príslušnosť skratiek a ich konverzia

Abreviácia sa od ostatných druhov tvorby pomenovaní odlišuje „*nezávislostí na slovnědruhové příslušnosti* (Hrbáček, 1979, s. 94). Kým medzi grafickými skratkami je variantnosť slovnodruhovej príslušnosti väčšia, a to v priamej úmere k slovnodruhovej variantnosti ich abreviačných motivantov, graficko-fónické skratky sa poväčšine zaraďujú k substantívam, čím reflektujú skutočnosť, že ich AMn, resp. nadradená lexéma v motivujúcej syntagme, je zvyčajne substantívnej povahy: *poštové smerovacie* ***číslo*** → *PSČ*; *United Nations Educational, Scientific and Cultural* ***Organization*** → *UNESCO*; *fyzika* → *fyza*. Avšak aj keď skratky vznikajú z takých syntagiem, kde substantívum nie je nadradeným členom syntagmy, prípadne sa v nej vôbec nevyskytuje, skratka sa predsa len zaradí k substantívam, keďže pomenúva denotáty substantívnej povahy: *Horko ťažko postavené* → *HOŤAPO*; *Furt ožratý, furt opitý* → *FOFO*. Len zriedka majú graficko-fónické skratky iný ako substantívny charakter – ide najmä o skratky adjektív (*long-playing* → *LP*), adverbií (*len tak-tak* → *LTT*; *as soon as possible* → *ASAP*) a vetných syntagiem (*JPP – Jedna pani povedala*).

Aj napriek tejto takpovediac genetickej absencii nesubstantívnych skratiek sa však v slovenčine objavujú adjektívne skratky, ktoré vznikajú slovnodruhovou konverziou zo substantívnych skratiek. Slovnodruhová konverzia sa vyskytuje vtedy, keď sa primárne substantívna skratka použije v syntaktickej funkcii zhodného prívlastku a nahradí tam adjektívum alebo adjektiválium (*PR manažér*, *CD prehrávač, VŠ vzdelanie, demo ukážka, hifi štúdio, info box*), ktoré môžu (*vysokoškolský*, *cédečkový, informačný*) alebo nemusia existovať v neabreviačnej podobe (*PR, hifi*). Konverzia skratky zo substantívnej na adjektívnu v atributívnych syntagmách alebo abreviačných viacslovných pomenovaniach so sebou prináša kondenziu prejavu; porov. napr. opisnú atributívnu syntagmu *špecialista na IT* vz. viacslovné pomenovanie *IT špecialista.*[191]

Slovenská lexikografia však takéto atributívne syntagmy so skratkou hodnotí odlišne, a to v závislosti od typu skratky: **iniciálové skratky** v pozícii anteponovaného atribútu (*EKG vyšetrenie*, *CD prehrávač, IT špecialista*) sa lexikograficky zachytávajú v rámci jedného

[191] Najvyššou mierou kondenzácie prejavu sa vyznačuje zrejme derivát zo skratky *IT*, *ajtíčkar.*

hesla ako jeden z významov **polysémickej substantívnej** skratky, a to „*vo funkcii prívlastku, vzťahujúci sa na/týkajúci sa/súvisiaci s...*“ príslušnou skratkou (SSSJ, 2006, 2011).[192] Slovnodruhová homonymia iniciálových skratiek sa zachytáva iba v tom prípade, ak ide o skratky s odlišným významom, teda z odlišných abreviačných motivantov: *HD*[1] (hardisk; „pevný disk“) vz. *HD*[2] (*high definition*) „*vo funkcii prívlastku... formát vysielania, prenosu a spracovania obrazového signálu s výrazne vyšším rozlíšením, ako poskytuje štandardný formát: záujem o HD televízory, obraz v HD kvalite*)“ (SSSJ, 2011, s. 60).

Na rozdiel od iniciálových skratiek sa ostatné druhy skratiek v tejto syntaktickej funkcii spracúvajú ako **slovnodruhové homonymá**. Napr. **skratkové slovo** *hi-fi/hifi*[1] sa zachytáva v samostatnom hesle ako „*medzinárodné označenie elektroakustických zariadení s maximálne vernou reprodukciou zvuku (hudby) al. určených na takúto reprodukciu*“. V osobitnom hesle sa navyše ako slovnodruhové homonymum zachytáva *hi-fi/hifi*[2] ako „*neskl. príd. hovor.*“, napr. v spojeniach ako *hifi nahrávka*, *hifi štúdio.*

Podobne sa spracúva aj **skrátené slovo** *info* (SSSJ, 2011, s. 362):

1. *info-* – **prefixoid** v zložených slovách, s významom „informácia, informačný“, napr. *infoblok, infolinka*;

2. *info*[1] – hovorové nesklonné **substantívum** – neutrum s významom „správa alebo správy... informácia, informácie“ (napr. *bližšie info, získal som pár užitočných info*);

3. *info*[2] – slovnodruhové homonymum, nesklonné **adjektívum** so sémantikou „vzťahujúci sa na informáciu, obsahujúci, poskytujúci informácie... informačný“ (napr. *info centrum, info noviny, info box*).

Vo vzťahu k odlišnému hodnoteniu skratiek vo funkcii anteponovaného atribútu možno predpokladať, že autori SLOVNÍKA pri spracovaní hesiel zohľadňovali rozdiely v otázke lexikálneho štatútu uvedených typov skratiek. Iniciálové skratky sa považujú za nelexikálne skratky so špecifickou grafickou (iniciály) a fónickou realizáciou (slabičná výslovnosť, umiestnenie prízvuku, rázu); skrátené a skratkové slová sa naproti tomu radia k lexikálnym skratkám (Hrbáček, 1979, s. 51 – 59).

Na rozdiel od slovenčiny česká lexikografia pristupuje k všetkým skratkám v pozícii anteponovaného atribútu jednotne (Martincová et al., 2004). Typologicky odlišné skratky vo funkcii anteponovaného atribútu považuje za **adjektívum** a uvádza ich ako **samostatné lexémy** popri homonymných skratkách so štatútom substantíva; porov. napr. hodnotenie skratiek *GMO, GSM, IT* v atributívnych pozíciách zhodne ako „*zkr. neskl.* ***příd.***“ (ibid.). Súčasne sa hovorí o „*užití zkratek v přívlastkové pozici, v níž se přehodnocují v nesklonná přídavná jména*“ (Kochová, 2005, s. 245), resp. o tzv. slovosledovej adjektivizácii (Daneš, 1985, s. 180; cit. podľa Kochová, ibid.).

Takáto adjektivizácia sa prejavuje aj v lexikografickom zachytení skratky v adjektívnom význame: *sci-fi* (*science fiction)* – „***vedeckofantastická*** *(tvorba)*“ (Tušer, 1996, s. 129; porov. aj SLOVNÍK ZKRATEK, 1994, s. 186). Lexikografia tak rešpektuje fakt, že skratka má často platnosť adjektívneho atribútu a smeruje od pôvodného pomenovania nositeľa príznaku (*vedecká fantastika/fikcia/beletria*) k pomenovaniu príznaku (*vedecko-fantastický / fiktív-*

[192] Porov. napr. spracovanie hesiel skratiek *CD, EKG, IT, ITIC*, atď.

ny). Skratkové slovo *sci-fi*[193] je vo výrazoch typu *sci-fi literatúra* v atributívnej funkcii a „*v adjektívnom význame*“ (Odaloš, 1990, s. 63), teda ako skratka adjektívneho kompozita *vedecko-fantastický.*

V súvislosti s konverziou substantívnych skratiek na ich adjektívne pendanty a lexikografickým spracovaním skráteného slova *info* treba ešte krátko spomenúť použitie skratiek ako komponentov kompozít (*infotabuľa*, *hifisúprava*). P. Mitter na margo kompozít so spomínanými komponentmi píše: „*Je nemožné rozhodnout, zda např. kompozita s komponenty* auto-, elektro-, foto-, porno-, bio-, audio-, stereo-, video- *aj. jsou výsledkem spojení tohoto komponentu s komponentem druhým či zda výsledné syntetické pojmenování je juxtapozitum, ktoré vzniklo spojením substantiva (přip. adjektiva), např.* auto, foto, porno, bio, audio *atd. s dalším slovem výchozího syntagmatu.*“ (Mitter, 2003, s. 58). P. Mitter teda pripúšťa, že kompozitum mohlo vzniknúť nielen prostredníctvom „prefabrikovaných“ komponentov/prefixoidov, ale jeho základom mohla byť skratka substantívnej alebo adjektívnej povahy.

Bližší pohľad na viacslovné pomenovania, resp. voľné atributívne syntagmy v hesle nesklonného adjektíva *info*^{2}, naozaj potvrdzuje ich podobnosť s niektorými kompozitami uvádzanými v SLOVNÍKU v podobe samostatných hesiel: *infocentrum* vz. *info centrum*; *infobox* vz. *info box* (SSSJ, 2011). Tu preto vystupuje do popredia otázka „variantnosti“ zápisu významovo identických lexém typu *infocentrum* vz. *info centrum.*[194] Slovenská derivatológia rozlišuje na základe syntetickej a analytickej formy zápisu medzi kompozitom (*infocentrum*) a viacslovným pomenovaním (*info centrum*)[195]; naproti tomu podľa španielskej či anglickej koncepcie o štatúte kompozita formálna stránka lexémy (písanie dovedna či osobitne) nerozhoduje.[196]

Z uvedeného vyplýva, že pri adjektívnej skratke *info*^{2} možno uvažovať o viacerých možnostiach vzniku (porov. aj Gavurová, 2013(a)):

1) adjektivizácii substantívnej skratky *info*^{1}, ktorá vznikla skrátením substantíva *informácia/informácie*: Takúto postupnosť naznačuje aj lexikografické spracovanie hesiel *hifi*^{1} a *hifi*^{2} (SSSJ, 2011, s. 80). O skratke *hifi* nemožno uvažovať primárne ako o komponente kompozita, pretože *hifi* je diachrónne skratkou, konkrétne skratkovým slovom (z AMn *high fidelity*), a až sekundárne sa začalo používať v atributívnych syntagmách (*hifi nahrávka*), viacslovných pomenovaniach (*hifi veža*) i kompozitách (*hifiveža, hifisúprava, hificentrum*). Práve existencia skratiek typu *hifi* použitých až sekundárne v atributívnej funkcii

[193] V terminológii P. Odaloša *slabičné akronymum*.

[194] Výskyt v Slovenskom národnom korpuse (ďalej SNK), podkorpus prim-6.0-public-all: *infocentrum* – 789-krát, *info centrum* – 65-krát.

[195] Napr. M. Ološtiak hodnotí skratku *Rh* ako komponent viacslovného pomenovania, ak sa píše osobitne (*Rh faktor*), a ako komponent kompozita, ak ju píšeme dovedna, resp. cez spojovník *Rh-faktor* (porov. Ološtiak, 2011, s. 254). Autorom uvádzané frekvenčné údaje ukazujú, že v SNK je frekventovanejšie viacslovné pomenovanie *Rh faktor* (111-krát) ako kompozitum *Rh-faktor* (28-krát).

[196] Rovnako sa za kompozitá považujú anglické lexémy *language teacher* (učiteľ jazyka), *school garden* (školská záhrada) (Štekauer, 2000, s. 102); uvedené lexémy by sa vzhľadom na ich formálnu rozčlenenosť hodnotili v slovenčine ako viacslovné pomenovania.

a vo funkcii komponentu kompozita by hovorila v prospech primárnej abreviačnej autonómnosti lexém ako *info*, teda nezávisle na komponente kompozita *info*-.[197]

Ak teda prijmeme možnosť slovnodruhovej konverzie skratiek *info*[1], *hifi*[1] so substantívnou platnosťou na adjektíva *info*[2], *hifi*[2], treba poznamenať, že nejde o celkom novú tendenciu; J. Hrbáček už koncom 70. rokov 20. storočia poznamenáva, že „*slovnědruhové amorfnosti zkratek se v běžném vyjadřování využívá i tak, že se zkratek neadjektivních použije v adjektivní funkci tím, že se kladou před substantiva jako jejich přívlastky*: „*vvn vedení*“ (vvn = velmi vysoké napětí), „*česká barevná sci-fi komedie*“ (*sci-fi = science fiction*), „*LP deska*“ (*LP = long play*), „*hifi klub*“ (*hifi//hi-fi = high fidelity*)“ (Hrbáček, 1979, s. 94).[198]

Rovnako aj M. Ološtiak konštatuje, že v pozícii atribútu „*anteponované skratky s primárne substantívnou slovnodruhovou platnosťou sa prehodnocujú na adjektíva*“, napr. *SMS správa, CD prehrávač, DVD napaľovačka, PPP projekt* (Ološtiak, 2011, s. 254). Obidva citované výroky dokazujú, že takto sa správajú viaceré druhy skratiek, iniciálové skratky (*LP, PPP, CD*) i skratkové slová (*sci-fi, hi-fi*).

2) Druhou možnosťou vzniku adjektívnej skratky *info*[2] je lexikalizácia komponentu *info*- s adjektívnym významom na *info*[2] (*informačný* → *info*- → *info*[2]), pričom by sme mohli uvažovať o pohybe od kompozít (*infonoviny*) k atributívnym syntagmám (*info noviny*) a viacslovným pomenovaniam (*info box*). Nazdávame sa, že analytické syntagmy komunikantom poskytujú väčšie kombinačné možnosti a vo viacerých prípadoch nepôsobia tak príznakovo ako syntetický spôsob zápisu v kompozite (porov. *info noviny* vz. *infonoviny*). Použitím skrátených (*info*) či skratkových slov (*hifi*) ako samostatných adjektívnych lexém sa okrem iného vytvárajú predpoklady pre vznik abreviačných viacslovných pomenovaní[199] a voľných syntagiem (*info box*, *info tabuľa*; *hifi súprava*, *hifi nahrávka*), ktoré sú veľmi frekventované práve v kombinácii s iniciálovou abreviáciou (*GPS navigácia*, *IT špecialista*, *LCD televízor*, *HD kvalita* atď.).

Vo vzťahu k češtine je však pri opozícii kompozitum vz. viacslovné pomenovanie P. Mitter opačného názoru; podľa neho je pohyb od viacslovného pomenovania/atributívnej syntagmy ku kompozitu: „*Kompozita představují pro češtinu výhodnější pojmenování než slovní spojení, neboť lze od nich snáze tvořit deriváty a v rámci větné struktury jsou tedy flexibilnější než právě slovní spojení*“ (Mitter, 2005, s. 31). Preto niektoré prevzaté nesklonné adjektíva, ktoré vytvárajú slovné spojenia (napr. *etno náušnice, info cesta*), „*již mohou více či méně směřovat ke spojování se s druhým slovem v původním syntagmatu, dochází tak k vytváření syntetických forem pojmenování, např.* etnohudba“ (op. cit., s. 41 – 42). Aj keď súhlasíme s Mitterovým názorom, že syntetický tvar zaručuje lexéme vyššiu motivačnú potenciu, predsa sa nazdávame, že existuje aj opačná tendencia, ktorá slovo-

[197] Treba však zároveň dodať, že skratkové slovo *hifi* a skrátené slovo *info* sú z pohľadu abreviačnej typológie odlišné.

[198] Všetky Hrbáčkom uvádzané skratky sú typologicky odlišné ako skrátené slovo *info,* preto priamo nepotvrdzujú jeho konverzívnosť.

[199] T. j. viacslovných pomenovaní s abreviačne motivovanými prvkami (porov. kap. **7.4.2**).

tvornú výhodu potenciálnych kompozít „vyvažuje“ kombinačnou variabilitou viacslovných pomenovaní.

Komunikačným využitím nesklonných skratiek vo funkcii atribútu sa navyše potvrdzuje predpoklad, že „*slovnodruhová polyfunkčnosť prevzatých autosémantík sa vzhľadom na morfologický (flektívny) typ slovenčiny viaže len na nesklonné jednotky. Napríklad pod vplyvom existencie morfologickej motivovanosti (konverzívnosti) v angličtine sa aj v slovenčine... prehodnocujú substantíva na adjektíva či adjektíva na adverbiá*“ (Ološtiak, 2011, s. 88).

Proces slovnodruhovej konverzie je vo východiskovej angličtine relatívne frekventovaný, a to nielen na osi substantívum – adjektívum, porov. napr. *OTC* (*Over the counter*) → *OTC medicine, OTC drugs*[200]. Angličtina má totiž ako analytický typ jazyka oveľa väčšie možnosti slovnodruhovej konverzie. Napr. anglická skratka *AWOL/awol* (**adj**.) (*Absent without Leave – neprítomný bez povolenia*)[201] → substantívum *AWOL* (**subst**.) (*„ten, kto je neprítomný bez povolenia*“)[202]. Podobne skratka *OK*[203] sa okrem primárnej adjektívnej a adverbiálnej funkcie[204] používa aj ako substantívum (*We´ve got the **OK** from the council at last. – Konečne máme od výboru **súhlas**.*) a verbum (*the Commission refused **to O.K.** a merger between Scania and Volvo trucks on antitrust grounds.; Senate Defeats Motion **OKing** Vote on Bill Allowing Abortions at Military Hospitals*).[205]

Uvedené príklady potvrdzujú, že ak v angličtine dôjde k posunu skratky z kategórie substantíva do kategórie slovies, „*je vysoko pravdepodobné, že sa spolu s ňou začnú používať aj slovesné subkategoriálne prípony („ing“, „ed“, „s“)*“ (Lančarič, 2008a, s. 49), napr. *ID → to ID* (*identify*) → *ID'ed, ID-ing*;[206] *OD* (*overdose – predávkovanie*) → *to OD* (overdose – predávkovať sa) → *OD'd*, napr. *Then I **OD'd** in Denver* (*Potom som sa predávkoval v Denveri*); ***OD** on coffee and you won't be able to sleep tonight* (*Keď sa predávkuješ kávou, nebudeš vedieť večer zaspať*).[207]

Slovnodruhové konverzie na iné slovné druhy ako na adjektíva však v slovenčine nie sú – vzhľadom na jej slovotvorné možnosti a typologickú charakteristiku – frekventované. Objavujú sa len sporadicky, a je symptomatické, že ide o prevzaté skratky; porov. napr.

[200] Obe spojenia možno preložiť ako lieky na voľný predaj.

[201] Iniciálové skratkové slovo *AWOL* bolo prvýkrát použité v Americkej občianskej vojne; keď dezertérov chytili, museli nosiť na sebe tento nápis. Splývavou výslovnosťou sa skratka začala vyslovovať údajne až počas 2. sv. vojny (Oliver, 2005, s. 42).

[202] V angl. „one who is *absent without leave“* (porov. THE AMERICAN HERITAGE DICTIONARY OF THE ENGLISH LANGUAGE).

[203] Skratka *OK* podľa niektorých zdrojov vznikla z nesprávneho zápisu syntagmy *All correct* (*oll korekt*).

[204] Napr. *I think I did **OK** in the exam.* (Podľa mňa sa mi na skúške darilo).

[205] V preklade: *Na začiatku roku 2000 komisia odmietla **odsúhlasiť** spojenie medzi Scaniou a Volvom z protimonopolných dôvodov.; Senát zmaril kroky, ktoré by **odobrili** hlasovanie o návrhu povoliť interupcie vo vojenských nemocniciach*.

[206] Tieto gramatické morfémy sa často pripájajú cez spojovník/apostrof, aby sa zvýraznil abreviačný charakter slovotvorného základu (*„The bouncer ID'ed everyone who looked younger than 30.*“).

[207] Pri skratke *OD* v platnosti slovesa možno v teoretickej rovine uvažovať okrem abreviačnej konverzie aj o skrátení slovesa *overdose – OD*.

abreviačnú konverziu substantívnej skratky na adverbium: ***k. o.***[1] (subst. *uštedriť k. o., poriadne k. o*.) a ***k. o.***[2] (*zvíťaziť k. o*. – „poraziť súpera v boxe rozhodujúcim úderom, knock-autom“) (SSSJ, 2011, s. 624). Zriedkavý prípad opačnej konverzie, od adjektívnej k substantívnej skratke, pozorujeme napr. pri skratke *LP* (*long-playing*), ktorá má primárne adjektívny význam (*LP platňa*), ale používa sa aj so substantívnou platnosťou, napr. *nahrať na LP*, *prehrávať LP.* V niektorých prípadoch nie je jasný smer konverzie, napr. *PN* (*práceneschopnosť*) ↔ *PN* (*práceneschopný*).

V slovenčine sa skratka s platnosťou slovesa vyskytuje len v podobe derivátov od štylisticky príznakovej podoby skratky (*SMS* → *esemeska* → *esemeskovať*) alebo priamo od prevzatého iniciálového skratkového slova v sociovarietách slovenčiny; porov. deriváty od prevzatých skratiek: *ROFL* → *ROFLovat*, *roflovat; LOL* → *lolovať*[208].

Ako z uvedených príkladov vidno, skratky pre substantívum a adjektívum sú zvyčajne totožné, slovnodruhovo homonymné. Len zriedka sa vyskytujú popri substantívnej skratke aj jej adjektívne varianty, napr. ***GMO*** (*geneticky modifikovaný organizmus*) (**s**.) – *bezpečnosť GMO*; *obchod s GMO*; *všetky GMO nie sú bezpečné*; vz. ***GM*** (*geneticky modifikovaný*) (**adj**.) – *GM potraviny, GM prísady, GM plodiny, GM jedlo, GM paradajky, GM zemiaky*[209]. Podobne sa správa dvojica skratiek *USA* a *U.S.*; skratka *U.S.* sa môže používať len ako adjektívum (tzv. „modifier“), napr. *U.S. policy on immigration*; kým skratka *USA* ako substantívum (*He left ~~U.S.~~ U.S.A.*).[210]

5.2 Skratka a gramatická kategória menného rodu

Prienik abreviačnej a morfologickej motivácie sa ukazuje aj oblasti rodovej príslušnosti skratky a pri deklinácii skratiek. Ako sme už spomenuli (porov. kap. **5.1**), keďže motivantmi väčšiny skratiek sú substantíva a viacslovné pomenovania s nadradeným členom substantívom, väčšina graficko-fónických skratiek patrí slovnodruhovo k substantívam. Slovnodruhový štatút substantíva predurčuje, že pri skratke je v slovenčine o. i. relevantná gramatická kategória menného rodu ako jedna zo základných gramatických kategórií substantív. Táto kategória sa stáva pri skratke problematickou predovšetkým vo vzťahu k rodovej príslušnosti (nadradeného substantíva) abreviačného motivantu.[211] Pozrieme sa preto na transformáciu tejto kategórie pri jednotlivých druhoch skratiek.

---

[208] *LOL* (*Laughing out loud. – Nahlas sa smejem.*) a *ROFL* (*Rolling on the floor laughing. – Od smiechu sa váľam po zemi.*).

[209] V češtine sa skratka *GMO* používa v substantívnej i adjektívnej platnosti: *GMO* skr. neskl. **m**. geneticky modifikovaný organizmus; *GMO* – skr. neskl. príd. *„jsoucí geneticky modifikovaným organizmem (GMO); obsahující geneticky modifikovaný organizmus (GMO)“ GMO plodiny, GMO produkty* (Martincová, 2004, s. 139).

[210] Porov. na http://grammar.ccc.commnet.edu/grammar/abbreviations.htm.

[211] Podľa A. Sopiru *„oslabenie štruktúrnej úlohy základného komponentu vedie v ruštine i slovenčine k prehodnoteniu rodovej príslušnosti lexikálnej jednotky“* (Sopira, 1976, s. 511); *PKO* (s.) – *Park* (m.) *kultúry a oddychu.*

5.2.1 Rodová príslušnosť iniciálových skratiek

Osobitné miesto z hľadiska rodovej príslušnosti majú iniciálové skratky. Podľa J. Hrbáčka iniciálová skratka nie je lexémou, nemá menný rod, a preto sa treba riadiť rodom nadradeného substantíva abreviačného motivantu (Hrbáček, 1979, s. 80)[212]. Autor však potvrdzuje aj naše pozorovania, keď konštatuje rozkolísanosť pri určovaní gramatickej kategórie menného rodu iniciálových skratiek. V komunikačnej praxi sa totiž často vyskytujú prípady zaraďovania iniciálových skratiek k inému rodu, ako má ich motivant. To podľa nášho názoru do istej miery dokazuje, že iniciálová skratka si ako legitímna a samostatná lexéma vytvára vlastný rod, bez ohľadu na rod jej abreviačného motivantu či jeho nadradeného substantíva. Iniciálové skratky majú výraznú tendenciu radiť sa k neutrám, čo je výsledok vplyvu viacerých faktorov.

1. Za rozhodujúci faktor zaraďovania iniciálových skratiek k neutrám považujeme fakt, že názvy grafém i samotné grafémy pri slabičnej i hláskovej výslovnosti iniciálových skratiek sú rodovo neutrálne – to *bə* i *bé,* to *zet* i *zə.* Preto aj keď je AMn skratky rodovo odlišný (maskulínum alebo feminínum), iniciálová skratka sa vníma ako neutrum, napr. ten *Hrubý domáci produkt* (m.) → to *HDP* (n.) (*nízke HDP dosiahlo*); tá *Daň* (f.) *z pridanej hodnoty* → to *DPH* (n.). Samozrejme, skratka môže preberať menný rod svojho motivantu, a ako dokumentujú príklady, môže ísť aj o skratku, ktorá sa používa aj v inom rode: *Daň* (f.) *z pridanej hodnoty → DPH* (f.) (*Legislatívne je DPH upravená*; *DPH platnú*; *takáto vysoká DPH*); *HDP* (m.) → *Hrubý domáci produkt* (m.) (*HDP vzrástol*; *HDP klesol*) (porov. aj SSSJ, 2011, s. 60).

Ak abreviačný motivant, resp. jeho nadradená lexéma, patrí k neutrám, teda medzi rodom motivantu a rodom skratky je zhoda, určenie rodovej príslušnosti skratky k neutrám je jednoznačné a variantnosť sa neobjavuje, napr. to *Hnutie* (neutr.) *za demokratické Slovensko* → to *HZDS* (neutr.).

Na podklade výslovnosti sa k neutrám radia aj lexémy, ktoré vznikli lexikalizáciou výslovnosti skratiek (porov. kap. **3.4**). V novej koncepcii deklinácie slovenských substantív sa práve skratky typu „*emdéžét*[213], *eštébé*, *emenve*, *eróhá*, *esenbé*“ radia k neutrám-indeklinábiliám (Sokolová, 2007, s. 72), keďže do rovnakej rodovej kategórie patrí aj výslovnosť grafém (*á*, *bé, chá, fí*). Navyše aj pre skratky platí, že „*pri neutrách sú indeklinábiliá najčastejšie zo všetkých makroskupín... Nesklonnosť je podmienená netypickým zakončením (zakončenie -e, -é...*)“ (op. cit., s. 71). Jediná skratka, ktorá sa uvádza medzi príkladmi na neutrá **skloňované** podľa vzoru mesto, je skratka *MS* (op. cit., s. 286). Okrem toho pri vzore žena sa poznamenáva, že z nich boli vynechané frekventované skratky, čo by naznačovalo, že skratky *Sk*, *SR*, *ČR*, *SNS*, *NHL*, *TV*, *SMK*, *SOP*, *UK*, *Sk*, *min*., *hod*., ktoré tam autorka spomína, sa považujú za feminína skloňované podľa vzoru žena (op. cit., s. 226).

[212] Tendencia riadiť sa pri skratke menným rodom základnej lexémy jej AMn je prítomná aj v ruštine (Molnárová, 2006, s. 73), napr. *ОНТИ* [онти] (*Отдел научно-технической информации*), ktorej príslušnosť k maskulínam sa určuje podľa základného slova motivantu *отдел*.

[213] Upozorňujeme na netypickú vokalickú dĺžku v slabike *žét* lexémy „*emdéžet*“.

2. Na neutrálnosti iniciálovej skratky sa spolupodieľa aj faktor „*bezpříznakovosti neutrální rodové kategorie*“ (Hrbáček, 1979, s. 80). Navyše, do úvahy treba brať aj oslabenie až stratu abreviačnej motivácie, teda „*ne vždy plně uvědomovaný vztah zkratky k neskrácenému souslovnému pojmenování*.“ (ibid.). Porov. napr. neuvedenie abreviačného motivantu pri skratke *ČKD* „*ČKD – závod ČKD Blansko*“ (Gajdošová, 2009, s. 16),[214] ktoré vedie k zaradeniu skratky k neutrám *ČKD* (n.), hoci motivant je feminínum *Českomoravská* (**f**.) *Kolben – Daněk.*

3. Väčšiu tendenciu zaradiť sa k neutrám majú aj tie skratky, ktorých abreviačné motivanty **neobsahujú** nadradené substantívum, podľa ktorého by bolo možné určiť menný rod skratky, a samotná skratka funguje ako substantívum, napr. *JPP – jedna pani povedala* (predikatívna syntagma) → *väčšinou to zostávalo v rovine JPP*, *domnienkami typu JPP*.[215] Sporadicky sa iniciálová skratka radí aj k iným slovným druhom, a to v nadväznosti na slovnodruhový charakter svojho AMn, napr. *len tak-tak* (adverbiálna syntagma) → *LTT* (adv.) (*na hodiny chodím LTT načas*; *mám všetky skúšky, aj keď LTT*).

Niekedy býva odlišnosť v rode sprevádzaná aj odlišnosťou v čísle: *Závody* (**m**., **pl**.) *ťažkého strojárstva* → *ZŤS* (**n**., **sg**.); analogicky to, samozrejme, platí aj pri prevzatých skratkách, napr. *Rapid Reaction Forces* (**neživ**., **pl**.) → *RRF* (**neutr**., **sg**.) → *Sily* (**fem**., **pl**.) *rýchleho nasadenia.*

Pri prevzatých iniciálových skratkách o rodovej odlišnosti neuvažujeme, lebo komunikanti nemusia pôvodný motivant poznať, prípadne je kategória rodu pri väčšine motivantov prevzatých skratiek irelevantná.[216] O rodovej odlišnosti môžeme hovoriť vo vzťahu prevzatých iniciálových skratiek k slovenským ekvivalentom ich motivantov, ktorých rodovú príslušnosť možno určiť jednoznačne. Pri prevzatých iniciálových skratkách sa vtedy odporúča riadiť rodom nadradeného substantíva domáceho ekvivalentu motivantu (Hrbáček, 1979, s. 80): porov. *BBC* (*British Broadcasting Corporation*) – „*britská štátna rozhlasová a televízna spoločnosť*“ (Slovník cudzích slov, 2005), v ktorom nadradené substantívum *spoločnosť* (f.) predurčuje zaradenie skratky k feminínam: *slávna BBC*; *BBC odvysielala*. Aj tu však priradenie menného rodu skratky nemusí rešpektovať rodovú príslušnosť slovenského ekvivalentu AMn: *RRP* (*Rapid Reinforcement Plan*) → *Plán* (mask.) *rýchleho prísunu síl* → *RRP* (neutr.).

Problematické je určenie rodovej príslušnosti prevzatých iniciálových skratiek najmä pri kontextovej elipse (*Dnešnú Lampu o odstúpení pápeža odvysielajú v HD*; *Verejnoprávna televízia si tak na svoje konto pripíše ďalšie prvenstvo v HD*), čo niekedy môže viesť až k percepčnej pauze (*STV mala ako prvá v HD kanál dočasne vysielaný na satelite*). Táto rodová (a niekedy i slovnodruhová) amorfnosť skratiek sa potom eliminuje použitím tau-

[214] Pri skratke *ČKD* v zozname skratiek a ich motivantov sa neuvádza AMn (*Českomoravská Kolben-Daněk*), iba všeobecná charakteristika „*závod ČKD Blansko*“ (Gajdošová, 2009, s. 16).

[215] V syntagme *Jedna pani povedala* je substantívum *pani* len formálne nadradeným členom; tak ako v iných predikáciách je skutočným centrom sloveso.

[216] Napr. angličtina pozná odlíšenie na feminína a maskulína iba pri životných substantívach. Pri neživotných substantívach gramatická kategória menného rodu nie je relevantná. Nadradené substantíva motivantov anglických skratiek sú zväčša neživotné substantíva.

tologickej abreviačnej syntagmy[217] (*Lampa bude prvý slovenský live program zo štúdia v **HD rozlíšení***).

Napokon treba pripomenúť, že niektoré jazyky dokážu menný rod vyjadriť pri iniciálovej skratke prostredníctvom člena a sufixu, napr. francúzske *P.D.G*. (*président-directeur général* – generálny riaditeľ) → *un pédégé* → *une pédégère* („generálna riaditeľka“); porov. aj anglické: *MP* (*Member of Parliament*) → *MP-ess* (Lančarič, 2008a, s. 50).

5.2.2 Rodová príslušnosť iniciálových skratkových slov

Iniciálové skratkové slová sa správajú ako abreviačne nemotivované lexémy prinajmenšom v hovorenej podobe; v písomnej podobe sú totiž príznakové majuskulnou formou. Ukazovateľom rodovej príslušnosti uvedených druhov skratiek sa tak relatívne jednoznačne stávajú ich koncové grafémy, ktoré plnia rovnakú funkciu ako derivačné, prípadne relačné morfémy abreviačne nemotivovaných lexém. Na menný rod (nadradeného substantíva) motivantu sa preto pri iniciálových skratkových slovách prihliada zriedka: *Združenie* (n.) *miest a obcí Slovenska* → *ZMOS* (m.), *Slovenská agentúra* (f.) *cestovného ruchu* → *SATUR* (m.), *Stredoeurópska zóna* (f.) *voľného obchodu* → *SEZVO* (n.); *Mužstvo* (n.) *futbalových zázrakov* → *MUFUZA* (f.). Ešte výraznejšia je táto tendencia pri iniciálových skratkových slovách a skratkových slovách, ktoré sú homofónne s abreviačne nemotivovanými lexémami, napr. *Umelecké združenie* (n.) *divadelných autorov* → *UZDA* (f.); *Športová osobnosť* (f.) *Košíc* → *ŠOK* (m.); *Sanatórium* (n.) *pre liečbu neplodnosti* → *SPLN* (m.) atď.

Iniciálové skratkové slovo tak môže varírovať v rodovej príslušnosti i v rámci jedného komunikátu (*ČEZ **podal** sťažnosť; ČEZ ešte včera **potvrdila***; *Česká energetická skupina ČEZ **podala** sťažnosť*[218]), a to buď podľa svojho zakončenia (konsonant *ČE**Z***) alebo podľa rodu denotátu, ktorý skratka pomenúva: „skupina, spoločnosť“ (*Bulharské úrady viackrát negatívne zasiahli voči spoločnosti ČEZ*). Neprihliada sa tu už na rod nadradeného substantíva abreviačného motivantu (*České energetické **závody***) a skratka aj touto rodovou rozkolísanosťou smeruje k abreviačnej demotivácii a značkovosti.[219]

Rodová odlišnosť iniciálového skratkového slova vo vzťahu k motivantu (resp. k jeho slovenskému ekvivalentu) môže byť ešte výraznejšia pri **prevzatých** iniciálových skratkových slovách. Podobne ako pri prevzatých iniciálových skratkách ani tu sa totiž komunikanti nemôžu riadiť menným rodom (nadradeného substantíva) motivantu. V niektorých jazykoch je totiž kategória rodu substantíva irelevantná, alebo slovenskí komunikanti rod substantíva jednoducho nepoznajú, čo, pochopiteľne, vedie k diskrepanciám; porov. napr. *UNIMA* (**f**.) – *Union internationale du cinéma d'amateur* → *Medzinárodný zväz* (**m**.) *filmo-*

[217] K tautologickým syntagmám porov. kap. **7.4.1.**

[218] Porov.: http://ekonomika.sme.sk/c/6751320/cez-podal-staznost-do-bruselu-voci-bulharskym-uradom.html.

[219] Pôvodný abreviačný motivant sa uvádza len v súvislosti s históriou spoločnosti, ktorá vznikla premenou podniku *České energetické závody*.

vých amatérov; *ELSA* (**f**.) – *European Law Students Association* (neživ.) → *Európske združenie* (**n**.) *študentov práva*.

V takýchto prípadoch sa slovenčina môže riadiť zakončením skratky: *celý OPE**C** vyhlásil* (m.); *FIF**A** oznámila* (f.); *UNESC**O** zaradilo* (n.); prípadne rodom (nadradeného substantíva) slovenského ekvivalentu abreviačného motivantu. Preto aj keď pri skratkách tohto typu bude dominovať kritérium zakončenia skratky, aj popri tomto kritériu záleží aj na preklade motivantu; porov. napr. pri skratke *ELSA* (f.) možno pôvodný motivant *European Law Students Association* (n.) preložiť ako *Európske **združenie*** (n.) *študentov práva* i ako *Európska **asociácia*** (f.) *študentov práva*.

Podobne ako pri iniciálových skratkách, aj pri iniciálových skratkových slovách môže rodovú odlišnosť sprevádzať aj odlišnosť v gramatickej kategórii čísla medzi skratkou a jej abreviačným motivantom: *Mladí európski federalisti Slovenska* (m., **pl**.) → *MEFS* (m., **sg**.).

5.2.3 Rodová príslušnosť skratkových a skrátených slov

Keďže skratkové slová majú viaceré formálne parametre abreviačne nemotivovaných lexém, ich slovnodruhová príslušnosť je zvyčajne ľahko identifikovateľná a determinovateľná na základe ich formálneho zakončenia, bez ohľadu na rodovú príslušnosť ich AMn: *Matematicko-fyzikálna fakulta* (f.) → *matfyz* (m.); *pevný podpaľač* (m.) → *Pepo* (n.); *Remeselnícke potreby* (f., pl.) → *Rempo* (n., sg.).

Predsa však existujú príklady skratkových slov, ktoré slovnodruhovo varírujú, napr. *zelovoc* (f. i m.): *mrkvu si kúpim v zelovoci*; *na pultoch zelovocov, ani v socialistických zelovociach*; *na trhoviskách i v zelovococh*; *pekárne, zelovoce*; podobne aj skrátené slovo *zoo* (f. i m.): *bratislavská (-é) zoo* (KSSJ, 2003, s. 959) (porov. aj Hrbáček, 1979, s. 81).[220]

5.2.4 Rodová príslušnosť derivačne skrátených slov

Diskrepanciu medzi rodom skratky a rodom jej AMn možno pozorovať i pri derivačne skrátených slovách *transvestita* (m.) → *transka* (f.); *sociálny prípad* (m.) → *socka* (f.); *mentálne retardovaný* (m.) → *mentolka*[221] (f.). Keďže derivačne skrátené slová majú podobnú štruktúru ako neskratky, často sa tu popri maskulínach vyskytujú aj ich feminatívne tvary: *diro* → *dira*[222]; *asák* → *asáčka*; *arista* („lekár z oddelenia ARO“) → *aristka*; *enbejsta i enbeista* (*príslušník NB*) → *enbejstka i enbeistka, esenbák* → *esenbáčka*[223].

Pri otázke feminatív od derivačne skrátených slov treba poznamenať, že niektoré slovenské skratky primárne existujú ako feminatíva a nemajú svoje maskulínne ekvivalenty: *súdružka učiteľka* → *s. učka* → *sučka, pani učiteľka* → *p. učka* → *pučka,* podobne aj derivát skratky *WC* → *vécerka*. Okrem toho možnosť tvorby feminatív nie je univerzálna pri všetkých skratkách, napr. *politruk* (*političeskyj rukovoditeľ*) → *0*.

---

[220] J. Hrbáček hodnotí *zoo* ako skratkové slovo (1979, s. 77).

[221] Tu podobe derivačne skráteného slova nahráva aj homonymia s neskratkou *mentolka*.

[222] Pri derivačne skrátenom slove *dira* by sme mohli uvažovať aj o priamej abreviácii lexémy *direktorka.*

[223] *NB* (*Národná bezpečnosť*), *ZNB* (*Zbor národnej bezpečnosti*); porov. Hochel (1993).

5.3 Kategória čísla pri skratkách (plurál skratky)

Typologicky odlišné jazyky majú rozličné spôsoby tvorby plurálu. Keďže v angličtine sa až na niekoľko výnimiek tvorí plurál pomocou jednotnej relačnej plurálovej morfémy ***-s***, táto morféma sa používa aj pri tvorbe plurálových podôb skratiek, ktoré v slovenčine nemajú systémovú oporu ani paralelu. Je však otázne, či v týchto prípadoch ide o skeletovo vytvorenú skratku plurálu motivantu, alebo skôr o plurál skratky.

a) V prípade, že by išlo o skeletovú **skratku plurálu** AMn, abreviácia (**A**) by nadväzovala na tvorbu plurálu motivantu (**P**). Postupnosť by teda bola: **P → A**.

*Prisoner Of War → POW Prisoner**s** Of War → POWs*

Vytvorili by sa tak **dve rôzne skratky** v závislosti od konkrétneho gramatického tvaru AMn v rámci kategórie čísla; skratka pre singulár a skratka pre plurál AMn.

b) Ak by išlo o plurál skratky, jeho tvorba (**P**) by nasledovala po abreviácii (**A**) singuláru AMn, t. j. plurál by sa tvoril od jestvujúcej skratky. Postupnosť by bolo možné znázorniť takto: **A → P.**

Prisoner Of War → POW → POWs (*Prisoners Of War*)

Existovali by tak **dve formy skratky**, singulárová a plurálová. Bližší pohľad na rôzne plurálové podoby skratiek môže dať uspokojivú odpoveď na otázku, akým spôsobom tieto plurálové formy vznikli.

Tendencia k pravidelnému tvoreniu plurálu pomocou relačnej morfémy *-s*, ako ju poznáme z abreviačne nemotivovanej časti anglickej lexiky, sa neuplatňuje paušálne pri všetkých druhoch anglických skratiek, ale len pri niektorých. Relačné *-s* sa, celkom pochopiteľne, používa pri skrátených slovách, ktoré disponujú najzreteľnejším lexikálnym charakterom a štruktúrou najviac pripomínajú abreviačne nemotivované lexémy, napr. *lab**s*** (*laboratories – laboratóriá*), *exam**s*** (*examinations – skúšky*), *kilo**s*** (*kilograms – kilogramy*), *photo**s*** (*photographs – fotografie*).

Plurálová morféma *-s* sa však vyskytuje i pri iniciálových skratkách, ktoré sa grafickou i zvukovou štruktúrou od abreviačne nemotivovaných lexém výrazne odlišujú, napr. *POWs* (*Prisoners of War – vojnoví zajatci*), *OAPs* (*Old Age Pensioners – dôchodcovia*). Dostáva sa dokonca i ku grafickým skratkám, napr. *nos* (*numbers – čísla*) (McCarthy – O'Dell, 1995, s. 197).

Plurálový segment pritom môže byť sprevádzaný apostrofom, a to pri iniciálových skratkách, napr. *VIPs* aj *VIP's* (*Very Important Persons – Osoby veľkej dôležitosti*), *MPs* aj *MP's* (*Members of Parliament – poslanci*) a plurálová morféma je v protiklade s majuskulami iniciálovej skratky minuskulná (Alexander, 1995, s. 44).[224] Plurálová forma skratky môže obsahovať aj dva apostrofy, napr. *MP's'*, keď prvý vyjadruje kategóriu čísla a druhý

[224] Niektoré pramene odmietajú používanie apostrofu pri anglických skratkách vo funkcii vyjadrenia plurálu a vymedzujú ho iba na tvorbu plurálu skratiek, ktoré majú vo finálnej pozícii grafému *S*. Apostrof pripúšťajú len na vyjadrenie privlastňovania ku skratke a na nejasné prípady tzv. chýbajúceho písmena Porov. na http://www.ucc.ie/info/net/acronyms/acro.html (20. 5. 2013).

kategóriu pádu (Lančarič, 2008a, s. 50). Použitie apostrofu pri pluráli v angličtine ilustruje tabuľka č. **1**.

Tabuľka č. 1: Tvorba plurálu skratiek v angličtine

There are really two IBMs, the public and the private. Sú naozaj dva IBM, verejná a súkromná.	– plurálová forma skratky
This whole technology was IBM's invention. Celá táto technológia je vynálezom IBM.	– privlastňovanie k skratke
The DHSS's of Europe are getting together next week. Viaceré DHSS Európy sa zídu budúci týždeň.	– plurálová forma skratky zakončenej na grafému *S*
The whole thing was the DHSS's fault. Celá tá záležitosť bola chybou DHSS.	– privlastňovanie ku skratke zakončenej na grafému *S*.

Iné pramene uvádzajú, že okrem plurálovej formy skratky *MP* (*Member of Parliament*) ako *MPs* sa vyskytuje aj podoba *M'sP*. Sú to prípady, keď „*v anglických iniciálnych akronymách determinant nasleduje za determinátom a koncová flektívna morféma neohýba priamo určujúci člen*" (Lančarič, 2008a, s. 50).

2. Tvorba plurálu pomocou relačného *-s* však nie je jediným možným spôsobom vyjadrenia plurálu motivantu/skratky. Ďalším je **duplikácia skratky**: *p* (*page – strana*) → *pp* (*strany – pages*); *l* (*line – riadok*) → *ll* (*lines – riadky*); *f* (*folio – „na ďalšej strane"*) → *ff* (*na ďalších stranách*)[225].

Podobne sa plurál skratky, resp. skratka plurálovej podoby AMn, tvorí aj v ruštine: „*Skracuje sa **jedno slovo, ktoré má tvar množného čísla**. Plurál v ruštine sa označuje zdvojeným začiatočným písmenom, za ktorým sa píše bodka*: вв. – века; гг. – годы; города; господа." (Molnárová, 2006, s. 68); тт (товарищи, тонны, тома) (Sopira, 1975, s. 87).

Z uvedených príkladov vyplýva, že spôsob tvorby plurálu duplikáciou skratky je v angličtine vyhradený pre grafické skratky. Naproti tomu v španielčine sa duplikácia skratky využíva aj pri iniciálových skratkách, a to vtedy, keď je abreviačný motivant plurálového charakteru: *AA.EE* (*Asuntos Exteriores – zahraničné veci*), *JJ.OO* (*Juegos Olímpicos, olympijské hry*), *EE.UU* (*Estados Unidos – Spojené štáty americké*) (Potocká, 2011, s. 34). Je len symptomatické, že podobné zachytenie plurálu sa používalo i v latinčine pri tzv. siglách: *DDD – Domini tres*, *DD NN – Domini Nostri*; ak sa krátilo viacerými iniciálovými grafémami: *IMP – Imperator*, *IMPP – Imperatores; AVG – Augustus, AVGG – Augusti, AUGGG – Augusti tres.*

Vo francúzštine sa zasa na vyjadrenie kategórie čísla skratiek používa gramatický člen alebo zámeno: *P.D.G*. (*président-directeur général* – generálny riaditeľ) → *les PDG*, *ces PDG* („generálni riaditelia") (Lančarič, 2008a, s. 50).

[225] D. Lančarič uvádza, že niekedy sa pri tvorbe plurálu duplikácia presúva na modifikujúce adjektívum, pričom ako príklad spomína práve skratku *f* → *ff* (***following** pages*) (Lančarič, 2008a, s. 50). Spojenie *following pages* je však len pseudomotivantom, ktorý vznikol tzv. ľudovou etymológiou; skutočným AMn je latinské *folio*.

3. Okrem relačného *-s* a duplikácie skratky sa plurálová skratka v angličtine tvorí **prevzatím plurálovej formy skratiek** z iných jazykov, takže singulár a plurál jednej skratky sú odlišnej jazykovej proveniencie. Dôvodom výpožičiek je riziko nežiaducej homografie skratiek. Napr. anglické *Mr.* (*Mister – pán*) by bolo po pridaní plurálovej relačnej morfémy *-s* homografné so skratkou *Mrs.* (*Mistress – pani*), preto sa ako plurálová forma skratky *Mr*. používa z francúzštiny prevzatá skratka *Messrs* (fr. *Messieurs*, plurál lexémy *Monsieur* (*M*)); podobne *Mrs.* (*pani*) → *Mmes* (fr. *Mesdames*).

Popri tvorbe plurálu skratky existuje aj opačný proces, singularizácia pôvodne plurálovej formy skratky, napr. diachrónne pôvodnou je plurálová skratka *WAGs* (*wife and girlfriends*) a až následne sa začala používať aj jej „singulárová podoba" *WAG/Wag*. Keby šlo o abreviáciu syntagmy so singulárovými tvarmi substantív, podoba skratky by bola odlišná: *wife or girlfriend* (*manželka alebo priateľka*) → *WOG*. Podľa nášho názoru ide o dôkaz abreviačnej demotivácie, keď sa neprihliada na singulárovú podobu AM, ale na pôvodnú skratku *WAGs*.

Napokon treba spomenúť grafické skratky, ktoré si (nielen v angličtine) **ponechávajú singulárovú formu**, hoci plurál ich AMn je frekventovanejší ako singulár, napr. *km* (*kilometer(s)*).

Aj tento krátky exkurz po možnostiach tvorby plurálu pri skratkách naznačil odpoveď na úvodnú otázku, či pri takýchto plurálových tvaroch ide o plurál skratky alebo skratku plurálu AMn. Prikláňame sa k možnosti, že pri podobách typu *POWs, kilos, nos,* ale aj *ll* a *pp* ide o plurál skratiek. K takémuto tvrdeniu nás vedú nasledujúce argumenty:

a) Plurálová morféma *-s* sa systémovo uplatňuje na konci, nie vo vnútri skratky, ako by to mohlo vyplývať z jej umiestnenia v AMn: *POW**s*** vz. *Prisoner**s** of War.* Skratka sa totiž správa relatívne nezávisle od svojho motivantu; kým motivant si plurál vytvára tak, že plurálové *-s* pridáva k nadradenému substantívu v syntagme (*Prisoners*), v skratke sa plurálová morféma priradí na koniec a nezohľadňuje sa tak nadradenosť či podradenosť jednotlivých členov motivujúcej syntagmy. Táto tendencia pracuje v prospech abreviačnej demotivácie skratiek.

b) Podoby *ll* a *pp* sú plurálmi skratky, keďže skratka plurálu motivantu by nemohla obsahovať ďalšiu grafému *p* či *l*, lebo takéto grafémy sa v príslušnom motivante nenachádzajú (porov. *pages, lines*). Ak by šlo o skratku plurálovej formy motivantu, potom by bolo možné predpokladať skôr podobu **ps* či **ls*, ktorá by skeletovo zohľadňovala gramatickú formu plurálu.

c) V prospech plurálu skratky hovorí skutočnosť, že na mnohé skratky sa automaticky aplikuje systémová plurálová morféma *-s* aj napriek tomu, že ich AMn nemusí byť dostatočne známy, takže nevzniká predpoklad, že zohľadňujú plurálovú formu jeho nadradeného substantíva. Príklady uvádzané v angličtine dokumentujú schematickosť priradenia plurálovej relačnej morfémy *-s*: „*The DHSS's of Europe*"; „*The good URLs are taken*" (Pal-

ser); „*I began to wonder if we weren't getting a bit out of hand with HSTs, DCVs, FRLs, NPT, and the like*“[226] (Heney).

Variantnosť relačnej morfémy zaznamenávajúcej plurálové tvary v slovenčine nedáva predpoklady ani k jednoduchému priradeniu konštantnej plurálovej morfémy a systémovo ani k duplikácii skratky[227]. Slovenčina preto takéto spôsoby tvorenie plurálu skratiek nepozná a iniciálová skratka sa využíva variantne pre singulár i plurál AMn. Fragmentárnosť iniciálovej skratky však vtedy môže zastierať to, v ktorom páde je skratka použitá a akú plní vo vete syntaktickú funkciu. Rovnako môže tiež sťažovať určenie kategórie čísla abreviačného motivantu, ktorý skratka zastupuje, porov. napr. „*rokovať s predsedami VÚC o ich prechode pod správu VŠ*“[228].

Vyjadrenie plurálu pri slovenskej skratke sa preto uskutočňuje viacerými spôsobmi:

1. ponechanie skratky ako indeklinábile, pričom kategória čísla je vyjadrená len implicitne v kontexte, napr.: *Jednoduchý spôsob ako si rozviesť váš internet po byte medzi **viacerými PC** alebo **NTB**; príjem a volanie z oboch **SIM***;

2. plurálová forma substantíva, ktoré so skratkou vytvára abreviačnú syntagmu, napr. *podpora 2 SIM kariet* (k abreviačným syntagmám porov. kap. **7.4**);

3. plurálová forma štylisticky príznakovej podoby skratky: *SIM → SIMka → SIMky*;

4. plurálová morféma podľa rodového zaradenia skratky: *ADOS → ADOS-y* (*viac informácií o tom, čo sú ADOS-y*),[229] pričom tento spôsob môže alternovať so singulárovým tvarom indeklinábile (*ADOS vypĺňajú biele miesta a stále bojujú s nedostatkom financií*). Takúto formu plurálu podporuje apelatívny charakter skratky: *ADOS* (*agentúra domácej ošetrovateľskej starostlivosti*), nachádzame ju však aj pri propriálnych skratkách, napr. *SEAL zabili Ládina, zasahovali v Somálsku aj v Grenade.* V tomto prípade sa skratka *SEAL*, ktorá označuje plurálový AMn (*Sea, Air and Land Teams*[230]), použila v slovenčine príznakovo ako plurálová, hoci nedisponuje plurálovou relačnou morfémou.[231]

Tvorba plurálu skratiek nezávisle od abreviačného motivantu je podľa nášho názoru ďalším dôkazom lexikálneho štatútu skratky.

5.4 Záverom k spolupráci abreviačnej a morfologickej motivácie

Spomínané druhy motivácií sa stretávajú ponajprv pri slovnodruhovej konverzii skratiek, ktorá sa realizuje v smere od substantívnych skratiek k adjektívnym pendantom

[226] „(*viaceré*) *DHSS Európy*“; „*Dobré 'URL-ky' sa berú*“; „*Napadá mi, či sa nám už nevymykajú z ruky tie HSTs, DCVs, FRLs, NPT a podobné*“.

[227] A. Sopira uvádza ako slovenskú „plurálovú skratku“, ktorá vznikla duplikáciou, podobu *ss* (*súdruhovia*) (Sopira, 1975, s. 87); ide o jediný plurálový tvar skratky tohto druhu, ktorý sme v slovenčine zaznamenali.

[228] Ani jedna skratka expressis verbis nevyjadruje, či ide o singulár alebo o plurál oboch skratiek. Hoci plurál substantíva *predseda* predsa len čiastočne implikuje plurálovú formu AMn skratky *VÚC.*

[229] *ADOS* (*Agentúra domácej ošetrovateľskej starostlivosti*).

[230] O motivante porov. http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Navy_SEALs (12. 6. 2013).

[231] V angličtine sa k tejto skratke často pripája plurálová morféma *-s*, v prospech čoho pôsobí aj externá homofónia skratky s neskratkou *seals* (*tulene*) vo východiskovom jazyku.

v atributívnych syntagmách: *VIP* (subst.) → *VIP* (adj.): *VIP zóna,* ale okrajovo aj medzi ostatnými slovnými druhmi: *k. o*. (knock-out, subst.) → *k. o.* (adv.). Okrem tohto posunu si všímame aj špecifickú tvorbu plurálu skratiek v angličtine a v niektorých ďalších jazykoch, kde sa zaznamenáva plurálový charakter abreviačného motivantu. Jadro kapitoly však tvorí analýza prítomnosti posunov v rodovej príslušnosti jednotlivých druhov skratiek oproti ich abreviačným motivantom, napr. *DPH* (*Daň* (f.) *z pridanej hodnoty*) → *DPH* (n.), kde konštatujeme silnú tendenciu skratiek zaradiť sa rodovo k neutrám.

Aj uvedené početné zmeny v slovnodruhovom rodovom zaradení skratiek sú dôkazom, že skratku možno považovať za autonómnu jednotku so štatútom lexémy.

6 ABREVIAČNÁ A SLOVOTVORNÁ MOTIVÁCIA

Abreviačná motivácia je k slovotvornej motivácii analogická vo viacerých smeroch. Ak je *slovotvorná motivácia „»nosná informácia«, ktorá sprostredkuje »hlavnú informáciu«“* (Furdík, 1993, s. 48), teda lexikálny význam slovotvorne motivovaných slov, potom za podobnú nosnú informáciu možno považovať **abreviačnú motiváciu**. Analogicky so slovotvorne motivovanými lexémami, ktoré podliehajú slovotvornej demotivácii, aj pri abreviačne motivovaných lexémach môže nastať proces **abreviačnej demotivácie**, straty abreviačnej motivovanosti (porov. kap. **15**). Navyše pri abreviačnej motivácii pozorujeme snahu o identifikovanie nosnej informácie pri skratke, čo vedie k ich nadinterpretácii a pripisovaniu abreviačného charakteru aj abreviačne nemotivovaným lexémam (napr. abreviačné interpretácie signálu *SOS*), prípadne k zámernému alebo spontánnemu dosadeniu odlišného AMn. V týchto prípadoch zasa hovoríme o **abreviačnej remotivácii** (porov. kap. **14**).

Pokiaľ ide o miesto abreviácie v slovotvorbe, abreviácia sa buď považuje za jeden zo základných spôsobov tvorby slov, alebo sa radí k tzv. zvláštnym spôsobom, ktoré sa týkajú iba formy; ak zasahujú význam slov, vtedy ho len modifikujú.[232] J. Hrbáček (1979, s. 88) rozlišuje abreviáciu ako *„slovotvorný způsob tvoření nového pojmenování“* a univerbizačnú abreviáciu, ktorá sa uplatňuje aj pri iniciálových skratkách, pri „čiastočne skrátených slovách“ (*genštáb*) a pri eliptických skratkových slovách (v ktorých absentujú niektoré komponenty AMn). Naproti tomu abreviácia ako **spôsob tvorby nových pomenovaní** je prostriedkom úpravy pomenovania, hoci táto úprava je taká výrazná, že nevznikne len variant AMn, ale zvyčajne (nie však vždy[233]) synonymum AMn. Záverom svojej rozsiahlej analýzy (op. cit., s. 84 – 90) J. Hrbáček konštatuje, že *„tvoření zkratek (graficko-fónických) je většinou slovotvorná úprava pojmenování sloužící univerbizaci (zkratková slova tvořená ze sousloví) nebo expresívní modifikaci pojmenování (zkrácená slova), z malé části jde o tvoření nového pojmenování (zkratková slova utvořená z části jednotlivých slov netvořících sousloví)“* (op. cit., s. 90) a že tvorenie iniciálových skratiek nepatrí priamo do tvorenia slov, ale do širšej disciplíny tvorby pomenovaní (ibid.).

Vo vzťahu k slovotvorbe majú podľa J. Hrbáčka osobitné postavenie iniciálové zkratky, ktoré *„slovotvornou problematiku v podstatě nemají... protože jsou tvořeny většinou mechanicky tak, že jednomu plnovýznamovému slovu odpovídá jedno, a to první písmeno“* (Hrbáček, 1979, s. 84). Tvorba iniciálových skratiek je pre Hrbáčka *„spíše rušení lexikálních jednotek než jejich tvorba, neboť iniciálové útvary fungují jako značkové zástupky lexikálních jednotek“* (op. cit., s. 85). Podľa neho majú slovotvornú problematiku skratkové

[232] K výpočtu názorov o mieste abreviácie a odkazoch na ich autorov porov. Hrbáček (1979, s. 84).

[233] Výnimky tvoria také skratky, ktoré nemajú totožný význam ako ich abreviačné motivanty, napr. skratky, ktoré vznikli abreviáciou antroponým: *Eduscho* (*Eduard Schopf*), *Rowenta* (*Robert **We**in**tra**ud*), *Haribo* (*Hans Riegel, Bonn*).

a skrátené slová, keďže len tieto typy skratiek považuje autor za lexémy (ibid.)[234]. Zároveň však pripúšťa, že aj iniciálová abreviácia patrí do širšie ponímanej oblasti, ako je slovotvorba, a to do disciplíny, ktorú pomenúva opisne ako „*nauka o tvoření pojmenování*“ a pre ktorú v našej práci používame termín J. Furdíka *motivatológia*.

Na skratky v tejto práci nazeráme práve cez prizmu motivatologickej koncepcie. Teória motivácie v lexikálnej zásobe totiž dáva odpoveď na také otázky, ktoré osobitne pri skratkách nemajú vždy systémové odpovede. Aj pri spolupráci abreviačnej a slovotvornej motivácie sa ukazujú viaceré prienikové množiny, ktoré majú svoje špecifiká. Otázke spolupráce AM ↔ SM sa vo svojich prácach venuje najmä M. Ološtiak (2005, s. 39 – 50; 2011, s. 251 – 253). Konštatuje ju najmä pri vytváraní štylisticky príznakových podôb skratky (porov. kap. **6.1.2** a **6.1.3**), pri tvorbe derivátov a kompozít od skratky (porov. kap. **6.2**), a abreviačných syntagiem (porov. kap. **7.4**), ďalej v nominačnej spolupráci a pri tzv. textovom, resp. parolovom skracovaní (Ološtiak, 2011, s. 253).

M. Ološtiak však takisto upozorňuje na **diferencie** medzi abreviačným a slovotvorným motivačným vzťahom. Diferencie pozoruje v rovine **formy**, keď pri abreviačnej motivácii na rozdiel od slovotvornej motivácie „*motivát je v porovnaní s motivantom formálne chudobnejší. Podstata abreviácie tkvie v redukovaní formálnej stránky jazykových jednotiek*“ (Ološtiak, 2005, s. 41). Odlišná situácia nastáva pri relačnosti slovotvornej a abreviačnej motivácie v rovine **významu**. Kým slovotvorný motivát má najmenej o jeden sémantický príznak viac ako motivant, abreviačný motivát (skratka) „*sa vo väčšine prípadov sémanticky nelíšia, majú rovnaký význam*“ (ibid.) (porov. tu kap. **1.9.4**).

Aj keď vo všeobecnosti platí, že abreviačná motivácia na rozdiel od slovotvornej motivácie nie je rekurzívna, teda od samotných skratiek sa už ďalšie skratky netvoria (Ološtiak, 2011, s. 238), predsa sporadicky volia komunikanti stratégiu „skrátenia skratky“. Vtedy kvantitatívne predimenzovanú skratku nahradia jej skrátenou formou, hoci hrozí riziko nežiaducej homografie s inou frekventovanou skratkou, porov. napr. *PCMCIA → PC*: *každá dátová PCMCIA karta (ďalej PC karta)*; *PC card (staršie označenie PCMCIA).*

6.1 Skratka a deklinácia

V nadväznosti na slovnodruhovú charakteristiku skratiek a na primárny substantívny štatút graficko-fónických skratiek sa pri prieniku AM a SM budeme zaoberať najmä otázkou začlenenia nesklonných skratiek do deklinačného systému slovenčiny.

Spôsob začlenenia skratky do deklinačnej paradigmy sa stal predmetom diskusie v početných jazykovedných prácach.[235] Deklinácia je totiž pri skratkách limitovaná ich

[234] Vzápätí však J. Hrbáček (ibid.) kontradiktórne dodáva, že za výsledok slovotvornej činnosti možno považovať len tie skrátené slová, ktoré do textu už vstupujú hotové v abreviačnej podobe, t. j. neskracujú sa – ako zvyčajne – len ad hoc v texte. Ak konštatovanie o čisto grafickej ad hoc abreviácii platilo pre súdobú češtinu, o skrátených slovách používaných v súčasnej slovenčine možno konštatovať práve opak: do komunikátu vstupujú už hotové, a to buď prevzaté (najmä z angličtiny) alebo ako výsledok abreviácie v slovenčine.

[235] Dokonca i v literárnych periodikách, porov. Literárny týždenník, 10, 1997, č. 17, 22, 27.

fragmentárnym charakterom a pri iniciálových typoch skratiek aj príznakovým spôsobom zápisu. Jednotlivé druhy skratiek majú teda rozličné predispozície na deklinačné úpravy.

Zvýšenú percepčnú námahu spôsobuje variantnosť abreviačného motivantu v jednotlivých gramatických tvaroch v deklinačnej paradigme. Komunikanti prisudzujú skratke funkciu premennej, ktorú v konkrétnej komunikačnej situácii napĺňajú variantmi motivantu podľa gramatickej kategórie pádu a čísla. V konkrétnom syntagmatickom rade nadobúda skratka jedinečný obsah a odkazuje na konkrétny gramatický tvar AMn: *od MMF – od Medzinárodného menového fondu, o MMF – o Medzinárodnom menovom fonde, s MMF – s Medzinárodným menovým fondom* atď. Iniciálový typ skratiek v slovenčine, na rozdiel napr. od angličtiny, nedokáže na svojom tvare vyjadriť ani plurál[236] (porov. kap. **5.3**) a komunikanti musia v konkrétnom komunikačnom kontexte identifikovať príslušný gramatický tvar motivantu.

Keďže jednak úsilie na strane percipienta a jednak riziko nesprávneho dekódovania sú veľké, volí expedient rôzne postupy na uľahčenie identifikácie konkrétneho gramatického tvaru AMn stojaceho za skratkou. Jedným z riešení by v teoretickej rovine bolo **uvedenie relačných morfém** pri grafických skratkách: „*Navrhujem skratku* tzv*. zmeniť na* tzv-ý, tzv-á, tzv-é, tzv-í*, aby sa tak umožnilo čitateľovi, resp. čitateľom prečítanie a identifikácia gramatickej zhody*“ (Grunmann, cit. podľa Považaj, 1992, s. 63). M. Považaj takýto návrh odmieta a dôvodí, že správne čítanie skratky určuje najbližší kontext, takže uvádzanie relačných morfém by viedlo k zbytočnej variantnosti skratky, čo by zasa pracovalo proti ekonomike výrazu. Nesúhlasíme však s Považajovým vyhlásením, že „*problémy so správnym a pohotovým prečítaním ustálených a všeobecne známych skratiek môžu mať iba deti, ktoré sa učia čítať*“ (op. cit., s. 64).

Indeklinabilita skratiek, resp. nezaznamenávanie deklinácie pri skratkách, môže v jazyku, ktorý syntaktické funkcie slov vo vete vyjadruje pomocou relačných morfém, teda aj v slovenčine, spôsobovať nejednoznačné interpretácie syntaktických vzťahov. Napr. pri spojení „*kontrola armády HZDS*“ by sme bez poznania kontextu nedokázali jednoznačne určiť, či uvedená iniciálová skratka má funkciu adverbiále (pôvodcu deja) alebo nezhodného atribútu, teda či *HZDS* je vykonávateľom kontroly alebo majiteľom armády, resp. v teoretickej rovine, či sa členovia *HZDS* nechápu ako armáda. Rovnaké interpretačné ťažkosti nastávajú aj pri ďalších neprehľadných formuláciách: *Vďačnosť HZDS nemá hraníc*“ (vďačnosť niekoho alebo niekomu?); *Podľa nej za SOP je nemecký kapitál, za SDK americký kapitál, za SDĽ ktorýkoľvek kapitál.* (predložkové spojenie v akuzatíve „za koho“ alebo v inštrumentáli „za kým“?); *TGM odhalili sochu* (skratka v pozícii subjektu, alebo nepriameho objektu v datíve).[237] Ako z uvedených príkladov vidno, indeklinabilita (najmä iniciálových) skratiek môže znamenať narušenie plynulosti komunikačného toku a percepčnú pauzu.

[236] Dokáže ju vyjadriť iba na svojej štylisticky príznakovej podobe.

[237] Keďže v článku sa ďalej píše, „*Na Vajanského nábreží v Bratislave odhalili sochu Tomáša Garrigua Masaryka*“, usudzujeme, že titulok bez skratky by znel: „*Tomášovi Garriguovi Masarykovi odhalili sochu*.“

Z dôvodu zaradenia iniciálových skratiek do deklinačnej paradigmy sa v slovenčine pristupuje k vytváraniu **štylisticky príznakových podôb skratiek,** a to prostredníctvom **flektivizačného formantu**. Pozrieme sa bližšie na špecifické stvárnenie tohto procesu pri jednotlivých druhoch skratiek.

6.1.1 Grafická skratka a deklinácia

Grafické skratky sa v hovorenej komunikácii zvyčajne realizujú v podobe svojich abreviačných motivantov. Relačná morféma sa pri nich nezaznamenáva a jedna grafická skratka môže zastupovať viaceré tvary motivantu, ktoré sa líšia v kategórii pádu alebo menného čísla. Identifikácia konkrétneho tvaru motivantu, teda „*správne čítanie skratky, vyplýva z najbližšieho kontextu, preto nepokladáme za potrebné uvádzať v skratkách pádové prípony*“ (Považaj, 1992, s. 63). Tak skratka *s./str.* z motivantu *strana (knihy)* reprezentuje všetky pádové tvary v oboch číslach uvedenej lexémy a pri ústnej realizácii textu, v ktorom sa vyskytuje, sa prečíta v takej podobe, aký jej predurčuje kontext (*na s. 45 → na strane 45*; *od str. – od strany* atď.).

Grafická skratka môže zastupovať aj rodovo alebo slovnodruhovo odlišný motivant s rovnakým slovotvorným základom; napr. skratka *tzv.* reprezentuje lexémy odlišné z hľadiska gramatických kategórií pádu, menného čísla a menného rodu: *takzvaný, takzvaná, takzvaného, s takzvanými*. Grafická skratka *ap./a pod.*, môže byť motivátom spojenia *a podobne* (adverbium), ale aj *a podobný* (adjektívum), reprezentujúc tak dva motivanty s odlišnou slovnodruhovou príslušnosťou (porov. KSSJ, 2003, s. 51). Osobitne sa vyčleňujú niektoré grafické skratky, ktoré sa niekedy realizujú aj v ústnej podobe, správajú sa tak ako iniciálové skratky, hoci sa nerealizujú majuskulou, napr. *s. r. o*. [es-er-ó]; *a. s*. [á-es].

6.1.2 Iniciálová skratka a deklinácia

Ako sme už spomínali, iniciálová skratka sa vyznačuje fragmentárnou štruktúrou, ktorá jej umožňuje len slabičnú alebo hláskovú realizáciu jednotlivých jej grafických komponentov. Niekedy síce štruktúra iniciálovej skratky umožňuje splývavú výslovnosť, ktorá by iniciálovú skratku zmenila na iniciálové skratkové slovo s väčšími deklinačnými predpokladmi, aj napriek tomu sa však pri iniciálovej skratke uprednostní – z rôznych dôvodov – slabičná výslovnosť: *ROH* [er-ó-há], nie [roh][238]; *SaS* [es-á-es], nie [sas][239] (porov. kap. **3.2.1.1**).

Slabičný i hláskový spôsob výslovnosti je však príznakový a limituje možnosti skratky pri jej deklinačných úpravách. Problematické je aj zaznamenanie tejto deklinácie s ohľadom na majuskulnú podobu skratky. Preto v úze dochádza niekedy k prepisu a následnej lexikalizácii slabičnej výslovnosti iniciálovej skratky – vzniknuté lexémy ako

[238] Na okraj poznamenávame, že skratka *ROH* sa v češtine vyslovuje/vyslovovala i splývavou výslovnosťou (Hrbáček, 1979, s. 78).

[239] Podobne sa správajú už spomínané špecifické grafické skratky, ktoré sa napriek vhodnej slabičnej štruktúre nerealizujú splývavou výslovnosťou, ale slabične: *s. r. o.* [es-er-ó]; *[sro]; *a. s.* [á-es] nie *[as].

eštébé, *emenvé*, *eróhá*, *esenbé*, *emdéžet*[240] sa potom hodnotia ako apelatívne indeklinábiliá s rodovou príslušnosťou k neutrám (Sokolová, 2007, s. 67).[241]

Inou stratégiou, ako vyjadriť gramatické kategórie substantívnej iniciálovej skratky, je zaradiť ju do abreviačnej syntagmy (porov. kap. **7.4**), t. j. použiť ju v atributívnej syntagme s adjektívom alebo adjektiváliom, ktoré na základe kategórie zhody dokáže tieto významy vyjadriť (*s IT špecialistom, od PR manažéra, vo VIP zóne* atď.). Aj J. Hrbáček (1979, s. 78) konštatuje, že iniciálové skratky sa neohýbajú a pádovú funkciu možno vyjadriť iba prostredníctvom ich adjektívneho atribútu, ak sa pri iniciálovej skratke vyskytuje, napr. *obľúbených VPP*, *čiernemu PR*.

6.1.2.1 Flektivizačný formant a štylisticky príznaková podoba iniciálovej skratky

J. Hrbáček konštatuje, že „*slabičná podoba zvukově realizovaných zkratek umožňuje, že mohou plnit funkci základu slov odvozených*“ (1979, s. 56), ako je *esenbák, embéčko, esvévečka, esesák*. Autor tu uvádza príklady derivátov od skratiek, ktoré vznikli zo slabičnej výslovnosti skratiek. Tá však nemusí byť východiskom len pre tvorbu derivátov, ale aj pre skoršie úpravy skratky.

Primárnou stratégiou slovenčiny, ako eliminovať príznakové zapojenie pôvodne nesklonnej iniciálovej skratky do jazykového prejavu, je, že „*k zvukovej podobe iniciálovej skratky sa pripojí sufixálny útvar pozostávajúci zo »pseudoderivačnej« morfémy -ák, -k-, -čk- a z relačnej morfémy nevyhnutne s ňou spojenej*“ (Furdík, 1967, s. 344; 2005, s. 243). Špecifickosť takéhoto „*sufixálneho útvaru*“ spočíva v tom, že v porovnaní s pôvodnými iniciálovými skratkami neprináša do štylisticky príznakových podôb, ktoré jeho pripojením vzniknú, „*nijakú novú »slovotvornú informáciu«*“, má len „*funkciu spoluurčovateľa gramatickej formy*“ (1967, s. 343; 2005, s. 242). Preto ho J. Furdík pomenúva ako *gramatikalizačný formant* (ibid.); v tejto práci však budeme používať autorov novší termín **flektivizačný formant** (Furdík, 1993, s. 113).

Použitím flektivizačného formantu teda vznikajú **štylisticky príznakové podoby skratiek**[242], napr.:

PIN (*Personal identification number*) + *-ko* → *pinko*;
PP (*podmienečné prepustenie*) + *-čko* → *pépéčko*;
MTZ (*materiálno-technické zásobovanie*) + *-ka* → *emtézetka*[243]

---

[240] Zdroj uvádza variant *emdéžét*, predpokladáme, že ide o grafickú chybu, dlhý vokál v slabike *žet* nemá opodstatnenie, preto uvádzame upravenú podobu lexémy.

[241] Spomínané lexémy možno považovať za lexikalizovanú výslovnosť iniciálových skratiek *MDŽ, ŠtB, MNV, ROH, SNB,* ktorá sa vytvára pri skratkách s vysokou frekvenciou v komunikátoch. Porov. v tejto práci kap. **3.4.**

[242] V literatúre sa používa aj termíny *slovotvorne adaptované podoby* a *slovotvorné formanty* (Bakošová-Kišová, 2008, s. 20). P. Kochová upozorňuje, že pri štylistickom prehodnotení lexém typu *esemeska, cédéčko, pinko* stráca termín štylisticky príznaková podoba skratky svoju platnosť (Kochová, z recenzentského posudku tejto práce). Nazdávame sa, že aj napriek zmene štylistických kvalifikátorov takejto lexémy ide vždy o príznakovú podobu skratky, v porovnaní s geneticky primárnou, iniciálovou podobou.

STV (*Slovenská televízia*) + *-čka → estévečka*.

Štylisticky príznakové podoby (*pinko*, *pépéčko, estévečka, esemeska*) možno na rozdiel od východiskových iniciálových skratiek zapojiť do deklinácie → *zadať pinko*; *pustiť na pépéčko*; *moderátor estévečky*; *posielať esemesky.* Flektivizačný formant spolu s relačnou morfémou určuje pri štylisticky príznakovej podobe skratky gramatické kategórie menného rodu, čísla a pádu. Spôsob grafického záznamu štylisticky príznakovej podoby skratiek pritom môže varírovať; buď sa zaznamená:

1. **majuskulná skratka ako slovotvorný základ** + **flektivizačný formant** (*SMSka/SMS-ka* i *smska*[244]; *USBéčko/USB-čko/usbečko*[245]);

2. **prepis slabičnej výslovnosti skratky ako slovotvorný základ** + **flektivizačný formant** (*esemeska*; *uesbéčko*). Minuskulná podoba takýchto lexém je **graficky** menej príznaková ako podoba, kde sa kombinujú majuskuly i minuskuly; oba spôsoby sú však rovnako **štylisticky** príznakové.[246]

Štylisticky príznaková podoba skratky má zvyčajne tendenciu zaradiť sa rodovo k neutrám a feminínam. Tomu zodpovedá aj inventár flektivizačných formantov; najčastejšie sú to formanty:

-**ko/-čko**: *pinko*, *ícéčko*, *cédečko, pécečko/písíčko, uesbéčko/USBéčko/USB-éčko/usbečko, hádepéčko, káčko, péčko, ečevéčko*;[247]

-**ka/-čka**: *estévé**čka**, emháde**čka**, esdéeľ**ka**, dépehá**čka**, estéu**čka**, kádep**ka***[248], *šup**ka***[249], *VIP**ka***[250]/*VIP**ička***[251].

Za povšimnutie stojí, že omnoho menej je štylisticky príznakových podôb, ktoré sa radia k maskulínam. Príčinou tohto stavu je skutočnosť, že flektivizačný formant *-ák*, pomocou ktorého sa majú tvoriť maskulínne podoby iniciálových skratiek, je homonymný s najfrekventovanejším derivačným sufixom *-ák,* ktorým sa tvoria deriváty od skratiek: *kádehák*, *pétepák*, *esesák*, *esenbák*, *szmák*, *peesák.*[252] Derivát od skratky *kádehák* je „*názov osoby podľa príslušnosti*“ (Furdík, 1993, s. 91) k inštitúcii, ktorú skratka *KDH* pomenúva (*Kresťansko-demokratické hnutie*); označuje člena tejto politickej strany. Denotáty skratky

[243] Feminínum *emtézetka* môže byť dôsledkom variantnej interpretácie abreviačného motivantu ako *materiálno-technická základňa* (**f**.).

[244] K variantom zápisu štylisticky príznakovej podoby skratky *SMS* porov. Karčová (2010, s. 209).

[245] *USB* (*Universal Serial Bus*).

[246] Príklady pochádzajú zo SNK a internetu.

[247] *K* (*káčko – kokaín*), *P* (*péčko – porno*), *EČV* (*Evidenčné číslo vozidla*).

[248] *KDP* (*Konzervovaná dávka potravín*)

[249] *ŠUP* (*Škola umeleckého priemyslu*)

[250] *VIP-ka* – 1. „zóna pre *VIP*“; 2. „*VIP* osoba“ (*Mládežníci sú pre nich VIPky – čiže veľmi informované persóny*) (SNK). Lexémy *šupka* a *VIPka* vznikli z iniciálových skratkových slov *VIP* a *ŠUP*, ktoré dokážu vytvárať aj zvukovo-grafické štruktúry typické pre abreviačne nemotivované lexémy. Predsa sa však od nich – ako prvok sociolektu – vytvorili aj príznakové podoby, ktoré ich radia do inej štýlovej vrstvy výrazových prostriedkov.

[251] Toto ironické a silne expresívne pomenovanie VIP osoby je motivované konotáciami na homofónny vulgarizmus.

[252] Príslušník *PS* (*Pohraničnej stráže*).

KDH a lexémy *kádehák* sú príbuzné, ale odlišné, preto je lexéma *kádehák* **deabreviačným derivátom**. Naproti tomu štylisticky príznaková podoba *dévéťák/deveťák* (Hochel, 1993, s. 64) len upravuje do skloňovateľnej podoby iniciálovú skratku *DVT* (*Dozorný vojenského telesa*), ktorá už sama o sebe pomenúva osobu. Lexéma *deveťák* i skratka *DVT* označujú rovnaký denotát; *dévéťák/deveťák* sú preto **štylisticky príznakovými podobami skratky**.

Preferovanie formantov *-ko* a *-ka* má okrem derivačnej konkurencie aj ďalšie príčiny. Podľa D. Slančovej *„formanty feminín a neutier typu -ka, -čko obsahovali aj kladne hodnotiaci expresívny rozmer (pričom maskulínny formant -ák túto kvalitu neobsahuje)*“.[253] Aj preto sú ďalšie maskulínne flektivizačné formanty len okazionálne: *PKO* (*Park kultúry a oddychu*) → *pekáč* (tu zrejme aj snaha o externú homonymiu s lexémou *pekáč*).[254] Ak je teda nadradeným substantívom AMn iniciálovej skratky životné maskulínum, jej štylisticky príznaková podoba sa veľmi zriedka utvorí pomocou flektivizačného formantu, ktorý by ju zaradil k maskulínam. Ak je takýmto nadradeným substantívom neživotné maskulínum, štylisticky príznaková podoba sa tvorí zvyčajne flektivizačným formantom neutier: *Podnik* (mask.) *výpočtovej techniky* → *PVT* → *pévétéčko* (neutr.).

Výber konkrétneho flektivizačného formantu, ktorý sa použije pri skratke, ovplyvňujú viaceré faktory. Pri niektorých skratkách sa uplatňujú aj dva flektivizačné formanty, takže štylisticky príznakové podoby jednej skratky majú rôznu rodovú príslušnosť, napr. *BMW* → *béemvé**čko**/béemvé**čka***[255], *DPH* → *dépéhá**čko**/dépehá**čka***, *LP* → *elpé**čko**/elpé**čka***[256], *VÚC* – *véúcečko/véúcečka/vucka.* Okrem toho zvolený flektivizačný formant môže rozlišovať homonymné skratky, od ktorých boli štylisticky príznakové podoby utvorené, porov. napr. *VPN* (*Verejnosť proti násiliu*) → ***vépeenka*** vz. *VPN* (*Virtual Private Network*) → ***vépenko***.

Dôvodom variantnosti flektivizačných formantov je skutočnosť, že aj keď menný rod nadradeného substantíva motivantu môže predurčovať rod štylisticky príznakovej podoby skratky, napr. *Daň* (**f**.) *z pridanej hodnoty* → *DPH* → *dépéháčka* (**f**.), iniciálová skratka je rodovo amorfná. Preto iniciálové skratky často pri výbere flektivizačného formantu rodovo inklinujú k neutrám, hoci sa pri nich môže použiť flektivizačný formant, ktorý ich štylisticky príznakovú podobu zaradí k hociktorému z troch menných rodov, bez ohľadu na rodovú príslušnosť iniciálovej skratky alebo (nadradeného substantíva) ich motivantu. Môžu tak nastať dve odlišné situácie:

A) Zhoda v mennom rode abreviačného motivantu iniciálovej skratky a jej štylisticky príznakovej podoby:

1. neutrum: *podmienečné **prepustenie*** (n.) → *PP* → *pépéčko* (n.);

2. feminínum: *práceneschopnosť* (f.) → *PN* → *péenka* (f.);

*Študentská vedecká odborná **činnosť*** (f.) → *ŠVOČ* → *švočka* (f.)

[253] Citované z posudku diplomovej práce (Michaliková, 1999).

[254] Na základe analógie vzniklo aj substantívum *pinkáč* (*pioniersky palác*), ktoré má však zložitejšiu motiváciu a nevzniklo len čisto abreviáciou.

[255] V SSSJ (2006, s. 247) sú zachytené obe podoby.

[256] V SNK sa vyskytujú všetky tri tvary, navyše s variabilnou vokalickou kvantitou; SSSJ zachytáva podobu *elpéčko* (SSSJ, 2006, s. 883 – 884).

3. **maskulínum**: ***Park*** (m.) *kultúry a oddychu → PKO → pekáč* (m.). V prípade podoby *pekáč* mala istý vplyv na použitie flektivizačného formantu *-áč* aj homonymická zhoda s lexémou *pekáč* (m.); podobne mohla externá homonymia ovplyvniť použitie flektivizačného formantu *-ka* pri štylisticky príznakovej podobe skratky *ŠUP* (*Škola umeleckého priemyslu*) → *šupka*.[257]

B) Odlišná rodová príslušnosť abreviačného motivantu iniciálovej skratky a jej štylisticky príznakovej podoby, napr.:

– *Podnik* (**m**.) *výpočtovej techniky → PVT → pévétéčko* (**n**.);

– *Pomocné technické prápory* (**m**., **pl**.) → *PTP → pétépéčko*[258] (**n**., **sg**.);

– *verejno-prospešné práce* (**f**., **pl**.) → *VPP → vépépéčko* (**n**., **sg**.);

– *Ošetrenie* (**n**.) *člena rodiny → OČR → óčeerka/očeerka* (**f**.);

Ako z uvedených príkladov vidno, k zaradeniu štylisticky príznakových podôb skratiek k **neutrám** aj napriek odlišnej rodovej príslušnosti abreviačného motivantu skratky dochádza pomerne často. Pri výbere flektivizačného formantu sa totiž prihliada na rodovú príslušnosť výslovnosti grafém skratky k neutrám. Slabičná výslovnosť iniciálových skratiek sa zaraďuje k neutrám, použije sa teda adekvátny flektivizačný formant, ktorý štylisticky príznakovú podobu skratky zaradí k neutrám, napr. *PVT* → [pé-vé-té] (n.); *DPH* → [*dé*, *pé*, *há*] (n.).

Podobne aj pri prevzatých skratkách, ktorých AMn nepoznáme alebo pri ktorých je kategória menného rodu irelevantná, resp. sa na ňu v komunikácii neupozorňuje, sa uprednostní flektivizačný formant, ktorý zaradí štylisticky príznakovú podobu k neutrám, napr. *PDF* (*Portable Document Format*) → *pédeefko* (m.); *RPG* → *Role-playing games* (*rolové hry*, **f. pl**.) → *erpégéčko/erpégéčka* (**n**. sg./pl.).

Niekedy sa flektivizačný formant pri prevzatej skratke zvolí podľa rodu faktického denotátu skratky, resp. substitutívneho AMn: napr. skratka *PF* (*Pour Féliciter*) sa zvyčajne používa na novoročnej pohľadnici (f.), preto sa pri nej uprednostňuje flektivizačný formant, ktorý jej štylisticky príznakovú podobu zaraďuje k feminínam: *PF → péefka*[259]; *US* (*United States*) → *úeska* (f.) – „plátenná **torba**, **taška** (f.) (pôvodne z výstroja armády USA).

Ako už napovedá ich názov, štylisticky príznakové podoby skratiek majú výrazný príznak hovorovosti; „v spisovných, najmä písaných prejavoch sa zásadne používa bezpríponová podoba, kým podoby s príponou sa pociťujú ako hovorové alebo slangové“ (Furdík, 2005, s. 243). Čoraz častejšie však tieto lexémy prenikajú aj do publicistiky (*Revízor má vždy v pätách esbéesku; Ani policajti na mieste činu presne nevedeli, ako k zrážke dvoch luxusných áut – béemvéčka a audi – došlo.*[260]). Prienik do viacerých funkčných štýlov potom vedie k tomu, aby sa takéto lexémy zachytávali aj lexikograficky.

[257] Tu samozrejme použitie femininneho formantu predurčoval aj rod nadradeného substantíva motivantu (*škola*).

[258] Gajdošová (2009, s. 10).

[259] Popri neutre *péefko.* Feminínum *péefka* sa zaznamenáva aj lexikograficky (Hochel, 1993, s. 127) a vyskytuje sa aj v SNK, rovnako ako lexéma *péefko*.

[260] Citované z novín SME a Korzár (3. 7. 2011).

Už kodifikačný KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA (2003) uvádza niektoré štylisticky príznakové podoby skratiek (*cédečko, eseročka, péenka).* Oveľa viac lexém tohto typu je zachytených v najnovšom SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA (2006, 2011), napr. *béemvéčko/béemvéčka*, *cédečko*, *elpéčko, elko, embéčka*[261], *emko, esemeska, ememeska*, *estéeska*[262], *eseročka*, *esko*, *ícečko*, *ikspéčko*[263], kde sa zväčša charakterizujú ako hovorové. Zaznamenávajú sa nielen tieto podoby s frekventovanými flektivizačnými formantmi, ale objavujú sa aj menej frekventované štylisticky príznakové podoby (*čezeta*[264]). V lingvistických prácach sa takéto lexémy niekedy hodnotia ako „*skratkové slová*" a „*hovorové slová*" (Duchková, 2006, s. 51), čo len potvrdzuje nejednotnosť v chápaní skratky a skratkového slova v slovenskej lingvistike.

Predchádzajúci výklad naznačil, že **štylisticky príznakové podoby skratky vznikajú prevažne od iniciálových skratiek**, ktoré sú svojou fragmentárnou štruktúrou predisponované k nesklonnosti. Okrajovo sa však tvoria aj od grafických skratiek, napr. lexéma *asák*[265] z grafickej skratky *as. – asistent* (*odborný asistent na VŠ*) (Hochel, 1993, s. 42), a ako ukážeme v nasledujúcej kapitole, aj od iniciálových skratkových slov.

Na záver len pripomíname, že zapojenie iniciálovej skratky je niekedy možné aj bez použitia flektivizačného formantu, a to len s grafickým odlíšením relačnej morfémy (*DJom, DJmi*)[266]. Domáce relačné morfémy pritom alternujú s prevzatými (*DJs* vz. *DJovia*[267]), hoci práve prevzatá plurálová morféma znamená príklon k nesklonnosti.

6.1.3 Iniciálové skratkové slovo a deklinácia

Iniciálové skratkové slová sú lepšie predisponované na deklinačné procesy ako iniciálové skratky, svojou fonologickou štruktúrou totiž pripomínajú abreviačne nemotivované lexémy, napr. *zo SĽUK-u*; *v ADOS-e*; *na KOČAP-e.*[268] Aj napriek tomu niekedy ostáva iniciálové skratkové slovo nesklonné (*vedenie IRA*[269]), pričom vyššiu tendenciu k nesklonnosti zaznamenávame pri skratkách prevzatého charakteru (*v UNESCO*; *z NATO*).

A) Relatívne bezproblémové je skloňovanie iniciálových skratkových slov, ktoré sú **zakončené na konsonant**, nehrozí pri nich strata poslednej grafémy skratky. Variantné sú len spôsoby majuskulného alebo minuskulného záznamu relačnej morfémy, napr. *AIDSU*/*AIDSu*, *AIDSOM*/*AIDSom.*[270] V niektorých novších českých prácach sa diferencovanie

[261] Porov. „automobil zn. Škoda 1000 MB" (SSSJ, 2006, s. 885); lexikograficky je zachytená aj variantná skratka *emba* (Hochel, 1993, s. 73).

[262] *STS – strojnotraktorová stanica*.

[263] *XP* – z angl. experience („skúsenosť"); Operačný systém Microsoft Windows XP, XP.

[264] Hovor. motocykel značky *ČZ* (vyrábaný v *Československej zbrojovke*) (SSSJ, 2006, s. 498).

[265] Deriváty od lexémy *asák*: *asáčka, asácky.*

[266] V češtine na podobný zápis upozorňuje P. Kochová (2003, s. 163).

[267] Frekvencia v SNK (6-prim-public-all): *DJovia* (2-krát), *Dj-ovia* (23-krát), *DJs* (321-krát).

[268] *ADOS* (*Agentúra domácej starostlivosti*), *KOČAP* (*Kurz ochrany človeka a prírody*)

[269] *ÚBOK* (*Úrad boja s organizovanou kriminalitou*); *IRA* (*Irish Republican Army*)

[270] Príklady grafického zachytenia z SNK.

relačnej morfémy minuskulou (*PINu*, *PINEm*) hodnotí ako istá anomália a za neprízнakový sa považuje zápis *pinu*, *pinem* (Kochová, 2003, s. 162). Slovenská lingvistika (Horecký, 1947, s. 13; Dvonč, 1969, s. 346 – 351) sa prikláňa k zachyteniu relačnej morfémy minuskulou a jej napojeniu prostredníctvom spojovníka (*na KOČAP-e*). Takéto podoby pripúšťajú aj iné české práce, keďže tento spôsob *„respektuje název jakožto značku a zachovává identitu zkratky*“, ale zároveň pripomínajú, že *„neumožňuje však skloňovat zkratky končící na samohlásku*“[271] (porov. ďalej **B)**). Nazdávame sa, že kombinácia majuskulnej skratky a minuskulnej relačnej morfémy pri deklinácii skratky zakončenej na konsonant pomáha komunikantom identifikovať základný tvar skratky, odlíšiť ho od relačnej morfémy a zároveň umožní skratke zaradenie do deklinácie (porov. aj Hrbáček, 1979, s. 79).

Aj napriek potenciálu vstupovať do deklinačnej paradigmy však ostávajú i niektoré domáce iniciálové skratkové slová zakončené na konsonant indeklinábiliá, a to v snahe zachovať podobu skratky nemennú a vyhnúť sa problémovému zaznamenaniu relačnej morfémy: *ÚBOK* (*Úrad boja proti organizovanej kriminalite*) → *vyšetrovateľ ÚBOK.*

B) Problematické je však zachytenie deklinačnej paradigmy iniciálových skratkových slov so zakončením na **vokál** (*VÚMA, NATO, UNESCO*). Riešenie uplatnené pri iniciálových skratkových slovách zakončených na konsonant mení grafickú podobu skratky *VÚMA* → *vo VÚMe*; *UNESCO* → do *UNESCa*. Kým totiž skratky zakončené na konsonant si aj v nepriamych pádoch zachovávajú svoju podobu, pri skratkách zakončených na vokál „*koncová část slova má funkci ohýbací přípony*“ (Hrbáček, 1979, s. 114). Pri iniciálových skratkových slovách zakončených na vokál hrozí:

a) **strata**, **obmena** koncového vokálu, ktorý je abreviačne motivovaným komponentom skratky, pripomína však relačnú morfému: *VÚM**A*** (*Výskumný ústav mechanizácie a automatizácie*) → *vo VÚM**E**, z Vúm**y***; *NATO* (*North Atlantic Treaty Organization*) → *do NATa/NATA/NATa*, *NATU/NATu*; *UNESCO* (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) → *UNESCa/UNESCA, v UNESCU/UNESCu*.[272] Takéto zmeny sa aj v češtine hodnotia ako nenáležité, keďže koncový vokál je súčasťou skratky, nie iba relačnou morfémou;[273]

b) **pridanie** ďalšej grafémy, ktorá v závislosti od spôsobu grafického zachytenia môže modifikovať pôvodnú formu skratky: *s NATOM/s Natom/s NATOm*; *mesto zaregistrované UNESCOm*, *v spolupráci s Unescom*. Frekvencia uvedených tvarov v SNK – aj keď ide o jednotlivosti – ukazuje, že pri deklinácii iniciálových skratkových slov zakončených na vokál sa v slovenčine poväčšine uprednostňujú tvary, kde sa nenarúša majuskulný charakter skratky (*NATA, NATE, UNESCA, UNESCU*), hoci pri nich takisto dochádza k nevyhnutnej

[271] Porov.: http://prirucka.ujc.cas.cz/en/?ref=785&id=781 (cit. 3. 12. 2013).

[272] Výskyt deklinácie pri skratkách *NATO* a *UNESCO* v SNK: *NATA* – 3-krát, *NATE* – 1-krát, NATU – 1-krát; *NATa, NATe, NATu, NATOM/NATOm* – **0 výskytov**; ***NATO*** (indeklinábilium v rôznych pádoch) – **60 636-krát**;

UNESCA – 102-krát, *UNESCa* – 6-krát, *UNESCU* – 10-krát, *UNESCu* – 0-krát, *UNESCOM* – 18-krát, *UNESCOm* – 35-krát; ***UNESCO*** (indeklinábile v rôznych pádoch) – **7340-krát.**

[273] Porov.: http://prirucka.ujc.cas.cz/en/?ref=785&id=781 (cit. 3. 12. 2013).

zmene finálneho komponentu, ktorý geneticky nie je relačnou morfémou. Takýmto spôsobom sa však aspoň zachováva počet majuskulných komponentov.

Nahrádzanie koncového vokálu príslušnou relačnou morfémou, napr. *UNRRA → unry*[274], pripúšťa aj J. Horecký (1947, s. 13), pripomína však ešte možnosť ponechať takéto iniciálové skratkové slovo nesklonné (*budova VÚMA*; *vstúpiť do NATO*; *poradné postavenie pri UNESCO*). Takúto komunikačnú tendenciu dokazujú aj naše frekvenčné údaje, azda aj preto, že *„skloňovanie 'civilizačných' skratiek typu NATO posúva prejav štylisticky nižšie“*.[275]

Na druhej strane ponechanie iniciálového skratkového slova ako indeklinábile sa môže v niektorých kontextoch pociťovať ako príznakové, napr. *SACKA* (*Slovenská asociácia cestovných kancelárií a agentúr*) → *od členov SACKA, zhromaždením SACKA, za člena Rady SACKA*, hoci ani zapojenie takejto skratky do deklinácie nie je bezproblémové, keďže sa pri ňom stráca záverečná komponentová graféma (*prezidenta SACK-y*).

Aj v češtine sa iniciálové skratkové slová zakončené na vokál správajú ako indeklinábiliá, napr. vstup do *NATO*, *prijatie na FAMU* (Hrbáček, 1979, s. 79). To sa odporúča aj v novších prácach, ktoré popri tvare indeklinábile pripúšťajú aj *„tzv. nominativ jmenovací, který je vhodný i v plně spisovných projevech:* hlasovat pro stranu ODA, zaměstnanci společnosti/firmy ČEZ*“*[276]. Iné české práce spomínajú pri skloňovaní týchto skratiek minuskulný zápis (*UFO → ufa*, *ufem*), namiesto problematického graficky odlíšeného zápisu (*UFa*, *UFem*), ktorý kombináciou minuskuly a majuskuly porušuje grafickú podobu skratky (Kochová, 2003, s. 163). Podľa J. Hrbáčka však minuskulizácia iniciálového skratkového slova vedie k nivelizácii abreviačného charakteru skratky v písomných komunikátoch a v prípade homofónnych skratiek by mohla viesť k zámene s abreviačne nemotivovanými homofónnymi lexémami (Hrbáček, 1979, s. 78), napr. *SPLN*/*Spln* vz. *spln*. Autor však z tohto pravidla vyníma domáce alebo celkom zdomácnené skratky, pri ktorých minuskulizácia pri deklinácii podľa neho neprekáža, napr. *ASO → v Asu* (ibid.). Nazdávame sa, že takéto výnimky nie sú produktívne, pričom kritérium zdomácnenosti skratky je len veľmi vágne, t. j. nie je možné vždy jednoznačne určiť, ktorá skratka je už zdomácnená.

J. Hrbáček takisto poznamenáva, že niektoré kontexty neumožňujú ponechať skratku nesklonnú; vtedy autor odporúča zmeniť majuskulnú príznakovú formu na minuskuly: „*Uneskem chráněná památka*“ (Hrbáček, 1979, s. 79), prípadne uviesť aj podobu skratky v N. sg., napr. „*Centem (CENTO) organizovaná provokace*“ (ibid.). Podľa nášho názoru však takéto uvádzanie nominatívneho tvaru do istej miery odporuje princípu jazykovej ekonómie, kvôli ktorej je skratka primárne použitá. Okrem toho zmena majuskulnej formy skratky na minuskulnú (*s Unescom, vo Fife*) vedie k abreviačnej demotivácii, keďže stiera abreviačný charakter lexémy a sťažuje určenie jej hraníc oproti relačnej morféme.

[274] Vynechanie geminátky v tvare „*unrry*“ je pravdepodobne len chybou z nepozornosti.

[275] D. Slančová; z posudku autorkinej diplomovej práce SKRATKA AKO LEXIKÁLNA JEDNOTKA (Michaliková, 1999).

[276] Porov.: http://prirucka.ujc.cas.cz/en/?ref=785&id=781 (cit. 30. 11. 2013).

Podľa nášho názoru je v takýchto prípadoch najmenej rušivým a komunikačne najefektívnejším riešením rovnaký spôsob minuskulného zápisu relačnej morfémy, aký sa odporúča v slovenčine pri skratkových slovách zakončených na konsonant (*s OPEC-om*); teda *s UNESCO-m/UNESCOm* chránená pamiatka[277]. V prípade skratiek, kde by hrozila strata abreviačne motivovaného komponentu/grafémy (*VÚMA – VÚMou odporúčaný projekt*), by riešením mohla byť zmena slovosledu a zapojenie skratky do abreviačnej syntagmy (porov. kap. **7.4**), napr. *projekt odporúčaný ústavom VÚMA*, hoci aj tu možno polemizovať o dodržaní jazykovej ekonómie. Popri nesklonnej podobe iniciálového skratkového slova je teda ďalšou stratégiou, ako zaradiť iniciálové skratkové slovo do syntagmy, použitie (semi)tautologickej alebo explikatívnej syntagmy (*v pakte NATO*; *zo zväzu SOZA*).

6.1.3.1 Flektivizačný formant a štylisticky príznaková podoba iniciálového skratkového slova

Štruktúra umožňujúca iniciálovému skratkovému slovu splývavú výslovnosť mu súčasne dáva lepšie predispozície zapojiť sa do deklinácie. Predsa sa však v hovorovej variete vyskytujú aj štylisticky príznakové podoby tohto typu skratiek, napr. *JIS → jiska*, *WAP → wapko/wapka, SIM → SIMka, PIN → PINko, CLIP → CLIPko* (porov. Orgoňová – Bakošová, 2005, s. 86; Karčová, 2010, s. 210)[278]. Dokazuje sa tým, že štylisticky príznakové podoby skratiek sú nielen prostriedkom určovania gramatickej formy, ale majú aj **silný príznak hovorovosti**, ktorý ich v hovorových komunikátoch robí atraktívnejšími pred potenciálnymi systémovými tvarmi v deklinačnej paradigme; porov. napr. *zvíťazil som vo ŠVOČ-ke*[279] namiesto **vo ŠVOČ-i.* V tomto duchu sa aj konštatuje, že „*v prepojení so štylistickou rovinou spôsobuje slovotvorná adaptácia zmenu štylistickej príslušnosti slova a často neutrálne lexikálne jednotky pridaním slovotvorných formantov -ka, -ko, -čko, -éčko a pod. nadobúdajú príznak hovorovosti (PIN/PINko, CLEAR/CLEARko, SMS/esemeska...)*“ (Orgoňová – Bakošová, 2005, s. 83).

Súčasne však tento príznak hovorovosti pôsobí reštriktívne vo formálnych typoch komunikátov, kde sa namiesto štylisticky príznakových podôb preferujú iné spôsoby začlenenia do deklinácie, napr. tautologické syntagmy typu *SIM karta* oproti tvaru *simka* (op. cit., s. 85), prípadne uprednostňovanie nesklonnej podoby *CLIP* vz. *CLIPko.*

6.1.4 Skratkové slovo, skrátené slovo a deklinácia

J. Hrbáček konštatuje, že „*v češtině jako flexívním jazyce se uplatňuje tendence ohýbat zkratky, které mají lexikální povahu, tj. zkratková slova a zkrácená slova*“ (Hrbáček, 1979, s. 77). Ako sme ukázali (kap. **6.1.2**), v slovenčine sa táto tendencia objavuje aj pri skratkách, ktoré J. Hrbáček považuje za nelexikálne, t. j. pri iniciálových skratkách a iniciálových

[277] V SNK zaznamenávame viackrát aj podobu *s UNESCOM*, *podľa údajov UNESCa*, ktorú však nepovažujeme za dostatočne transparentnú voči pôvodnej podobe skratky.

[278] *JIS* (*jednotka intenzívnej starostlivosti*); *WAP* (*Wireless Application Protocol*); *CLIP* (*Calling Line Identification Presentation*); *PIN* (*Personal Identification Number*); *SIM* (*Subscriber Identity Modul*).

[279] *ŠVOČ* (*Študentská vedecká odborná činnosť*).

skratkových slovách, čo však na rozdiel od J. Hrbáčka považujeme za prejav ich špecifickej lexikálnej povahy, nie za charakteristiku, ktorá iniciálové skratky diskvalifikuje v nároku na lexikálny status.

Ak skrátené a skratkové slová ostávajú nesklonné (*hifi*, *zoo*), sú zvyčajne prevzatej proveniencie. Ostatné skrátené a skratkové slová sa skloňujú podľa svojho zakončenia, ktoré ich zaradí ku konkrétnemu deklinačnému vzoru: *Pofis* (m.) (*Poštová filatelistická služba*) → *v Pofise, s Pofisom*; *Mufuza* (f.) (*Mužstvo futbalových zázrakov*) → *s Mufuzou, v Mufuze Rempo* (n.) (*Remeselnícke potreby*) → *z Rempa, v Rempe* atď. Ponechanie skratkových slov ako indeklinábile a ich majuskulná podoba sa odmieta ako nežiaduca izolácia od ostatého textu (Hrbáček, 1979, s. 77). Preto by sa podľa autora skratkové slová mali začleniť do deklinačnej paradigmy bezprízнakovo aj graficky, v češtine sa preto neodporúča písať skratkové slová majuskulami (*Mužstvo futbalových zázrakov → MUFUZA*), ktoré by neodôvodnene evokovali iniciálový charakter tejto skratky (ibid.).

Na rozdiel od češtiny, kde sa o skrátených slovách zakončených na vokál *-o* (*Gramo, Kovo, Elektro*) konštatovalo, že ostávajú indeklinábile (op. cit., s. 77 – 78.), v slovenčine sa tento typ skrátených slov, najmä v apelativizovanej podobe *gramo, elektro* zaraďuje do deklinácie podľa vzoru *mesto*, čo napokon samotný autor pripúšťa aj v niektorých registroch češtiny.[280]

Záverom možno konštatovať, že snaha o zaradenie typologicky rozličných skratiek do deklinácie dokazuje lexikálnu plnohodnotnosť skratiek, ktoré preberajú tendencie z abreviačne nemotivovanej časti lexiky a prispôsobujú ich svojej špecifickej abreviačnej štruktúre.

6.2 Slovotvorný potenciál skratky

6.2.1 Deabreviačná derivácia[281]

Ako pripomína J. Furdík (2008, s. 71), „*dôkazom začleňovania skratiek do jazykového systému je fakt, že skratky sa môžu stať slovotvornými motivantmi a fungovať ako východiská motivačných radov.*“ Výsledkom takéhoto prieniku slovotvornej a abreviačnej motivácie je vytváranie deabreviačných derivátov (*SĽUK → SĽUKár/Sľukár; IT → ajtíčkar*; *SMSka → esemeskovať*). Princíp rekurzívnosti slovotvornej motivácie umožňuje tvorbu ďalších derivátov (*SĽUK → sľukár → sľukársky*), hoci sa konštatuje, že rozsiahlejšie slovotvorné hniezda sa pri skratke vyskytujú len sporadicky (Ološtiak, 2011, s. 252). Podľa J. Hrbáčka z genetického hľadiska deriváty zo skratiek do problematiky abreviácie nepatria, ale zo štruktúrneho hľadiska tvoria zmiešanú skratkovo-derivačnú štruktúru (Hrbáček, 1979, s. 114). Nazdávame sa, že práve relačnosť abreviačnej a slovotvornej motivácie pomáha uchopiť povahu takýchto lexém.

Deabreviačné deriváty sa môžu tvoriť:

[280] O skrátených slovách typu *gramo, elektro, demo* porov kap. **1.7.7.**

[281] Za termíny deabreviačná derivácia a deabreviačná kompozícia (porov. 6.2.2) ďakujem M. Ološtiakovi.

1. zo slabičnej alebo hláskovej výslovnosti iniciálových skratiek: *HZDS* [há-ze-dé-es] → *házedesák*; *ROH* [er-ó-há] → *erohák*; *PS* (*Pohraničná stráž*) [pé-es] → *péesák*; *ŠtB* [eš-té-bé] → *eštebák*; *SZM* (*Socialistický zväz mládeže*) [sə-zə-mə] → *s-z-mák, s-z-máčka, s-z-máčiť*[282];

2. zo štylisticky príznakových podôb iniciálových skratiek: *SMS* → *esemeska* → *esemeskovať*; *CD* → *cédečko* → *cédečkový*; *IC* → *ícečko* → *ícečkový*;

3. z iniciálových skratkových slov: *UFO* (*Unidentified Flying Object*) → *ufológ*; *MUKL* (*muž určený k likvidaci*) → *muklí, mukliť, namukliť sa, zamukliť si*;

4. **zo skratkových slov:** *Liaz* (***Li****berecké* ***a****utomobilové* ***z****ávody*) → *liazkár*; *Čedok* (***Če****sko-slovenská* ***do****pravná* ***k****ancelária*) → *čedokár*; *zelovoc* (***zel****enina +* ***ovoc****ie*) → *zelovocár/zelovociar*, *zelovocárka*, *zelovociarsky*; *matfyz* (***mat****ematika,* ***fyz****ika*) → *matfyzák, matfyzácky*.

5. zo skratiek, ktoré sú kombináciou iniciálových a číselných komponentov, a z ich štylisticky príznakových podôb: *MP3* → *empétrojka* → *empétrojkový*; *V3S* → *vétrieska* → *vetrieskový*.

Pri frekventovaných skratkách sa môžu vytvoriť rozsiahlejšie slovotvorné hniezda:

1. *SMS* → *esemeska* → *esemeskár, esemeskový, esemeskovo, esemeskovať, preesemeskovať, doesemeskovať, obesemeskovať, esemesknúť, esemeskovanie, esemeskujúci* i kompozitá *SMSkovaniachtivý, esemesmánia, SuperSMS* (Karčová, 2010, s. 211; Ološtiak, 2011, s. 251);

2. *NATO* → *AntiNATO/ANTINATO, miniNATO, proNATO* (aj v atributívnej syntaktickej funkcii *antiNATO aliancia, vojenský antiNATO blok*), *NATOvec, NATOvsky*; i kompozitá *NATOskeptik, NATOlezectvo*);[283]

3. *UFO* → *ufológ, ufón, ufonaut, ufológia, ufologický, ufónsky, ufonautický, ufonér, ufologizovať, ufofanúšik, ufooširať, ufomaniak, ufoloď, ufokult, ufomagazín....*

Bohatosť slovotvorného hniezda, akú pozorujeme pri skratkách *SMS, NATO* či *UFO*, je však výnimočná; zvyčajne existuje od skratky len niekoľko, prevažne substantívnych a adjektívnych derivátov (*KDH* → *kádehák, kádehácky*; *ŠTB* → *eštebák, eštebácky*). Pre deriváty z iniciálovej skratky je charakteristický variantný spôsob zápisu (*KDHák, KáDeHák, Kádehák*; *SMSkový* i *esemeskový*; *eštebák* i *ŠTbák*).[284]

Sufixy, ktoré sa použijú pri tvorbe derivátov od tej istej skratky, sa môžu odlišovať aj v príbuzných jazykoch, porov. napr. české *vépépák* (Martincová et al., 2004, s. 507) a slovenské *vépépéčkar/vépepečkar.*[285] Citované deriváty naznačujú, že derivácia je produktívna najmä (a ponajprv) v sociálnych varietach jazyka (hoci sa uplatňuje aj v iných

[282] Deriváty *s-z-mák, s-z-máčka, s-z-máčiť* citov. podľa Hochel (1993, s. 152).

[283] Porov. aj početné deriváty a kompozitá od skratky *NATO* v češtine*: natovský, antinatovský, natovsky, pronatovský, protinatovský, natovec, natoizace, natoid, natoidní, natocentristický, natocentrizmus, natooptimizmus, natoskeptik, natoignorant, natofašizmus, NATO-kompatibilní, NATO-referendum* (Kochová, 2005, s. 243 – 245).

[284] *Sulík má na kandidátke ŠTbáka.* (porov. na http://pokorny.blog.sme.sk/c/221906/Sulik-ma-na-kandidatke-STbaka.html). NB: zrejme nesprávne usporiadanie majuskúl a minuskúl, nesprávne *ŠTb*, namiesto *ŠtB* (*Štátna bezpečnosť*).

[285] Príklady grafického zachytenia z SNK.

štýloch, najmä publicistickom). Je prejavom hravosti a expresívnosti tejto variety, čiastočne aj konšpiratívnym prostriedkom, porov. napr. deriváty od iniciálového skratkového slova *MUKL*[286] (*Muž určený k likvidaci*) → *muklí, mukliť* („ťažko pracovať"), *namukliť sa* („namakať sa"), *zamukliť si* („zamakať si") (Hochel, 1993).

Minuskulné zachytenie slabičnej výslovnosti skratky v jej derivátoch súčasne znamená istý posun k abreviačnej demotivácii. Komunikanti však aj napriek modifikovanému spôsobu záznamu dokážu skratku identifikovať a priradiť k nej jej denotát. Ako ukazujú predchádzajúce príklady, pri niektorých derivátoch a kompozitách zo skratiek sa ešte ponecháva ich majuskulná podoba. Tá naznačuje hranice abreviačného komponentu derivátu *WAP → WAPovať*, *WAPovský*, *WAPový*, alebo kompozita: *WAPbanking, WAPhosting, WAPnet, WAPcentrum.*

Viacero spoločných znakov však pozorujeme medzi deabreviačnou deriváciou a univerbizáciou: a) obmedzený inventár sufixov; b) schopnosť kondenzovať a ekonomizovať jazykový prejav (porovnaj napr. *člen SĽUK-u* vz. *sľukár*); c) štylistická príznakovosť; d) obmedzené zaradenie do onomaziologických kategórií.

a) Obmedzený inventár sufixov

Tak ako pri univerbizácii pomocou sufixov *osobný vlak → osobák*, aj pri derivácii zo skratiek sa využívajú zvyčajne sufixy:

-***ák***: *HZDS → házedesák*, *FS → efesák*, *ROH → erohák*; *PTP*[287] *→ pétépák*

-***ista***: *SAS → sasista*[288], *DAV → Davista, WAP → vapista*;

-***ár***: *siskár, soikár, čedokár, esemkár*[289].

Iné sufixy sú len veľmi okazionálne, napr.:

-áš: *RAKáš* (čitateľ časopisu *RAK*);

-***(r)ka***: (*vécerka*, žena pracujúca vo WC).

-***ik***: *ajtik* (aj vo variante *ajťák*)

Frekventovanosť niektorých sufixov možno vysvetliť aj tým, že práve prípony -***ák,*** -***ka*** patria „*k najčastejším substantívnym príponám v slovenčine*" a sú preto „*prostriedkom na tvorenie spontánne vznikajúcich slangových slov v hovorovom štýle*" (Mistrík, 1997, s. 109). Okrajové použitie iných sufixov môže, podobne ako pri štylisticky príznakových podobách (*ŠUP → šupka*; *PKO → pekáč*), súvisieť so snahou o externú homofóniu, napr. *Dederón* (*obyvateľ bývalej NDR (DDR*)) vz. *dederón* (látka).

b) Schopnosť kondenzácie jazykového prejavu a ekonomizácie

Dôvodom pre vznik deabreviačného derivátu je aj fakt, že v komunikácii umožňuje jednoduchým a ekonomickým spôsobom vyjadriť ďalšie významy, viažuce sa na sémantiku

[286] Pri iniciálovom skratkovom slove *MUKL*, ktoré sa v procese abreviačnej demotivácie prehodnotilo na lexému *mukl*, je takisto doložené netradičné „poslovenčenie" vkladnou hláskou *e* na lexému *mukel* (Hochel, 1993, s. 111), aby sa odstránilo pre slovenčinu netypické sonórne *l* vo finálnej pozícii.

[287] Príslušník *PTP* (*pracovných technických práporov*).

[288] *Sasista* – „frekventant podujatia *SAS – Studia Academica Slovaca*".

[289] *Esemkár* – „pacient so *SM – Sclerosis Multiplex*".

prevzatej skratky a jej motivantu. Táto schopnosť nie je len „*osobitnosťou univerbizovaných pomenovaní, ale potenciálnou vlastnosťou slovotvorne motivovaných slov vôbec*“ (Furdík, 1993, s. 112), je teda vlastná aj deabreviačným derivátom, porov. napr. *sasista* vz. *frekventant podujatia SAS*. Napokon, týmito schopnosťami disponujú aj motivujúce skratky, ktoré sú východiskom pre tvorbu derivátov.

c) Štylistická príznakovosť derivátov zo skratiek

Štylistická príznakovosť derivátov zo skratiek spočíva najmä v črte hovorovosti, ktorá sa prejavuje viacerými spôsobmi:

1. prítomnosťou derivátov prevažne v hovorových varietach slovenčiny. Okrem subštandardnej a slangovej variety zaznamenávame deriváty napr. aj v argote – konkrétne vo väzenskom argote, napr. *pépečkar* – „odsúdený, ktorý bol podmienečne prepustený (*PP*), resp. ide na pojednávanie o podmienečnom prepustení“; *déesák* – „člen *Dielčej samosprávy* (*DS*)“, *ábéčkar* – „príslušník stráže pracujúci v administratívnej budove (*AB*)“.

2. preferovaní príznakových derivátov zo skratiek pred ich relatívne nepríznakovými variantmi, porov. napr. derivát zo skratky *AMR* → *amrďák* (*„Prvý okoloidúci, amrďák Milan, (nejde o oplzlosť, AMR je automatické meranie a regulácia) sa rozohnal z celej sily a škatuľu odkopol*“) bol podľa nášho názoru zámerne vytvorený tak, aby evokoval vulgarizmus, keďže systémovo by sa od iniciálovej skratky *AMR* mal tvoriť derivát **AMR-ák/*amrák.*

d) Obmedzené zaradenie do onomaziologických kategórií

Najčastejšie sú deriváty zo skratiek:

1. Substantívne. Z hľadiska onomaziologických kategórií sú substantívne deriváty zo skratiek desubstantívami mutačného typu, pričom ich slovotvorný význam je obmedzený na **názvy osôb podľa príslušnosti** S_{adh} = *„ten, kto (patrí k)* S_{mot}“ (Furdík, 2004, s. 97), napr. *esdékár* – ten, kto patrí k *SDK*; *péesák* – ten, kto patrí k *PS* (*Pohraničná stráž*), s istou mierou abstrakcie aj derivát *esemkár* – ten kto má *SM* (sklerózu multiplex). Podľa schémy S_{adh} *= ten, kto (patrí k)* S_{mot} sa za substantívum *S* dosadzuje skratka (*SZM* → *SZMák, Čedok* → *Čedokár*), jej slabičná výslovnosť (*erohá* → *erohák*), prípadne jej štylisticky príznaková podoba (*SM* → *esemka* → *esemkár*).

Okrem toho môžu byť deriváty konateľskými názvami so slovotvorným významom S_{prf} *= „ten, kto (*V_{obj}*)* S_{cas}“ (Furdík, 2004, s. 97): *ajťák* – ten, kto pracuje s *IT*; *píárista* – ten, kto pracuje s *PR*; *pécéčkár* – ten, kto pracuje s *PC*; *vécerka*[290] – tá, ktorá pracuje na *WC*.

Len sporadicky sa na pomenovanie uvedeného slovotvorného významu názvy osôb podľa príslušnosti použije na základe extenzie významu samotná slabičná výslovnosť skratky:

píár – 1. „*public relations* (*vzťahy s verejnosťou*)“; 2. „človek, ktorý je zodpovedný za *Public Relations“*;

[290] Pozoruhodný na lexéme *vécerka* je jednak jej prepis s konsonantom *v* namiesto pôvodného abreviačného konsonantu *w,* jednak absencia mužského pendantu **vécer*, od ktorého by bola odvodená, čo je pravdepodobne odraz mimojazykovej skutočnosti.

eses – 1. „organizácia“; 2. „jej príslušník“;

eser – „stúpenec politickej strany v Rusku *SR* (*socialistickí revolucionári*)“, napr. *strana eserov* (SSSJ, 2006, s. 903);

vlk – pracovník *VLK* (*Výboru lidové kontroly*) (Hochel, 1993, s. 169).

Rovnaké slovotvorné typy – príslušnosť k istej skupine (*natovec*), slovotvorný typ podľa predmetu činnosti (*esemeskář, péčéčkář/písíčkář*) – a významy derivátov sa objavujú aj v češtine (Kochová, 2005, s. 244). Okrem toho sa na českých derivátoch zo skratiek potvrdzujú „*obecné neologické tendence*“, konkrétne produktívnosť mennej prefixácie (*antinatovský, protinatovský, pronatovský*), produktívnosť dejových substantív so sufixom *-izace* (*natoizace*), aktivizácia sufixov *-oid, -oidní* (*natoid, natoidní*) a zreteľové adverbiá (*natovsky*) (ibid.).

V slovenčine podľa nášho názoru zatiaľ nemožno hovoriť o rovnakých „tendenciách“ v abreviačne motivovanej časti lexikálnej zásoby, pretože aj keď sa viaceré spomínané lexémy (*antinatovský, pronatovský, protinatovský, natoidný, natovský, natovsky*) objavujú v Slovenskom národnom korpuse s rozličnou frekvenciou výskytu, sú to skôr okazionálne deriváty, ktoré od skratky *NATO* vznikli najmä kvôli jej frekventovanosti v komunikátoch. Pri iných skratkách sme výskyt podobne utvorených derivátov nepozorovali.

2. Adjektívne deabreviačné deriváty sú desubstantívne vzťahové adjektíva s významom širokého vzťahu (porov. Furdík, 2004, s. 102), napr. *erohácky, cédečkový, čedokársky*. Vznikajú z derivátov zo skratiek (*Čedok → čedokár → čedokársky*) i štylisticky príznakových podôb skratiek (*cédečko → cédečkový*).

3. Slovesné deabreviačné deriváty sú desubstantíva so slovotvorným významom „*použiť ako nástroj to, čo pomenúva motivant*“ (op. cit., s. 104). Vytvárajú sa podobne ako substantívne deriváty od skratiek (*WAP → WAPovať*; *ROFL → roflovať*), prípadne ich štylisticky príznakovej podoby (*esemeska → esemeskovať*). Niektoré majú len okazionálnu povahu (*KSČ → ne-káesčé-oval*) (Gajdošová, 2009, s. 11).

Ako naznačujú príklady, deabreviačné deriváty vznikajú nielen zo slovenských, ale aj z prevzatých skratiek s pôvodnou výslovnosťou, napr. *IT* (*Information Technologies*) [aj tí] *→ ajťák/ajtik*; *PC* (*personal computer*) [písí/pécé] *→ písíčkar/pécečkár*. Derivácia teda pri skratkách funguje ako adaptačný proces tzv. transderivácie (porov. kap. **13.6**), podobne ako pri ostatných prevzatých lexémach, kde „*ďalším stupňom adaptácie je tvorenie derivátov od prevzatého slova*“ (Furdík, 1993, s. 113).

Podobné derivačné stratégie existujú aj v iných flektívnych jazykoch, porov. ruské iniciálové skratkové slovo *BOMŽ/bomž* (*bezdomovec*), ktoré vzniklo z motivujúcej syntagmy *Bez opredelennogo mestva žiteľstva* (*bez stáleho bydliska*). Keďže „*jednou z osobitostí ruskej abreviácie sú procesy, v rámci ktorých sa pôvodné akronymické skratky používajú ako lexémy s plnohodnotným slovotvorným potenciálom*“ (Sipko, 2005, s. 217), tieto iniciálové skratkové slová slúžia ako motivanty pre vznik nových lexém, kde sa abreviačný motivačný charakter postupne zastiera: verbum *bomževať*, adjektívum *bomžij* či adverbiálne spojenie *žiť pobomži*, adjektívum/particípium *obomžestvlennaja nauka*[291] (ibid.).

[291] V preklade približne *ožobračená veda* – stav ruskej vedy sa porovnáva so životom bomžov.

Analogicky prebieha transderivačná adaptácia prevzatých skratiek v ruštine, porov. bohaté slovotvorné hniezdo pri skratke *PR* (*Public Relations*) → *piariť, piarovec, piarščik, piarovskij*, *piarkampania* (op. cit., s. 217 – 218). V tomto výpočte motivovaných lexém treba rozlišovať medzi derivátmi od skratiek (*piariť, piarovec, piarščik, piarovskij*) a kvázikompozitom[292] *piarkampania* (porov. aj *PR-agenstvo, PR-akcija, PR-biznes*).

Napokon chceme spomenúť ešte jeden proces, ktorý má trochu odlišný charakter, keďže pri ňom ide o tvorbu nových skratiek, ktorých súčasťou sa stáva iná skratka, napr. *PPP* (*Public-Private Partnership*) → *APPP (Asociácia pre podporu projektov spolupráce verejného a súkromného sektoru)*;

TV (*televízia*) → *IPTV* (*televízia cez internetový protokol*);

PSA (*Photographic Society of America*) → *APSA* (*Associate of Photographic Society of America), FPSA* (*Fellow of Photographic Society of America*), *Hon. PSA* (*Honorable of PSA*).

6.2.2 Deabreviačná kompozícia

Za argument, prečo radiť abreviáciu k slovotvorbe, sa považuje fakt, že abreviácia sa kombinuje s kompozíciou a deriváciou pri tvorbe nových lexém (porov. derivačne skrátené a derivačne skratkové slová v typológii skratiek). Ďalším argumentom je schopnosť skratiek fungovať vo funkcii komponentu lexém pri deabreviačnej derivácii a deabreviačnej kompozícii (*e-learning*, *scifi-poviedka*) (Borisov, 1972, s. 155n, cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 84). Ukazuje sa teda, že styčných bodov medzi abreviáciou a kompozíciou je viacero:

A) Elementárny prienik abreviácie a kompozície predstavuje skracovanie kompozita a spôsob jeho zachytenia v podobe jedného (***Č****esko****s****lovenské státní dráhy* → *ČSD*) alebo dvoch slovotvorných základov v skratke (***V****ýchodo****s****lovenská energetika* → *VSE*).

B) Druhou styčnou plochou je schopnosť abreviácie vytvárať v spolupráci s kompozíciou nové lexémy; v tejto súvislosti J. Hrbáček rozlišuje medzi **vlastnou abreviáciou**, ktorá vedie k vzniku **skrátených slov** (*reprezentácia* → *repre*), a **kompozitnou abreviáciou**, ktorá vedie k vzniku **skratkových slov** (*matematika, fyzika* → *matfyz*) (1979, s. 86). Tieto typy abreviácie sa potom môžu ešte kombinovať s deriváciou: výsledkom kombinácie vlastnej abreviácie a derivácie sú derivačne skrátené slová (*učiteľka* → *učka*); výsledkom kombinácie kompozitnej abreviácie a derivácie sú derivačne skratkové slová (*patologická anatómia* → *patanatka*). Práve skratkové slová najlepšie demonštrujú spoluprácu abreviácie a kompozície, keďže sú „zlepené" z abreviačne motivovaných komponentov glutináciou, čo sa odráža napr. aj na ich ruskom terminologickom označení, „*složnosokraščennyje slova*" (op. cit., s. 92).

C) Treťou prienikovou množinou abreviácie a kompozície sú skratky ako komponenty kompozít, resp. kvázikompozít. Tento typ lexém nazývame **deabreviačné kompozitá** a proces ich tvorby analogicky **deabreviačnou kompozíciou**. Súčasťou deabreviačných kompozít bývajú nasledujúce typy skratiek:

a) iniciálové skratky: *e-mail, i-banking*, *PR-agentúra, VIP-zóna;*

aa) slabičná výslovnosť iniciálovej skratky: *píár-manažér*, *dídžejpárty;*

[292] Ku kvázikompozitám porov. Furdík (2004, s. 106).

b) iniciálové skratkové slová: *WAP → WAPbanking, WAPhosting, WAPnet, WAPcentrum*; *NATO → NATOskeptik, NATOlezectvo*, *miniNATO;*[293]

c) skrátené slová: *alkotest, akuskrutkovač*;

d) skratkové slová: *hifiveža, scifi-literatúra.*

Hodnotenie skratky v tomto type lexém nie je jednoznačné a rovnako osciluje aj hodnotenie štatútu samotných lexém, a to v intenciách kompozitum – kvázikompozitum. Jednoznačná zhoda nejestvuje ani v otázke procesov, ktorým tieto lexémy vznikli, ani v otázke ich poradia.

Takéto abreviačne motivované komponenty kompozít totiž môžu fungovať aj ako samostatné lexémy a vytvárať s druhým členom kompozita atributívne syntagmy, resp. viacslovné pomenovania (*PR agentúra, info stánok, hifi súprava*) (porov. kap. **7.4**). Varírujú tak vo svojom morfematickom štatúte (komponent kompozita vz. samostatná lexéma) i slovnodruhovej príslušnosti (substantívum vz. adjektívum) (porov. Gavurová, 2013a, 2013b, 2013c). Obidva typy pomenovaní označujú identický denotát a diferencie sú skôr otázkou ortografie: *demo nahrávka* vz. *demonahrávka, hifi súprava* vz. *hifisúprava, info centrum vz. infocentrum*.[294] Slovenská lingvistika však na prísne formálnom podklade rozlišuje kompozitum so syntetickou formou (*infocentrum*) od analytickej formy viacslovného pomenovania (*info centrum*);[295] keďže sa „*väčšina lingvistov zhoduje v náhľade, že podstatný rozdiel spočíva v integrite, vo formálnej celistvosti kompozít, na rozdiel od formálnej oddelenosti či autonómie komponentov slovného spojenia*“ (Trup, 1999, s. 147). Naproti tomu podľa španielskej či anglickej koncepcie o štatúte kompozita formálna stránka lexémy (písanie osobitne alebo dovedna) nerozhoduje (ibid., porov. kap. **7.4.2**). V českej lingvistike sa podoby *Rh-faktor* (kompozitum), *Rh faktor* (viacslovné pomenovanie/voľná syntagma so skratkou ako adjektívnym prívlastkom) i *faktor Rh* (voľná syntagma/viacslovné pomenovanie so skratkou ako substantívnym prívlastkom) považujú za spisovné, hoci sa takáto rozkolísanosť v úze nehodnotí ako pozitívum.[296]

Vyvstáva navyše otázka, či tu existuje pohyb od kompozita (napr. *infobox*) k viacslovnému pomenovaniu (*info box*) alebo skôr v opačnom smere? V hľadaní odpovede na túto otázku možno spomenúť Dokulilovo delenie kompozít na vlastné a nevlastné zloženiny: nevlastné zloženiny možno podľa autora rozdeliť naspäť na viacslovné pomenovanie (ibid.), čo by implikovalo, že pohyb nastáva od viacslovného pomenovania ku kompozitu. Podrobnejší prehľad názorov slovenskej i českej lingvistiky na túto problematiku i komplexná analýza takýchto pomenovaní (Gavurová, 2013a, 2013b, 2003c) síce nedal uspokojivú odpoveď na smer pohybu, ukázal však, že kompozitá s prvým abreviačne motivovaným komponentom sú veľmi produktívne. Staršie práce síce ešte hodnotia kompozitá

[293] Porov. aj deriváty a kompozitá od skratky *NATO* (Kochová, 2005, s. 243).

[294] Výskyt v SNK: *infocentrum* – 789-krát, *info centrum* – 65-krát.

[295] Napr. M. Ološtiak hodnotí skratku *Rh* ako komponent viacslovného pomenovania, ak sa píše osobitne (*Rh faktor*), a ako komponent kompozita, ak ju píšeme dovedna, resp. cez spojovník *Rh-faktor* (porov. Ološtiak, 2011, s. 254). Ako ukazujú autorom uvádzané frekvenčné údaje, v SNK je frekventovanejšie viacslovné pomenovanie *Rh faktor* (111-krát), ako kompozitum *Rh-faktor* (28-krát).

[296] Porov. na http://prirucka.ujc.cas.cz/en/?ref=785&id=781 (cit. 3. 12. 2013).

s prvým komponentom iniciálovým (*A-bomba*, *RC-oscilátor*, *PEN-klub*) ako výnimočné prípady pod vplyvom cudzích jazykových vzorov (Hrbáček, 1979, s. 109), neskoršie štúdie však už konštatujú frekventovanosť takýchto lexém: „***Produktívnym*** *sa stalo tvorenie internacionálnych kompozít (diskoples, eurofľaša, hifiveža, psychodráma), zložení s prvým* ***členom*** *skratkovým alebo značkovým (Rh-faktor, A-mužstvo, B-vitamín, C-trieda, AC--pumpa)*“ (Furdík, 2004, s. 70).

Ako citovaný výrok naznačuje, J. Furdík si už ako súčasť kompozít všíma nielen iniciálové skratky, ale aj skratkové a skrátené slová, ktoré súčasne bývajú podkladom pre vznik už spomínaných viacslovných pomenovaní, resp. voľných atributívnych syntagiem (*disko ples, hifi veža, krimi seriál*), označujúcich identické denotáty ako ich kompozitné pendanty. Aj keď si teda J. Furdík uvedomoval abreviačnú povahu niektorých komponentov kompozít (*disko-, euro-, hifi-, psycho-*), abreviačno-kompozičný postup tvorenia kompozít medzi slovotvornými postupmi neuvádzal.[297] Predpokladáme preto, že J. Furdík považoval abreviáciu za proces, ktorý kompozícii predchádzal; abreviácia pripravila komponent kompozita, neprebehla však súčasne s kompozíciou.

Existenciu vzťahu medzi abreviáciou a kompozíciou si všíma aj ďalšia štúdia, podľa ktorej „***skrátenie*** *sa môže spájať s čisto kompozičným, kompozično-sufixálnym alebo kompozično-transflexným postupom*“ (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 107, zvýraznila M. G.). P. Mitter na margo spolupráce abreviácie a kompozície na úvod svojej monografie o komponentoch kompozít píše: „*Při tvoření slov se kompozice někdy kombinuje i s abreviací... Takto vzniklá kompozita se vyznačují fragmentárním charakterem prvního členu. Jejich první člen má rysy agramatičnosti, resp. amorfematičnosti, např.* aku- (akuvozík), pneu- (pneuměřič). *Někdy se takové první členy vymezily pouze příležitostně, např.* opo- (oposmlouva), repre- (repremužstvo) *apod. Společným znakem všech fragmentárních (agramatických) členů je skutečnost, že se svou formální stránkou nekryjí s kořenným morfémem, z jehož se vyčlenily.*“ (Mitter, 2003, s. 52). Podľa P. Mittera majú takúto fragmentárnu podobu komponenty *aku-*, *heli-*, *kombi-*, *opo-*, *pneu-*, *promo-*, *repre-*, *sponzo-*, preto sa autor pri českých zloženinách typu *akuvozík* (*akumulátorový vozík*), *heliletadlo* (*helikoptérové letadlo*), *oposmlouva* (*opoziční smlouva*), *pneuměřič* (*měřič pneumatik*), *promovystoupení* (*promoční vystoupení)*, *repremužstvo* (*reprezentační mužstvo*), *sponzovada* (*sponzorská vada*) prikláňa k názoru, že boli vytvorené komplexným **abreviačno-kompozičným** spôsobom (Mitter, 2003, s. 103 – 104).

V neskoršej štúdii aj P. Mitter čiastočne reviduje svoj názor o abreviačno-kompozičnom spôsobe tvorenia, keď píše: „*Některé členy* ***vznikají krácením*** *výchozího motivujícího pojmenování, do složenin* ***následně*** *vstupují v této zkrácené podobě... proto uvažujeme i v uvedených případech o čisté kompozici, příp. juxtapozici, jakkoli zde přichází v úvahu i komplexní způsob abreviačně-kompoziční, srov. např.* promo (promoce, promoční)...“ (Mitter, 2005, s. 40). Ambivalentnosť hodnotenia napokon dokazuje aj Mitterov nasledujúci výrok: „*Je nemožné rozhodnout, zda např. kompozita s komponenty auto-,*

[297] J. Furdík v monografii SLOVENSKÁ SLOVOTVORBA uvažuje iba o kompozičných a kompozično--derivačných slovotvorných postupoch (Furdík, 2004, s. 71 – 73).

elektro-, foto-, porno-, bio-, audio-, stereo-, video- aj. jsou výsledkem spojení tohoto komponentu s komponentem druhým či zda výsledné syntetické pojmenování je juxtapozitum, ktoré vzniklo spojením substantiva (přip. adjektiva), např. auto, foto, porno, bio, audio atd. s dalším slovem výchozího syntagmatu." (Mitter, 2003, s. 58).[298] P. Mitter teda pripúšťa, že kompozitum mohlo vzniknúť nielen prostredníctvom „prefabrikovaných" komponentov kompozít/prefixoidov, ale jeho základom mohla byť skratka so slovnodruhovou príslušnosťou k substantívam alebo adjektívam. Aj jeho výroky však potvrdzujú, že abreviácia spolupracuje s kompozíciou na vzniku lexém, ktoré potom možno právom označiť ako **deabreviačné kompozitá**.

Kompozícia a abreviácia však nespolupracujú len v otázke deabreviačnej kompozície. Ich vzájomné prelínanie vidno už pri spôsobe vzniku skrátených slov, ktoré sa stávajú súčasťou deabreviačných kompozít. Podľa J. Hrbáčka jeden typ **skrátených slov zložených** vzniká tak, že „*kompozita cizího původu se nejčastější zkracují **dekompozičním** osamostatněním první části*", napr. *auto(mobil), foto(grafia), kilo(gram*) (Hrbáček, 1979, s. 97). Rovnakým spôsobom sa utvorili aj „*nesklonná slova s širokým, nevyhraněným významem (i od složenin domácích), která mohou dobře plnit funkci vlastních názvů:* Gramo, Elektro, Kovo…" (ibid.). Spomínané skrátené slová *auto, foto, kilo, gramo, elektro* v slovenčine fungujú samostatne, zvyčajne ako apelatíva, a súčasne aj ako komponenty kompozít.

Súčasne J. Hrbáček pripomína, že „*cizí názvy typu auto, kilo... nejsou výsledkem záměrné úpravy, nýbrž přirozeného vývoje (**často byly už zkrácené přejaty**), ale ze synchronního hlediska se povědomí o jejich zkrácenosti udržuje koexistencí kompozit. Dekompozičně osamostatněné části původních kompozit, které v živém jazyce složené protějšky nemají, se ze synchronního hlediska jako zkrácená slova nejeví:* kino, metro." (op. cit., s. 90).

V podobnom duchu uvažujú aj autori DYNAMIKY SLOVNEJ ZÁSOBY SÚČASNEJ SLOVENČINY, keď konštatujú, že „*skrátené podoby [napr. fotografický aparát – fotoaparát] vznikli na základe skracovania príslušného adjektíva – presnejšie trunkácie motivujúceho výrazu*" (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 232). Všímajú si **importovaný** charakter týchto komponentov („*pri väčšine novších kompozít tohto typu však už možno predpokladať, že vznikli pod vplyvom internacionálnych slovotvorných modelov, a teda **prvá časť kompozita sa preberá už skrátená***") aj ich lexikálny status („*skrátené podoby fungujú v niektorých prípadoch aj ako samostatné: automobil, automobilový → auto*; *elektrický → elektro*; *fotografický, fotograf → foto*; *kinematograf → kino*") (op. cit., s. 233). Ako internacionálne prvky abreviačne motivovaných kompozít uvádzajú o. i. komponenty *bio-, disko-, eko-, elektro-, foto-, hifi-, retro-, sci-fi-, trafo-* (op. cit., s. 231 – 232).

Ako vidno z exemplifikácie, pozornosť citovaných autorov sa obracia predovšetkým na skrátené slová ako súčasti kompozita: deabreviačné kompozitá s týmto typom skratiek sú veľmi frekventované: *demoverzia, fotoarchív, hifitechnika, krimipríbeh, pornočasopis, repre-prestávka, reprokresba, retromateriál, trafo-stanica/trafostanica* atď. Najmä pri frekventovanejších kompozitách (*taxislužba, bioprodukty*, *diapotraviny*) sa ukazuje po-

[298] V Mitterovej klasifikácii ide o 2.1 „*Hybridní kompozita vzniklá čistou kompozicí/juxtapozicí*"; 3.2 „*Hybridní kompozita s prvním komponentem adjektivním*".

dobnosť/identickosť ich konštitutívnych prvkov i celostného významu s komponentmi viacslovných pomenovaní (*taxi služba*, *bio produkty*, *dia potraviny*).

Popri skrátených a skratkových slovách sa, ako sme už konštatovali, súčasťou deabreviačných kompozít stávajú aj ostatné druhy skratiek. Aj I. Kontríková (2010) pripomína, že kým autori DYNAMIKY SÚČASNEJ SLOVENČINY (1989, s. 233) uvažovali len o trojhláskových členoch kompozít, v súčasnosti „*nie sú zriedkavé ani dve a dokonca ani jedna graféma ako prvá časť kompozita, napr. bi-polarita, T-mobile, e-mail, e-banka*“ (Kontríková, 2010, s. 171). Kompozitá s prvým členom iniciálového charakteru typu *e-mail* sú v komunikácii veľmi produktívne (*e-: e-mail*, *e-kniha, e-zine, e-shop*), aj v oficiálnych prejavoch (Mislovičová, 2000, s. 207).

Vyššia frekvencia v komunikátoch vedie pri deabreviačných kompozitách tohto typu k polysemizácii: napr. *e-mail*: 1. „elektronický spôsob prenosu správy“ a 2. „text poslaný takýmto spôsobom“ (SSSJ, 2006, s. 884). Deabreviačné kompozitá sa zapájajú aj do procesu derivácie, čo predstavuje ďalšiu rovinu spolupráce abreviačnej a slovotvornej motivácie: *e-mail → e-mailovať/emailovať, e-mailista/emailista, e-mailovo/emailovo, e-mailový/ emailový.* Niektoré z derivátov podstupujú aj proces transortografizácie (*zaímejlovať, odímejlovať, zaimejlovať, odimejlovať*), ktorá reflektuje pôvodnú výslovnosť abreviačne motivovanej grafémy *e-* [í]. Pôvodná výslovnosť sa uprednostňuje pred transortografizovanou výslovnosťou [e-], pravdepodobne v snahe vyhnúť sa nežiaducej externej homofónii s lexémou *email* s významom „vrchná lesklá náterová farba“ alebo „zubná sklovina“ (KSSJ, 2003). Rovnako je produktívnosť jedným z faktorov, ktoré vedú k vypúšťaniu abreviačného komponentu ***e-*** v kompozite a jeho derivátoch *e-mail → mail*/*mejl* [mejl]: *mailový*, *mailovať*, *odmailovať, zamejlovať*, ktoré sa už považujú za zdomácnené (Mislovičová, 2000, s. 207). Všetky uvedené tendencie predstavujú snahu o zapojenie tohto typu pomenovaní do lexiky a súčasne ukazujú perspektívnosť deabreviačných kompozít.

Popri variantných názoroch na vznik deabreviačného kompozita oscilujú aj názory na **štatút** jeho abreviačne motivovaného komponentu: a to na terminologickej osi **komponent/člen (kompozita) – prefix – prefixoid – slovotvorný základ**.

Kým napr. I. Kontríková (2010, s. 168) hovorí o „členoch kompozita“[299], J. Furdík pokladá pomenovania ako *zoo-kútik, scifi-novela, hifi-veža* za kvázikompozitá a ich abreviačné komponenty za **prefixoidy** (Furdík, 2004, s. 106). M. Ološtiak na margo abreviačne motivovaných komponentov kompozít poznamenáva, že „*[p]rostredníctvom abreviácie vznikli mnohé (najmä prevzaté) jednotky, ktoré sa hojne využívajú ako* ***komponenty*** *hybridných*

[299] Aj I. Kontríková rozlišuje kompozitá so skratkou ako prvým ***členom*** kompozita (*HNporadňa, e-*biznis, *iSend, mHypotéka, mPôžička*); skratkou ako druhým ***členom*** kompozita (*FiberTV*, *FiberTel*); skratkami ako obidvoma ***členmi*** kompozita (*SDKÚ-DS, SMER-SD).*

a nehybridných kompozít“[300], napr. *auto-, cyklo-, eko-, elektro-, euro-* (Ološtiak, 2011, s. 252 – 253). Ako však autor dodáva, „*skratky môžu fungovať ako komponenty slovotvorne motivovaných slov, najčastejšie ako prvý* ***slovotvorný základ*** *kompozít*“, napr. e-*learning, i-banking, m-obchod*“ (ibid.). V takýchto prípadoch teda iniciálové komponenty považuje autor za radix; podobne treba za **radix** považovať skratky typu *NATO* aj pri derivácii, ktorá existenciu radixu predpokladá per definitionem: *NATO → anti-nat-ovský*[301] (porov. kap. **6.2.1**). **Radixom** je skratka aj v kvázikompozitách so sufixoidmi *-man* (*MP3man, DVD-man, NATOman/natoman*); *-téka* (*CD-téka, DVD-téka*).

Či už abreviácia prebehla súčasne s kompozíciou, alebo jej predchádzala, takto vzniknuté komponenty kompozita si v súlade so svojou abreviačnou motivovanosťou uchovávajú potenciu fungovať ako samostatné lexikálne jednotky, teda ako samostatné skratky. V anglickej lingvistike sa jednotky ako *electro-*, *bio-*, *tele-* označujú ako „**combining forms**“, sú komponentmi tzv. neoklasických kompozít a „*môžu mať svoje* ***nezávisle fungujúce pendanty****. Tie sa používajú ako samostatné slová (kilo, photo, mini). Vo všeobecnosti ‘combining forms’ predstavujú* ***potenciálne*** *slová. Táto potenciálnosť sa môže realizovať prostredníctvom trunkácie neoklasických kompozít*“[302] (Štekauer, 2000, s. 103).

Ako naznačil predchádzajúci výklad, zapájanie skratiek do kompozita, prípadne aj do viacslovného pomenovania, dokazuje spoluprácu a viacnásobné prelínanie jednotlivých typov motivácie (najmä abreviačnej, slovotvornej, syntaktickej a interlingválnej) tak, ako to predpokladá koncepcia lexikálnej motivácie. Nazdávame sa, že aj vďaka potenciálu tejto viacúrovňovej variability skratky v slovenčine perspektívnou kategóriou vyjadrovacích prostriedkov, ktorá sa, ako dokumentujú aj menej frekventované lexémy (*bižu, intim, kraso, kyber*), neustále obohacuje o nové lexémy domáceho i prevzatého charakteru.

6.3 Záverom k spolupráci abreviačnej a slovotvornej motivácie:

Spolupráca abreviačnej a **slovotvornej** motivácie má dva kardinálne okruhy. Prvým z nich je tvorba tzv. štylisticky príznakovej podoby skratky, ktorá vzniká ako výsledok sna-

[300] S termínom *hybridné kompozitum* pracuje aj I. Kontríková (2010, s. 172) a označuje ním lexémy typu *MP3-prehrávač*, ktorých súčasťou je skratka.

[301] Pre porovnanie, v českých lingvistických prácach sa komponent *nato-* (zo skratky *NATO*) charakterizuje ako „*první* ***část*** *složených slov mající význam* týkající se Severoatlantické aliancie (NATO) *v nových výrazech, např. natocentrizmus, natoskeptik*“ (Martincová et al., 2004, s. 287). Takéto všeobecné hodnotenie by dovoľovalo jednak interpretáciu v prospech štatútu prefixoidu, jednak v prospech radixu.

[302] Preklad z angl.: „*Combining forms may have their independently functioning counterparts that are used as independent words (kilo, photo, mini). In general, combining forms represent potential words. This potentiality may be brought into effect by clipping of neoclassical compounds (tachometer – tacho, photograph – photo).*“

hy zapojiť primárne nesklonnú iniciálovú skratku alebo iniciálové skratkové slovo do deklinácie (*PN → péenka/PNka, PIN → PINko*). Druhá styčná plocha sa týka schopnosti skratiek fungovať ako motivant v procese deabreviačnej derivácie (*UFO → ufológ, ufón, ufonaut*) a deabreviačnej kompozície (*PR-agentúra, hifi-súprava*). Oba javy dokazujú, že skratky sa popri svojej neodškriepiteľnej špecifickosti prispôsobujú základným morfologickým a slovotvorným tendenciám zvyšku slovnej zásoby v snahe integrovať sa do nej vo forme plnohodnotných lexikálnych prostriedkov.

7 ABREVIAČNÁ A SYNTAKTICKÁ MOTIVÁCIA

Prienik syntaktickej a abreviačnej motivácie sa týka štyroch oblastí, ktorým budeme venovať pozornosť v tejto kapitole: 1. abreviačná univerbizácia; 2. kongruencia skratky v predikatívnej a atributívnej syntagme; 3. syntaktické funkcie skratiek; 4. skratka ako súčasť abreviačnej syntagmy.

7.1 Abreviačná univerbizácia

Analyzujúc syntaktickú motiváciu sa J. Furdík venuje aj univerbizácii, pričom ako jeden z jej druhov (popri eliptickej a slovotvornej) uvádza aj tzv. **skratkovú univerbizáciu**, ktorá sa objavuje pri skracovaní viacslovného pomenovania na skratku, napr. *Filozofická fakulta → FF*, *Národná banka Slovenska → NBS* (Furdík, 2008, s. 52 – 53).

Aj J. Dolník uvažuje o **abreviačnej univerbizácii**, keď *„pri skratkových slovách ide často o redukciu viacslovného výrazu na jednoslovný výraz“* (Dolník, 2003, s. 164). Za výsledky abreviačnej univerbizácie považuje autor *„skratkové slová“*, napr. *hifi*, *bankomat, motorest*. Tu však treba poznamenať, že kým skratku *hifi* možno priradiť k skratkovým slovám, ostatné lexémy v exemplifikácii sú kvázikompozitá s abreviačne motivovaným prefixoidom. Preto predpokladáme, že J. Dolník o abreviačnej univerbizácii neuvažuje v rovnakých intenciách ako J. Furdík; navyše v slovenčine je výsledok abreviačnej univerbizácie zvyčajne v podobe iniciálovej skratky (*Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva → IPT*).

Podľa M. Ološtiaka *„najlepšími abreviačnými motivantmi sú viacslovné pomenovania a z nich najčastejšie sa tvoria iniciálové skratky“* (Ološtiak, 2005, s. 43). Abreviačná univerbizácia má oproti iným typom univerbizácie (slovotvornej, eliptickej, sémantickej) štylistické výhody. Kým pri slovotvornej (*panelový dom → panelák*) a eliptickej univerbizácii (*hlavný čašník → hlavný*) vznikajú často štylisticky príznakové lexémy s príslušnosťou k sociolektom, abreviačná univerbizácia viacslovných pomenovaní vedie k vzniku nocionálnych skratiek, resp. skratiek s príslušnosťou k odbornému štýlu (porov. aj Sopira, 1975, s. 60).

Pri abreviačnej univerbizácii však nejde vždy len o *„náhradu viacslovného pomenovania jednoslovným pomenovaním“* (Furdík, 2008, s. 52), teda univerbizovanú lexému. Aj skratka *KUI FEI TU KE* (*Katedra umelej inteligencie, Fakulta elektrotechniky a informatiky, Technická univerzita Košice*), ktorou J. Furdík na inom mieste ilustruje abreviačnú motiváciu (op. cit., s. 68), je svojím spôsobom abreviačným viacslovným pomenovaním a na jej vzniku spolupracuje abreviačná a syntaktická motivácia. V tejto súvislosti sa hovorí o viacslovných skratkách, ktoré syntaktickú motivovanosť preberajú z motivujúceho viacslovného pomenovania (Ološtiak, 2011, s. 254). Aj toto je jeden z rozmerov spolupráce abreviačnej a syntaktickej motivácie v oblasti abreviačnej univerbizácie.

7.2 Kongruencia skratky v predikatívnej a atributívnej syntagme

Pri skúmaní syntaktickej charakteristiky skratky a jej kongruencie v syntagme treba brať do úvahy imanentnú vlastnosť skratiek – fragmentárnosť. Svoj podiel na syntaktickej charakteristike skratky má aj rodová príslušnosť (nadradeného člena) abreviačného motivantu, ktorá determinuje rodovú príslušnosť skratky. Rodová príslušnosť potom ovplyvňuje zapojenie skratky do atributívnej a predikatívnej syntagmy, t. j kongruenciu skratky s jej zhodným atribútom alebo predikátom. Názory jazykovedcov na adekvátnosť jednotlivých stratégií z hľadiska spisovnosti sa rôznia.

Hoci z vyjadrení niektorých lingvistov by mohlo vyplývať, že všetky skratky sú nesklonné substantíva stredného rodu, napr. *USA „**ako skratka** je v slovenčine nesklonná*“ (Kačala, 2001, s. 238), všetky skratky nemajú rovnakú mieru rodovej amorfnosti. Niektoré z nich majú na podklade svojho zakončenia tendenciu inklinovať k istému mennému rodu. Preto pri kongruencii v gramatickej kategórii rodu a čísla v atributívnej a predikatívnej syntagme obsahujúcej skratku treba uvažovať o potenciálnej príslušnosti k všetkým menným rodom, nielen k neutru. Z hľadiska kongruencie potom možno rozlišovať dve základné skupiny:

a) Iniciálové skratky

b) Ostatné skratky

Obidve skupiny sa v syntagmách správajú odlišne. Rodovo relatívne amorfné sú iniciálové skratky, ktoré sa najčastejšie priraďujú k neutrám v singulárovom tvare. Iniciálové skratkové slová s fonetickou štruktúrou bližšou štruktúre abreviačne nemotivovaných lexém sa lepšie prispôsobujú flektívnej slovenčine.

Z hľadiska zapojenia iniciálovej skratky do predikatívnej a atributívnej syntagmy rozlišuje vo svojej štúdii J. Kačala medzi dvoma druhmi iniciálových skratiek (op. cit., s. 239). Jeho názory by sa dali zhrnúť do nasledujúcej klasifikácie (porov. Tabuľku č. **2**):

1. a) iniciálové skratky, pri ktorých treba rátať s oboma spôsobmi zapojenia do predikatívnej a atributívnej syntagmy, a to jednak s kongruenciou so skratkou, jednak s kongruenciou s nadradeným[303] substantívom motivantu. Reprezentantom tejto skupiny je iniciálová skratka *OSN*, ktorá môže byť zapájaná do oboch druhov syntagiem takto:

Tabuľka č. 2. Kongruencia skratky v atributívnej a predikatívnej syntagme

atributívna syntagma:	
celé OSN	– kongruencia so skratkou
celá OSN	– kongruencia s nadradeným substantívom AMn
predikatívna syntagma:	
OSN prijalo	– kongruencia so skratkou
OSN prijala	– kongruencia s nadradeným substantívom AMn

[303] V terminológii J. Kačalu „*základným/základovým/gramaticky nosným*“.

Z uvedeného príkladu dedukujeme, že kodifikačne prijateľné spájanie oboma spôsobmi je možné pri frekventovanej **iniciálovej skratke domácej proveniencie**. Preto jej komunikanti priraďujú menný rod podľa nadradeného substantíva alebo ju považujú za rodovo neutrálnu.

1. b) Druhú podskupinu tvoria iniciálové skratky, „*ktoré fungujú **iba** na základe toho, že sa do ich chápania premieta rod a číslo ich základového podstatného mena. Medzi také skratky podľa nášho názoru patrí aj skratka* USA“ (ibid.). Kritériom pre zaradenie iniciálovej skratky do tejto podskupiny má byť „*jej dávna zaužívanosť v slovenčine*“. Preto J. Kačala považuje spojenia typu „*USA napadlo*“, „*USA odpovedalo*“, v ktorých sa uplatnila kongruencia v rode a čísle so skratkou (neutrum, singulár), za nevhodné. Pri iniciálovej skratke *USA* (a podobných skratkách) odporúča autor spôsob „*primeranejší prevažujúcemu flektívnemu usporiadaniu nášho jazyka*“ (op. cit., s. 240), a to kongruenciu s nadradeným substantívom AMn, *štáty*, napr. „*celé USA žialili*“. Argumentom J. Kačalu je skutočnosť, že sa „*táto skratka chápe na pozadí svojej plnohodnotnej čítanej alebo vyslovovanej podoby* Spojené štáty americké*, v ktorej základovým slovom je plurálová forma* štáty“ a tá si túto kongruenciu vynucuje (ibid.).

Z Kačalovho príkladu vyplýva, že takto by sa mala správať **prevzatá iniciálová skratka s vyššou mierou zdomácnenia**, t. j. „*dávnej zaužívanosti*“, ktorú si komunikanti zreteľne asociujú s jej motivantom.

Na adresu Kačalovej klasifikácie treba poznamenať, že nie sú jasné kritériá, prečo si nadradené substantívum motivantu pri niektorých iniciálových skratkách vynucuje kongruenciu, pri iných zase nie. Teda, prečo si vyžaduje kongruenciu substantívum *štáty* (len) zo **slovenského ekvivalentu** anglického motivantu *USA* (*United States of America – Spojené štáty americké*) a prečo si takúto zhodu dôsledne nevynucuje nadradené substantívum *organizácia* z **pôvodného** slovenského motivantu pri skratke *OSN* (*Organizácia spojených národov*). Z Kačalovej argumentácie nie je ani jasné, či si nadradené substantívum *štáty* žiada kongruenciu kvôli svojej plurálovej povahe; alebo naopak, či si *organizácia* nevyžaduje kongruenciu práve kvôli svojmu singulárovému charakteru, ktorý sa zhoduje s všeobecným inklinovaním iniciálových skratiek k singuláru neutra.

V uvedenej klasifikácii iniciálových skratiek sa nám ako logickejšie javí skôr opačné hodnotenie oboch druhov skratiek. Oba spôsoby zapojenia by boli vtedy možné pri prevzatých skratkách, kde pôvodný motivant iniciálovej skratky (i jeho slovenský ekvivalent) nemusí byť komunikantovi známy, a tak pri kongruencii volí medzi rodom a číslom skratky na jednej strane a rodom a číslom nadradeného substantíva motivantu na strane druhej (*USA vypovedalo*/*vypovedali vojnu*). Naproti tomu pri domácich iniciálových skratkách, kde sa predpokladá väčšia pravdepodobnosť poznania motivantu, by sa pripúšťala len kongruencia s nadradeným substantívom motivantu (*celosvetová OSN zakročila*).

Napokon, ani J. Kačala sa neodvažuje striktne vylúčiť spojenia typu „*USA vypovedalo*“ a hodnotí ich zmierlivo len ako **nie** „*jediné možné a ustálené, ba ani prevažujúce v spisovnej praxi*“ (ibid.). Riešením tejto variantnosti je akceptovanie oboch možností zaradenia do predikatívnej a atributívnej syntagmy pri **všetkých** iniciálových skratkách –

domácich i prevzatých s rôznou mierou adaptácie (typ *OSN*) v súlade s individuálnou jazykovou kompetenciou komunikanta.

b) Ostatné, typovo zložitejšie **skratky** sa z pohľadu kongruencie správajú odlišne ako iniciálové skratky. Fonematická a grafematická štruktúra dáva predpoklady na ich plnohodnotné a nepríznakové zaradenie do flektívneho modelu slovenského jazyka. Preto sa tu realizuje kongruencia so skratkou, nie s (nadradeným substantívom) AMn:

iniciálové skratkové slová: *slovenský ÚĽUV* (m.) – *Ústredie* (n.) *ľudovej umeleckej výroby*;

skratkové slová: *SATUR/Satur* (m.) – *Slovenská agentúra* (f.) *cestovného ruchu; v novom Rempe* (n., sg.) – *Remeselnícke potreby* (f., pl.);

skrátené slová: *limo* (n.) – *limonáda* (f.); *detox* (n. sg.) – *detoxikácia/detoxifikácia* (f. sg.);

derivačne skratkové slová: *náročná patanatka* (f.) – *patologická anatómia* (f.);

derivačne skrátené slová: *transka* (f.) – *transsexuál* (m.).

Táto kongruencia je ešte pravdepodobnejšia, ak medzi skratkou a neskratkou existuje externá homofónia. Napr. pri skratke *RAK*, ktorá je homofónna s abreviačne nemotivovanou lexémou *rak* (m.), sa v predikatívnej syntagme „*zhováral sa RAK*“ uprednostnila kongruencia so skratkou, pred kongruenciou s nadradeným substantívom motivantu *Revue* (ž.) *aktuálnej kultúry.* Iniciálové skratkové slovo *RAK* totiž na podklade homofónie inklinuje k maskulínam. Kongruencia skratky a predikátu súvisí aj so stratou majuskulnej podoby, napr. *MUFUZA* (*Mužstvo futbalových zázrakov*) → *Mufuza* („*Čo všetko Mufuza za päť rokov prežila*“; „*akceptovať Mufuzu ako takú*“).

Ak pri prevzatých skratkách neexistuje jednotná podoba slovenského ekvivalentu motivantu, alebo ju slovenskí komunikanti nepoznajú, v otázke kongruencie sa komunikanti riadia „zakončením“ skratky, t. j. finálnou grafémou, ktorá na seba preberá funkcie relačnej morfémy: *celý OPEC, OPEC vyhlásil, UNESCO zaradilo, FIFA oznámila.* V niektorých prípadoch ostáva iniciálové skratkové a skratkové slovo nesklonné, pričom sa na jeho nepríznakové zapojenie do komunikátu použije tautologická syntagma (porov. kap. **7.4.1**).

Hoci sa skrátené slová zvyčajne riadia svojím zakončením (*jarný detox*, *nové elektro*), pri niektorých vyššia frekventovanosť v komunikátoch prispieva k variantnosti vo vzťahu ku kongruencii: napr. skrátené slovo *zoo* sa podľa zakončenia radí k neutrám a na podklade ekvivalentného viacslovného pomenovania *zoologická záhrada* k feminínam (Hrbáček, 1979, s. 81). Viaceré skrátené slová aj napriek priradeniu k istému mennému rodu ostávajú indeklinábile, a to aj pre svoje netypické zakončenie: *repre*, *aku*, *bižu, krimi, pneu, mani-pedi* atď.

Aj napriek tomu, že s termínom akronym v tejto práci programovo nepracujeme (porov. kap. **1.7.10**), „akronymy“ majú parametre iniciálových skratkových slov alebo skratkových slov, preto nemôžeme obísť práce, ktoré pracujú s týmto termínom. Keďže „*akronymy nie sú slovenskou špecialitou*“, „*vznikajú v iných jazykoch a k nám sa dostávajú veľmi ľahko a rýchlo*“ (Horecký, 1988, s. 63), ich začleňovanie do jazykového prejavu v slovenčine sprevádzajú ťažkosti. J. Horecký v tejto súvislosti odporúča „*zachovať rovnakú podobu a vo vetnej súvislosti príslušný pád nejako opísať, napr. V súvislosti s dohodou NAFTA, široké zámery severoamerickej dohody NAFTA a pod*.“ (Horecký, 1994, s. 173). Týmito konštrukciami, ktoré v tejto práci označujeme termínom abreviačné syntagmy

(porov. kap. **7.4**), sa má predchádzať komplikáciám pri zaraďovaní skratky s vokalickým zakončením do jazykového prejavu, napr. *do NATa/do NATO-a*.

Niekedy sa však abreviačná syntagma použije aj pri skratke zakončenej na konsonant, a to v snahe vyhnúť sa variantnému spôsobu záznamu relačnej morfémy (*VÚKOVu, VÚKOVU, VÚKOV-u*) → „*Vedľa spoločnosti VÚKOV...*“ (porov. kap. **6.1.3**). Treba pritom pamätať na to, že pri začleňovaní problematického skratkového slova sa použije iba taká časť motivantu, ktorá bude pôsobiť jednak v prospech plynulosti jazykového prejavu, súčasne však aj v prospech jazykovej ekonómie, porov. napr. syntagmu *britské oddiely síl rýchlej reakcie* (*RRF*). Práve faktor jazykovej ekonómie spôsobuje, že v komunikačnej praxi sa takéto skratky často správajú ako indeklinábile, takže podoby typu *do NATO*, *v Unesco* sú čoraz frekventovanejšie. Prevzaté (iniciálové) skratkové slovo sa vtedy do jazykového prejavu začlení ako indeklinábile.

7.3 Syntaktické funkcie skratiek

Keďže väčšina skratiek má slovnodruhovú príslušnosť k substantívam, skratky stoja vo funkcii tých vetných členov, ktoré môžu byť substantívami vyjadrené: hlavných vetných členov – subjektu (***AIDS*** *je autoimunitné ochorenie*.) a mennej časti predikátu (*Janko je* ***PN***.), i vedľajších vetných členov – objektu (*Dnes už* ***tbc*** *možno liečiť.*), adverbiále (*Vstup do* ***NATO*** *je ohrozený.*), zriedka komplementu a apozície. Špecifický a čoraz frekventovanejší je výskyt skratiek v syntaktickej funkcii nesklonného atribútu – anteponovaného: ***POS*** *terminály*, ***hi-fi*** *veža*; i postponovaného: *pakt* ***NATO***, *zoznam* ***UNESCO***. V jednotlivých syntaktických pozíciách sa skratky môžu správať ako indeklinábile alebo môžu vstupovať do deklinácie, prípadne sa od nich utvárajú potrebné deriváty.

A) Skratka so syntaktickou funkciou postponovaného atribútu

Frekvencia výskytu skratiek v syntaktickej funkcii postponovaného atribútu rastie v dôsledku preferovania abreviačných syntagiem, napr. „*dohoda CEFTA*“, „*pakt NATO*“ (porov. kap. **7.4**). Výskyt skratiek v pozícii postponovaného atribútu sa zvyšuje použitím syntaktických konštrukcií, ktoré vyjadrujú sémantický príznak príslušnosti, napr. *budova PU* (*Prešovskej univerzity*), *sekcia MZV* (*Ministerstvo zahraničných vecí*), *Literárnovedný ústav SAV* (*Slovenskej akadémie vied*) atď.

B) Skratka so syntaktickou funkciou anteponovaného atribútu

Ako sme už spomínali pri slovnodruhovej konverzii substantívnych skratiek na adjektívne pendanty (kap. **5.1**), najmä pod vplyvom angličtiny dochádza v slovenčine čoraz častejšie k použitiu skratky v antepozícii pred nadradeným substantívom, napr. *PPP projekty, demo nahrávka, sci-fi román*. Iniciálové skratky v takejto pozícii sa v najnovšom diele slovenskej lexikografie spracúvajú ako jeden z významov **polysémickej substantívnej** skratky „vo funkcii prívlastku“/„vzťahujúci sa na“/„týkajúci sa“/„súvisiaci s...“[304] príslušnou

[304] Takéto spracovanie nachádzame pri iniciálových skratkách *CD, EKG, HIV, ISIC, ITIC...* Porov. príslušné heslá v SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA (2006, 2011).

skratkou (SSSJ, 2006, 2011). Na margo takéhoto hodnotenia autori slovníka v úvodnej časti k prvému dielu vysvetľujú, že *„pri niektorých heslách sa uvádzajú údaje, napr. ...vo funkcii prívlastku..., ktoré sa týkajú výlučného alebo preferenčného fungovania niektorého z významov polysémického slova (zriedkavo jednovýznamového slova) v istej syntaktickej funkcii alebo v určitom komunikačnom type viet... napr. DVD...2. vo funkcii prívlastku ► ktorý je typu digitálneho videodisku...: DVD prehrávač*“ (SSSJ, 2006, s. 20).

Naproti tomu skrátené slová *info*[2], *demo*[2], *krimi*[2] či skratkové slovo *hifi*[2] sa v pozícii anteponovaného atribútu lexikograficky zachytávajú ako **adjektíva** a uvádzajú sa v osobitnom hesle ako **slovnodruhové homonymá**[305] svojich substantívnych pendantov. K nejednotným interpretáciám syntaktického a morfologického statusu skratky v takýchto pomenovaniach prispieva aj rozkolísanosť grafického záznamu takýchto výrazov osobitne a dovedna cez spojovník, napr. *PR oddelenie* i *PR-oddelenie*; *info stanica* i *infostanica*.

Podľa nášho názoru typologická či grafická odlišnosť výsledkov iniciálovej a neiniciálovej abreviácie by nemala automaticky znamenať odlišné hodnotenie slovnodruhovej príslušnosti skratiek v syntaktickej pozícii atribútu. Všetky použité skratky sú grafickofónické, majú rovnakú funkciu adjektívnych atribútov v týchto syntagmách a všetky ostávajú aj tvarovo nezmenené (*s krimi komédiou* i *s IT manažérom*).

Rozdiel medzi uvedenými druhmi skratiek spočíva len v lexikálnom štatúte skratiek. Kým iniciálové skratky sa považujú za nelexikálne skratky so špecifickou grafickou (iniciály) a fónickou realizáciou (slabičná výslovnosť, umiestnenie prízvuku, rázu); skrátené a skratkové slová sa naproti tomu radia k lexikálnym skratkám (Hrbáček, 1979, s. 51 – 59). Ako však dokazuje aj analýza atributívnych syntagiem so skratkou, fungovanie skratiek v komunikátoch je identické, čo podľa nášho názoru legitimizuje náš predpoklad hodnotiť všetky typy skratiek ako (špecifické) lexémy.

Možnosť obsadenia syntaktickej pozície anteponovaného atribútu, nesklonnosť skratiek v tejto pozícii a ich fragmentárnosť však v niektorých komunikátoch môžu spôsobovať nejednoznačnosť interpretácie skratky v podobných slovosledových pozíciách: *„A aby bol zmätok ešte väčší, MPL kufrík nie a nie otvoriť, a potom zase nie a nie zatvoriť*“ (Chrobáková, 1997, s. 114). Bez znalosti širšieho komunikačného kontextu a motivantu skratky a bez vedomia analógie s detskou slangovou skratkou *VPL* (*veľká-preveľká láska*) možno iniciálovú skratka *MPL* (*moja prvá láska*), interpretovať ako anteponovaný atribút substantíva *kufrík* (*otvoriť *MPL kufrík*).[306] Iba na základe poznania kontextu a analogickej skratky *VPL* možno skratku *MPL* správne interpretovať ako subjekt.

Podobne nejednoznačnú interpretáciu dovoľuje vyjadrenie *„V rámci iniciatívy fit4future certifikuje **SNOPK** podniky, ktoré poskytujú pre žiakov odbornú prax.*“, kde nie je jasné, či skratka *SNOPK* (*Slovensko-nemecká priemyselná komora*) reprezentuje subjekt alebo abreviačne vyjadrený anteponovaný atribút. Hypertrofia skratiek v jednej výpovedi vedie takisto k dvojznačnej interpretácii: *„MVK posiela mimo SaS aj SDKÚ, posilnila sa*

[305] S výnimkou lexémy *demo*, ktorá slovnodruhovú homonymiu nemá naznačenú.

[306] Svoj podiel na nejednoznačnosti interpretácie zohráva aj absencia určitého slovesného tvaru vo výpovedi a slovosled (subjekt, objekt, menný predikát).

SMK.“, kde bez poznania kontextu nie je jasné, či je skratka *SaS* objektom (spolu s *SDKÚ*), alebo adverbiále (*mimo SaS*).

7.4 Abreviačné syntagmy[307]

Vstupom skratky do syntagmatického reťazca dochádza k vytváraniu špecifického typu syntagiem s vyššou mierou vzájomnej prepojenosti a ustálenosti. Ide zväčša o determinatívne atributívne syntagmy, ktoré sa na osi ustálenosti pohybujú od syntakticky voľnejších spojení až po ustálené viacslovné pomenovania. Ak sa syntaktická motivácia týka práve viacslovných pomenovaní a frazém (Furdík, 2008, s. 50), o jej prieniku s abreviačnou motiváciou môžeme hovoriť práve pri týchto typoch viacslovných lexém, ktorých súčasťou sú skratky. V tejto práci ich označujeme ako **tautologické** (*SMS správa, WAP portál*), **semitautologické** (*PIN kód*) a **explikatívne syntagmy** (*systém MARC, služby ISDN*) a *abreviačné viacslovné pomenovania* (*VŠ študenti, PR manažér, Ústav svetovej literatúry SAV*).

Ich uplatnenie v komunikácii je zdôvodniteľné viacerými faktormi. Niektoré z nich (tautologické, semitautologické, explikatívne syntagmy) naznačujú sémantiku skratky a umožňujú v spisovnej variete zapojiť skratku do flektívneho systému bezpríznakovo, teda bez použitia flektivizačného formantu, ktorý vedie k vzniku štandardnej, resp. subštandardnej štylisticky príznakovej podoby (porov. kap. **6.1.2.1** a **6.1.3.1**). Ďalšou funkciou syntagiem môže byť aj diferenciácia medzi homofónnou skratkou a neskratkou (explikatívne syntagmy), či kondenzácia pomenovania na označenie denotátov sémanticky súvisiacich so skratkou (abreviačné viacslovné pomenovanie). Napokon sú medzi abreviačnými syntagmami i také, ktoré sa používajú na expresivizáciu komunikátu (abreviačné frazémy; porov. kap. **8**), prípadne na utajenie informácie (skratkové mená; porov. kap. **7.4.5**).

7.4.1 Tautologické syntagmy

Termínom **tautologická syntagma** označujeme spojenia skratky a nadradeného substantíva jej abreviačného motivantu, napr. *PIN number*, *SMS správa*, čo naznačuje atribút *tautologická*. Zo syntaktického hľadiska je tautologická syntagma spojením **nadradeného substantíva** (*number, správa*) a anteponovaného alebo postponovaného **atribútu vyjadreného skratkou** (*PIN, SMS*). Takéto syntagmy sú produktívne vo viacerých jazykoch – v angličtine ich tvorba vyhovuje analytickému charakteru jazyka. Preto stratégiu tvorby tautologických syntagiem budeme ponajprv ilustrovať na anglickej tautologickej syntagme *PIN number*.

Iniciálové skratkové slovo *PIN* pochádza z motivujúceho anglického viacslovného pomenovania *Personal Identification Number – osobné identifikačné číslo*. Komponent abreviačného motivantu *number – číslo* je z hľadiska jazykovej ekonómie redundantný, tautologický; pre expedienta je však jeho použitie pri skratke komunikačnou stratégiou, ako recipientovi uľahčiť dekódovanie skratky a naznačiť jej význam. Táto stratégia sa uplatňuje aj v ďalších anglických syntagmách, napr. *SAT test* (*Scholastic Aptitude Test – Skúška vzdelania študentov*), *ATM machine* (*Automated Teller Machine – odkazovač*) atď.

[307] Časť tejto kapitoly bola publikovaná ako štúdia (Gavurová, 2013(d)).

Rovnaký postup s tým istým komunikačným zámerom volí aj slovenčina, keď vytvára syntagmy typu *PIN číslo*/*číslo PIN*; ako naznačujú citované príklady, záleží od komunikanta, či skratke v tautologickej syntagme prisúdi syntaktickú funkciu anteponovaného (*PIN číslo*) alebo postponovaného atribútu (*číslo PIN*). Navyše, okrem tautologických syntagiem sa v komunikátoch (ešte častejšie) uplatňuje aj semitautologická syntagma[308] *PIN kód*, prípadne *kód PIN*.[309]

Je otázne, či si cieľový jazyk pri preberaní vytvára podobné tautológie pod vplyvom východiskového jazyka, alebo je tvorba tautologických syntagiem univerzálnou stratégiou, ako priblížiť sémantiku menej známej skratky, napr. *RPG* ***hry*** (*role-playing* ***games*** *– rolové* ***hry***), *jazyk HTML*/*HTML jazyk* (*Hypertext Markup Language*), ***krajiny*** *OPEC* (*Organization of Petroleum Exporting* ***Countries*** *– Organizácia* ***krajín*** *vyvážajúcich ropu*), *IKT* ***technológie*** (*informačné a komunikačné* ***technológie***) atď.[310]

7.4.1.1 Funkcie tautologických syntagiem

Analýza komunikátov s tautologickými syntagmami ukazuje, že tautologická syntagma je polyfunkčným vyjadrovacím prostriedkom, pričom jednotlivé funkcie sa nemusia v komunikácii aktivovať izolovane, ale navzájom spolu súvisia.

1. Sémantická funkcia. Tautologické syntagmy znižujú percepčnú námahu, keďže naznačujú význam skratky a zabezpečujú jej zrozumiteľnosť. Ide o istú symbiózu: abreviačne nemotivované lexémy v tautologickej syntagme priblížia význam skratky a skratka umožní správnu identifikácia denotátu a terminologickú konzistentnosť pri variantných podobách ekvivalentov abreviačného motivantu. Na druhej strane však takéto konštrukcie pôsobia kontraproduktívne voči princípu jazykovej ekonómie, ktorý je hybnou silou abreviácie, keďže sa v nich redundantne uvádza aj AMn, resp. jeho časť, a súčasne aj samotná skratka.

V tejto funkcii a v miere tautologickosti sa od tautologických a semitautologických syntagiem nelíši ani uvádzanie skratiek v zátvorke pri ich abreviačnom motivante, napr. *Elektronický stabilizačný program (ESP)*; *systém podpory núdzového brzdenia (EBA)*, lebo plní identickú funkciu a rovnako kontraproduktívne pôsobí voči jazykovej ekonómii. Uvádzanie abreviačného motivantu sa zo syntaktického hľadiska považuje za „*stotožňujúcu parentézu*“ (Bajzíková, 1996, cit. podľa Ďurčová, 2000, s. 142), ktorá sa uvádza pri menej známych domácich i prevzatých skratkách („*Trojdňové rozhovory medzi predstaviteľmi ozbrojených síl SR a delegáciou NATO s SHAPE (Hlavné veliteľstvo spojených síl v Európe)*“).

Najvyššou mieru tautologickosti sa vyznačujú komunikáty, v ktorých sa naraz uvádza skratka, jej pôvodný abreviačný motivant i jeho slovenský ekvivalent, porov. napr.: *Elektronický stabilizačný program (Electronic Stability Programme – ESP) s trakčnou kontrolou*

[308] O semitautologických syntagmách porov. v tejto práci kap. **7.4.3**.

[309] Výskyt v SNK: *PIN číslo* – 126-krát, *číslo PIN* – 23-krát; *PIN kód* – 513-krát, *kód PIN* – 22-krát. Ako vidno, neporovnateľne frekventovanejší je tvar s anteponovanou skratkou.

[310] V prospech univerzálnosti tejto stratégie hovorí aj fakt, že rovnaké tautológie sa vyskytujú aj v češtine: *MMS zpráva, syndrom AIDS, systém GSM* (Kochová, 2003, s. 163).

a s brzdovým asistentom (Emergency Brake Assist EBA). Každý z prvkov takejto výpovede má svoju funkciu: slovenský ekvivalent abreviačného motivantu má zabezpečiť identifikáciu významu skratky; uvádzanie pôvodného anglického motivantu a skratky má prispieť k terminologickej jednoznačnosti, keďže pri tvorbe slovenského ekvivalentu mohlo dôjsť k sémantickým posunom.

Niekedy však ani tautologické substantívum neosvetľuje sémantiku skratky dostatočne. Napr. pri skratke *WAP* (*Wireless Application Protocol*) sa v slovenčine používa tautologická syntagma *WAP protokol*, v ktorej má substantívum *protokol* úlohu sémantickej indície. Tá však nemusí byť dostatočným sémantickým kľúčom pre všetkých komunikantov.[311]

2. Syntakticko-adaptačná funkcia. Tautologická syntagma sa používa aj pri frekventovaných skratkách, ktorých sémantika je väčšine komunikantov známa. Jej funkciou je vtedy zapojenie skratky do syntagmatickej štruktúry výpovede. Niektoré typy skratiek (zväčša iniciálové skratky) nedokážu na svojej forme vyjadriť gramatickú kategóriu pádu, a preto nie je vždy jednoznačná ich syntaktická funkcia vo vetnej syntagme.

Niekedy pri tvorbe tautologickej syntagmy dochádza k posunom vo výbere tautologického substantíva, napr. pri skratke *SMS*, ktorá má vo východiskovej angličtine sémantiku pôvodného motivantu (*Short Message Service – služba krátkej správy*).[312] V slovenčine však pri preberaní došlo k transsémantizácii[313], keď sa pri skratke *SMS* popri tomto primárnom a pôvodnom význame vytvoril aj sekundárny význam „krátka textová správa“, ktorý možno považovať aj za **pseudomotivant** skratky. Práve na tento sekundárny význam sa zväčša prihliada pri tvorbe tautologických syntagiem so skratkou *SMS*[314], napr. *správa SMS*, *SMS správa*[315]. Pri skratke *SMS* sa teda za lexému do tautologickej syntagmy nezvolilo nadradené substantívum pôvodného motivantu, *služba* (*service*), ale jeho nezhodný atribút *správa* (*služba krátkej **správy***), ktoré je súčasne nadradeným substantívom pseudomotivantu „*krátka textová **správa***“.

V komunikácii sa objavujú aj syntagmy, ktoré akcentujú príznak „*krátka*“ (*odoslanie e-mailu vo forme **krátkej správy SMS***), či dokonca také, ktoré uvádzajú pri skratke celý pseudomotivant (*20 **krátkych textových správ** SMS*; *prijímanie **krátkych textových správ** SMS*; *aktivácia odosielania **krátkych textových správ** SMS*)[316], čo možno považovať už za jav kontraproduktívny voči jazykovej ekonómii, kvôli ktorej bola primárne skratka použitá. V konečnom dôsledku sa kvôli uplatneniu zásady zrozumiteľnosti prejavu nahrádza niekedy skratka *SMS* samostatne uvedeným pseudomotivantom (*ak na číslo 123 pošlete krátku*

[311] Ide o tzv. **komunikačný protokol** alebo **protokol** – **„***súhrn pravidiel a postupov určujúcich činnosť určitého zariadenia alebo programového systému*“ (Šaling et al., 1997, s. 988).

[312] Je zaujímavé, že v angličtine je frekventovanejšia skôr lexéma *text* namiesto skratky *SMS*.

[313] K adaptačným mechanizmom a procesom pri preberaní skratky, vrátane transsémantizácie, porov. kap. **13**.

[314] Citáty z textov o mobilnej komunikácii pochádzali zo stránok dvoch slovenských operátorov mobilnej siete v čase vzniku tejto časti práce, www.orange.sk a www.eurotel.sk.

[315] SNK: *správa SMS* – 219-krát; *správa sms* – 2-krát; *SMS správa* – **7525**-krát; *sms správa* – 721-krát.

[316] SNK: tautologická syntagma „*krátka textová správa SMS*“ – 27-krát.

textovú správu vo formáte; *nastavenie posielania krátkych textových správ*; *Skontrolujte číslo centra krátkych textových správ*). Nadradené substantívum primárneho motivantu, „*služba*“, sa v tautologických syntagmách so skratkou *SMS* vyskytuje v komunikácii zriedkavejšie.[317] Detailnejšia analýza zapojenia skratky *SMS* do tautologických syntagiem dáva odpoveď na otázku, prečo sa tautologickou lexémou stáva častejšie substantívum *správa*.

Dôvodom môže byť to, že pôvodný motivant *short message service* nemusí byť pri prevzatí skratky slovenským komunikantom známy. Veľa záleží aj od počiatočného spôsobu použitia skratky *SMS*, ktorý sa zafixoval v jazykovom vedomí komunikantov. Pseudomotivant *krátka textová správa* je pre komunikantov nositeľom sémanticky i frekvenčne dôležitejšej informácie.

Potenciálnou (hoci podľa nás menej pravdepodobnou) príčinou použitia substantíva *správa* namiesto pôvodného motivantu *služba* v tautologickej syntagme môže byť aj fakt, že na primárny význam komunikanti nepotrebujú osobitne upozorňovať. Ak teda komunikant volí použitie skratky *SMS* vo význame pôvodného motivantu *short message service*, vtedy tautologické substantívum *služba* nepoužíva, napr. „*SMS vám umožňuje*“; „*výhoda SMS spočíva nielen v nízkej cene*“. Význam *správa* je naproti tomu sekundárny, preto treba komunikantov naviesť, aby identifikácia a dekódovanie skratky *SMS* prebehli úspešne.

Tautologická syntagma sa však nepoužíva len pri **iniciálových skratkách**, ktoré majú špecifickú fónickú (t. j. slabičnú alebo hláskoú výslovnosť) a grafickú štruktúru, ale aj pri **iniciálových skratkových slovách** a **skratkových** slovách, ktorých štruktúra a splývavá výslovnosť v princípe umožňuje ich zapojenie do deklinácie. Tautologická syntagma sa pri nich použije na to, aby sa pri deklinácii neporušila ich forma a zabezpečilo sa ich bezpríznakové začlenenie do syntagmy. Ak sú totiž tieto skratky zakončené na vokál, vzniká pri ich deklinácii riziko straty koncovej grafémy a jej prehodnotenia na relačnú morfému, čo by pôsobilo proti úspešnej identifikácii skratky, napr. *do SOZy/do SOZY, do SOZ-y* (porov. kap. **6.1.3.1**). Pri použití iniciálového skratkového slova s tautologickou syntagmou ostáva takáto skratka nesklonná a zapojenie do syntagmy sa odráža na tautologickom substantíve: *so SOZOU*/*SOZ-ou* → *so* ***zväzom*** *SOZA* (*Slovenským ochranným zväzom autorským*).

Je preto pochopiteľné, že tautologické syntagmy sa frekventovane používajú aj pri adaptácii prevzatých iniciálových skratkových slov, zväčša takých, ktoré sú zakončené na vokál. Okrem stratégie ponechať tento typ skratiek ako indeklinábile, čo môže pôsobiť príznakovo (napr. *NAFTA → v NAFTA, s NAFTA*), sa odporúča „*opis príslušného pádu*“ (Horecký, 1994, s. 173), napr. *NAFTA* (*North American Free Trade Agreement) – Severoamerická* ***dohoda*** *voľnom obchode*) → *o* ***dohode*** *NAFTA,* ***s dohodou*** *NAFTA*; podobne aj *UNESCO → do UNESCA/do UNESCO → do* ***organizácie*** *UNESCO.*

3. Identifikačná a terminologická funkcia. Niektoré typy komunikátov bývajú často doslova vystavané na tautologických syntagmách, ktoré vznikajú uvádzaním celých terminologických viacslovných pomenovaní súčasne s ich abreviačnými motivátmi, t. j. skratkami, napr.:

[317] SNK: *služba SMS* – 157-krát, *SMS služba* – 48-krát, *sms služba* – 5-krát.

– *„protiblokovací systém ABS s elektronickým rozdeľovačom brzdnej sily EBD*“;

– *„Rozšírený elektronický stabilizačný program (Enhanced ESP) s trakčnou kontrolou a s brzdovým asistentom (Emergency Brake Assist EBA) a s asistentom rozjazdu do kopca (Hill Start Assist – HSA)*“;

– *„systém podpory núdzového brzdenia (EBA) (súčasťou systému ESP)*“.

Stratégia uvádzania oboch členov abreviačného motivačného páru naraz v tautologickej syntagme má viacero príčin. Na jednej strane terminologickosť skratiek a neuvedenie abreviačného motivantu (t. j. viacslovného pomenovania) pri menej známej skratke by mohli viesť k nežiaducej percepčnej pauze. Komunikát by neposkytoval dostatočné množstvo informácie, ktorú percipient potrebuje na správne dekódovanie výpovede; porov. napr. *Vo výbave vozidla ASR*.

Súčasné uvádzanie skratky a jej abreviačného motivantu nemá v takýchto kontextoch primárne, resp. výlučne len abreviačnú funkciu, ale plní (hlavne) funkciu identifikačnú, keďže, ako ukážeme, podoba slovenských ekvivalentov východiskového abreviačného motivantu môže varírovať, napr. *DEATC – automatická klimatizácia s nezávislým nastavovaním teploty v 2 zónach/dvojzónová klimatizácia s elektronickým automatickým riadením teploty (DEATC).* Skratka zabezpečí priradenie správneho denotátu k viacslovnému pomenovaniu, aj napriek potenciálnej variantnosti slovenského ekvivalentu. Navyše, táto terminologická a identifikačná funkcia je dôležitá aj preto, že variantne sa môže uvádzať aj východiskový abreviačný motivant, napr. *ABS* (*Antiblockiersystem/Antibrake system/Antiskid Brake System/Anti-lock Braking System*).

Ak je popri skratke vo výpovedi prítomný aj jej abreviačný motivant, napr. *„bývalí príslušníci Kráľovského anglického letectva RAF* (*Royal Air-force – Kráľovské letectvo*)“, skratka pri takýchto rozsiahlych tautológiách plní skôr značkovú funkciu, nie (výlučne) abreviačnú. Identifikačnú a značkovú funkciu skratiek potvrdzuje aj ich umiestnenie uprostred atributívnych syntagiem, teda takpovediac v mieste cezúry, napr. *„Elektrický posilňovač (EPAS) riadenia automobilu Ford C-Max*“; *„Inteligentný systém ochrany (IPS) vozidiel Ford C-MAX a B-MAX zahŕňa...*“.

Jednotlivé komunikačné zámery vedúce k tvorbe tautologických syntagiem – t. j. **1.** objasnenie sémantiky skratky; **2.** nepríznakové začlenenie skratky do syntagmatickej štruktúry výpovede; **3.** identifikácia denotátu – predurčujú tautologické syntagmy na komunikačne perspektívne a frekventované vyjadrovacie prostriedky.

7.4.2 Abreviačné viacslovné pomenovania

O zapojení skratiek do syntagiem sa konštatovalo, že *„iniciálové skratky sa veľmi produktívne uplatňujú pri tvorení skrátených združených pomenovaní*“ (Petrovský, 1989, s. 340) a že *„využívaním skratiek sa tvoria aj zložitejšie útvary – viacslovné pomenovania s prvkami abreviácie a skladania slov, napr. komplementárna DNA, mediátorová RNA..., kde skratka reprezentuje rodový termín*“ (Bujalková, 1992, s. 334). Na označenie takýchto viacslovných pomenovaní, v ktorých je prítomná skratka, používame v tejto práci termín **abreviačné viacslovné pomenovanie.** Ten vystihuje ich komplexný charakter a zohľadňuje

prítomnosť abreviačne motivovanej lexémy. Syntakticky sú abreviačné viacslovné pomenovania determinatívne syntagmy atributívneho charakteru.

Abreviačné viacslovné pomenovanie má niekoľko výhod. Prítomnosť exaktnej a odbornej skratky prispieva k jeho **terminologickému charakteru** a z pohľadu **jazykovej ekonómie** ho zvýhodňuje oproti jeho dlhším pendantom ako **koncízne vyjadrenie** sémantického konceptu. Pri frekventovaných skratkách z centra abreviačne motivovanej lexiky sa pri jednej skratke vytvárajú viaceré abreviačné viacslovné pomenovania:

VŠ → VŠ študent, VŠ internát, VŠ vzdelanie, absolvent VŠ;

USB → USB port/port USB, USB kľúč, konektor USB/USB konektor, *USB kábel, rozhranie USB, USB slot, USB tuner*;

SMS → SMS programy, SMS roaming;

IT → IT priemysel, IT manažér, IT špecialista;

GSM → GSM prístroj, GSM sieť.

Ako naznačujú citované príklady, prevzaté skratky v abreviačných viacslovných pomenovaniach aj voľných syntagmách (napr. *VIP eventy*) na seba viažu aj ďalšie prevzaté lexémy.

Pokiaľ ide o syntaktickú funkciu skratky v abreviačnom viacslovnom pomenovaní, možno skonštatovať, že najčastejším abreviačným viacslovným pomenovaním je nominálna syntagma s nadradeným substantívom a skratkou ako anteponovaným alebo postponovaným **atribútom**. Takýto atribút zvyčajne zostáva nesklonný. V niektorých koncepciách[318] sa preto hovorí o prehodnotení primárne substantívnej skratky na skratku adjektívnu, napr. *PR* (*Public Relations – Oddelenie pre vzťahy s verejnosťou*) (**subst**.) → *PR* (**adj**.): *PR manažér, PR oddelenie*; *GPS (Global Positioning System – Globálny lokalizačný systém)* (**subst**.) → *GPS* (**adj**.): *GPS navigácia, GPS súradnice*. Iné koncepcie uvažujú len o pôsobení skratky vo funkcii atribútu.[319] Niektoré skratky už majú adjektívnu, atributívnu funkciu geneticky danú na podklade svojho motivantu: *GM* (*genetically modified*) → *GM potraviny*. Okrem atributívnej funkcie môže mať skratka v abreviačnom viacslovnom pomenovaní funkciu **nadradeného substantíva**, napr. *AMK Mladosť Bratislava* (*AMK – automotoklub*), *mediátorová RNA* atď.

Súčasťou abreviačných viacslovných pomenovaní sa stáva aj tzv. lexikalizovaná výslovnosť skratiek, napr. *píár manažér, predseda jéerdé* (porov. kap. **3.4**). Niektoré skratky vytvárajú synonymné abreviačné viacslovné pomenovania (*DVD vypaľovacia mechanika*, *DVD napaľovačka*) s rozličnou mierou štylistickej príznakovosti.

7.4.2.1 Funkcie abreviačných viacslovných pomenovaní

1) Ekonomizačná funkcia. Komunikačná výhodnosť abreviačných viacslovných pomenovaní sa zvyšuje s väčším rozsahom abreviačného motivantu, napr. *preprava SMGS*, kde skratka *SMGS* označuje (*Soglašenije o meždunarodnom železnodorožnom gruzovom soobščenii – Dohoda o medzinárodnej železničnej preprave tovaru*). Celé abreviačné viacslovné

[318] Porov. napr. koncepciu českého slovníka NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ I., II.

[319] Porov. napr. koncepciu SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA.

pomenovanie sa používa „*namiesto dlhého názvu 'Medzinárodná železničná preprava podľa Dohody o medzinárodnej železničnej preprave tovaru'*“ (Petrovský, 1989, s. 338).

2) Paradigmatická funkcia (**tvorba lexikálnych paradigiem)**. Komunikačnou výhodou abreviačných viacslovných pomenovaní je aj vytváranie viacerých príbuzných a analogických termínov pomocou jednej skratky, napr. *zásielka SMGS, železnica SMGS, prepravná listina SMGS*, keďže „*kombináciou slov a normalizovaných iniciálových skratiek sa podstatne zjednodušuje tvorenie skrátených termínov v jednotlivých odboroch dopravy*“ (ibid.); porovnaj aj lexikálne polia z oblasti mobilnej komunikácie: *SMS → SMS brána, SMS chat, SMS centrum, SMS EuroText*, *SMS Fórum, SMS mená, SMS notifikácia, SMS paušál, SMS roaming*; *GSM → GSM telefón, GSM pásma, GSM číslo.*

3) Terminologická funkcia. Abreviačné viacslovné pomenovania sú svojou konzistenciou výhodné aj z terminologického hľadiska, keďže obohacujú terminologický aparát príslušného komunikačného registra a odboru; porov. napr.: *IP adresa, Rada AOSS* (*Asociácia organizácií spisovateľov Slovenska*); *Valné zhromaždenie OSN; DVD rekordér; HD kvalita, HD televízor; PR oddelenie; GM potraviny*; *IT špecialista*; *PET fľaša*; *IKT sektor/sektor IKT.*

Aj pre tento terminologický charakter abreviačných viacslovných pomenovaní sa objavujú pokusy normovať poradie ich komponentov. Napr. pri spojeniach *SMS telegram, SMS centrum* „*možno odporúčať opačný slovosled (typický pre slovenčinu), teda telegram SMS, centrum SMS*“ (Mislovičová, 2000, s. 207), kde by bola skratka použitá v syntaktickej funkcii anteponovaného atribútu. Komunikačná prax však ukazuje, že skratka sa používa v oboch pozíciách, anteponovaná i postponovaná[320]. Štatisticky častejšie sú abreviačné pomenovania so slovosledom

skratka (atribút) + abreviačne nemotivované nadradené substantívum

teda opačným k tomu, aký sa považuje za „*typický pre slovenčinu*“ (Mislovičová, 2000); porov. napr. abreviačné viacslovné pomenovania: *PCMCIA karta, IR port, www prehliadač, www server, WEB mail, internet CD balíček, WAP mail, WAP prehliadač* atď.

Menej frekventované je postponovanie skratky vo funkcii atribútu (*siete GSM, služby GSM, technológia ISDN*), čo možno pozorovať najmä porovnaním frekvencie výskytov dubletných abreviačných viacslovných pomenovaní (*ISDN karta*/*karta ISDN*; *SMS centrum/centrum SMS*[321]). Pri postponovanej skratke v atributívnej syntagme pritom treba rozlišovať, či ide o viacslovné pomenovanie (*technológia ISDN, služby ISDN*) alebo o prostú genitívnu väzbu vo voľnej syntagme (*inštalácia ISDN, pripojenie cez ISDN*).

[320] SNK: *centrum SMS* – 7-krát vz. ***SMS centrum/SMS Centrum*** – 93-krát; syntagmy *SMS telegram* – 2-krát; *telegram SMS* – 1-krát.

[321] SNK: *karta ISDN* – 3-krát vz. ***ISDN karta*** – 10-krát.

Navyše, skratka môže fungovať aj ako nadradené substantívum syntagmy (*kvalitná ISDN hlasovej komunikácie*).[322]

V súvislosti s poradím komponentov v abreviačných pomenovaniach treba okrem iného pripomenúť už analyzované tautologické syntagmy typu *SMS správa* (porov. kap. **7.4.1**), v ktorých je rovnako tendencia používať skratku ako anteponovaný atribút: napr. *na posielanie zvýhodnených **SMS správ***; *pošlite svoj hlas vo forme **SMS správy***. Použitie skratky v pozícii **postponovaného** atribútu je menej časté tak v tautologickej syntagme (*číslo PIN, podpora protokolu TCP/IP*), ako aj v abreviačných viacslovných pomenovaniach (*systém MHC, metóda HAT, skóre LOD*) (Bujalková, 1992, s. 334 – 335).

Ak teda platí, že pre slovenčinu je v abreviačných pomenovaniach typické postponovanie skratky (Mislovičová, 2000, s. 207), potom väčšinový výskyt skratky vo funkcii anteponovaného atribútu možno považovať za nerešpektovanie syntaktických špecifík slovenčiny. Predpokladáme však, že takto sa pri preberaní skratiek prejavuje vplyv analytického charakteru anglického jazyka, ktorý skratke v abreviačnej syntagme určuje pozíciu pred nadradeným substantívom, porov. napr. anglické tautologické syntagmy *PIN number, SAT test, ATM machine, WAP phone, GPRS bundles, UK coverage, EMU policy*.

Navyše, antepozícia skratky vytvára lepšie predpoklady pre transformáciu viacslovného pomenovania, prípadne voľnej syntagmy na kvázikompozitum, napr. *G-prúžky, G-farbiace metódy, Rh-systém, NOR-farbenie* (Bujalková, 1992, s. 334 – 335), v ktorých sa skratky hodnotia ako prefixy (Horecký, 2001, s. 269) alebo prefixoidy (Furdík, 2004, s. 106). Transformácia skratiek na prefixoidy je pri niektorých skratkách pozorovateľná na úrovni formy – v odstránení spojovníka a v splynutí pôvodne oddelených komponentov skratky[323] (*scifiklub, scifiknižnica, scifiplagát, scifihoror, scifikniha, scifiséria*), ktoré sa potom využijú pri tvorbe derivátov (*scifista, scifistický, scifisticky, scifilitik, scifiový*)[324] (Odaloš, 1990, s. 64).

Samozrejme, plynulé zapojenie skratky do lexémy vo funkcii slovotvorného základu či prefixoidu, ku ktorému dochádza pri skratke *scifi*, nie je pri iniciálových skratkách možné, keďže tie disponujú špecifickým grafickým charakterom. Nemožno ich teda do kvázikompozita zapojiť bezpríznakovo, len s využitím spojovníka, napr. *PR-manažér*.

Ako vidno, zapájanie skratky do syntagmy/lexémy v syntaktickej funkcii atribútu je dynamický fenomén pohybuje sa na osi: abreviačné viacslovné pomenovanie s anteponovanou skratkou ↔ kvázikompozitum s prefixoidom, pričom tento pohyb nemá vždy jednoznačný smer. Uvedené lavírovanie je však v rozpore s názorom, že prirodzený slovosled v atributívnych syntagmách so skratkou je „*abreviačne nemotivované nadradené substantívum + skratka*“ (Mislovičová, 2000, s. 207). Okrem toho sa tak čiastočne potvrdzuje aj napr. koncepcia nemeckej lingvistiky, v ktorej abreviačné viacslovné pomenovania[325] typu *IT manažér, GIS projekty, PPP projekty* vnímajú „*ako **kompozitá** a*

[322] Všetky uvedené syntagmy pochádzajú z lexikografického spracovania hesla *ISDN* (SSSJ, 2011, s. 413).

[323] Výskyt v SNK *sci-fi* (17480-krát), *scifi* (306-krát).

[324] Pri skratke *sci-fi* sa vytvorila aj štylisticky príznaková podoba (*scifičko*), čo nie je pri skratkových slovách frekventovaný jav, tu je však motiváciou netradičné zakončenie skratkového slova *sci-fi*.

[325] V terminológii I. Kontríkovej „*slovné spojenia so skratkou*“ (ibid.).

dôsledne *sa píšu so spojovníkom, napr.* IT-Manager, GIS-Projekte, PPP-Projekte" (Kontríková, 2010, s. 172). Podobne aj španielska lingvistika považuje spojenia písané spolu, cez spojovník i osobitne za kompozitá; v španielčine nerozhoduje o štatúte kompozita *„spôsob písania, ale tesnosť vzťahu (formálna, syntaktická alebo sémantická) medzi komponentmi*" (Trup, 1999, s. 147). Preto španielska lingvistika hodnotí ako kompozitá aj lexémy ako *pájaro mosca (kolibrík), falda pantalón* (*nohavicová sukňa*), *camino de hierro* (*železnica)* (ibid.).

7.4.3 Semitautologické syntagmy

Ako už bolo naznačené, *SMS správa* na jednej strane a *SMS brána* na strane druhej sú syntagmy odlišného charakteru. Kým spojenie *SMS správa* je **tautologickou syntagmou** (skratka + substantívum z jej AMn), spojenie SMS brána je **abreviačné viacslovné pomenovanie** so štruktúrou nesklonný anteponovaný atribút + nadradené substantívum, ktoré nie je súčasťou AMn.[326]

Na rozhraní medzi týmito dvoma typmi spojení stojí syntagma *PIN kód* (*s PIN kódom vašej platobnej karty*; *nesprávny PIN kód*). *PIN kód* totiž nie je štandardná tautologická syntagma (*SMS správa*) a svojím charakterom zároveň presahuje rozmer abreviačného viacslovného pomenovania (*SMS brána*). Tautologická syntagma je vylúčená absenciou komponentu *kód* v skratke *PIN* (*Personal Identification Number – osobné identifikačné číslo*), ktorý by bol totožný s vysvetľujúcim *kód.* Na druhej strane je v syntagme *PIN kód* miera vzájomnej sémantickej prepojenosti vyššia ako v abreviačnom pomenovaní, keďže nadradené substantívum motivantu skratky (*číslo*) je sémanticky príbuzné s lexémou *kód* a aj v praxi je tento *kód* číslom: „*PIN kód (4 – 8 miestne číslo)*". Vyššia sémantická prepojenosť skratky a semitautologického substantíva je takisto diferenciačným znakom voči explikatívnym syntagmám typu *systém MARC* (porov. kap. **7.4.4**). Kvôli príbuznosti s tautologickými syntagmami preto v súvislosti so spojeniami typu *PIN kód* uvažujeme o tzv. **semitautologických syntagmách**.

Semitautologické *kód* sa v spojení *PIN kód* použilo z viacerých dôvodov:

a) pragmatická funkcia, dosiahnutie komunikačnej prestíže, vytvorenie dojmu erudovanosti, zasvätenosti, odbornosti;

b) terminologická funkcia, konštituovanie špecializovanej profesijnej terminológie, potreba existencie takého profesionalizmu, ktorý by odlíšil použitie skratky *PIN* v mobilnej komunikácii od použitia v iných oblastiach modernej spoločnosti (napr. bankomaty). Lexéma *kód* je sémanticky užšia ako lexéma *číslo*; *kód* sa definuje okrem iného ako „*súbor znakov určených na zaznamenávanie informácií dohodnutým spôsobom (písmená, číslice a pod.) a pravidlá na ich používanie*" (Šaling et al., 1997, s. 624). Tento argument podporuje aj existencia viacslovného pomenovania *mobile identification number* (*mobilné identifi-*

[326] *SMS správa* je produktom *SMS* ako služby krátkej správy (*short message service*), zatiaľ čo *SMS brána* je ďalšou, novou službou krátkej správy, podobne ako *SMS Eurotext* a *SMS Fórum*. Sú to samostatné služby, ktoré s pôvodnou službou krátkej správy (*SMS*) majú spoločný princíp – krátke správy posielané buď z internetu na mobilný telefón (*SMS brána*), alebo z mobilného telefónu na e-mail (*SMS Eurotext*). A práve tento spoločný princíp je pomenovaný atributívnou skratkou *SMS.*

kačné číslo) so skratkou *MIN*, ktorá je analogická iniciálovému skratkovému slovu *PIN*, ale striktne viazaná na oblasť mobilnej komunikácie. Semitautologická syntagma *PIN kód* sa tak zapája do lexikálneho poľa terminológie mobilnej komunikácie (*PUK kód*; *protokol WAP* atď.).

c) analógia s príbuznou syntagmou *PUK kód* (napr. *pri zadávaní PUK kódu*; *odblokovacieho PUK kódu*), ktorá je takisto semitautologická. Skratka *PUK* vznikla abreviáciou motivantu *PIN Unblocking **Key** – **kľúč** na odblokovanie PIN*, v ktorom sa síce lexéma *kód* nenachádza, ale s istou mierou abstrakcie je sémanticky príbuzná lexéme *kľúč* (*key*). Zaujímavosťou tejto skratky je aj jej rekurzívna povaha[327] – vznikla totiž z abreviačného viacslovného pomenovania *PIN Unblocking Key*, ktorého súčasťou bola skratka, čo sa približuje k definícii tzv. rekurzívneho akronyma, resp. rekurzívnej iniciály (Lančarič, 2008a, s. 26).

Analógiu semitautologických spojení *PIN kód* a *PUK kód* dobre demonštrujú nasledujúce výpovede: *Spolu so SIM kartou dostávate do rúk osobné bezpečnostné kódy PIN (osobný identifikačný kód) a PUK (osobný odblokovací kód)*; *Poskytnutie kódov PIN2/ PUK2.* Semitautologické syntagmy pomocu lexémy *kód* potom analogicky vznikajú aj pri ďalších skratkách v mobilnej komunikácii (napr. *BPIN kód*, *BPUK kód*, *ID kód*).

Podobne semitautologickou ako syntagmy *PIN kód* a *PUK kód* je syntagma *SIM karta*, takisto z prostredia mobilnej komunikácie. Substantívum *karta*, ktoré sprevádza skratku *SIM* (napr. *dostanete po spísaní Zmluvy identifikačnú kartu zákazníka, tzv. SIM kartu*), sa pri skratke použije zo sémantických dôvodov. Skratka *SIM* vznikla z anglického motivantu *Subscriber Identity Modul – Modul totožnosti (telefónneho) účastníka.* Pre laika sú pôvodný motivant i jeho slovenský ekvivalent sémanticky neprehľadné. Jedným z významov nadradeného substantíva *modul* je: „*keramická platnička alebo prstenec (montážny blok), ktorý je v elektronike nositeľom rozličných funkčných prvkov, napr. odporov indukčnosti a pod*.“ (Šaling et al., 1997, s. 793). Substantívum *karta* tu bolo zvolené na základe významu slova *modul* – „*platnička*“, ktorý zároveň odráža reálnu podobu modulu ako platničky, teda malej karty. Tento sémantický model je zreteľný aj z konštatovania, že „*SIM karta spoločnosti Orange je moderný 32kB čip*“, pričom lexéma *čip* sa definuje ako „*elektronická platnička*“ (op. cit., s. 235). Lexéma *karta* sa uplatňuje aj v opisnom slovenskom ekvivalente anglického motivantu, teda v citovanom spojení „*identifikačná karta zákazníka*“. To nahrádza doslovný preklad motivantu **modul totožnosti telefónneho účastníka* a súčasne pôsobí ako katalyzátor abreviačnej demotivácie[328].

7.4.4 Explikatívne syntagmy

Okrem tautologických a semitautologických syntagiem a abreviačných viacslovných pomenovaní sa v komunikácii vyskytuje ešte ďalší typ syntagiem so skratkami. Vznikajú spojením skratky a vysvetľujúceho substantíva, ktorým sa stáva tzv. „*všeobecné slovo*“

[327] M. Ološtiak poznamenáva, že na rozdiel od slovotvornej motivácie „*abreviačná motivácia nie je rekurzívna, to znamená, že od samotných skratiek už ďalšie skratky netvoríme*“ (Ološtiak, 2005, s. 44). Bližšie k rekurzívnosti porov. kap. **1.9.1**.

[328] K abreviačnej demotivácii porov. kap. **15**.

(Horecký, 1980, s. 152), napr. *platforma GPRS* (*GPRS – General Packet Radio Service – Všeobecný balíček rádiovej služby*). Tieto syntagmy sme nazvali **explikatívne**.

Zo syntaktického hľadiska sú explikatívne syntagmy atributívne syntagmy, rovnako ako abreviačné viacslovné pomenovania či tautologické a semitautologické syntagmy. Na rozdiel od nich však v explikatívnych syntagmách dominuje **postpozícia** skratky voči nadradenému substantívu. Explikatívne syntagmy sú charakteristické výraznejšími sémantickými rozdielmi medzi nadradeným substantívom abreviačného motivantu a vysvetľujúcou lexémou, ktorá so skratkou vytvára explikatívnu syntagmu.

Od abreviačných viacslovných pomenovaní sa explikatívne syntagmy líšia charakterom lexémy, ktorá sprevádza skratku. V abreviačnom viacslovnom pomenovaní abreviačne nemotivovaná lexéma prináša novú sému: napr. *Rada AOSS* je výkonným orgánom spisovateľskej organizácie *AOSS* (*Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska*); je to lexéma, ktorá sa vzťahuje k inému denotátu, aký pomenúva samotná skratka *AOSS*. *Rada AOSS* a *AOSS* označujú dva odlišné denotáty.

Naproti tomu v explikatívnej syntagme *technológia WAP* vysvetľujúce substantívum *technológia* neobohacuje skratku o nový význam; jeho úlohou je uviesť skratku, signalizovať jej sémantiku (*WAP – Wirelles Application Protocol*), prípadne zapojiť skratku do deklinácie. Explikatívna syntagma plní teda podobné funkcie ako tautologická a semitautologická syntagma. Spojenie *technológia WAP* a skratka *WAP* pomenúvajú ten istý denotát; kritériom pre zaradenie syntagmy so skratkou medzi explikatívne syntagmy je preto vzájomná zameniteľnosť explikatívnej syntagmy a skratky, ktorá je jej súčasťou. Kritérium substitúcie sa potom dá uplatniť aj na ďalšie explikatívne syntagmy s totožnou skratkou, napr. *platforma WAP*, *prostredie WAP*, *služba WAP*. Vysvetľujúca lexéma plní v explikatívnej syntagme funkciu „sémantickej vaty“ a môže sa použiť pri viacerých skratkách, napr. „*prostredníctvom najmodernejších **platforiem** GPRS, MMS, HSCSD*“.

Ako už bolo naznačené, explikatívne syntagmy s abreviačne nemotivovanou lexémou sa pri skratkách uplatňujú z viacerých dôvodov:

a) odlišujú skratku od homofónnej neskratky, napr. *systém MARC* (*MARC – Machine Readable Cataloguing – Katalogizovanie čitateľné strojom*) vz. antroponymum *Marc*; *metóda TITUS (Traîtement de l´Information Textile Universelle et Sèlective – spracovanie všeobecných a výberových informácií v textile)*“ vz. antroponymum *Titus* (porov. aj Horecký, 1980, s. 152).

b) približujú sémantiku menej známej skratky, napr. *pomocou technológie WAP*; *v prostredí WAP Mail*; *prostredníctvom technológie SIM Toolkit*; *CD formát*.

c) zapájajú skratku do syntagmatického radu bez nutnosti meniť jej formu v dôsledku skloňovania.

J. Horecký (ibid.) limituje použitie explikatívnych syntagiem výlučne na skratky homofónne s neskratkami, ktoré sa začlenia do komunikátu ťažšie ako tzv. „*nezmyselné slová*“, t. j. „*slová nemajúce význam v pôvodnom jazyku*“ (ibid.). Má pritom na mysli nehomofónne skratky typu *ALGOL, COBOL*, ktoré majú podľa neho väčšiu tendenciu lexikalizovať sa na abreviačne nepríznakové *algol, cobol* a do komunikátu ich netreba začleňovať alebo ich z neho vyčleňovať špecifickým spôsobom. Komunikačná prax dokazuje, že explikatívne

syntagmy sa používajú aj pri nehomofónnych skratkách, aj keď s iným komunikačným zámerom, a to priblížiť sémantiku explikovanej skratky.

Vysvetľujúca lexéma sa do explikatívnej syntagmy vyberá tak, aby odrážala sémantiku skratky a jej AMn. Preto napr. hoci je anglické *MUD* skratkou motivantu *multi-user dimension/dialog/dungeons* (*prostredie/dialóg/žaláre pre viac užívateľov*), ako vysvetľujúce substantívum sa volia lexémy *hra, systém* (*hry MUD*), ktoré odrážajú charakter denotátu: motivant a jeho skratka označujú populárne virtuálne hry.

V komunikácii sa konkrétna skratka môže stať súčasťou viacerých typov abreviačných syntagiem: tautologickej, semitautologickej, explikatívnej i abreviačného viacslovného pomenovania. Napr. frekventovaná iniciálová skratka *CD* (*Compact Disc*) sa vyskytuje v tautologickej syntagme *CD disk*, v abreviačnom viacslovnom pomenovaní *CD prehrávač,* explikatívnej syntagme *CD formát* a napokon i v semitautologických syntagmách *CD nosič* a *CD platňa.* To dokazuje komunikačnú perspektívnosť skratiek i abreviačných syntagiem.

7.4.5 Skratkové mená

Osobitý štatút majú skratky v syntagmách, ktoré sa označujú termínom **skratkové mená**, napr. *v meste M.; Lord T.; vo volebnom okrese X; pacient J. Č.; horár z Č.* (Blanár, 1998, s. 193 – 198); *osada P...owce* (Hrbáček, 1979, s. 41). Sféra použitia skratkových mien je pomerne limitovaná; objavujú sa predovšetkým v umeleckom, ale často aj v publicistickom štýle. Komunikačným zámerom ich použitia môže byť snaha o expresivizáciu prejavu (umelecký štýl), prípadne o utajenie informácie o identite propria (publicistický štýl).[329] Okrajovo sa takýto spôsob zápisu môže použiť na ironizáciu denotátu. Ironický efekt je vtedy založený na rozpore medzi všeobecne známou skutočnosťou a zdanlivým komunikačným zámerom túto skutočnosť utajiť prostredníctvom skratkového mena. Napr. pri uvedení mien známych protagonistov niektorých káuz v abreviačne spracovanej podobe sa namiesto úplného znenia mena použije skratkové meno: napr. „*Ivan L. nič nespáchal, Exriaditeľa SIS Ivana L. nemôžu odsúdiť, Poslanecká imunita Ivana L. zaniká*“[330].

Hláska použitá ako skratka v skratkovom mene sa označuje ako „*substantivizovaná hláska*“ (Blanár, 1998, s. 193 – 198) a má zvyčajne substantívny charakter, napr. *lord T*. V syntagmách typu *v S...kej uličke, ku K...ovmu mostu* má však abreviačný motivant iné slovnodruhové zaradenie, čo naznačujú finálne grafémy. Tie nesú informáciu o príslušnosti skratky k adjektívam a o gramatickej kategórii zhody. Finálne grafémy sa používajú aj pri samotných skratkách substantív, plniac tak funkciu špecifikácie denotátu: v skratkovom mene **osada P*. by skratka mohla potenciálne označovať toponymum

[329] Aj J. Hrbáček na adresu podobných výrazov poznamenáva, že „*toto zkracování má funkcii spíše zastírací, utajovací*“ (Hrbáček, 1979, s. 41).

[330] Zdroj: Sme (hore nohami).

s príslušnosťou ku ktorémukoľvek číslu i rodu; *osada P... owce* už jednoznačne odkazuje na obe spomínané gramatické kategórie.[331]

Keďže za primárnu sféru výskytu skratkových mien možno považovať písomný prejav, skratka je skôr *substantivizovanou* ***grafémou***, nie *hláskou*, ako ju nazýva V. Blanár. O abreviačný proces pri skratkových menách ide vtedy, ak tieto grafémy zastupujú motivanty s identickými iniciálovými grafémami, napr. *horár z Č.* (*Častej, Červenice* atď.). Tento rozmer majú uvedené skratky takmer výlučne v publicistickom štýle, ktorý sa vyznačuje exaktnosťou; v umeleckom štýle môže existovať okrem tohto použitia ešte možnosť značkového charakteru grafém. Znamená to, že nejestvuje, resp. nie je podstatná zhoda medzi iniciálovou grafémou motivantu a substantivizovanou grafémou. Napr. pri syntagme *v meste M*. nemusí ísť o toponymum s iniciálovou grafémou *M*., graféma *M* je motivovaná práve lexémou *mesto*, podobne ako abreviačne motivované *H* v abreviačnej frazéme *hodina H*[332]. Na ilustráciu uvádzame príklad použitia skratkových mien v umeleckej literatúre:

„*Jedného dňa načmáral žiak A. F. na lavičku pri samoobsluhe panáka. Je to neslušné, nesmie sa to robiť, ale žiak A. F. mal práve čmáraciu náladu. Iný žiak, O.K., dostal od dedka čiernu fixku. Vyšiel na chodbu a rovno na výťah načmáral na výťah usmiateho černoška. Aj to je neslušné a zakázané, ale v tej chvíli žiakovi O. K. nebolo pomoci. Potom zase slávila narodeniny žiačka H. L. Okrem iného dostala od rodičov aj dvanásť pasteliek. Žiačka okamžite dostala čmáraciu horúčku... O pár dní našiel žiak R. M. kdesi kriedu a dostal nápad: vybehol z domu a rovno na cestu nakreslil indiánske decko*.“ (Bendová, 1981, s. 57).

Syntaktická funkcia skratiek v skratkových menách varíruje, avšak najčastejšie sa tu skratka realizuje v syntaktickej funkcii atribútu (*v meste M*.; *Lord T*.; *vo volebnom okrese X*; *pacient J. Č*.; *horár z Č*.; *v S-kej uličke*; *ku K-ovmu mostu*). Ostatné syntaktické funkcie sú menej časté, aj keď legitímne: funkcia podmetu (*povedal M*.) (ibid.) či adverbiále (*v krasoplodné **sko*) (Hrbáček, 1979, s. 41). Skratkové mená predstavujú ďalšiu oblasť použitia abreviácie, s osobitnou funkciou šifrovania alebo supletívneho vyjadrenia propria.

7.5 Záverom k spolupráci abreviačnej a syntaktickej motivácie

Ako ukázala naša analýza, prienik **syntaktickej** a abreviačnej motivácie sa opäť odohráva vo viacerých rovinách. Tou najzákladnejšou je abreviačná univerbizácia viacslovných pomenovaní (*Prešovská univerzita → PU*). Kooperácia oboch spomínaných motivačných typov s morfologickou motiváciou sa prejavuje pri účasti skratiek na atributívnych syntagmách, kde geneticky substantívne skratky fungujú v pozícii anteponovaného atribútu ako adjektíva. Nosnú styčnú plochu medzi syntaktickou a abreviačnou motiváciou predstavujú však atributívne syntagmy, ktoré sú spojeniami skratky a abreviačne nemotivovanej lexémy, prítomnej v motivante, alebo aspoň s ním sémanticky príbuznej. Jednotlivé typy abreviačných syntagiem (tautologická, semitautologická, explikatívna) sa medzi sebou líšia mierou tautologickosti, t. j. redundantnosti informácie, ktorá je však súčasne

[331] Čiastočne aj na geografické zaradenie/jazykovú provenienciu skratkového slova (prostredníctvom grafémy *w*).

[332] O abreviačných frazémach porov. kap. **8**.

prínosom k náležitej identifikácii skratky (*PIN kód*, *SMS správa, ABS systém*). Osobitnú pozornosť si zaslúžia abreviačné viacslovné pomenovania (*SMS brána, hifi súprava*), ktoré sú frapantným príkladom spolupráce abreviačnej a syntaktickej motivácie. Všetkým uvedeným typom syntagiem pomáha napĺňať ich komunikačno-pragmatické funkcie práve skratka, ktorá je ich súčasťou.

8 ABREVIAČNÁ A FRAZEOLOGICKÁ MOTIVÁCIA

Podľa J. Hrbáčka je zaujímavé, že k univerbizácii nedochádza pri viacslovných lexémach obrazného charakteru, teda pri frazémach, hoci aj pri nich je rozpor medzi rozčlenenou formou a jednotným obsahom tak ako pri viacslovných pomenovaniach. Príčinou je podľa neho fakt, že frazémy nie sú opisné, preto nedochádza k rozporu medzi opisným charakterom frazémy a jej znakovosťou (Hrbáček, 1979, s. 37). Preto sa skratky z frazematických motivantov vyskytujú len sporadicky, porov. napr. anglické skratky frazém *ABITHIWTIDB* (*A bird in the hand is worth two in the bush.*) (Lančarič, 2008a, s. 37); *TANSTAAFL* (*There Ain't No Such Thing As A Free Lunch. – Zadarmo ti nikto nič nedá.*), *TGIF* (*Thanks God It´s Friday*).

Aj napriek tomu však uvažujeme o prieniku abreviačnej a frazeologickej motivácie pri skratkách, ktoré samy majú frazematický charakter, t. j. pri tzv. abreviačných frazémach.[333] Ide o také frazematické jednotky, ktoré obsahujú skratku, pričom rozlišujeme medzi tzv. **autoreferenčnou** abreviačnou frazémou, napr. *hodina H, deň D, človek s veľkým Č, láska s veľkým L*; a **substitučnou** abreviačnou frazémou, napr. *5 P, 5 T*.

8.1 Autoreferenčné abreviačné frazémy

Tvorba frazém autoreferenčného typu sleduje jednoduchý model: lexikálna jednotka + **jej** iniciálová skratka, ktorá je v syntaktickej pozícii postponovaného atribútu nadradenej lexémy. Aj keď M. Sokolovská-Dolníková považuje grafémy v tomto type frazém za *značky* (1992, s. 381), ide zreteľne o iniciálové skratky, ktoré sa, ako autorka sama konštatuje (ibid.), zhodujú s iniciálami prvého komponentu frazémy. Počet autoreferenčných abreviačných frazém je limitovaný, aj keď v teoretickej rovine relatívne neobmedzený. Syntaktický model ich produkcie sa totiž dá potenciálne aplikovať na akúkoľvek lexému, a to na princípe analógie, napr. „*Chcel by si mať mobil s veľkým M?*“[334]. Iniciálovú skratku v autoreferenčnej frazéme možno ďalej rozvíjať pridaním zhodného atribútu, zvyčajne adjektívom *veľký*, napr. *deň s veľkým D*.

Skratky v autoreferenčných frazémach kódujú špecifickú sémantickú informáciu všeobecného charakteru; nejde pri nich o hodinu s názvom *H* či deň s názvom *D*, ale o takú hodinu či deň, keď sa stane niečo významné alebo očakávané: porov. „*hodina H rozhodujúca alebo osudná chvíľa*“ (SSSJ, 2011, s. 23). Práve pre zovšeobecňujúcu povahu plní skratka funkciu komutatívnej časti, ktorú možno napĺňať viacerými odlišnými sémantickými informáciami. Aj tu je teda prítomná substitúcia, ale nie lexémami, ktoré majú iniciálové grafémy zhodné so skratkou ako v substitučnej abreviačnej frazéme. Iniciálová skratka sa v autoreferenčnej abreviačnej frazéme vzťahuje k nadradenému substantívu frazé-

[333] K takémuto terminologickému označeniu sme pristúpili na podklade analógie s abreviačnými viacslovnými pomenovaniami (porov. kap. **7.4.2**).

[334] Reklamný leták firmy Siemens.

my a môže odkazovať na akúkoľvek hodinu, deň atď.; rozhodujúca je superlatívna povaha konkrétnych denotátov.

Od tohto typu frazém treba odlíšiť frazémy *dostať veľké h* („*nedostať nič*“; SSSJ, 2011, s. 23), *dostať po pi,* v ktorých abreviačný komponent šifruje a devulgarizuje prejav.

8.2 Substitučné abreviačné frazémy

Substitučný typ abreviačných frazém označuje spojenia typu *5 P, 5 T* a ich varianty (*5 krát P*). Abreviačný charakter týchto ustálených spojení spočíva v tom, že graféma, ktorá je ich súčasťou, zastupuje niekoľko asyndetonicky radených komponentov AMn, ktoré majú totožnú iniciálovú grafému. Substitučné frazémy možno napĺňať dvoma typmi motivantov. Pre frazému *5 P* môže byť motivantom determinatívna atributívna syntagma, napr.: *Päť pekných pesničiek pre potešenie*. Inokedy je motivantom frazémy *5 P* koordinatívny rad adjektív s pozitívnym významom, charakterizujúcich „správnu“ ženu: *pekná, poriadkumilovná, pohostinná, pracovitá, pobožná.* Tento schematický typ motivantu je vhodnou premennou, za ktorú sa môžu v rozmanitom poradí dosadzovať aj odlišné motivanty (*pehavá, plachá, pokorná, poslušná, pokojná, prajná* atď.), v závislosti od individuálneho vkusu či kultúrnej tradície. Variantnosť je však niekedy obmedzená terminologickou povahou niektorých motivantov substitučných frazém, napr. *5 T (tíšenie bolesti, ticho, teplo, transport, tekutiny*). Na podobnom princípe sú vytvorené anglické skratky v mobilnej a internetovej komunikácii, napr. *A3* (*Anytime, Anywhere, Any place – kedykoľvek, kdekoľvek*, *na ktoromkoľvek mieste*); *W3* (*World Wide Web – celosvetová sieť*); *3T* (*Tri tvorivé tvory*)[335] atď.

Pri substitučných abreviačných frazémach *A3, 5 T* môžeme zároveň uvažovať o tzv. *súbore čiastkových vzťahov* (v anglickej jazykovede známe ako *quasirelations*) medzi AMn a skratkou, keď platí, že *tíšenie bolesti, ticho, teplo, transport, tekutiny → 5 T*, ale neplatí *teplo → 5 T*; nemožno tu teda uvažovať o paradigmatickom vzťahu abreviačnej hyperonymie (porov. kap. **2.1.3**).

8.3 Záverom k spolupráci abreviačnej a frazeologickej motivácie

Ako naznačuje rozsah tejto kapitoly, azda najmenšiu prienikovú plochu zaznamenávame medzi abreviačnou a **frazeologickou** motiváciou (kapitola **8**). Konštatujeme ju pri sporadickým prípadoch abreviácie frazém, ktoré sa vyskytujú najmä v angličtine, ako aj v oblasti tzv. autoreferenčných (*hodina H*) and substitučných frazém (*5P*). Aj takýto limitovaný priestor však potvrdzuje, že i medzi zdanlivo nesúrodými typmi motivácie existujú, hoci neveľké, prienikové množiny.

[335] Porov. na http://www.dobrenoviny.sk/c/10601/3t-tri-tvorive-tvory-v-kine-hviezda?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter_41

9 ABREVIAČNÁ A ONYMICKÁ MOTIVÁCIA

Spoluprácu abreviačnej (AM) a onymickej motivácie (OM) možno pozorovať pri vstupe proprií do abreviácie, a to buď vo forme abreviačného motivantu alebo abreviačného motivátu. Podrobne sa touto spoluprácou zaoberá M. Ološtiak (2011, s. 254 – 256); všíma si, že pri abreviácii nastáva pohyb od propria k propriu (*Peter → P.*); od kombinácie apelatíva a propria k propriu (*Bednár* + *dcéry → Bery*); i od apelatíva k propriu (*kupovať → kupo*). Na inom mieste tieto procesy nazýva **abreviačná proprializácia** (Ološtiak, 2010, s. 214) a rozlišuje pritom:

1) Deapelatívne tvorenie: *čistenie peria → ČISPER*;

2) Deonymické tvorenie:

a) intraonymizačné: *Žarnovica → Žaca*;

b) transonymizačné: *Boris a Pavol* (antroponymá) → *BOPA* (chrématonymum).

3) Deapelatívno-deonymické tvorenie: *Bednár a dcéry → Bery* (chrématonymum)“ (op. cit., s. 219).

Ako z uvedených príkladov vyplýva, onymická motivácia je prítomná pri graficko-fónických skratkách, ktoré vznikajú často z propriálnych (viacslovných) pomenovaní (*Slovenská autobusová doprava → SAD*, *Mužstvo futbalových zázrakov → MUFUZA*), alebo sa aj napriek apelatívnemu charakteru abreviačného motivantu používajú na označenie jedinečných denotátov, čím získavajú propriálny charakter (*petrolej, chémia → Petrochema*). Pri **grafických** skratkách je propriálnosť skôr sporadická, keďže tento typ skratiek buď nemá substantívny charakter (častica *napríklad → napr.*; adjektívum *takzvaný → tzv.*; syntagma *a tak ďalej → atď.*); alebo vznikol z apelatív (*častica → čast.*; *skratka → skr.*; *strana → s.*).

Tu treba pripomenúť, že ani pri graficko-fónických skratkách nie je majuskula automaticky ukazovateľom propriálneho charakteru skratky. Dokonca ani iniciálové skratky a iniciálové skratkové slová, ktoré sú tvorené výlučne majuskulami, nemusia nevyhnutne pomenúvať jedinečný denotát; porov. napr. slangové skratky: *LTT* (*len tak-tak*); *JPP* (*jedna pani povedala*), *MTVR (Mám ťa veľmi rád.*); ale aj napr. štylisticky neutrálne apelatívne skratky: *DPH* (*daň z pridanej hodnoty*); *MOC* (*maloobchodná cena*); či prevzaté anglické skratky *LOL* (*Laughing Out Loud*), *ASAP* (*As Soon As Possible*) atď.

Majuskulná podoba iniciálových skratiek je teda skôr otázkou úzu a ukazovateľom abreviačného charakteru pomenovania, lebo ani všetky komponenty motivujúceho viacslovného pomenovania nezačínajú majuskulou, porov. napr. *IPT FF PU* (*Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity*). Za povšimnutie takisto stojí, že na rozdiel od angličtiny, kde sa iniciálové lexémy komponentov viacslovného abreviačného motivantu zaznamenávajú kapitálkami (*Arab Bank for Economic Development in Africa → ABEDA*), v slovenskom ekvivalente AMt sa v súlade s ortografickou normou píšu ako súčasť viacslovného pomenovania minuskulou: *ABEDA* (*Arabská banka pre hospodársky rozvoj v Afrike*) (Lalúch – Koncová, 2004, s. 9).

Z pohľadu propriálnosti a onymickej motivácie J. Hrbáček (1979, s. 61) rozlišuje medzi 1. **všeobecnými menami** (**apelatívami**); 2. **vlastnými menami** (**propriami**) a 3. **vlastnými názvami**, ktoré sú ambimodálne, t. j. apelatívno-propriálne. Kým skratky **všeobecných mien** (*repre, MHD*) pomenúvajú triedy objektov, **vlastné mená** podľa autora podliehajú takmer výlučne grafickému skracovaniu (*Ant. Dvořák, Uh. Hradiště*), len veľmi zriedka sa z nich tvoria skratky graficko-fónické. Skratka s charakteristikou **vlastného názvu** (*ROH*, *ČTK*, *Nadas*) má podľa citovaného autora popri apelatívnej funkcii aj funkciu individualizačnú: „*Ve zkratce vlastního názvu se spojuje význam obecný s významem individuální deskripce*“, keďže vlastné názvy „*jsou pevně a bezprostředně*“ späté so svojim denotátom, ktorý diferencujú v rámci príslušnej predmetnej triedy (ibid.). Možno tu teda hovoriť o skratkách s ambimodálnym, apelatívno-propriálnym charakterom.

Autor súčasne pripomína, že zaradenie skratky k trom spomínaným triedam nezávisí na charaktere ich abreviačného motivantu, ale na fungovaní skratky pri denotácii. Preto majú podľa neho skratky vo vzťahu k abreviačným motivantom funkciu proprializačnú i deproprializačnú. Ako príklad proprializácie v smere AMn → AMt uvádza J. Hrbáček propriálnu skratku *Prefa* (v jeho terminológii vlastný názov), ktorá vznikla z apelatíva *prefabrikát* (Hrbáček, 1979, s. 62).

Príkladom opačného procesu, **deproprializácie**, sú pre J. Hrbáčka skratky *Nela* (*Nelahozeves*), *EMKA* (*Emil Maceška*) či *WIKOV* (*Wichterle – Kovařík*), pri ktorých „*formou zkratkového slova se vlastní jméno odsune z názvu podniku do pozadí*“ (Hrbáček, 1979, s. 62). Nazdávame sa, že ak možno uvažovať o deproprializácii, príklady uvádzané Hrbáčkom nie sú najšťastnejšie, keďže aj skratky *Nela* (názov podniku), *EMKA* či *WIKOW*, majú propriálny charakter. Nie sú to síce „vlastné mená“ v Hrbáčkovom chápaní, ale ide o chrématonymá, resp. logonymá, teda propriá (porov. aj Ološtiak, 2011, s. 255, tam aj odkazy na ďalšiu literatúru). Deproprializáciou to možno nazvať azda len v intenciách Hrbáčkovej koncepcie vlastných názvov, ktoré autor odlišuje od antroponým či toponým, t. j. vlastných mien[336].

Podľa nášho názoru by sme o deproprializácii uvažovali skôr pri abreviačnej demotivácii, teda pri skratkách typu *radar*, *laser*, alebo štylisticky príznakovej podobe skratky *liazka*, ktoré v procese abreviačnej demotivácie stratili pôvodný propriálny charakter: *Radio Detection and Ranging → RADAR → radar*, *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation → LASER→ laser*; *Liberecké automobilové závody → LIAZ → liaz → liazka*[337]. Okrem toho je deproprializácia (a generalizácia) prítomná pri vytváraní tzv. uzuálneho významu skratky: *KOZ* (*Konfederácia odborových zväzov*) → „*odbory*“; *ŽSR* (*Železnice Slovenskej republiky*) → „*železnice*“ (porov. kap. **4.1**).

D. Lančarič vydeľuje **apelatívne a propriálne** skratky, okrem nich však rozlišuje ešte **apelatívne** a **propriálne skrátené termíny** (2008a, s. 67 – 68). Kým apelatívne skratky

[336] Neskôr v texte J. Hrbáček uvádza, že iniciálové skratky majú prevažne propriálny charakter a medzi príkladmi spomína aj skratku *ROH*.

[337] M. Ološtiak, uvádzajúc rôzne alternatívy zastúpenia propria a apelatíva v motivačnom vzťahu východiskové pomenovanie – skratka (AMn – AMt), neuvažuje o vzťahu propriálny AMt → apelatívna skratka (AMt) (Ološtiak, 2011, s. 254).

zastupujú triedu denotátov *lab* (*laboratory*), *AP* (*airplane*), propriálne skratky pomenúvajú jedinečné denotáty *N. Y.* (*New York*).[338] Za **apelatívne skrátené termíny** autor považuje také skratky, ktoré síce majú generický význam podobne ako apelatívne, sú však navyše „*členmi nomenklatúry konkrétneho odborného jazykového registra*“, napr. *Lt*. (*lietenant*) *J.P.* (*Justice of the Peace*) (ibid.). Z pohľadu onymickej motivácie je, nazdávame sa, takáto dištinkcia irelevantná, naznačuje len prítomnosť terminologickej motivácie, t. j. terminologickú povahu niektorých apelatívnych skratiek, ktorá nie je stabilnou štylistickou charakteristikou a v procese používania skratky sa môže meniť.

Rovnako nepovažujeme za opodstatnené vydeľovanie **propriálnych skrátených termínov**, ktoré označujú „*názvy organizácií, úradov, funkcií, a pod. z rôznych odborných registrov s charakterom jedinečnosti*“ (ibid.), napr. *OPEC* (*Organization of Petroelum Exporting Countries*), *ISO* (*International Standards Organization*), a to prinajmenšom vo vzťahu k exemplifikácii propriálnych skratiek: *N.Y.* (*New York*), *JFK* (*John Fitzgeral Kennedy*), *CJP* (*Centre Jean Perrin*), keďže nebadáme podstatnejšie diferencie voči tejto kategórii.[339] Navyše autor na inom mieste (op. cit., s. 38) hovorí o **onymických** skratkách, vydeľujúc pritom skratky antroponým, toponým a logoným. Onymické skratky sú podľa exemplifikácie (napr. *CUP – Cambridge University Press*) totožné s tými, ktoré nazýva propriálnymi skratkami.

Vo vzťahu k apelatívnemu a propriálnemu charakteru D. Lančarič uvažuje o propriálnej a apelatívnej funkcii/použití skratiek, keď má apelatívna skratka v kombinácii s toponymom alebo inou propriálnou skratkou propriálnu funkciu, napr. *KS* (*krajský súd* – apelatívna funkcia*)* → *KS v Trnave* (propriálna funkcia), *PdF* (*Pedagogická fakulta*) → *PdF UK* (*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského*) (Lančarič, 2008a, s. 69). Preto autor rozlišuje medzi propriálnosťou, postavenou na jedinečnosti denotátu mimo kontextu, a propriálnosťou vyjadrenou prídavnou lexémou alebo špecifikujúcou skratkou (ibid.).

Pokiaľ ide o distribúciu apelatívnych a propriálnych skratiek v komunikátoch, podľa J. Hrbáčka sa ich pomer líši v závislosti od druhu skratky. Iniciálové skratky v češtine sú podľa neho zväčša propriálne (*SNS*, *NR SR*, *OPEC*), hoci sa vyskytujú aj apelatívne iniciálové skratky (*ZŠ*, *VÚC*, *DPH*); podobne aj pri skratkových a derivačne skratkových slovách podľa autora prevládajú vlastné názvy. Pri ostatných typoch skratiek J. Hrbáček pozoruje aj apelatívne aj propriálne skratky, okrem derivačne skratkových slov, kde konštatuje len prítomnosť vlastných názvov (Hrbáček, 1979, s. 62).

Novší výskum v korpuse českých neologických skratiek potvrdzuje expanziu apelatívnych skratiek pod vplyvom angličtiny (Kochová, 2003, s. 158), čo vplýva na zapojenie skratiek do deklinačného systému češtiny (ibid., porov. aj Kochová, 2005, s. 242). Tendencia skloňovať skratky je totiž pri apelatívnych skratkách vyššia ako pri skratkách propriálnych (op. cit., s. 162), ktoré majú povahu značky, takže ostávajú nesklonné.

[338] Ako príklad propriálnej skratky uvádza D. Lančarič skratku „*JFK – John Fitzgerald Kennedy International Airport*“ (Lančarič, 2008a, s. 68).

[339] Okrem toho autor ešte uvažuje o apelativizovaných propriálnych skrátených termínoch, za ktoré považuje napr. „*značky merných jednotiek*“, napr. *V – volt* (Lančarič, 2008a, s. 68).

V tejto práci rozlišujeme medzi skratkami propriálnymi a apelatívnymi, nevydeľujeme z nich na rozdiel od D. Lančariča skrátené termíny apelatívne či propriálne. Rovnako nevydeľujeme zo skratiek tzv. vlastné názvy, tak ako to robí J. Hrbáček, keďže ním uvádzané príklady vlastných názvov (*ROH, ČTK/Četka, Svazarm, Kera, Drana, Knemix, Nadas*) možno považovať za propriálne skratky.

Z typologického pohľadu abreviáciu podstupujú antroponymá, toponymá i chrématonymá (Ološtiak, 2011, s. 255); pristavíme sa preto pri jednotlivých kategóriách, aby sme upozornili na špecifiká konkrétnych typov proprií.

A) J. Hrbáček pri **antroponymách** pozoruje len skracovanie smerom ku grafickým skratkám: „*krácení základního jména se používa jen ve funkci bibliografických zkratek v odborných pracích*“ (Hrbáček, 1997, s. 62), keďže vlastné mená sú „*identifikačné znaky s individualizační funkcí*“ (ibid.). V angličtine je však produktívna aj iniciálová abreviácia antroponým, napr.: *LBJ* (*Lyndon Baines Johnson*), *FDR* (*Franklin Delano Roosevelt*), *JFK* (*John Fitzgerald Kennedy*), *MLK* (*Martin Luther King*).

V slovenčine sa ustálené iniciálové skratky antroponým vyskytujú zriedkavejšie (*TGM – Tomáš Garrigue Masaryk*), skracovanie antroponým v iniciálovej podobe má skôr individuálnu platnosť (*Juraj Furdík → JF*). Antroponymá sa však frekventovane vyskytujú ako hypokoristiká, najmä vo forme derivačne skrátených slov (*Gabriel → Gabi, Gabik, Gabo, Gabko*); i ako prezývky, pričom sa uplatňujú rôzne typy abreviácie: iniciálové skratky (*Jaro Janus → JJ* [džej-džej]), skrátené slová (*Surový → Suro*; *Záborský → Zábor*; *Kopecký → Kopec, Ďaloga → Ďalo*), derivačne skrátené slová (*Sekera → Seko, Švárný → Švarns, Branko → Brans*) i ďalšie nešpecifikovateľné abreviačné modifikácie (*Haščák → Haky*, *Šatan → Šárky*[340]). Rovnako sa antroponymá stávajú súčasťou skratiek so šifrujúcou alebo devulgarizujúcou funkciou, kde sa v AMn zvyčajne kombinujú s apelatívom (*Kokot Mikluš → Komik*) (porov. kap. **10.6**).

Osobitný typ abreviácie antroponým sa frekventovane vyskytoval v ruštine v období nastupujúceho komunizmu, keď viaceré antroponymá vznikli ako skratky z mien osobností Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, a to aj v kombinácii s inými typmi lexém. Takéto abreviačne utvorené antroponymá boli viac či menej príznakové, porov. *Вилора* (*Vilora – Vladimir Iljič Lenin – organizátor revolúcie*); *Ленэра* (*Lenera – Leninova doba*), *Рэм* (*Rem – Революция, Энгельс, Маркс – Revolúcia, Engels, Marx*), pričom mohli byť aj homofónne s prevzatými antroponymami (*Герой труда → Гертруда* vz. *Gertrúda*) (Hrbáček, 1979, s. 30).

V niektorých prípadoch abreviáciou utvorené antroponymá zo synchrónneho pohľadu pôsobia až komicky, a to buď svojou príznakovou fonetickou štruktúrou: *Даздрасмыгда* (*Dazdrasmygda ← Да здравствует смычка города и деревни – Nech žije zväzok mesta a dediny*); alebo charakterom AMn, ktorý zvyčajne pri abreviácii nevedie k vzniku antroponyma, ale iného propriálneho názvu: *Пятвчет*/*Pjatvčet* (*Пятилетка в четыре* (*года*), (*pjatiletka v četyre goda – päťročnica za štyri roky*), *Меженда* (*Meženda –*

[340] Uvedené prezývky patria hráčom slovenskej hokejovej reprezentácie.

Международный женский день – Medzinárodný deň žien).[341] Takéto pomenovania majú je podľa A. Sopiru okrem onymickej funkcie ešte byť „*zdrojom určitých asociácií a emócií... nositeľom určitých ideí, ideálov, snáh, sympatií*“ (Sopira, 1975, s. 46).

B) Abreviácia **toponým** je produktívna v angličtine: *N.Y.* (*New York*), *L.A.* (*Los Angeles*), *Benelux* (*Belgium, Netherlands, Luxemburg*), podobne aj vo francúzštine: *P. L. M.* (*Paris, Lyon, Mediterranée*).[342] V slovenčine o nej možno uvažovať azda iba pri grafických skratkách (*Veľký Krtíš → V. Krtíš, Vranov nad Topľou → Vranov n. Topľou*). Rovnako je abreviácia prítomná i pri evidenčných číslach vozidiel, ktoré sa dostávajú aj do bežných komunikátov: *byt v BA* (*Bratislavy*), *pochádzam z PO* (*Prešova*).

C) V oblasti **chrématoným** sú skratky produktívne pri logonymách i inštitúcionymách (Ološtiak, 2011, s. 255). Podľa M. Imrichovej pri logonymám dominuje „*akronymizácia*“, pri ktorej však vzniká „*akronym významovo veľmi málo priezračný*“ (Imrichová, 1995, s. 7), preto ho často sprevádzajú apelatívne dodatky, napr. „*Korum* – pekáreň a potraviny“ (*Kopaničák, Rumanič*). Autorka pritom pod pojmom akronymizácia rozumie skracovanie, resp. vyberanie hlások, písmen prípadne **slabík** motivujúcich antroponým (ibid.), takže nemá na mysli len iniciálovú abreviáciu: *P.R.A.* (*Prešovská realitná agentúra*), *IPK* (*inžinierske-projektová kancelária*); ale i tvorbu skratkové slová, ktoré sú zvyčajne sémanticky priezračnejšie ako iniciálové skracovanie: *Geokart* (***geo****dézia a* ***kart****ografia*), *Rasko* (***Ras****tislav* ***Ko****val*), hoci nie vždy: *Luktos* (***Luk****áč a* ***t****echnicko-****o****bchodné* ***s****lužby*), *Citab* (***ci****garety,* ***tab****ak*); *Grarofab* (***gra****vírovanie,* ***ro****zmnožovanie* ***FAB*** *kľúčov*), *Sapex* (***sa****mostatnosť,* ***p****odnikanie,* ***ex****port*) (ibid.).

Pri inštitúcionymách sa abreviačná a onymická motivácia dostávajú do spolupráce so syntaktickou motiváciou, keďže abreviačnými motivantmi inšitúcioným bývajú viacslovné pomenovania alebo voľné syntagmy: *Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky → MZV SR, Štátna vedecká knižnica → ŠVK.*

Záverom k spolupráci abreviačnej a onymickej motivácie

Onymická spolupráca sa síce okrajovo spomína v kapitole o sémantickej motivácii ako ďalšia z motivácií prítomných pri zámernej externej homofónii, predsa ju však analyzujeme osobitne, a to z pohľadu zastúpenia propriálnych (a apelatívnych) skratiek v abreviačne motivovanej lexike. Prienikovú množinu medzi abreviačnou a onymickou motiváciou predstavujú jednotlivé typy proprií, ktoré sa stávajú abreviačnými motivantmi, pričom sa v niektorých jazykoch ukazujú viaceré charakteristické spôsoby skracovania proprií.

[341] K ďalším príkladom porov. http://just.blog.respekt.ihned.cz/c1-46043130-dazdrasmygda-aneb-bizarni-sovetska-jmena

[342] Železničná spoločnosť Paríž, Lyon, Stredozemné more, 18. – 19. st. (Sopira, 1975, s. 23).

10 ABREVIAČNÁ A EXPRESÍVNA MOTIVÁCIA

Pri prieniku abreviačnej a expresívnej motivácie (EM) M. Ološtiak, konštatuje, že „*expresívna motivovanosť skratiek vyplýva z expresivity ich motivantov*“ (Ološtiak, 2011, s. 258). Uvádza pritom takmer výlučne príklady skratiek[343], ktorých AMn obsahuje vulgarizmus, a to domáce (*mfp – máš f piči*) i prevzaté (*WTF – what the fuck*).

Vychádzajúc z Furdíkovej koncepcie lexikálnej motivácie možno expresívnosť chápať nielen v rovine vulgarizmus – nocionálna lexéma, ale aj širšie. Ako totiž poznamenáva J. Furdík (2008, s. 59), „*podstatou expresívnej motivácie je prítomnosť nenocionálnych (nie čisto poznávacích, rozumových), teda citových a vôľových prvkov v obsahu slova, prípadne ich prevaha nad nocionálnymi prvkami*“, pričom „*expresivita sa vyjadruje na osi pozitívne – negatívne*“ (ibid.). Pochopiteľne, z pohľadu expresivity sú azda najexponovanejšími práve spomínané vulgarizmy, keďže „*jazyk zohráva funkciu emocionálneho ventilu*“ (ibid.). Záporne konotované skratky prevládajú nad skratkami s pozitívnou expresivitou, čo, pochopiteľne, vysúva do popredia práve skratky s vulgarizmami ako (komponentmi) ich AMn.

Ak teda expresivitu vnímame v širšom zmysle, t. j. ako príznakovosť, v takýchto intenciách sa pozrieme bližšie na relačnosť abreviačnej a expresívnej motivácie. Expresívnosť totiž možno skratkami (podobne ako inými jazykovými prostriedkami) dosahovať na viacerých jazykových úrovniach a variantným spôsobom.

1. Nazdávame sa, že najjednoduchším spôsobom dosiahnutia expresivity prostredníctvom skratky je jej **uvedenie** na tom mieste v komunikáte, kde sa považuje za **príznakovú**, kde je jej výskyt nepravdepodobný, neočakávaný, neprípustný. Ak sa skratka použije namiesto svojho frekventovanejšieho AMn, získava sa tým pozornosť percipienta, porov. napr. výpoveď „*V našej é, em, es si teraz uvedieme...*“, namiesto typickejšieho (*Express music show*).

2. Expresivitu komunikátu možno dosahovať aj **vytváraním okazionálnych skratiek** v textoch umeleckého štýlu, a to v snahe imitovať tvorivosť slangu, napr. skratky *Banbys* (*Banská Bystrica*) a *Teborka* (*Teta Borka*)[344] (Horák, 1983, s. 309 – 310), *FPČ* (*Festival premárneného času*, resp. *Festival prejebaného času*); *SRNVM*: „*jedným z najtemnejších predmetov túžby priemerného Slováka by mal byť SRNVM (Spoločenský Román Nekompromisne sa Vyrovnávajúci s Minulosťou*)“ (Barborík, 2013, s. 38). Expresívnosťou disponujú aj okazionálne deabreviačné deriváty: *KSČ → ne-káesčé-oval* (Gajdošová, 2009, s. 11). Expresívne a komicky pôsobí aj skracovanie v umeleckých textoch, keďže primárne nepatrí do druhovej dominanty umeleckého štýlu, napr. „*Potom boli povedaní **RSDr**. Gunárovi*

[343] Až na jednu výnimku, spojenie *mám v paži* (*mfp*), ktoré však súčasne alternuje s vulgárnym *máš v piči*.

[344] Obe abreviačne motivované propriá pochádzajú z diela K. Jarunkovej; *Banbys* z novely *Jediná* a *Teborka* z prózy *Tiché búrky*.

*Karolovi a on urobil poriadky... Ja som už videl veľa zomretých v truhle, ale v živote som videl len zomretého **Alf**. Névéryho, lebo ja som ho našiel*“[345] (Kapitáňová, 2012, s. 51).

3. Ďalším prostriedkom dosiahnutia expresivity je **hypertrofia skratiek**, a to najmä v komunikátoch umeleckého štýlu, budovaných na abreviačnom princípe, porov. piesňové texty v **Prílohe č. 1**. Hypertrofia skratiek je takou markantnou stratégiou budovania komunikátu, že sa uplatňuje aj v parodizujúcej analógii v štýlovo odlišnom, reklamnom texte, ktorý je časovo a priestorovo značne vzdialený (porov. ibid., **časť B**). Perspektívnosť prejavu vystavaného na abreviačnom princípe však komplikuje dešifrovanie jednotlivých skratiek a k zníženiu percepčnej námahy neprispieva ani časová limitovanosť niektorých použitých skratiek (abreviačné historizmy, neologizmy).

4. Expresívnosť môže byť prítomná aj cez negatívne alebo pozitívne konotácie relatívne nocionálnych skratiek a ich abreviačných motivantov, napr. *ŠPUK* (*Škola pre udržanie koryta*), synonymum skratky *VUML* (*Večerná univerzita marxizmu-leninizmu*); *pévécéjaguár*[346] – pomenovanie auta značky Trabant, *BMV* (*bakelitové motorové vozidlo*)[347], *HD2D* (*Hlava duní dva dni*; pomenovanie lacného ovocného vína), *mukel*[348]/*MUKL* (*muž určený k likvidaci*).

5. Napokon, ako už bolo spomenuté, expresívnosť môže vyplývať z **prítomnosti vulgarizmu** v AMn skratky, napr. *h/ho*. [hə al. ho] (*hovno*, nič; používané aj ako *malé h., veľké h*.); *k*/*ká*/*ko* (*kokot*); *pi* (*piča*), *debo* (*debil*).

6. Expresívnosť skratky sa môže docieliť jednoduchou substitúciou časti AMn a súčasne aj jeho motivátu, t. j. skratky. Takto sa paralelou k skratke *SOP* a jej štylisticky príznakovej podobe *SOP-ka* stáva skratka *TOP* so štylisticky príznakovou podobou *TOP-ky – Topánky občianskeho porozumenia.* Ironizujúci efekt výrazu *TOP-ky* sa buduje na externej homofónii so slangovým výrazom *topky* (*topánky*).

7. Expresivizácia komunikátu sa dosahuje aj použitím skratky s neprimeraným rozsahom. Skratka má mať totiž, per definitionem, limitovaný počet komponentov – grafických či zvukových. Skratka primeraného rozsahu je v komunikácii nepríznaková, spĺňa svoju základnú funkciu kondenzovať a ekonomizovať jazykový prejav. Neprimeraná dĺžka skratky a redundantné radenie grafém sú naproti tomu komunikačne príznakové, nielenže majú ironizujúci efekt, ale môžu predstavovať aj komunikačnú bariéru. Na ilustráciu takéhoto komunikačného efektu uvádzame príklad slovenskej a anglickej skratky:

[345] Pri skratke *RSDr*. (*Rerum Societatis/Socialium Doctor*) sa komický efekt vytvára v spolupráci s inverzným slovosledom (Gunár Karol) a ďalšími prvkami individuálneho autorského štýlu. Príznakovosť grafickej skratky *Alf*. (*Alfred*) spočíva v jej uvedení v takom type komunikátu, v ktorom sa zvyčajne grafické skratky nepoužívajú.

[346] Zo skratky *PVC* (*polyvinylchlorid*).

[347] Porov. Hochel (1993).

[348] *Mukel* je akousi slovenskou kalkovou verziou českej skratky *mukl*, keďže v slovenčine sa slabičné *l* na konci slova nevyskytuje.

(a) *SOLSKRP – „Slovenská obrodená lyrizovaná sociálnokritická realistická próza, „ako svoje prozaické 'outputy' nazývajú sami autori"*[349] (Balla, 2000, s. 31).

(b) *„Krajina FYROM, ktorú anglický historik ironicky nazval FPITGROBBSOSY!! (Bývalá provincia Ilýrska-Trácka, Grécka, Ríma, Byzancie, Bulharska, Srbska, Ottomanovej ríše, Srbska a Juhoslávie)"*[350] (Prokopiev, 2002, s. 133). Skratka *FPITGROBBSOSY* ironizuje nielen svoj denotát, ale čiastočne aj oficiálne akceptovanú skratku *FYROM* (*Former Yugoslavian Republic of Macedonia – Bývalá juhoslovanská republika Macedónska*). Irónia sa v citovanom komunikáte dosahuje nielen kvantitatívnou neprimeranosťou iniciálovej skratky, ale zároveň aj uvedením jej rozsahovo neprimeraného motivantu.

Ak počet grafém presahuje istú mieru, skratka prestáva byť ľahko zapamätateľným sledom písmen a má malú perspektívu stať sa nielen frekventovanou, ale vôbec komunikačne priechodnou. Presné poznanie formy skratky v takýchto prípadoch vyžaduje od komunikanta väčšiu námahu ako poznanie jej motivantu. Väčšiu produkčnú i percepčnú náročnosť má skratka oproti svojmu motivantu z dôvodu svojej fragmentárnosti a špecifickej fónickej i grafickej štruktúry, odlišnej od štruktúry abreviačne nemotivovaných lexém. Nech je motivantom akékoľvek slovné spojenie, hoci kvantitatívne rozsiahlejšie, iste je zapamätateľnejšie, ako napr. skratka *MOSGORPROIZVODBYTKOOPINSNABSBYT* (Hrbáček, 1979, s. 35).

Pri prieniku abreviačnej a expresívnej motivácie sa navyše ukazuje, že do ich spolupráce vstupujú markantne aj ďalšie typy motivácií, takže sa vytvárajú zreteľné prienikové množiny.

10.1 Prienik abreviačnej, expresívnej a paradigmatickej motivácie

Na lexikálnej úrovni k prieniku týchto typov motivácie dochádza v rámci paradigmatických vzťahov, a to **zámernou externou homofóniou, externou paronymiou a abreviačnou homografiou a paronymiou**. Primárnou sémantikou homofónnej, homografnej či paronymnej skratky je signifié jej motivantu. Okrem toho takáto skratka disponuje aj sekundárnymi konotáciami, ktoré získava od druhého člena paradigmatického vzťahu.

Expresivita vybudovaná na:

a) **zámernej abreviačnej homografii** (porov. aj kap. **2.1.4**): *KGB* (*КГБ*,) → *KGB* (*Klub generácie báčikov*).

b) **abreviačnej paronymii** (porov. kap. **2.1.5**): *„Chuck Norris dokázal zmeniť USA na USB*", ktorý stavia na disproporcii denotátov skratiek *USA* (*United States of America*) a *USB* (*Universal Serial Bus*). Na abreviačnej paronymii je postavená aj parodizácia skratky *SOZA* (*Slovenský ochranný zväz autorský*) prostredníctvom skratky *SOVA* (*Slovenská ochranná výpalnícka organizácia*).

[349] V prospech ironizovania komunikátu sa v komunikáte využíva nielen slovenská skratka, ale aj prevzatá lexéma *'outputy'* zvýraznená úvodzovkami.

[350] *„... the country of FYROM that an English historian ironically named FPITGROBBSOSY!! (Former Province of Illyria Thrace, Greece, Rome, Byzantium, Bulgaria, Serbia, the Ottoman Empire, Serbia and Yugoslavia).*"

c) externej paronymii: *SOVVA* (*Slovenská organizácia pre výskumné a vývojové aktivity*) konotačne profituje na externej paronymii so sémanticky príbuznou lexémou *sova* (symbol múdrosti).

d) externej homofónii (porov. kap. **2.2.2.1** a **4.4**), často sémanticky podmienenej a v komunikátoch veľmi produktívnej: napr. *ŠIT* (*Študentský informačný teleskop* – študentský časopis)[351]; *prd* (*pracujúci dôchodca*), *HUS* (*Humorná únia Slovenska*); *ŠOK* (*Športová osobnosť Košíc*); *SPLN* (*Sanatórium pre liečbu neplodnosti*); *DAV* (*Daniel* Okáli, *Andrej* Sirácky, *Vladimír* Clementis); *NOS* (*Nadácia pre otvorenú spoločnosť*); *RAK* (*Revue aktuálnej kultúry*); *RaJ/RAJ* (*Reštaurácie a jedálne*); *NIČ* (*neidentifikovateľná internetová činnosť*); *SUP* (*samoútočiaci pes*). Externá homofónia býva nielen intralingválna, ale sporadicky aj interlingválna, keď presahuje hranice jedného jazyka: *KIDS* (*Kamaráti idú do sveta*) vz. *kids* (angl. *deti*), *ÚTKA* (*Ústredná tlačová kancelária*) vz. *útka* (rus. kačica). Zámerná externá homofónia sa považuje za „*expresívno-emocionálny prostriedok ohodnotenia javu*“ (Sopira, 1975, s. 67).

Paradigmatický odkaz skratky na abreviačne nemotivovanú lexému alebo jej časť, s ktorou je skratka homofónna, pritom môže mať rôzne komunikačné funkcie. Niektoré z homofónnych skratiek vznikli z potreby ironizovať (*HUS*), prípadne je v nich výrazne prítomný prvok paradoxu (*SRD*), ideologickej výhodnosti (*DAV*), reklamy (*SKORO*) či sémantické konotácie, ktoré súvisia priamo s denotátom alebo motivantom skratky (*ÚTKA – Ústredná tlačová kancelária*). Propagačnú funkciu mávajú aj remotivované skratky typu *ÖMV → Okamžitá možnosť výhry.*

Expresívnosť môže byť taká silná, že porušuje zdvorilostný princíp komunikácie, napr. pri anglickom iniciálovom skratkovom slove *PIGS* (*Portugal, Italy/Ireland, Greece, Spain*): „*PIGS – to je skratka, ktorá sa zaviedla pre takzvané krajiny ohrozené dlhovou krízou. V preklade z angličtiny pigs znamená prasce. Pod týmto názvom sa skrýva nositeľ nákazy – Grécko, Portugalsko, Taliansko, Španielsko, Írsko.*“[352] Prítomnosť silnej expresivity pri skratke *PIGS* dokazujú aj výhrady viacerých ekonomických periodík a inštitúcií (Financial Times, Barclays Capital)[353] voči jej používaniu.

V paradigmatickom vzťahu externej homofónie je aj skratkové slovo *mafia*, ktoré zosmiešňuje svoj motivant a denotát *marxistická filozofia.* Na podklade paradigmatického vzťahu sa vo vedomí komunikantov denotát skratky spája s negatívnym a nelegálnym javom. Homofónia je však pre komunikantov vítaná, lebo ironizuje predmet, ku ktorému majú záporný vzťah (pre študentov predstavovala skúšku navyše, pre politických odporcov propagáciu neprijateľných názorov).

Zámerne homofónne/paronymné skratky stavajú na neutralizáciách konsonantických protikladov alebo na suprasegmentoch:

---

[351] Tu komunikanti v snahe zaujať, originalizovať prejav vytvorili zámerne takú podobu AMn, ktorá po abreviácii vedie k skratke homofónnej s anglickým vulgarizmom *shit* (*hovno*).

[352] http://ekonomika.sme.sk/c/5371015/ktore-krajiny-su-ohrozene-je-otazne.html#ixzz1BW5iwk7c (24. 10. 2011).

[353] Portugalský minister financií i viaceré španielske periodiká túto skratku označili za pejoratívnu a rasistickú. Porov. na http://en.wikipedia.org/wiki/PIGS_%28economics%29 (21. 7. 2013).

1. neutralizácia znelosti: *BOSK* (*Banda obyčajných sekčovských katolíkov* – hudobná skupina); české *skútr* (*zkurvený dôchodca*);

2. suprasegment kvantity: *ANO* (*Aliancia nového občana*);

3. konsonantický protiklad difúznosti – nedifúznosti: *ZDRBES* (*Združenie bezpečných strelcov*); *SRAT* (*Slovenský rozhlas a televízia*).

Externá paronymia však môže pôsobiť aj kontraproduktívne, keď sa namiesto skratky *SRTV* (*Slovenský rozhlas a televízia*), resp. *SRAT*, začala používať skratka *RTVS* (*Rozhlas a televízia Slovenska*) aj napriek tomu, že je homonymná s už existujúcou skratkou *RTVS* (*Rozhlasová a televízna spoločnosť*). Príčinou sú práve negatívne konotácie, ktoré by vyvolávala externej homofónie skratky *SRAT* s vulgarizmom.

Externá homofónia má vytvoriť asociácie medzi skratkou a homofónnou lexémou alebo jej časťou, a to tak, že sa skratka zakomponuje do tejto homofónnej lexémy, napr.: „*Nemáte peniaze na kampaň a podľa prieskumu ani žiadne šance? Berte to s humorom – dalo by sa povedať o internetovej kampani Občianskej konzervatívnej strany. ´Miss World* ***OKS****ana Fjodorovová by volila* ***OKS****,´ tvrdí e-mail zo straníckej dielne*“. Paralela sa vedie medzi skratkou neznámej strany „regionálneho“ charakteru a známou osobnosťou, čo vytvára humorný a nonsensový efekt.[354]

Aj v slovenčine sa vyskytuje takéto zakomponovanie skratky založené na externej homofónii, resp. paronymii, napr. *PU* (*Prešovská univerzita*) → *Na PUlze* (časopis *Prešovskej univerzity*), *PUblikácie* (publikácie pracovníkov *Prešovskej univerzity*); *SUV* → *SUVerén*[355]; *SPP* (*Slovenský plynárenský priemysel*) → *SPPolu usporíme viac! Myslite na zdravie svojich SPPotrebičov*, *NE****SPP****OKOJNÍ S CENAMI PLYNU?*[356]).

Na externej homofónii skratky *IT* a spojenia „*aj ty*“ je založený aj reklamný slogan: „*Si aj ty IT?*“ (*IT – Information Technologies*); podobne aj pointa v nasledujúcom vtipe pracuje s homofóniou iniciálového skratkového slova *PIN* s časťou slangovej lexémy:

– Muž mi dal kreditku, ta idzeme nakupovac.

– A PIN dal ?

– Nepindal...

Zvuková zhoda a grafická odlišnosť je využitá aj v reklamnom slogane *WiFintená tlačiareň*, v ktorom je do slovenskej lexémy zakomponované anglické skratkové slovo *WiFi* (*Wireless Fidelity*) prevzaté z angličtiny a označujúce bezdrôtovú technológiu prenosu dát. Slogan je založený na homofónii skratky *Wifi* s úvodnou časťou adjektíva *vyfintený*. Ponechanie majuskúl *W* a *F* v tvare *Wifintený*, rovnako ako nerešpektovanie grafematických rozdielov *y/i* a *v/w* v homofónnej lexéme upozorňuje percipienta na spojenie skratky a abreviačne nemotivovanej lexémy. Ako vidno, paradigmatický vzťah externej **homofónie** je výhodný práve tým, že oproti „plnej“ **homonymii** je percipient schopný identifikovať komunikačný zámer produktora a súčasne sa mu naznačí, že má pred sebou slovnú hru.

[354] Známa Oksana totiž nebola ani oprávnená zúčastniť sa volieb.

[355] Reklama na vozidlo *SUV* (*Sport Utility Vehicle – športovo-úžitkové vozidlo*).

[356] Antireklama spoločnosti *RWE Gas Slovensko* proti spoločnosti *SPP*.

Identickú komunikačnú stratégiu ilustrujú početné príklady z ruštiny: *„Странный ПРОкол Буша и Гейтса“* („Čudný neúspech Busha a Gatesa), v ktorej lexéma *„‘ПРОкол’ v sebe kumuluje prvotný expresívno-hovorový význam slova ‘прокол’ (neúspech) a zároveň ortograficky vydelenú skratku ПРО (противоракетная оборона – protivzdušná obrana)“* (Chovanec, 2008, s. 75)[357]; rovnako aj *„Ющенко скоро ПРиБЮТ“* (*Juščenka skoro zmlátia/zbijú*) sa objavuje okazionálne slovo, ktoré sa utvorilo kombináciou skratiek *ПР* (*Партия регионов – Strana regiónov*) a *БЮТ* (*Блок Юлии Тимошенко – Blok Júlie Tymošenkovej*), homofónne so slovesným tvarom 3. os. pl. ruského pejoratívneho slovesa *прибить* (*zmlátiť, natĺcť, nabiť*) – *прибьют* (Chovanec, 2010b, s. 757). Niektoré takéto slovné hry sú založené na externej paronymii, nie na homofónii: skratka *ЕГЭ* (*единый государственный экзмаен – jednotná štátna skúška*) v spojeniach typu *Бабка ЕГЭшка*; ***ЕГЭ**-центричное образование* (paronymné s lexémou ***эго**центричный – egocentrický*) (Chovanec, 2010c, s. 4; Chovanec, 2010b, s. 2).

Predmetom slovnej hry, založenej na externej homofónii, môže byť okrem skratky aj jej **slabičná výslovnosť**, napr. *KDH* ako [ká-dé-há] a syntagmy *Kade? Há?* (porov. **obr**. **č. 3**). Zámernú homofóniu s príznakovým grafickým zápisom pozorujeme aj pri **deabreviačných derivátoch**, napr. *KOZ* (*Konfederácia odborových zväzov*) → *KOZáci*; derivát pomenúva odborárov a konotačné zložky významu získava homofóniou s lexémou *kozáci*.

Obr. 3

e) Abreviačná homonymia je ďalším paradigmatickým vzťahom, ktorý sa využíva na expresivizáciu komunikátu. Napr. ak homonymné skratky označujú diametrálne odlišné

[357] Ďalším príkladom zakomponovania skratky do slova, t. j. externej homofónie skratky a časti lexémy, je titulok: *„Президент США в Праге: всё неПРОсто!“* – *„Prezident USA v Prahe: Všetko je zložité!“*) (Chovanec, 2010b, s. 756).

denotáty, napr. *HZDS* (*Hydinárske závody Dunajská Streda*) vz. *HZDS* (*Hnutie za demokratické Slovensko*). V tomto homonymnom páre je známejším členom motivant *Hnutie za demokratické Slovensko* a jeho skratka. Skratka pre hydinársku firmu *HZDS* (*Hydinárske závody Dunajská Streda*) potom disponuje denotatívnym významom, daným jej abreviačným motivantom, takisto však konotáciami, ktoré získava aj svojím vzťahom ku komunikačne frekventovanejšiemu paradigmatickému náprotivku *HZDS* (*Hnutie za demokratické Slovensko*). Nie je pritom podstatné, ktorá z homonymných skratiek je chronologicky primárna a či je homonymia skratiek zámerná alebo náhodná.

Táto abreviačná homonymia by sama osebe nemusela byť príznaková, uplatnenie princípu irónie však naznačuje sprievodný text k **obrázku č. 4**: „*Po voľbách*“, ktorý vedie jednoznačnú paralelu medzi denotátmi oboch skratiek a odkazuje na politický subjekt *Hnutie za demokratické Slovensko*. Profanizácia politicky činného denotátu sa uskutočňuje práve prirovnaním k regionálnemu hydinárskemu závodu.

Spoločným prvkom pre príklady zámerného expresívneho využitia paradigmatických vzťahov je zainteresovanosť komunikantov na zosmiešnení a dehonestácii denotátu skratky. Nejednoznačnosť výkladu takejto skratky, ako aj legitímnosť ich abreviačnej podoby slúžia ako ochrana pred výhradami zo strany dotknutých, ironizovaných objektov.

Obr. č. 4

10.2 Prienik abreviačnej, expresívnej a fónickej motivácie

Ako sme už spomínali (porov. kap. **3**), J. Furdík považoval za fónicky motivované o. i. lexémy, pri ktorých bola výrazná fónická štruktúra sprostredkovaným vyjadrením expresivity alebo prevzatosti. Vo vzťahu k skratkám sme preto uvažovali o spolupráci

abreviačnej, fónickej a expresívnej motivácie pri skratkách s príznakovou kombináciou foném, napr. *RaFaFuLi* (*Radostná Farská Futbalová Liga*).

Na fónickej úrovni sa AM a EM prelínajú pri ústnej realizácii grafických skratiek v ich abreviačnej podobe, nie v neprízнakovej podobe abreviačných motivantov: *cca* ako [cə--cə-a], nie [cirka]; *napr*. [napr], nie [napríklad]; *kg* [kə-gə], nie [kilogram]; *atď.* [a-tə-ďə] namiesto [a tak ďalej]. Takáto expresívna realizácia grafických skratiek sa zachytáva aj lexikograficky, napr. *ď* [ďə] *„formulka vyjadrujúca poďakovanie, ďakujem: tak ti ď*“ (SSSJ, 2006, s. 545); *a spol*. [a spol] *„a spoločnosť, (často ironizujúce) označenie vyjadrujúce „a jemu, a jej, a im podobní: na hodine vždy vyrušuje Fero a spol*.“ (op. cit., s. 173).

V teoretickej rovine možno uvažovať o zapojení expresívnej motivácie do spolupráce abreviačnej, fónickej a interlingválnej motivácie, a to pri prevzatých skratkách, ktoré sa zvyčajne vyslovujú z dôvodu komunikačnej prestíže pôvodnou výslovnosťou. V snahe o expresivitu ich však komunikanti môžu realizovať zámerne slovenskou výslovnosťou, napr. *BBC* [bí-bí-sí] ako [bé-bé-cé]; *TGV* [té-žé-vé] ako [té-gé-vé]; *IBM* [aj-bí-em] ako [í-bé-em]. V opačnom poradí by sme mohli za príznakovú (resp. expresívnu) považovať pôvodnú výslovnosť prevzatej skratky s ustálenou slovenskou výslovnosťou, napr. *USA* ako príznakovejšie [jú-es-ej] namiesto ustálenej zdomácnej výslovnosti *USA* [ú-es-á]; *radar* ako [rejdá(r)] namiesto zdomácnej výslovnosti [radar].

Podobne expresívne by bolo možné vnímať aj slabičnú výslovnosť pri tých skratkách, kde sa očakáva hlásková výslovnosť: *ŽSR* *[žet-es-er] namiesto očakávaného [žə-sə-rə]; *SZM* ako *[es-zet-em] namiesto [sə-zə-mə], resp. naopak hláskovú výslovnosť namiesto slabičnej: *SDKÚ* namiesto ustálenej slabičnej výslovnosti: [es-dé-ká-ú] expresívna hlásková *[sə-də-kə-ú]. Samozrejme, takáto „kombinatorika“ by zahŕňala expresívne použitie splývavej výslovnosti namiesto oboch ďalších typov výslovnosti: *ROH* ako [roh] resp. [rə-o-hə], a opačne: použitie slabičnej alebo hláskovej výslovnosti tam, kde sa zvyčajne použije splývavá *SĽUK* [sľuk] ako *[sə-ľə-u-kə].

Expresivita vyplýva aj z kombinácie príznakovej výslovnosti a dĺžky skratky, porov. napr. skratku z detského slangu: *BTŠDTŽ* [bə-tə-šə-də-tə-žə] (*Beriem ti šťastie, dávam ti život.*) *vo* variante *BTŠDTS* pochádza z motivujúcej syntagmy *Beriem Ti šťastie, dávam ti smolu.*

Okrem toho sa v snahe o príznakovosť komunikátu môže iniciálová skratka realizovať zámerne modifikovanou slabičnou výslovnosťou, ktorá je homofónna s expresívnou lexémou, napr. *KKŠ* (*koeficient kvalifikačnej štruktúry*), realizované ako [kakaš] namiesto očakávanej dôslednej slabičnej výslovnosti [ká-ká-eš].[358]

So zvukovou rovinou súvisí aj **lexikalizácia výslovnosti skratiek**, ktorá sa graficky zachytáva namiesto primárnej iniciálovej podoby skratiek, napr. *béhávé* vz. *BHV* (*bojové*

[358] Nejednotnosť pri terminologickom uchopení výslovnosti iniciálových skratiek dokumentuje aj výrok J. Dolníka o iniciálovom pretváraní, ktoré „*umožňuje aj zvukovú realizáciu skratky, a to* ***hláskovaním*** *alebo* ***zoslovnením***“ (Dolník, 2003, s. 164). Autor okrem iných príkladov uvádza aj príklad *Filozofická fakulta Univerzity Komenského – FiFUK*, pričom podľa nášho názoru uvádzaná výslovnosť [ef-ef-ú-ká] (ibid.) v tomto prípade nezodpovedá grafickej podobe skratky.

vozidlo holubov)[359]; *jépépé* namiesto *JPP* (*Jedna pani povedala*), *vépépé* namiesto *VPP* (*verejno-prospešné práce*), *úpécé* namiesto *UPC* (*Univerzitné pastoračné centrum*), *piár* namiesto *PR* (*public relations*), *kávépé* namiesto *KVP*[360]; *céeska* namiesto *CS* (*celodenná zmena*/*smena*) (Hochel, 1993) atď. aj v kombinácii s inými lexémami: *ujo vébé* (*príslušník Verejnej bezpečnosti*) (Bendová, 1981) alebo slovotvornými základmi: *vécébaba* (toaletárka).

10.3 Prienik abreviačnej, expresívnej a slovotvornej motivácie

Iným spôsobom expresivizácie komunikátu je napr. vytvorenie deminutíva od deabreviačného derivátu, porov. *HZDS* → *házedesák* → *házedesáčik*. Z relatívne pejoratívneho názvu člena či sympatizanta hnutia *HZDS* (*házedesák*) sa odvodzuje deminutívum s pozitívnymi konotáciami.[361] Objavuje sa však aj opačný smer expresivizácie – smerom k pejoratívnosti: v lexéme *HZDSesáci* – kde sa uplatnil zámerne sufix *-esák,* namiesto pravdepodobnejšieho sufixu *-ák,* aby sa pri výslovnosti vytvorila konotácia s príslušníkmi nemeckého *SS*.

Za expresívne možno považovať aj ďalšie deabreviačné deriváty a deabreviačné kompozitá: *kádehák, eštebák, SMSkovaniachtivý, esemesmánia, SuperSMS, esemesknúť, ufoošiaľ, ufomaniak, NATOlezectvo, vécerka, amrďák*[362], *Dederón*[363]*.* Ich expresívnosť vyplýva buď z charakteru denotátu (*WC* → *vécerka*) alebo z príznakovosti sufixu (*IT* → *ajtik, ajťák*), porov. aj príznakovú tvorbu verb od skratiek: *ROFL* (*Rolling on the floor laughing*) → *roflovať*, *LOL* (*lying on the floor laughing*) → *lolovať.*

Spolupráca AM, EM a SM sa dotýka aj **štylisticky príznakových podôb skratiek**[364]: *PP* (*podmienečné prepustenie*) → *pépéčko*, *MTZ* (*materiálno-technické zásobovanie,* niekedy *materiálno-technická základňa*) → *emtézetka*, *STV* (*Slovenská televízia*) → *estévečka*; *IC* (*intercity*) → *ícečko*; *SMS* (*Short Message Service*) → *esemeska, ŠUP* → *šupka*[365]*, VIP* (*very important person*) → *VIP-ička* [ví-aj-pička][366], ktorá zámerne stavia na paronymii s vulgarizmom.

O prítomnosti expresivity, teda aj expresívnej motivácie, sa uvažuje aj v prípade skrátených slov, kde „*je jediným signalizátorom expresivity trunkačná operácia, resp. protiklad skrátenej a neskrátenej jednotky*“ (Ivanová, 2004, s. 105). Tento typ skratiek sa uplatňuje

[359] *BHV* – žartovná vojenská skratka – debnička na granáty s kefami na čistenie podlahy

[360] *KVP* – 1. *Košický vládny program*, 2. názov sídliska v Košiciach.

[361] K nej sa potom pridá rýmujúca sa lexéma *Slováčik*, ktorá v spojení *Slováčik – Házedesáčik* označuje volebného maskota *HZDS.*

[362] Zo skratky *AMR* (*automatické meranie a regulácia*).

[363] Tu expresivita vyplýva z homonymie s lexémou *dederón* vo význame „druh látky“.

[364] V literatúre sa používajú aj termíny *slovotvorne adaptované podoby* a *slovotvorné formanty* (Bakošová-Kišová, 2008, s. 20).

[365] Tá je expresívna aj homonymiou s abreviačne nemotivovanou lexémou *šupka.*

[366] Skratka *VIP* varíruje na podklade výslovnosti medzi iniciálovou skratkou *VIP* [ví-aj-pí] a iniciálovým skratkovým slovom *VIP* [vip], čo sa odráža aj na použitých flektivizačných formantoch pri štylisticky príznakových podobách skratiek *VIP-čka* [ví-aj-pička] a *VIP-ka* [vipka].

predovšetkým v hovorovej lexike slovenčiny, s príslušnosťou k rôznym sociolektom. Pri niektorých skrátených slovách sa už prestáva uvedomovať ich abreviačná motivovanosť a kolokviálnosť (*nealko*, *kino, trafo*), pri iných skrátených slovách je ich abreviačný charakter zreteľný a sú výrazne príznakové: *dovi* (*dovidenia*), *dopo* (*dopočutia*), *pos* (*posledný*); *rigo* (1. *rizorózna skúška, 2. rigorózna práca*); *samo* (*samozrejme*), *špeci* (*špeciálny*); *profi* (*profícky*, *profík*), *zákl* (základný poriadok, súbor základných predpisov)[367] atď. Tieto príklady už predznamenávajú ďalšiu prienikovú množinu medzi jednotlivými typmi motivácií, za „účasti" registrovej motivácie.

Spoluprácu abreviačnej, slovotvornej a expresívnej motivácie pozorujeme aj pri derivačne skrátených slovách, ktoré sa produktívne vyskytujú aj v slovenčine najmä v sociolektoch[368] a hovorovom štýle a majú expresívne zafarbenie: *čokoška*/*čokina* (*čokoláda*), *geola* (geológia), *geomka, geoša* (geometria), *hadzka* (*hádzaná*), *nemča* (*nemčina*), *pestky* (*pestovateľské práce*), *počko* (*počasie*), *pisko* (*písanie*), *piska* (písomka, písomná práca); *prázky* (*prázdniny*)[369]. Mnohé derivačne skrátené slová sú pritom výrazne expresívne: *alkáč* (*alkoholik*), *anča* (*anatómia*), *buzík* (*buzerant*), *bezďák* (*bezdomovec*), *debo* (*debil*), *koks* (*kokaín*), *noťas* (*notorik*), *psychoš/psycho* (*psychicky (chorý človek*). Expresívne pôsobí aj diskrepancia medzi rodom derivačne skráteného slova a rodom jeho motivantu, napr. *sociálny prípad* (m.) → *socka* (f.); *transvestita* (m.) → *transka* (f.); *mentálne retardovaný* (m.) → *mentolka*[370] (f.).

10.4 Prienik abreviačnej, expresívnej a syntaktickej motivácie

Expresívne tiež pôsobia **skratky** z nesubstantívnych AMn a rôznych typov syntagiem. Keďže väčšina skratiek je odvodená od substantív alebo viacslovných pomenovaní so základovým slovom substantívom, skratka vytvorená z iného typu syntagmy môže pôsobiť príznakovo, napr. *eltété* (*len tak tak*), *jépépé* (*jedna pani povedala*), *DODO* (*Dorob doma*), *ppf* (*po piči front*), *HOŤAPO* (*horko-ťažko postavené*) atď.

10.5 Prienik abreviačnej, expresívnej a frazeologickej motivácie

K spolupráci AM a EM dochádza aj pri abreviačných frazémach, preto do hry vstupuje aj frazeologická motivácia. Máme na mysli substitučné abreviačné frazémy, v ktorých sú iniciálové grafémy vhodnou premennou na dosadenie variabilných, aj expresívnych komponentov AMn, napr. *5P – pehavá, plachá, pokorná, pekná, poriadkumilovná* (... *pokojná, pohostinná, pracovitá, pobožná* atď.); *3T – Tri tvorivé tvory* (porov. kap. **8.2**).

---

[367] Všetky skratky (Hochel, 1993). Skrátené slovo *zákl*, ktoré sa v písomných komunikátoch vyskytuje ako grafická skratka *zákl.*, vstúpilo aj do deklinácie („než., mn. č. -*y*", op. cit., s. 178).

[368] Derivačne skrátené slová sú typické pre lekársky žargón: *onkola* (*onkológia*), *chira* (*chirurgia*), *neurochira* (*neurochirurgia*), *trauma* (*traumatológia*), *ortopka* (*ortopédia*), *obecka* (*obecné lekárstvo*), *neurola*, *špecka, gynda, socko* (*sociálne lekárstvo*).

[369] Všetky skratky porov. Hochel (1993).

[370] Tu podobe derivačne skráteného slova nahráva aj homonymia s neskratkou *mentolka*.

10.6 Prienik abreviačnej, expresívnej a registrovej motivácie

Štylistická príznakovosť skratky môže byť získaná v procese abreviácie nocionálnej lexémy (*fotografia → foto*, *profesorka → profka*), alebo je inherentne prítomná cez štylisticky príznakový AMn, ktorý následne vedie k vzniku expresívnej skratky: *Máš v piči → MFP*, *debil → debo*, *mentálne retardovaný → mentolka*, *demencia → dmnc.*

Viaceré prienikové množiny medzi expresívnou a registrovou motiváciou spomíname pri analýze prítomnosti abreviácie v jednotlivých funkčných štýloch (porov. kap. **11**). Preto na tomto mieste upozorníme len na jednotlivosti.

a) Z funkčných štýlov sa expresívne skratky vyskytujú najčastejšie v **umeleckom štýle**, kde môže byť umelecké dielo vystavané na abreviačnom princípe (porov. napr. básnický text v **Prílohe č. 3**). Treba poznamenať, že umelecký text vystavaný na skratkách je síce originálny, ale fragmentárnosť skratiek obmedzuje ich širšie využitie. Prekročením istej hranice sa text môže stať schematickým, automatizovaným, až nezrozumiteľným. V umeleckých textoch sa vyskytujú aj okazionálne skratky s expresívnym zafarbením, napr. *BMV* (*bozaj ma v riť*), *BMVKIR* (*bozaj ma v moju kráľovskú írsku riť*).[371]

b) Azda ešte frekventovanejšie ako v umeleckom štýle, sa expresívne skratky vyskytujú v **hovorovom štýle**, keďže vyhovujú niektorým jeho základným vlastnostiam – ústnosti, súkromnosti, expresívnosti a subjektívnosti (porov. Mistrík, 1997, s. 501). Práve v hovorovom štýle sú skratky často štylisticky a funkčne odlišné od svojich abreviačných motivantov (Hrbáček, 1979, s. 38), napr. *pepsy* (*pedagogika, psychológia*).

Expresívne skratky prenikajú do hovorového štýlu aj zo sociálnych a teritoriálnych variet skratky. Sú to najmä:

ba) slangové skratky, ktoré plnia devulgarizujúcu, konšpiratívnu a ozvláštňujúcu funkciu: *FOFO* (*furt ožratý, furt opitý*), *DODO* (*dorob doma*; skratkou sa označovala slabšia kvalita socialistických výrobkov), *HOŤAPO* (*HOrko-ŤAžko POstavené*; označenie stavieb v období socializmu), *HOSIP* (*HOvno SI Pamätám*);

bb) argotické skratky: *pepečko* (*podmienečné prepustenie*), *mukl (muž určený k likvidaci*) (Mistrík, 1997, s. 106). Ako uvádza S. Šoková, „*používanie argotických a recesných skratiek typu KZR (kaviareň za rohom) nie je v hovorenom jazyku zriedkavé (ich existenciu podporujú niektoré anekdoty známe z ústneho podania)*“ (Šoková, 1983, s. 109);

bc) skratky zo študentského slangu, ktoré fungujú ako prezývky s funkciou utajenia ich vulgárnych abreviačných motivantov (*Vyfuk*, *Komik*, *Kuprezak, Mafuko*[372]) či učebných predmetov, napr. skratkové slová *MOKO-BUKO* (*Morálny kódex budovateľa komunizmu*)[373], *Depi* (*Dejiny ekonomických a politických ideológií*)[374], *Pepsy* (*pedagogika, psycho-*

[371] Z prekladu románu *Ulysses* (Joyce, 1993, s. 139).

[372] *Vyfuk* (*Vylízaný fúzatý kokot*), *Komik* (*Kokot Mikluš*), *Kuprezak* (*Kurva prezlečená za kamaráta*), *MAFUKO* (*Malý fúzatý kokot*).

[373] Porov. Ološtiak (2011, s. 260).

[374] Ide už o abreviačné historizmy.

lógia), *Mafia* (*marxistická filozofia*)[375]. Tu radíme aj skratky z detského slangu, napr. *VPL* (*Veľká preveľká láska*);

bd) devulgarizujúce hovorové skratky *h/ho*, ktoré pripomínajú grafické skratky, realizujú sa však v hovorenej komunikácii, „*vyslov. h al. ho – hovno, nič, malé h., veľké h.*“; *k./ká* (*kurva*); *ko* (*kokot*); *pi* (*piča*) (Hochel, 1993). Devulgarizujúcu funkciu majú aj hovorové iniciálové skratky *LHK* (*ležať hore kokotom*) a *LHP* (*ležať hore pičou*).

be) Z akademického žargónu možno za expresívnu považovať skratku *RVCP* (*Rada vzájomnej citačnej pomoci*), ktorá parodizuje prax vzájomného citovania pomocou abreviačnej paronymie so skratkou *RVHP* (*Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*).

Podobne parodizujúca je modifikácia štylisticky príznakovej podoby skratky *VPN* → *vépeenka* a jej derivátov *vépeenkár, vépeenkárka,* ktoré sa parodizujú zámenou za paronymné lexémy *vápenka, vápenkár, vápenkárka, vápenkársky* (Hochel, 1993, s. 168).

bf) K hovorovému štýlu zaraďujeme aj mnohé komunikáty mobilnej a internetovej komunikácie. Ako príznakovú a expresívnu hodnotíme abreviáciu pomocou čísel, tzv. leet speak (Moravčíková, 2010), ktorý sa používa v slovenčine v registri internetovej komunikácie, a to najmä prostredníctvom prevzatých anglických skratiek (bližšie porov. kap. **11.6.1**), napr. *RU there*? (*Are you there?*), *4 U* (*for you*), hoci nie zakaždým ide o vyjadrenie lexémy či jej časti prostredníctvom číslice, napr. *HD2D* (*Hlava duní dva dni*) (Šebo, 2010a, s. 320).

bg) Keďže pri analýze spolupráce AM a registrovej motivácie podrobne opíšeme viaceré skratky používané v mobilnej a internetovej komunikácii (porov. **11.6.1**), na tomto mieste spomenieme len tie, ktoré sú explicitným vyjadrením (takmer) výlučne emotívnych, t. j. expresívnych prejavov: *ROFL* (*Rolling on the Floor Laughing*), *LOL* (*Laughing Out Loud*), *LMAO* (*Laughing My Ass Off*), *MTVR* (*Mám ťa veľmi rád.*[376]), *LT* (*Ľúbim ťa*); i negatívnou: *dkl* (*do kelu*), *dpr* (*doparoma*), *sklp* (*sklapni*), *twl* (*ty wole*), *ZZR* (*Zbohom, zdravý rozum*), *ccj* (*co ci jebe*), *pdp* (*páľ do piče*), *ndp* (*no do piče*). Na vyjadrenie emócii sa používa aj duplikácia grafémy abreviačného motivantu: *kk* (*ok ok*), *nn* (*nie nie*); alebo onomatopoické napodobenie extralingvistických prejavov emócií: *ee* (*nie*), *hh* (*he he*).

bh) Skratky z dialektu majú takisto vyššiu mieru expresivity, napr. iniciálová skratka *BOZ* [be-o-zet] (*Boh ocec zna*) s devulgarizujúcou funkciou. V prieniku abreviačnej, slovotvornej, expresívnej a teritoriálnej motivácie leží aj štylisticky príznaková podoba iniciálovej skratky *CG* (*ceple gače, „spodky*“) → *cegečky;* i príklady teritoriálnej abreviačnej remotivácie skratiek: *Ing.* → *i nadalej glupy, CSc.* → *Calkom solidni cigan, KSČ* → *Kotna samica čarna*.

10.7 Prienik abreviačnej, expresívnej a interlingválnej motivácie

Expresivizovať možno komunikát aj prostredníctvom interlingválnej externej homofónie prevzatej skratky a domácej lexémy, čo znamená, že k spolupráci spomenutých typov motivácie pristupuje aj paradigmatická motivácia (porov. aj kap. **10.1**), najmä zámerná

[375] Pri skratkách *pepsy* a *mafia* vstupuje do motivačnej spolupráce ešte paradigmatická motivácia.
[376] Alternatívny AMn so zápornými konotáciami: *Mám ťa v riti.*

interlingválna externá homofónia: *PIN dal* (*personal identification number*) vz. *PINdal*; *WiFi* vz. *Wifintená tlačiareň, SUV* (*Sport-Utility Vehicle*) vz. *SUVerén; ÚTKA* (*Ústredná tlačová kancelária*) vz. ruská lexéma *útka* (*kačica*); podobne aj *KIDS* (*Kamaráti idú do sveta*) vz. angl. *kids* (angl. *deti*).

Expresivita sa prejavuje aj pri metaforickom prenesení významu pri prevzatej skratke: *UFO* (*unidentified flying object*) → *UFO zisky, UFO zdroje* s významom „pochybný" (Rangelova, 2010). Podobne parodizujúcou a expresívnou je štylisticky príznaková podoba skratky *BMW* → *béemvéčko*: 1. „auto značky *BMW*"[377]; 2. „auto značky trabant" (Hochel, 1993, s. 46), ktorá stavia na abreviačnej paronymii prevzatej skratky *BMW* (*Bayerische Motoren Werke*) a domácej skratky *BMV* (*Bakelitové motorové vozidlo*).

10.8 Prienik abreviačnej a expresívnej motivácie pri abreviačnej remotivácii

O spolupráci abreviačnej a expresívnej motivácie možno uvažovať aj pri abreviačnej remotivácii skratky a neskratky, kde sa expresívna motivácia uplatňuje viac alebo menej výrazne. Obidva typy abreviačnej remotivácie podrobne analyzujeme v kap. **14**, preto na tomto mieste len ilustratívne spomenieme niekoľko príkladov:

A) expresívne motivovanej **abreviačnej remotivácie neskratiek**:

– *Romboid → Rintitíni Ojojkáči Mhmmkalovia Búúúvici – Okrem Iného teda Darmožráči*;

– *Gorbačov → Generálna Oprava Režimov Brežneva, Andropova, Černenka a Ostatných Veteránov*;

– *Buick → Big Ugly Indestructible Car Killer* (*Veľké škaredé nezničiteľné auto*);

– *Volvo → Very Odd Looking Vehicular Object* (*veľmi zvláštne vyzerajúce vozidlo*);

– *Toyota → Too Often Yankees Overprice This Auto* (*pričasto Yankeyovia predražia toto auto*);

– *KIA → Killed in Action – zabitý počas akcie*.

B) Príklady expresívne motivovanej **abreviačnej remotivácie skratiek** sú veľmi frekventované: *HZDS* (*Hnutie za demokratické Slovensko*) → *Horda zbojníkov drancujúcich Slovensko.* Do hry tu často vstupuje aj registrová a sociolektická motivácia, ide totiž veľakrát o remotivácie v slangu, resp. v iných sociolektoch. Expresivita sa pri abreviačnej remotivácii skratiek prejavuje:

a) **vulgarizáciou abreviačného pseudomotivantu**:

– *RVHP* (*Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*) → *Ráno vyjdeš, hovno privezieš;* skratka nákupnej tašky na kolieskach; *RVHP → Riť Vyrábame, Hovno Predávame*;

– *SNB* (*Sbor národnej bezpečnosti*) → *Seriem na brigádu* (Šebo, 2010, s. 324);

– *RP* (*Rudé právo*) → *Riť Paľova*;

b) **parodizáciou denotátu** použitím relatívne nocionálnej lexiky:

– *BMW* (*Bayerische Motoren Werke*) → *Bakelitové motorové vozidlo* (*BMV*);

– *UPJŠ* (*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika*) → *Uteč, pokiaľ je šanca;*

– *WWW* (*World Wide Web*) → *World Wide Wait* (*celosvetové čakanie*);

[377] B. Hochel uvádza, že ide o auto značky *BMV*, má však zrejme na mysli *BMW*.

RSDr. (*Rerum socialium doctor*) → *Rýchlo spravený doktor*; *Rodnej strany doktor*; *Rectum Stranícium doctor, Rerum srandorum doctor, Rectum Srandorum Doctor* (porov. Ološtiak, 2011, s. 289).

Na abreviačnej remotivácii skratiek stavia aj vtip zložený z pôvodne nocionálnych skratiek: *RVHP*, *BSP*, *KSČ*[378], ktoré bolo treba interpretovať v intenciách pseudomotivantov: *RVHP → Rusi vypovedali hospodársku pomoc, BSP → Bude sa pracovať, KSČ → Koniec slávnym časom.*

K abreviačnej remotivácii skratiek dochádza aj v dialekte[379], pričom sa k spolupráci abreviačnej a teritoriálnej motivácie pridáva práve expresívna motivácia:

– *ČSAD* (*Československá autobusová doprava*) → *Čekaj, somar, autobus dojdze*; podobne aj pri remotivácii titulových skratiek:

– *CSc.* (*Canditatus scienciarium*) → *Calkom solidny cigan;*

– *Ing.* (*pôvodne inžinier*) → *I nadaľej glupi*;

– *KSČ* (*Komunistická strana Československa*) → *Kotna samica čarna*.

Na báze abreviačnej remotivácie skratky prostredníctvom abreviačného pseudomotivantu sú vystavané aj nasledujúce slovníkové heslá:

– „*WYSIWYG (zobrazovací režim při práci s grafikou nebo textem) – akronym pro „Co vidíš, to dostaneš“ (What You See Is What You Get), výraz užívaný pro ukázku zobrazení dat na monitoru přesně v té formě, jak se objeví později při tisku. Nepleťte si ho s daleko obvyklejším typem zobrazení dat známém jako HTVHJTP (Hned To Vidíš, Hned Je To Pryč)*“ (Beard – McKie, 2000).

– „*GIGO – Akronym pro Garbage in Garbage out (smetí dovnitř – smetí ven), klasický počítačový axiom, který říka, že špatná vstupní data budou plodit špatná výstupní data. Další, stejně platná rčení jsou GIGIFOTS (Garbage In, Garbage Is Frozen On The Screen = Smetí dovnitř – Smetí je zamrzlé na obrazovce) a GIGILF (Garbage in, Garbage is lost forever = Smetí dovnitř, smetí je navždy ztraceno)*“ (ibid.).

Ako vidno, abreviačná remotivácia skratiek i neskratiek v prospech expresivity je produktívna vďaka možnosti dosadiť za jednotlivé grafémy príznakové komponenty pseudomotivantu a súčasne využiť konotácie ustálenej skratky.

10.9 Prienik abreviačnej a expresívnej motivácie pri abreviačnej demotivácii

Vo vzťahu k abreviačnej demotivácii možno ako príznakové hodnotiť použitie skratky tak, akoby prešla procesom abreviačnej demotivácie, t. j. bez abreviačného motivantu v takých kontextoch, kde sa jeho uvedenie pociťuje ako potrebné, porov. napr. nasledujúci kontext: „*na Twitteri už ohlasoval, že POTUS (americký prezident) vystúpi na živo k národu*“. Iniciálové skratkové slovo *POTUS* vzniklo zo syntagmy *President(s) of the United Sta-*

[378] Pôvodné AMn: *RVHP* (*Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*), *BSP* (*Brigáda socialistickej práce*), *KSČ* (*Komunistická strana Československa*).

[379] Predpokladáme, že takéto expresívne remotivácie skratiek existujú vo viacerých slovenských nárečiach, nenašli sme však o nich zmienku v odbornej literatúre, a tak na tomto mieste predkladáme len príklady zo šarišského nárečia, ktoré aktívne ovládame.

tes, ktorá sa však v slovenskom texte neuvádza a neuvádza sa ani jej ekvivalent *Prezident Spojených štátov (amerických).* Atributívna syntagma opisného charakteru (*americký prezident*), prítomná pri skratke, nekorešponduje so skratkou *POTUS*, čo sa môže v komunikáte vnímať ako expresívny prvok.

10.10 Záverom k prieniku abreviačnej a expresívnej motivácie

Expresivizácia komunikátu prostredníctvom skratiek má mnohoraké podoby, ktoré tak okrem spolupráce abreviačnej a expresívnej motivácie predstavujú zapojenie ostatných typov lexikálnej motivácie, ako aj ďalších procesov, a to abreviačnej demotivácie, ale najmä abreviačnej remotivácie. Ukazuje sa, že skratky vyhovujú uplatneniu expresívnej motivácie svojim fragmentárnym charakterom a mechanickým tvorením. Pôsobia tak ako šifrujúce a devulgarizujúce prostriedky voči svojim príznakovým motivantom a umožňujú napĺňať funkciu emočného ventilu aj bez explicitného použitia vulgarizmu.

Expresívna motivácia prítomná cez prizmu skratiek hádam najmarkantnejšie demonštruje relačnosť jednotlivých typov lexikálnej motivácie, pretože sa dostáva do spolupráce nielen s abreviačnou, ale aj s viacerými ďalšími typmi motivácie. Aj preto sa skratky ukazujú ako vhodný prostriedok expresivizácie komunikátu, a to na osi od negatívnej vulgarizácie, až po vyjadrenie pozitívnych obsahov. V tomto zmysle dokážu skratky spĺňať viaceré komunikačné funkcie, počnúc devulgarizáciou prejavu, až po ironizovanie a šifrovanie komunikátu.

11 ABREVIAČNÁ A REGISTROVÁ MOTIVÁCIA

Ako pripomína A. Sopira, „*skratky nikdy nestáli mimo štýlu*“ (1976, s. 512). Aj J. Mistrík považuje skratky za „*štylisticky príznakové podoby bez ohľadu na to, či boli do slovenčiny prebraté... alebo utvorené*“, a konštatuje, že skratky sa používajú najmä „*vo vyšších odborných a vedeckých textoch*“ alebo „*pri vysokom tempe reči*“ (Mistrík, 1997, s. 98). Treba si pritom uvedomiť, že štylistická príznakovosť skratky môže byť získaná samotnou abreviáciou (*fotografia → foto*, *detoxi(fi)kácia → detox*), alebo je inherentne prítomná cez štylistickú príznakovosť AMn. To znamená, že expresívny motivant vedie k vzniku expresívnej skratky, napr.: *Ležať hore kokotom → LHK*, *Máš f piči → MFP*, *debil → debo* atď.[380]

Podľa D. Lančariča sa aj napriek existencii synonymie medzi AMn a jeho skratkou oba členy abreviačnej motivačnej dvojice často líšia v štylistických príznakoch. Skratky sa stávajú štylisticky neprízнakovými „*až po svojej lexikalizácii, keď sa prestanú vnímať ako skrátené synonymné formy svojich lexikálnych motivantov*“[381] (Lančarič, 2008a, s. 35). Štylistická neprízнakovosť skratky sa v tejto koncepcii podmieňuje frekvenčným kritériom – skratka sa môže používať tak často, až sa stane neprízнakovou, zatiaľ čo príznakovým sa stane jej AMn (Vachek, 1990, cit. podľa Lančarič, ibid.). Z pohľadu štylistickej príznakovosti D. Lančarič vydeľuje **štylisticky neutrálne** a **štylisticky príznakové skratky** (formálne a neformálne) (op. cit., s. 36).

Z Lančaričovej definície však vyplýva, že za štylisticky neprízнakové autor pokladá len úplne lexikalizované abreviatúry, t. j. demotivované skratky. Za štylisticky neprízнakové považuje D. Lančarič skratky „*použiteľné v akomkoľvek kontexte..., ktoré sa častým používaním zneutralizovali*“, nie však grafické skratky typu *St.* (*Saint*), *Dec*. (*December*), ktoré „*sú stále príznakové svojou abreviálnou grafickou formou*“ (op. cit., s. 36).

Pokiaľ ide o **štylisticky príznakové formálne** skratky, ich abreviačnými motivantmi sú odborné termíny, pričom D. Lančarič rozlišuje aj tzv. „*vlastné formálne skratky*“, ktoré exemplifikuje na skratkách z administratívneho štýlu a úradných dokumentov (Lančarič, 2008a, s. 36 – 37). **Neformálne** skratky vznikajú zo štylisticky neutrálnych (*profesorka → profka*) a zo slangových motivantov (*What's up? → WU?*) (op. cit., s. 37).

Odhliadnuc od takejto relatívne komplikovanej klasifikácie skratiek z pohľadu štylistickej príznakovosti, nazdávame sa, že sa tu miešajú dva koncepty: štylistická príznakovosť a abreviačná motivovanosť. Aj tie skratky, pri ktorých sa pociťuje ich abreviačný pôvod, môžu byť štylisticky neutrálne (grafické skratky *napr*., *apod*.; iniciálové skratkové slová *UNESCO*, *NATO*, *AIDS*); naopak, tie skratky, ktorých abreviačný pôvod si komunikanti neuvedomujú, môžu byť štylisticky príznakové (*mentálne retardovaný → mentolka*).

V tejto časti práce sa preto nebudeme zameriavať na hodnotenie skratiek z pohľadu ich (ne)terminologickosti, (ne)formálnosti, ale sústredíme sa na prienik skratiek do textov tých funkčných štýlov, v ktorých je prítomnosť abreviácie signifikantná, ďalej na podmienenosť použitia skratiek v závislosti od štýlovej normy konkrétneho štýlu a vplyv abreviá-

[380] K prieniku abreviačnej a expresívnej motivácie porov. kap. **10**.

[381] Predpokladáme, že autor tu má na mysli abreviačnú demotiváciu.

cie na charakter textov. V oboch kapitolách budeme pracovať s vlastnosťami jednotlivých funkčných štýlov, ako ich definoval J. Mistrík (1997).

11.1 Skratky v náučnom štýle

Skratky sa „*stávajú jedným zo štýlových, resp. štylistických príznakov odborného vyjadrovania*“ (Horecký, 1980, s. 149), ich charakter totiž vyhovuje vlastnostiam náučného štýlu. Vysoká frekvencia skratiek v náučnom štýle sa vysvetľuje vytváraním „*formalizovaných komunikativních systémů na základě přirozeného jazyka*“ (Hrbáček, 1979, s. 24) a súčasne je odrazom základných charakteristík náučného štýlu: písomnosti, pojmovosti, presnosti, zreteľnosti a odbornosti (Mistrík, 1997, s. 427).

Všetky grafické a väčšina graficko-fónických skratiek vznikla a realizuje sa v (aj) v písomnej podobe. Pre túto svoju geneticky podmienenú **písomnosť** sú skratky typologicky vhodné pre texty náučného štýlu, ktoré majú zväčša písomnú podobu. Rovnako sú pre žánrovú konštantu komunikátov náučného štýlu typické bibliografické skratky, ktoré pôsobia ako organizátory, napr. latinské grafické skratky, a to často synonymne so svojimi slovenskými ekvivalentmi, napr. *etc.* (*et cetera – atď.*), *cf.* (*confer – porovnaj*), *ibid.* (*ibidem – tamže*), *op. cit.* (*opere citato – v citovanom diele*).

Použitie skratiek odráža základnú dichotomickú klasifikáciou náučného štýlu na vedecko-náučný a populárno-náučný štýl; t. j. „*ak je možnosť výberu medzi plným pomenovaním a skratkou, plné pomenovanie sa uplatňuje v populárnejších textoch (napríklad, a podobne, strana, tohto roku) na rozdiel od skrátených podôb, ktoré sa na ich mieste použijú vo vyšších odborných a vedeckých textoch (napr., atď., s., t. r.)*“ (Mistrík, 1997, s. 98). Hoci uvedené príklady skratiek by sme iste našli aj populárno-náučných textoch, predsa treba súhlasiť, že požiadavka nižšej percepčnej námahy pri populárno-náučnom štýle vyhovuje pri menej známych a terminologických skratkách skôr ich abreviačným motivantom ako skratkám samotným.

Pojmovosť textu priamo súvisí s frekvenciou používania substantív. Keďže slovnodruhovo patrí väčšina skratiek k substantívam, skratky v tomto ohľade spĺňajú požiadavku pojmovosti textov náučného štýlu. Navyše, skratky sú oproti svojim motivantom charakteristické kondenzovaním významu. Preto používanie skratiek v odbornom texte pracuje v prospech jeho informačnej nasýtenosti. Skratky vyhovujú aj ďalšej črte textov náučného štýlu: vysokému indexu opakovania slov. Zachovávajú totiž presnosť a pojmovosť textu opakovaním tých istých termínov, no svojou abreviačnou povahou zároveň prispievajú k uplatneniu princípu jazykovej ekonómie. Presnosti ako ďalšej vlastnosti náučného štýlu vyhovuje aj terminologická povaha mnohých skratiek, čo súčasne znamená prienik abreviačnej, registrovej a terminologickej motivácie.

Skratky terminologickej povahy z rôznych oblastí vedeckého poznávania, napr. z medicíny, ekonómie, technických vied ap., zachovávajú aj vlastnosť **odbornosti.** Terminologické skratky dokážu na princípe analogickosti vytvárať bohaté terminologické aparáty. Napr.

SFTGFOP – Special Fine Tippy Golden Flowery Orange Pekoe
FTGFOP – Fine Tippy Golden Flowery Orange Pekoe

TGFOP – Tippy Golden Flowery Orange Pekoe
GFOP – Golden Flowery Orange Pekoe
FOP – Flowery Orange Pekoe
OP – Orange Pekoe
PS – Pekoe Souchong
S – Souchong“[382]

Podľa D. Lančariča môže byť výsledkom zvýšenej frekvencie skratky v komunikátoch strata terminologického charakteru skratky, „*ak sa termín pôvodne viažuci k odbornej skutočnosti ako aj skutočnosť sama, stanú všedným pomenovaním a objektom každodenného života*“ napríklad *GP* (*general practitioner*) (Lančarič, 2008a, s. 46). Citovaný autor vo vzťahu k jednoznačnosti skratky použitej v náučnom štýle ďalej upozorňuje, že aj keď pri skrátenom termíne je len minimálne riziko polysémie, hrozí tu homonymia (Lančarič, 2008a, s. 45), ktorá môže znamenať nejednoznačný výklad skratky. Hoci takéto riziko, samozrejme, nemožno vylúčiť, predsa sa nazdávame, že kontext náučného textu dokáže na podklade príslušnosti konkrétneho komunikátu k istému odboru takéto nejednoznačné interpretácie pri homomných skratách eliminovať.

11.2 Skratky v publicistickom štýle

Okrem textov odborného štýlu sa skratky frekventovane vyskytujú aj v publicistickom štýle. Čiastočne možno tento fakt vysvetliť zhodnými vlastnosťami publicistického a odborného štýlu. Z hľadiska skratiek sú relevantné najmä vlastnosti písomnosti a pojmovosti. I napriek nízkemu indexu opakovania slov v publicistických textoch pôsobia skratky rovnako v prospech najvýraznejšej črty publicistiky – **informačnosti** (Mistrík, 1997, s. 461), a z nej vyplývajúcej **koncíznosti**. Podobne ako slovotvorne motivované slová, aj abreviačne motivované skratky sú „*informačnou skratkou*“, „*zovretou deskripciou*“ (Judycka, 1971; cit. podľa Furdík, 1993, s. 72), a tak na menšom priestore umožňujú podať väčšie množstvo informácií a budovať koncízny publicistický text.

Pre publicistický štýl je typické používanie najmä iniciálových skratiek a iniciálových skratkových slov, tak ustálených, ako aj okazionálnych, ktoré sú výsledkom abreviácie ad hoc. Iniciálové skracovanie ad hoc prispieva nielen k informačnej nasýtenosti, ale aj k rešpektovaniu výraznej črty publicistických textov, ich **aktualizovanosti**, porov. napr.: „*Od apríla sa zaregistrovala Slobodná strana Slovenska (SSS), Progresívna konzervatívna strana (PKS) a Rómske kresťanské demokratické hnutie v SR (RKDH). Názov zmenila Strana maďarskej koalície (SMK) na Maďarskú volebnú konzervatívno-liberálno-občiansku stranu (MVKLOS) a Maďarské kresťanskodemokratické hnutie (MKDH) na Stranu maďarskej koalície (SMK)*“[383]. A hoci sa v ďalšom texte so skratkami nepracovalo, predsa sa pokladalo za nevyhnutné vytvárať skratku v momente vzniku jej motivantu.

Dôvodom vysokej frekvencie **najmä iniciálových skratiek** v publicistickom štýle je mechanickosť a jednoduchosť tvorby tohto typu skratiek (Hrbáček, 1979, s. 24 – 25); autor

[382] Porov: *Čaje z celého sveta*. Propagačná brožúrka Čajovne pod hradom, Trenčín.
[383] Zdroj: denník *Pravda* (1998).

však súčasne upozorňuje na otázku zrozumiteľnosti prejavu. Súčasne však takáto tvorba skratiek ad hoc môže prispievať k nežiaducej variantnosti skratky, komunikačnému šumu a nezrozumiteľnosti, porov. napr. „*Podľa Slovenskej nukleárnej spoločnosti (SNUS) sa navrhovaná koncepcia jadrovej energetiky (JEN) SR obmedzuje na otázky ekonomické a nerešpektuje prínosy jadrovej energetiky (JE) k ochrane životného prostredia, ani nenahraditeľnú úlohu JE pri znižovaní emisií oxidu uhličitého. SNUS vo svojom stanovisku ku koncepcii JEN na druhej strane oceňuje, že táto koncepcia neobsahuje žiadne výhrady voči bezpečnosti jadrových elektrární na Slovensku*“.[384]

Samozrejme, nižšia miera ustálenosti je problematická aj v tých prípadoch, keď sa v komunikáte použije bez svojho abreviačného motivantu skratka, ktorú komunikanti nedokážu identifikovať: napr. pri titulku *ĽPR: Devínska Nová Ves – rasová vražda*?, pričom ani kontext neposkytuje informáciu o AMn skratky *ĽPR* (*Ľudia proti rasizmu*). Takéto nedôslednosti sú často výsledkom mechanického tvorenia iniciálových skratiek, porov. napr. „*s novou organizáciou spoločnosti sa utvárajú aj nové skratky, napr. SATUR (Slovenská agentúra cestovného ruchu), SSSZ (Slovenská správa sociálneho poistenia), ŠS (školská správa)*“ (Odaloš, 1999, s. 20 – 21). Nedôslednosť tu vedie k priradeniu neadekvátnych motivantov k skratkám *SATUR* (*cestovného ruchu* namiesto správneho *turizmu/turistického ruchu*) a *SSSZ* (*poistenia* namiesto *zabezpečenia*).

Používanie skratiek v publicistickom štýle však nemusí byť len podmienené informatívnosťou a koncíznosťou tohto štýlu. Hypertrofia skratiek môže byť aj prostriedkom hyperbolizácie a parodizácie mimojazykovej skutočnosti vo fejtónových žánroch (porov. **Prílohu č. 2**). Používanie skratiek môže tiež pôsobiť v prospech komickosti publicistického textu (**Obr**. **č. 5**), prispieva k jeho väčšej expresivite a posúva ho bližšie k umeleckému štýlu.

[384] Zdroj: denník *Pravda*.

Obr.č.5

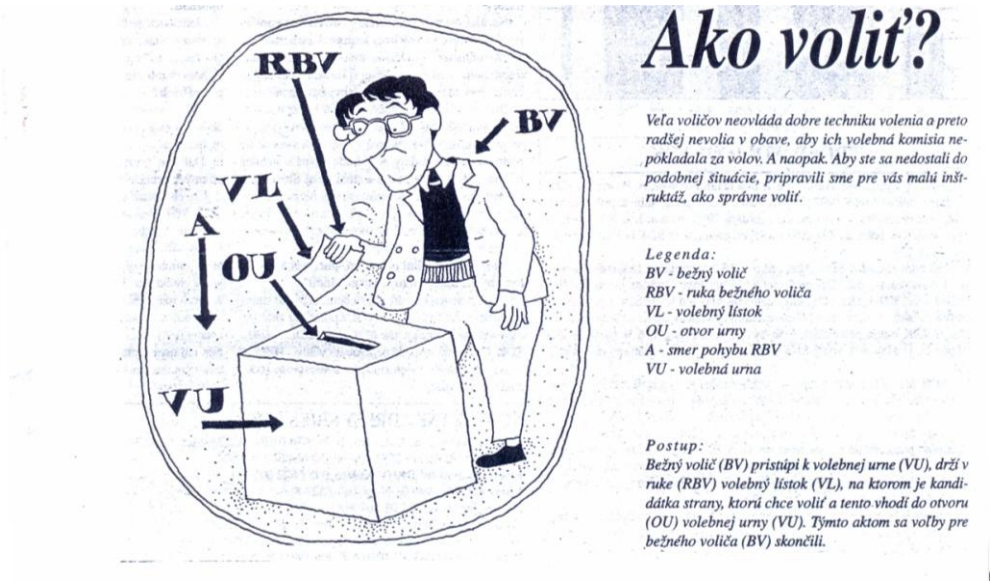

11.3 Skratky v administratívnom štýle

Skratky majú v administratívnom štýle bohaté využitie. Dôvodom je fakt, že „*administratívne prejavy spravidla utvárajú reťaz, v ktorej pomocou odvolacích údajov jeden prejav nadväzuje na druhý. Tak sa potom v prejave nemusí explikovať, nadväzuje sa na známe veci*“ (Mistrík, 1997, s. 449), čo vedie k využitiu najmä grafických skratiek (porov. aj Hrbáček, 1979, s. 26). Administratívny štýl je dôkazom, že grafické skratky sú dôležité organizačné prostriedky textu, odkazujúc buď na časti textu, iné texty alebo na mimojazykovú skutočnosť. Výskyt niektorých grafických skratiek je dokonca obmedzený len na texty administratívneho štýlu: *t. r.* (*tohto roku*); *m. m.* (*minulý mesiac*), *v. r.* (*vlastnou rukou*)[385] atď. V administratívnych textoch však nachádzajú uplatnenie aj graficko-fónické skratky, najmä skratky názvov inštitúcií, organizácií a iných právnych subjektov.

11.4 Skratky v umeleckom štýle

Hoci J. Mistrík konštatuje, že sa pomenovania „*neskracujú spravidla ani v beletrizovaných textoch*“ (Mistrík, 1997, s. 98), isté zastúpenie v textoch umeleckého štýlu skratky majú. V nepríznakovom použití sú prostriedkom charakterizácie doby (porov. napr. texty L. Balleka, J. Johanidesa), prípadne sociálnej skupiny a prostredia (slangové skratky v ume-

[385] Grafická skratka *cca* sa príznakovo realizuje aj v hovorených prejavoch s hláskovou výslovnosťou [cə-cə-a].

leckých textoch).[386] Skratky sa v umeleckom štýle môžu použiť aj vtedy, ak je autorskou stratégiou vybudovať umelecký text výlučne na abreviačnom princípe.

Dôvodov prenikania skratiek rôzneho charakteru do umeleckých textov je viacero. Umelecký štýl, podobne ako hovorový štýl, dovoľuje používanie nespisovných jazykových prostriedkov. Kolízia jazykovej normy s estetickou sa v umeleckom štýle rieši v prospech estetického zážitku. Prítomnosť nespisovných skratiek v textoch umeleckého štýlu zvyšuje mieru jeho hovorovosti, expresívnosti a emocionálnosti, prispieva k väčšej autenticite z hľadiska charakteristiky postavy alebo sociálneho prostredia; porov. napr. nasledujúcu ukážku, kde sa výpočet skratiek využíva na charakterizáciu opisovanej doby: „*Môj otec nemal rád Čechov, Maďarov, Rusov, Židov, komunistov, cigáňov, spartakiády, pionierov, SZM, Zväzarm, ROH, Csemadok, SNP, Pražské povstanie, Zväz žien, Víťazný február, VOSR, ZČSSP, MDŽ, Oslobodenie a ani to nemal rád, keď na tzv. Slovenský štát povedali, že je tzv. To znamená, že je takzvaný*.“ (Kapitáňová, 2012, s. 31).

Prítomnosť skratiek, ktoré sú charakteristické pre odlišnú žánrovú a štýlovú normu, môže prispievať ku komickosti textu, porov. napr. grafické titulové skratky v umeleckom texte: „*Tak potom som išiel za RSDr. Gunárom Karolom a povedal som mu, že mu chcem niečo povedať*“ (ibid.). Rovnako môžu byť skratky prostriedkom k dosiahnutiu hravosti umeleckého textu, najmä ak je určený detskému čitateľovi, porov. nasledujúcu abreviáciu založenú na homofónii číslice a neskratky (*ZA5 – zapäť*, *ZAS3 – zastri*, *100H – stoh*): „*Mila Pipi dnes je* ***o5*** *pekny den to ma tesi TOMI zabyl potkana a Prynesol* ***H8*** *TU MI HO Zavesil NA* ***2RE*** *FČERA Zhorel na poly* ***100H*** *SLAMI SOM ZDRAVA a nemohla som si* ***ZA5*** *šaty prto mam* ***3čko*** *NA noc si vždy* ***ZAS3.***“ (Lindgrenová, 1985).

Napokon, do textov umeleckého štýlu sa pod vplyvom hovorového štýlu dostávajú skratky z rôznych variet národného jazyka, najmä slangu; porov. napr. skratku *MPL* (*moja prvá láska*) (Chrobáková, 1997, s. 114) ako analógiu na skratku *VPL* (*veľká-preveľká láska*).

11.5 Skratky v hovorovom štýle

Abreviácia ako spôsob tvorenia lexém a jej výsledky, skratky, sú aj v hovorovom štýle frekventovaným vyjadrovacím prostriedkom. Niektoré skratky totiž vyhovujú základným vlastnostiam hovorového štýlu – **ústnosti, súkromnosti, expresívnosti a subjektívnosti** (porov. Mistrík, 1997, s. 501). Práve skratky v hovorovom štýle sú často štylisticky a funkčne odlišné od svojich abreviačných motivantov (Hrbáček, 1979, s. 38), napr. *pepsy* (*pedagogika, psychológia*).

Keďže hovorový štýl sa vytvára „*výlučne pri ústnom formulovaní výrazu*“ (Mistrík, 1997, s. 502) a väčšina skratiek primárne vzniká v písomnej podobe, skratky vyhovujú tým funk-

[386] A. Sopira na margo použitia skratiek v umeleckom štýle nie celkom jasne konštatuje: „*niekedy básnici zavádzajú skratky do poetického textu ako prostriedok aktualizácie charakteristických čŕt opisovanej oblasti života postáv. Toto sa častejšie vyskytuje v dielach s vojenskou tematikou*“ (Sopira, 1976, s. 512). Autor tu, zdá sa, mieša literárne druhy a žánre, takže možno súhlasiť azda len s jeho nasledujúcim tvrdením, že „*skratky hrajú významnú úlohu aj v umeleckých dielach venovaných vedecko-fantastickej tematike*“ (ibid.).

čným štýlom, ktoré sa vyskytujú najčastejšie v písomnej podobe – náučnému a administratívnemu štýlu. Existujú však nepochybne skratky, ktoré sa vytvorili primárne v hovorených jazykových prejavoch a dodatočne sa k nim „dotvorila" písomná podoba. Ide najmä o skratky, ktoré do hovorového štýlu prenikajú zo sociolektov. Dôkazom ich primárnej ústnej podoby je uvádzanie ich výslovnosti namiesto písomnej podoby v lexikografických prácach, napr. *béhávé* (žartovná vojenská skratka AMn *bojové vozidlo holubov* – debnička na granáty s kefami na čistenie podlahy); *céeska* – „celodenná zmena[387]"; *jépépé – jedna pani povedala* (Hochel, 1993).

V tejto súvislosti treba spomenúť, že v porovnaní so slovenčinou je napr. v angličtine oveľa frekventovanejšie používanie skratiek neterminologického, apelatívneho či frazematického charakteru v hovorovom štýle: napr. *TLC* (*tender loving care – prikladná starostlivosť*); *COD* (*cause of death – príčina smrti*); *aka/a.k.a.* (*also known as – známy ako*); *TGIF* (*Thanks God it´s Friday. – Vďaka Bohu je piatok.*); *TEOTWAWKI* (*The End Of The World As We Know It – Koniec sveta, ako ho poznáme*) atď.

Práve apelatívny charakter anglických skratiek potvrdzuje Hrbáčkovo konštatovanie, že pre postavenie skratiek v lexike je dôležitá ich apelatívna či propriálna funkcia (Hrbáček, 1979, s. 119). Keďže české graficko-fónické skratky majú zväčša propriálny charakter, stavia ich to mimo základný repertoár dorozumievacích prostriedkov (ibid.). Podľa súčasnej českej lingvistiky však čeština zaznamenáva kvantitatívny nárast skratiek apelatívnych názvov (Kochová, 2005, s. 246) a rovnaké konštatovanie platí aj pre slovenský jazykový kontext.

Vlastnosti súkromnosti a expresívnosti hovorového štýlu sú veľmi úzko prepojené. Jedným z prejavov súkromnosti jazykových prejavov hovorového štýlu je neorganické striedanie prvkov vyššieho i nižšieho štýlu, nocionálnych a expresívnych lexém (Mistrík, 1997, s. 505). Používanie skratiek v prejavoch hovorového štýlu túto črtu kopíruje. Do hovorového štýlu sa totiž na jednej strane „preberajú" nocionálne skratky, charakteristické pre písomné jazykové prejavy, a zároveň sa doňho dostávajú expresívne podfarbené skratky slangovej, argotickej alebo dialektickej proveniencie.

A) Nocionálne skratky v hovorovom štýle. Z písomných prejavov sa v hovorovom štýle objavujú najmä pôvodne nocionálne grafické skratky. Použitím v odlišnej štýlovej vrstve (hovorovej) grafické skratky strácajú svoju nocionálnosť, a to aj prostredníctvom svojej príznakovej výslovnosti. Grafická skratka sa totiž v ústnej podobe realizuje nepríznakovo prostredníctvom svojho abreviačného motivantu: *cca* [cirka], *napr*. [napríklad], *atď*. [a tak ďalej]. V hovorových jazykových prejavoch sa však grafické skratky realizujú príznakovo, a to slabičnou výslovnosťou: *cca* [cé-cé-á]; hláskovou výslovnosťou: *atď*. [a-tə-ďə]; alebo splývavou výslovnosťou: *napr*. [napr]. Použitím grafických skratiek sa zvyšuje originálnosť hovorových jazykových prejavov (porov. kap. **3.1**).

Slangový charakter môžu nadobúdať aj primárne nocionálne skratky, ktoré sa používajú v novom registri/sociolekte na označenie odlišných denotátov, porov. napr. abreviačne

[387] Skratka rešpektuje pôvodný pravopis lexémy *zmena – smena*: *celodenná smena → CS → céeska.*

motivované názvy výstupových ciest v registri horolezcov: „*CD, IQ, LSD, TR (je to skratka pre lezenie s horným istením, tzv. top-rope), SOS*“ (Bauko, 2006, s. 32).

Nocionálne skratky možno využiť v prospech ironizácie alebo parodizácie komunikátu, a to prostredníctvom ich abreviačnej remotivácie (porov. aj kap. **14**): *UNRRA*[388] → *U nás rabovala Rudá armáda* (Šebo, 2010a, s. 12). Iným prostriedkom expresivizácie prejavu sa môže stať využitie abreviačnej paronymie: *Nech žije KSČ, ale za vlastné KČS.*[389] (Šebo, 2010b, s. 250).

B) Expresívne skratky v hovorovom štýle

Skratky, ktoré prenikajú do hovorového štýlu zo sociálnych a teritoriálnych variet národného jazyka, sa veľmi často vyznačujú príznakom expresívnosti, nezriedka aj vulgárnosti. Ide najmä o iniciálové skratky zo slangu a argotu, kde skratky plnia devulgarizujúcu, konšpiratívnu a ozvláštňujúcu funkciu, napr. *DODO* (*dorob doma*) (Ološtiak, 2011, s. 260); *HOSIP* (*HOvno SI Pamätám*); *MOKOBUKO* (*Morálny kódex budovateľov komunizmu*) (Šebo, 2010, s. 321).

Vlastnosť súkromnosti hovorového štýlu pripúšťa použitie skratiek, ktorých platnosť je limitovaná sociálnym a teritoriálnym prostredím. Preto popri registrovej motivácii je pri skratkách v hovorovom štýle prítomná aj **teritoriálna a sociolektická motivácia**.

K teritoriálne motivovaným skratkám patria jednak **dialektové skratk**y, jednak skratky, ktorých použitie je limitované regionálne: napr. skratkové slovo *ŽAKO-BAKO* sa používa ako pomenovanie časti Popradu, v ktorej sa v minulosti nachádzali budovy štyroch inštitúcií: *ŽAndári, KOmunisti – BAnka, KOstol*. Podobne aj spomínané pomenovanie *HOŤAPO* (*HOrko-ŤAžko POstavené*) sa pôvodne vzťahovalo na okolie Novej Bane (Ološtiak, 2011, s. 260).

Pokiaľ ide o dialektové skratky, vo východoslovenskom nárečí sme zaznamenali iniciálovú skratku *BOZ* [be-o-zet] s devulgarizujúcou funkciou z motivantu *Boh ocec zna*. Za teritoriálne motivované pokladáme takisto štylisticky príznakové podoby iniciálových skratiek: *CG* (*ceple gače,* t. j. „spodky“) → *cegečky*; *MAP* (*Mestská autobusová doprava*)[390] → *mapka*; podobne aj abreviačné remotivácie skratiek: *Ing.* → *i nadaľej glupy*; *CSc.* → *Calkom solidni cigan*; *KSČ* → *Kotna samica čarna*. Predpokladáme, že podobné skratky existujú aj v iných dialektoch; v dialektologických prácach sme však o nich zmienku nenašli.

Sociálne prostredie, ktoré limituje platnosť skratiek, môže byť vymedzené:

a) na základe profesionálnej príslušnosti – tu patria skratky z profesijných žargónov, ktoré sa vysokou frekvenciou stávajú nepríznakovou súčasťou lexikálneho inventára hovorového štýlu, napr. skratky z lekárskeho žargónu: *DiTePer* (*diftéria, tetanus, pertusis*)[391], *histola, močo-počo* (*močovo-pohlavná sústava*), skratky z akademického žargónu: *RVCP*

[388] *UNRRA* (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) – projekt medzinárodnej humanitárnej pomoci pod hlavičkou OSN, realizovaný aj na území ČSSR v snahe zabrániť hladu a epidémiám.

[389] *KSČ* (*Komunistická strana Československa*), *Kčs* (*Koruna československá*) (mena v bývalej ČSSR).

[390] Skratka *MAP* je abreviačným archaizmom, nahradila ju skratka *MHD* (*Mestská hromadná doprava*).

[391] *Diteper* – očkovanie proti záškrtu, tetanu a čiernemu kašľu.

(*Rada vzájomnej citačnej pomoci*), *VPCH* (*Vedecko-pedagogická charakteristika*), *KEGA* (*Kultúrna a edukačná grantová agentúra*), *VEGA* (*Vedecká grantová agentúra*) atď.

b) na základe vekových kritérií: tu patria skratky z detského slangu – *VPL* (*veľká preveľká láska*), *BTŠDTŽ* (*Beriem ti šťastie, dávam ti život*) s príznakovou výslovnosťou [bə-tə-šə--də-tə-žə], *D. U.* [də-ú]; skratky zo študentského slangu, s argotizujúcou funkciou utajenia ich vulgárnych motivantov: *Vyfuk*, *Komik*, *Kuprezak*, *MAFUKO*; či učebných predmetov: *MOKO-BUKO* (*Morálny kódex budovateľa komunizmu*), *Depi* (*Dejiny ekonomických a politických ideológií*), *Pepsy* (*pedagogika-psychológia*).

V oblasti mobilnej a elektronickej komunikácie (porov. kap. **11.6**), ktorú podľa nášho názoru možno aj napriek písomnej forme priradiť k hovorovému štýlu, majú popularitu aj prevzaté skratky hovorového charakteru. Na tomto mieste len spomenieme, že mnohé z nich *„postupne opúšťajú výhradne počítačovú sféru a môžeme ich postrehnúť už aj v neformálnych hovorených prejavoch mladých*“ (Sedláčková, 2012, s. 19). V hovorových písomných prejavoch sa popri anglických skratkách (*OMG, ROFL, BTW, LOL, BRB* a *GL*[392]) vyskytujú aj slovenské skratky *„NJN (no samozrejme, no jasne); JJ – áno, áno (z angl. YES)“*[393] (ibid.).

Na margo slovenských skratiek len poznamenávame, že aj napriek tomu, že sú výsledkom iniciálovej abreviácie, často ostávajú v minuskulnej podobe, čo vyplýva z uvoľnenosti ortografickej normy v tomto type komunikátov: porov. *jj, njn, nvm/nwm* (*neviem*), *nvs/nws* (*nevies*), *nn/ee* (*ne*), *nz* (*niet za co*), *btd* (*buď taký/á dobrý/á*), *dmnc* (*demencia*), *tjn* (*to je ono*)[394]. Niektoré iniciálové skratky si však v písomných komunikátoch ponechávajú majuskulnú podobu: *Ď* [ďə] (*ďakujem*), *P* (*prosím*), *DN* [də-nə] (*dobrú noc*). Pre skratky v hovorovom štýle je typická hravosť a príznakovosť, porov. napr. slangová skratka *MFP* (*máš f piči*), ktorá na svojej podobe zaznamenáva neutralizáciu konsonantického protikladu *Vc-Vc*° predložkového spojenia (*v piči*).

Aj keď nám náš výskum používania skratiek pomocou dotazníkovej metódy (Michalikoá, 1999) nepotvrdil existenciu tzv. individuálnych skratiek, resp. skratiek-egologizmov, predsa sa nazdávame, že veľká časť jazykového spoločenstva používa individuálne skratky najmä v písomnom, ale niekedy aj v hovorenom prejave bez toho, aby to vnímala ako individuálne skracovanie. Ak aj v takýchto prípadoch nejde o egologizmy, môžeme tu hovoriť o idiolektových lexémach, ktoré komunikanti využívajú frekventovanejšie z dôvodu profesijnej alebo inej sociálnej príslušnosti, napr. skratka slangu katolíckej mládeže *BŤŽ* (*Boh ťa žehnaj*). M. Ološtiak (2011, s. 288) tu pri prieniku **individualizačnej** a abreviačnej

[392] *OMG* (*Oh, my God! – Ó, Bože!*); *BTW* (*by the way – mimochodom*); *ROFL* (*rolling on the floor laughing – váľať sa po zemi od smiechu*); *LOL* (*laugh out loud – hlasno sa smiať*), *BRB* (*be right back – hneď sa vrátim*); *GL* (*Good luck! – Veľa šťastia*!).

[393] Autorka označuje tieto skratky termínom „akronymy“. Nie je jasné, prečo ako AMt uvádza pre skratku *JJ* autorka anglickú lexému *yes* (ibid.); podľa nášho názoru ide skôr o skratku z českého spojenia *jo, jo*, čo dokumentuje aj skratka *NJN*, motivovaná zrejme partikulárnymi výrazmi *no, jo, no*, resp. spojením *no jasné*.

[394] Porov. aj M. Moravčíková (2010, s. 231 – 232).

motivácie uvažuje o okazionálnych derivátoch typu *roflovať*, ktoré sa však medzičasom stali v komunikácii frekventovanejšie.

11.6 Abreviácia v mobilnej a elektronickej komunikácii

Register mobilnej a elektronickej komunikácie varíruje medzi viacerými funkčnými štýlmi v závislosti od prostredia, v ktorom sa odohráva. Preto abreviácii v týchto komunikačných prostrediach venujeme pozornosť v osobitnej kapitole. Uvedenú problematiku otvoril v slovenskej jazykovede J. Horecký svojím krátkym príspevkom *Dve charakteristiky textov o mobilnej komunikácii* (Horecký, 2001, s. 267 – 269). Aj napriek viacerým, treba však podotknúť parciálnym, štúdiám a článkom o uvedenej problematike, je to slovenskou lingvistikou doposiaľ málo prebádaná oblasť, takže súhlasíme s Horeckého názorom, že „*osobitnú pozornosť by si zaslúžilo skúmanie vlastnej textovej podoby esemesiek, kde napr. pod tlakom na usporenie priestoru (obmedzenie na 160 znakov) vznikajú rozličné ustálené skratky a symboly*“ (op. cit., s. 269).

Slovotvorné postupy použité v mobilnej a internetovej komunikácii sa čiastočne kryjú a čiastočne rozchádzajú s abreviáciou, sú však natoľko pozoruhodné, že si podľa nášho názoru zaslúžia lexikologické spracovanie. Utvárajú totiž jedinečný systém znakov na pomedzí prirodzeného jazyka a umelého kódu, ktorý „*prichádza spoza Kanála: kombinácia zlúčeniek, rébusov a ďalších hlavolamových žánrov je základom nového úsporného technojazyka, ktorý sa vzmáha na Britských ostrovoch a preskočí, dúfam, až k nám. My si ešte píšeme: ‚Super, fajn, že si mi helfol, zatiaľ čau!‘ Na anglickom displeji to má takúto podobu: GR8 FANX 4 UR ELP C U L8R (‚Great thanks for your help, see you later!‘).*“ (Hrúz, 2002, s. 2).

Skratky[395] predstavujú imanentnú súčasť mobilnej a elektronickej komunikácie, keďže „*základnou charakteristickou črtou textov o mobilnej komunikácii je prirodzene prídavné meno mobilný, ďalšou črtou je využívanie skratiek a skratkových slov*“ (Horecký, 2001, s. 267). V oboch komunikačných prostrediach dominujú skratky prevažne anglickej proveniencie, ktoré sa v slovenských komunikátoch frekventovane používajú v pôvodnej podobe. Neschopnosť ich správneho dekódovania predstavuje komunikačný deficit. Rozlišujeme pritom: 1. príznakové a expresívne skratky; 2. terminologické skratky.

11.6.1 Príznakové a expresívne skratky v oblasti mobilnej a elektronickej komunikácie

V tejto oblasti možno ďalej vydeliť:

a) čiastočne zdomácnené anglické skratky nocionálneho charakteru: *BTW* (*by the way – mimochodom*), *ASAP* (*as soon as possible – čo najskôr*), *FYI (for your information – pre tvoju informáciu*) (ibid.).

[395] Uvedomujeme si, že útvary používané v mobilnej a internetovej komunikácii nie sú vždy výlučne abreviačne motivované. Pri ich tvorbe sa popri abreviácii uplatnili aj ďalšie postupy, takže vzniknutý útvar nie je skratka v striktnom zmysle slova. Aj napriek tomu však na ich označenie používame termín *skratka*, ktorý dobre odráža komunikačný zámer expedienta – ekonomizovať prejav.

b) skratky výraznejšie expresivizujúce komunikát: *LOL* (*Laughing out loud*), *ROFL* (*Rolling on the floor laughing*), *PTP* (*Posielam ti pusu*), *WTF* (*What the fuck?!*) (ibid.).

Skratky sa stávajú súčasťou osobitej lexiky internetovej komunity, ktorá si vytvára vlastný žargón s výraznou mierou sociálnej nadradenosti: *„Počítačoví psavci také šetří čas a únavu užívaním zkratek, jako např. IMHO („in my humble opinion" – podle mého skromného názoru), které mají rovněž praktický dopad, a to odradit „newbies" neboli zelenáče. Na jejich otravné dotazy se odpovídá především tradičním upozorněním RTFM („read that fucking manual" – přečti si po**anej manuál)*" (Daly – Wice, 1999, s. 108). Produktívnosť anglických skratiek v elektronickej a mobilnej komunikácii svedčí o výraznej tendencii k internacionalizácii. Pozrieme sa preto na niektoré spôsoby abreviácie v angličtine, ktoré sa uplatňujú v tomto komunikačnom prostredí.

Tabuľka č. 3: Abreviácia na podklade homofónie lexémy a výslovnosti grafémy

graféma a výslovnosť	Homofónna lexéma	preklad lexémy
***B** [bí]*	*be*	*byť*
***C** [sí]*	*see*	*vidieť, rozumieť*
***NE** [en, í]*	*any*	*niekto, nikto*
***O** [ou]*	*oh*	*och*
***QT** [kjú, tí]*	*Cutie*	*Zlatúšik*
***R** [á(r)]*	*Are*	*Ste*
***U** [jú:]*	*You*	*ty, vy*
***X** [eks]*	*ex- (prefix)*[396]	*iba, výlučne*
***I** [aj]*	*I*	*ja*[397]

Ako sme už spomenuli, v mobilnej komunikácii je produktívnosť a vysoká frekvencia skratiek spôsobená existenciou krátkych textových správ *SMS* (*Short Message Service*), ktoré môžu obsahovať maximálne 160 alfanumerických znakov. Na skracovanie dlhých textov sa v anglických komunikátoch využívajú viaceré postupy:

a) iniciálová a**breviácia**, napr. *BTW* (*by the way – mimochodom*); *ICE* (*In Case of Emergency – v prípade núdze*).

b) abreviácia na podklade homofónie slabičnej výslovnosti grafém s neskratkou: *URAQT* (*You are a cutie. – Si fešanda/zlatý.*); *ICQ* (*I seek you. – Hľadám ťa.*)[398].

S takouto homofóniou slabičnej výslovnosti grafémy a kombinácie foném sa pracuje aj v slovenčine. Využíva sa skutočnosť, že kombinácia foném *kv* sa môže aj v slovenčine za-

[396] Napr. *Xclusively – exclusively*.

[397] Primárne nejde o abreviačný proces, toto špecifikum anglickej gramatiky existuje aj v abreviačne nemotivovaných komunikátoch.

[398] Pri skratke *ICQ* sa homofónia vyskytuje dokonca len pri splývavej výslovnosti jednotlivých grafém skratky: namiesto [aj-sí- kjú] dochádza pri splývavej výslovnosti k preskupeniu hlások [aj-sík-jú]; skratka tak v anglickej slabičnej výslovnosti stiera medzislovné predely.

znamenať jednou grafémou *Q* (*LASKI QUET*, *etiquetka*), pričom sa neberú do úvahy medzislovné predely (*qete – k vete*, *qám – k vám*). Expresivizujúcu a originalizujúcu funkciu má podobné nahrádzanie zložkovej grafémy *ch* [x] v grafémou *x*, napr. *XALAN, Smiexulienka*.

c) abreviácia na podklade homofónie pomenovania číslice s neskratkou, resp. s jej časťou (porov. **Tab. 4**). Názory na abreviáciu pomocou homofónie grafém/číslic a neskratiek sa rôznia, podľa jedných *„pre používateľov angličtiny predstavujú kombinácie písmen a číslic najkrajšie skracovania“*[399], iní majú voči hypertrofii takýchto skratiek výhrady: *„Chceme byť naozaj národom, ktorý je známy tým, že sa pýta ‚R U ready 2 C me 4 T?‘“*[400] (McCrory – Judge, 2000).

Tabuľka č. 4: Abreviácia na podklade homofónie lexémy s číslicou

Č.	ANGLICKÁ LEXÉMA A VÝSLOVNOSŤ	SKRATKA	MOTIVANT	PREKLAD AMN
1	*one* ([wan][wan-][-wan])	*1*	*one*	niekto, ten jeden
2	*two* ([tú])	*WAN2*	*Want To*	chcem + neurčitok[401]
		CD2MP3	*CD to MP3*	(z) CDčka na MP3
4	*four* ([fó], [fó-], [-fó])	*W4U*	*Waiting For You*	čakám na teba
8	*eight* ([eit])	*h8*	*hate* [h**eit**]	nenávidieť
		W8	*wait* [w**eit**]	*čakať*
		L8R	*later* [leitə(r)]	*neskôr*

D. Lančarič (2008a, s. 20 – 21) nazýva takéto kombinácie grafém a číslic *numeronymá* a rozlišuje viacero typov, v ktorých majú číslice odlišnú funkciu:

1. číslica 2 zastupuje prepozíciu *„to“* [tú], s ktorou je číslovka *two* [tú] homofónna: *C2C* (*Consumer to Consumer*), *B2B* (*Business to Business*) (ibid.).

2. číslica zastupuje počet komponentov AMn, ktoré sa začínajú na príslušnú iniciálovú grafému, napr. *A3* (*Anytime, Anywhere, Any place – Kedykoľvek, kdekoľvek*, *na ktoromkoľvek mieste*); *W3* (*World Wide Web – celosvetová sieť*); porov. aj *P3P* (*Platform for Privacy Preferences Project*) (Lančarič, 2008a, s. 20).

3. Od týchto prípadov treba napokon odlíšiť výrazy typu *3D* (*3 Dimensions*), *4GL* (*4th Generation Language*), *TNXE6/TNX1.0E6* (*Thanks A Million – miliónová vďaka*), *Y2K* (*Year 2000*)[402], kde číslovka nereprezentuje počet konštituentov skratky, ale reálny numerálny komponet AMn, napr. v skratke *TNXE6* číslica 6 zastupuje 6 núl v čísle *1 000 000*. Inokedy

[399] V orig. *„For English-speaking users, the neatest contractions combine letters and numerals.“* Vodafone, najväčší svetový mobilný operátor, dokonca ponúka na svojej internetovej stránke príručku k takým skráteným výrazom ako *SPK 2 U L8R* (*Speak to you later*) and *BCNU B4 2MORO* (*Be seeing you before tomorrow*) (ibid.). Porov. *2moro* & *2moro* & *2moro.* In: Economist, *03/25/2000,* Vol. 354, Issue 8163, s. 91. Dostupné na http://www.economist.com/node/296618 (31. 8. 2013).

[400] *„Do we really want to be known as the nation that goes around asking, ‚R U ready 2 C me 4 T?‘“*

[401] V tomto konkrétnom príklade dochádza i k redukcii hlások.

[402] Graféma *K* v skratke zastupuje lexému *kilo*, ktorá znamená tiež tisíc nižších jednotiek (1000 g, m).

je numerický komponent motivovaný paronymiou anglických lexém: *night* [najt] a *nine* [najn]) *G9*[1] (*Good Night*), prípadne je jeho motivácia nejasná *G9*[2] (*Genius*).

Podobné skratky existovali aj v slovenčine, napr. *HD2D* (*Hlava duní dva dni*) (Šebo, 2010a, s. 320), aj abreviácia na báze homofónie lexém a názvov číslic: *ZA5* (*zapäť*), *ZAS3* (*zastri*), *100H* (*stoh*), *H8* (*ho sem*) (Lindgrenová, 1985, porov. kap. **11.4**). Tento typ skratiek sa objavuje aj medzi slovenskými internetovými skratkami: *s5* (*späť*), *o5* (*opäť*), *5o* (*Peťo*), *2re* (*dvere*), *me100* (*mesto*), *Ta3* (*Tatry*). Číselná abreviácia sa však objavovala ešte v stredoveku (porov. kap. **12.1**).

Použitie číslic s abreviačným zámerom treba odlíšiť od **neabreviačného** použitia čísel, v tzv. ***leet speak*** – tento spôsob grafického zápisu nie je abreviáciou, lebo počet komponentov ostáva nezmenený, alfabetické znaky sa len nahrádzajú numerickými ako originalizujúci prvok prejavu (porov. aj *C1CKAM1CKA*, *DRAC1CA*). Leet speak, t. j. *„13375p34k – pochádza z anglického slova „elite"). Je to komplikovanejšia forma jazyka, ktorá zahŕňa nahrádzanie písmen im podobnými číslicami. Ide teda o systém rôznych znakov, číselných kódov a skratiek... Základný spôsob tvorby Leet Speaku je nahrádzanie písmen číslicami: 1 = I, 2 = Z, 3 = E, 4 = A, 5 = S, 6 = G, 7 = T, 8 = B, 9 = g, 0 = O. Okrem tohto základného systému, využíva leet akýkoľvek iný znak na klávesnici či v ASCII, ktorý vizuálne pripomína určité písmeno*" (Moravčíková, 2010, s. 234 – 235). Príkladom tejto techniky je aj nasledujúca veta: „k4p1t0l0u s4m0u 0 s3b3 j3 z4m3n4 p1sm3n z4 c1sl4. 1st3 st3 p0x0p1l1 z3 3=e, 4=a, 0=o, 1=i".

d) Skeletové skratky, napr. *JstCllMe* (*Just Call Me – Stačí mi zavolať*); *HldMeCls* (*Hold Me Close – Drž ma pevne*);

e) Skrátené slová, napr. *MOM* (*moment*);

f) Skratka je záznamom dvoch alebo troch finálnych grafém, napr. *Ur* (*Your – Váš*); *XclusvlyUrs* (*Exclusively Yours – iba Váš*);

g) Kombinácia abreviácie pomocou homofónie čísel, grafém a abreviačne nemotivovaných lexém, napr. *T2GO* (*time to go – (je) čas ísť*); *NO1* (*No one – nikto*); *RUTHERE?* (*Are you there? – Ste tam?*); *WLUMRyMe* (*Will You Marry Me? – Vezmeš si ma?*);

h) Kombinácia spomínaných **postupov** v rôznych variantoch:

Tabuľka č. 5: Prehľad kombinácii abreviačných postupov pri anglických skratkách

KOMBINÁCIA	SKRATKA	MOTIVANT/PREKLAD
a + b + c	*URT1*	*You are the one.* Ste (tá) jediná.
	T2UL (T2UL8R)	*Talk to you later.* Porozprávame sa neskôr.
a + b	*KHUF*	*Know how you feel.* Viem, ako sa cítiš.
	PRT	*Party* večierok
a + c	*J4F*	*Just for fun.* Len tak pre zábavu.
b + c	*U2*	*you two*; *you too* vy dvaja; vy tiež
	NE1	*anyone* niekto, nikto
d + c	*LtsGt2gthr*	*Let's get together.* Stretnime sa.

Vo výrazoch z mobilného a internetového komunikačného prostredia sa početne využívajú aj interpunkčné znamienka a symboly, napr. *X! – Typická žena!*, *Y! – Typický muž*! (v týchto dvoch prípadoch sú využité symboly prevzaté z biológie a genetiky); *x* (*bozk*), *o – objatie, T+* (*think positive – mysli pozitívne!*), *M$ULkeCrZ*[403] (*Miss You Like Crazy. – Šialene mi chýbaš.*).

Osobitnú skupinu výrazov tvoria útvary, kde sa k iniciálovej abreviácii v záujme zreteľnejšej diferenciácie priradil ďalší znak ako odraz sémantiky ich motivantov (pomenovania emócií, resp. mimiky) (Porov. **Tab**. **6**).

Tabuľka č. 6: Abreviácia v kombinácii s inými znakmi

SKRATKA	**MOTIVANT**	**PREKLAD**
< G >, **G**	*giggle* alebo *grin*	chechtať sa
H	*Hug*	objatie
K	*Kiss*	bozk
S	*Sob*	vzlykať
W	*Wink*	žmurkať

[403] Nahrádzanie grafémy *S* symbolom pre dolár *$* je niekedy prostriedkom devulgarizácie prejavu, napr. *A$$* (*ass* 1. „zadok“, 2. „osol“).

Produktívnym postupom pri tvorbe skratiek z prostredia elektronickej komunikácie je **expanzia skratky na podklade analógie**, pretože umožňuje vyjadrovať odlišné sémy jednoduchým priradením nového člena v motivujúcej syntagme a následne aj v skratke. Základná sémantická náplň, ktorá je relatívne ustálená, sa len dopĺňa o ďalšie sémantické príznaky:

Tabuľka č. 7: Expanzia skratky

SKRATKA	MOTIVANT/PREKLAD				
ROTF	*Rolling* Váľam sa	*On* po	*The Floor.* zemi.		
ROTFL	*Rolling* Váľam sa	*On* po	*The Floor* zemi	*Laughing.* od smiechu.	
ROTFLOL	*Rolling* Váľam sa	*On* po	*The Floor* zemi	*Laughing* od smiechu	*Out Loud.* hlasného.
ROFLUTS	*Rolling* Váľam sa	*On* po	*The Floor* zemi	*Laughing* od smiechu	*Unable To Speak.* neschopný hovoriť.
ROFLAY	*Rolling* Váľam sa	*On* po	*The Floor* zemi	*Laughing* od smiechu	*At You.* z teba.
ROTFLMAO	*Rolling* Váľam sa	*On* po	*The Floor* zemi	*Laughing* od smiechu	*My Arse Off.* až padám na zadok.

K expanzii skratky sa môže pridať aj ďalší postup – **variácia skratky**. Dôvodom variácie je opäť výhodnosť ustálenosti „základnej“ skratky a jej nuansovanie prostredníctvom odlišných sémantických príznakov (Porov. **Tab. 8** a **9**).

Tabuľka č. 8: Variácia skratky 1

SKRATKA	MOTIVANT/PREKLAD				
IMO	In Podľa	My môjho		*Opinion.* názoru.	
IMAO	*In* Podľa	*My* môjho		*Arrogant* opovážlivého	*Opinion.* názoru.
IMBO	*In* Podľa	*My* môjho	*Own* vlastného	*Biased* predpojatého	*Opinion.* názoru.
IMCO	*In* Podľa	*My* môjho		*Considered* uváženého	*Opinion.* názoru.
IMHO	*In* Podľa	*My* môjho		*Humble* skromného	*Opinion.* názoru.
IMNSHO	*In* Podľa	*My* môjho	*not so* Nie tak	*Humble* skromného	*Opinion.* názoru.

alebo

Tabuľka č. 9: Variácia skratky 2

SKRATKA	**MOTIVANT/PREKLAD**			
BBIAF	*Be* Vrátim sa	*Back* späť	*In* o	*A Few (minutes).* pár minút.
BBL	*Be* Vrátim sa	*Back* späť	*Later*. neskôr.	
BBS	*Be* Vrátim sa	*Back* späť	*Soon*. čoskoro.	

Medzi mobilnými a internetovými skratkami sa uplatňuje i **abreviácia** založená **na artikulačnej** či **akustickej príbuznosti foném.**[404] Napr. skratka *RU3* (*Are you free? – Ste voľný?, Máte čas?*) stavia na príbuznosti frikatív *th* a *f* v lexémach *three* (*tri*) a *free* (*voľný*). Rovnaká príbuznosť sa využíva pri skratke *FNX* nahradzujúcej niekedy adekvátne *THNX/THX/TNX* (*thanks – vďaka*).

V skratkách z tejto komunikačnej sféry dochádza i k **čiastočnej deformácii** grafickej podoby motivantu, pričom vzniká homofónia medzi graficky deformovanou skratkou alebo jej časťou a správnym motivantom, resp. jeho časťou. Tento postup pripomína abreviáciu pomocou homofónnych grafém (porov. tu bod **b)**), napr. *IMBLuv* (*It Must Be Love – musí to byť láska*); *ADctd2luv* (*Addicted To Love – závislý na láske*); *VRI* (*Very – veľmi*). Niektoré skracovania zachytávajú ďalšie fonologické špecifiká angličtiny, resp. jej variet.[405]

Mobilné a internetové skratky vstupujú aj do paradigmatických vzťahov:

a) zámernej externej homofónie s neskratkou – porov. **tab. č. 10.**

Tabuľka č. 10: Zámerná externá homofónia skratky a neskratky

SKRATKA/ HOMOF. LEXÉMA	**MOTIVANT/PREKLAD**				**PREKLAD HOMOFÓNNEJ LEXÉMY**
KISS	Keep Povedz	*It* to	*Simple,* jednoducho,	*Stupid.* hlupák.	*Bozk*
HAND	*Have* Maj sa	*a*	*nice* pekne	*Day.* (dnes).	*Ruka*
AFAIR	*As* Pokiaľ	*Far*	*As*	*I Remember.* si pamätám.	*Záležitosť*
MOM	*Moment.* Chvíľu.				*Mamka*

[404] Nejde priamo o homofóniu, len o asonanciu.

[405] Napríklad v anglickom sociolekte cockney absentuje iniciálová fonéma *H* pri výslovnosti lexém: *help* (*pomoc*) sa potom zachytáva v skratke ako *elp* (*4UR ELP – For Your Help – za vašu pomoc*).

b) zámernej abreviačnej homonymie, napr. slangová skratka *JFK*[2] (*Just for Kicks – len tak pre „vzrúšo“*) využíva ustálenosť iniciálovej skratky *JFK*[1] mena bývalého amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho.[406]

Výhodou obidvoch paradigmatických vzťahov – externej homofónie i abreviačnej homonymie – je, že neologická skratka v záplave iných skratiek vynikne, je ľahko zapamätateľná a komunikačne perspektívna. Zároveň na seba od svojho paradigmatického náprotivku preberá sémantické konotácie, ktoré pridáva k svojmu denotatívnemu významu (porov. tiež kap. **4.4**).

Variantnosť skratky je logickým dôsledkom „rébusového“ charakteru vytváraného jazyka, ktorý nesleduje štandardné postupy tvorby lexém. Preto napr. skratka *U4E* (*Yours For Ever – navždy Váš*) by mala mať správnu podobu **Urs4E*, keďže komponent motivantu *Yours* sa zvyčajne skracuje ako *Urs* (*XclusvlyUrs – Exclusively Yours – iba Váš*). Rébusový charakter vytváraného jazyka prispieva aj k nejasnej motivácii niektorých skratiek, napr. *STATS* (*Your Sex and Age. – Uveďte svoje pohlavie a vek.*); *ENQ?* (*Are You Busy?*). Do zoznamov skratiek z mobilnej a internetovej komunikácie sa niekedy zaraďujú lexémy abreviačne nemotivované, ktoré môžu komunikantom pripomínať skratky, najmä vtedy, ak sa uvedú v majuskulnej podobe ako zdanlivo iniciálové skratky.

Pokiaľ ide o slovenské neformálne skratky z prostredia elektronickej komunikácie, majú prevažne **iniciálovú** (*btd – buď taký dobrý, nzc – niet za čo*) a **skeletovú** štruktúru (*dkl – do kelu, dpr – doparoma, sklp – sklapni, ptm – potom, nvm – neviem, npd – nápodobne, mmnt – moment, vp – v poriadku*). Veľmi často sa používajú skratky s devulgarizujúcou funkciou (*ccj – co ci jebe, pdp – páľ do piče, ndp – no do piče*). Tieto iniciálové skratky sú špecifické tým, že sa namiesto majuskúl zachytávajú minuskulami. Príčinou je jednak uvoľnená ortografická norma v neformálnych komunikátoch elektronickej komunikácie, jednak odlišný charakter abreviačných motivantov týchto skratiek. Kým totiž abreviačné motivanty iniciálových skratiek sú zvyčajne propriálneho charakteru, v komunikačnom prostredí internetu skratky vznikajú z rôznych typov syntagiem: *no jasné → nj/njn*, *nie nie → nn*; *buď taký dobrý → btd*; *niet za čo → nzc*; *Mám ťa veľmi rád/Mám ťa v riti → MTVR*; *ľúbim ťa → LT*; *zbohom, zdravý rozum → ZZR*. Pre neformálne slovenské skratky je charakteristické aj porušovanie ortografickej normy v podobe zaznamenávanie neutralizácie znelosti: *fp, fpoho* (*f pohode*), *MFP* (*Máš v paži*); nerešpektovanie vlastnosti difúznosti: *d* (*ďakujem*), *nzc* (*niet za čo*), príznaková substitúcia konsonantu *v* ako *w* (*twl – ty wole*). Viackrát sa objavuje aj duplikácia ako odraz abreviačného motivantu: *ee* (*nie*), *kk* (*ok ok*), *hh* (*he he*), *nn* (*nie nie*), *DD* (*dovi, dopo*).

[406] Zámerná abreviačná homonymia je tu veľmi pravdepodobná, keďže predložka *for* sa zvyčajne zachytáva v podobných skratkách číslicou *4* s homofónnou výslovnosťou, napr. *J4F* (*Just for fun – len tak pre zábavu*).

Tabuľka č. 11: Slovenské slangové skratky v prostredí internetu

skratka	AMn	skratka	AMn
vp	*v poriadku / v piči*	*pp*	*papa*
bt	*Buď taký dobrý*	*P, pdp*	*Páľ, páľ do piče*
d	*ďakujem*	*s5*	*Späť*
ee	*Nie*	*sklp*	*sklapni*
fpoho, fp	*v pohode*	*LT*	*Ľúbim ťa*
hh	*he he*	*MTVR*	*Mám ťa veľmi rád/v riti*
jj	*jo jo*	*idt*	*Idiot*
kk	*ok ok*	*dpr*	*doparoma*
twl	*Ty wole*	*dkl*	*dokelu*

11.6.2 Terminologické skratky v oblasti mobilnej a elektronickej komunikácie

V spomínaných komunikačných prostrediach predstavujú prienik abreviačnej, registrovej a terminologickej motivácie terminologické skratky.

Frekvenčne najproduktívnejšou v slovenských komunikátoch tejto proveniencie sa javí iniciálová skratka *SMS*[407] (*Short Message Service – služba krátkej správy*). Dôkazom je viacero procesov, ktoré túto skratku sprevádzajú:

a) Polysémickosť skratky *SMS*

Polysémickosť skratky *SMS* v slovenčine sa zachytila už na začiatku fungovania skratky *SMS* v slovenských komunikátoch (Mislovičová, 2000, s. 206 – 207). Skratka *SMS* v slovenských komunikátoch totiž nezastupuje len svoj pôvodný motivant *Short Message Service – služba krátkej správy*, napr. *chat cez SMS, hlasovanie cez SMS*[408]. V komunikácii však prevládajú také vyjadrenia, v ktorých sa skratka používa s iným významom, napr. *Vaše SMS za 1,50 (bez DPH)*; *Prima hovory a SMS od 1,50 SK*; *540-znakové SMS*. Tie dokumentujú, že *SMS* tu nezastupuje svoj pôvodný motivant *Short Message Service,* ani jeho slovenský ekvivalent, v týchto kontextoch nastupuje uzuálny význam skratky[409] *SMS* „krátka textová správa“. Diachrónne primárnym je pri skratke *SMS* význam 1. „služba krátkej správy“ a ako sekundárny vznikol význam 2. „krátka textová správa“.

Primárny význam skratky *SMS* je determinovaný pôvodným motivantom *Short Message Service*, resp. jeho slovenským ekvivalentom *služba krátkej správy*, t. j. „spôsob prijímania a odosielania krátkych textových správ pomocou mobilného telefónu“. Pri preberaní skratky do cieľovej slovenčiny teda došlo k transsémantizácii a vytvoreniu sekundárneho významu. Súčasne nastala čiastočná abreviačná demotivácia skratky *SMS* vo vzťahu k jej motivantu *Short Message Service*, ktorý sa stáva frekvenčne sekundárnym. Namiesto neho nastupuje tzv. pseudomotivant *krátka textová správa*, ktorý je vo vedomí komunikantov a v komunikácii frekventovanejší. J. Horecký (2001, s. 269) uvádza, že namiesto

[407] Kuriózne je, že iniciálovú skratku *SMS* dávno pred jej prienikom z mobilného prostredia použil vo svojej práci J. Furdík ako skratku pre *slovotvorne motivované slovo* (Furdík, 1993, s. 70).

[408] Pravda, aj tieto kontexty však možno interpretovať aj v prospech významu „krátka textová správa“.

[409] K uzuálnemu významu skratky porov. kap. **4.1**.

skratky *SMS* sa niekedy používajú jej „*slovenské slovné ekvivalenty*“, a to *textová správa, krátka textová správa* a *textovka*, čiže pseudomotivant a jeho lexikálne varianty. Dôkazom vyššej frekventovanosti sekundárneho významu skratky *SMS* je tiež spôsob vysvetľovania sémantiky skratky *SMS* „*SMS – krátke textové správy*“, „*krátke textové správy – SMS*“[410], tvorba tautologických syntagiem, v ktorých sa zdôrazňuje práve sekundárny význam „*odchádzajúce a prichádzajúce krátke textové správy SMS*“ a prístavkové vyčlenenia, „*pošle SMS, krátku textovú správu*“ (Mislovičová, 2000, s. 204).

Na uľahčenie identifikácie konkrétneho významu mobilnej iniciálovej skratky *SMS* používajú expedienti viaceré stratégie:

a)Tautologické syntagmy (porov. kap. **7.4.1**), v ktorých polysémickú skratku *SMS* sprevádzajú abreviačne nemotivované lexémy z jej abreviačného motivantu *služba* a (častejšie) pseudomotivantu *správa*, napr. *SMS správa, služba SMS*. Okrem identifikácie významu umožňujú tautologické syntagmy zaradenie skratky do deklinácie v požadovanom páde a čísle bez negatívnych efektov na formu samotnej skratky, napr. *na posielanie zvýhodnených **SMS správ***. Tautologická syntagma je zároveň prostriedkom, ako sa vyhnúť flektivizačnému formantu a štylisticky príznakovej podobe s hovorovým charakterom *SMS-ka*.

b) Adjektíva, ktoré so skratkou vytvárajú jednoduchú atributívnu syntagmu či abreviačné viacslovné pomenovanie, napr. *Hlasujete poslaním **SMS** (aj prázdnej)*; *Služba umožňuje poslať logo, obrázkovú **SMS***; *humorná **SMS***; a ktoré odkazujú na sekundárny význam skratky, „krátka textová správa“. V rámci gramatickej kategórie zhody priraďujú komunikanti podľa formy atribútu (*prázdnej, obrázkovú, humorná, dlhé*) v syntagmatickom rade skratke význam i konkrétnu gramatickú formu, ktorú skratka *SMS* sama nedokáže bezpríznakovo manifestovať.

c) Štylisticky príznakové podoby skratky, a to opäť v sekundárnom význame skratky. V písomnej komunikácii sa vyskytujú viaceré grafické varianty tejto štylisticky príznakovej podoby: *SMSka*/*SMS-ka*/*esemeska* (Horecký, 2001, s. 269). Použitie tejto podoby je ešte stále limitované príznakom hovorovosti len pre sociálnu semivarietu slangu, resp. pre hovorovú slovenčinu a za štylisticky neutrálne sa považujú vyjadrenia typu „*odoslať krátku správu, dostať SMS*“ (vo výslovnosti [esemes]) (Mislovičová, 2000, s. 207). Spojenia „*poslať, dostať esemesku*“ sa považujú za hovorové a neoficiálne (ibid.). Produktívnosť štylisticky príznakovej podoby *esemeska* sa zvyšuje aj externou homofóniou so spojením *sms-sk* i variantnými formami zápisu *smska* (*smsiek, smsku, smsky*).

d) Deriváty zo štylisticky príznakovej podoby, napr. *esemeskový, esemeskovať, esemesknúť*[411] (Mislovičová, 2000, s. 207). Fungovanie skratky *SMS* je však v komunikácii veľmi dynamické, čomu zodpovedá aj rýchlosť adaptačného procesu, ktorý skratka *SMS* nastúpila. Jej deriváty, akokoľvek netypicky pôsobiace, sa na vyjadrenie niektorých významov nevyhnutne musia použiť aj v oficiálnych komunikátoch. Výraz *posielať SMS (správy)* nie je taký komunikačne efektívny ako deriváty *SMS-kovať, smskovať, esemeskovať,*

[410] Citáty pochádzajú z brožúry ORANGE MANUÁL (2002).

[411] Podoba *esemesknúť* sa hodnotí ako nespisovná, expresívna a analogická k sémanticky príbuzným expresívam z oblasti informačných technológií *faxnúť* a *mejlnúť* (Mislovičová, 2000, s. 207).

ktoré sa dostávajú už aj do písomných komunikátov, nech už pôsobia akokoľvek príznakovo.

e) Zapojenie skratky *SMS* do kompozít, napr. *SMS-básnička*, *SMS-správa.* J. Horecký hodnotí skratku *SMS* ako prefix a v takomto spôsobe tvorby vidí vplyv angličtiny a jej slovotvorných postupov (Horecký, 2001, s. 269). V angličtine sa však iniciálové skratky uplatňujú skôr vo funkcii atribútu, teda oddelene od nadradeného substantíva. Dosvedčujú to i anglické abreviačné viacslovné pomenovania, napr. *WAP phone – WAP telefón, GPRS bundles – GPRS balíčky, UK coverage – pokrytie Spojeného kráľovstva* atď. Použitie skratky v atributívnej syntagme má vysokú frekvenciu aj v slovenských komunikátoch, napr. *zaslanie SMS správy*, *lokálne sms gatewaye*; *SMS notifikácia*. Ukazuje sa teda, že komunikanti pri zapojení skratky *SMS* do komunikátu uprednostňujú syntagmu nesklonného anteponovaného atribútu a substantíva pred kompozitom či lexémou, v ktorej má skratka *SMS* štatút prefixu, resp. prefixoidu (porov. kap. **6.2.2**).

f) Preberanie skratiek čiastočne analogických k *SMS*:

1. *EMS* (*Enhanced Messaging Service – služba zdokonalených správ*) s významom „zasielanie textu ako sms, ktorý môže obsahovať hudbu, obrázky, animácie“. Skratka *EMS* je rovnako ako jej analogický pendant *SMS* v slovenčine polysémická, keďže sa vysvetľuje aj ako „*zdokonalená esemeska, ktorá prenáša aj obrázky a melódie*“ (Horecký, 2001, s. 269).

2. *MMS* (*Multimedia Messaging Service – služba multimediálnych správ*); v praxi jednak: 1. „*odosielanie a prijímanie multimediálnych správ*“; jednak 2. „*multimediálna esemeska*“ (Horecký, 2001, s. 269). Od oboch analogických skratiek sa vytvárajú analogické štylisticky príznakové podoby skratiek *MMS a EMS* a ich deriváty, napr. *emeska (EMS)*, *multiesemeska → multiesemeskovanie, multiesemesková (anketa).* Rovnako sa skratky *EMS* a *MMS* pod vplyvom abreviačnej analógie s iniciálovou skratkou *SMS* stávajú polysémické. Objavujú sa pri nich identické postupy používania, ktoré, podobne ako pri skratke *SMS,* akcentujú význam *správa*, čo potvrdzujú abreviačné syntagmy *multimediálnych MMS*, *MMS správy* či v abreviačných viacslovných pomenovaniach: *mms obrázky.*

3. *DMS* (*Darcovská SMS – Donors Message Service*) s významom „služba, umožňujúca prostredníctvom krátkej textovej správy finančne podporiť verejnoprospešnú aktivitu podľa vlastného výberu“.

g) Vytváranie kontradiktórnych spojení, napr. ***dlhá*** *SMS-ka* (Horecký, 2001), s významom „spojenie viacerých *SMS správ* posielaných napr. z portálu“. Adjektívum *dlhá* v nich protirečí komponentu motivantu *Služba **krátkej** správy*, resp. pseudomotivantu *krátka textová správa*, čím podobné spojenia prispievajú k abreviačnej demotivácii skratky *SMS*.

Popri azda najfrekventovanejšej terminologickej skratke z prostredia mobilnej komunikácie *SMS* sa v tomto registri často používajú iniciálové skratkové slová *WAP*, *CLIP* a *CLIR*, ktorých „*výhodou pri adaptačnom procese však je to, že sú zakončené na spoluhlásku a majú formu riadneho slova, teda sú skloňovateľné*“ (Mislovičová, 2002, s. 8), napr. *vo WAP-e*, *bez CLIP-u*, *s CLIR-om* (ibid.), *na odblokovanie BPINu, personalizáciu vášho WAPu, prístup do WAPu*. V ústnej forme komunikácie i v neformálnej písomnej komunikácii sa adaptácia týchto iniciálových skratkových slov na slovenskú flexiu prejavuje vytváraním

štylisticky príznakových podôb *clipko*, *wapka* a deabreviačných derivátov *wapovať*, *wapovský*.

Prejavom abreviačnej demotivácie skratiek *CLIP* a *CLIR* je tiež ich zapájanie do explikatívnej syntagmy, napr. „*služby CLIP a CLIR*“ a sémantizácia prostredníctvom všeobecnej definície, ktorá len charakterizuje funkciu ich denotátu, napr. *CLIP – „zobrazenie volajúceho čísla*“, *CLIR – „obmedzenie zobrazenia volajúceho čísla*“.

Terminologické skratky sú v oblasti mobilnej a elektronickej komunikácie veľmi frekventované (porov. aj napr. *JPG, LDF, LWF, PCX, PNG, RSB, TGA, TIFF, AVI, BMP, URL, GIF, EXE, MS-DOS, HTML, WW, BBS, HTTP, URL, FAQ, ISP, FTP, ASCII, TCP/IP, LAN, WAN, ISDN*). a nie je ani možné podať vyčerpávajúci výpočet a ich analýzu. Aj na základe takéhoto stručného výpočtu a analýzy však možno vyhlásiť, že práve pre prostredie mobilnej a internetovej komunikácie sú skratky predisponované ako komunikačne efektívne jazykové prostriedky.[412]

11.7 Záverom k spolupráci abreviačnej a registrovej motivácie

Z pohľadu **registrovej** motivácie si v kapitole **11** všímame prítomnosť skratiek v štýlovej dominante jednotlivých funkčných štýlov, v ktorých majú skratky relevantnú frekvenciu (náučný, administratívny, publicistický, umelecký štýl). Osobitnú pozornosť venujeme prítomnosti skratiek v hovorovom štýle, kde sa na spolupráci zúčastňuje okrem registrovej a abreviačnej aj **sociolektická** a **teritoriálna** motivácia. Sociolektická a terminologická motivácia sa zasa podieľajú aj na vzniku a existencii dvoch základných kategórií skratiek v oblasti elektronickej a mobilnej komunikácie, ktoré analyzujeme v samostatnej podkapitole.

[412] Objavujú sa názory vyzývajúce priamo či nepriamo k použitiu skratky, napr. pri vytváraní názvu internetovej stránky: *„Ak názov vašej stránky ponúka možnosť abreviácie, využite ju. Kto by vypisoval PhiladelphiaInquirer.com, keď sa to dá spraviť fintou Philly.com. Dá sa použiť aj NewYorkTimes.com, ale NYT.com zoslali bohovia“*[412] (Palser).

12 ABREVIAČNÁ A TEMPORÁLNA MOTIVÁCIA

Časová príznakovosť je pri skratkách veľmi výrazná, preto je prienik abreviačnej a temporálnej motivácie nepopierateľný. Vo všeobecnosti sa predpokladá nižšia životnosť skratiek v porovnaní s abreviačne nemotivovanými lexémami a za nevýhodu skratiek sa považuje ich rýchle zastarávanie a strata aktuálnosti. Objavujú sa však názory, ktoré spochybňujú časovú limitovanosť skratiek. Napr. autori slovníka ruských skratiek považujú hypotézu o rýchlom zastarávaní skratiek za nepotvrdenú (Aleksejev – Gozman – Sacharov, 1983, s. 8), keďže korpus nimi spracovaných skratiek sa za obdobie medzi dvoma vydaniami nemení výrazne.

Podľa iných názorov existuje nepriama úmera medzi používaním skratky a jej abreviačného motivantu v komunikácii: „*čiastočne platí zásada, že čím je skratka staršia, tým menej sa jej dlhší, zvyčajne formálnejší, motivujúci ekvivalent používa, bez ohľadu na register, z ktorého pochádza*“ (Lančarič, 2008a, s. 36). Túto skutočnosť síce nemožno paušalizovať, súčasne ju však treba považovať za jeden z faktorov abreviačnej demotivácie (porov. kap. **15**).

Abreviačne motivovaná časť lexiky kopíruje vo vzťahu k temporálnej motivácii tendencie z abreviačne nemotivovanej lexiky: zahŕňa ponajprv také skratky, o ktorých možno podobne ako o neskratkách vyhlásiť, že „*bez ujmy prežili viaceré spoločensko-politické zemetrasenia*“ (Findra, 1998, s. 37), teda akési **centrum** abreviačnej lexiky. Okrem nich však patria do lexiky aj skratky s obmedzenou životnosťou, a to buď **abreviačné archaizmy** či **historizmy**, alebo **abreviačné neologizmy**.

K skratkám z **centra** abreviačnej lexiky sa radia grafické skratky, napr. *tzv.* (*takzvaný*), *rod.* (*rodená*), *č.* (*číslo*); ďalej iniciálové skratky, najmä prevzaté, pomenúvajúce zväčša denotáty neinštitucionálneho charakteru, teda také denotáty, ktoré nemajú tendenciu rýchlo zastarávať, resp. stratiť aktuálnu platnosť. Sú to terminologické skratky z rôznych vedných odborov (*DNA – deoxyribonukleová kyselina, VKV – veľmi krátke vlny*), ale aj skratky neterminologických motivantov (*PS – post scriptum*). Tieto skratky majú pomerne vysokú frekvenciu v závislosti od témy a príslušného funkčného štýlu a pomenúvajú denotáty bežné v každodennej komunikácii. V niektorých takýchto skratkách sa však predsa len demonštruje temporálnosť, a to prostredníctvom petrifikovaného jazykového javu či útvaru; napr. grafická skratka *t. j.* (*to jest*) si podržala petrifikovaný tvar slovesa *byť – jest*.

Oproti skratkám z centra abreviačnej lexiky stoja skratky na jej periférii – **abreviačné historizmy, archaizmy** a **neologizmy**.[413] Životnosť skratky je totiž podmienená fungovaním jej AMn v komunikačnej praxi. Ak denotát skratky (a jej AMn) v mimojazykovej skutočnosti zaniká alebo sa dostáva do úzadia, lexémy, ktoré ho pomenúvajú, prechádzajú spolu so svojimi abreviačnými motivátmi, skratkami, na periférium slovnej zásoby. Preto je

[413] V tejto práci používame termíny *abreviačné historizmy*, *archaizmy* a *neologizmy* v alternácii so synonymnými termínmi *historické*, *archaické* a *neologické skratky.*

temporálna príznakovosť skratiek sekundárna a vzniká ako odraz temporálnej príznakovosti abreviačných motivantov.

Ak **nenastáva** substitúcia iným abreviačným motivantom a jeho skratkou, vznikajú **abreviačné historizmy**. Tie predstavujú v komunikácii charakterizačný znak príslušných dejinných období. Abreviačnými historizmami sa stávajú skratky pomenúvajúce už neaktuálne inštitúcie a vzťahy, napr. napr. *Zväzarm* (*Zväz armády*), *PO SZM* (*Pionierska organizácia Socialistického zväzu mládeže*), *ZČSSP* (*Zväz československo-sovietskeho priateľstva*), *c. a k./c. k.* (*cisársky a kráľovský*) (SSSJ, 2006, s. 397). Nemusia pritom nevyhnutne strácať svoju komunikačnú účinnosť.[414] Použitie abreviačného historizmu však často musí sprevádzať výklad jeho sémantiky, aby nenastala nežiaduca percepčná pauza, napr. *„...v období dozrievajúceho NEP-u (**poznámka pre mladších**: novej ekonomickej politiky, leninského triku na oživenie vojnovým komunizmom rozvráteného hospodárstva)“.*[415] S abreviačným historizmom totiž zvyčajne, a celkom pochopiteľne, zastaráva aj jeho štylistiky príznaková podoba a jej deriváty. Niektoré štylisticky príznakové podoby však aj napriek historizácii svojho abreviačného motivantu neboli nahradené novými pendantmi, porov. napr. *ŠVOČ* (*Študentská vedecká odborná činnosť*) → *švočka, švočkár, švočkárka* vo vzťahu k novšej skratke *ŠVK* (*Študentská vedecká konferencia*) → *0.*

Ak sa abreviačný motivant a jeho skratka nahradia neologickými pendantmi, vtedy sa pôvodná skratka stáva **abreviačným archaizmom.** Takáto zmena nastáva napr. pri zmene názvu inštitúcie, keď denotát stále aktívne existuje, zmenený jej len jeho designátor: *Slovenská národná rada → Národná rada Slovenskej republiky*. Na zmenu AMn, samozrejme, nadväzuje zmena skratiek*: SNR → NR SR*. Podobne je abreviačným archaizmom iniciálové skratkové slovo *VPLKEM* (*Vedeckovýskumné pracovisko literárnej komunikácie a estetickej metodiky*), ktoré bolo najprv nahradené skratkou *KLKEM* (*Kabinet literárnej komunikácie a estetickej metodiky*), potom skratkou *UJLK* (*Ústav jazykovej a literárnej komunikácie*), a napokon *ÚLUK* (*Ústav literárnej a umeleckej komunikácie*).

Dôsledkom substitúcií skratiek ich neologickými pendantmi po zmene východiskových pomenovaní je neschopnosť synchrónnej identifikácie abreviačných motivantov mnohých archaických skratiek, čo predstavuje komunikačnú bariéru. Príkladom sú piesňové texty (porov. **Prílohu č. 1**).

Popri abreviačných historizmoch a archaizmoch sa uvažuje aj o tzv. **revitalizovaných skratkách** s „*novou významovou náplňou*“ *Dr*. (*doktor*), *s. r. o*.[416] (Odaloš, 1999, s. 14 – 17). Sémantická náplň **revitalizovanej skratky** a jej AMn sa pritom môže meniť. Revitalizované skratky sú, podobne ako revitalizované neskratky, „*vynúteným výsledkom riadenej politiky v totalitnom systéme nekontrolovanej moci, ktorá isté*

[414] V ankete vyhlásenej v Rusku sa najvýznamnejšou skratku uplynulého tisícročia stala skratka *CCCP* (*ZSSR*). Skratky *CCCP/ZSSR* sú abreviačnými historizmami, keďže pomenúvajú zaniknuté štátne usporiadanie.

[415] P. Vilikovský, Domino fórum, zvýraznila M. G.

[416] Skratka *s. r. o.* sa používala v predvojnovom období a po rokoch negovania v systéme socialistického hospodárstva sa opäť s novými ekonomickými podmienkami frekventovane vyskytuje.

predmety a javy objektívnej skutočnosti hodnotila ako ideologicky nenáležité, politicky nevhodné a nežiaduce“ (Findra, 1998, s. 38).

Napokon na konci diachrónne segmentovaného reťazca skratiek stoja **abreviačné neologizmy**, ktoré zväčša nadväzujú na tvorbu nových lexém, jednoslovných i viacslovných, takže sa vznikom nových lexém ich počet zvyšuje (Bojszová, 1987, s. 5). Na rozdiel od historických a archaických skratiek, ktoré stratili svoju aktuálnosť, sa abreviačné neologizmy ešte nedokážu presadiť v úze natoľko, aby boli zaradené do centra abreviačne motivovanej lexiky. Tvorba abreviačných neologizmov je však permanentným a produktívnym procesom, porov. napr. *wifi* (*wireless fidelity*) → *lifi* (*light fidelity*).

Niekedy tvorba neologickej skratky nenasleduje bezprostredne po vzniku jej motivantu, ale potreba abreviačného pendantu sa objaví až neskôr, a to pod vplyvom rozličných tendencií. V angličtine sa za neologickú skratku považuje iniciálové skratkové slovo *FLOTUS* (*First Lady of the United States*) označujúce denotát, ktorý existuje už niekoľko storočí, prvú dámu USA. Preto s vyjadrením, že skratka *FLOTUS* patrí k „*skratkám nových slov*“[417], nemožno bezvýhradne súhlasiť, ide skôr o abreviačný neologizmus, ktorého neologický charakter nie je podmienený jeho AMn.

Kopírovanie časovej diferenciácie abreviačne nemotivovanej časti lexiky v jej abreviačnom pendante je podľa nášho názoru dôkazom ich veľkého komunikačného potenciálu a súčasne plnohodnotného lexikálneho štatútu. Ide súčasne o presvedčivý dôkaz nevyhnut-nosti lexikografického zachytenia skratiek nielen ako historického dokumentu, ale aj ako praktickej príručky k aktuálnym a frekventovaným skratkám.

12.1 História abreviácie, skratky v histórii

Aj keď nejde o priamy prienik temporálnej a abreviačnej motivácie, ktorý by sa demonštroval na skratkách, predsa sa na tomto mieste chceme pristaviť pri histórii abreviácie a používania skratiek. Nie je však pravdepodobne možné v úplnosti zrekonštruovať všetky motivujúce faktory používania abreviácie v histórii vývoja ľudskej komunikácie.[418] J. Hrbáček delí príčiny vzniku skratiek na jazykové a mimojazykové (Hrbáček, 1979, s. 45; porov. tu kap. **1.6**).

Pokiaľ ide o historicky prvé skratky, predpokladá sa, že sa objavili po tom, čo sa z ideografických znakov vyvinula abeceda (Maman, 2007, s. 237). Dôvodov na použitie skratiek predovšetkým v písomnom prejave bolo viacero: úspora času a námahy (pri písaní na ťažšie upraviteľné materiály ako kameň), finančný profit (drahý materiál ako pergamen, špeciálne upravená teľacia koža) i zvýšená frekvencia niektorých pomenovaní v istom type textov (napr. administratívnych, náboženských).[419]

[417] Citovaný zdroj zachytáva „*niekoľko skratiek nových slov*“: *FLOTUS* (*First Lady of the United States*); analógia na *POTUS* (*President of the United States*); *M Day* (*million day*); *Merm* (*male pseudohermaphrodite*); *MIN* (*mobile identification number*) analogické s *PIN* (*Personal Identification Number*); *MIPs* (*monthly income preferred stock*) (Glowka – Lester).

[418] Podrobný prehľad názorov na dôvody vzniku abreviácie podáva J. Hrbáček (1979, s. 44 – 49).

[419] ENCYCLOPEADIA JUDAICA uvádza ako jeden z dôvodov aj istú mieru utajenia prostredníctvom skratky a výhodnosť skratky namiesto neustáleho uvádzania Božieho mena (ibid.).

Prehľadný opis používania skratiek v dejinách písomníctva podáva A. Húščava (1951). Pristavíme sa preto len krátkym exkurzom pri najvýraznejších tendenciách a faktoch abreviácie v historickom priereze. Podľa autora sa vo vývoji skratiek rozoznávajú základné typy skracovania, **antický** a **stredoveký** (op. cit., s. 285).

V **antických** textoch sa využívali štyri typy skracovania (ibid.): 1. litterae singulares (singulae litterae), tzv. sigly; 2. tironské noty;[420] 3. nominae sacra; 4. notae iuris.

1. Sigly sa považujú za najstaršie skratky latinského písma: boli to jednopísmenové iniciálové skratky, ktoré vznikli **suspenziou** a písali sa s bodkou a neskôr i bez nej (tá sa nahrádzala čiarkou nad iniciálou). Niekedy pozostávali z viacerých iniciál, ktoré diferencovali homonymné skratky (*F*. – *Filius*, *Fl*. – *Flavius*). Rozoznávali sa sigly *familiares* (v súkromnom písomnom styku) a *publicae* (v oficiálnych písomnostiach) (op. cit., s. 287). Zdvojením skratky sa naznačil plurál AMn (*frater* → *F*, *fratres* → *FF*), trojpočetnosť denotátu sa zachytila troma totožnými grafémami (*domini tres* → *DDD*), zrkadlovým obrátením grafémy sa naznačila zmena rodu: *Gaius* → *G*, *Gaia* → Ↄ (Sopira, 1975).

3. Nominae sacra predstavujú „*skracovania posvätných mien*“ a náboženskej terminológie **kontrakciou**, pri ktorej sa „*vypíše počiatočná i koncová litera a niektoré zo stredných litier skráteného slova sa vynechajú*“, čo sa naznačí nadpísaním značky skrátenia (v starších obdobiach niekedy chýba): *Deus* → $\overline{\text{DS}}$, *Dominus* → $\overline{\text{DNS}}$/$\overline{\text{DMS}}$, *Sanctus* → $\overline{\text{SCS}}$ (Húščava, 1951, s. 292).

Zaujímavosťou je, že vzhľadom na silný flektívny charakter latinčiny sa v takýchto skratkách zaznačovala aj deklinácia: $\overline{\text{NI}}$ *(Nostri)*, $\overline{\text{NO}}$ *(Nostro)*, $\overline{\text{NM}}$ *(Nostrum)*. Do latinských textov sa nominae sacra dostali z gréčtiny, čo dokumentuje aj fakt, že sa v nich ponechali niektoré grécke písmená *XPS* (*Christus*), *IHS* (*Iesus*).

4. Zbierky skratiek, ktoré popri zozname skratiek podávali prehľad vzorov na tvorbu skratiek pri vyhotovovaní právnych dokladov, existovali už v starom Ríme; odtiaľ pochádzalo pomenovanie zbierok i skratiek v nich: notae iuris[421] (op. cit., s. 283). Notae iuris zahŕňajú viaceré už spomínané druhy skratiek, a to sigly vzniknuté suspenziou, pričom bodka za siglou sa nahradila apostrofom *H*’ (*hoc*), *C*’ (*Cum*), ale aj nomina sacra vzniknuté kontrakciou *BFIO (Beneficio*), *HDUM* (*Heredum*). V notae iuris však pribudli aj nové spôsoby skracovania, ktoré zahŕňali nadpísanie koncových grafém nad iniciálové *Modo* → M͒, *Mihi* → Ṁ. K ďalším typom skratiek v notae iuris porov. Húščava (1951, s. 293 – 294).

Ako vidno, prítomnosť abreviácie zaznamenávame najmä v dokumentoch národov s rozvinutým písomníctvom, preto k najstarším skratkách patria práve latinské skratky z obdobia Rímskej ríše: *INRI* (*Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum – Ježiš Nazaretský, kráľ židovský*); i menej známe skratky rôznych syntaktických konštrukcií, napr. lat. *Q.B.F.F.F.S*. („*Quod bonum faustum felix, fortunatumque sit – nech je to na zdar, šťastie a prospech*

[420] Charakter tironských nôt presahuje abreviačný proces, preto sa im v tejto práci nevenujeme. Podrobný opis porov. Húščava (1951, s. 288 – 291).

[421] Uvádza sa, že najstaršia zbierka *notae iuris* pochádza z 2. pol. 1. storočia n. l. a jej autorom je Valerius Probus (ibid.).

(želacia formulka na vysokoškolských latinských diplomoch a iných listinách“[422]) (Kuklica, 1995, s. 142).

Ako z uvedených príkladov vidno, z typologického hľadiska prevládali medzi latinskými skratkami z obdobia Rímskej ríše najmä grafické a iniciálové skratky, čo vyplývalo z písomnej povahy komunikátov i z charakteru abreviačných motivantov (dlhšie syntaktické konštrukcie). Podľa A. Sopiru (1975, s. 20) v antickej latinčine dominovali:

1. iniciálne abreviatúry: *d* (*decanus*, *diaconus*); *P. R*. (*Populus Romanus*);
2. suspenzie: *cap* (*capitulum*), *oct* (*octobris*);[423]
3. kontrakcie: *DS* (*Deus*), *gla* (*gloria*).[424]

V latinčine sa najčastejšie skracovali antroponymá, tituly úradníkov, vojenských hodnostárov, vykonávateľov kultu a panovníkov, a to na obradných miestach či architektonických pamiatkach (op. cit., s. 5)

V **stredoveku** sa niektoré spôsoby krátenia preberajú z antického skracovania, pričom sa vytvárajú nové znaky, ktorých charakter presahuje záber tejto práce (bližšie porov. Húščava, 1951, s. 297 – 298). Za zmienku stojí, že dochádza k spájaniu sigiel, čo možno považovať za počiatok tvorby iniciálových skratiek, hoci sigly bývajú zaznamenané minuskulou: *bm* (*bonae memoriae*), *fq* (*filius quondam*), a to aj pri kompozitách: *is* (*infrascriptus*). Objavuje sa aj slabičné skracovanie: *dat* (*datum*), *eccl* (*ecclesia*). Obľúbeným spôsobom stredovekého skracovania je nadpísanie koncových grafém slova ap^{ca} (*apostolica*), $test^{m}$ (*testamentum*), niekedy sa však nadpisovali isté grafémy za celé slabiky, napr. ^{a} (*ar, ra*) → $c^{a}ta$ (*carta*), $c^{a}s$ (*cras*).

Ukazuje sa však, že písomníctvo jednotlivých národov malo svoje vlastné charakteristické tendencie v abreviácii, ktoré ostávajú nemenné dodnes. V **gréčtine** sa abreviácia rozvíjala od 3. st. p. n. l., a to najmä v podobe kondenzácie, napr. *KYPIOC* → $\overline{\text{KC}}$ (Sopira, 1975, s. 20).

Na rozdiel od latinských iniciálových skratiek boli súčasťou **hebrejských** skratiek okrem iniciálových grafém aj vokalické komponenty. To viedlo k vzniku akýchsi skratkových slov[425] s ľahšou výslovnosťou (Hrbáček, 1979, s. 27), ktoré sú typické pre hebrejčinu aj dnes, napr. *RaMBaN* (*Rabi Moše Ben Nachman*). Zaujímavosťou je, že niektoré hebrejské iniciálové skratky sa správajú ako grafické, teda aj napriek svojej majuskulnej písomnej podobe sa v hovorených komunikátoch realizujú len v podobe svojich abreviačných motivantov, napr. skratka *HQBH* (Boh) – „*Ha-Qadoš Baruch Hu*“ (porov. Maman, 2007, s. 237 – 240).

[422] Touto vetou sa otvárali úradné jednania alebo sa používali ako úvodné pozdravné formulky na slávnostných listinách (napr. doktorského diplomu).

[423] V našej typológii by šlo o skrátené slová.

[424] V staroruštine sa popri týchto 3 typoch antických skratiek uvádza ešte tzv. „*vysunutie*“ (*vynos*) uprostred slova: *зе*^{м}*ля* (Sopira, 1975, s. 21).

[425] Podľa niektorých autorov hebrejské skratky ovplyvnili vznik moderných európskych skratiek, keďže Židia dominovali v hospodárskych oblastiach, kde moderné skratky vznikali najviac (Otrębski, cit. podľa Hrbáček, 1979, s. 44 – 45).

V **angličtine** sa používali viaceré spôsoby abreviácie, a to už spomínaná **kontrakcia**: *Saint → Sct/St.*, *Master → Mr.*; **elipsy**: *sev'n → seven*; **absorpcia**, **skrátenie** (t. j. vynechanie jedného alebo viacerých posledných písmen slova); tzv. **špeciálne znaky** (napr. vynechanie hlások *-er-* v slovách so slabikami *ber-, cer-, der-* atď.) a použitie horného indexu: *Matie* (*Majestie*), *W^{ch}* (*which*), *w^{t}* or *Wth* (with) a kombinácie týchto spôsobov[426] (Tannenbaum, 1930, s. 119). Zo spomínaných spôsobov abreviácie sú v angličtine dodnes frekventované kontrakcie, ale najmä skrátené slová, teda trunkácie[427]: *rep.^{1}* (*reputation*) (Hrbáček, 1979, s. 27 – 28); *rep.^{2}* (*representative*), resp. *rep.^{3}* (*republican*)[428].

Pokiaľ ide o abreviáciu na území **Slovenska**, najstaršie príklady abreviácie v staroslovienskych textoch boli motivované nielen šetrením pergamenu, ale predovšetkým vysokou frekvenciou niektorých lexém. Pri skracovaní sa vynechávali stredové grafémy či celé slabiky, ponechávali sa len iniciálové a koncové grafémy a „*nad skrátenými slovami sa používali diakritické (nadriadkové) znamienka – titly*“ [429] (Švec, 2007, s. 67).

Keďže aj v staroslovienčine sa najčastejšie skracovalo meno Boha, názvy jeho diel a vlastností, teda posvätné pojmy, tzv. *nomina sacra* (Sopira, 1975, s. 22; Kurz, 1969, s. 26), titla postupne získavala aj sekundárnu funkciu. Označovala slová so závažným významom, a to v dištinktívnej platnosti voči použitiu lexémy v inom význame. Napr. skracovanie s titlou na pomenovanie kresťanského Boha vz. neskracovanie lexém „*bozi, bogove*“ ako označenie pohanských božstiev (ďalšie príklady Kurz, 1969).

V cirkevnoslovanských textoch sa používali dva druhy titiel: jednoduchá a písmenová. Kým jednoduchá titla naznačovala vynechanie vokálu, dvoch vokálov nestojacich vedľa seba, alebo vokálu s konsonantom, pod písmenovou titlou sa písala relevantná graféma, ktorá sa vynechávala (porov. **Prílohu č. 4**).

Okrem titiel sa ako osobitný druh abreviácie spomínajú skratky na ikonách, skratky niektorých dní a používanie osobitného znamienka namiesto vynechaného mäkkého jeru (Štec, 2007, s. 70 – 71). Už tento stručný výpočet ukazuje, že abreviácia bola v staroslovienskych textoch produktívnym javom.

Po zániku veľkomoravskej ríše sa v písomnostiach na území Slovenska používali aj latinské skratky, teda skratky z jazyka dominantného v období stredoveku: *etc.* (*et cetera*), *i. e.* (*id est – to jest*), *no.* (*numero – číslo*), *tal., tall.* (*talerus – toliar*), *d. i.* (*dominus inspector*). Objavujú sa však aj skratky iných prevzatých slov, ktoré sa prispôsobili cieľovej slovenčine: *d., den.* (*denár, peniaz*), *f., fl.* (*florén*), *f., ft.* (*funt*), *in.* (*inšpektor*), *lib.* (*libra*).

Okrajovo sa vyskytujú skratky slovenských lexém: *p.* (*pán*), *p. i.* (*pán inšpektor*), *s.* (*svätý*), *sl.* (slávny), *stol.* (*stolica*), *v.* (*vezmi*), *cúg.* (*cúgeľ, cúgle – opraty*), *w. m.* (*vaša milosť*) (Majtán – Skladaná, 1992, s. 385 – 391); *zl.* (*zlatý*), *xr/gr* (*groš*) (porov. Trusa, rkp.). Popri

[426] V orig. „*The methods of abbreviation were these: Contraction, Elision, Absorption, Curtailment, Brevigraphs (or Special Signs), Superior Letters, and combinations of these.*“

[427] K trunkáciám porov. Lančarič (2008a, s. 23 – 24).

[428] Porov. http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/rep_1

[429] Titla sa definuje ako „*nadřádková čára, vodorovná nebo zakončená dolů nebo nahoru obrácenými háčky, které se užívalo k označování abreviace (zkrácení) slov v písmě nebo označování číselné platnosti liter* (Kurz, 1969, s. 24).

grafických skratkách boli zachytené sporadicky aj iniciálové skratky: *J. K.* (*Ježiš Kristus*), *J. M.* (*Jeho Milosť*) (ibid.).

Niektoré tendencie abreviácie v latinčine sa kopírujú aj v jednej z najvýznamnejších pamiatok stredovekého slovenského písomníctva, Žilinskej knihe, napr. skracovanie pomocou horného indexu pri frekventovaných slovách alebo pri relačných morfémach: *ge*^{o} (*jeho*), *to*^{v} (*tomu*), *czlo*^{k} (*človek*). Skrátenie sa naznačuje oblúčikom nad skratkou: M͡gr J͡ohs (*Magister Johannes*), z͡lt (*zlatých*), g͡t (*jest*). Niekedy sa nahrádza celá slabika iba grafémou: *p* (*pro-*) → *pdal* (*prodal*), *ppheta* (*propheta*), *ptyw* (*protyw*), hornoindexové *u* zastupuje často slabiku *ra*: p̲ *wa*. Dokonca sa vyskytuje aj numerická abreviácia, číslica 9 zastupuje spojenie grafém *–us: han*^{9} (*Hannus*) (Ryšánek, 1954, s. 32 – 33).

Skratky sa však neobjavovali len v písomníctve, ale aj na nápisoch rôzneho druhu medzi menej vzdelanými vrstvami obyvateľstva na Slovensku, išlo ponajprv o skratky náboženských konceptov, napr. *INRI* (*Iesus Nazarenus Rex Iudeorum – Ježiš Nazaretský kráľ židovský*); *IHS* (*z gréckeho mena IHΣOYΣ*)[430]; *XP (z gréckej podoby mena Kristus XPISTOS*), a to na obydliach, odeve, náradí, sochách a amuletoch.[431]

Keďže sme nedisponovali literatúrou, ktorá by sa venovala skracovaniu v epigrafických textoch na Slovensku, pozrieme sa v krátkosti na situáciu v českých textoch tohto charakteru. Hojne sa v nich vyskytovali iniciálové skratky: *MSMP* (*Mestenin Stareho Mesta Prazskeho*), *MNMP* (*Mestenin Noveho Mesta Prazskeho*), ďalej iniciálové grécke **nomina sacra**: *XC, XPC, XPS* (*Christus*); *XI* (*Christi*), *XPO* (*Christo*) *EPC*, *EPS* (*Episcopus*), *MAIA* (*Maria*) (ibid.). Niektoré stredoveké latinské grafické skratky existovali v synonymných variantoch, resp. neboli ustálené: *anno* → *a, an, ao, ano*; *annos* → *ann.* Ako vidno, odlišné pádové formy sa zachytávali odlišnými skratkami, porov. aj *apostolus* → *apl*, *apostolorum* → *aplor*; *quo* → *q*; *quod* → *qd*; *quos* → *qs* (Roháček, 2007, s. 44).

Zaujímavosťou je, že sa používala aj číselná abreviácia, resp. kombinácie grafém a čísel: *et* → *7*, *et cetera* → *7c, octobris* → *8bris*. Skratky vytvárané na skeletovom princípe si zvyčajne ponechávali konsonantické komponenty, hoci existujú aj výnimky: *bohemie* → *boeie, dominica* → *doica, honorem* → *hoe, hominis* → *hois.* Celkovo je možné o stredovekých epigrafických skratkách vyskytujúcich sa na území Čiech skonštatovať, že spôsob ich tvorby je pomerne živelný, s nepredvídateľnými spôsobmi abreviácie: *excellentissimus* → ***excellmus*** vz. *fidelissimus* → ***fideliss***; *ilustrissimus* → ***ill*** vz. *illistrissimus* → ***illistriss***; *ecclesia* → ***eccia*** vz. *gloria* → ***gla*** (op. cit., s. 77 – 84). České skratky sú v epigrafických textoch zastúpené v oveľa menšej miere ako latinské *den* → *d*, *geho* → *ge*, *geo*, podobne ako v latinských aj tu sa snažili o zohľadnenie kategória rodu/pádu: *svateho* → *s*, *svata* → *sa* (c. d., s. 84 – 86).

Predpokladáme, že rôzne formy skracovania sa vyskytovali viac či menej frekventovane aj v ďalších obdobiach: napr. v úradných dokumentoch 19. st. sa skracovali rodné mená *Stano Dan.* (*Daniel*), *Kmotrík And.* (*Andreas*) a zapisovanie prímen skratkou od polovi-

[430] Latinské spojenie *Jesus Hominum Salvator* (*Ježiš, Spasiteľ sveta*) je už sekundárnym motivantom skratky *IHS*, ktorý nahradil pôvodný grécky motivant.

[431] Porov. http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3143

ce 19. st až do predmníchovskej republiky: *Hurt* (*Hurtaj*), *Koz* (*Kozák*), *dub* (*Dubovec*), *Ján Miškovský Ves.* (*Veselovský*) (Kufčák, 2010, s. 315).

Oveľa neskôr, v medzivojnovom období v 20. storočí, možno rekonštruovať vývoj skratiek v slovenských textoch na základe tendencií, ktoré konštatuje o skratkách v češtine J. Hrbáček (1979, s. 29), keďže Slovensko bolo v tom čase súčasťou 1. Československej republiky. Oproti českým skratkám predpokladáme však rozdielny podiel skratiek na slovenskej lexike – rozvoj podnikania a obchodu na území Slovenska totiž nebol taký prudký ako v českej časti spoločného štátu. Tento vývoj sa čiastočne obracia po konci 2. svetovej vojny, keď na oba jazyky výrazne vplýva ruština so svojou silnou tendenciou k abreviácii, pričom sa ťažisko presúva z priemyselnej oblasti do sféry techniky, hospodárstva a najmä politiky (ibid.).

Novšie historické etapy používania skratiek a abreviácie zachytávame už priebežne v jednotlivostiach pri konkrétnych prienikoch abreviačnej a ostatných typov lexikálnej motivácie, preto im nevenujeme osobitnú pozornosť v rámci tejto kapitoly.

12.2 Záverom k prieniku abreviačnej a temporálnej motivácie

Ako ukázala analýza abreviačne motivovanej lexiky z pohľadu temporálnej motivácie i historický prierez používania a typov skratiek, abreviácia ani zďaleka nie je novodobým fenoménom, ktorý by sa vo zvýšenej miere začínal používať až v posledných desaťročiach, či storočiach. Naopak, abreviácia bola prítomná v komunikátoch od najstarších písomných pamiatok a nazdávame sa, že pomer výskytu skratiek sa vzhľadom na množstvo písomných komunikátov kedysi a dnes príliš nezmenil. Súčasne je historický exkurz dôkazom, že skratky boli a zostali produktívnym vyjadrovacím prostriedkom, ktorý nestratil na svojej komunikačnej perspektívnosti v celom vývoji písomníctva a komunikácie v najširšom zmysle.

V priesečníku **temporálnej** a abreviačnej motivácie sa nachádzajú aj abreviačné historizmy, archaizmy a neologizmy, ktoré tvoria periférium abreviačne motivovanej časti lexiky. Kopírovanie temporálneho rozvrstvenia abreviačne nemotivovanej lexiky v jej abreviačnom pendante súčasne dokazuje, že skratky sa stávajú predmetom rovnakých procesov zastarávania i obnovovania lexiky ako ostatné lexémy.

13 ABREVIAČNÁ A INTERLINGVÁLNA MOTIVÁCIA

J. Furdík (2008, s. 68) považuje abreviačnú a akceptačnú motiváciu za kontaktové motivácie, čo je dôkazom úzkeho prepojenie týchto dvoch typov motivácie. V tejto práci však namiesto Furdíkovho termínu akceptačná motivácia budeme pracovať s termínom interlingválna motivácia, ktorý navrhuje M. Ološtiak[432] (2004, 2011).

V oblasti abreviačne motivovanej lexiky je interlingválna motivácia prítomná cez prevzaté skratky a ich abreviačné motivanty. Miera internacionalizácie je v abreviačne motivovanej lexike vyššia ako vo zvyšku slovnej zásoby (Ološtiak, 2011, s. 256). Navyše, skratky sú samy o sebe príznakové (najmä iniciálové skratky svojou fónickou štruktúrou), preto príznakovosť vyplývajúca z interlingválnej motivovanosti neprekvapuje tak ako pri prevzatých neskratkách (ibid.).

Pri prevzatých skratkách sa uvažuje o oslabení interlingválnej motivácie „*napr. vtedy, keď sa preberie len skratka bez motivujúceho pomenovania – NATO, AIDS*“ (Furdík, 2008, s. 71). Prevzatie skratky bez pôvodného AMn by bolo pochopiteľné, skratka má ekonomizujúcu funkciu a prevzatie motivantu by pôsobilo v neprospech paradigmatickej ekonómie. Nazdávame sa však, že absencia AMn v cieľovom jazyku (L_2) nie je a ani nemôže byť absolútna, pôvodný motivant je vždy aspoň latentne prítomný, a to napr. cez prizmu svojho cieľového ekvivalentu, cez systémový i uzuálny význam skratky, a napokon aj cez skratku samotnú, ktorá je jeho abreviačným reflexom.

Prítomnosť abreviačného motivantu prevzatej skratky možno ilustrovať na skratke *PPP* (*Public-Private Partnership*), pri ktorej sa v slovenských komunikátoch ako motivant uvádzajú len rôzne varianty slovenského ekvivalentu pôvodného AMn – *Projekty partnerstva verejného a súkromného sektora, Projekty verejno-súkromného partnerstva, Projekty pre prosperitu, Projekty s privátnym partnerstvom*[433]; prípadne aj „uzuálny význam“ („*Verejno-súkromné partnerstvo (PPP) je forma spolupráce medzi verejným a súkromným sektorom*“[434]). Oba prípady sú však podľa nášho názoru reflexom pôvodného AMn v L_2.

Okrem toho implicitnú prítomnosť pôvodného AMn vo forme skratky potvrdzuje aj predpoklad, že „*jinojazyčná sdružená pojmenování, která tvoří tzv. vlastní názvy a jichž lze užít v původní podobě jen citátově, takže zůstavají cizorodým prvkem, pronikají do jazyka* ***většinou snadno ve formě zkratkové***“ (Hrbáček, 1979, s. 46).

Ukazuje sa však, že pri preberaní cudzích lexém alebo spojení, ktoré majú súčasne abreviačné pendanty, môže nastať dvojaká situácia:

A) s prevzatým AMn sa preberie aj jeho skratka a tá sa ďalej používa najmä so slovenským ekvivalentom AMn, ktorý môže alternovať s pôvodným AMn;

B) namiesto prevzatého AMn sa vytvára jeho domáci ekvivalent a jeho skratka.

Pozrieme sa preto bližšie na obe komunikačné situácie.

---

[432] O dôvodoch takejto terminologickej zmeny porov. Ološtiak (2008b, s. 88).

[433] http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/ekonomia/37333/ppp---public-private-partnership (12. 3. 2013)

[434] http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6649 (12. 3. 2013)

A) Cudzí AMn + skratka (AMt) → skratka + slovenský ekvivalent AMn

North Atlantic Treaty Organization → NATO → NATO (*Severoatlantická aliancia, Aliancia, North Atlantic Treaty Organization*).

Pri tomto type prevzatia je to práve skratka, ktorá sa importuje z cudzieho jazyka ako prvá, a k nej sa až sekundárne vytvorí slovenský ekvivalent jej AMn. Dôkazom pre takýto priebeh prevzatia je:

a) existencia variantných slovenských ekvivalentov pôvodného AMn, viažucich sa k internacionálnej skratke;

b) absencia domáceho ekvivalentu skratky, ktorý by kopíroval štruktúru slovenského ekvivalentu, napr. *United Nations → UN*;

↓

Organizácia spojených národov → OSN.

Ak teda prijmeme predpoklad o primárnom postavení skratky v interlingválnom procese, potom sa po prevzatí skratky pristupuje k vytvoreniu slovenského ekvivalentu východiskového AMn, a to buď:

a) v intenciách doslovného prekladu, t. j. kalku:

MPV (*multi-purpose vehicle → viacúčelové vozidlo*)

HBA (*hydraulic brake assist → hydraulický brzdový asistent*)

ESP (*Elektronisches Stabilitätsprogramm → elektronický stabilizačný program*);

b) smerom k väčšej explikatívnosti a výraznejšiemu odklonu od pôvodného AMn:

MPV (*multi-purpose vehicle → veľkopriestorová limuzína*)

ESP (*Elektronisches Stabilitätsprogramm → elektronický stabilizátor podvozku*)

DDS (*Deflation Detection System → systém detekcie úniku vzduchu z pneumatík*).

Takéto odlišné postupy vedú nielen k variantným podobám slovenského ekvivalentu AMn[435], ale prispievajú aj k **abreviačnej demotivácii** skratky, teda k strate jej abreviačnej motivovanosti, napr. *ASR* (*Acceleration Slip Regulation → protipreklzovací systém/ protiprešmykový systém/protipreklzová regulácia*).

Abreviačná demotivácia sa potom uskutočňuje jednak:

a) vo vzťahu k východiskovému AMn, ktorý komunikanti zväčša nepoznajú, napr. *ESP* (*Elektronisches Stabilitätsprogramm*), *PAS* (*Power Assisted Steering*);

b) vo vzťahu k variantnému slovenskému ekvivalentu AMn, napr.:

1. *ESP → elektronický stabilizačný program/elektronický stabilizačný systém/ elektronické riadenie stability/elektronický stabilizátor podvozku*;

2. *PAS → inteligentný posilňovač/elektrický posilňovač/elektrický posilňovač riadenia.*

Variantnosť slovenských ekvivalentov AMn vyplýva zo snahy komunikantov špecifikovať význam skratky smerom od relatívne vágnych a všeobecných charakteristík (*program, systém*: *ESP → elektronický stabilizačný program* i *elektronický stabilizačný systém*), k presnejšiemu pomenovaniu (*ESP → Elektronické riadenie stability/Elektronický*

[435] M. Ološtiak konštatuje, že po prevzatí skratky „***následne** alebo **paralelne** sa viacslovný názov doslovne alebo voľne preloží, pričom sa nemusí nevyhnutne ustáliť*“ (ibid.).

stabilizátor podvozku), ktoré však súčasne nie vždy korešponduje s grafémami skratky. Komunikanti vnímajú skôr uzuálny význam skratky („elektronický stabilizátor podvozku"), namiesto systémového významu, ktorý je daný významom pôvodného motivujúceho viacslovného pomenovania alebo jeho slovenského ekvivalentu[436]. Práve pre variantnosť a neustálenosť slovenských ekvivalentov AMn nemožno pri nich hovoriť vždy o viacslovnom pomenovaní, ale len o voľnej syntagme.

Aj M. Ološtiak predpokladá asymetrickosť prevzatia skratky a jej abreviačného motivantu (Ološtiak, 2011, s. 257). Vytváranie „*kvázimotivantov*", voľne preložených ekvivalentov pôvodného AMn, a absencia „*genetického (cudzojazyčného) motivantu*" vedú podľa autora k „*nepriamej abreviačnej motivácii*", pri ktorej však skratka nestráca abreviačnú motivovanosť a funguje ako skratka aj naďalej (ibid.). Tento predpoklad sa ponajviac vzťahuje na prevzaté iniciálové skratky a iniciálové skratkové slová, ktoré sú grafickou a fónickou štruktúrou príznakové natoľko, že sa pociťuje ich abreviačný pôvod, aj napriek tomu, že komunikanti v L_2 ich pôvodný AMn nepoznajú. Pri ostatných neiniciálových prevzatých skratkách s neprízнakovou minuskulnou štruktúrou je pravdepodobnosť abreviačnej demotivácie ešte vyššia (*radar, laser, modem, taxi, kino*). Práve vďaka zmene majuskulnej na minuskulnú podobu však možno o abreviačnej demotivácii uvažovať aj pri niektorých prevzatých iniciálových skratkách, ktoré majú predpoklady na realizáciu splývavou výslovnosťou (ako iniciálové skratkové slová) a súčasne menia grafickú štruktúru, napr. *AIDS* [á-í-dé-es] → *aids* [ejds].

Diferencovanie medzi **priamou** (*PS – post scriptum*) a **nepriamou** abreviačnou motiváciou (*NATO – Severoatlantická aliancia*) na podklade prítomnosti (*post scriptum*) alebo absencie pôvodného AMn (*North Atlantic Treaty Organization*) v L_2 (Ološtiak, 2011, s. 257) má svoje opodstatnenie[437]. Pri konkrétnej skratke však môže byť súčasne problematické odhadnúť presne túto hranicu, keďže poznanie abreviačného motivantu sa nekryje vždy s jeho prítomnosťou v jazyku. Konkrétne pri skratke *PS* (s priamou abreviačnou motiváciou) mnohí komunikanti nepoznajú (je pre nich v jazyku neprítomný) pôvodný AMn a skratke prisudzujú pseudomotivant *posledné slová*, *posledná správa*, čo by sme takisto mohli hodnotiť ako nepriamu abreviačnú motiváciu.

Dôvodov pre ponechanie prevzatej skratky a nevytvorenie jej domáceho ekvivalentu je viacero. Popri **jazykovo-ekonomickej** výhodnosti má prevzatá skratka výhodu **terminologickej konzistentnosti,** ktorá vyplýva z jej internacionálnej povahy. Prevzatá skratka zabezpečí jednoznačnú identifikáciu motivantu, aj popri frekventovanej variantnosti slovenských ekvivalentov pôvodného AMn, ktorá sa pohybuje na osi „*oficiálny a hovorový názov, spisovný a slangový názov, cudzí a domáci názov*" [438] (Grigorjanová, 2001, s. 49). Podľa autorky sa totiž pri preberaní slovenské ekvivalenty AMn odlišujú jednak „***stupňom oficia-***

[436] K uzuálnemu a systémovému významu skratiek porov. Hrbáček (1979, s. 67).

[437] Porov. v cit. diele aj otázku genetického a nepriameho abreviačného vzťahu pri vybraných prevzatých skratkách (Ološtiak, 2011, s. 258).

[438] T. Grigorjanová (2001) konštatuje takúto variantnosť pri názvoch medzinárodných organizácií a inštitúcií.

lity či jazykovej organickosti“, napr. *NATO – Organizácia severoatlantického paktu*/*Severoatlantický pakt; Rada bezpečnosti OSN*/*Bezpečnostná rada OSN*); a takisto **sémantickým posunom a** „*závažným obsahovým rozdielom*“ (op. cit., s. 50): *Európske spoločenstvo*/*Európska únia; Rada Európy*/*Európska rada*; *Parlamentné zhromaždenie Rady Európy*/*Európsky parlament*.[439]

Táto variantnosť slovenského ekvivalentu AMn je aj jedným z dôvodov uvádzania skratky súčasne s jej abreviačným motivantom alebo jeho časťou v podobe tautologickej syntagmy (porov. kap. **7.4.1**). Kým teda skratka v tautologickej syntagme zabezpečí identifikáciu a priradenie aj variantného slovenského ekvivalentu AMn k náležitému denotátu, uvádzanie slovenského AMn alebo jeho časti pri skratke zabezpečí porozumenie významu menej frekventovanej skratky.

Vo vzťahu prevzatá skratka – domáci ekvivalent možno spomenúť ešte disproporčnú komunikačnú situáciu, keď sa prevzatá skratky preferuje pred ekvivalentom svojho AMn, napr. skratka *DJ* je v úze frekventovanejšia ako ekvivalent motivantu *disc jockey* – *diskdžokej*. Dôvodom sú tu však aj sémantické diferencie medzi lexémami *DJ/dýdžej* („súčasný typ DJingu“) oproti *diskdžokej* („DJing v 80. rokoch“) (Kochová, 2003, s. 162).

B) K cudziemu AMn sa vytvára domáci ekvivalent a jeho skratka

Druhý typ komunikačnej situácie nastáva, keď sa k prevzatej lexéme alebo pomenovaniu vytvára jeho domáci ekvivalent, ktorý sa následne skracuje:

United Nations (*UN*) → *Organizácia spojených národov* (*OSN*).

Podľa J. Hrbáča to, či sa k cudziemu AMn vytvorí domáci ekvivalent pomenovania a jeho skratka, alebo sa ponechá skratka východisková, záleží na „*uzuálnosti plného pojmenování*“ (Hrbáček, 1979, s. 61). Pre lexémy alebo spojenia s vyššou frekvenciou sa používa domáca skratka, ak sa už neustálila cudzia skratka (ibid.). Na rozdiel od J. Hrbáča sa nazdávame, že dôvody, prečo sa pri niektorých motivantoch utvorí domáca skratka a pri iných ponechá cudzí variant skratky, sú ťažšie postihnuteľné. Do hry tu podľa nášho názoru vstupuje najmä terminologickosť skratky (*TGV*), jej značkovosť[440] (*ÖMV*), jej internacionálny charakter (*CIA*, *FBI*, *BBC*, *OPEC*, *UNESCO*); preto niekedy ani špecifická výslovnosť niektorých cudzích foném/grafém nespôsobí, aby sa k domácemu ekvivalentu abreviačného motivantu vytvoril aj domáci ekvivalent skratky.

V súvislosti s ekvivalentmi skratiek v L_2 jazyku sa hovorí aj o „*skratkách v etnokultúrnom variante*“, napr. *United Nations Security Council* (*UNSC*) → *СБ ООН* (*Совет безопасности Организации объединённых наций*), *BR OSN* (*Bezpečnostná rada Organizácie spojených národov*) (Chovanec, 2008, s. 75, Chovanec, 2010, s. 699). A. Sopira uvažuje o **kalkových** skratkách (Sopira, 1975, s. 40 – 43), avšak aj on vznik kalko-

[439] „*Rada Európy je združenie štátov, ktoré vzniklo na základe podpisu londýnskej charty v r. 1949 (jej členom je aj SR), Európska rada je rozhodovací a normotvorný orgán Európskej únie, ktorý vznikol v r. 1961 (vtedy ešte orgán Európskeho spoločenstva). Podobne Parlamentné zhromaždenie Rady Európy (PZRE) je riadiacim orgánom Rady Európy, kým Európsky parlament je poradným a kontrolným orgánom Európskej únie*.“ (Grigorjanová, 2001, s. 50).

[440] V zmysle obchodnej značky.

vej skratky podmieňuje najprv vznikom kalku jej AMn. Neplatí tu teda postupnosť: *Deutsche Demokratishe Republik → DDR → NDR*,

ale model

Deutsche Demokratishe Republik → DDR
↓ ↓
Nemecká demokratická republika → NDR (ibid.).

Podľa nášho názoru sú však ekvivalenty skratiek „v etnokultúrnom variante" až sekundárne, keďže len odrážajú primárnu etnokultúrnu variantnosť abreviačných motivantov; t. j. najprv vznikne cieľový ekvivalent AMn a až následne jeho skratka, ktorá sa súčasne stáva ekvivalentom pôvodnej skratky v L_2. Postupnosť pri vzniku ekvivalentov skratiek je teda podľa nášho názoru skôr takáto:

United Nations Security Council → UNSC;
↓ ↓
Bezpečnostná rada OSN → BR OSN;
Совет безопасности Организации объединённых наций → СБ ООН.

Neexistuje tu teda postupnosť: *UNSC → BR OSN → СБ ООН*[441], ako by naznačovalo označenie „*skratka v etnokultúrnom variante*". Aj ďalší autori sa stavajú proti úvahám o kalkovaní skratiek (Hrbáček, 1979, s. 60; Ološtiak, 2011, s. 257), zdôrazňujúc primárne kalkovanie AMn a až následne jeho skrátenie. Ako totiž vidno, slovenské ekvivalenty prevzatých skratiek vznikajú najmä vtedy, keď v L_2 existuje paralelný AMn, napr. ***ЦИК*** (***Ц****ентральный* ***и****збирательный* ***к****омитет*) → *Ústredná volebná komisia → ÚVK*: „*Samotné politické strany sa mohli zaregistrovať na* ***Ú****strednej* ***v****olebnej* ***k****omisii* ***R****uskej* ***f****ederácie (****ÚVK RF****)*" (porov. Chovanec, 2010, s. 660); podobne aj ***ВС РФ*** (***В****ерховный* ***с****уд* ***Р****оссийской* ***Ф****едерации*) → *Najvyšší súd Ruskej federácie → NS RF*: „*Podpredseda* ***NS RF*** *abdikoval*" (op. cit., s. 659).

Z pohľadu interlingválnej motivácie možno v abreviačnej časti lexiky vydeliť skratky, ktoré sú slovenskej proveniencie, a skratky, ktoré slovenčina prevzala.

Domáce skratky môžu skracovať slovenské abreviačné motivanty, a to pôvodné slovenské (*Slovenská demokratická a kresťanská únia → SDKÚ*) i slovenské prekladové ekvivalenty cudzích motivantov: *United Nations* (*UN*) → *Organizácia spojených národov* (*OSN*).

Prevzaté skratky majú zväčša internacionálny charakter a slovenčina ich používa ako termíny, často rešpektujúc ich pôvodnú výslovnosť (porov. kap**. 3.2.2**). Je podľa nášho názoru ťažké rozlišovať vlastné internacionálne skratky (*zoo, Interpol, moped*) a „*internacionální úzus mnohých zkratek (NATO, NASA, TASS)*", ako to požaduje J. Hrbáček (1979, s. 60); o to viac, že mnohé prevzaté lexémy majú svoj abreviačný pôvod zastretý (*smog, metro, bit*) (ibid.). Pri niektorých skratkách je ťažké určiť genetickú motiváciu, teda či sú domácej alebo prevzatej proveniencie, resp. či pri nich ide alebo nejde o kalk: *JPP* (*Jedna pani povedala*) vz. *ОГГ* (*Одна Гражданка Говорила*), resp. *ОББ* (*Одна Баба Сказала*) (Sopira, 1975, s. 117).

[441] Pri tejto konkrétnej skratke treba brať do úvahy aj existenciu ustálených ekvivalentov základovej skratky *UN → OSN* (slov.) → *OOH* (rus.).

Aj A. Sopira si všíma „*interlingvistický charakter*“ skratiek (Sopira, 1976, s. 508). Podľa neho skratky vznikajú podľa tzv. jazykových modelov, autochtónnych pre jeden jazyk, a prechádzajúcich do iných jazykov. Napr. skratka *ČSSR* (*Československá socialistická republika*) vznikla pod vplyvom skratky *ČSR* (*Československá republika*); nemecké *DDR* ovplyvnilo podobu ekvivalentov *ГДР*, *NDR*. *„Jednota modelu, podľa ktorého sa v rozličných jazykoch tvoria abreviatúry – kalky, zbližuje ich s internacionálnou lexikou a robí ich zrozumiteľnejšími*.“ (op. cit., s. 509).

Z genetického hľadiska rozlišuje A. Sopira:

a) skratky prevzaté z iných jazykov v podobe hotových slov (*USA, OPEC, moped*);

b) skratky utvorené podľa medzijazykových modelov (*VOSR – Veľká októbrová socialistická revolúcia, RVHP – Rada vzájomnej hospodárskej pomoci, USA – United States of America → США – Соединённые Штаты Америки*);

c) skratky utvorené podľa autochtónnych modelov v rámci jazyka (*Tesla*, *Čedok*).

Podľa M. Chovanca (2008, s. 76) niektoré ruské skratky nemajú svoje slovenské ekvivalenty, čo odôvodňuje nižšou frekvenciou ich motivujúcich viacslovných pomenovaní v slovenčine: *средства массовой информации (СМИ*) – *masmédiá* (0); *противоракетная оборона* (*ПРО*) – *protiraketová obrana* (0)[442].

Dôvodom takejto disproporcie môže byť aj prostá lingvokultúrna odlišnosť medzi L_1 a L_2: *Министерство экономического развития и торговли, Министерство эконом развития, Минэкономразвития* (*МЭРТ*) → *Ministerstvo ekonomického rozvoja/Ministerstvo hospodárstva*; prípadne neexistencia identického denotátu v jednom z porovnávaných jazykov: *Русская православная церковь* (*РПЦ*) – *Ruská pravoslávna cirkev* (0).

M. Chovanec si takisto všíma, že mnohé ruské skratky, „*sa v slovenčine vôbec nepoužívajú*“, pričom veľký podiel na autorovej exemplifikácii takýchto absentujúcich skratiek majú apelatívne skratky:

ЧП (*Чрезвычайное происшествие) – výnimočná, mimoriadna udalosť*

ДТП (*дорожно-транспортное происшествие) – dopravná nehoda*

ЛЭП (*линия электропередачи) – elektrické vedenie*

ЕГЭ (*Егидный государственный экзамен, Единый госэкзамен*) – *jednotná štátna skúška.*

Ide pritom nielen o výsledky iniciálovej abreviácie, ale aj skratkové slová:

юрлицо (*юридическое лицо*) – *PO* (*právnická osoba*)

полпред президента – полнопочный представитель – splnomocnený predstaviteľ prezidenta (predstaviteľ prezidenta v Rusku poverený realizáciou štátnych projektov v regiónoch).

M. Chovanec (2010, s. 659) sa nazdáva, že pri preberaní pomenovania, ktoré pomenúva denotát nevyskytujúci sa v slovenskej mimojazykovej skutočnosti, sa nemusí prevziať aj jeho skratka, keďže by to viedlo k zbytočnému zaťaženiu percipienta: takto sa napr. ruská skratka ***МЧС*** pri preklade v slovenskom texte neuvedie pri svojom motivante

[442] Mohli by sme tu predpokladať len neustálené, individuálne ad hoc textové skracovanie.

(***М**инистерство по **ч**резвычайным **с**итуациям – Ministerstvo pre výnimočné situácie*), napr. „*V sobotu o tom informovali zástupcovia **ministerstva pre mimoriadne situácie***.“ Podľa nášho názoru však neexistencia relevantného denotátu v L_2 nemusí znamenať automaticky vynechanie skratky, pričom dôkazom je aj skratka ***ЛГУ** (**Л**енинградский **г**осударственный **у**ниверситет – **LGU** – Leningradská štátna univerzita*), ktorú autor uvádza ako príklad skratky používanej „v pôvodnej forme“ s ekvivalentom AMn: „*V roku 1987 ukončil štúdium práva na Právnickej fakulte **L**eningradskej **š**tátnej **u**niverzity (**LGU**)*“ (op. cit., s. 658).

Obidva príklady súčasného importu pomenovania a jeho skratky ukazujú, že komunikačná prax sa v tomto ohľade správa značne nepredvídateľne a variabilne.[443] Viaceré komunikačné situácie sú príkladom skôr opačnej tendencie, keď sa pri preberaní AMn uvedie pri jeho prekladovom ekvivalente aj skratka, a to pre zabezpečenie jednoznačnej identifikácie denotátu i pôvodného AMn (porov. kap. **7.4.1.1**). Takýto komunikačný zámer možno tušiť aj za uvádzaním internacionálnych skratiek, namiesto špecifických národných (napr. ruských) ekvivalentov.[444]

Otázka interlingválnej motivácie sa napokon týka aj prevzatia jednej podoby skratky, ktorá vo východiskovom jazyku môže existovať vo viacerých variantoch, napr. anglická *P. O. B./ P. O. Box* (*Post Office Box*) → slovenské *P. O. Box.*

Na problematiku domácich vz. prevzatých skratiek sa možno pozerať aj z pohľadu ekvivalencie, teda pojmu, ktorý zaznieva skôr v translatologických ako lingvistických prácach. Ide o otázku existencie presného domáceho ekvivalentu tzv. „národnej“ skratky (Lančarič, 2008a, s. 71), ktorý niekedy nemožno identifikovať kvôli lingvokultúrnym diferenciám medzi L_1 a L_2, porov. napr. neekvivalentnosť skratiek typov podnikateľských subjektov, angl. *Ltd*., franc. *S. A*. vz. slovenské *s. r. o*., *a. s.* (ibid.)[445], prípadne akademických titulov (op. cit., s. 40 – 43). Naproti tomu pri medzinárodných skratkách nedochádza podľa autora k výraznejšiemu sémantickému posunu pri preberaní z L_1 do L_2, napr. *ESF* (*European Social Fund*) → *ESF* (*Európsky sociálny fond*) (Lančarič, 2007, s. 90).

Otázka ekvivalencie zasahuje aj jazykové špecifiká tvorby derivátov od skratiek, keďže typologicky odlišné jazyky používajú na tvorbu takýchto lexém iné prostriedky, porov.

[443] Potvrdzuje to aj citovaný M. Chovanec (op. cit., s. 662), keď konštatuje viaceré spôsoby prevzatia zo svojej typológie (na osi pôvodná ruská skratka – slovenský ekvivalent – anglický ekvivalent), a to pri skratke: ***ОДКБ*** (***О**рганизация **д**оговора о **к**оллективной **б**езопасности – Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti*) – ***CSTO*** (***C**ollective **S**ecurity **T**reaty **O**rganization*).

[444] M. Chovanec (2010, s. 660 – 661) uvádza, že niektoré ruské skratky sa v slovenských textoch nahrádzajú anglickými ekvivalentmi; tu podľa nášho názoru ide skôr o otázku zvolenia medzinárodne identifikovateľnej skratky, porov. angl. ***START*** (*Strategic Arms Reduction Treaty – Zmluva o obmedzení strategických zbraní*) vz. ruské ***СНВ*** *(Договор о **с**окращении стратегиеских **н**аступательных **в**ооружений*). Náš názor potvrdzuje aj konštatovanie samotného M. Chovanca, ktorý predpokladá pri skratke ***ОДКБ*** (porov. predchádzajúcu poznámku) vplyv internacionálneho charakteru angličtiny i kompatibilitu grafických sústav slovenčiny a angličtiny (latinka), na rozdiel od ruskej azbuky (op. cit., s. 662).

[445] Riešením je pre autora použitie opisných lexém pri lingvokultúrne špecifickej skratke, napr. „*S. A*. – *kind of Ltd*.“.

napr. anglické *VATable* vz. slovenské *depéháčkový* (Lančarič, 2007, s. 91; Lančarič 2008a, s. 67), prípadne *DPH-čkový,* v oboch prípadoch však ide o lexémy príznakové formou; ako nepríznakový možno zvoliť opisný variant: *„tovar podliehajúci DPH*" (ibid.). Podobne nocionálne *VATman*, ale štylisticky príznakové *daňovák*, alebo deskriptívna syntagma *pracovník daňového úradu poverený kontrolou DPH* (ibid.).

Zaujímavosťou ekvivalencie anglických a francúzskych skratiek sú akési zrkadlové skratky:

– angl. *UNO* (*United Nations Organisation*) – fr. *ONU (Organisation des Nations Unies*);

– angl. *NATO* (*North Atlantic Treaty Organization*) – fr. *OTAN* (*Organisation du Traite de l'Atlantique Nord*);

– angl. *IFAD* (*International Fund for Agricultural Development*) – fr. *FIDA* (*Fonds International de Developpement Agricole*);

– angl. *IFM* (*International Monetary Fund*) – fr. *FMI* (*Fonds Monetaire International*) (Rošteková – Molnárová, 2008, s. 126 – 132, porov. tam aj ďalšie príklady).

Niekedy sa v L_2 používajú súčasne popri sebe prevzatá skratka i jej domáci ekvivalent, napr. *WHO* (*World Health Organization*) vz. *SZO* (*Svetová zdravotnícka organizácia*), *ICT* (*Information and Communication Technologies*) vz. *IKT* (*informačné a komunikačné technológie*)[446]; podobne napr. v nemčine *VN* (*Die Vereinten Nationen*) používané popri anglickej skratke *UNO* (*United Nations Organization*) (Rošteková – Molnárová, 2008, s. 126 – 127).

Otázka ekvivalencie sa napokon týka aj prekladu skratiek, ktoré sú istou slovnou hrou vo východiskovom jazyku, napr. *R.I.P.D.* – slovná hra založená na spojení skratky *R.I.P.* (*Requiescat in Pace*) a *PD* (*Police Department*), ktorá sa do slovenského komunikátu preložila okazionálnou skratkou *URNA* (*Útvar rozhodně neživých agentů*). Osobitnú kategóriu skratiek v slovensko-českom lingvistickom kontexte tvorili skratky, ktoré mali svoje slovenské a české varianty. Táto variantnosť bola odrazom jazykových rozdielov medzi ekvivalentnými abreviačnými motivantmi. Išlo prevažne o názvy inštitúcií a organizácií: *Zväz pre spoluprácu s armádou/Svaz pro spolupráci s armádou → Zväzarm/Svazarm*; *Jednotné roľnícke družstvo/Jednotné zemědělské družstvo → JZD/JRD.*

Vrátime sa však ku komunikačnej situácii, keď sa skratka z L_1 preberie do L_2. V takom prípade nastupujú rovnaké adaptačné mechanizmy, ako pri ostatných, abreviačne nemotivovaných prevzatých lexémach.

Proces adaptácie prevzatej lexémy (a teda aj skratky) prebieha na všetkých jazykových rovinách (Furdík, 2008, s. 69), pričom jednotlivé čiastkové procesy na konkrétnej jazykovej rovine sa označujú termínmi *trans + Zs + izácia* (ibid.; porov. aj Ološtiak, 2011, s. 216). Adaptačné procesy pri skratkách však majú svoje špecifiká, keďže pri nich dochádza k prelínaniu viacerých typov lexikálnej motivácie, a to podľa jednotlivých jazykových rovín, na ktorých sa tieto adaptačné mechanizmy uskutočňujú. Máme tu pred sebou spoluprácu nielen abreviačnej a interlingválnej motivácie, ale aj ostatných typov motivácií podľa jednotlivých jazykových rovín a úrovní adaptácie.

[446] Výskyt v SNK: *IKT* – 1566-krát; *ICT* – 496-krát.

13.1 Transparadigmatizácia[447]

Ak platí, že „*na základe transparadigmatizácie sa lexéma v L_2 začleňuje do nových lexikálnoparadigmatických vzťahov*“ (Ološtiak, 2011, s. 216 – 217), potom pri skratkách možno o transparadigmatizácii uvažovať vtedy, ak skratka transferom do L_2 vstupuje do nových a početných paradigmatických vzťahov so skratkami i lexémami, ktoré už v L_2 existujú (ako domáce alebo diachrónne skôr prevzaté). K spolupráci abreviačnej a interlingválnej motivácie sa vtedy pripája ešte paradigmatická motivácia. Podrobne sa paradigmatickým vzťahom vnútri abreviačne motivovanej lexiky i medzi skratkami a abreviačne nemotivovanými lexémami venujeme v kap. **2**. Preto na tomto mieste len krátko naznačíme, k akým typom vzťahov dochádza pri transparadigmatizácii na osi **domáca – prevzatá skratka**.

13.1.1 Interlingválna abreviačná synonymia

existuje medzi prevzatou a domácou skratkou, ktoré pomenúvajú identický denotát. Keďže však abreviačná synonymia je v protiklade k princípu jazykovej ekonómie, nie sú takéto prípady časté. V angličtine takto funguje prevzatá latinská skratka *AD* (*Anno Domini – roku Pána*), popri domácej anglickej skratke *BC* (*Before Christ*) i jej politicky korektnom variante *BCE* (*Before Common Era*).

V slovenčine sú príkladmi synonymných skratiek domácej a prevzatej proveniencie grafické skratky *c. d.* (*citované dielo*) i *op. cit.* (*opere citato*); či iniciálové skratky: *DNK* (*deoxyribonukleová kyselina*) vz. *DNA* (*deoxyribonucleic acid*)[448]; *NDR* (*Nemecká demokratická republika*) vz. *DDR* (*Deutsche Demokratische Republik*).

Zvyčajne sa k abreviačnej synonymii skratiek prevzatej a domácej proveniencie pripájajú ešte pragmatické odlišnosti medzi skratkami – odlišná štýlová príslušnosť či jemné sémantické diferencie, napr. synonymné skratky *AD* (*Anno Domini*) a *BC* (*Before Christ*) odlišuje od synonymnej skratky *BCE* (*Before Common Era*) príznak politickej korektnosti, resp. náboženskej neutrálnosti skratky *BCE*. Aj abreviačné synonymá *j. č./sg.* (*jednotné číslo, singulár*) a *mn. č./pl.* (*množné číslo/plurál*) (Ološtiak, 2011, s. 248) sa do istej miery odlišujú štylistickou príslušnosťou k populárno-náučnému štýlu a domácej lingvistickej terminológii (*j. č.; mn. č.*) alebo vedecko-náučnému štýlu a medzinárodnej terminológii (*sg., pl.*).

Do vzťahov interlingválnej synonymie sa skratky dostávajú aj pri existencii národných variantov frekventovaných skratiek, napr.: *UN* (angl. *United Nations*)/*UNO* (angl. *United Nations Organization*) – *OSN* (Organizácia spojených národov)/*SN* (*Spojené národy*)[449] – *ONU*[1] (fr. *Organisations des nations Unies*)/*NU* (fr. *Nation Unies*) – *ONU*[2] (šp. *Organización de las Naciones Unidas*) – *OOH* (rus.).

[447] Termíny *transparadigmatizácia* a *transyntagmatizácia* predstavil M. Ološtiak (2011, s. 216); o oboch procesoch uvažuje v súčinnosti, pre rozsiahlosť problematiky im však v tejto práci venujeme pozornosť v osobitných podkapitolách. J. Furdík (1994, 2008) vo svojej koncepcii adaptácie prevzatej lexémy o transparadigmatizácii a transyntagmatizácii neuvažuje.

[448] Výskyt v SNK: *DNA* – 8944-krát, *DNK* – 495-krát.

[449] Nie je jasné, či sa skratka *SN* (*Spojené národy*) chápe ako slovenská (Lalúch – Koncová, 2004, s. 407).

Abreviačná, interlingválna a paradigmatická motivácia sa prelínajú aj pri synonymných derivátoch od skratiek, ktoré sú odlišnej jazykovej proveniencie: *Dederák, Dederón* (← *DDR*) vz. *Endéerák, Nederák* (← *NDR*).

13.1.2 Interlingválna abreviačná homonymia a homografia

Prevzatá skratka sa môže dostať do vzťahu abreviačnej homografie, resp. abreviačnej homonymie so skratkami, ktoré v L_2 už fungujú, napr. *TB* (*Tatrabanka*) – nem. *TB*[1] (*Tennisbund*), angl. *TB*[2] (*time base*), fr. *TB*[3] (*trés bien*).[450] Nezáleží pritom na tom, či je diachrónne pôvodný domáci alebo prevzatý člen homonymného páru, takže počet abreviačne homografných/homonymných domácich a prevzatých skratiek je potenciálne neobmedzený.

SAS[1] *– Slovenská Alzeihmerova spoločnosť*
SAS[2] *– Spolok architektov Slovenska*
SAS[3] *– Studia Academica Slovaca*
SAS[4] *– Scandinavian Airlines System*
SAS[5] *– sistema avarijnogo spasenija*
SAS[6] *– Small Astronomical Satellite*
SAS[7] *– Special Air Services*
SAS[8] *– statistical analysis system.*

Ak sa prevzaté skratky aj aktívne realizujú v ústnej komunikácii pôvodnou výslovnosťou, uvažujeme o **interlingválnej abreviačnej homografii**, napr. *PR* (*Public Relations*) [**pí-ár**] vz. *PR* (*podniková rada*; *podnikové riaditeľstvo*; *poste recommandée*) [**pé-er**]. Ak sa realizujú výslovnosťou L_2 bez ohľadu na svoju provenienciu, hovoríme o **interlingválnej abreviačnej homonymii.**

M. Ološtiak pripomína, že pri prevzatých homografných skratkách *„je prevzatosť skratky oslabená a o interlingválnej motivovanosti sa uvažuje prostredníctvom abreviačného motivantu*“ (Ološtiak, 2011, s. 256), to znamená, že ortografická podoba skratky zriedka naznačuje jej interlingválnu motivovanosť, ale uvedomuje sa až prostredníctvom vzťahu s abreviačným motivantom, ktorý je jednoznačnejšie cudzí.

Zastúpenie abreviačnej homonymie/homografie na podklade pôvodu je ovplyvnené viacerými faktormi:

a) **typom skratky**: iniciálové skratky majú svojím mechanickým spôsobom tvorenia a fragmentárnosťou väčšiu tendenciu k interlingválnej abreviačnej homografii;

b) počtom **domácich** skratiek i počtom **prevzatých** skratiek, ktoré majú náhodne identickú štruktúru ako domáce skratky. Preto sa vytvárajú domáce skratky **zámerne** homografné s už existujúcimi prevzatými skratkami, pričom pragmatické dôvody takejto abreviačnej homografie sú nepopierateľné: *KGB* (*КГБ*,
) → *KGB* (*Klub generácie báčikov*). O formu interlingválnej abreviačnej homografie ide aj pri abreviačnej remotivácii prevzatých skratiek, pseudohomografná skratka[2] vzniká remotivovaním skratky[1], dosadením pseudomotivantu *FIAT*[1] (*Fabbrica Italiana Automobili Torino*) → *FIAT*[2] (*Fakt iba ako trenažér*); *BMW*[1] (*Bayerische Motoren*

[450] Príklady skratiek a sémantizácia (Lalúch – Koncová, 2004, s. 426).

Werke) → *BMW*^{2} (*Bakelitové motorové w/vozidlo*), *SUV*^{1} (*Sport Utility Vehicle*) → *SUV*^{2} (*Spoľahlivá, úsporná, výkonná*).

13.1.3 Interlingválna abreviačná paronymia

Keďže pri abreviačnej paronymii ide „len" o formálnu podobnosť skratiek, v abreviačne motivovanej časti lexiky je príkladov na paronymné domáce a prevzaté skratky nespočetne veľa. Môže pritom ísť o rozdiel:

1. v jednej či viacerých grafémach: *BD**K*** (*bezpríspevkový darca krvi*) vz. *BD**G*** (*building*) vz. *BD**F*** (*Bank de France*);

2. v minuskulnej a majuskulnej podobe grafém(y): *B**D**K* (*bezpríspevkový darca krvi*) vz. *B**d**K* (nem. *Bund der Kriegsgegner – Zväz odporcov vojny*); ***SFZ*** (*Slovenský filmový zväz*) vz. ***sfz*** (*sforzato – dôrazne*);

3. v prítomnosti alebo absencii grafémy: *BD**K*** (*bezpríspevkový darca krvi*) vz. *BD* (*Bachelor of Divinity*);

4. v prítomnosti či absencii interpunkčného znamienka (bodky, bodiek, lomky) v skratke: ***BP*** (*bojová pohotovosť*) vz. ***bp.*** (angl. *baptized*) vz. ***b.p.*** (*bills payable*);

5. v kombinácii jednotlivých diferenciačných charakteristík: *TS* (*tréningové stredisko*) vz. *t. s.* (*tasto solo – hrať základný tón bez akordov*)[451].

Podobne ako pri interlingválnej abreviačnej homografii, aj pri interlingválnej abreviačnej paronymii možno predpokladať, že v procese vytvárania domácej skratky môže jestvovať tendencia vytvoriť skratku podobnú, ale súčasne aj dostatočne odlišnú od známej internacionálnej skratky. Interlingválna abreviačná paronymia by tak prispievala k väčšej komunikačnej perspektívnosti a zapamätateľnosti novovytvorenej domácej skratky.

Ďalšie z paradigmatických vzťahov (abreviačná antonymia, abreviačná hyperonymia a hyponymia) sme na interlingválnej osi (domáca vz. prevzatá skratka) nezaznamenali, azda preto, že sú odrazom analogických vzťahov svojich motivantov v rámci jedného jazyka.

Tak ako prevzatá skratka vstupuje v L_2 do vzťahov s inými skratkami, vstupuje aj do vzťahov s ostatnými, abreviačne nemotivovanými lexémami. Transparadigmatizácia sa preto týka aj tých vzťahov, ktoré v tejto práci nazývame externé paradigmatické vzťahy (porov. kap. **2.2**).

13.1.4 Interlingválna externá homonymia, homofónia a homografia

O **interlingválnej externej homonymii** hovoríme vtedy, ak sa prevzatá skratka dostáva do vzťahu s homonymnou domácou lexémou, pričom táto homonymia je zvyčajne spontánna a náhodná: ***Milka*** (*Milch* + *kakao*; značka cukroviniek) vz. ***Milka*** (antroponymum); ***Varta*** (***V****ertrieb,* ***A****ufladung und* ***R****eparatur* ***t****ransportabler* ***A****kkumulatoren*, značka batérií) vz. ***varta*** („stráž").

Ak je to táto prevzatá skratka iniciálová a líši sa od domácej lexémy majuskulnou realizáciou, uvažujeme o **interlingválnej externej homofónii**: ***NATO*** (*North Atlantic Treaty*

[451] Príklady skratiek porov. Lalúch – Koncová (2004).

Organization) – ***nato*** (pronomen alebo adverbium); ***SOM*** (Somálsko, medzinárodný kód štátu) vz. ***som*** (slovesný tvar); ***SOK*** (*Sdružení oddílů a klubů*) vz. ***sok*** (*protivník, rival*).

Na takejto interlingválnej externej homofónii prevzatej skratky a domácej lexémy môžu byť vystavané slovné hry so zámerom expresivizovať komunikát, pričom nemusia zasahovať celú lexému, ale len jej časť, napr. ***SUV*** (*Sport-Utility Vehicle*) – ***SUV****erén*; ***PIN*** *dal* (*personal identification number*) – ***PIN****dal* (náreč. „sťažoval sa"); ***WiFi*** – ***Wifi****ntená tlačiareň.*

D. Lančarič považuje za „*medzijazykovú homonymiu*" (2008a, s. 54) vzťah medzi anglickou skratkou *NAFTA* (*North American Free Trade Agreement*) [næftə] a slovenskou lexémou *nafta*; podobne aj medzi francúzskou skratkou *CENA* (*Centre d´Expérimentation de la Navigation Aérienne*) [sena] a slov. *cena*; tieto prípady však podľa nás treba hodnotiť ako jav **čiastočnej externej homografie,** resp. **paronymie**. Okrem toho ako medzijazykové homonymá hodnotí autor aj francúzsku skratku *ALENA* a slovenské antroponymum *Alena*, zároveň však dodáva: *„Ak sú však tieto homografné „ekvivalenty" nesprávne pochopené, resp. ak máme, vzhľadom na ich podobnú formálnu reprezentáciu, tendenciu zamieňať ich významy, k homografii sa pridružuje paradigmatický vzťah, známy ako paronymia. Vzhľadom na to, že ide o vzťah dvoch inojazyčných ekvivalentov, hovoríme o medzijazykovej paronymii*." (Lančarič, 2008a, s. 54). Odhliadnuc od toho, že z uvedenej definície nie je celkom jasné, na základe čoho vedie autor deliacu čiaru medzi **homografiou** a **medzijazykovou paronymiou,** len poznamenávame, že uvedené príklady by sme skôr chápali ako príklady **interlingválnej externej homofónie**[452], keďže obe lexémy sa líšia práve grafickým záznamom majuskulou a minuskulou.

V obrátenom garde, domáca **slovenská skratka – cudzia lexéma**, sme zachytili interlingválnu abreviačnú homofóniu medzi iniciálovým skratkovým slovom ***ÚTKA*** (*Ústredná tlačová kancelária*) a ruskou lexémou ***útka*** (*kačica*); podobne aj ***KIDS*** (*Kamaráti idú do sveta*) – ***kids*** (angl. *deti*). Tento typ paradigmatického vzťahu je však menej častý ako v opačnom poradí (prevzatá skratka – domáca lexéma); objavuje sa buď náhodne: ***TIC*** (*Turistické informačné centrum*) – ***tic*** (angl. „zaškrtnutie", „fajka"); *SOUP* [es-ó-ú-pé] (*Stredné odborné učilište poľnohospodárske/potravinárske*) – *soup* [su:p] (angl. „polievka"); alebo sa vytvára zámerne, v snahe dodať skratke exkluzívnosť (*ÚTKA, KIDS*).

13.1.5 Interlingválna externá synonymia

Interlingválna externá synonymia môže existovať medzi diachrónne (staršou) **domácou** neskratkou (jednoslovná alebo viacslovná lexéma, príp. spojenie lexém) a (novšou) prevzatou skratkou, ktoré majú (takmer) identický význam a aj v komunikácii sa používajú v identických kontextoch: *suchoty – tbc*; (*ušné, nosné a*) *krčné oddelenie – ORL* (*otorhinolaryngológia*); *tamže – ibid.*; *poruchy pozornosti – ADHD* (*attention deficit hyperactivity disorder*); *čo najskôr – ASAP*; *Vážený pán – Esq* (*esquire*). Prevzatá skratka sa vtedy použije v komunikátoch vedecko-náučného či administratívneho štýlu, kým jej neabreviačný pendant sa objavuje v publicistických typoch textov či v hovorených prejavoch. To naznačuje,

[452] To však len za predpokladu, že pri prevzatej francúzskej skratke *ALENA* nastáva výrazná transfonemizácia.

že oba členy synonymného páru sa, tak ako ostatné synonymá, často rôznia v štylistických charakteristikách.

V širšom zmysle možno za interlingválnu externú synonymiu považovať vzťah medzi prevzatou skratkou a domácim ekvivalentom jej motivantu: *NATO – Severoatlantická aliancia*, *Severoatlantický pakt*. Tu však ide o geneticky sekundárnu externú synonymiu; najprv jestvovala prevzatá skratka a k nej, resp. k jej AMn, sa vytvoril ekvivalent.

13.1.6 Interlingválna externá paronymia

Prípadov, keď sú prevzatá a domáca neskratka paronymné, t. j. formálne podobné, nie však identické, je v lexike naozaj dosť: *aka/a.k.a.* (*also known as*, „známy ako“) – *aká* (pronom.); *DAK* (*Deutsche Angestellten-Krankenkasse,* nemecká nemocenská poisťovňa zamestnancov) – *dar*; *sin* (*sínus*) – *sin.* (*sine*) – *SIN* (*Schweizerisches Institut für Nuklearforschung*; Švajčiarsky inštitút pre nukleárny výskum) – *syn*. V opačnom poradí, keď je domáca skratka paronymná s prevzatou lexémou, možno takisto nájsť početné príklady: *SOZA* (*Slovenský ochranný zväz autorský*) – *sofa* (angl. „pohovka“); *VOK* (*vyššia odvodová komisia*) – *wok* (angl. veľká panvica) atď.

13.2 Transsyntagmatizácia

Pri transsyntagmatizácii „*ide o adaptáciu na úrovni lexikálnej i gramatickej spájateľnosti*“ (Ološtiak, 2011, s. 217). Interlingválnym transferom vstupujú prevzaté skratky do nových syntagmatických reťazcov a funkcií. V angličtine sú skratky z pohľadu syntaxe polyfunkčné, čo im dovoľuje analytický charakter jazyka. V slovenčine sú však ich syntaktické funkcie i syntagmatická spájateľnosť obmedzené – substantívne skratky vystupujú v pozícii vetných členov, ktoré bývajú vyjadrené substantívami.

Pod vplyvom angličtiny však pozorujeme tendenciu kopírovať syntagmatické správanie skratiek v angličtine, a to konkrétne prehodnocovanie substantívnych skratiek na ich adjektívne homonymné pendanty v pozícii atribútu (porov. kap. **7.3**). V angličtine je takáto konverzia možná na základe prostej antepozície lexémy (t. j. aj skratky), ktorá nemá adjektívny pendant: *a flight → a flight attendant*; *VIP* (*very important person – veľmi dôležitá osoba*) → *a VIP zone, a VIP person.* Kopírujúc túto tendenciu aj v slovenčine nesklonné skratky podstupujú konverziu zo substantíva na adjektíva a používajú sa vo funkcii anteponovaného atribútu: *PR* (*public relations*) → *PR agentúra*; *hifi* (*high fidelity*) → *hifi systém*; *demo* (*demonstration*) → *demo nahrávka*. Len sporadicky sa vyskytuje konverzia substantívnej skratky na iný slovný druh, napr. adverbium: *k. o*. (*knock-out*) → *zvíťaziť k. o.*, čo takisto možno považovať za vplyv východiskovej angličtiny.

13.3 Transfonemizácia

Spolupráca abreviačnej a interlingválnej motivácie sa azda najmarkantnejšie prejavuje práve pri adaptácii prevzatej skratky na fonologický systém slovenčiny. Existencia odlišných foném s rôznym akustickým spektrom v jednotlivých jazykoch i odlišná zvuková realizácia konkrétneho radu grafém vo východiskovom jazyku a v cieľovej slovenčine vedie pri

skratkách, tak ako pri ostatných prevzatých lexémach, k adaptačnému procesu transfonemizácie. Transfonemizácia sa definuje ako „*zmena fónickej štruktúry, pri ktorej sa fonémy východiskového jazyka nahrádzajú fonémami preberajúceho jazyka*“ (Ološtiak, 2011, s. 217), pričom sa adaptujú „*všetky fonémy, samozrejme, viditeľnejšia je adaptácia tých foném, medzi ktorými sa v kontaktových vzťahoch realizuje asymetrický vzťah* (ibid.).

Transfonemizácia je komplexný proces zasahujúci „*artikulačné, akusticko-auditívne, kombinačné, distribučné*“ vlastnosti foném (ibid.). Cieľový jazyk L_2 si pri transfonemizácii volí zvyčajne fonémy s akustickým spektrom najbližším akustickému spektru východiskovej fonémy z L_1: porov. napr. *OECD* [əʊ-í-sí-'dí] → *OECD* [ó-í-sí-dí] (popri slovenskej výslovnosti [ó-é-cé-dé]). Pri niektorých špecifických fonémach vo východiskovom jazyku je táto transfonemizácia výraznejšia: napr. *ÖMV* – pôvodne nem. [**ö**-em-fau] → slov. [**ó/o**--em-fau].

Ešte viditeľnejší je tento proces pri iniciálových skratkových slovách, napr. angl. *NATO* [neitəʊ] → slov. *NATO* [nato]; *OPEC* [oʊpək] → *OPEC* [opek]; *UFO* [jú-ef-ou] → [ufo]; *AIDS* [ejdz] → *AIDS*/*aids* [ejds], [ajds], [ajc].

Niekedy transfonemizácia skratky nie je taká výrazná (je však prítomná), skratka si ponecháva špecifiká svojej pôvodnej výslovnosti. Dôvodom je terminologickosť skratky a pôvodná výslovnosť má aj pragmatickú funkciu (komunikačná prestíž): *BBC* [bí-bí-sí], nie [bé-bé-cé]; *TGV* [te-**ʒe-**ve], nie [té-**gé-**vé]; *ÖMV* [ó-em-**fau**], nie [ó-em-**vé**]. Tento komunikačný zámer spĺňa aj spôsob prevzatia anglických skratiek do ruštiny, napr. *BBC* ako *Би-би-си* (Sopira, 1975, s. 38), podobne *CNN* vo verzii ***Си-эн-эн***.

V súvislosti s transfonemizáciou treba spomenúť aj opačný proces, ktorý sa objavuje už pri adaptovaných skratkách, keď komunikanti opäť z rozličných pragmatických dôvodov uprednostnia pôvodnú výslovnosť skratky pred jej domácim pendantom, napr. *USA* ako [jú-es-ej], namiesto etablovaného [ú-es-á]; *NHL* [en-eič-el], namiesto [en-há-el] (Krčmová, 1999, s. 41; cit. podľa Kochová, 2003, s. 160).

V rámci procesu transfonemizácie možno pri prevzatých skratkách uvažovať aj o **transprozodemizácii** (Ološtiak, 2011, s. 218), a to konkrétne o **transakcentemizácii** (transformácia na úrovni prízvuku), napr. [ˌpi:'ɑ:(r)] → ['pi-ár]; i **transchronemizácii** (transformácia na úrovni kvantity) (porov. aj predchádzajúci príklad). Vzhľadom na to, že v slovenčine/češtine sa uvažuje o umiestnení prízvuku v iniciálovej skratke na poslednej slabike, k transakcentemizácii často nedochádza: napr. pri slabičnej výslovnosti skratky *OECD* – angl. [əʊ i: si: 'di:] → slov. *OECD* [ó-í-sí-'dí].

Variantnosť rozsahu transfonemizácie možno dokumentovať na prevzatej viacslovnej skratke[453] *CD ROM*, ktorá je kombináciou iniciálovej skratky *CD* a iniciálového skratkového slova *ROM*: výraznejšou transfonemizáciou tu prechádza prvá časť so slabičnou výslovnosťou [cé-dé], druhá časť ostáva nezmenená [sí-dí-rom] → [cé-dé-rom].

[453] Termín M. Ološtiaka (2011, s. 254).

13.4 Transmorfemizácia

sa chápe prejavuje ako „*zmena alebo obmena morfematickej štruktúry slova*“ (Ološtiak, 2011, s. 218). Iniciálové skratky morfematickú štruktúru nemajú, preto pri nich k transmorfemizačnému procesu nedochádza. Nazdávame sa však, že o istom type transmorfemizácie možno uvažovať prinajmenšom pri prevzatých skratkách *detox* a *botox*; nejde však o transmorfemizáciu v pravom slova zmysle, keďže pôvodne anglické skratky nemajú zachovanú celú koreňovú morfému, len jej fragment, porov. napr. angl. *de+tox* (PM+časť KM) → *detox+0* (KM+GM); *bo+tox* (KM+KM) → *botox+0* (KM+GM).

13.5 Transmorfologizácia

Proces transmorfologizácie v sebe môže zahŕňať celý komplex čiastkových adaptačných mechanizmov: a) slovnodruhová konverzia, b) transgenerizácia, c) transnumerizácia a d) transdeklinácia.

13.5.1 Slovnodruhová konverzia

sa týka napr. anglickej skratky *LP* (*long-play(ing)* **adjekt**.) → *LPčka/LPčko* (**substantívum**, f. i n.). Prechod substantívnych skratiek k adjektívach, ktorý je typický pre angličtinu, sa uskutočňuje aj v slovenčine (porov. kap. **7.3 a 13.2**). Skratky sa v angličtine správajú ako substantíva (*PPP involves a contract.*; *Artists record demo.*) a súčasne i adjektíva (*PPP projects*; *demo version*) a v takejto slovnodruhovej platnosti sa používajú aj v slovenčine: substantívum (*PPP označuje spoluprácu...*; *s problematikou PPP*; *demo býva nahraté...*) i adjektívum (*PPP projekty*, *PPP diaľnice*, *demo prezentácia*, *demo verzia*). V takejto slovnodruhovej platnosti sa používajú aj niektoré deriváty zo skratiek, napr. *NATO → antiNATO*: ako substantíva (*vytvoriť inštitucionalizované antiNATO na báze Dohody*), aj adjektíva (*antiNATO aliancia, vojenský antiNATO blok*).

Slovnodruhová adjektivizácia typu *PPP projekty*, *demo nahrávka*, pri ktorej sa skratka v antepozícii prehodnocuje v atributívnej syntagme na adjektívum, sa zároveň považuje za dôkaz internacionalizačných tendencií pri tvorení slov (Kochová, 2005, s. 246).

13.5.2 Transgenerizácia[454]

K prehodnoteniu rodu skratky, t. j. transgenerizácii, dochádza, keď sa komunikanti neriadia menným rodom AMn alebo skratky, lebo ho nepoznajú, prípadne je kategória rodu motivantu/skratky vo východiskovom jazyku irelevantná. Na podklade finálnej grafémy skratky, ktorú komunikanti v L_2 interpretujú ako relačnú morfému, potom skratku zaraďujú k istému mennému rodu: *celý OPEC vyhlásil* (m.); *FIFA oznámila* (f.); *UNESCO zaradilo* (n.).

Transgenerizácia sa v interlingválnom pláne uskutočňuje v dvoch rovinách:

A. skratka v L_1 – skratka v L_2

B. AMn v L_1 – AMn v L_2

[454] Pôvodný termín *transgenderizácia* (Ološtiak, 2007, 2011) autor prehodnotil na termín *transgenerizácia*, aby bol systémový voči ostatným latinským pomenovaniam adaptačných procesov.

A) rovina: **skratka v L_1 – skratka v L_2**, napr.: *OPEC* (n., než.) → *OPEC* (**m**.); *KGB* (**m**.) (*КГБ*,) → *KGB* (**n./f.**); *FNAC*[455] (**ž**.) → *FNAC* (**m**.).[456] Samozrejme, pri prevzatí sa rod skratky môže aj zachovať: *UNIMA* (**ž**.) (*„L'UNIMA Internationale"*; *„L'UNIMA est heureuse de présenter"*) → *UNIMA* (**ž**.) (*UNIMA je šťastná, že môže predstaviť...*).[457] Relevantnými kritériami pre zachovanie rodu skratky z L_1 v L_2 sú:

a) zakončenie skratky: ak korešponduje s typickým rodovým zakončením substantív v L_2, rod ostáva nezmenený; porov. skratku *UNIMA,* ktorej zakončenie implikuje príslušnosť k feminínam, čo je aj jej aktuálne rodové zaradenie v L_1;

b) rodové zaradenie denotátu skratky: podľa neho sa skratke priraďuje rod, napr. *Fnac* – „kníhkupectvo" (**s**.), ale aj „obchodná sieť/ spoločnosť" (**ž**.); „veľkosklad s knihami/ obchod s knihami/reťazec" (**m**.).[458]

B) rovina: **AMn v L_1 – AMn v L_2**.

Pri iniciálových skratkách je rodová príslušnosť skratky v L_2 ešte viac závislá na ekvivalente AMn, ktorého rodovú príslušnosť možno v slovenčine určiť jednoznačne. Pri prevzatých iniciálových skratkách sa navyše odporúča riadiť rodom nadradeného substantíva domáceho ekvivalentu motivantu (Hrbáček, 1979, s. 80), napr. *BBC* (*British Broadcasting Corporation)* → *„Britská štátna rozhlasová a televízna **spoločnosť**"*[459], vo viacslovnom pomenovaní je nadradené substantívum *spoločnosť* feminínum, čo predurčuje skratke ženský rod: *slávna BBC*; *BBC odvysielala*.

Hoci pri skratkách, ktoré umožňujú splývavú výslovnosť, dominuje pri zaradení k mennému rodu kritérium „zakončenia" skratky, záleží aj na tom, aký ekvivalent AMn sa zvolí v L_2; porov. napr. *RRP* (neživ.) (*Rapid Reinforcement Plan*) → *Plán* (mask.) *rýchleho prísunu síl*; *ELSA* (**než**.) (*European Law Students Association* (neživ.) → *ELSA* (**ž**.), pričom ekvivalenty sa môžu rôzniť: *Európske združenie...* (**s**.) i *Európska asociácia* (**ž**.) *študentov práva*.

13.5.3 Transnumerizácia

Pri prehodnotení kategórie čísla treba rozlišovať, či pri interlingválnom transfere budeme uvažovať o zmene čísla vzhľadom na skratku alebo vzhľadom na jej abreviačný motivant. Napr. skratka *RRF* je formálne singulárová, hoci „základové" substantívum jej AMn je v pluráli: *Rapid Reaction **Forces*** (pl.), pričom číslo ekvivalentu motivantu môže zostať zachované: *RRF* (*Rapid Reaction Forces*) (neživ., **pl**.) → *Sily* (fem., **pl**.) *rýchleho nasadenia* → *RRF* (n.)

O transnumerizácii možno uvažovať aj pri transmorfologizačnej adaptácii skratky pomocou flektivizačných formantov, keď má štylisticky príznaková podoba odlišný rod v L_2

[455] La **Fnac**, *Fédération nationale d'achats* (*Fédération nationale d'achats des cadres*). Viac na http://fr.wikipedia.org/wiki/Fnac

[456] Porov. napr. výpoveď: „Fnac je jedným z najväčších francúzskych malopredajcov hudby a filmov" http://strategie.hnonline.sk/spravy/media/za-ilegalne-stahovanie-zakaz-internetu

[457] *UNIMA* (*Union* (**ž**.) *Internationale de la Marionnette* → *Medzinárodný zväz* (**m**.) *bábkarov*).

[458] Všetky denotáty/významy sú doložené v SNK (prim-6.0-public-all).

[459] SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (2005).

ako v L_1: *RPG* (*Role-playing games* (**pl**.))[460] → *erpégéčk**o*** (n. **sg**.)/*erpégéčka* (n. **pl**.) (*rolové počítačové hry*).

Otázka transnumerizácie sa týka aj transformácie skratiek z takých jazykov, ktoré dokážu vyjadriť plurál skratiek jednotným spôsobom. Kým v analytickej angličtine sa tak deje prostredníctvom plurálového sufixu *-s*, napr. *BFF* (*Best Friend Forever*) → *BFFs* (*Best Friends Forever*), alebo duplikáciou (grafickej) skratky, napr. *pp* (*pages – strany*), slovenčina takéto možnosti nemá. Plurálové formy anglických skratiek sa do slovenčiny dostávajú len zriedka, napr. grafická skratka *Ed*. (*editor*) → *Eds*. (*editori*). Flektívna slovenčina preberá skratky v singulárovom tvare a plurál vytvára prostredníctvom inventára plurálových relačných morfém, ktoré sa však zväčša pripájajú len k štylistickej podobe skratky (*SMS* → *esemeska* → *esemesky*; *PC* → *písíčko* → *písíčka*; *CD* → *cédečko* → *cédečka*); alebo k jej derivátom (*IT* → *ajťák* → *ajťáci*).

Prevzatá skratka, ktorá označuje plurálový motivant *SEAL* (*Sea, Air and Land **Teams***),[461] sa na pozadí svojho motivantu v slovenčine chápe ako plurálový tvar (*SEAL zabili Ládina, zasahovali v Somálsku aj v Grenade*). V angličtine sa k tejto skratke často pripája plurálová morféma *-s*, v prospech čoho pôsobí aj externá homofónia tejto skratky s lexémou *seal/seals* vo východiskovom jazyku.

13.5.4 Transdeklinácia

Ako poznamenáva M. Ološtiak[462], niet transdeklinácie bez transmorfemizácie, čo znamená, že transdeklinačný proces je podmienený adaptáciou skratky na úrovni morfémy. Keďže však skratky morfematickú štruktúru nemajú, má transdeklinácia v abreviačnej časti lexiky špecifické podoby. Týka sa predovšetkým adaptácie prevzatej skratky na flektívny systém slovenčiny. Pri iniciálových skratkách sa tak deje prostredníctvom flektivizačných formantov, ktoré sa používajú na adaptáciu:

a) iniciálových skratiek (vo všeobecnosti, nielen tých prevzatých; porov. kap. **6.1.2.1**): *USB* (*Universal Serial Bus*) → *USBéčko/USB-éčko/usbečko*; *SMS* (*Short Message Service*) → *esemeska*; *PC* → *pécečko/písíčko*; *BMW* → *béemvéčko/béemvéčka*; *PF* (*Pour Féliciter*) → *péefka* i *péefko*;

b) iniciálových skratkových slov: *SIM* (*Subscriber Identification Modul*) → *SIMka*; *PIN* (*Personal Identifiction Number*) → *PINko*; *WAP* (*wireless application protocol*) → *wapko/ wapka*[463]; *VIP* (*very important person*) → *vipka*[464]; *GIF* (*grafic interchange format*) → *gifko*;

[460] Iné zdroje uvádzajú i singulárový motivant „*game*“.

[461] O motivante porov. http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Navy_SEALs

[462] Odznelo v emailovej korešpondencii.

[463] Štylisticky príznaková podoba *wapka* sa môže vytvárať od dvoch skratiek: *WAP* (*Wireless Application Protocol*) a *WAP* (***Wa**schbär – **P**roficenter*), názov firmy, ktorá sa zaoberala umývacími technológiami. ***Wa**schbär* označuje medvedíka čistotného, ktorého mala firma aj v logu.

[464] Skratka *VIP* varíruje na podklade výslovnosti medzi iniciálovou skratkou *VIP-ička* [ví-aj-pička] a iniciálovým skratkovým slovom *VIP-ka* [vipka], čo sa odráža aj na použitých flektivizačných formantoch.

sporadicky aj pri ďalších typoch skratiek, napr. skrátených slovách: *application* → *app* → *app-ka*[465], prípadne pri iných druhoch skratiek: *XP* (*e**xp**erience*) → *ikspéčko.*

Flektivizačný formant sa používa nielen pri adaptácii substantívnych skratiek, ale aj pri tých, ktoré majú na podklade základového slova AMn v angličtine príslušnosť k slovesám: *ROFL* (*Rolling on the floor laughing*) → *roflovať*, *LOL* (*lying on the floor laughing*) → *lolovať.* Pri tvaroch ako *esemeskovať* už uvažujeme o transderivácii (porov. kap. **13.6**), t. j. o tvorbe derivátov od štylisticky príznakovej podoby *esemeska.*

c) **skrátených a skratkových slov**, ktoré svojou štruktúrou pripomínajú abreviačne nemotivované lexémy, čo im umožňuje bezpríznakové začlenenie do deklinácie (*botox* → *botox, -u*; *admin* → *admin*, *-a*). Treba však zároveň pripomenúť, že nie všetky takéto relatívne nepríznakové lexémy napokon transdeklinačným procesom prechádzajú, mnohé ostávajú ako indeklinábile, a to predovšetkým pre svoje netradičné zakončenie (*zoo*, *taxi*, *hifi, sci-fi*).

13.6 Transderivácia

Transderivácia „*zahrnuje všetky slovotvorné procesy, ku ktorým dochádza pri interlingválnom importe a následnej slovotvornej adaptácii lexémy v L_2*“ (Ološtiak, 2011, s. 219), pričom má svoj interlingválny i intralingválny aspekt.

A) Z **interlingválneho** aspektu sa transderivácia prejavuje ako strata slovotvornej motivovanosti, keď sa lexéma preberá bez svojho motivantu (Ološtiak, 2011, s. 220). Hoci niektoré typy skratiek majú istú morfematickú štruktúru, napr. *detox-0* (KM+RM), všetky skratky majú **abreviačnú štruktúru** fragmentov, abreviačne motivovaných komponentov. Preto by sme pri skratkách uvažovali skôr o **transabreviácii**, analogickej procesu transderivácie. Ak je teda transderivácia v interlingválnom aspekte prehodnotenie slovotvorne motivovaných jednotiek (*week+end*) na slovotvorne nemotivované (*weekend-0*) (ibid.), potom prehodnotenie abreviačne motivovaných lexém s abreviačnou štruktúrou fragmentov (*de+tox* → *detox*-0; *kol+choz* → *kolchoz-0*), označujeme termínom **transabreviácia**. Transabreviácia by pomenúvala proces, keď sa skratka preberie bez svojho AMn, teda už ako abreviačne demotivovaná (*kino*, *taxi*, *sitcom*).

V týchto prípadoch by sme teoreticky mohli uvažovať aj o prostej abreviačnej demotivácii na interlingválnom podklade. Medzi procesom transabreviácie a ostatnými parciálnymi procesmi adaptácie lexémy je totiž podstatný kvalitatívny rozdiel: kým transabreviácia sa týka – per definitionem – len abreviačne motivovanej časti lexiky, ostatné adaptačné procesy (transparadigmatizácia, transsyntagmatizácia, transfonemizácia, transmorfemizácia, transmorfologizácia, transderivácia, transsemantizácia, transpragmatizácia, transortografizácia) sa týkajú všetkých prevzatých lexém, abreviačne motivovaných i nemotivovaných.

Napokon treba spomenúť situáciu, keď sa preberú oba členy abreviačného motivačného páru, takže sa motivačný vzťah zachováva (*detoxikácia /detoxifikácia* → *detox*), hoci sa môže postupne aj oslabovať, čo vedie k abreviačnej demotivácii.

[465] Mobilná aplikácia.

B) Intralingválny aspekt transderivácie sa odráža v slovotvorných procesoch, do ktorých prevzaté skratky vstupujú. Deriváty sa pritom môžu tvoriť priamo z prevzatej skratky: *SAS* (*Studia Academica Slovaca*) → *sasista*; *WC* → *vécerka*; *IT* → *ajtik, ajťák*; *WAP* → *wapový, wapovať, wapovanie*[466]; alebo z jej štylisticky príznakovej podoby: *SMS* → *esemeska* → *esemeskovať*; *SM* (*Sclerosis Multiplex*) → *esemka* → *esemkár*; *CD* → *cédečko* → *cédečkový*; *IC* → *ícečko* → *ícečkový*; *detox* → *detoxový*.

Rovnako sa prevzaté skratky stávajú v L_2 súčasťou kompozít, a to takmer všetky druhy skratiek – iniciálové skratky: *PR-agentúra, VIP-zóna*; iniciálové skratkové slová: *WAP* → *WAPbanking, WAPhosting, WAPnet, WAPcentrum*; skrátené slová: *diskobar*, *kyber-útok*; skratkové slová: *hifi-veža*, *scifi-literatúra.* Pri frekventovaných skratkách sa vytvárajú rozsiahlejšie a bohatšie slovotvorné hniezda: *NATO* → deriváty: *antiNATO/ANTINATO, pro-NATO*, *NATOvec, NATOvsky*; i kompozitá: *NATOskeptik, NATOlezectvo*, *miniNATO*.[467] (porov. aj kap. **6.2**).

13.7 Transsémantizácia

Prehodnotenie sémantiky abreviačne nemotivovanej lexémy pri jej transfere do L_2 sa zvyčajne prejavuje stratou jej polysémickosti, sémantickou redukciou (Ološtiak, 2011, s. 221). Skratky sa však pri interlingválnom transfere správajú odlišne: v L_1 sú zvyčajne monosémické a pri transfere si zachovávajú tie významy, ktoré mala skratka v L_1. Ak k transsémantizácii skratiek predsa len dôjde, má odlišné podoby ako v abreviačne nemotivovanej časti lexiky. Pri skratkách sa transsémantizácia prejavuje ako: A) vznik uzuálneho významu a B) polysemizácia. Oba prípady transsémantizácie skratiek sú navzájom prepojené a sémantický rozptyl vzniká prechodom z jedného jazykového systému do druhého.

A. **Vznik uzuálneho významu**. Utváranie uzuálneho významu nie je len špecifikom prevzatých skratiek, týka sa aj domácich skratiek, napr. *ŽSR* – systémový význam: „Železnice Slovenskej republiky“ → uzuálny význam: „železnice“. Pri interlingválnom transfere skratiek z L_1 do L_2 je však vznik uzuálneho významu pravdepodobnejší, keďže komunikanti nepoznajú pôvodný AMn, preto môže dôjsť k istej obmene významu oproti AMn, napr.

– ***USA*** (*United States of America*) – systémový význam: „Spojené štáty americké“ → uzuálny význam: „Amerika“[468].

– ***ASR*** (*Acceleration Slip Regulation*) – systémový význam: „regulácia prešmyknutia pri zrýchlení“; → uzuálny význam: „protipreklzovací systém / protiprešmykový systém / protipreklzová regulácia“;

Vznik uzuálneho významu sa môže preniesť aj na štylisticky príznakovú podobu skratky: **1**. *RPG* (*role-playing game(s)*) → *erpégéčka*: systémový význam: „*rolové hry*“, uzuálny význam: „rolové počítačové hry“ (Sedláčková, 2012, s. 21); komponent „počítačový“ má v tomto uzuálnom význame explikatívnu funkciu.

[466] Ortografický záznam varíruje medzi majuskulným a minuskulným zápisom.
[467] Porov. aj deriváty a kompozitá od skratky *NATO* (Kochová, 2005, s. 243).
[468] *Amerika* – „neofic. Spojené štáty americké, USA“ (SSSJ, 2006, s. 118).

2. *US → úeska*, ktorá sa definuje ako *„plátenná torba, plecniak (pôvodne z výstroja armády USA)*“ (Hochel, 1993, s. 165).

B. Polysemizácia, vytvorenie nového významu, je jav, ktorý sa expressis verbis pri transsémantizácii neskratiek nespomína (Ološtiak, 2011). Pri skratkách dochádza k polysemizácii aj pod vplyvom vytvárania uzuálneho významu a variantnosti slovenského ekvivalentu pôvodného AMn. Priradením variantných motivantov k prevzatej skratke sa jeden z týchto významov môže ustáliť. Jedným z faktorov polysemizácie je interlingválny charakter prevzatých skratiek, ktorý môže spôsobovať ich sémantický rozptyl. Len zriedka je abreviačná polysémia v cieľovom jazyku odrazom polysémie skratky vo východiskovom jazyku. Častejšie vzniká abreviačná polysémia sekundárne vtedy, ak komunikanti nepoznajú presný význam prevzatej skratky, preto k nej priraďujú nový význam. Uvádzame niekoľko príkladov takejto polysemizácie:

– *PR/piár*: 1. *informačné oddelenie, tlačové oddelenie, oddelenie pre styk s verejnosťou*“ (Lalúch – Koncová, 2004, s. 354 – 355), čo sa odlišuje od pôvodnej sémantiky[469];

2. „vzťahy s verejnosťou, reklama, prezentácie či „promo“ aktivity“ (porov. napr. aj výpovede *„PR znamená public relation alebo vzťahy s verejnosťou*; *tak nejakým spôsobom tam to PR alebo vzťahy s verejnosťou budú musieť byť zakomponované*).“[470] Takúto sémantiku má iniciálová skratka *PR* aj vo východiskovej angličtine.

3. „človek zodpovedný za *public relations*“, tento význam je oproti sémantike skratky *PR* v L_1 nový: *na starosti nás majú takzvaní „píári“. To sú ľudia, ktorí večer modelky vyzdvihnú a odvezú na večere*.; *Drink si potom môžu vyzdvihnúť samy, prípadne poň ide „píár“.*[471]

– *SMS* (analogicky aj *MMS*). 1. „služba krátkej správy“ (z pôvodného AMn *Short Message Service*). K pôvodnému významu, ktorý je vo východiskovom L_1 daný abreviačným motivantom, sa v slovenčine vytvoril práve pod vplyvom uzuálneho významu, na princípe metonymickej transpozície sekundárny význam:

2. „krátka správa“.

Pri skratke ***SMS*** sa polysémickosť konštatovala hneď na začiatku jej vstupu do lexiky slovenčiny (Mislovičová, 2000, s. 206 – 207), v tomto prípade by sme preto mohli hovoriť aj o kosémii.[472]

---

[469] Isté paralely jestvujú vo vzťahu k prvému významu viacslovného spojenia *public relations*: **1**. *„the business of giving the public information about a particular organization or person in order to create a good impression*“; **2**. *„the state of the relationship between an organization and the public*“ (Oxford Advanced Learner´s Dictionary http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/public+relations (22. 7. 2013).

[470] Citované výpovede pochádzajú z SNK, verzia s-hovor-3.0. Ostatné príklady sú z SNK, verzie prim-5.0-public-all alebo z internetových zdrojov.

[471] Obidva citované príklady pochádzajú od toho istého komunikanta. Porov. na: http://zena.sme.sk/c/4826436/modelka-jana-kokavcova-navrhov-od-chlapov-je-dost.html (22. 7. 2013).

[472] Ak by sme predpokladali, že primárne fungovala skratka *SMS* v slovenských komunikátoch s významom „služba krátkej správy“, potom druhý význam „krátka správa“ by vznikol na princípe metonymickej transpozície (porov. ďalej v kap. **4.4.3**).

– *k. o.* (*knockout*), ktoré sa v angličtine definuje ako 1. *„(v boxe) úder, ktorý protivníka zhodí na zem tak, že nedokáže vstať a súboj prehráva“*[473], pričom skratka môže fungovať ako verbum i ako substantívum. V slovenčine dochádza k transsémantizácii a skratka opäť priberá na princípe transpozície aj ďalší význam:

2. „úplný neúspech, porážka, knokaut“ (SSSJ, 2011, s. 624).[474]

Polysémiu na metonymickom princípe sme zaznamenali aj pri skratke

– *MP3*: 1. „typ formátu“[475], 2. „prehrávač takéhoto formátu, napr. vrecko na *MP3*“[476].

Polysémia štylisticky príznakovej podoby skratky nemusí nevyhnutne reflektovať polysémiu skratky: aj keď samotná skratka polysémická nie je, jej štylisticky príznaková podoba polysémická môže byť, napr.:

– *BMW* → ***béemvéčko***: 1. „auto značky *BMW*“[477], 2. „auto značky trabant“ (Hochel, 1993, s. 46);

– *VIP* → ***VIPka*:** 1. „zóna pre VIP“, 2. „VIP osoba“;

– *DVD* → ***dévedéčko***: 1. „disk“, 2. „prehrávač“ (Orgoňová – Bakošová, 2005, s. 91).

Polysemizácia sa môže objaviť aj pri lexikalizovanej slabičnej výslovnosti skratky, napr. *SS* → ***eses*** 1. „bývalá ozbrojená organizácia nacistickej strany v Nemecku“, 2. „príslušník tejto organizácie SS“[478].

13.8 Transpragmatizácia

Zmena štylistickej príslušnosti skratky na osi L_1 – L_2 sa prejavuje predovšetkým vtedy, keď neutrálna skratka z L_1 nie je v L_2 taká frekventovaná, takže sa jej použitie v L_2 javí ako príznakové, skratka sa potom používa iba v istých registroch. Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že použitie viacerých skratiek, ktoré patria k neutrálnej lexike v L_1, sa môže pociťovať ako cudzorodý prvok. Napr. skratky *FAO* (*for attention of*), *esq.* (*esquire*), ktoré sú bežné v anglickej obchodnej korešpondencii, sa v slovenských komunikátoch administratívneho štýlu ešte vnímajú ako príznakové.[479]

---

[473] Z angl. *„(abbr. KO) (in boxing) a blow that makes an opponent fall to the ground and be unable to get up, so that he or she loses the fight*“ (Oxford Advanced Learner´s Dictionary Online, porov. na: http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/knockout (18. 9. 2013).

[474] Sekundárny význam získava v češtine aj iniciálové skratkové slovo *UFO* (*unidentified flying object*), a to na princípe metafory sekundárny význam „pochybný“, pričom dochádza aj k zmene slovného druhu.

[475] *MP3* je skratkou pre *MPEG*-1, audio layer 3, kde *MPEG* (*Moving Pictures Experts Group*); porov. na http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/MP3 (13. 5. 2013).

[476] Samozrejme, možno tu uvažovať aj o elipse lexémy „prehrávač“ z abreviačného viacslovného pomenovania *„MP3 prehrávač*“.

[477] B. Hochel uvádza, že ide o auto značky *BMV*, má však zrejme na mysli *BMW*.

[478] Pozoruhodné je, že lexéma *eses* vo význame „príslušník organizácie SS“ sa lexikograficky zachytáva ako homonymná, nie ako jeden z významov polysémickej lexémy *eses* (SSSJ, 2006, s. 903), hoci podľa nás ide skôr o polysémiu na metonymickom princípe.

[479] Porov. http://www.sme.sk/c/5325750/kratit-slova-pri-praci-je-logicke-ale-niekedy-zradne.html (12. 8. 2013).

13.9 Transortografizácia

Keďže platí, že **transortografizácia** sa prejavuje aj nulovo (Ološtiak, 2011, s. 222), možno skonštatovať, že k adaptácii skratky na pravopisnej úrovni pri jej preberaní do slovenčiny zvyčajne nedochádza, iba ak medzi graficko-fónickými skratkami, ktoré pozostávajú z rozsiahlejších fragmentov (*sitcom → sitkom*). Dôvodom je zrejme fakt, že by transortografizácia v súčinnosti s fragmentárnym charakterom skratky mohli viesť ku komunikačnému šumu. Ak sa pri skratkách realizuje nulová transortografizácia, prevzatá skratka sa „*nevyznačuje asymetriou medzi adaptovanou výslovnosťou a pôvodným pravopisom*“ (Ološtiak, 2011, s. 222). Dôvodom je jednak internacionálny charakter mnohých skratiek a jednak ich fragmentárna štruktúra.

Aj preto podľa nášho názoru dochádza k transortografizácii práve v ruštine, do ktorej sa na podklade rozdielov medzi latinkou a azbukou skratky preberajú „*na fonetickom princípe*“, napr. *OPEC* (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*) → *ОПЕК* (*Организация стран – экспортеров нефти*)[480] (Chovanec, 2008, s. 75), *UNESCO* → *ЮНЕСКО* (*Организация Объединённых Наций по Вопросам Образования, Науки и Культуры*) (Rošteková – Molnárová, 2008, s. 126); *UNRRA* → *ЮНРРА*.

13.10 Záverom k spolupráci abreviačnej a interlingválnej motivácie

Markantnú prítomnosť **interlingválnej** motivácie v abreviačne motivovanej časti lexiky spôsobuje fakt, že spolu s abreviačnou motiváciou patrí ku kontaktovým typom motivácie a podiel prevzatých skratiek na abreviačne motivovanej časti slovenskej lexiky je veľký. Abreviácie sa interlingválna motivácia dotýka predovšetkým v oblasti adaptácie prevzatých skratiek, teda v prítomnosti a aktivácii transadaptačných mechanizmov, ktoré sa uplatňujú pri interlingválnom importe skratiek na všetkých jazykových rovinách. Adaptačné stratégie pomáhajú integrácii prevzatých skratiek do lexiky cieľového jazyka, keďže importovaná skratka nesie so sebou riziko dvojakej príznakovosti: abreviačnej fragmentárnosti a interlingválnosti. Úspešná adaptácia abreviačného importu však dokazuje, že spolupráca oboch kontaktových motivácií je funkčná.

[480] Slovenčina skratku *OPEC* prevzala „*na ortografickom princípe*“ (Chovanec, 2008, s. 75): *OPEC* (*Organizácia krajín vyvážajúcich ropu*).

14 ABREVIAČNÁ REMOTIVÁCIA

Abreviačná remotivácia je procesom, pri ktorom sa ku grafémam (zriedkavo slabikám) skratiek alebo neskratiek ako k premenným dosadzujú nové **pseudomotivanty**. Špecifikum abreviačnej remotivácie tak spočíva v možnosti pôsobenia skratky vo funkcii motivantu i motivátu, napr. *Slovenská demokratická koalícia* → *SDK* (AMt i AMn) → *Strašenie do kapusty*. Pri abreviačnej remotivácii neskratky navyše dochádza k jej nadinterpretácii vo vzťahu k abreviácii, preto uvažujeme o **pseudoskratkách**, napr. *GORBAČOV* → *Generálna Oprava Režimov Brežneva, Andropova, Černenka a Ostatných Veteránov.*

V oboch prípadoch pritom treba rozlišovať medzi:

1. **zámernou abreviačnou remotiváciou skratky:** *HZDS* (*Hnutie za demokratické Slovensko*) → *Horda zbojníkov drancujúcich Slovensko*; i **neskratky**: *Dacom* → ***Dá****va* ***co****mplexnú* ***m****obilnosť*). K zámernej remotivácii oboch typov lexém dochádza zväčša z pragmatických dôvodov.

2. **spontánnou abreviačnou remotiváciou skratky:** *RSVP* (*repondez s'il vous plait*) → *respond to sender via post*; *PS* (*Post scriptum*) → *Posledné slová*, resp. *Posledná správa*; i **neskratky** *SOS* (pôvodne kombinácia grafém v Morzeovom kóde) → *Save our souls*. Spontánne typy remotivácie sú zvyčajne dôsledkom neznalosti abreviačného motivantu.

14.1 Abreviačná remotivácia neskratiek

Tento typ abreviačnej remotivácie sa vytvára tak, že sa k výrazom, ktoré primárne nie sú abreviačne motivované, priradia na základe istej „*nadinterpretácie*“ abreviačné pseudomotivanty ako ku skutočným skratkám. Niektoré slovníky skratiek uvádzajú okrem skratiek takéto „*kombinácie písmen (ako SOS) alebo písmen a čísel (ako 4-F), ktoré pripomínajú skratky, v striktnom zmysle slova, ale pre ktoré žiadne slovo alebo fráza nie sú skrátené.*“[481] V jazykovednej literatúre sa prípady takejto spontánnej abreviačnej remotivácie označujú aj termínom „*ľudová etymológia*“ (Furdík, 1993, s. 108).

Typickým príkladom nadinterpetácie vo vzťahu k abreviácii je spomínaný výraz *SOS*, ktorý sa zvyčajne interpretuje ako: „*Save Our Souls! Save Our Ship! – Zachráňte naše duše! Zachráňte našu loď!*“ (Tušer, 1996, s. 138), pričom sa len ojedinele uvádza, že význam „*Save Our Souls*“ je dodatočný (Kos, 1983, s. 228). Kombinácia grafém *S, O, S* totiž primárne pochádza z Morseovho kódu (**...---...**) a v takejto podobe bola výhodná vďaka zreteľnému kontrastu signálov grafém *S* a *O*. Spojenie majuskulných grafém, ktoré v tejto kombinácii neoznačujú v angličtine žiaden denotát mimojazykovej skutočnosti, viedlo komunikantov k nesprávnemu predpokladu o abreviačnej motivovanosti výrazu *SOS*.

[481] Preklad angl. „*In some cases, we have included combinations of letters (such as SOS) or of letters and numbers (such as 4-F) which resemble abbreviations, strictly so called, but for which no word or phrase is being abbreviated.*“ (Guralnik, s. vi).

Treba poznamenať, že aj napriek anglickej proveniencii sekundárne utvoreného pseudomotivantu ho práve slovníky angličtiny neuvádzajú ako skratku (Guralnik, 1984, s. 571; Hornby – Cowie, 1989, s. 1221), ale vysvetľujú ho ako *„(zistený) signál núdze“*[482] (ibid.).

Abreviačné remotivácie abreviačne nemotivovanej lexémy sa objavujú napr. aj pri anglickom vulgarizme *shit*, ktorému sa v iniciálovej podobe *SHIT* prisudzuje charakter iniciálového skratkového slova (v anglickej terminológii akronyma). Motivantom má byť frazéma z námorníckeho prostredia *„Ship High in Transit“* (Jack, 2007, s. 140). Takého nadinterpretácie však iné zdroje považujú za neopodstatnené.[483]

14.1.1 Komunikačné funkcie zámernej abreviačnej remotivácie neskratiek

Snaha priraďovať k jednotlivým grafémam abreviačne nemotivovaných lexém iné lexémy môže napĺňať rôzne komunikačné zámery. Ilustruje to aj abreviačná remotivácia lexémy *Romboid*, názvu literárno-kultúrneho časopisu:[484]

Tabuľka č. 12: Abreviačná remotivácia lexémy Romboid

Rýchle	*Oko*	*Môže*	*Bohapusto*	*Obalamutiť*	*I*	*Dromedár.*
Rozlet	*Oviec*	*Monohlavých*	*Bombardujú*	*Odjakživa*	*Ignorantské*	*Dumy.*
Radostné	*Očakávanie*	*Múdrosti*	*Blížnych*	*Odkrýva*	*Iné*	*Dimenzie.*
Rozkvitajú	*Okrievajú*	*Mužnejú*	*Bradatejú*	*Obéznejú*	*Iritujú*	*Dokonalosťou.*
Rusi	*Oznamujú:*	*Múzy*	*Boli*	*Ozbrojené*	*Iba*	*Dočasne.*
Rozprava	*Osviežuje:*	*Môžeme*	*Bezbolestne*	*Ostreľovať*	*iritácie a ilúzie*	*Doby.*
Rintitíni	*Ojojkáči*	*Mhmmkalovia*	*Búúúvici –*	*Okrem*	*Iného teda*	*Darmožráči*
Ryby	*Ovocie*	*Medovina*	*Betlehem*	*Ozdoby*	*Ihličnany*	*Darčeky*
Redakčná	*otázka*	*mi*	*bola*	*odoslaná*	*i*	*doručená.*

a) Vytvorenie konotácií k pôvodnej denotatívnej zložke významu lexémy. Pri abreviačnej remotivácii lexémy *Romboid* treba rátať s tým, že k primárnemu významu „kosodĺžnik“ (Šaling et al., 1997, s. 1057) a sekundárnemu významu „názov básnickej zbierky Laca Novomeského i samotného časopisu“ sa navrstvujú ďalšie významy jednotlivých pseudomotivantov.

b) Snaha originalizovať komunikát. Komunikačným zámerom abreviačnej remotivácie môže byť takisto snaha ozvláštniť jazykový prejav, čo vedie k paralele medzi remotiváciou na jednej strane a trópmi a figúrami v umeleckej literatúre na strane druhej (podobnej povahy je napr. akrostichon). Pre komunikantov je abreviačná remotivácia druhom štylistického cvičenia, možnosťou vyskúšať si svoju zručnosť, vtip, kreativitu. Originalitu takých-

[482] Preklad anglického *„a (recognized) signal of distress“* (Guralnik, 1984, s. 571; Hornby – Cowie, 1989, s. 1221).

[483] Porov. na http://urbanlegends.about.com/library/bl-s-word.htm (15. 9. 2013).

[484] Všetky nasledujúce syntagmy vytvorené remotiváciou lexémy *Romboid* možno nájsť ako názvy úvodníkov od redaktorov Romboidu, roč. 35, 2000, č. 1 – 10, s. 1.

to pseudomotivantov si uvedomujú aj samotní autori, keď píšu: „*Povedzme, že z dôstojného názvu nášho časopisu sa vykľúva aj toto* ***exkluzívne*** *posolstvo...*“ a „*V názve nášho časopisu* ***varovne driemu*** *rôzne* ***odkazy***...“ (Romboid, zvýraznila M. G.).

Podobnú snahu o originalitu treba hľadať v kvázi definícii slova *akronymum*, ktorá je založená na princípe abreviačnej remotivácie: „*slovo ‘akronym’ je kupodivu samo akronymem, znamenajícím: Absolutní Kuriózní Retrospektivní Omluva Naší Ypsilónové Myši*“ (Beard – McKie, 2000).[485]

Dôvody abreviačnej remotivácie nepriamo ponúka aj autor abreviačnej remotivácie syntagmy *Made in*: „Made in *je zároveň meno rubriky, ktorá chce byť programovo odlišná. Použitie termínu* Made in *sa v súvislosti s* Manuálom dekadentného intelektuála *môže javiť ako* ***naivné, hlúpe, radobyvtipné, samoúčelné, lacné, príliš prvoplánové, detinské (dadaistické?), brakové a čo ja viem ešte aké***“ (Malíček, 2000, s. 87). Zvýraznené časti citátu pomenúvajú komunikačný efekt abreviačnej remotivácie, pred pokladaný jej autorom, a súčasne naznačujú, že remotivácia sa v komunikácii môže vnímať i ako nežiaduci prvok. Príklad remotivovaného skratkového slova, resp. skratkového slovného spojenia *Made in* tiež dokumentuje, že externá homofónia existuje nielen v rámci istého jazyka, v našom prípade slovenčiny, ale i v jazykových presahoch, ktoré evidentne súvisia s tendenciou prenikania anglicizmov do slovenčiny.

Ako naznačuje remotivované proprium *Romboid*, pri dosadzovaní konkrétnych komponentov pseudomotivantu sa môžu vytvárať buď vetné syntagmy (*Rozlet Oviec Monohlavých Bombardujú Odjakživa Ignorantské Dumy*) alebo jednoduché reťazce navzájom viac či menej sémanticky súvisiacich lexém (*Rintitíni Ojojkáči Mhmmkalovia Búúúvici – Okrem Iného teda Darmožráči*; *Ryby Ovocie Medovina Betlehem Ozdoby Ihličnany Darčeky*).

Predovšetkým vetné syntagmy však dokumentujú, že abreviačná remotivácia niekedy pôsobí umelo a násilne, napr. *Rusi Oznamujú: Múzy Boli Ozbrojené Iba Dočasne.*; *Radostné Očakávanie Múdrosti Blížnych Odkrýva Iné Dimenzie.*; *Rozlet Oviec Monohlavých Bombardujú Odjakživa Ignorantské Dumy*. Nevyhnutnosť zrozumiteľnej a adekvátnej vetnej syntaxe na jednej strane a dodržanie správnosti remotivácie na strane druhej totiž môžu pôsobiť natoľko reštriktívne, že dochádza k absurdným syntaktickým kombináciám s nízkou mierou kolokability v reálnej komunikácii.

Aby sa komunikanti vyhli tejto nonsensovosti a absurdnej kombinácii prvkov do vetnej syntagmy, pri remotivácii radšej volia stratégiu jednoduchého radenia (navzájom sémanticky súvisiacich) komponentov pseudomotivantu (*Rintitíni Ojojkáči Mhmmkalovia Búúúvici – Okrem Iného teda Darmožráči*; *Ryby Ovocie Medovina Betlehem Ozdoby Ihličnany Darčeky*), prípadne kombinujú obidva spôsoby, s prevahou enumerácie koordinatívne zapojených vetných členov (*Rozkvitajú Okrievajú Mužnejú Bradatejú Obéznejú Iritujú Dokonalosťou*).

[485] Podstatný je v tomto prípade výkon českej prekladateľky, Dany Petrbokovej, ktorá pri hľadaní vhodného prekladu pôvodného anglického pseudomotivantu musela dbať na dodržanie správnosti remotivácie.

c) Parodizácia. Zámerom abreviačnej remotivácie môže byť aj parodizácia lexémy alebo jej denotátu, porov. napr. abreviačnú remotiváciu proprií: *BUICK → Big Ugly Indestructible Car Killer* (*Veľké škaredé nezničiteľné auto*); *VOLVO → Very Odd Looking Vehicular Object* (*Veľmi zvláštne vyzerajúce vozidlo*); *TOYOTA → Too Often Yankees Overprice This Auto* (*Yankeyovia pričasto predražia toto auto*); *KIA → Killed in Action* (*zabitý počas akcie*); remotivujú sa aj neskratkové názvy leteckých spoločností: *Alitalia → **A**llways **L**ate **I**n **T**ake-off **A**nd **L**ate **I**n **A**rrival* (*vždy meškanie pri vzlete aj pri pristátí*); *Lufthansa → **L**uggage **U**sually **F**lown **T**o **H**amburg **A**nd **N**ever **S**een **A**gain.*

d) Propagácia a reklama. Abreviačná remotivácia môže byť vhodným prostriedkom propagačných sloganov: *DACOM → **DÁ**va **CO**mplexnú **M**obilnosť, TRIKO → Trienále súčasného obrazu Košice 2013*.

e) Argotizácia a devulgarizácia. V snahe vyhnúť sa vysloveniu anglického vulgarizmu *cunt* sa uvedená lexéma remotivuje a tento pseudomotivant sa vysloví namiesto nej: *cunt → see you next Tuesday* (*uvidíme sa budúci utorok*)[486].

14.2 Abreviačná remotivácia skratiek

Abreviačná remotivácia skratiek je charakteristická najmä pre iniciálové skratky, čo môžeme považovať za logický dôsledok toho, že iniciálové skratky *„jsou tvořeny většinou mechanicky*“ (Hrbáček, 1979, s. 84). Treba pritom rozlišovať medzi **zámernou abreviačnou remotiváciou**, zväčša z pragmatických dôvodov: *HZDS* (*Hnutie za demokratické Slovensko*) → *Horda zbojníkov drancujúcich Slovensko*; *Adidas* (*Adi Dassler*) → *All day I dream about sports*; a **spontánnou abreviačnou remotiváciou skratky**, ktorá je napr. dôsledkom neznalosti abreviačného motivantu: *RSVP* (*repondez s'il vous plait*) → *respond to sender via post*; *PS* (*Post scriptum*) → *Posledné slová*, resp. *Posledná správa*.

Proces abreviačnej remotivácie nie je v jazyku až takým novým javom, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, či len výsledok hravosti a kreativity postmodernej doby. Remotivačné tendencie pozorujeme už pri najstarších skratkách: napr. skratka *INRI* (*Iesus Nasarenus Rex Iudeorum*)[487], ku ktorej boli namiesto pôvodného AMn priradené sekundárne abreviačné pseudomotivanty, t. j. nastala abreviačná remotivácia: *In Nobis Regnat Iesus* (*V nás kraľuje Ježiš*.) či *Igne Natura Renovatur Integra* (*Celá príroda sa obnovuje ohňom.*).

Predmetom abreviačnej remotivácie skratiek sa stávajú zväčša najfrekventovanejšie skratky, ktorých pôvodný AMn komunikanti poznajú a dokážu v komunikáte s istotou dešifrovať denotatívny význam skratky. Na základe poznanie pôvodného motivantu zreteľne rozoznávajú, že priradenie **pseudomotivantu** k skratke je sekundárne a prebieha regresívne, od skratky k motivantu: *VIP* (*Very important person*) → *Very Important Princess*. Remotivačnú potenciu skratky určuje aj typ použitej abreviácie. Mechanická iniciálová abreviácia je pre remotiváciu vhodnejšia ako napr. sylabická abreviácia. Iniciála je premennou, ku ktorej možno priradiť relevantné lexémy; komunikačný zámer remotivácie skratky je

[486] Abreviačná remotivácia tu stavia na homofónii výslovnosti grafémy *c* [si:] a lexémy *see* [si:].

[487] Porov. Kuklica (1995, s. 71); iné zdroje uvádzajú podobu *Iesus Nazarenus Rex Iudaeroum* (Šaling et al., 1997, s. 551).

pritom rôzny. Aj preto na tomto mieste spomenieme prevažne **zámerne** remotivované skratky, len okrajovo sa pristavíme pri **spontánnej** abreviačnej remotivácii skratiek.[488]

14.2.1 Komunikačné funkcie zámernej abreviačnej remotivácie skratiek

Nazdávame sa, že základným komunikačným zámerom abreviačnej remotivácie skratky je využitie potenciálu skratky so všeobecne známym významom. Priradenie pseudomotivantu k skratke vytvára v komunikácii moment prekvapenia, percepčnú pauzu, keď komunikant očakáva pôvodný abreviačný motivant, namiesto neho však nastupuje pseudomotivant, čo prináša moment prekvapenia. Výhodou remotivovanej skratky je jej ustálenosť; neologická skratka nesie so sebou vyššie riziko, že sa požadované konotácie nevytvoria. Abreviačná remotivácia využíva **denotatívny význam** pôvodného motivantu skratky a pripája k nemu **konotácie** sekundárne vytvoreného pseudomotivantu.

Uvedené tvrdenie ilustruje príklad remotivovanej skratky *HZDS*. Nahradenie pôvodného motivantu *Hnutie za demokratické Slovensko* pseudomotivantom *Horda zbojníkov drancujúcich Slovensko* komunikanta prekvapí, takže nasleduje percepčná pauza. Zároveň však pseudomotivant *Horda zbojníkov drancujúcich Slovensko* môže rozohrávať svoje konotatívne významy len na sémantickom pozadí pôvodného motivantu *Hnutie za demokratické Slovensko*. Ako vidno, pri zámernej abreviačnej remotivácii sa pôvodná nosná informácia zoslabila natoľko, že mohla byť nahradená sekundárnou nosnou informáciou v podobe pseudomotivantu.

V tejto súvislosti sa aj L. Dvonč nazdáva, že už „*pri názvoch politických strán a hnutí treba myslieť aj na vhodnosť alebo nevhodnosť príslušnej skratky. Treba voliť názov, ktorého skratka nevedie k jej využívaniu proti politickej strane alebo hnutiu*“ (Dvonč, 1995, s. 31). To znamená, že sa pri tvorbe názvu strany treba usilovať o také pomenovanie, ktoré by nielen odrážalo politickú orientáciu strany, ale ktorého abreviačná podoba by sa nedostala do homografie so skratkou názvu iného politického zoskupenia a nestala sa kombináciou grafém (hlások) vhodnou pre pejoratívne podfarbené pokusy o abreviačnú remotiváciu. So sekundárnou, skrátenou podobou sa tak ráta už pri vytváraní plného názvu – abreviačného motivantu, čo znamená, že v prípadoch zámernej abreviačnej remotivácie pôsobia obidva členy motivačného vzťahu vo funkcii abreviačného motivantu a súčasne i motivátu.

Uvedené procesy dokumentuje aj diskusia k názvu vznikajúcej politickej strany národného charakteru. Dôležitosť skratky ako označenia politickej strany sa premieta aj do návrhov na jej pomenovanie: „*Podľa niektorých médií by malo ísť o trojslovný názov strany, pričom stredné slovo by sa malo začínať na písmeno N*“ tak, aby sa vytvorila vhodná skratka. Autor spomínaného novinového článku navrhuje motivujúce pomenovania a ich skratky: ***PNS*** – *Pravá národná strana*; ***SNP*** – *Strana národných patriotov*; ***ONA*** – *Občianska*

[488] Niekedy hranice medzi zámernou a spontánnou abreviačnou remotiváciou nie sú také ostré, resp. nie je možné jednoznačne určiť, o aký typ abreviačnej remotivácie ide, porov. napr. spomínané remotivácie skratky *INRI*.

národná aliancia; ***TNT –*** *Trvalé národné talenty*; ***SNI*** – *Slovenská nezávislá iniciatíva*; ***ANO –*** *Annina národná organizácia*.[489]

Navrhované skratky sú zámerne homografné s už existujúcimi skratkami: *PNS* (*Prvá novinová spoločnosť/*predtým *Poštová novinová služba*); *SNP* (*Slovenské národné povstanie*); *TNT* (*trinitrotoluén*); *ANO* (*Aliancia nového občana*). Pri viacerých je zjavná parodizácia (*ONA, TNT*), a to nielen v skratke, ale aj v takto vytvorenom abreviačnom motivante (*Trvalé národné talenty, Annina národná organizácia*). Treba zdôrazniť, že podľa nášho názoru vznikli v tomto prípade ako prvé skratky a až potom ich motivanty. V prípade skratiek homografných s inou skratkou (*PNS, SNP, TNT, ANO*) alebo homofónnych s abreviačnej nemotivovanou lexémou (*ONA*) preto možno uvažovať aj o abreviačnej remotivácii skratiek a neskratky.

Už z uvedených príkladov je zrejmé, že (podobne ako pri abreviačnej remotivácii neskratky) k sekundárnym komunikačným zámerom abreviačnej remotivácie skratiek patrí:

a) **Parodizácia a ironizácia** remotivovanej skratky a jej denotátu. Ako príklad možno spomenúť anekdotu zosmiešňujúcu inštitucionálne reálie nedemokratického spoločenského zriadenia v bývalej Československej socialistickej republiky. Telegram v znení: „*RVHP. BSP. KSČ.*“ bolo treba interpretovať v prospech abreviačných pseudomotivantov: *RVHP → Rusi vypovedali hospodársku pomoc, BSP → Bude sa pracovať, KSČ → Koniec slávnym časom*; namiesto pôvodných abreviačných motivantov: *RVHP* (*Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*)*, BSP* (*Brigáda socialistickej práce*), *KSČ* (*Komunistická strana Československa*)*.*

Parodizácia frekventovaných skratiek bola dôsledkom prísnej cenzúry i výsmechom režimu, ktorý za cenzúrou stál. Takto vznikli aj ďalšie abreviačné pseudomotivanty známych skratiek-historizmov s parodizujúcou funkciou: *ZRPŠ* (*Združenie rodičov a priateľov školy*) *→ Zajtra Ráno Podpálime Školu*; *RVHP* (*Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*) *→ Riť Vyrábame, Hovno Predávame*; *RVHP – „skratka nákupnej tašky na kolieskach: Ráno vyjdeš, hovno privezieš*“ (Šebo, 2010, s. 324); *SNB → Seriem na brigádu* (op. cit., s. 325); *PS VB* (*Pomocná stráž Verejnej bezpečnosti*) *→ Predám svojho vlastného brata*; *ÚV KSS* (*Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska*) *→ Ukrajinec Vasil konečne Slovákov spasil*[490]; *ČKD –* (*Českomoravská Kolben-Daněk*) *→ Človeče, koukej dělat*; *RSDr*. (*Rerum Socialium/Societatis Doctor – doktor sociálno-politických vied*) *→ Rodnej strany doktor, Rýchlo spracovaný doktor*, *Rozhodnutím strany doktor.*

Ako vidno, veľmi často sa skratky stávajú predmetom politickej satiry: *SDK* (*Slovenská demokratická koalícia*) *→ Slovenský demokratický kozmonaut*; *SDKÚ – DS* (*Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana*) *→ Svetové Degeneračné Komando Únoscov – Deratizačná Sekcia*); *SOP* (*Strana občianskeho porozumenia*) *→ Strana osobného prospechu*; *VÚB* (*Všeobecná úverová banka*) *→ Výskumný ústav budúcnostný*; *TASR* (*Tlačová agentúra Slovenskej republiky*) *→ Tlačová agentúra Srandy*. Účinnosť abreviačnej remotivácie skratiek je taká veľká, že môže byť príčinnou trestného stíhania jej autorov,

[489] Išlo o nové politické zoskupenie okolo Anny Belousovovej.
[490] Išlo o Vasila Biľaka, vysokého komunistického funkcionára rusínskeho pôvodu.

ako v prípade remotivácie iniciálovej skratky *SNS* (*Slovenská národná strana*) → *Slovenská národná straka.*[491]

Okrem toho sa abreviačná remotivácia môže stať prostriedkom parodizácie značky produktu alebo produktu samotného, a to aj vo viacerých jazykoch, čo svedčí o univerzálnosti abreviačnej remotivácie: *FIAT* (*Fabbrica Italiana Automobili Torino* – Talianska automobilová továreň v Turíne) → *Fakt iba ako trenažér*; *Feeble Italian Attempt at Transportation* (*Chabý taliansky pokus o dopravu*); *VW* (*Volkswagen*) → *Virtually Worthless* (*prakticky bezcenný*); porov. aj abreviačnú remotiváciu zo študentského slangu: *UPJŠ* (*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika*) → *Uteč, pokiaľ je šanca*; či antireklamu leteckých spoločností: *ČSA* (*Československé aerolínie*) → *chicken sračky airlines*.

Abreviačná remotivácia nemá často reálny základ a z hľadiska komunikačného zámeru smeruje skôr k absurdite a nonsensu, parodizujúc samotný princíp abreviačnej remotivácie; porov. napr. definície skratky *DIP* → *„1. Document Image Processing (zpracování vzhledu dokumentu); 2. Duální Indiánsky Počítač; 3. Děsně Imbecilní Programátor*“ (Beard – McKie, 2000).

Pri abreviačnej remotivácii anglickej iniciálovej skratky *NWA* (*Nigger with Attitude – Negri so (správnym) prístupom*) sa namiesto pôvodného AMn, názvu hudobnej skupiny, použil pseudomotivant *Nigger Wit´ Activator – negri s (vlasovým) aktivátorom*, aby kritizoval, denotát skratky, t. j. typ účesov a hudobné výkony členov skupiny.

b) Propaganda a reklama. Názov produktu alebo značky sa remotivuje v prospech abreviačného pseudomotivantu, ktorý má denotát skratky spropagovať: *HZDS* (*Hnutie za demokratické Slovensko*) → *Hlasujte Za Detský Smiech*. Podobne remotivovaná je prevzatá skratka *ÖMV* (*Österreichische Mineralölverwaltung*) → *Okamžitá Možnosť Výhry*. V Nemecku sa pre španielske autá značky *SEAT* (*Sociedad Española de Automóviles de Turismo*) použije reklamný slogan *Sie FahrEn Arg dichT auf* (*StrašnE sa na Autá Tlačia*)[492]. Z uvedených prípadov vidno, že pri abreviačnej remotivácii prevzatých výrazov a skratiek môže dôjsť aj k prispôsobeniu pôvodnej ortografickej normy prevzatých lexikálnych jednotiek (*ÖMV*).

c) Argotizácia a šifrovanie. Abreviačná remotivácia sa môže stať prostriedkom argotizácie prejavu. Z tejto kategórie sú homografné skratky *RP*[1] a *RP*[2] so slabičnou výslovnosťou [er-pé], aj v štylisticky príznakovej podobe *erpečko*. V závislosti od sociálneho statusu percipienta sa skratka *RP* v minulosti vzťahovala k dvom motivantom: pomenovaniu tlačového orgánu KSČ *Rudé právo* a hrubému a vulgárnemu výrazu zo subštandardnej variety *„riť Paľovu*“. Skratka *RP* teda plnila zastieraciu a šifrujúcu funkciu ako odpoveď na otázku typu „Čo tu hľadáte?“ – „RP“. Voči oficiálnym inštitucionálnym kruhom sa skratka uplatňovala ako „politicky správna“, zatiaľ čo medzi zasvätenými mala protichodný, znevažujúci význam. Pri remotivácii skratky *RP* nebol primárnym známejší a komunikačne frekvento-

[491] Členovia strany považovali tento fakt za znevažovanie názvu strany; porov. http://www.sme.sk/c/5788193/sns-chce-trestat-karikaturu.html

[492] Preklad: M. Fedorko. V Nemecku si majitelia áut značky *Seat* lepia takúto nálepku na autá, aby naznačili, že seaty sú rýchle a výkonné autá, ktorým ostatné autá len zavadzajú.

vanejší AMn, ale jeho subštandardný pendant. Na šifrovanie motivantu „*riť Paľova*“ sa skratka musela remotivovať vhodným pseudomotivantom *Rudé právo*, ktorý zabezpečil jej „bezpečnosť“ a akceptovateľnosť vo všetkých komunikačných situáciách.

Dosadzovanie slovných komponentov motivantu za grafémy skratky v snahe utajiť informácie je prítomné i pri žargónovej skratke *FPČ* (*Festival premárneného času*) s významom „pracovná porada“. Funkciu premennej tu preberá druhý komponent skratky, graféma *P*, ktorá zastupuje rôzne motivanty s rozličnou mierou príznakovosti na osi nocionálnosť – vulgárnosť. Variantný motivant potom mení status lexémy medzi príslušnosťou k slangu (*Festival premárneného času*) a žargónu (*Festival prejebaného času*).

Šifrovanie skratky bolo dôvodom abreviačnej remotivácie aj pri skratke *GHB* (*gama hydroxy butyrát*), označujúcej nelegálny stimulant používaný namiesto steroidov. Aby dekódovanie skratky bolo nepovolaným komunikantom znemožnené, skratka sa z konšpiratívnych dôvodov remotivovala: „*V Atlantě má GHB mezi kulturisty přezdívku „Georgia Home Boy“, v Hollywoodu mu říkaji Billy Idol (GHB jej porazil v roce 1993) a jinde „Grievous Bodily Harm“ (britský právnický termín pro těžké ublížení na zdraví)*“ (Daly – Wice, 2000, s. 132). Konšpiratívny a šifrujúci zámer remotivácie dokazuje substitúcia skratky neabreviačným propriom (*Billy Idol*), ktoré so skratkou, resp. jej denotátom súvisí len nepriamo. Abreviačná remotivácia iniciálovej skratky *GHB* sa neuskutočňuje dôsledne (*Grievous Bodily Harm → GBH*), keďže ako pseudomotivant sa využíva aj viacslovné pomenovanie terminologického charakteru, v ktorom nie je možná zámena poradia komponentov; napriek tejto diskrepancii sa uvádza ako abreviačný pseudomotivant.

V súvislosti so zámerne remotivovanými skratkami sa niekedy používa termín **spätné iniciály**, ktoré „*spätne teda referujú k inej jestvujúcej forméme, **pričom majú odlišný denotát***“ (Lančarič, 2008a, s. 18). Podľa D. Lančariča „*iniciály týchto jazykových foriem sa formálne zhodujú s už existujúcimi iniciálami označujúcimi inú realitu“,* napr. *WWW* (*World Wide Web*) → *World Wide Wait*; *BMW* (*Bayerishe Motoren Werke*) → *Big Money Waste*“ (ibid.). Bližší pohľad na uvádzané príklady ukazuje, že tu ide o abreviačnú remotiváciu skratiek za účelom parodizácie. Ustálenej skratke sa priradí iný abreviačný motivant a súčasne sa vytvoria alúzie na pôvodný motivant. Preto tu hovoríme o remotivovanej východiskovej skratke, napr. *www* s pôvodným (*world wide web*) i sekundárnym motivantom (*world wide wait*). S názorom autora o odlišnosti denotátu možno polemizovať; skôr by sme uvažovali o existencii dvoch odlišných designátorov na označenie toho istého denotátu. Pri abreviačnej remotiváciách skratiek sa mení iba designátor, teda abreviačný motivant, východiskové pomenovanie; denotát i abreviačný motivát (skratka) zostávajú rovnaké.

14.2.2 Spontánna abreviačná remotivácia skratiek

Abreviačná remotivácia prevažne iniciálových skratiek je taká frekventovaná, že ju komunikanti predpokladajú aj na miestach, kde sa neuplatňuje; vtedy uvažujeme o spontánnej abreviačnej remotivácii skratky. Okrem už spomínaných remotivácií skratiek *PS* a *RSVP* (porov. kap. **14.2**) sa spontánna abreviačná remotivácia objavila pri názve piesne skupiny The Beatles *Lucy in the Sky with Diamonds*, ktorú komunikanti inter-

pretovali ako abreviačnú remotiváciu skratky psychotropnej látky *LSD* s konšpiratívnym komunikačným zámerom. Ďalším príkladom spontánnej remotivácie je skratka *GI*, ktorá sa používa ako prezývka amerického vojaka. Komunikanti pri nej predpokladajú motivant *general issue*, resp. *government issue*; skratka však vznikla pôvodne z motivujúceho pomenovania „*galvanised iron*“ (pozinkované železo), ktorým označovali vojenskú kovovú výbavu (Oliver, 2005, s. 45).[493]

14.2.3 Hranice abreviačnej remotivácie a paradigmatickej motivácie

Pri riešení problematiky abreviačnej remotivácie sa vynára otázka hranice medzi remotivačnými postupmi a snahou komunikantov o vytvorenie vhodnej podoby skratky, teda napr. podoby homografnej s inou skratkou (**abreviačná homografia**) či homofónnej s abreviačne nemotivovanou lexémou (**externá homofónia**).

Externá homofónia i abreviačná homografia sú komunikačne odôvodniteľné rovnakými argumentmi ako abreviačná remotivácia. Všetky spája moment exkluzivity – vyniknúť pri hypertrofii skratiek (homofónna alebo homografná skratka) alebo originalizovať prejav (remotivovaná skratka). Abreviačná homografia i externá homofónia pritom môžu byť výsledkom spontánneho tvorivého procesu alebo môžu vznikať zámerne, a to abreviačnou remotiváciou skratky (abreviačná homografia) alebo neskratky (externá homofónia).

Ponúka sa preto otázka, dokedy sa v procese tvorby skratky realizuje abreviácia, ktorá z istého motivantu náhodne vytvorí homofónnu alebo homografnú skratku, a kedy už nastupuje abreviačná remotivácia, tzn. kedy homofónna neskratka a homografná skratka začínajú fungovať vo vzťahu k vznikajúcej skratke ako predmet abreviačnej remotivácie. Zložitosť uvedenej otázky si žiada bližšiu ilustráciu na konkrétnom príklade vzniku abreviačného názvu strany *Aliancia nového občana – ANO* [ano], ktorý bol (čiastočne) homofónny[494] s neskratkou *áno*:

Povedzme, že autor názvu strany *ANO* chcel vytvoriť originálny názov, ktorý by sa vynímal medzi ostatnými názvami politických subjektov. Pomenoval svoju stranu *Aliancia* (*A*) a odlíšil ju tak od iných „*strán*“, „*hnutí*“ či „*združení*“. Chcel tiež zdôrazniť, že to nebude ďalšia strana s *demokratickým* programom, že jeho prístup bude *novou* (*N*) kvalitou v politike, a že mu pôjde najmä o *občana* (*O*) a jeho záujmy. Zo svojho zámeru dostal tri grafémy *A, N, O,* ktoré po zoradení vytvorili skratku homofónnu s neabreviačným *áno.* Touto metódou by sa pri tvorbe skratky **náhodne** vyskytla **spontánna externá homofónia**.

Postup komunikanta, autora skratky, však vôbec nemusel byť takýto. Mohol začať z opačného konca – snažil sa vytvoriť názov strany, ktorý by bol ľahko zapamätateľný a ktorý by vsugeroval ostatným komunikantom pozitívnu energiu (porov. aj názov periodika strany *ANO „Hlavu hore*“). Šlo mu o názov, ktorý by po skrátení nezapadol medzi iné iniciálové skratky názvov strán (*SMK, SDK, SDKÚ, SDA, SDĽ, HZDS – ĽS, HZD* atď.). Vybral sa preto opačným smerom. Zvolil si najprv abreviačne nemotivovanú lexému, ktorá disponu-

[493] V súčasnosti sa skratka *GI* v remotivovanom význame používa na označenie všetkého, čo súvisí s armádou, vojakmi aj ich výstrojom.

[494] Vzhľadom na absenciu vokalickej kvantity tu možno uvažovať aj o externej paronymii.

je pozitívnou sémantikou, patrí do jadra slovnej zásoby, má jednoduchú formálnu štruktúru, a hlavne sa dá vhodne remotivovať. „Vhodne“ v tomto prípade znamená, že za jej grafémy možno dosadiť také komponenty pseudomotivantu, ktoré sa týkajú politiky a vecí verejných. Ako metóda by sa tu využila **abreviačná remotivácia neskratky,** takže by šlo o **zámernú externú homofóniu**. Primárne by tak vzniklo čiastočne homofónne iniciálové skratkové slovo *ANO*, ktoré by sa remotivovalo pseudomotivantom *Aliancia nového občana*.

Abreviačná remotivácia abreviačne nemotivovanej lexémy je však relatívne rizikovým postupom, lebo môže viesť k nelogickým sémantickým a syntaktickým vzťahom vnútri pseudomotivantu (porov. vyššie remotivácie lexémy *Romboid*). To sa prejavuje čiastočne aj na podobe pseudomotivantu *Aliancia nového občana,* v ktorom detailnejšia analýza dokazuje logickú diskrepanciu medzi jednotlivými komponentmi.

Logicky odôvodniteľnou a s politikou sémanticky spätou je v motivante lexéma *aliancia*, pochopiteľným je i komponent *občana*, keďže prospech občana môže byť cieľom aliancie. Logicky najslabšou časťou je prívlastok *nového*, a to práve v súvislosti s jeho nadradeným substantívom *občana.* Vynára sa otázka: prečo sa v motivante použil komponent *nového*, resp. kombinácia *nového občana?* Kto je *novým občanom*? Nedeklaruje sa naopak, že novým, zmenou na politickej scéne má byť politik? Je takýto politik vlastne *novým občanom*? Nazdávame sa, že komponent *nový* nie je v motivujúcej syntagme prítomný ani tak z dôvodu sémantiky, ako skôr pod vplyvom remotivačných tendencií homofónnej/paronymnej partikuly *áno*.

Analyzované metódy nevyčerpávajú všetky komunikačné možnosti, ktoré mohli viesť k vzniku iniciálového skratkového slova *ANO*. Komunikant totiž mohol v istej fáze skombinovať obidve metódy, teda oba jazykové javy. Mohol začať s tvorbou motivantu, pričom zároveň získaval materiál pre tvorbu skratky. Tento materiál v podobe iniciálových grafém potom usporiadal tak, aby vznikla kombinácia homofónna s partikulou *áno*.

V praxi to znamená, že využil podobu existujúcej abreviačne nemotivovanej lexémy *áno*, aby ju **remotivoval** komponentmi svojho motivantu, t. j. aby za jej grafémy dosadil svoj motivant. **Skombinoval** pritom paradigmatický jav **homofónie s postupmi abreviačnej remotivácie**. Práve na tento postup tvorby sa viaže otázka z úvodu kapitoly: dokedy sa pri tvorbe skratky *ANO* využila abreviácia s náhodným vyústením do homofónie a odkedy nastúpila remotivácia neskratky *áno.*

Nie jej možné dať uspokojivú a pravdivú odpoveď na túto otázku. Jednak preto, že komunikačný zámer pri tvorbe skratky pozná len samotný autor, a tiež preto, že ani on si jednotlivé procesy nemusí uvedomovať a skratku tvorí intuitívne. Zámer vytvoriť komunikačne efektívnu skratku sa v prípade *ANO* napĺňal, čo potvrdzuje reakcia komunikačnej obce v čase fungovania skratky v komunikačnej praxi: *„Vaše NIE pre ANO“*[495]; *z ANO bude rovno NIE alebo MOŽNO; opatrné ANO*.; *„A ak má Ruskova Aliancia nového občana recept na všetky neduhy, karikaturisti môžu predsedu vykresliť so širokým úsmevom a textom: „Som pekne opálený?“ ANO!“*.

[495] Z letáku namiereného proti strane *ANO*.

To, čo ilustruje príklad homofónnej/paronymnej skratky *ANO*, sa dá aplikovať i na homografné skratky. Bližšie túto problematiku ozrejmuje analýza homografných skratiek v kapitole **2.1.4**. O abreviačnej remotivácii na princípe abreviačnej homografie, resp. opäť paronymie, možno uvažovať pri skratke *BMV* (*Bakelitové motorové vozidlo*) (Kúkoľ, 2013), ktorá sa používala ako hanlivé označenie vozidla značky Trabant a stavala na homografii, resp. paronymii so skratkou *BMW* (*Bayerische Motoren Werke*).

Prípady abreviačnej remotivácie sa označujú aj ako ***deetymologizácia pomenovania*** (Masár, 1991, s. 50) alebo ***iniciálové anakronymum*** (Lančarič, 2008a, s. 18 – 19), keď sa napr. k skratke *DVD* (*Digital Video Disc*) vytvoril nový AMn *Digital Versatile Disc* (ibid.). Táto abreviačná remotivácia bola motivovaná spresnením významu skratky, aby sa naznačilo, že skratka *DVD* presahuje formát „*videa*“ a je to „*versatile*“ (univerzálny, viacúčelový) typ média. Treba poznamenať, že niektoré zdroje[496] takéto abreviačné remotivácie odmietajú. Za podobný príklad „iniciálového anakronyma“, t. j. abreviačne remotivovanej skratky, sa považuje skratka *GSM*, pre ktorú bolo diachrónne prvým AMn_1 spojenie *Groupe Spécial Mobile*, no po remotivácii skratka *GSM* zastupuje spojenie *Global System for Mobile Communication* (Lančarič, 2008a, s. 19). Táto remotivácia vznikla dosadením sémanticky vhodnejšieho AMn, ktorý odráža charakter denotátu.

14.3 Záverom k abreviačnej remotivácii

Abreviačná remotivácia, ktorá sa realizuje ako nahrádzanie pôvodného abreviačného motivantu skratky tzv. pseudomotivantom, ale aj remotivácia diachrónne abreviačne nemotivovanej lexémy, tzv. pseudoskratky, môže prebiehať spontánne, alebo, častejšie, zámerne. Zakaždým je však príznaková a spĺňa rozličné komunikačné zámery. Veľmi často spolupracuje aj so zámernou externou homofóniou, takže opäť znamená zapojenie ďalšieho motivačného typu, paradigmatickej motivácie, do spolupráce s abreviačnou motiváciou v inej, než čisto paradigmatickej podobe.

[496] http://www.dvddemystified.com/dvdfaq.html#1.1 (24. 7. 2013)

15 ABREVIAČNÁ DEMOTIVÁCIA

Dôležitosť poznania abreviačného motivantu pre pochopenie významu skratky zdôrazňujú viacerí lingvisti. Zhodujú sa na tom, že „*abreviácie sú v podstate technickou záležitosťou, ale nemohli by fungovať bez poznania verbálnych prvkov termínu. Ich prínosom je ekonomickosť jazykového prejavu. Nevýhodou abreviatúr je ich demotivovanosť, čo zužuje sféru ich používania na úzku skupinu odborníkov*“ (Bujalková, 1992, s. 335). Podľa autorky teda len nosná informácia v podobe abreviačného motivantu umožňuje skratke plnohodnotné uplatnenie v komunikácii („*nemohli by fungovať bez poznania verbálnych prvkov termínu*“). Autorka si však súčasne čiastočne protirečí, keď konštatuje, že „*nevýhodou abreviatúr je ich demotivovanosť*“, t. j. absencia vzťahu k motivantu.

Protirečivosť tohto konštatovania možno vysvetliť špecifickou povahou abreviačného motivačného vzťahu. Ten má odlišný charakter ako napr. slovotvorný motivačný vzťah.[497] **Rozdiely** medzi uvedenými motivačnými vzťahmi sa týkajú najmä potreby poznania oboch členov motivačného páru, ako aj možnosti ich identifikovania. Ako pripomína M. Ološtiak (2005, s. 41), kým pri slovotvornej motivácii je motivát významovo a **formálne**[498] **bohatší** (*Prešov → prešovský*), pri abreviačnej motivácii je motivát (skratka) významovo totožný a **formálne redukovaný** oproti svojmu abreviačnému motivantu (*Prešovská univerzita → PU*). Rozdiely sú aj v priehľadnosti oboch motivačných vzťahov. Kým slovotvorný motivant je prítomný a identifikovateľný v motiváte cez slovotvorný základ slovotvorného motivantu, abreviačný motivant je v motiváte – skratke prítomný len fragmentárne a v rozličnom rozsahu fragmentov v závislosti od typu skratky (porov. ibid.).

Práve rozsah fragmentov, frekvencia a pôvod skratky, ale i ďalšie faktory (porov. ďalej) môžu ovplyvňovať a spôsobovať stratu abreviačnej motivovanosti, teda **abreviačnú demotiváciu**. Dochádza k nej vtedy, ak abreviačná motivácia ako „»*nosná informácia*« *stráca opodstatnenie*, *zoslabne, resp. sa celkom stratí*“[499] (Furdík, 1993, s. 48). Tento zväčša postupný proces spôsobuje, že skratky prestávame vnímať ako abreviačne motivované lexémy a v našom jazykovom vedomí fungujú skôr ako značkové, synchrónne nemotivované. Demotivované skratky sú potom v denotačnom vzťahu bez sprostredkujúceho abreviačného motivantu – komunikanti ich dokážu priradiť k príslušnému denotátu aj bez poznania ich motivantu.

Preto hoci pri mnohých skratkách skutočne platí, že „*bez poznania neskráteného pomenovania je skratka komunikačne nefunkčná*“, napr. *KUI FEI TU KE* (*Katedra umelej inteligencie, Fakulta elektrotechniky a informatiky, Technická univerzita v Košiciach*) (Furdík, 2008, s. 68), zároveň treba pripomenúť, že ide o skratky, ktoré ešte neprešli procesom abreviačnej demotivácie.

Aj J. Hrbáček sa nazdáva, že „*celkem správné užívání zkratek je možné i bez znalosti motivujícího plného pojmenování, zná-li užívatel denotativní význam zkratky přímo*“ (1979,

[497] K špecifikám abreviačného motivačného vzťahu porov. kap. **1.9**.
[498] Okrem transflexie.
[499] Na abreviačnú informáciu analogicky aplikujeme tvrdenia autora o slovotvornej motivácii.

s. 67). Strata povedomia o súvislosti medzi skratkou a jej AMn v dôsledku vyššej frekvencie skratky nemení jej **systémový význam**. Ten je podľa autora **konštantný**, či si užívatelia vzťah skratky k plnému pomenovaniu uvedomujú alebo nie (ibid.; porov. kap. **4.1**). J. Hrbáček zároveň pripomína, že komunikant môže poznať systémový význam skratky aj bez poznania jej AMn (ibid.), čo je prejavom abreviačnej demotivácie.

Ak sa teda skratka vzťahuje k svojmu denotátu priamo, bez sprostredkujúcej funkcie svojho AMn, bez jeho poznania komunikantmi, dochádza k individuálnym modifikáciám významu. Vzniká **uzuálny význam**, význam „*modifikovaný*“, „*generalizovaný*“ (Hrbáček, 1979, s. 67). Uzuálny význam je častejšie prítomný pri prevzatých skratkách, pri ktorých komunikanti nie vždy poznajú presné znenie ich AMn: *NATO* → „Severoatlantický pakt“, „Aliancia“[500], *USA* → „Spojené štáty americké“ i „Amerika“[501]. Uzuálny význam je voči systémovému významu zvyčajne generalizovaný (*USA* → „Amerika“) a deproprializovaný (*ŽSR* → „železnice“) (porov. kap. **4.1**).

Vytváranie uzuálneho významu ilustruje napr. konštrukcia: „*na Twitteri už ohlasoval, že POTUS (americký prezident) vystúpi na živo k národu*.“ Abreviačným motivantom iniciálového skratkového slova *POTUS* je syntagma *President(s) of the United States,* ktorá sa však v slovenskom texte neuvádza a neuvádza sa ani jej ekvivalent *Prezident Spojených štátov (amerických).* Pri skratke je prítomná len atributívna syntagma opisného charakteru (*americký prezident*), ktorá vystihuje sémantiku AMn, je v porovnaní s ním efektívnejšia a komunikačne úspornejšia a predstavuje uzuálny význam skratky *POTUS*.

S abreviačnou demotiváciou súvisí aj Hrbáčkovo rozlíšenie medzi dvoma skupinami skratiek: 1. skratky štruktúrne a 2. skratky „*toliko etymologické, (které vznikli jako zkratky, ale ze synchronního hlediska to není patrné: kovral, karma, hobra...)*“ (Hrbáček, 1979, s. 18). Za etymologické skratky autor považuje práve abreviačne demotivované skratky.

Keďže proces abreviačnej demotivácie je postupný a jeho zavŕšenie závisí od viacerých faktorov, uvažujeme o existencii **čiastočnej** a **úplnej abreviačnej demotivácie**. Ide, pochopiteľne, len o aproximatívne vydelenie, keďže poznanie abreviačného motivantu skratky a vnímanie jej abreviačného statusu záleží okrem iného na individuálnom jazykovom vedomí komunikanta. Predsa však možno pozorovať isté fázy demotivačného procesu, preto sme pristúpili k uvedenej dištinkcii.

15.1 Čiastočná abreviačná demotivácia

V procese interlingválneho importu sa niekedy „*preberie len skratka bez motivujúceho pomenovania – NATO, AIDS*“ (Furdík, 2008, s. 71), čo sa považuje za oslabenie akceptačnej, t. j. interlingválnej motivácie[502]. Takéto vyhlásenie naznačuje, že prevzaté skratky

[500] V SSSJ (2006, s. 107) sa proprium *Aliancia* definuje ako „*vojensko-politická obranná organizácia združených krajín (USA, Kanada, krajiny Európskej únie, Nórsko, Island, Turecko a ďalšie*“ a odkazuje sa na skratku *NATO*.

[501] Takéto vnímanie propria *Amerika* dokazuje aj lexikografické spracovanie hesla *Amerika* – „*neofic. Spojené štáty americké*, *USA*“ (SSSJ, 2006, s. 118).

[502] Termín akceptačná motivácia používa J. Furdík (2008), v tejto práci však pracujeme s termínom M. Ološtiaka (2011) interlingválna motivácia.

(napr. *BBC, TGV, ÖMV*) môžu v cieľovom jazyku pôsobiť aj bez abreviačného motivantu z východiskového jazyka. Namiesto pôvodného motivantu či jeho presného slovenského ekvivalentu, sa vyvinie jeho opisný variant, ktorý približuje sémantiku skratky, napr. *NATO* (*North Atlantic Treaty Organisation – Organizácia Severoatlantického paktu*) → *Severoatlantická aliancia, resp. Aliancia*[503]; *GPS* (*Global Positioning System* – „družicový navigačný systém“) → *navigácia*; *KGB* (*Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti*) → *„Výbor štátnej bezpečnosti, tajná služba ... v bývalom Sovietskom zväze v r. 1954 – 1991*“ (SSSJ, 2011, s. 574); *CNN* (*Cable News Network*) → *„televízna spoločnosť USA*“ (Lalúch – Koncová, 2004, s. 104).

Komunikanti si abreviačnú povahu takýchto skratiek uvedomujú, vedia k nim priradiť ich denotát, no presné znenie pôvodného motivantu či jeho prekladový ekvivalent nemusia poznať. Uvádzanie presného abreviačného motivantu sa totiž v takýchto prípadoch skratiek pokladá za komunikačne náročné, neekonomické alebo irelevantné. Abreviačnú povahu týchto lexém však naznačuje okrem iného ich majuskulný zápis, preto proces abreviačnej demotivácie nepovažujeme za celkom ukončený a hovoríme o čiastočnej abreviačnej demotivácii. Platí totiž, že *„i u těch iniciálových zkratek, jejichž souslovnou bázi přesně neznáme (známe jejich denotativní význam jen globálně), chápeme jednotlivé iniciály jako reprezentanty slov, z nich se skládá úplné pojmenování*“ (Hrbáček, 1979, s. 70). Uvedomujeme si teda, že za každým iniciálovým komponentom skratky stojí slovo v rámci viacslovného pomenovania či voľnej syntagmy, hoci ich presné znenie nepoznáme.

Uvedený proces čiastočnej abreviačnej demotivácie odráža aj lexikografické zachytenie niektorých prevzatých skratiek. Už pri spracovávaní abreviačne motivovaných lexém typu *radar* v KRÁTKOM SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA sa vedome neuvádzali pôvodné abreviačné motivanty (Považaj, 1984, s. 230). Krátka sonda do spracovania skratiek v najnovšom slovenskom výkladovom slovníku, SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA (diel A – G, 2006), ukazuje, že viaceré prevzaté iniciálové skratky, ktoré prešli alebo prechádzajú procesom abreviačnej demotivácie, sa v ňom uvádzajú v dvoch osobitných heslách.

Napr. skratka *AIDS* sa zachytáva v dvoch variantných grafických podobách (SSSJ, 2006, s. 86): **1**. v pôvodnej majuskulnej podobe *AIDS* ako iniciálová skratka, resp. iniciálové skratkové slovo (o dôvodoch variantného hodnotenia tejto skratky porov. ďalej);

2. v minuskulnej podobe *aids* typickej pre lexikálny typ skratiek alebo pre neskratky.

Pri majuskulnej podobe *AIDS* sa udáva trojaká výslovnosť: „[á í dé es i ajc i ejc]“ (ibid.), čo by znamenalo, že podobu *AIDS* možno chápať buď ako iniciálovú skratku so slabičnou výslovnosťou [á-í-dé-es] alebo ako iniciálové skratkové slovo so splývavou výslovnosťou [ajc]/[ejc].

Pri minuskulnej, abreviačne demotivovanej podobe *aids* je slabičná výslovnosť vylúčená, keďže skratka sa správa ako abreviačne nemotivovaná lexéma; používa sa preto pri nej len splývavá výslovnosť s príklonom k slovenčine [ajc] alebo východiskovej angličtine [ejc].

[503] Porov. heslo *aliancia* v SSSJ (2006, s. 107); „*Severoatlantická a.*, publ. i *Aliancia vojensko-politická obranná organizácia združených krajín (USA, Kanada, krajiny Európskej únie, Nórsko, Island, Turecko a ďalšie)*, skr. NATO“.

Takáto výslovnosť sa, samozrejme, uplatňuje aj pri deriváte *aidsový* s variantnou výslovnosťou [aicový] i [ejcový]. Abreviačnú demotiváciu skratky *AIDS* smerom k lexéme *aids* podporuje práve možnosť splývavej výslovnosti; homofónia s neabreviačnou lexémou (*aids* – „pomôcky"), ktorá by mohla prispievať k abreviačnej demotivácii vo východiskovej angličtine, nemá v slovenčine lexikálnu oporu.

Zaujímavá je aj gramatická charakteristika heslového slova *AIDS* ako „*skr. i m*." SLOVNÍK považuje *AIDS* za skratku i za substantívum – maskulínam; význam substantíva definuje ako „*syndróm získanej imunitnej nedostatočnosti*" a exemplifikuje ho na syntagmách „*údaje o* ***AIDS****, linka pomoci* ***AIDS****, strach z* ***AIDS***" (ibid.).

Naproti tomu heslové slovo *aids* už SLOVNÍK hodnotí len ako substantívum a definuje ho ako „z angl. skratky AIDS – „*v súčasnosti nevyliečiteľné infekčné ochorenie, ktorého pôvodcom je vírus HIV spôsobujúci poruchu imunitného systému:* príznaky **aidsu**... nakaziť sa **aidsom**" (ibid.). Citované príklady naznačujú, že na rozdiel od skratky *AIDS*, ktorá v slovníkovom hesle zostáva nesklonná, exemplifikácia pri abreviačne demotivovanej lexéme *aids* už zachytáva bezprízнakovú deklináciu. Ide zrejme o vedomú a lexikografickú stratégiu, keďže:

1. V komunikačnej praxi sa vyskytujú aj iné formy zápisu a zaznamenávania deklinácie pri skratke *AIDS*. Neplatí teda, že v majuskulnej podobe *AIDS* ostáva skratka výlučne nesklonná a len v minuskulnej podobe *aids* sa môže bezprízнakovo zapojiť do deklinácie (porov. príklady z SNK: *AIDSOM/AIDSom/AIDSU/AIDSu*).

2. S podobným kľúčom dvojheslového spracovania pristupovali autori slovníka aj k pomenovaniam domáceho pôvodu, *ARO* a *áro*. Kým pri iniciálovom skratkovom slove *ARO* zostávajú príklady nesklonné (*primár na ARO*), príklady abreviačne demotivovanej podoby *áro* sa skloňujú: *ležať vo vážnom stave na áre* (SSSJ, 2006, s. 166).

Zaujímavá je aj prítomnosť kvantity na lexéme *áro* („*lekár pracujúci na áre, anesteziologicko-resuscitačnom oddelení*") i v jej derivátoch *árista, áristka*[504], na rozdiel od pôvodného *ARO*. To možno považovať za ďalší z prejavov abreviačnej demotivácie. Lexikografické spracovanie lexém *ARO* a *áro* zároveň dokazuje, že v procese čiastočnej abreviačnej demotivácie sa nenachádzajú len prevzaté, ale aj domáce skratky.

15.2 Úplná abreviačná demotivácia

Existuje však skupina skratiek, domácich i prevzatých, pri ktorých je proces abreviačnej demotivácie ukončený. Sú to skratky, pri ktorých „*pôvodné 'plné' pomenovanie sa prestane používať a jeho funkciu začne plniť skratkové slovo, napr. kino ← -kinematograf*" (Furdík, 2008, s. 71). Abreviačná povaha lexém typu *kino*, *laser* či *radar* sa už nepociťuje, k čomu prispievajú viaceré skutočnosti (porov. kap. **15.3**).

V tejto súvislosti treba spomenúť, že J. Hrbáček rozlišuje značkové a opisné skratky; **značkové skratky** „*neprozrazují příslušnost k motivujícímu plnému pojmenování*" a „*značný stupeň fragmentárnosti komponentů neumožňuje přiřadit značkovou zkratku*

[504] SLOVNÍK SLOVENSKÉHO SLANGU naproti tomu zaznamenáva podoby bez vokalickej kvantity *arista, aristka* (Hochel, 1993, s. 42).

k plnému pojmenování, k němuž patří" (Hrbáček, 1979, s. 69). Za značkové považuje J. Hrbáček iniciálové skratky, a to vo vzťahu k ich abreviačným motivantom, ktoré sú opisné. Skratka aj jej motivant môžu pritom niesť rovnaké množstvo informácie; rozdiel medzi nimi vidí autor v tom, že kým značkové pomenovania majú len sémantickú štruktúru, opisné pomenovania majú okrem sémantickej aj onomaziologickú štruktúru (op. cit., s. 70).

Na rozdiel od značkových skratiek sú **opisné skratky** formálne i významovo pevnejšie viazané na svoje abreviačné motivanty a ich abreviačná motivácia je zreteľná. Opisné skratky najčastejšie vznikajú slabičnou abreviáciou s vyšším podielom konsonantov (ibid.). Aj keď J. Hrbáček konštatuje, že abreviačná motivácia opisných skratiek je zreteľnejšia práve pre väčší rozsah a kvalitu fragmentov (slabiky s konsonantmi), v komunikácii často nastáva paradoxne opačný jav. Napr. abreviačný charakter skratkových slov môže byť zastretejší ako pri skratkách, ktoré vznikli iniciálovou abreviáciou, aj napriek tomu, že v skratkovom slove sa objavujú väčšie fragmenty slov, ktoré jednoznačnejšie odkazujú na svoje motivanty. Túto abreviačnú demotivovanosť podporujú viaceré faktory, ktoré priblížime v nasledujúcej kapitole.

15.3 Faktory abreviačnej demotivácie

V praktickej komunikácii existuje niekoľko faktorov, ktoré pôsobia ako katalyzátory abreviačnej demotivácie. Treba pritom rozlišovať medzi domácimi (*liaz*) a prevzatými skratkami (*laser, radar, PASCAL, Adidas*); činitele abreviačnej demotivácie a ich aktivácia sa pri skratkách rozličnej proveniencie i typológie líšia. Stupeň abreviačnej demotivácie závisí od viacerých faktorov, ktoré sú príčinou demotivácie jednotlivo, alebo vo vzájomnej spolupráci. Katalyzátorom abreviačnej demotivácie býva:

1) existencia (alebo absencia) abreviačného motivantu v slovenčine i jeho slovenského ekvivalentu, napr. *laser, kino, taxi, modem*. Ak sa abreviačný motivant nepreberá do L_2, abreviačný charakter sa už nepociťuje a skratka sa synchrónne vníma ako nemotivovaná, napr. *BILLA* [bila] (***Bil****liger* ***La****der – lacný obchod*), *TESCO* (***T. E****. **S**tockwell, J.* ***CO****hen*) (Kredátusová, 2013). Navyše, vedomie nemotivovanosti vo východiskovom jazyku vedie k nemotivovanosti v slovenčine. Tak napr. pri substantíve ***piano*** slovenské lexikografické práce neuvádzajú jeho abreviačnú motiváciu, hoci z diachrónneho hľadiska má táto lexéma abreviačný pôvod (*pianoforte*[505] → *piano*). To znamená, že lexéma *piano* bola do slovenčiny prevzatá už v skrátenej podobe. Podobný proces pozorujeme aj pri substantíve *taxi*, ktoré vzniklo skrátením z francúzskeho *taximètre* (za pôvodné *taxamètre*) (Mitter, 2003, s. 126), no do slovenčiny sa prevzalo už skrátené a jeho abreviačná motivovanosť sa už synchrónne nepociťuje;

2) spôsob výslovnosti prevzatej skratky v slovenčine (spolupráca AM a FónM); prechod od pôvodnej výslovnosti skratky k jej slovenskému ekvivalentu, slovenská výslovnosť zvyšuje pravdepodobnosť demotivácie: *laser* [*lejzr*] → [*laser*], napr. *radar* vyslovené ako [radar] namiesto pôvodnej anglickej výslovnosti [reida:(r)]. Ako katalyzátor abreviačnej de-

[505] http://www.etymonline.com/index.php?search=piano&searchmode=none

motivácie pôsobí aj prechod od slabičnej k splývavej výslovnosti skratky: *AIDS* [á-í-dé-es] → [*aic*]/[*ejc*], *VIP* [ví-aj-pí] → [*vip*];

3) minuskulný zápis, ktorý stiera pôvodný iniciálový charakter skratky: *LASER* (*light amplification by stimulated emission of radiation*) → *laser*, *RADAR* (*Radio detection and ranging*) → *radar*; alebo ktorý vyplýva z typu skratky: *kinematograf* → *kino, motor + reštaurácia* → *motorest*;

4) zapojenie skratky do deklinácie (spolupráca AM a MM): *radar* → *z radaru, kino – v kine*. S tým súvisí aj existencia štylisticky príznakovej podoby skratky: *GAZ*[506] → *gazík*, *LIAZ* → *liazka*, *FIAT* → *fiatka*. Štylisticky príznakové podoby skratiek vznikli zo snahy zapojiť skratku do deklinácie a prispôsobiť ju flektívnej slovenčine. Ich existencia môže urýchliť proces abreviačnej demotivácie;

5) druh skratky; iniciálové skratky (*SBS*, *NKÚ*) majú vďaka majuskulnej podobe menšiu tendenciu k abreviačnej demotivácii ako skratkové slová (*tesil, jawa, salko, kovral, dermakol, Adidas*); alebo ako skrátené slová: *foto* (*fotografia*), *auto* (*automobil*), *basket* (*basketbal*), *nealko* (nealkoholické), *promo* (*promotion*). Majuskulná podoba iniciálovej skratky naznačuje abreviačný charakter oveľa výraznejšie ako nepríznaková minuskulná realizácia: *rodokaps* (*romány do kapsy*), *dermacol*[507];

6) netypické abreviačné postupy (prešmyčky, tzv. blending): *salko*, *kofola*[508];

7) skutočnosť, či bola skratka vytvorená v úsilí o externú homofóniu (napr. *SALT*) alebo o abreviačnú homonymiu (*KGB, PNS*). Skratka pri obidvoch typoch paradigmatických vzťahov disponuje nielen významom, ktorý jej určuje motivant, ale zároveň aj konotáciami, ktoré získava týmito paradigmatickými javmi;

8) apelatívny (napr. *radar, laser*) alebo propriálny charakter skratky (napr. *SĽUK, LIAZ, PASCAL*), čomu zodpovedá grafický záznam skratky minuskulami alebo majuskulami. Podľa J. Hrbáčka pri skratkách s propriálnou funkciou sa silnejšie pociťuje ich abreviačný charakter; naproti tomu „*apelatívní funkce povědomí zkratkovosti zastírá*“ (Hrbáček, 1979, s. 114). Medzi apelatívne skratky autor radí práve lexémy ktoré sa používajú bezpríznakovo a ich abreviačný charakter sa už nepociťuje: *tesil, jawa* (*Janeček, Wanderer*);

9) apelativizácia pôvodne propriálnej skratky: *LIAZ* → *liaz* („nákladné auto“); *SALKO* → *salko* („zahustené sladené mlieko akejkoľvek značky“); *DERMACOL* → *dermacol* („krycí make-up“); *KOVRAL* → *kovral* (typ koberca);

10) zapojenie skratky do slovotvorných procesov (spolupráca AM a SM): *radar* → *radarový, laser* → *laserovka*;

11) lexikalizácia slabičnej výslovnosti skratiek: *jépépé*, *béhávé*, *vépépé*, *úpécé*, *piár*, *kávépé*[509];

---

[506] Značka terénnych áut.

[507] Podľa J. Hrbáčka (1979, s. 95) vzniklo „čiastočné skratkové slovo“ *dermacol* z celého slova ***derma*** – a komponentu ***col-*** (*color*).

[508] *salko* – vzniklo prešmyčkou z adjektív ***sla****dený* + ***ko****ndenzovaný* (Hrbáček, 1979, s. 96); *kofola* je tzv. teleskopické slovo, ktoré vzniklo z motivantov: ***kof****ein* + *k****ola*** (op. cit., s. 103). J. Hrbáček tu má na mysli tzv. blending, resp. kríženie, ktoré sa takisto radí k abreviácii (Ološtiak, 2011, s. 231, Lančarič, 2008, s. 231).

12) frekventovaný výskyt v komunikácii: *tesil* (*technický silon*); *moped* (*motorový velociped*); *pepo* (*pevný podpaľač*);

13) zastretá, resp. sporná genetická motivácia: *kovral*[510], *motorest* (*motoreštaurácia*), *trafo* (*transformátor*);

14) charakter obchodnej značky: *MAN* (*Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg*), *Adidas* (Adolph „Adi" Dassler, zakladateľ firmy), *Osram* (*osmium + Wolfram*), *Tchibo* (*Tchilling + Bohnen* (kávové zrná)), *Rolex, Eduscho* (*Eduard Schopf*), *Rowenta* (*Robert* ***We****in****tra****ud*), *Haribo* (*Hans Riegel, Bonn*).[511] Pri viacerých z nich je už proces abreviačnej demotivácie ukončený: *Milka* (*Milch + Kakao*), *Nutella* (*Nut + -ella*), *Varta* (***V****ertrieb, **A**ufladung und **R**eparatur **t**ransportabler **A**kkumulatoren*).

Naznačené faktory sú skôr tendenciami a nemožno ich absolutizovať. Aj v tomto ohľade sa jazyk správa autonómne a do abreviačnej demotivácie konkrétnej skratky sa zapájajú aj ďalšie činitele, ktoré sme nespomenuli a ktoré majú skôr individuálnu a okazionálnu povahu.

15.4 Komunikačné stratégie vedúce k abreviačnej demotivácii

Komunikačné stratégie, využívané pri abreviačnej demotivácii, ilustrujeme na abreviačnom historizme, už spomínanej a analyzovanej skratke *ANO* (*Aliancia nového občana*) (porov. kap. **14.2.3**), ktorej tvorba budovala na princípe zámernej externej homofónie, resp. paronymie s lexémou *áno*.[512] Abreviačne nemotivovaná partikula *áno* má pozitívnu sémantickú náplň, vyjadruje súhlas a kladný hodnotiaci postoj, čo boli sémy vítané pre stranu *ANO*. Neprekvapuje potom, keď sa niektorí komunikanti vedome snažili rozličnými postupmi na túto paronymiu upozorniť a zvýrazniť ju v komunikácii, a to v prospech následnej abreviačnej demotivácie iniciálového skratkového slova *ANO*.[513] Prispievali k tomu viaceré postupy:

a) Začlenenie skratky do kompozita *ANO-lienka*, ktoré je vo vzťahu externej paronymie s propriom *Anulienka* (porov. aj logo aliancie – lienku na steble trávy).

b) Použitie skratky v takých syntagmách, v ktorých je kolokačne kompatibilný i abreviačne nemotivovaný člen paronymného páru. Napr. syntagma *ANO Slovensku* (ibid.) poskytuje možnosť dvojakej interpretácie:

---

[509] *KVP* – 1. *Košický vládny program*, 2. názov sídliska v Košiciach.

[510] Genetická motivácia lexémy *kovral* (druh koberca v čase ČSSR) je sporná (Hrbáček, 1979, s. 96); podľa niektorých vznikla abreviáciou spojenia *koberec z Vratislavic* (*ko+vra+l*); podľa iných nie je abreviačne motivované a pochádza z anglického *cover all* (Porov. Holub – Lyer, 1967, s. 265).

[511] Bližšie k uvedeným pragmatonymám porov. Kúkoľ (2013).

[512] O čiastočnej externej homofónii, resp. externej paronymii uvažujeme kvôli rozdielom v kvantite vokálu v oboch členoch paradigmatického páru.

[513] Líder zaniknutej strany *ANO*, P. Rusko, sa ohradil proti splývavej výslovnosti skratky *ANO* a navrhoval jej slabičnú realizáciu [á-en-ó]. Klasifikoval ju tak ako iniciálovú skratku, hoci *ANO* malo všetky predpoklady stať sa iniciálovým skratkovým slovom so splývavou výslovnosťou [ano]. Komunikačné využitie skratky *ANO* nedávalo jednoznačnú odpoveď na otázku jej štatútu, keďže v médiách bola jej výslovnosť rozkolísaná a redaktori sa riadili vlastnou jazykovou intuíciou.

ba) politická strana ANO chce vytvoriť niečo pre Slovensko, venovať mu niečo;

bb) Slovensku vyslovujeme „áno“, podporujeme ho (jeho ideu).

V podobných syntagmách ľahko prebieha potenciálna substitúcia skratky paronymnou neskratkou, pričom sa vo vedomí komunikantov vytvára požadovaná asociácia na lexému s kladnou sémantickou náplňou, porov. napr. nasledujúce výpovede: *Povedz ANO a uvidíš; Vaše **Áno**, naše rozhodnutia*[514] (predvolebný billboard strany ANO); *z ANO bude rovno NIE alebo MOŽNO; opatrné ANO* (o názoroch *ANO* na reformu školstva); *„A ak má Ruskova Aliancia nového občana recept na všetky neduhy, karikaturisti môžu predsedu vykresliť so širokým úsmevom a textom: „Som pekne opálený?“ ANO!*“.

c) Využitie oboch členov paronymného páru vo vetnej syntagme v snahe upozorniť na túto paronymiu, napr. *Prečo ANO hovorí Áno* (*Hlavu hore*); *Za vaše ÁNO cesta okolo sveta s ANO* (ibid.). V druhej vetnej syntagme má v prospech tejto stratégie pracovať aj majuskulná podoba celého neskratkového *áno*, ktorá korešponduje s majuskulami iniciálového *ANO.*

Na podobnom princípe uvedenia oboch členov paradigmatického vzťahu v jednej syntagme sa stavia i pri homofónii prevzatého iniciálového skratkového slova *NATO* (*North Atlantic Treaty Organization*) so slovenskými príslovkovým zámenom *načo* a predložkovou syntagmou *na to,* napr*. NATO – čo vy na to?* (názov rozhlasovej relácie); *NATO? Načo?* (reklamný billboard); *Načo NATO?* (televízna relácia); *Myslíme NATO isté* (názov propagačných spotov v STV).

d) Minuskulizácia, t. j. substitúcia majuskulnej podoby iniciálovej skratky minuskulami. Hoci sa iniciálové skratkové slová, pri ktorých sa synchrónne vníma ich abreviačný charakter, zapisujú majuskulami, autori skratky *ANO* zvýrazňujú jej homofóniu grafickou realizáciou v logu strany v podobe *Ano*. Minuskulná realizácia je charakteristická pre štruktúrne zložitejšie skratky, napr. skratkové slová, pričom ako nepríznakový typ zápisu vytvára podmienky pre ich abreviačnú demotiváciu (porov. *laser, radar, aids*).

e) Ďalším z komunikačných postupov, prispievajúcim k abreviačnej demotivácii, je uvádzanie viacerých cudzojazyčných pseudoprekladov skratky *ANO*[515]. Hovoríme o pseudoprekladoch, keďže v skutočnosti je tu preložená paronymná neskratka *áno*.

f) Inú komunikačnú stratégiu, ktorá pôsobí v prospech abreviačnej demotivácie, možno ilustrovať na českom skratkovom slove *skútr*: „*mimochodom, hovorí sa mu skútr... nie je to karosovaný motocykel, je to skratka, ktorú ostro odsudzujem a ktorou ho obšťastňujú jeho kolegovia zo Senátu a ktorá znie zkurvený trpaslík*“[516]. Komunikanti vedome modifikujú podobu skratkového slova *skútr* bez ohľadu na adekvátnosť modifikácie vo vzťahu k jeho motivantu.

Primárnym dôvodom pre modifikáciu je dosiahnutie homofónie s abreviačne nemotivovanou lexémou *skútr*, čo v konečnom dôsledku vytvára podmienky pre demotiváciu skratkového slova. Modifikácia sa uskutočňuje v rovine grafickej i zvukovej; skratkové

[514] Zvýraznil autor sloganu.

[515] Porov. dobový predvolebný propagačný materiál pod názvom *Hlavu hore.*

[516] Autorom výroku na adresu politika Michala Žantovského je Miloš Zeman (Hospodárske noviny).

slovo *skútr* zhodnocuje iba ústnu podobu AMn *zkurvený trpaslík*, v ktorej sa prejavuje neutralizácia znelosti. K homofónii smeruje i pridanie kvantity v skratkovom slove na označenie kvantity, hoci v príslušnom komponente motivantu kvantita absentuje.

Na margo tejto stratégie treba poznamenať, že okrem snáh o dosiahnutie čo najpresnejšej homofónie medzi skratkou a neskratkou existujú v komunikácii aj opačné tendencie, ktoré stavajú na čiastočnej diferencovanosti skratky a jej homofónneho/paronymného pendantu. Výhodou tohto postupu je fakt, že homofónia/paronymia umožňuje skratke prebrať na seba konotácie homofónnej/paronymnej neskratky, zatiaľ čo diferencujúce prvky zasa zvýrazňujú jej abreviačnú povahu, tzn. nepotláčajú do úzadia ani sémantiku jej motivantu. Porov. nasledujúce homofónne/paronymné dvojice: *BOSK* (*Banda obyčajných sekčovských katolíkov*) (hudobná skupina) vz. *bozk*; *ZDRBES* (*Združenie bezpečných strelcov*) vz. *zdrbeš*; *MARTA* (*Metropolitan Atlanta Rapid Transit Authority* – Atlantská podzemná dráha) vz. *Martha* (anglické antroponymum).

Popri rozdieloch medzi iniciálovou majuskulnou a minuskulnou podobou sa uvedené skratky líšia ďalšími diferencujúcimi činiteľmi, a to rozdielmi v znelostnej korelácii foném: [s] (*BOSK*) – [z] (*bozk*), *s* (*ZDRBES*) – *š* (*zdrbeš*); ako aj rozdielmi v spôsobe výslovnosti foném: plozíva [t] (*MARTA*) a frikatíva [θ] (*Martha*). Diferenciačné prvky sú identifikačnými činiteľmi, ktoré v komunikáte fungujú v prospech rýchleho dekódovania a odhalenia abreviačného charakteru homofónnej/paronymnej skratky.

g) Inou komunikačnou stratégiou smerujúcou k abreviačnej demotivácii je vytváranie takej skratky, ktorej štylisticky príznaková podoba je homofónna so sémanticky vhodnou neskratkou. Napr. názov divadelného ocenenia *DOS-ka* je štylisticky príznakovou podobou iniciálového skratkového slova *DOS* (*Divadelná osobnosť sezóny*). Štylisticky príznaková podoba *DOS-ka* však zároveň odkazuje na viacslovné pomenovanie *divadelné dosky*, ktoré sémanticky súvisí[517] s denotátom abreviačného motivantu a skratky. Pri tvorbe skratky *DOS* sa tak vedome rátalo s jej štylisticky príznakovou podobou *DOS-ka* ako členom homofónneho paradigmatického vzťahu, keďže nepríznakové a logické poradie lexém v AMn by bolo skôr **Osobnosť divadelnej sezóny → *ODS.*

Predchádzajúca analýza dokazuje, že v komunikácii existuje nielen snaha o vytvorenie homofónnych skratiek, ale tiež úsilie o ich zapojenie do komunikátu príznakovým spôsobom, ktorý upozorní na ich abreviačnú povahu. Máme na mysli najmä majuskulnú realizáciu iniciálových skratiek, ktorá pôsobí tak výrazne, že i abreviačne nemotivované propriá imitujú tendencie charakteristické pre skratky. Komunikanti pri nich používajú tie komunikačné stratégie (majuskuly a diferencovanie relačnej morfémy), ktoré zvýrazňujú ich proprialny charakter, porov. napr.: *predseda Smer-u*; *v programe SMERu*; *v parádnom výtvarnom stvárnení SHOOTY©PAKT-u*.

[517] Porov. *„publ. dosky, ktoré znamenajú svet* divadlo“ (KSSJ, 2003, s. 131, heslové slovo *doska*).

15.5 Abreviačná demotivácia vz. lexikalizácia

Niekedy sa v súvislosti s abreviačnou demotiváciou používa termín **lexikalizácia**, a to keď *„skratka stratí svoju typickú príznakovosť a začne sa správať ako bežné lexikálne slovo*“ (Lančarič, 2008a, s. 11). Zároveň sa konštatuje, že tento proces môže viesť *„k zmene propriálneho typu akronyma na apelatívum*“ (ibid.), pričom sa zrejme poukazuje na apelatívny charakter takých lexém, ako je *radar* (*radio detection and ranging*), *laser* (*light amplification by stimulated emission of radiation*), *kodek* (*kóder + dekóder*)[518]; *modem* (*modulator + demodulator*) (Ološtiak, 2011, s. 264), ktoré sú z diachrónneho hľadiska abreviačne motivované propriá, ich abreviačný charakter sa však už synchrónne nepociťuje.

Iné chápanie termínu lexikalizácia ponúka A. Sopira (1975, s. 143), ktorý úplnú lexikalizáciu vníma ako tretie a posledné štádium existencie skratiek (porov. kap. **1.8**). Jeho čisto frekvenčné vymedzenie úplnej lexikalizácie však znamená, že za úplne lexikalizované považuje o. i. iniciálové skratky *JRD* a *ROH*, ktorých abreviačný charakter sa aj napriek vtedajšej vysokej frekvencii v komunikátoch pociťuje, a to vďaka najmä majuskulám a iniciálovému typu abreviácie. Nemožno ich teda považovať za abreviačne demotivované.

Skratku, ktorá sa demotivovala od pôvodného abreviačného motivantu, resp. jej význam je iný ako význam jej abreviačného motivantu, nazýva D. Lančarič pseudoskratkou (2008a, s. 47). Ako príklad uvádza skratku *VW* (*Volkswagen – ľudové vozidlo*), ktorá už nezastupuje značku ľudových vozidiel. Podľa nášho názoru však skratka *VW* nestráca svoj abreviačný status, t. j. nestáva sa pseudoskratkou len preto, že produkty firmy *VW* už nie sú „ľudovými vozidlami“. Skratka *VW* si naopak udržiava jednak abreviačný status (čo podporuje aj jej iniciálový charakter), jednak spätosť so svojím AMn, keďže jej faktickým denotátom neboli nikdy ľudové vozidlá, ale firma, ktorá ich vyrábala, čo sa nezmenilo. Súčasne sa tým potvrdzuje relatívna nezávislosť skratky na jej abreviačnom motivante, resp. existencia uzuálneho významu skratky (výrobca motorových vozidiel), ktorý sa líši od systémového významu, daného abreviačným motivantom (*Volkswagen – ľudové vozidlo*).

15.6 Záverom k abreviačnej demotivácii

Abreviačná demotivácia ako oslabenie a strata povedomia o abreviačnej motivovanosti skratky má procesuálny charakter. Je permanentnou fluktuáciou, ktorú v komunikácii podporujú viaceré podvedomé i zámerné komunikačné stratégie. Tie v konečnom dôsledku znamenajú snahu komunikantov zapojiť skratku ako príznakový vyjadrovací prostriedok do lexiky ako jej plnohodnotnú súčasť. Súčasne sú prostriedkom, ako skratku zbaviť jej príznakovosti, ktorá vyplýva z jej sekundárnej, abreviačnej povahy a závislosti na jej abreviačnom motivante.

Proces abreviačnej demotivácie je súčasne závislý od viacerých činiteľov, azda najvýraznejšie od typu skratky a jej proveniencie, ale v neposlednom rade aj od individuálnej jazykovej kompetencie konkrétneho komunikanta identifikovať abreviačne motivovanú jednotku aj vtedy, ak sa realizuje nepríznakovo – t. j. minuskulou. Aj preto o úplnej abreviačnej

[518] Pri lexéme *kodek* možno uvažovať o transortografizácii prevzatej lexémy *codec* (*coder* + *decoder*).

demotivácii možno hovoriť iba pri menšom množstve skratiek, pričom ani to neplatí u komunikantov, ktorí poznajú etymológiu konkrétnej abreviačne motivovanej lexémy, takže si uvedomujú jej abreviačnú povahu.

16 ORTOGRAFICKÁ NORMA PRI SKRATKÁCH

Napokon chceme aspoň v krátkosti predstaviť a zosumarizovať základné princípy pravopisu skratiek podľa ortografickej normy zachytenej v kodifikačnej príručke PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU (2000). Skratiek sa týka kapitola o písaní veľkých písmen v skratkách a ustálených značkách (PSP, 2000, s. 72 – 74) a kapitola o interpunkčných znamienkach (op. cit., s. 93 – 96). Situácia v úze však potvrdzuje veľkú variantnosť v grafickom zachytávaní najmä graficko-fónických skratiek, ako aj ich derivátov a štylisticky príznakových podôb. To je v protiklade k zásadnej požiadavke na ustálenú formu skratiek a zreteľné odlíšenie abreviačne motivovanej jednotky od ostatného textu (Hrbáček, 1979, s. 75).

16.1 Veľké a malé písmená

Podľa v súčasnosti platnej ortografickej normy sa veľké písmená píšu „*v iniciálových skratkách a značkách*“, a to proprií (*SAV – Slovenská akadémia vied*, *MDŽ – Medzinárodný deň žien*), apelatív (*ODÚ – Okresný daňový úrad*), titulov (*DrSc. – Doctor scientiarum*), chemických prvkov a fyzikálnych veličín (*H*, *kW*) a pomenovaní menových jednotiek (*Sk – slovenská koruna*).

PRAVIDLÁ ďalej pripomínajú, že sa okrem začiatočného písmena môže využívať aj ďalšie písmeno AMn, a to buď pri kompozitách (*VSŽ*) alebo „*na rozlíšenie skratiek*“, napr. *OÚP* (*okresný úrad práce*) – *ObÚP* (*obvodný úrad práce*). Ako vidno, graféma označujúca ďalší slovotvorný základ kompozitného motivantu sa zaznačí majuskulou: *VSŽ* (***V****ýchodos****l****ovenské* ***ž****eleziarne*), *SEČ* (***s****tredo****e****urópsky* ***č****as*); diferenciačná graféma minuskulou: (*STK – stanica technickej kontroly* vz. *S****l****TK – S****l****ovenská technická knižnica*). PRAVIDLÁ upozorňujú, že kompozitum *česko-slovenský* sa skracuje variantne ako *ČS* (*ČSA – Československé aerolínie*) alebo len *Č* (v starších skratkách prevzatých z češtiny: *ČSD – Československé státní dráhy*). Aj zapisovanie tzv. zložiek (*ch, dz, dž*) dovoľuje ortografická norma v majuskulnej aj minuskulnej podobe: *Bratislavské džezové dni → BDŽD/BDžD.*

Otázka písania skratky majuskulami a minuskulami je len zdanlivo marginálnou a čisto ortografickou záležitosťou. Popri interpunkcii sú totiž majuskuly dôležitým prostriedkom dištinkcie skratiek a ich abreviačných motivantov, čo ilustrujú aj nasledujúce príklady skratiek z odlišných motivantov, ktoré sa líšia práve majuskulnou/minuskulnou realizáciou a použitím interpunkcie (porov. Lalúch – Koncová, 2004, s. 6):

aa – ana (partes aequales) (lat.) – lek. každému rovnakým dielom

aa. – *artérie* (tepny)

a.a. – ad acta (lat.) admin. práv. odložiť k spisom, založiť ako vybavené

a/a – airdrome to airdrome (angl.) dopr. z letiska na letisko, medziletiskové spojenie

aA – abampér

Aa – Arbeitsamt (nem.) admin. úrad práce

AA – accord aimable (franc.) práv. dobrovoľná dohoda (a ďalších približne 26 významov/motivantov)

A. A. – aes alienum (lat.) dlh

A-A – air to air (angl.) voj. strela typu vzduch-vzduch

Aj napriek tomu, že je použitie minuskuly a majuskuly dôležitým diferenciačným znakom, pri lexikografickom spracovaní **iniciálových skratkových slov**, ktoré nastúpili proces abreviačnej demotivácie, môžu obidva typy grafickej podoby alternovať. Niektoré abreviačne motivované lexémy sa uvádzajú v SSSJ (2006) v jednom hesle v majuskulnej i minuskulnej podobe, napr. *Algol/ALGOL* (*Algorithmic Language*), s exemplifikáciou dokazujúcou abreviačnú demotiváciu „*rozšírenie algolu, programovať v algole*“ (SSSJ, 2006, s. 106); podobne aj *Alt*/*ALT* (*alternate operation*) (op. cit., s. 112). Majuskuly a minuskuly diferencujú aj propriálne deriváty od skratiek od apelatívnych tvarov, napr. *Dederón* (hovor. „hanlivé označenie obyvateľa niekdajšej Nemeckej demokratickej republiky) vz. *dederón*/*dederon* (SSSJ, 2006, s. 570).

Majuskuly sú takisto dôležitým diferenciačným znakom pri externej homofónii skratky a neskratky, napr. *DAV* (*Daniel Okáli, Andrej Sirácky, Vladimír Clementis*) vz. *dav*; *SPLN* (*Sanatórium pre liečbu neplodnosti*) vz. *spln*; *ŠOK* (*športová osobnosť Košíc*) vz. *šok* (porov. kap. **4.4**). Písanie majuskulou vytvára komunikačne produktívne napätie medzi zdanlivo totožnou a predsa odlišnou formou, ktorá umožňuje naznačiť homofóniu a súčasne odlíši skratku od neskratky.

V tejto súvislosti treba ešte pripomenúť, že imanentná charakteristika iniciálových skratiek a iniciálových skratkových slov – ich majuskulná podoba – môže byť z hľadiska dekódovania v istých kontextoch problematickou. Napr. v titulkoch, ktoré sú vytlačené majuskulami a zároveň obsahujú uvedené typy skratiek, môže byť interpretácia celého titulku nejednoznačná vo vzťahu k vymedzeniu hraníc skratky: „*SDĽ O ZLÚČENÍ SO SOP*“ alebo „*NO BEZ ŠÉFREDAKTORA*“.[519]

Nedôslednosť ortografickej realizácie pri jednej skratke môže viesť k nežiaducej percepčnej pauze pri identifikácii skratky. Majuskulná realizácia iniciálových skratiek a iniciálových skratkových slov sa uskutočňuje takmer bez výnimky, ak neberieme do úvahy dištinktívne grafémy a zložky. Niekedy sa však práve dištinktívne grafémy zachytávajú majuskulou, predovšetkým pri menej ustálených iniciálových skratkách: *OBÚ* vz. *ObÚ* (*Obvodný úrad*). Variantne (majuskulou alebo minuskulou) sa často zachytávajú **skratkové slová**: majuskula sa pri nich volí zvyčajne preto, aby sa naznačila a zvýraznila ich abreviačná motivovanosť: *TANAP* (*Tatranský národný park*) alebo ich značkovosť: *SATUR* (*Slovenská agentúra turistického ruchu*). Minuskula je naproti tomu výhodnejšia a neprízna-kovejšia pri zapojení skratky do deklinácie (*z Tanap-u/z Tanapu* vz. *z TANAP-u*).

Pri prevzatých skratkách je vo vzťahu k majuskulám relevantná otázka výberu majuskulnej alebo minuskulnej podoby, ktoré môžu koexistovať vo východiskovom jazyku. Napr. z anglickej dubletnej podoby *NATO/Nato* si slovenčina zvolila majuskulný variant, ktorý eliminuje potenciálnu homonymiu iniciálového skratkového slova a abreviačne nemotivovanej lexémy: porov. **Nato* (proprium) vz. *nato* (pronomen alebo adverbium).

[519] V prvom prípade možno predložku *so* interpretovať ako súčasť skratky, druhom prípade nastáva opačný posun, skratka *NO* (*Národná obroda*) môže byť interpretovaná ako partikula.

V tejto súvislosti chceme spomenúť, že variantnosť skratky môže byť aj odrazom variantnosti abreviačného motivantu: *UK* (*Univerzita Karlova*) vz. *KU* (*Karlova univerzita*) (Hrbáček, 1979, s. 73), prípadne odráža typ skratky a rozsah uplatnenej abreviácie: *s./str*. (*strana*), *F*./*Fr*./*Frant*. (*František*).

Otázka diferencovanej majuskulnej a minuskulnej realizácie je relevantná aj v **deklinácii**, pri pripájaní relačných morfém (*DJom, DJmi, DJs*)[520] a flektivizačných formantov k iniciálovej skratke (*SMSka/SMS-ka*). V slovenčine sa už tradične uprednostňuje odlíšenie skratky od relačnej morfémy (*AIDSu, AIDSom*) (Dvonč, 1969, s. 346 – 351), čo možno považovať za prostriedok zdôraznenia abreviačného charakteru skratky.[521]

Minuskulný zápis iniciálovej skratky a iniciálového skratkového slova vystupuje do popredia aj pri jej zapájaní skratky do slovotvorných procesov **derivácie** a **kompozície** (porov. kap. **6.2**), keď sa iniciálová skratka odlíši od sufixu (*SĽUKár*, *WAPovať, SMSkový*) alebo komponentu kompozita – sufixoidu či druhého slovotvorného základu (*WAPnet*, *MP3-man*).[522]

Okrem diferencovania skratky a derivačnej morfémy prostredníctvom minuskuly a majuskuly (*SDKár, KDHák*) sa v slovenčine uplatňuje zápis derivátov z iniciálových skratiek prostredníctvom transkripcie slabičnej (*emerhák*, *dederon*) alebo hláskovej (*szmák*) výslovnosti motivujúcich skratiek (Šoková, 1983). Aj keď deriváty z iniciálových skratkových slov majú hláskovú a grafickú štruktúru podobnú štruktúre abreviačne nemotivovaných lexém, predsa sa zachováva majuskulná podoba skratky (*SĽUKár*, resp. *SĽUK-ár*[523]), popri nepríznakovej minuskulnej podobe *sľukár*, ktorá môže byť predpokladom pre následnú abreviačnú demotiváciu iniciálového skratkového slova.

Vo vzťahu k majuskulám za zmienku stojí aj fakt, že motivanty anglických skratiek majú jednotlivé lexémy AMn zaznamenané majuskulou, a to v súlade s ortografickou normou propriálnych názvov v angličtine, napr. *ABEDA* (*Arab Bank for Economic Development in Africa*). V slovenskom ekvivalente sa lexémy v motivujúcom pomenovaní majuskulami nezaznamenávajú *ABEDA* (*Arabská banka pre hospodársky rozvoj v Afrike*).

16.2 Diakritické a interpunkčné znamienka pri skratke

Problematikou **diakritických** znamienok pri pravopise slovenských graficko-fónických skratiek sa zaoberal M. Považaj (1983), ktorý požaduje, aby sa diakritické znamienka –

[520] V češtine na podobný zápis upozorňuje P. Kochová (2003, s. 163).

[521] V češtine sa odporúča bezpríznakový, nediferencovaný spôsob zapojenia relačnej morfémy k iniciálovému skratkovému slovu, a to bez ohľadu na jeho zakončenie: *UFO → ufa, ufem, PIN → pinu, s pinem* namiesto podôb *UFa*, *UFem*, *PINu*, *PINem* (Kochová, 2003, s. 162 – 163). Tie sa považujú za nevhodné pre neobvyklé kombinovanie majuskúl a minuskúl, ako aj pre porušenie grafickej podoby skratky. Takéto, podľa autorky „*anomálne*", kombinované spôsoby zápisu pri skloňovaní iniciálových skratiek sa objavujú pri derivátoch od skratiek a kompozitách (*DJové* i *DVD-man*) (ibid.).

[522] V češtine je takýto hybridný zápis pôvodných majuskúl skratky s minuskulnou relačnou morfémou (*DJovat, DJský, DJka*) namiesto prepisu výslovnosti (*dýdžejovat, dýdžejský, dýdžejka*) čoraz častejší (Kochová, 2005, s. 244).

[523] Podobné zaznačovanie nachádzame aj pri relačných morfémach.

dĺžne a mäkčene – z abreviačného motivantu v skratke dôsledne zaznamenali. Zároveň však pripúšťa, že niektoré skratky sa ustálili bez kvantity, napr. *TANAP*. Ak by sa kvantita z abreviačného motivantu v tomto type skratiek zaznamenala, skratka by sa „*formálne vyčleňovala zo slov slovnej zásoby slovenčiny, keďže v spisovnej slovenčine nie sú slová zakončené na -áp*“ (op. cit., s. 374). Ukazuje sa teda, že variantnosť v zachytávaní kvantity je dôsledkom komunikačného zámeru vytvoriť perspektívnu, ľahko zapamätateľnú skratku: namiesto **DÚS* (*Demokratická únia Slovenska*) → *DU*; namiesto *ÚNAS* (***Ún****ia autodopravcov Slovenska*) → ***UN****AS* , hoci možno nájsť aj skratky, ktoré prítomnosť kvantity v AMn rešpektujú: *V****Ú****C* (*Vyšší územný celok*), ***Ú****BOK* (*Úrad boja proti organizovanej kriminalite*).

Z interpunkčných znamienok sa pri skratke používa najmä **bodka** a **spojovník,** okrajovo aj **lomka.**

Bodka

Podľa PRAVIDIEL sa má bodka písať za grafickou skratkou, napr. *č./čís.* (*číslo*), *kpt*. (*kapitán*) (PSP, 2000, s. 94). Naproti tomu sa bodka nepíše za iniciálovou skratkou, napr. *MS* (*Matica slovenská*), *NBS* (*Národná banka Slovenska*)[524], za meracími jednotkami *bm* (*bežný meter*), *J* (*Joul*), *dB* (*decibel*), chemickými značkami (*Fe – Ferrum – železo*), medzinárodnými značkami súhvezdí (*Tau – Taurus – býk*), hudobnými značkami (*ff – fortissimo*), značkami menových jednotiek (*Ft – forint*) (op. cit., s. 96).

Písanie bodky sa požaduje okrem grafických skratiek aj za skratkami titulov ako *PhDr.* (*philosophiae doctor – doktor filozofie*), *MUDr.* (*medicinae universae doctor – doktor medicíny*) (op. cit., s. 94), čím sa potvrdzuje medzidruhový charakter titulových skratiek. Tie majú niektoré vlastnosti grafických skratiek (písanie bodky, ústna realizácia prostredníctvom plného AMn), ale takisto aj vlastnosti iniciálových typov skratiek, t. j. sporadickú slabičnú: *PhDr*. [pé-há-dé-er], hláskovú [pə-hə-də-rə] či splývavú výslovnosť ako iniciálové skratkové slovo: *MUDr*. [mudr], *JUDr.* [judr].

Použitie bodky sa týka aj prevzatých skratiek, keďže v rôznych jazykoch existuje odlišný úzus v písaní bodky v skratke. Kým napr. v angličtine sa grafické skratky píšu bez medzery po bodke: *e.g.*, *P.O.Box*, v slovenčine kodifikácia predpisuje po bodke vynechanie medzery: *t. j.* (*to jest*), *v. r*. (*vlastnou rukou*). Rovnako sa v niektorých anglických skratkách môže písať bodka vo variantoch skratky (*U.S.A./USA*), kým pri prevzatí do slovenčine sa skratka používa len bez bodky (*USA*). Obligatórne je použitie bodky pri iniciálových skratkách vo francúzštine (Hrbáček, 1979, s. 74), kým v slovenčine sa v tomto type skratiek bodka nepoužíva.

Spojovník

Spojovník sa používa pri niektorých prevzatých skratkových slovách (*sci-fi*, *hi-fi, wi-fi*), nie však dôsledne: *Hi-Fi*/HiFi/*hifi*/*hi-fi*; *Sci-Fi/SciFi /sci-fi/scifi*; *wi-fi/wifi/WiFi*[525].

[524] Medzi iniciálovými skratkami uvádzajú Pravidlá aj iniciálové skratkové slovo *BAZ* (*Bratislavské automobilové závody*), za ktorým sa bodka takisto nepíše *BAZ* (*Bratislavské automobilové závody*).

[525] Výskyt v SNK: ***Hi-Fi*** (**349**-krát), *HiFi* (121-krát), *hi-fi* (391-krát), *hifi* (261-krát); *Sci-Fi* (57-krát), *SciFi* (5-krát), *scifi* (306-krát), Sci-fi (8112-krát) ***sci-fi*** (**9368**-krát); ***WiFi*** (**2216**-krát), *Wi-Fi* (1835-krát), *wi-fi* (324-krát), *wifi* (361-krát).

Spojovník sa takisto používa na napojenie abreviačne motivovaného komponentu pri tvorbe kompozít[526], resp. kvázikompozít, k druhému slovotvornému základu: *e-shop*, *hifi-veža*, *bio-potraviny.*

Rovnako sa písanie spojovníka týka aj zaznamenávania relačných morfém pri deklinácii „*na pripojenie pádovej alebo slovotvornej prípony k iniciálovým skratkám*, napr. *SĽUK – SĽUK-u, BEZ – BEZ-ka*“ (PSP, 2000, s. 113).[527] V komunikačnej praxi sa však písanie spojovníka nedodržiava dôsledne nielen pri skratkových slovách (porov. príklady vyššie), ale ani pri pripájaní relačnej morfémy, porov. napr. tvary *SĽUK*-u/*SĽUKu*[528]; *v REMPE*, *z Rempa, TANAP-U*, *DJov,* niektoré odporúčané aj v lingvistických prácach (Rísová, 1983, s. 127).

Na porovnanie, v češtine sa odporúča pri iniciálových skratkových slovách a skratkových slovách zakončených na konsonant grafický záznam typu *MCHATu*, ktorým sa takáto skratka „*přirozeným (flexívním) způsobem začlení do kontextu (její písemná a zvuková podoba se nerozcházejí) a přitom zůstane zachována její základní podoba, takže zkratka je snáze identifikovatelná*“ (Hrbáček, 1979, s. 79).

Len pre zaujímavosť uvádzame možnosti uplatnenia spojovníka pri skratkách v iných jazykoch: v angličtine a francúzštine sa spojovník používa na oddelenie viacerých zložiek abreviačného motivantu, ktoré môžu byť v priraďovacom alebo podraďovacom vzťahu: *USNC-IGY* (*United Stated National Committee for the International Geophysical Year)*; *SNI-PEGS* (*Syndicat National des Instituteur et des Professeurs d´Enseignement Générals des Collèges*) (Lančarič, 2008c, s. 112). Naproti tomu v ruštine existuje osobitný typ grafických skratiek, ktoré vznikajú vynechaním stredných grafém, čo sa naznačuje práve spojovníkom: *г-н* (*господин – pán*), *гр-н* (*гражданин – občan*), *гр-ка* (*гражданка*).

Lomka

Hoci toto interpunkčné znamienko sme v slovenčine pri skratkách nezaznamenali a ani pravopisná norma nepredpisuje jeho použitie pri slovenských skratkách, len na ilustráciu spomenieme jeho výskyt v anglických skratkách. Lomka sa používa buď namiesto konjunkcie *and*: *P/L* (*profit and loss*); alebo na vyjadrenie ďalších vzťahov v rámci AMn: napr. *C/F* (*carried forward*), *c/o* (*care of*), *C/O* (*cash order*) (Lančarič, 2008c, s. 112). Takéto skratky sú takisto populárne v ruštine, a to pre jednoslovné kompozitá: *к/т* (*кинотеатр*), *с/х* (*сельскохозяйственный*) či viacslovné pomenovania: *д/о* (*дом отдыха*), *с/с* (*сельский совет*) (Sopira, 1975, s. 91).

16.3 Záverom k ortografickej norme pri skratkách

Na margo slovenskej ortografickej normy pri skratkách možno skonštatovať, že hoci je pomerne jednoznačná, v úze sa nerešpektuje dôsledne, čo vedie jednak k rozkolísanosti

[526] J. Furdík (2004) uvažuje pri spojení skratky s iným slovotvorným základom o kvázikompozite.

[527] Takýto spôsob zaznamenávania relačných morfém pozorujeme aj pri abreviačne nemotivovaných lexikálnych jednotkách značkového charakteru: *PULZ-u* (názov niekdajšej literárnej prílohy Pravdy), *SMER-u.*

[528] Výskyt v SNK: *SĽUK-u* (604-krát), *SĽUKu* (109-krát).

grafickej podoby skratiek (*s. s r. o./s. r. o*), ale súčasne aj k abreviačnej demotivácii (majuskulný vz. minuskulný zápis skratiek *AIDS* vz. *aids*). Nedôslednosti môžu pri ortografii skratiek zapríčiniť aj nežiaducu percepčnú pauzu, napr. pri nahrádzaní majuskúl minuskulami v skratkách homofónnych s neskratkami. Niekedy ide, pravda, o komunikačný zámer, aby sa medzi takýmito zámerne graficky neodlíšenými členmi homofónneho páru rozohrávali konotácie: *prd* vz. *prd* (*pracujúci dôchodca*), *dosky* vz. *Dosky* (*Divadelná osobnosť sezóny*).

ZÁVER

Na záver našej práce by sme chceli nadviazať na slová M. Ološtiaka, ktorý svoju monografiu o teórii lexikálnej motivácie chápe „*ako východiskový bod, ako stimul do ďalšieho uvažovania*“ (Ološtiak, 2011, s. 295). Tieto slová sa totiž tejto publikácie týkajú dvoma spôsobmi.

1. Na začiatku nášho uvažovania o skratkách síce stála podnetná monografia J. Hrbáčka (1979), ktorá zachytávala problematiku skratiek v češtine komplexne a v celistvosti, predsa jej však niektoré aspekty procesu a výsledkov abreviácie unikali, resp. ich nedokázala pomenovať cez prizmu tradičného lexikologického pohľadu. Analýza abreviačne motivovaných lexikálnych jednotiek totiž naznačuje, že ich nemožno vždy uchopiť kritériami, ktoré platia na abreviačne nemotivovanú časť lexikálnej zásoby. Práve pri skratkách sa však ako nosné východisko analýzy ukazuje teória lexikálnej motivácie, ktorej základné kontúry načrtol J. Furdík (2008) a komplexne ju rozpracoval M. Ološtiak (2011).

Teória lexikálnej motivácie dokáže na pozadí spolupráce jednotlivých typov motivácie vysvetliť aj javy, ktoré zo skratiek robia nesystémové prvky lexiky. Nepravidelnosti, ktoré abreviáciu a abreviačne motivované jednotky sprevádzajú, sú z motivatologického pohľadu len odrazom špecifického charakteru skratiek ako sekundárnych pomenovacích jednotiek. Teória lexikálnej motivácie poskytuje nielen primeranú terminologickú bázu (*abreviačná motivácia, abreviačný motivant, abreviačný motivát* atď.), ale, ako sa snaží dokázať aj táto práca, ukazuje skratky ako plnohodnotné, hoci špecifické výrazové prostriedky so štatútom lexémy. Prienikové plochy či miestami len styčné body medzi abreviačnou motiváciou a ostatnými typmi lexikálnej motivácie, na ktoré sme poukázali v tejto práci, dokážu eklatantne postihnúť fungovanie skratiek v komunikácii i ich miesto v jazykovom systéme.

2. Druhý spôsob, ktorým sa slová citované na začiatku tohto sumáru dotýkajú našej práce o skratkách, spočíva v perspektíve, ktorú tieto slová naznačujú. Tak ako nemožno opísať a pomenovať absolútne všetky aspekty teórie lexikálnej motivácie, tak podľa nášho názoru nebolo možné pristaviť sa v tejto práci pri všetkých špecifikách, ktoré vystupujú pri skratkách do popredia. Bez alibizmu preto priznávame, že niektoré aspekty abreviačnej motivácie ostávajú aj po dopísaní tejto monografie v rovine úvah a čakajú na svoje pomenovanie v niektorej z ďalších abreviatologických prác.

Za zmienku by napríklad stála analýza prienikov abreviačnej motivácie s ďalšími typmi motivácie, ktorým sme v tejto práce venovali len limitovaný priestor, alebo sme ich z rôznych dôvodov obišli. Mnohé podnetné otázky by takisto vzišli z komparácie abreviácie v slovenčine a v ostatných jazykoch; aj exemplifikácia niektorých javov skratkami z ďalších jazykov by vytvárala podnetný priestor pre uvažovanie. Samozrejme, viaceré otázky abreviácie, ktoré sme v práci riešili, by si možno zaslúžili iný pohľad i nasvietenie z ďalších uhlov. My však tento potenciálny priestor ďalšieho doplnenia nevnímame negatívne ako nedostatok, ale naopak – budeme radi, ak sa táto práca stane inšpiráciou

a podnieti ďalšie uvažovanie o skratkách ako o komunikačne perspektívnych a polyfunkčných vyjadrovacích prostriedkoch.

Predsa si však dovoľujeme vysloviť nádej, že táto publikácia poskytne dobré teoretické východisko a solídnu materiálovú databázu pre pokračovanie abreviatologického i širšie motivatologického výskumu. Nádej, ktorú možno vyjadriť i abreviačne: že sa v našej práci dokázalo, ***ČBTD*** (***Čo bolo treba dokázať***).

BIBLIOGRAFIA

ALEKSEJEV, D. I. – GOZMAN, I. G. – SACHAROV, G. V.: Slovar sokrasčenij ruskogo jazyka. 3. vyd. Moskva: Ruskij jazyk 1983. 486 s.

AUXOVÁ, Darina: Neologizmy a ich vzťah k slovnej zásobe. In: Varia XIV. Zborník materiálov zo XIV. kolokvia mladých jazykovedcov (Nitra – Šintava 8. – 10. 12. 2004). Zost. M. Olšiak. Bratislava – Nitra: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre 2006, s. 189 – 198.

BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Parentéza a jej funkcie v žurnalistických textoch. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 6, s. 331 – 336. Zdroj: ĎURČOVÁ, Patrícia: Štylistické využitie parentézy. In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 3, s. 139 – 148.

BAKOŠOVÁ-KIŠOVÁ, Jana: Miesto neologizácie v dynamike jazyka. In: Varia. XV. Zborník materiálov z XV. kolokvia mladých jazykovedcov. (Banská Bystrica-Tajov 7. – 9. 12. 2005). Zost. A. Galisová – A. Chomová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici 2008, s. 16 – 24.

БАРАНОВА, Любовь Андреевна: *Словарь аббревиатур иноязычного происхождения*. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА 2009. 320 s.

BARTOŠ, Jozef: Francúzske skratky. Bratislava: SPN 1987. 176 s.

BAUER, Laurie: English Word-Formation. Cambridge University Press 1983. 312 s.

BAUKO, Ján: Mikrooronymá v Súľovských skalách. In: Varia XIII. Zborník materiálov z XIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12. 2003). Zost. M. Šimková – K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2006, s. 26 – 33

BLANÁR, Vincent: Stalo sa raz v meste N. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 193 – 198.

BLOOMFIELD, Leonard: Language. London: George Allen and Unwin Ltd. 1966. 564 s.

BORISOV, V. V.: Abreviacija i akronimija. Moskva 1972. s. 155n. Zdroj: HRBÁČEK, J.: Jazykové zkratky v češtině. Praha: UK 1979, s. 84.

BOJSZOVÁ, Irena: Nemecké skratky. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 352 s.

BÖHMEROVÁ, Ada: Blending as Lexical Amalgamation and Its Onomatological and Lexicographical Status in English and in Slovak. Kríženie ako lexikálna amalgamácia a jeho onomatologické a lexikografické postavenie v angličtine a v slovenčine. Bratislava: ŠEVT 2010. 152 s. Zdroj: OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. s. 231.

BUJALKOVÁ, Mária: Abreviatúry a značky ako osobitné druhy termínov v lekárskej genetickej terminológii. In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 11 – 12, s. 334 – 338.

CARSTAIRS-McCARTHY, Andrew: An Introduction to English Morphology Words and Their Structure. Edinburgh: Edinburgh University Press 2002. 151 s.

DANEŠ, František: Rh // Rh-faktor // Rh faktor. NŘ 68, 1985, č. 4, s. 176 – 182. Zdroj: KOCHOVÁ, Paula: Internacionální iniciálové zkratky. In: Internacionalizmy v nové slovní

zásobě. Sborník příspěvků z konference Praha, 16. – 18. júna 2003. Eds. Z. Tichá – A. Rangelova. Praha: ÚJČ AV ČR 2003, s. 157 – 165.

DOHERTY, Kathleen M.: Webster´s Guide To Abbreviations. Springfield: Merriam-Webster 1985. 383 s.

DOKULIL, Miloš: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 264 s.

DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.

DUCHKOVÁ, Sylvia: Nové výrazy (50) In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 1, s. 51 – 54.

DVONČ, Ladislav: Zo svojrázneho písania veľkých písmen. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 3, s. 180.

DVONČ, Ladislav: Z písania značkových slov v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1969, roč. 34, č. 6, s. 346 – 351.

DVONČ, Ladislav: Akronym, či akronymum. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 2, s. 126 – 127.

DVONČ, Ladislav: O skracovaní slov v spojení spoločnosť s ručením obmedzeným. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 5, s. 319 – 320.

DVONČ, Ladislav: Severoatlantický pakt. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 1, s. 63 – 64.

DVONČ, Ladislav: Názvy politických strán a hnutí a ich skratky. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 1, s. 26 – 32.

DVONČ, Ladislav: Výslovnosť cudzích skratiek v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 3, s. 166 – 173.

DVONČ, Ladislav (rec.): Hrbáček, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova, 1979. In: Jazykovedný časopis, 1984, roč. 35, č. 1, s. 99 – 101.

FINDRA, Ján: Jazyk, reč, človek. Bratislava: Q111 1998. 111 s.

FLEISCHER, Wolfgang: Wortbildung der deutschen Gegenwartsprache. Leipzig: 1974, s. 230. Zdroj: HRBÁČEK, Jozef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979, s. 17.

FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 6, s. 342 – 345.

FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.

FURDÍK, Juraj: Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach. In: Jazykovedný časopis, 1994, roč. 45, č. 2, s. 95 – 102.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

FURDÍK, Juraj: Život so slovotvorbou a lexikológiou. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: LG 2005. 472 s.

FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: LG 2008. 95 s.

GAJDOŠOVÁ, Katarína: Využitie a výslovnosť skratiek v Slovenskom hovorenom korpuse. Príspevok prednesený na konferencii Slovakistika vo všeobecnolingvistickej perspektíve organizovanej FF UPJŠ v Košiciach v máji 2009, rkp. 20 strán. V tlači. http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/Gajdosova_Skratky_v_SHK.pdf

GAVUROVÁ, Miroslava: Komunikačná analýza skratiek. [Rigorózna práca.] Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2002. 127 s.

GAVUROVÁ, Miroslava: Adaptácia anglickej iniciálovej skratky PR v slovenčine. In: Slovenská reč, 2011, roč. 76, č. 3, s. 160 – 165.

GAVUROVÁ, Miroslava: Prečo máme DOSky a nemáme SRTV? (Prieniky abreviačnej, onymickej, paradigmatickej a sémantickej motivácie pri tvorbe propriálnych skratiek). In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia, Prešov 12. – 14. septembra 2011. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 331 – 339. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak3/index.html

GAVUROVÁ, Miroslava (2013a): „Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ Poznámky o produktivite a slovnodruhovom štatúte skrátených a skratkových slov. In: Slovenská reč, 2013, roč. 78, č. 1 – 2, s. 41 – 57.

GAVUROVÁ, Miroslava (2013b): „Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ Poznámky o produktivite a slovnodruhovom štatúte skrátených a skratkových slov II. In: Slovenská reč, 2013, roč. 78, č. 3 – 4, s. 152 – 172.

GAVUROVÁ, Miroslava (2013c): „Pošli bližšie info o detoxe a botoxe. Foto vítané.“ Poznámky o produktivite a slovnodruhovom štatúte skrátených a skratkových slov III. In: Slovenská reč, 2013, roč. 78, č. 5, s. 274 – 284.

GAVUROVÁ, Miroslava (2013d): Abreviačné syntagmy ako reflex spolupráce abreviačnej a syntaktickej motivácie. In: In: Vědecký výzkum a výuka jazyků V. Komunikační sebereflexe a kompetence. Sborník příspěvků z 5. mezinárodní konference. Hradec Králové: Gaudeamus 2013, s. 86 – 93.

GERMUŠKOVÁ, Marta: Literárny text v didaktickej komunikácii (na druhom stupni základnej školy). Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ 1995. 119 s.

GLOWKA, Wayne – LESTER, Brenda K.: Among the New Words. In: American Speech, zv. 73, č. 4, s. 421.

GREVISSE, M. Le bon Usage. Grammaire francaise. 12e edtion refondue par Andre Goosse. Paris: Duculot, 1988. Zdroj: Á, Eva – ROŠTEKOVÁ, Mária (2008b): Abreviácia v terminológii a terminológia v abreviácii. In: Od textu k prekladu III. Ed. A. Ďuricová. Praha: JTP 2008, s. 144 – 148.

GRIGORJANOVÁ, Tatiana: Synonymia v názvoch medzinárodných orgánov a organizácií a otázky ich ekvivalentov v dvojjazyčnom slovníku. In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 1, s. 48 – 53.

GURALNIK, David B.: Webster's New World Dictionary of the American language. 6th edit. New York: Warner Books 1984. 696 pp.

HENEY, Paul J.: Abbreviations? Yes. Acronyms? Maybe. In: Hydraulics & Pneumatics, Feb 1998, Zv. 51, č. 2, s. 4.

HNÁTEK, Jaroslav et al.: Cvičebnice jazyka řeckého. 3., fototyp. vydání. Praha: Scriptum 1993. 208 s.

HOCHEL, Braňo: Slovník slovenského slangu. Bratislava: Hevi 1993. 185 s.

HOLUB, Josef – LYER, Stanislav: Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím. Praha: SPN 1967. 527 s.

HONNEROVÁ, Věra: K problematike tvorenia skratkových slov v oblasti spojov. In Jazykovedný zborník 9. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. O problémoch globálnosti a dimenzie výchovno-vzdelávacieho procesu vo vyučovaní ruského jazyka a literatúry. Prešov: Oddelenie ukrajinskej literatúry Slovenského pedagogického nakladateľstva 1991, s. 50 – 53.

HORECKÝ, Ján: O skratkách a značkách v slovenčine. In: Slovo a tvar, 1947, roč. 1, č. 1, s. 9 – 14.

HORECKÝ, Ján – RÁCOVÁ, Anna: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.

HORECKÝ, Ján: Niečo o akronymách. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 5, s. 149 – 152.

HORECKÝ, Ján: Slovenčina v našom živote. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 128 s.

HORECKÝ, Ján: Dve novšie akronymá: SATUR a NAFTA. In: Kultúra slova, 1994, roč. 28, č. 3, s. 172 – 173.

HORECKÝ, Ján: Užitočný slovník skratiek. In: Kultúra slova, 1995, roč. 29, č. 6, s. 356 – 358.

HORECKÝ, Ján: Dve charakteristiky textov o mobilnej komunikácii. In: Kultúra slova, 2001, roč. 35, č. 5, s. 267 – 269.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

HORNBY, Albert Sidney – COWIE, Anthony P.: Oxford Advanced Learner´s Dictionary of Current English. 4th ed. Oxford: Oxford University Press 1989. 1580 s.

HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979. 128 s.

HRÚZ, Pavel: Od štvrť do štvrť. In: Kultúrny život, 2002, roč. 3, č. 29 – 30, s. 2.

HÚŠČAVA, Alexander: Dejiny a vývoj nášho písma. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1951. 375 s.

CHOVANEC, Marek: Jazyk ruských masovokomunikačných prostriedkov na materiáli expresívnych výrazov a skratiek. In: Média a text II. Eds. J. Rusnák, M. Bočák. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2008, s. 73 – 80. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/chovanec.pdf

CHOVANEC, Marek (2010a): Adaptácia ruských skratiek v slovenskom jazyku. In: 6. Študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov. Eds. M. Chovanec, J. Sipko. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2010, s. 657 – 666. Dostupné na http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/pdf_doc/56.pdf

CHOVANEC, Marek (2010b): Skratky ako komponent slovotvornej hry v jazyku ruských „СМИ“. In: 5. Študentská vedecká konferencia: Eds. J. Sipko, M. Chovanec, G. Harčariková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2010, s. 755 – 759. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/63.pdf

CHOVANEC, Marek (2010c): Skratky v súčasnej ruskej publicistike ako etnokultúrne jednotky a prostriedok vyjadrenia expresívnosti. In: Jazyk a kultúra, 1/2010. Dostupné na: http://www.ff.unipo.sk/jak/1_2010/chovanec.pdf

CHOVANOVÁ, Soňa – FLOREÁNOVÁ, Oľga: Aplikácia CSN 01 0196 pri budovaní katalógu periodík CEZL. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave 1980. 44 s.

IMRICHOVÁ, Mária: Nové onomastické tvary. In: Varia IV. Zost. M. Nábělková a P. Odaloš. Bratislava – Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1995, s. 7 – 10.

IVANOVÁ, Martina: Niekoľko poznámok o trunkácii v slovenčine. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 102 – 111.

JACK, Albert: Red Herrings and White Elephants. London: Metro 2007. 336 s.

JACKO, Jozef: Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 19 – 25.

JURÁŇOVÁ, Jana: zápisník Jany Juráňovej. In: Romboid, 2011, roč. 46, č. 1, s. 49 – 53.

JUDYCKA, Irmina: Syntaktyczna interpretacja struktur slowotwórczych (na przykladzie formacji z kategorii nomen loci). Wyd. 1. Rozprawy Universitetu Warszawskiego Nr. 46. Warszawa, Wydawnictvo UW 1970. 112 s. Zdroj: FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.

KAČALA, Ján: Zákon o slovnej kvantite v slovenčine. In: Slavica slovaca, 1995, roč. 30, s. 128 – 137.

KAČALA, Ján: Utváranie kvantity v skratkových slovách. In: Kultúra slova, 1997, roč. 31, č. 6, s. 321 – 326.

KAČALA, Ján: Výslovnosť cudzojazyčných mien a názvov. In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 4, s. 209 – 219.

KAČALA, Ján: Ako sa skratka USA spája s inými časťami vety? In: Kultúra slova, 2001, roč. 35, č. 4, s. 238 – 240.

KARČOVÁ, Agáta: Adaptácia vybraných akronymov do systému slovenčiny. In: Varia 17. Ed.: V. Kováčová. Ružomberok: FF KU a SJS pri SAV 2010, s. 207 – 212.

KOCHOVÁ, Pavla: Internacionální iniciálové zkratky. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference, Praha, 16. – 18. júna 2003. Eds. Z. Tichá, A. Rangelova. Praha: ÚJČ AV ČR 2003, s. 157 – 165.

KOCHOVÁ, Pavla: Nové iniciálové zkratky. In: Neologizmy v dnešní češtině. Eds. O. Martincová, A. Rangelova, J. Světlá. Praha: ÚJČ AV ČR 2005, s. 242 – 248.

KONTRÍKOVÁ, Iveta: Dynamika vývinu slovotvorby v nemčine a slovenčine na príklade kompozít v odbornom jazyku ekonomických disciplín. In: Cudzie jazyky, odborná komunikácia a interkultúrne fenomény. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Eds.: Z. Karabinošová – M. Kášová. Prešov: VŠMP ISM Slovakia 2010, s. 165 – 173.

KOS, Zdeněk: Zkratky, značky, akronymy. Praha: Horizont 1983. 292 s.

KRÁĽ, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.

KRÁĽ, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava: SPN 1988. 632 s.

Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ). Red. M. Pisárčiková, J. Kačala, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

KREDÁTUSOVÁ, Jarmila: Nové iniciálové skratky. In: Nová substantívna lexika v ukrajinsko-slovenskom aspekte. Vybrané porovnávacie štúdie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 46 – 61.

KUKLICA, Peter: Slovník latinských skratiek. Bratislava: SPN 1995. 205 s.

KÚKOĽ, Ondrej: Nemecké logonymá a pragmatonymá v slovenčine. Odznelo na konferencii XIV. mezinárodní setkání mladých lingvistů, Jazyková mozaika: místo pro divergenci/konvergenci jazyků, 2013. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. V tlači.

KUFČÁK, Emil: O menách osôb v Liptove. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, 4 – 5, s. 311 – 332.

KURZ, Josef: Učebnice jazyka staroslověnského. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1969. 244 s.

LANČARIČ, Daniel: Medzijazyková ekvivalencia abreviatúr a ich lexikalizovaných foriem. In: Foreign Language Acquisition in European Context Euro-paths. Zost. M. Kostelníková, S. Brychová, Bratislava: Lingos 2007, s. 89 – 92.

LANČARIČ, Daniel (2008a): Jazykové skratky. Bratislava: Lingos 2008. 95 s.

LANČARIČ, Daniel (2008b): Paradigmatické vzťahy jazykových skratiek v angličtine a francúzštine Paradigmatic Relations of English and French Language Abbreviations. In: Cudzie jazyky v škole 5. Eds: S. Pokrivčáková, J. Filo. Nitra: PF UKF v Nitre 2008, s. 203 – 206.

LANČARIČ, Daniel (2008c): Kategorizácia anglických a francúzskych abreviatúr. Categorization of English and French Abbreviations. In: Teória a prax prípravy učiteľov cudzích jazykov na školách rozličných stupňov. Bratislava: Lingos 2008, s. 111 – 116.

LANČARIČ, Daniel: Porovnanie skratiek slovenských a anglických akademických titulov z hľadiska ich štrukturálno-obsahových vlastností. In: Lingvistika a lingvodidaktika na školách filologického zamerania. Zost. D. Lančarič. Bratislava: Z-F Lingua 2009. s. 25 – 30.

LEJČIK, Vladimir M.: Ljudi i slova. Moskva: Izdateľstvo Nauka 1982. 176 s.

Leaders: AA (acronyms anonymous). In: Economist; London; 12/11/1999, Vol. 353, č. 8149, s. 18.

MACHO, Marián: O argumentácii v homílii. In: Varia 15. Zost. A. Gálisová – A. Chomová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici 2008, s. 349 – 357.

MAJTÁN, Milan – SKLADANÁ, Jana: Pramene k dejinám slovenčiny. Bratislava: Veda 1992. 398 s.

MALÍČEK, Juraj: MAnuál DEkadentného Intelektuála alebo MADE IN. In: Romboid, 2000, roč. 35, č. 1, s. 87.

MAMAN, Aharon: Abbreviations. In: Encyclopaedia Judaica. Volume 1. Eds.: F. Skolnik – M. Berenbaum. 2nd ed. Thomson Gale 2007, s. 237 – 240.

MARTINCOVÁ, Olga et al.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. Praha: Academia 1998. 356 s.

MARTINCOVÁ, Olga et al.: Nová slova v češtině 2. Praha: Academia 2004. 568 s.

MARTINET, André: Économie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique, Berne 1955. Zdroj: HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979. s. 34.

MARTINET, André: Élements de linguistique générale, Paris 1960, rus. preklad v Novoje v lingvistike III, Moskva 1963, s. 532n. Zdroj: HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova, 1979. s. 34.

MASÁR, Ivan: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: Veda 1991. Zdroj: LANČARIČ, Daniel: Jazykové skratky. Bratislava: Lingos 2008. s. 47.

MASÁR, Ivan: O výslovnosti skratiek. In: Kultúra slova, 1997, roč. 31, č. 1, s. 58 – 59.

The Oxford Companion to the English Language. Ed.: McARTHUR, Tom. London – New York – Sydney – Toronto: BCA 1992.

McCARTHY, Michael – O'DELL, Felicity: English Vocabulary in Use. 4. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 296 s.

McCRORY, Ann – JUDGE, Jargon: Ban ugly language shortcuts 4ever. In: Computerworld, 2000, roč. 34, č. 3, s. 54.

MICHALIKOVÁ, Miroslava: Skratka ako lexikálna jednotka. [Diplomová práca.] Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 1999. 107 s.

MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Názvy súvisiace s elektronickou poštou a s inými spôsobmi posielania písomných správ. In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 4, s. 203 – 207.

MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Niektoré názvy súvisiace s mobilnou komunikáciou. In: Kultúra slova, 2002, roč. 36, č. 1, s. 7 – 9.

MISTRÍK, Jozef: Moderná slovenčina. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 292 s.

MISTRÍK, Jozef et al.: Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.

MITTER, Patrik: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2003. 190 s.

MITTER, Patrik: K hybridním složeninám (s prvním komponentem cizího původu) v NSČ 2. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 1, s. 31 – 43.

MOLNÁROVÁ, Eva: Proces tvorenia abreviatúr v ruštine. In: Od textu k prekladu. Ed. A. Ďuricová. Praha: Jednota tlmočníkov a prekladateľov 2006, s. 64 – 73.

MOLNÁROVÁ, Eva – ROŠTEKOVÁ, Mária: Abreviácia v terminológii a terminológia v abreviácii. In: Od textu k prekladu III. Ed. A. Ďuricová. Praha: JTP 2008, s. 144 – 148.

MORAVČÍKOVÁ, Mária: Vplyv komunikácie prostredníctvom počítača na jazykovú kultúru: „Netspeak" klávesnicovej generácie. In Varia XIX. Zborník plných príspevkov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava – Modra-Harmónia 18. – 20. 11. 2009). Eds. J. Hladký, Ľ. Rendár. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave a Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2010, s. 228 – 237.

ODALOŠ, Pavol: Science fiction – sci-fi – scifi. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 1, s. 63 – 64.

ODALOŠ, Pavol: Poznámky o argote odsúdených. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 5, s. 289 – 297.

ODALOŠ, Pavol: Lexika slovenčiny po roku 1989. In: Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: PF UMB a FHV UMB 1999, s. 9 – 23.

OLIVER, Harry: March Hares and Monkeys' Uncle. London: Metro 2005. 258 s.

OLOŠTIAK, Martin: O interlingválnej motivácii (teoreticko-metodologické a terminologické poznámky). In: Slovenčina na začiatku 21. Storočia. Na počesť prof. Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove 2004, s. 112 – 122.

OLOŠTIAK, Martin: Abreviačná a slovotvorná motivácia. In: Slovo o slove 11. Ed: Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 2005, s. 39 – 50.

OLOŠTIAK, Martin: Jazykovoštruktúrny a komunikačno-pragmatický štatút vlastného mena. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 225 s.

OLOŠTIAK, Martin (2008a): Motivatológ Juraj Furdík. In: FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Košice: Vydavateľstvo LG 2008, s. 11 – 23.

OLOŠTIAK, Martin (2008b): Poznámky editora. In: FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Košice: Vydavateľstvo LG 2008, s. 79 – 89.

OLOŠTIAK, Martin: O spôsoboch tvorenia vlastných mien. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 209 – 224.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. 339 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BAKOŠOVÁ, Jana: Adaptácia neologizmov ako jeden z aspektov ich včleňovania do systému slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca 34. Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Eds.: J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Stimul 2005, s. 65 – 103.

PALSER, Barb: The Dot-Name Game. In: American Journalism Review, Apr 2002, roč. 24, č. 3, s. 62.

PATRÁŠ, Vladimír: Anketové sondy do bežnej komunikácie v meste. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 10 – 19.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 4. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 590 s.

PETROVSKÝ, Alexander: Skratky, značky a iné skrátené pomenovacie útvary v doprave. In: Kultúra slova, 23, 1989, č. 10, s. 337 – 345.

PLAG, Ingo: Word-Formation in English. Cambridge: Cambridge University Press 2003. 256 s.

POTOCKÁ, Martina: Jazykovo-komunikačná charakteristika skratiek v slovenskom a španielskom jazyku. [Bakalárska práca.] Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2011. 54 s.

POVAŽAJ, Matej: Diakritické znamienka v iniciálových skratkách a skratkových slovách. In: Kultúra slova, 1983, roč. 17, č. 10, s. 372 – 375.

POVAŽAJ, Matej: Skratky a značky a ich spracovanie v Krátkom slovníku slovenského jazyka. In: Kultúra slova, 1984, roč. 18, č. 7, s. 225 – 231.

POVAŽAJ, Matej (1985a): Skratka názvu stredné odborné učilište stavebné. In: Kultúra slova, 1985, roč. 19, č. 3, s. 96.

POVAŽAJ, Matej (1985b): TASS je splnomocnený vyhlásiť. In: Kultúra slova, 1985, roč. 9, č. 5, s. 191 – 192.

POVAŽAJ, Matej: Používať skratku tzv. či skratky tzv-ý, tzv-á, tzv-é? In: Kultúra slova, 1992, roč. 26, č. 2, s. 63 – 64.

POVAŽAJ, Matej: O písaní skratky titulu doctor honoris causa a skratiek iných titulov a hodností. In: Kultúra slova, 1999, roč. 33, č. 1, s. 58.

POVAŽAJ, Matej: Ako sa má hláskovať skratka OECD v slovenčine? In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 2, s. 109 – 110.

PROKOPIEV, Sašo: My Private Europe. In: Apokylypsa, 2002, 53/54, s. 132 – 133.

RANGELOVA, Albena: Neologické zkratky v češtině. Príspevok odznel na XX. kolokviu mladých jazykovedcov. Častá-Papiernička 24. – 26. 11. 2010.

RÍSOVÁ, Eva: Slovník anglických skratiek. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 1, s. 28 – 30.

RÍSOVÁ, Eva: DAV-, o DAV-e, či Dave? In: Kultúra slova, 1983, roč. 17, č. 4, s. 126 – 127.

ROHÁČEK, Jiří: Epigrafika v památkové péči. Praha: Národní památkový ústav ústřední pracoviště 2007. 102 s.

ROMPORTL, Milan: Výslovnost zkratkových slov. In: Naše řeč, 1951/52, roč. 35, s. 46 – 50. Zdroj: HRBÁČEK, J.: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova, 1979, s. 75 – 76.

ROŠTEKOVÁ, Mária – MOLNÁROVÁ, Eva: Komparácia skratiek medzinárodných organizácií v odbornom cudzojazyčnom vyučovaní. In: Od textu k prekladu II. Ed.: A. Ďuricová. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů 2008, s. 120 – 133.

RYŠÁNEK, František: Slovník k Žilinské knize. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1954.

SEDLÁČKOVÁ, Zuzana: Lingvokultúrne východiská k interpretácii súčasného slangu slovenskej mládeže. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 1 – 2, s. 12 – 30.

SCHWARZOVÁ, Eva: K dynamickým javom v odbornej terminológii. In: Varia XV. Eds. A. Gálisová – A. Chomová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici 2008, s. 515 – 519.

SCHLOSSER, Tibor: Výkladový slovník inteligentných dopravných systémov slovensko-anglický, anglicko-slovenský. [Bratislava]: Združenie IDS Slovensko 2008. 544 s.

SIPKO, Jozef: Precedentné fenomény v rusko-slovenských jazykových a kultúrnych porovnávaniach. In: Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia. Ed.: A. Valcerová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2005, s. 214 – 233.

SLANČOVÁ, Dana: Praktická štylistika. Prešov: SLOVACONTACT 1996, 178 s.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca 23. Bratislava: Stimul 1994, s. 225 – 240.

Slovník cudzích slov (akademický). 2. doplnené a upravené slovenské vydanie (2005). Eds: Ľ. Balážová – J. Bosák. Preklad z českého originálu Akademický slovník cizích slov, Academia Praha. Dostupný na: http://slovniky.korpus.sk/

Slovník spisovného jazyka českého I (A – G). Hl. red.: B. Havránek. Praha: Academia 1989. 555 s.

Slovní spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 1. vyd., Praha 1978; 2. vyd. Praha 1994. Zdroj: KOCHOVÁ, P.: Internacionální iniciálové zkratky. In: Internacionalizmy v nové slovní

zásobě. Sborník příspěvků z konference Praha, 16. – 18. júna 2003. Eds. Z. Tichá – A. Rangelova. Praha: ÚJČ AV ČR 2003, s. 157 – 165.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red.: K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red.: A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s.

Slovník zkratek. Praha: Encyklopedický dům 1994. 231 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s. Elektronická verzia dostupná na http://www.juls.savba.sk/ediela/novy_deklinacny_system/

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos slovníka koreňových morfém k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

SOPIRA, Andrej: Skratky v ruštine a slovenčine. Bratislava: Obzor 1975. 171 s.

SOPIRA, Andrej: O súčasnej abreviácii v ruštine a slovenčine. In: Studia academica slovaca 5. Bratislava: Alfa 1976, s. 505 – 514.

STOCKWELL, Robert – MINKOVA, Donka. English Words. History and Structure. Cambridge: Cambridge University Press 2001. Zdroj: PLAG, Ingo: Word-Formation in English. Cambridge: Cambridge University Press 2003. 256 s

SZYMANEK, Bogdan: The Latest Trends in English Word-Formation. In: Handbook of English Word-Formation: Eds. P. Štekauer a R. Lieber. Springer 2005, s. 429 – 448.

ŠALING, Samo et al.: Veľký slovník cudzích slov. Bratislava – Veľký Šariš: Samo – AAMM 1997. 1312 s.

ŠEBO, Juraj: Zlaté 60. roky. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT 2008. 277 s.

ŠEBO, Juraj (2010a): Budovateľské 50. roky. Bratislava: Ikar 2010. 333 s.

ŠEBO, Juraj (2010b): Reálne 80. roky. Bratislava: Albert Marenčin – Vydavateľstvo PT 2010. 291 s.

ŠATUROVÁ-SEPPOVÁ, Magda: Anglické skratky. Bratislava: SPN 1981. 208 s.

SHARP, David: Acronymania. In: Lancet, Zv. 353, č. 9166, s. 1728.

ŠIKRA, Juraj: Výslovnosť niektorých prevzatých slov zo sociolingvistického pohľadu I. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 2, s. 79 – 87.

ŠKOVIERA, Daniel (rec.): Kuklica, Peter: Slovník latinských skratiek. Bratislava: SPN 1995, 205 s. In: Slovenská literatúra, 1996, roč. 43, č. 1 – 2, s. 130 – 131.

ŠOKOVÁ, Soňa: Skratky a skratkové slová v hovorenom jazyku. In: Kultúra slova, 1983, roč. 17, č. 4, s. 105 – 109.

ŠTEC, Mikuláš: Cirkevná slovančina. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2005. 465 s.

ŠTEKAUER, Pavol: Word-Formation. In: Rudiments of English Linguistics. Ed. P. Štekauer. Prešov: Slovacontact 2000, s. 93 – 131.

TANNENBAUM, Samuel A.: Handwriting of Renaissaince. New York: Columbia University Press. 228 s.

TRUP, Ladislav: Španielske skratky. Bratislava: Univerzita Komenského 1993. 208 s.

TRUP, Ladislav: Španielska lexikológia. Banská Bystrica: Filologická fakulta UMB 1999. 231 s.

TRUSA, Gabriel: K dejinám obce Fintice. (V rukopise).

TURNER, Steve: Jak vznikali písně The Beatles. Praha: SVOJTKA & Co 1999. 271 s.

TUŠER, Andrej: Svet skratiek a značiek. Bratislava: Sofa 1996. 174 s.

VACHEK, Josef: Selected Writings in English and General Linguistics. Praha: Academia 1976. 452 s.

VACHEK, Josef: Characterology of Modern English. Praha: SPN 1990. Zdroj: LANČARIČ, Daniel: Jazykové skratky. Bratislava: Lingos 2008. 95 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000. 590 s.

ZIPF, George Kingsley: The Psycho-Biology of Language. An Introduction to Dynamic Philology. Cambridge: Mass. 1965 (1. vyd. Boston 1935), s. 150. Zdroj: HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979, s. 33.

PRAMENE

The American Heritage Dictionary of the English Language, 4. vyd. Houghton Mifflin Company 2000. Dostupné na http://www.thefreedictionary.com/AWOL

BALLA: *Nehneváme sa.* In: Romboid, 2000, roč. 35, č. 1, s. 31.

BENDOVÁ, Krista: *Rozprávky z Dúbravky.* Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1981. 64 s.

Čaje z celého sveta. Propagačná brožúrka Čajovne pod hradom, Trenčín. s. a.

DALY, Steven – WICE, Nathaniel: *Alt. Cult. Encyklopedie kulturních trendů devadesátých let.* Brno: Books, 1999, 392 s.

HORÁK, Gejza: Banbys a Teborka. In: *Kultúra slova*, 1983, roč. 17, č. 9, s. 301 – 310.

CHROBÁKOVÁ, Stanislava: *Krutokradma*. Banská Bystrica: Drewo a srd 1997. 149 s.

JOYCE, James: Ulysses. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1993. 674 s.

KAPITÁŇOVÁ, Daniela: Kniha o cintoríne. Prvá a druhá kniha o cintoríne. Bratislava: Slovart 2012. 173 s.

LALÚCH, Róbert – KONCOVÁ, Monika: *Slovník skratiek a značiek*. Bratislava: Ikar 2004. 488 s.

LINDGRENOVÁ, Astrid: *Pipi Dlhá Pančucha.* Bratislava: Mladé letá 1985. 248 s.

MAUKŠOVÁ, Felicitas – MOŠKO, Gustáv: *Kapitolky z didaktiky slovenského jazyka a literatúry*. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1990. 236 s.

PIŠKO, Rasťo: *Hačava*. Bratislava: Ikar 2010. 366 s.

VAŠKO, Imrich: Slovenské exilové umenie ako zložka vzdelávania na vysokej škole dnes. In: *Slovenský povojnový exil*. Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945 v Matici slovenskej v Martine 27. – 28. júna 1996. Red. Juraj Chovan-Rehák. Martin: Matica slovenská 1998, s. 405 – 411.

PRÍLOHA Č. 1

Ivan Mládek: Zkratky

Z PLR do MLR jel jsem přes ČSSR,
SNB mé DKW si stoplo na TK.
Mé DKW SPZ ABT 25 – 50
musí teďka na GO do ČSAO.

OHC či OHV či co má to DKW,
potřebuje z NDR nová šoupátka.
Jsem RNDr. CSc. z ČVUT v Praze 2,
v ČSAO v Praze 3 já mám tlačenku.

Tohle IA VHJ dělá kromě DKW
BMW a NSU, KDF i MG.
Za dvě LP KTO DKW mám na GO,
když dostanu na ČVUT syna Kelblové.

Kelblová z OPBH mistrovi ČSAO
dá do bytu PVC a teplou "há dvě ó".
Vystavené na LVT PVC však přiveze
skladníkovi DKP šofér V3S.

Všechno dopadne OK za lístky na FOK,
šofér ČSAD má o Schumanna zájem.
Mistr od ČSAO známou má na PKO,
její bratr v OÚNZ dělá sestřičku.

V OÚNZ na WC mistr chytil TBC,
musí na RTG, EKG a EEG.
Spojení ČSAO-ČVUT-OPBH-
-ČSAD-FOK přerušilo se.

RNDr. CSc. z ČVUT dá DKW
SPZ ABT 25-50 do šrotu.
Z ČSSR do MLR z ČVUT RNDr.
musí chudák s ČSAD nebo s ČSD.

Zdeněk Svěrák – Zkratky (1989)

Příběh, který vám budu vyprávět, je
zcela pravdivý.
Vzpomínám si na to, jako by to bylo
včera. Byla sobota.

Celé naše OPBH autobusem ČSAD
vyjelo si na LVT do Liberce.
Žena jela s ČSTV autobusem ČSAD
náhodou též na LVT do Liberce.

EKG...EKG
ČKD...ČKD
OKD...OKD
SRPŠ

ČSD...ČSD
ABC...ABC
RSD...RSD
SRPŠ

V Liberci, v Liberci před MNV
potkali jsme švagra z FOK.
Přijel na své motorce BMV
a něco mu cestou spadlo do OKÁ.
Naštěstí, naštěstí také tam byl
celičký náš OÚNZ [ounz] Praha 2.
Ten mu oko odborně ošetřil,
takže viděl LVT, i když mlhavě.

EKG mmmm
ČKD mmmm
OKD mmmm
SRPŠ

ČSD mmmm
ABC mmmm
RSD mmmm
SRPŠ

	a manželka dva ubrusy z PVC.
ČSTV s OPBH autobusem ČSAD	z PVC
navrátili se z LVT z Liberce.	z PVC
Sehnal sem tam karton BT	VC
za 70 Kčs	C

PRÍLOHA Č. 2

„Hlas OSK

Dobrý deň, tak sme teda tu, veď viete. Kontrolujeme stavy PPST a NPST. Ja viem, pán vedúci, veerte mi, nó, ale – It´s my job, však̆že? Čo sa dá robiť? Ozaj, len tak medzi nami, koľko ste spomínali minule, že máte RPK, PPK a OT? Nebojte sa, ja si tiež myslím, že je to, nuž, povedzme nelogické, že?, celá tá naša kontrola, lenže odvtedy, ako vznikol ŠKÚPPST... Ale veď vy sa nemusíte báť, vy to tu máte pomerne slušné. Predstavte si, len včera sme v Blave museli udeliť štyri pokuty! Nemali ani kus z NPST! A aj tie najtvrdšie, veď viete, aké sú to – ročný zákaz nákupu od vydavateľstva DAIDALOS, a pritom daidalosáci sú machri, nie? Jeden napríklad dostal príkaz na nákup celoročnej produkcie vydavateľstva DSA, a ten objem, poviem vám, takmer ho na mieste šľak trafil – že, akýsi voľný trh, a všetko to okolo, veď viete! Lenže zákon o povinných percentách – no, čo s tým narobíme? Tento nie je gumený, aby sa dal ohýbať. Ozaj, je to pravda, že skrachovalo UMELECKÉ FÓRUM? Predsa len, povinné kvóty na české knihy... Ach, nech to už máme za sebou! Tak, kde to máte?

OSK

Vysvetlivky skratiek:
PPST – predaná pôvodná slovenská tvorba
NPST – nepredaná pôvodná slovenská tvorba
RPK – rýchlo predajná kniha
PPK – pomaly predajná kniha
OT – ostatný tovar
ŠKÚPPST – špeciálny kontrolný úrad predaja pôvodnej slovenskej tvorby
DSA – dobrí slovenskí autori
OSK – obyčajný slovenský kníhkupec“[529]

[529] Zdroj: *Knižná revue*.

PRÍLOHA Č. 3

J. C. H
Jednoliata Clona hmly
Jak Cenný Hodváb.
Jasnovidec Cigáni Holuby,
Jakby Cítil Hádanku:
Je Ceruzka Hlasom?
Je Cieľom Hľadania?
Je Cynikovým Hnevom,
Je Colnicou Hanby,
Je Cestou Hojivou?
Jabloň Cválajúcich Hviezd...
Jarmo Cudzej HÍbky –
Jednoducho, Cudzie Hniezdo.
Ja Cítim Hrdinstvo.
Ja Cítim Harmóniu.
Jedinú Cnosť Hudby.
Jemná Cínová Harmónia
Jesene Clivej Hliny.

(Eva Renčová) (cit. podľa Vaško, 1998, s. 405)

PRÍLOHA Č. 4

А

а҃г҃лъ (а҃нгелъ)	-	anjel
а҃г҃льскїй (а҃нгельскїй)	-	Anjelský
а̂пл҃ъ, а̂п̂толъ (а̂по́столъ)	-	Apoštol
а̂пл҃скїй, а̂п̂толскїй (а̂по́стольскїй)	-	apoštolský
а̂рхаг҃лъ (а̂рха́нгелъ)	-	archanjel
а̂рха́г҃льскїй (а̂рха́нгельскїй)	-	archanjelský
а̂рхїепископъ, а̂рхїеп̂кпъ (а̂рхїепи́скопъ)	-	arcibiskup
а̂рхїепископскїй, а̂рхїеп̂скїй (а̂рхїепи́скопскїй)	-	arcibiskupský

Б

бг҃ъ, бжѐ (бо́гъ, бо́же)	-	Boh, Bože
бжтво̀ (божество̀)	-	Božstvo
бц̂а, бго́родица (богоро́дица)	-	Bohorodička
блже́нъ aj блаже́нъ	-	blažený
блгослове́нъ aj благослове́нъ	-	blahoslovený
бл̂гть, бл̂года́ть (благода́ть)	-	blahodať, milosť
блгочтнw (благоче́стнw)	-	zbožne

В

вл̂ка (влады́ка)	-	veliteľ, pán, biskup
влко (влады́ко)	-	5. pád (oslovenie)
вл̂чца (влады́чица)	-	vládkyňa, vladárka
вл̂чество (влады́чество)	-	vlasť, moc, vláda, nadvláda
воскр̂нїе aj воскресе́нїе	-	vzkriesenie, zmŕtvychvstanie

Г

гд̂ь (госпо́дь)	-	Hospodin, Pán, Boh
гд̂ень (госпо́день)	-	Hospodinov, Pánov
гжа̀ (госпожа̀)	-	Pani (o Bohorodičke)
гд̂тво (госпо́дство)	-	panstvo, moc
гд̂рь (госуда́рь)	-	panovník, vládca
гл҃ъ, гл҃олъ aj глаго́лъ	-	slovo, výrok

Д

дв҃дъ (дави́дъ)	-	Dávid
дв҃довъ (дави́довъ)	-	Dávidov
дн҃ь (де́нь)	-	deň
дн҃сь (днесь)	-	dnes
дх҃ъ (дѫхъ)	-	duch
дш҃а̀ (дѫша̀)	-	duša
дх҃о́вный (дѫхо́вный)	-	duchovný, duševný
дв҃а (дѣва)	-	panna
дв҃и́ца (дѣви́ца)	-	dievča, panna
дв҃ство, дв҃тво (дѣ́вство)	-	panenstvo

Є

є҆в҃лїе (є҆ва́нгелїе)	-	evanjelium
є҆в҃ла́йстъ (є҆вангела́йстъ)	-	evanjelista
є҆п̂кпъ, є҆п̂копъ (є҆пи́скопъ)	-	biskup
є҆п̂кпство, є҆п̂копство (є҆пи́скопство)	-	biskupstvo
є҆ст̂во̀ (є҆ство̀)	-	podstata

Й

йм̂къ (йм҃ре́къ)	-	uviesť meno

І

і҆ер̂и́мъ (і҆ерѫсали́мъ)	-	Jeruzalem
і҆и́ль (і҆зра́иль)	-	Izrael

нл҃ѧ (недѣлѧ) - nedeľa

О

о҆ц҃ъ (о҆тє́цъ) - otec
о҆т҃це (о҆тъ́це) - otče
о҆ч҃ь (о҆тє́чь) - otcovský
о҆т҃ество (о҆тє́чество) - kmeň, pokolenie, rod
о҆ч҃ескъ (о҆тє́ческъ) - otcovský

П

пр҃вънъ (пра́веденъ) - spravodlivý
пр҃вникъ (пра́ведникъ) - spravodlivý (človek)
пр҃тєча (предтє́ча) - predchodca
пр҃мдрость (премѫ́дрость) - premúdrosť
пр҃подо́бенъ (преподо́бенъ) - spravodlivý, svätý
прест҃а́ѧ (пресвата́ѧ) - Najsvätejšia (Bohorodička)
пр҃нѡ (при́сно) - vždy
пр҃толъ (престо́лъ) - trón, oltár
пр҃ро́къ (проро́къ) - prorok

Р

рѫ҃тво҇ (рождество҇) - narodenie, Vianoce

С

сп҃съ (спа́съ) - Spasiteľ, záchranca
ст҃ъ (сва́тъ) - svätý
ст҃ль (сватѝтель) - kňaz, biskup, hierarcha
сщ҃е́нникъ (свящє́нникъ) - kňaz
сл҃нце (со́лнце) - slnko
ср҃це (се́рдце) - srdce
сл҃ва (сла́ва) - sláva, česť
стр҃ть (страсть) - vášeň, námaha
сн҃ъ (сы́нъ) - syn

Т

тр҃тъ (трисва́тъ) - trojsvätý
тр҃ица (тро́ица) - trojica
тр҃ченъ (тро́ичен) - trojičen (Hymnus k najsv. Trojici)
тр҃ческъ (тро́ический) - trojičný

Оу҆

оу҆ч҃тель, оу҆ч҃тль (оу҆чи́тель) - učiteľ
оу҆чн҃къ, оу҆чни́къ (оу҆чени́къ) - učeník, žiak, stúpenec
оу҆чн҃ицы҇, оу҆чн҃ицы҇, (оу҆ченицы҇) - učeníci, žiaci, stúpenci
оу҆чн҃ица, оу҆чни́ца (оу҆чени́ца) - stúpenkyňa, žiačka
оу҆чн҃ицы, оу҆чни́цы (оу҆чени́цы) - žiaci, stúpenci, učeníci
оу҆чн҃и́ческъ (оу҆чени́ческъ) - žiacky, učenícky

Х

хр҃то́съ (хрїсто́съ) - Kristus, Mesiáš
Хр҃те҇ (Хрїсте҇) - Kriste

ї҃ильскїй (ізра́ильскїй) - izraelský
ї҃исъ (іисѹ́съ) - Ježiš

К

кр҃тъ (кре́стъ) - kríž
кр҃ще́нїе (крещє́нїе) - krst
кр҃ти́тель (крести́тель) - krstiteľ
кн҃зь (кня́зь) - knieža

Л

л҃бвь (любо́вь) - láska
людскїй (людскі́й) - ľudový, národný

М

мр҃ія (маріа́) - Mária
мт҃рь (ма́терь) - matka
мт҃и (ма́ти) - matka
мл҃ть (ми́лость) - milosrdenstvo, dobrota
мл҃рдїе (милосе́рдїе) - súcit, milosrdenstvo
мл҃тыня (ми́лостыня) - almužna, milosrdenstvo
мл҃нцъ (младе́нецъ) - dojča
мр҃ость (мѫ́дрость) - múdrosť
мч҃никъ (мѫ́ченикъ) - mučeník
мц҃ъ (мѣ́сяцъ) - mesiac

Н

нб҃о (не́бо) - obloha, nebo
нб҃ный (небе́сный) - nebeský
нн҃ѣ (ны́нѣ) - teraz

хр҃тїани́нъ (хрїстїани́нъ) - kresťan

Ц

ц҃рь (ца́рь) - cár, cisár, kráľ
ц҃рскїй (ца́рскїй) - kráľovský
ц҃ри́ца (царица) - kráľovna
ц҃рство (ца́рство) - kráľovstvo
ц҃рковь (це́рковь) - cirkev, chrám

Ч

чл҃къ, чл҃вѣкъ, чл҃овѣкъ - človek
(человѣкъ) - človek
чл҃вѣчь, чл҃овѣчь - ľudský
(человѣчь)
чл҃вѣческїй - ľudský
(человѣческїй)
чт҃ь (че́сть) - česť
чт҃енъ (че́стенъ) - čestný
чт҃ный (че́стный) - čestný
чт҃ый (чи́стый) - čistý

Ѡ

ѡ҃чтити (ѡ҃чи́стити) - očistiť

VECNÝ A MENNÝ REGISTER

Do menného registra neboli zahrnuté mená redaktorov, zostavovateľov, editorov zborníkov a slovníkových prác, ktoré sa uvádzajú v bibliografii. Do vecného registra nebola zahrnutá všeobecná lingvistická a lexikologická terminológia (denotát, komunikácia, komunikát, komunikant, lexéma, lexikálna jednotka atď.). Výskyt frekventovanej abreviatologickej terminológie (skratka, abreviácia, abreviačný motivant, abreviačný motivát) sa uvádza len pri ich hlavných výskytoch v práci.

abreviácia 16, 17
– **grafická** 14
– **lexikálna** 14
– **syntaktická** 14
abreviatéma 15, 117
abreviačná analógia 74 – 76, 225
abreviačná antonymia 65, 67, 245
abreviačné antonymum 67
abreviačná demotivácia 19, 20, 24, 34, 41, 50, 53, 55, 56, 101, 103, 104, 108, 109, 112, 133, 137, 140, 150, 154, 179, 187, 204 – 206, 223 – 227, 236, 237, 252, 268 – 278, 280, 281, 284
– **čiastočná** 223, 269 – 271
– **úplná** 269, 271
abreviačná frazéma 182, 184, 185, 200
abreviačná homografia 40, 68, 69, 71, 72, 76, 78, 81, 82, 121, 137, 141, 193, 244 – 246, 261, 265, 267
abreviačná homonymia 65, 68 – 71, 123, 196, 197, 222
– **interlingválna** 244
abreviačná hyperonymia 67, 77, 185, 245
abreviačná hyponymia 67, 77, 245
abreviačná paronymia 65 – 67, 71 – 75, 193, 202, 203, 213, 245, 267
abreviačná polysémia 65, 111, 114 – 117, 124, 126, 208, 223 – 225, 253 – 255
abreviačná redukcia 43, 61, 62
abreviačná remotivácia 51, 140, 213, 257 – 267
– **spontánna** 81, 264
– **zámerná** 257, 261
– **skratky** 71, 116, 121, 202 – 205, 244, 261 – 265
– **neskratky** 203, 257 – 260
abreviačná synonymia 44, 54, 65 – 67, 73, 243
abreviačná štruktúra 152, 252
abreviačná univerbizácia 23, 164, 182
abreviačne motivovaná lexéma 17, 19, 175, 252, 263, 268, 270, 278, 280
abreviačne nemotivovaná lexéma 50, 52, 55, 65, 77, 80, 81 – 84, 92, 96, 98, 103, 118, 120, 123, 133 – 135, 140, 145, 148, 165, 167, 171, 180, 182, 193 – 195, 199, 218, 224, 227, 242, 243, 245, 252, 257 – 259, 265 – 267, 270, 274 – 277, 281, 283
abreviačný archaizmus 92, 213, 227, 228, 234
abreviačný historizmus 86, 89, 95, 192, 201, 227, 228, 234, 262, 274
abreviačný motivačný vzťah 15, 17, 34, 45, 50 – 52, 54 – 57, 77, 118, 268
abreviačný motivant 15 – 17
abreviačný motivát 17, 18
abreviačný neologizmus 33, 46, 192, 227, 229, 234
abreviatéma 15, 117
akronym (akronymum) 44 – 48, 50, 52, 62, 88, 117, 120, 121, 127, 136, 167, 179, 190, 204, 214, 258, 259, 277
akronymizácia 48, 190
amalgamácia 62
AUXOVÁ, Darina 45
BAJZÍKOVÁ, Eugénia 171
BAKOŠOVÁ-KIŠOVÁ (BAKOŠOVÁ), Jana 99, 116, 144, 151, 199, 255
БАРАНОВА, Любовь Андреевна 97
BARTOŠ, Jozef 52
BAUER, Laurie 41, 42, 47, 62, 88, 121
BAUKO, Ján 213
BLANÁR, Vincent 181, 182
blending 61 – 63, 273
BLOOMFIELD, Leonard 38
BOJSZOVÁ, Irena 229
BORISOV, V. V. 157
BOSÁK, Ján 160
BÖHMEROVÁ, Ada 62

BUJALKOVÁ, Mária 16, 30, 44, 174, 177, 268
BUZÁSSYOVÁ, Klára 160
CARSTAIRS-McCARTHY, Andrew 62
COWIE, Anthony P. 47, 258
DALY, Steven 216, 264
DANEŠ, František 126
derivácia 43, 52, 156, 158, 161 – 163, 281
– **deabreviačná** 152 – 154, 157
deabreviačné kompozitum 157, 160, 161, 199
deabreviačný derivát 35, 36, 66, 67, 93 – 95, 101, 146, 152, 155, 156, 191, 196, 199, 226
demotivovanosť 104, 268, 272
deproprializácia 112, 187
diakritické znamienko 281
diferenciačná graféma 40, 70, 279
DOHERTY, Kathleen M. 47
DOKULIL, Miloš 37, 38, 111, 158
DOLNÍK, Juraj 38, 45, 61, 164, 184, 198
DUCHKOVÁ, Sylvia 148
DVONČ, Ladislav 44, 57, 59, 81, 97 – 100, 104 – 107, 149, 261, 281
ĎURČOVÁ, Patrícia 171
expresivita/expresívnosť 42, 83, 117, 191, 192 – 194, 197 – 199, 202 – 204, 209
expresivizácia 79, 170, 181, 192, 196, 199, 205, 213
extenzno-intenzné postupy 134
externá homofónia 18, 34, 48, 52, 57, 58, 60, 65, 68, 78 – 82, 83, 88, 96, 100, 116 – 124, 133, 138, 154, 155, 161, 167, 190, 192 – 196, 198, 202, 203, 211, 222, 224, 245, 246, 251, 259, 265, 266, 273 – 277, 280, 284
– **zámerná** 35, 58, 79, 80, 81, 111, 116, 117, 124, 190, 193, 194, 221, 226, 266, 267, 274
externá homonymia 78 – 80, 147, 245
externá paronymia 193, 194, 196, 245, 247, 265, 274
externá synonymia 77, 78, 246, 247
FINDRA, Ján 227, 229
FLEISCHER, Wolfgang 28
FURDÍK, Juraj 12 – 15, 20, 23 – 26, 30, 35, 39, 40, 47, 48, 50, 51, 63 – 65, 76, 77, 83, 87, 93, 96, 103, 111, 114, 117, 125, 140, 141, 144, 145, 147, 152, 155 – 157, 159, 162, 164, 170, 177, 189, 191, 197, 208, 223, 235, 242, 243, 257, 268, 269, 271, 283, 285
GAJDOŠOVÁ, Katarína 85, 87, 90, 93 – 95, 99 – 101, 106, 107, 109, 132, 147, 156, 191
GAVUROVÁ (MICHALIKOVÁ), Miroslava 12, 15, 43, 48, 87, 96, 100, 115, 116, 127, 146, 150, 158, 159, 170, 214
GERMUŠKOVÁ, Marta 16
GLOWKA, Wayne 229
GREVISSE, M. 61
GRIGORJANOVÁ, Tatiana 237, 238
GURALNIK, David B. 47, 257, 258
HENEY, Paul J. 121, 122, 138
hiát 33, 92, 110
hláskovanie 46, 83, 87, 94, 100, 105, 198
HNÁTEK, Jaroslav 44
HOCHEL, Braňo 41, 42, 44, 50, 66, 67, 85, 94, 96, 109, 113, 116, 134, 146 – 148, 153, 154, 156, 192, 199, 200, 202, 203, 212, 254, 255, 271
HOLUB, Josef 274
HONNEROVÁ, Věra 14, 32, 37, 97
HORECKÝ, Ján 27 – 33, 36, 39, 44 – 47, 53, 59, 83, 85, 90 – 92, 114, 149, 150, 160, 167, 173, 177, 180, 207, 215, 223 – 225
HORNBY, Albert Sidney 47, 258
HRBÁČEK, Josef 12, 14 – 17, 21 – 37, 39 – 43, 45, 48, 49, 53 – 57, 61, 68, 69, 75, 78 – 81, 83 – 92, 96, 99, 107, 109, 111 – 115, 125 – 128, 131, 132, 134, 140 – 144, 149, 150 – 152, 157 – 160, 167, 169, 181, 182, 184, 187, 188, 189, 193, 201, 207, 208, 210 – 212, 229, 231 – 235, 237 – 239, 250, 257, 268 – 274, 279, 281 – 283, 285
HÚŠČAVA, Alexander 230, 231
CHOVANEC, Marek 196, 238 – 241, 256
IMRICHOVÁ, Mária 48, 190
iniciála 40, 41, 45, 49, 52, 69, 101, 102, 107, 121, 126, 169, 179, 184, 260, 264, 270
interpunkčné znamienko 219, 245, 279, 281
IVANOVÁ, Martina 42, 43, 159, 199
JACK, Albert 258
JACKO, Jozef 95
JUDGE, J. 217
JUDYCKA, Irmina 208
JURÁŇOVÁ, Jana 109
KARČOVÁ, Agáta 46, 145, 151, 153
KOCHOVÁ, Pavla 33, 38, 87, 99, 107, 108, 126, 144, 148 – 150, 153, 156, 158, 171, 188, 212, 238, 248, 249, 253, 281
kompozícia 43, 61, 62, 152, 157 – 160, 162, 163, 281
– **deabreviačná** 157, 158, 160, 163

KONCOVÁ, Monika 17, 21, 33, 66, 68, 69, 71, 73, 106, 113, 115, 186, 243 – 245, 254, 270, 279
kondenzácia 14, 23, 125, 154, 170, 231
kontaminácia 61, 62
KONTRÍKOVÁ, Iveta 38, 161, 162, 177
KOS, Zdeněk 20, 29, 257
kosémia 254
KRÁĽ, Ábel 90, 92, 105
KREDÁTUSOVÁ, Jarmila 272
kríženie 61 – 62, 273,
KUFČÁK, Emil 234
KUKLICA, Peter 231, 260
KÚKOĽ, Ondrej 41, 267, 274
KURZ, Josef 232
LALÚCH, Róbert 17, 21, 33, 66, 68, 69, 71, 73, 106, 113, 115, 186, 243 – 245, 254, 270, 279
LANČARIČ, Daniel 22 – 24, 30, 32, 41, 42, 46, 47, 50, 52, 58, 59, 61 – 63, 65 – 68, 71, 77, 78, 85, 89, 114, 116, 129, 133, 136, 179, 184, 187 – 189, 206, 208, 217, 227, 232, 241, 242, 246, 264, 267, 273, 277, 283
LEJČIK, Vladimir M. 117
LESTER, Brenda K. 229
lexikalizácia 14, 35, 46, 49, 50, 107 – 110, 116, 128, 131, 206, 277
– **slabičnej výslovnosti skratky** 108, 109, 115, 143, 198, 273
lexikalizovaná výslovnosť skratky 27, 36, 38, 40, 44, 45, 94, 107 – 110, 115, 131, 144, 175, 206, 255, 274
lexikálny štatút (skratky) 17, 34, 35, 48, 50, 51, 65, 75, 126, 138, 169, 229
ľudová etymológia 81, 136, 257
LYER, Stanislav 274
MACHO, Marián 16
MAJTÁN, Milan 232
MALÍČEK, Juraj 259
MAMAN, Aharon 229, 231
MARTINCOVÁ, Olga 126, 130, 153, 162
MARTINET, André 22
MASÁR, Ivan 97, 267
McCARTHY, Michael 135
McCRORY, Ann 217
metafora 114, 254
metonymia 114 – 116, 254, 255
MICHALIKOVÁ, Miroslava ↗ GAVUROVÁ
MINKOVA, Donka 121
MISLOVIČOVÁ, Sibyla 20, 161, 176, 177, 223 – 225, 254
MISTRÍK, Jozef 14, 28, 30, 36, 37, 44, 72, 78, 90, 154, 201, 206 – 212
MITTER, Patrik 127, 128, 159, 160, 272
MOLNÁROVÁ, Eva 14, 22, 26, 32, 37, 39, 42, 47, 49, 50, 57, 61, 86, 109, 131, 136, 242, 256
MORAVČÍKOVÁ, Mária 202, 214, 218
motivácia
– **abreviačná** 14 – 17
– **expresívna** 83 – 85, 191, 193, 198 – 200, 203 – 206
– **fónická** 63, 83 – 85, 96, 109, 110, 197
– **frazeologická** 63, 184, 185, 200
– **interlingválna** 51, 63, 85, 198, 202, 235, 239, 240 – 244, 247, 255, 256, 269
– **lexikálna** 12, 14, 15, 34, 35, 51, 63, 83, 85, 106, 110, 124, 162, 191, 205, 234, 242, 285
– **morfologická** 63, 125, 130, 138, 182
– **onymická** 116, 122, 123, 186 – 188, 190
– **paradigmatická** 48, 65, 67, 82, 83, 116, 118, 119, 123, 124, 193, 201, 202, 243, 244, 265, 267
– **sémantická** 48, 63, 65, 79, 80, 83, 111, 113 – 117, 119, 120, 122 – 124, 190
– **slovotvorná** 38, 51, 85, 109, 122, 140, 141, 152, 153, 161, 162, 179, 199, 268
– **registrová** 64, 200 – 203, 206 – 208, 213, 223, 226
– **temporálna** 15, 63, 227 – 229, 234
motivačná spolupráca 15, 202
motivatológia 14, 141
motivovanosť 21, 42, 50, 55, 56, 103, 109, 111, 114, 129, 140, 162, 164, 191, 200, 206, 235 – 237, 244, 252, 257, 268, 277, 280
neskratka 17, 18, 24, 26, 30, 34, 35, 52, 65, 68, 77 – 80, 82, 90, 111, 116 – 124, 134, 138, 167, 170, 180, 194, 200, 203, 211, 216, 217, 221, 227, 228, 235, 246, 247, 254, 257, 258, 260, 262, 265, 266, 270, 275, 276, 280, 284
ODALOŠ, Pavol 96, 127, 177, 209, 228
O´DELL, Felicity 135
OLIVER, Harry 129, 265
OLOŠTIAK, Martin 12, 14 – 16, 28, 30, 43, 50 – 54, 61 – 68, 72, 77, 81 – 89, 99, 103, 104, 114, 116 – 118, 123, 127 – 129, 141, 152, 153, 158, 162, 164, 179, 186, 187, 189 – 191, 201, 204, 213, 214, 235 – 237, 239, 242 – 244, 247 – 249, 251 – 254, 256, 268 – 269, 273, 277, 285
ORGOŇOVÁ, Oľga 99, 116, 151, 255

PALSER, Barb 137, 138, 226
PATRÁŠ, Vladimír 97, 105
PAULINY, Eugen 27, 30
PETROVSKÝ, Alexander 174, 176
PLAG, Ingo 47, 62, 88, 121
polysemizácia 111, 114, 115, 124, 161, 253, 255
POTOCKÁ, Martina 136
POVAŽAJ, Matej 27, 36, 97, 100, 106, 142, 143, 270, 281
prízvuk 33, 34, 39, 49, 90 – 92, 96, 107, 110, 126, 169, 248
PROKOPIEV, Sašo 193
proprializácia 187
– **abreviačná** 186
pseudomotivant 20, 51, 136, 172, 173, 203, 204, 223 – 225, 237, 244, 257 – 267
pseudoskratka 257, 267, 277
RANGELOVA, Albena 101, 114, 203
redukcia 14, 22, 23, 43, 61, 62, 94 – 96, 164, 217, 253
rekurzívnosť 51, 52, 152, 179
RÍSOVÁ, Eva 31, 37, 283
ROHÁČEK, Jiří 233
ROMPORTL, Milan 90, 91
ROŠTEKOVÁ, Mária 32, 37, 47, 61, 86, 109, 242, 256
RUŽIČKA, Jozef 27, 30
RYŠÁNEK, František 233
SABOL, Ján 90, 92
SEDLÁČKOVÁ, Zuzana 46, 112, 214, 253
SHARP, David 80
SCHLOSSER, T. 16
SCHWARZOVÁ, Eva 48
SIPKO, Jozef 22, 47, 156
SKLADANÁ, Jana 232
skracovanie 14, 16, 22, 23, 38, 41 – 43, 48, 71, 141, 157, 160, 164, 187, 189 – 191, 208, 214 – 217, 221, 230 – 233, 240
skratka 27 – 28
– **akronymická** 46, 47, 156
– **apelatívna** 188, 240, 273
– **čiastočná** 56, 60, 81
– **grafická** 18, 26, 27 – 31, 42, 49, 66, 72, 84, 85, 99, 125, 135, 143, 148, 189, 192, 200, 210, 212, 227, 251, 282, 283
– **graficko-fónická** 14, 17, 19, 25 – 28, 30, 31, 38, 45, 49, 50, 78, 84, 86, 88, 90, 96, 107, 111, 113, 125, 130, 140, 141, 169, 186, 187, 207, 210, 212, 256, 279, 281
– **iniciálová** 32 – 34
– **internacionálna** 236, 239, 241, 245
– **kalková** 238
– **neúplná** 56 – 60, 75, 81
– **opisná** 53, 111, 113, 271, 272
– **onymická** 188
– **propriálna** 99, 115, 119, 122, 123, 138, 187 – 189, 273
– **viacslovná** 86, 248
– **značková** 113, 271
skrátené slovo 26, 41 – 42, 49, 61, 66, 77, 111, 126, 128, 134, 141, 151, 167, 169, 189, 200, 218, 231, 232, 253, 273
– **derivačne skrátené slovo** 26, 38, 43, 44, 49, 66, 86, 111, 113, 134, 157, 167, 188
skrátený termín 187 – 189, 208
skratkové slovo 35 – 41
– **iniciálové 34 – 35**
– **derivačne skratkové slovo** 26, 43, 47, 49, 75, 86, 111, 113, 157, 167, 188
SLANČOVÁ, Daniela [Dana] 25, 96, 146, 150
slovnodruhová konverzia 125, 127 – 130, 138, 249
slovotvorný motivačný vzťah 14, 52, 141, 268
SOKOLOVÁ, Miloslava 131, 144, 159
SOPIRA, Andrej 14, 21, 22, 37, 42, 49, 50, 55 – 58, 61, 72, 74, 86, 117, 130, 136, 138, 164, 190, 194, 206, 211, 230 – 232, 238 – 240, 248, 277, 283
spojovník 92, 127, 129, 149, 158, 169, 177, 178, 282, 283
STOCKWELL, Robert 121
súbor čiastkových vzťahov (quasirelations) 76, 77, 185
syntagma
– **abreviačná** 18, 108, 113, 133, 138, 141, 144, 151, 164, 167, 168, 170, 177, 181, 182, 225
– **explikatívna** 151, 170, 178 – 182, 226
– **semitautologická** 170, 171, 178 – 182
– **tautologická** 18, 133, 151, 167, 170 – 174, 177 – 181, 224, 238
SZYMANEK, Bogdan 34, 42, 121
ŠALING, Samo 106, 172, 178, 179, 258, 260
ŠATUROVÁ-SEPPOVÁ, Magda 52, 53
ŠEBO, Juraj 202, 203, 213, 218, 262
ŠIKRA, Juraj 104, 105
ŠKOVIERA, Daniel 52, 53

ŠOKOVÁ, Soňa 35, 201, 281
ŠTEC, Mikuláš 232
ŠTEKAUER, Pavol 41, 117, 120, 127, 162
ŠTOLC, Jozef 27, 30
štylisticky príznaková podoba skratky 144 – 151
TANNENBAUM, Samuel A. 232
titla 232
transabreviácia 252
transdeklinácia 249, 251
transderivácia 103, 156, 252, 253
transfonemizácia 96, 98, 99, 103, 110, 246 – 248, 252
transgenerizácia 249
transmorfemizácia 103, 249, 251, 252
transmorfologizácia 249, 252
transnumerizácia 249 – 251
transortografizácia 161, 252, 256, 277
transparadigmatizácia 243, 245, 252
transpozícia 112, 114, 115, 254, 255
transpozičný postup 114
transpragmatizácia 252, 255
transsémantizácia 172, 223, 253 – 255
transsyntagmatizácia 247, 252
trunkácia 38, 43, 61 – 63, 160, 162, 232
TRUP, Ladislav 158, 178
TRUSA, Gabriel 232
TUŠER, Andrej 59, 71, 77, 80, 106, 126, 257
VACHEK, Josef 33, 206
viacslovné pomenovanie 16, 23, 27, 28, 44, 102, 121, 122, 125, 127, 128, 130, 158, 159, 164, 170, 190, 264, 276, 283
– **abreviačné** 18, 38, 115, 116, 164, 170, 174 – 181, 183, 184, 224, 225, 255
VUŽŇÁKOVÁ, Katarína 159
výslovnosť skratky
– **hlásková** 32, 33, 40, 52, 81, 84, 86 – 90, 107, 108, 110, 131, 143, 147, 153, 173, 198, 210, 212, 281, 282
– **slabičná** 27, 32, 38, 40, 43, 44, 47, 49, 50, 52, 81 – 110, 116, 126, 131, 143 – 145, 147, 153 – 158, 169, 173, 192, 196, 198, 212, 216, 217, 248, 255, 263, 270, 273, 274, 282
– **splývavá** 31, 34, 38, 46, 47, 50, 60, 62, 71, 79, 81 – 92, 100 – 103, 106, 107, 129, 143, 151, 173, 198, 212, 216, 237, 250, 270 – 274, 282
význam
– **systémový** 78, 111 – 114, 124, 135, 137, 138, 141, 151, 155, 235, 237, 249, 253, 269, 277
– **uzuálny** 20, 78, 111 – 114, 124, 187, 223, 235 – 238, 253, 254, 269, 277
WICE, Nathaniel 216, 264
ZIPF, George Kingsley 22
značka 28 – 33, 38, 49, 52, 61, 73, 106, 109, 112, 115, 121, 148, 149, 184, 188, 192, 203, 230, 238, 245, 255, 273, 277, 279, 282
značkové slovo 27 – 30, 33, 114

SUMMARY

Abbreviation as a Lexeme (Abbreviation Motivation in a Lexicon)

The monograph *Abbreviation as a Lexeme* (*Abbreviation Motivation in Lexicon*) focuses on the one of several types of lexical motivation, the abbreviation motivation as a process leading to the formation of abbreviations. It derives from the concept of lexical motivation as introduced in two basic works by J. Furdík (2008) and M. Ološtiak (2011).

The monograph consists of 16 main chapters. The **1st chapter** aspires to set out the terminological fundamentals for the analysis of abbreviations as motivated units. It perceives the abbreviation as an autonomous lexical unit, paying attention to the specific nature of the abbreviation motivation that differs from the other types of motivation. It provides the classification and typology of abbreviation, defining each type within the system of graphic and graphic-phonetic abbreviations. It also sets out the borders between abbreviation and other similar processes as reduction, blending and back-formation.

The **chapters 2 – 13** deal with the cooperation of the abbreviation motivation with other types of lexical motivation, namely paradigmatical, phonetic, semantic, morfological, word-formation, syntactic, phraseological, onymic, expressive, register, temporal, and interlingual motivations. The chapters follow the order of motivation types as given in the Furdík's last version of lexical motivation hierarchy, though with some terminological changes in accordance with M. Ološtiak's revisions. The **chapters 14** and **15** concentrate on the remotivation of existing abbreviations by a different motivating unit and the loss of abbreviation motivation (so called abbreviation de-motivation), respectively.

In **chapter 2** on the intersection of abbreviation motivation and **paradigmatical motivation** we distinguish between two levels of paradigmatical relations – firstly, among the abbreviations (abbreviation homonymy, abbreviation polysemy, etc.); and secondly, between an abbreviation and non-abbreviated unit (external homophony, external synonymy). The multilevel character confirms abbreviations to be the integral part of the lexicon.

Phonetic motivation (**Chapter 3**) meets with abbreviation motivation in the area of specific pronunciation of particular types of abbreviation. While graphic abbreviations are usually pronounced as the whole motivating unit, initial abbreviations are pronounced in two different ways – spelled as single letters: *DPH* [de:-pe:-ha:], *BBC* [bi:-bi:-si:]; or in a special way with the neutral vowel schwa: *VŠMÚ* [və-shə-mə-u:]. Because of these pronunciation specifics some linguists consider an abbreviation to be a non-lexical unit. By means of phonetic motivation we are able to explain such phonetic peculiarities of abbreviations as a result of the cooperation of phonetic and abbreviation motivation. The chapter also deals with the pronunciation of abbreviations that have been borrowed to Slovak from other languages, mostly from English. We have tried to set out the factors that contribute to the preference of either original or Slovak pronunciation.

Though polysemy as the main reflection of **semantic motivation** is not a frequent phenomenon among abbreviations, it still occurs in a number of cases that are analysed in **chapter 4.** Apart from abbreviation polysemy the chapter provides an analysis of the semantic shifts that accompany frequent usage of abbreviations towards generalisation of their meaning. The main part of the chapter focuses on the paradigmatical relation of the intentional external homophony that is often motivated by semantic collocations of the homophonous non-lexical unit. Such homophonous abbreviations confirm that every single motivation is in most cases accompanied by other types of motivation; abbreviations of this type are coined in the intersection of paradigmatical, semantic, abbreviation and often onymic motivation.

Morphological motivation (Chapter 5) concerns conversion of abbreviations, changes in word-class usually from noun to adjective: *VIP* (n.) → *VIP* (adj.): *VIP zone, VIP person*; or between other word-classes: *k. o*. (knock-out; n.) → *k. o.* (adverb.). The chapter also deals with gender shifts bet-

ween the motivating lexical unit or its head noun and the abbreviation: *DPH* (*Daň* (feminine) *z pridanej hodnoty*) → *DPH* (neuter gender). Attention is also paid to the English specific forming of plurals of abbreviations (MPs) which do not have parallels in Slovak.

Word-formation motivation (**Chapter 6**) connects with abbreviation motivation in several important issues. The first of them is the adaptation of the abbreviation to the declension system of the Slovak language, especially those abbreviated units that are originally inflexible. Slovak language has developed several strategies to adopt such a unit, depending on the type of abbreviation as well as the register in which it is used. Special forms of abbreviation are formed that are called stylistically marked forms of abbreviation (*PIN* → *PINko*, *SMS* → *SMSka/esemeska*), with a specific inflectional suffix. Attention is also paid to the word-formation process where abbreviation functions as the motivating unit (*UFO* → *ufológ, ufón, ufonaut*) or becomes a part of a compound (*PR-manager, hifi-system*).

Abbreviation enters cooperation with **syntactic motivation** (**Chapter 7**) on several levels. The very first is the change of the analytical multi-word naming unit into a synthetic lexical unit by means of abbreviation (*Prešovská univerzita* → *PU*). The relevant issue within the syntactic area is the congruence of abbreviation in a predicative and noun phrase as well as syntactic functions the abbreviation may fulfil. Another area is the participation of abbreviation on what are called abbreviation noun phrases that differ in levels of tautology. Tautological lexemes combined with abbreviations (e.g. *PIN number, SMS správa – SMS message*) have several functions – they indicate the semantics of a less frequent abbreviation, they help to integrate an abbreviation to the Slovak declension system. The abbreviation within such noun phrases (e.g. *ABS systém, ABS asistencia*) has both a terminological as well as identifying function as the Slovak equivalent of the motivating unit might vary. Special type of units are abbreviation multi-word naming units (*SMS brána – SMS gateway*) that play an essential part in forming the terminological register of a particular field, as a concise way of expressing various complex semantic concepts.

Phraseological motivation (**Chapter 8**) cooperates with the abbreviation motivation only partially, since idioms do not often stand as motivating units for the abbreviations. In spite of that, there are units that have both an idiomatic and at the same time an abbreviation character – we call them abbreviation idioms of self-referential type (e.g. *hodina H* (*H hour*) – very important hour) or substitutional type (*5P* where *P* stands for different adjectives starting with the initial P – *pretty*, *proud*, *pious etc.*).

As mentioned before, **onymic motivation** (**chapter 9**) cooperates with the abbreviation motivation in that the motivating units for abbreviations are often proper nouns or proper multi-word naming units. Therefore in this chapter we pay attention to the shifts between proper and improper units, regardless of whether they are motivating or motivated, i.e. abbreviations. We analyse typical ways of abbreviating a particular type of a proper noun, e.g. nicknames (*Mikuláš* → *Miki*, *Chupík* → *Chupo*).

The cooperation of several types of lexical motivation at once is demonstrated at its ultimate level with **expressive motivation** (**chapter 10**); its intersection in the abbreviated part of the lexicon often concerns also paradigmatical, phonetic, word-formation, syntactic, phraseological, register and interlingual motivation. It is not always easy to set the limits between each as several examples fit into different joint relationships. Moreover, the loss of abbreviation motivation as well as the remotivating of abbreviation by another, not the original motivating unit, can have expressive effects on communication.

Abbreviation and **register motivation** (**chapter 11**) meet where abbreviation is present in individual styles and registers with the relevant frequency of abbreviations. Special attention is paid to abbreviations occurring in everyday communication where sociolectic and territorial motivation are present. Both sociolectic and territorial motivations take part in slang abbreviations in electronic and mobile communication, which appears as productive as far as the abbreviations are concerned.

Temporal motivation (**chapter 12**) has the same manifestation among abbreviations as it has among non-abbreviated units. We distinguish between the central part of the abbreviated lexicon,

and the peripheral part that consists of temporarily limited abbreviations, either archaisms or neologisms. The chapter also gives a short excursion into the history of the abbreviating process in written communication.

Chapter 13 deals with the presence of **interlingual motivation** among abbreviations. Interlingual and abbreviation motivation are closely related as they both are contact types of lexical motivation. The ratio of the loan abbreviations is great and the Slovak language employs multiple adaptation processes that occur on a particular level of a language system. The adaptation processes in question are called transparadigmatization, transsyntagmatization, transphonemization, transmorphemization, transmorphologization, transderivation, transsemantization, transorthographization, transpragmatization. They all have their special form in the abbreviation lexicon as a result of the fragmentary structure of abbreviations.

Chapter 14 takes a look at **abbreviation remotivation**. It either concerns remotivating of an existing abbreviation, e.g. *FIAT* (*Fabbrica Italiana Automobili Torino → Feeble Italian Attempt at Transportation*), *UPJŠ* (*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika*) → *Uteč, pokiaľ je šanca*) or non-abbreviated lexeme as if it were an abbreviation, by another motivating unit (*Romboid – Rozlet Oviec Monohlavých Bombardujú Odjakživa Ignorantské Dumy*). A distinction has to be drawn between the spontaneous (*SOS – Save our souls*) and the more frequent intentional abbreviation remotivation that has number of communication purposes.

The weakening and the loss of abbreviation motivation, known as **abbreviation demotivation**, is the subject of the analysis in **chapter 15**. It is necessary to distinguish between partial (*AIDS* vz. *aids*) and full abbreviation demotivation (*radar, laser, kino, taxi*) as it has a gradual character and its abbreviation status can be perceived differently by an individual speaker. We address several factors that lead to the weakening and the loss of abbreviation motivation, namely the type, the origin and the transcription of the abbreviation (capital letters vz. lower case) and others. We also name the strategies that lead to abbreviation demotivation. Yet, it has to be stated that we do not understand demotivation as a (way of) lexicalization as we perceive the abbreviation to be a lexical unit sui generis.

Finally the last, **16th** chapter focuses on the orthographic rules concerning abbreviations as far as capital letters, use of full stop, hyphen and other punctuation marks are concerned. The orthographic norm is not applied fully in real communication which might lead to misunderstanding and unwanted pauses in perception.

The author of this monograph is aware that there are still several aspects of abbreviation as a process as well as a lexical unit that have not been covered here fully or at all. A number of inspirational issues would have emerged when comparing abbreviation to other languages or when analysing the cooperation of abbreviation motivation with other types of lexical motivation. Yet, this is not perceived as a negative, on the contrary: we hope this work will prove a useful inspiration and provide a solid theoretical and terminological background for the further research and analysis in the field of abreviatology, a discipline that perceives abbreviations as multifunctional lexical units with a great prospect for communication.

And our hope can be expressed in a form of an abbreviation used in mathematics: we have confirmed, ***„WWW2C"*** – what we were to confirm.